ION ROTARU

O ISTORIE A LITERATURII ROMÂNE

2

Scanned with OKEN Scanner

Marți, 13 iulie 2021
Anticariatul Sophia
Str. Cuza Vodă, Iași

Educator muzeal
Ștefan Iunia-Ilaria
MNLR Iași

Scanned with OKEN Scanner

ION ROTARU

O ISTORIE A LITERATURII ROMÂNE

VOLUMUL II

De la Epoca luminilor până la Junimea

Ediția a II-a revizuită și adăugită

EDITURA PORTO-FRANCO
GALAȚI, 1994

Scanned with OKEN Scanner

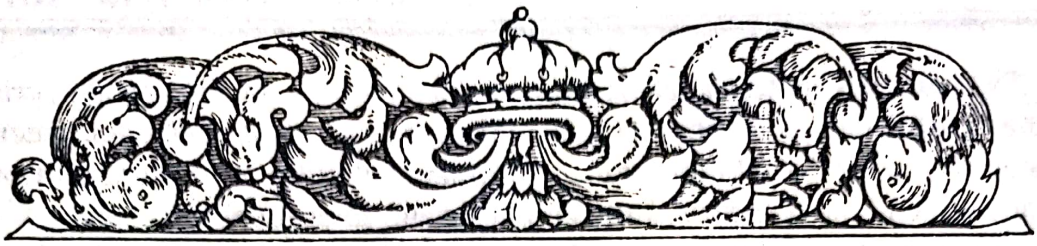

„Că lucrurile mari și cei care nu le știu le știu, iar lucrurile mici și cei care le știu nu le știu."

(DIMITRIE CANTEMIR)

DE LA EPOCA VECHE LA EPOCA LUMINILOR

În linii mari, perioada literaturii române vechi, al cărei început l-am putea fixa în jurul anului 1400, câteva decenii după întemeierea statelor feudale românești, se consideră a fi încheiată către mijlocul secolului al XVIII-lea, odată cu răspândirea în Europa a operelor lui Dimitrie Cantemir și odată cu începuturile preluării lor, prin filieră apuseană, de către primii reprezentanți ai Școlii ardelene. Acum se pot fixa și începuturile epocii luminilor la noi și, în plan literar propriu-zis, ale epocii numită premodernă, care va dura până în preajma anului 1830, odată cu impunerea operei lui Iancu Văcărescu și cu ivirea fermă a zorilor romantismului românesc. Firește, o întreagă literatură religioasă (de ar fi să pomenim numai opera lui Damaschin al Râmnicului), cronici întârziate, în românește sau în grecește, traduceri și preluări de cărți populare etc. continuă să apară și în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Cum am mai arătat însă, ele nu mai au deloc greutatea, importanța culturală și literară a vechilor scrieri ieșite din pana marilor cronicari și clerici din timpul domniilor lui Matei Basarab și Vasile Lupu, Șerban Cantacuzino, Constantin Brâncoveanu și Nicolae Mavrocordat. Producțiile, în proză ori în versuri, ale unor Dionisie Eclesiarhul, pitarul Hristache, Naum Râmniceanul, Zilot Românul și alții, până la moldoveanul Alexandru Beldiman, cu a sa *Tragodie* despre întâmplările de la 1821, trecută de Kogălniceanu printre cronici, și cu dreptate, interesează într-un grad foarte înalt istoria literară, cu deosebire din punctul de vedere al expresivității limbii, prin coloritul „balcanic" atât de caracteristic stilului epocii fanariote, dar și ca documente de viață, ale devenirii noastre social-istorice. Ele rămân totuși fatalmente învechite și autorii lor nu sunt la înălțimea cărturarilor de peste munți, transilvănenii cultivați direct la izvoarele luminilor Europei veacului al XVIII-lea, un Samuil Micu, un Gheorghe Șincai, Petru Maior sau Ion Budai Deleanu, reprezentanți culturali ai burgheziei românești și, mai presus de orice, purtătorii energici ai unor idealuri naționale care vor duce la renașterea României moderne.

Scanned with OKEN Scanner

Trei sunt, în mare, caracteristicile și direcțiile de dezvoltare ale scrisului românesc vechi, de la începuturi până la jumătatea secolului al XVIII-lea: specificul național și popular deosebit de pronunțat, umanismul militant în sens patriotic și permanenta tendință de sincronizare cu marile culturi europene.

Cum am avut prilejul să constatăm pe întregul parcurs al expunerii, ori de câte ori am luat în discuție faptele, împrejurarea că limba română a apărut în scris relativ târziu, în comparație cu alte idiomuri europene, a avut drept rezultat, între altele, o literatură cu puternic specific național și popular. Aceasta pentru că, mai înainte mult de utilizarea ei în scris (și vreme îndelungată după aceea), limba românească a fost purtătoarea uneia dintre cele mai strălucite literaturi oral-folclorice, circulând, după toate datele pe care le avem la îndemână, pe întreg teritoriul românesc, atât în rândurile poporului cât și în clasele de sus ale societății. Poziția „geografică" a limbii române, de „insulă" înconjurată de popoare neromanice, necesitatea mai mult sau mai puțin conștientă a colectivității etnice în a-și păstra unitatea și independența, au contribuit nu mai puțin la consolidarea acestui... „conservatism". De altă parte, faptul că încă de la formarea statelor feudale românești limba oficială în biserică și în cancelariile domnești a fost slavona vine în același sens, al întăririi specificului național și popular în scrierile cronicarilor și ale cărturarilor clerici. Lipsiți de modele „aulice", cum am arătat (și lucrul se observă cu cea mai mare claritate în cazurile lui Udriște Năsturel, Mihail Moxa, Grigore Ureche și mitropolitul Varlaam), prin forța împrejurărilor mânuitorii de condei au trebuit să apeleze la limba vorbită, implicit și la literatura orală pe care această limbă o vehicula. Slavona (pe care primii scriitori de românește o cunoșteau perfect și-i înțelegeau până la un punct rosturile) era o limbă moartă (ceea ce nu era tocmai cazul latinei în Occident ori în Polonia), total incompatibilă din punctul de vedere al structurii gramaticale și vocabularului cu româna. Îndeplinindu-și menirea (chiar în vremea lui Matei Basarab, prin Udriște Năsturel în special, slavonismul a izbutit să stăvilească o nedorită influență grecească), ea a trebuit să cedeze cu totul locul limbii naționale în care se cereau scrise cărțile, în primul rând cronicile. Așa se explică aproape perfecta cursivitate a românei din *Scrisoarea boierului Neacșu din Câmpulung* și din tipăriturile coresiene, farmecul și specificul național al povestirii la Grigore Ureche, la Neculce sau la Radu Popescu, odată cu pitorescul paremiologic deosebit de expresiv. Și nu numai la ei. Predicile lui Varlaam ori cele ale lui Antim Ivireanul, versurile lui Dosoftei și Miron Costin își trag sevele tocmai din limba vorbită și din folclor. Necesitatea unei limbi „literare", „poleite", a fost desigur resimțită acut, cu deosebire la scriitorii pe care i-am numit „savanți", începând cu Costinești, continuând cu stolnicul Constantin Cantacuzino și Dimitrie Cantemir, până la Ion Budai Deleanu și chiar mai încoace. Fapt demn de reținut însă: originalitatea, specificul și frumusețea expresiei la Miron Costin, la Cantemir, la Stolnic ori, cum vom vedea, la Ion Budai Deleanu stă chiar în sinteza stilistică rezultată din tendința căutării unor forme savante și continua revenire pe solul ferm al limbii naționale, în *Letopisețul Țării Moldovei*, în *Viiața lumii*, în *Istoria ieroglifică*, în *Istoria Țării Rumânești*, în *Țiganiada*, ca să ne mărginim numai la

Scanned with OKEN Scanner

aceste exemple. Odată fixată, această trăsătură fundamentală a fenomenului literar românesc, caracterul național și popular, ea se va transmite posterității, în epoca premodernă, în aceea a literaturii romantice de la 1848, în epoca marilor clasici, până în zilele noastre. Între teoreticieni, Ibrăileanu va fi acela care își va construi aproape întregul sistem în jurul ideii specificului, urmat într-asta de aproape toți criticii noștri mari, în frunte cu G. Călinescu.

O a doua trăsătură caracteristică a scrierilor românești vechi este umanismul lor militant, iarăși, mult mai accentuat decât în cazul altor literaturi naționale. Cum am arătat la locurile potrivite, în concepția cronicarilor noștri menirea scrisului era aceea de a consemna faptele istorice în lumina adevărului, în așa fel încât urmașii să aibă a învăța din experiența generațiilor anterioare, să urmeze binele și să evite răul, pragmatismul unor Ureche sau Costin implicând neapărat un sens de înaltă moralitate, odată cu sentimentul nobil al apartenenței de neam. Prin condeiul lor, urmați într-asta de stolnicul Constantin Cantacuzino și de Dimitrie Cantemir, nu mai puțin însă și prin acela al scriitorilor eclesiastici, un Varlaam, Simion Ștefan și, mai înainte de ei, prin diaconul Coresi, s-a atras atenția asupra unității naționale și de limbă a românilor din cele trei provincii, atât de multă vreme despărțite administrativ și politic. În epoca veche, cum era și firesc, la întărirea unității a contribuit, în certe împrejurări, și ortodoxia. Circulația valorilor culturale, cu deosebire a scrierilor religioase, s-a produs permanent între cele trei provincii românești, printr-un fel de „transhumanță" de o parte și de alta a Carpaților. Textele maramureșene, tipăriturile lui Coresi de la Brașov, *Palia de la Orăștie, Cartea românească de învățătură (Cazania)*, apărută la Iași în 1643, *Noul Testament de la Bălgrad, Biblia de la București*, cronicile moldovene cunoscute în Țara Românească și, invers, cele muntene pătrunse de asemeni în compilații moldovene mai târzii etc. sunt dovezile cele mai convingătoare în direcția păstrării și întăririi conștiinței unității spirituale a românilor de pretutindeni. Parte integrantă din acest umanism militant și patriotic, prezent în mai toate scrierile vechi, este mai cu seamă afirmarea consecventă și demonstrarea cu argumente dintre cele mai tari a unității de origine, latinitatea limbii și romanitatea românilor. Pledoaria se baza pe cunoașterea adâncită a antichității greco-latine, începea încă de la Nicolaus Olahus și culmina în *Hronicul* lui Cantemir, de unde avea să fie preluată în scrierile corifeilor școlii ardelene. Ea era făcută, așa cum am constatat cercetând cu atenție îndeosebi cele scrise de Grigore Ureche și Miron Costin, între limitele bunului simț și ale rațiunii, bazată pe evidența faptelor istorice și de limbă, cumpănit, fără ostentație anume, menită fiind a pune în lumină originea nobilă, vechimea pe aceste meleaguri și drepturile inalienabile ale nației sub soarele lumii, cu respectarea celorlalte popoare și cu înțeleaptă toleranță față de alte naționalități conlocuitoare.

Cea de-a treia trăsătură caracteristică a literaturii române vechi constă în tendința de sincronizare (spre a împrumuta termenul instituit de E. Lovinescu), de deschidere spre celelalte culturi europene, cu reținerea influențelor destinate să-i asigure o dezvoltare cât mai rapidă, uneori, cum s-a mai spus cu drept cuvânt, cu „arderea etapelor" despărțitoare care o făcuseră să rămână în urmă. Nu este

Scanned with OKEN Scanner

neapărată nevoie să exagerăm spiritul de inițiativă și novator în cultură, prin dezbaterea prea insistentă a anumitor teze „protocroniste" potrivit cărora românii s-ar fi situat în unele etape istorice înaintea altor popoare. Faptele arată foarte clar că scrisul în românește (căci acesta ne interesează aici și în primul rând) a apărut târziu, când popoarele din Occident aveau în urma lor o literatură bogată, strălucitoare în multe cazuri, date fiind condițiile favorabile în care s-au dezvoltat. Întru cât ne privește, cum scria Miron Costin în *Predoslovia* la *Letopiseț*, vremile ne-au fost destul de vitrege și de cele mai multe ori n-am avut timp a sta „de scrisori", ci mai curând „de griji și suspinuri". Mai interesant este să observăm că spiritul nostru latin receptează când se ivește prilejul inovația, o imită până la un punct și o implantează de îndată în propriu-i teren. Astfel, prin Macarie din Muntenegru încă din timpul domniei lui Radu cel Mare, se introducea la noi tiparul, la relativ mică distanță în timp de la invenția epocală a lui Guttenberg. Tot la începutul acestui secol, după exemplul reformaților, românii încep a traduce textele sacre în limba lor, diaconul Coresi, la Brașov, tipărind, cu sprijinul sașilor, o serie de cărți de cult destinate a fi „înțelese" de credincioșii români ortodocși. Acțiunea lui îndrăzneață primea încuviințarea forului ierarhic superior, mitropolia Ungrovlahiei de la Târgoviște. Contactul cu Occidentul, prin filieră poloneză mai întâi, în cazul cronicarilor moldoveni, duce la convingerea necesității consemnării istoriei în limba națională și a demonstrării latinității. Importantă rămâne, pentru contactul culturii românești cu Apusul, activitatea umaniștilor sași din Areal, cunoscători ai limbii și istoriei noastre. Pe Laurențiu Toppeltin din Mediaș, cu a sa *Origines et occasus Transsylvanorum* (tipărită la Lyon, în 1667), Miron Costin îl va urma îndeaproape în dizertația sa *De neamul moldovenilor...*, prima lucrare amplă destinată a arăta originea românilor, și îl va prelucra în traducerea liberă intitulată *Istoria de Crăia Ungurească*. (Impusă din afară, influența apuseană nu prindea, când la 1562 Iacob Eraclid Despotul însărcina pe Ioan Sommerus, pe Gaspar Peucer și Ioachim Rhaeticus să înființeze o *Schola latina*, la Cotnari). Cu stolnicul Constantin Cantacuzino, Nicolae Milescu și Dimitrie Cantemir se produce contactul mai direct cu Occidentul, de asemeni deosebit de rodnic în ceea ce privește regăsirea de sine a spiritului românesc. Așa se explică traducerea integrală a *Bibliei* în românește, actul oficial de naștere a limbii române literare, redactarea unei *Istorii a Țării Rumânești*, *Descrierea Moldovei* ori *Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor*. Semnificativă rămâne, cum am văzut, prin adaptările în sensul necesităților locale, chiar și *Ceasornicul domnilor*, traducerea lui Nicolae Costin din spaniolul Guevara, făcută prin intermediarul latin al lui Wanckelius. Ecourile, fie și întârziate ale umanismului, ale Renașterii și chiar ale Barocului, receptate direct sau indirect (filiera poloneză sau ucraineană, la un moment dat, pe timpul mitropolitului Petru Movilă), au impulsionat pozitiv scrisul românesc. Nicolaus Olahus era prietenul și corespondentul lui Erasmus din Rotterdam; Udriște Năsturel traducea *De imitatione Christi* a lui Thomas a Kempis (din latinește în slavonește) și descoperea cu acest prilej asemănările dintre latină și română; Grigore Ureche lua exemplul cronicarilor poloni și redacta primul letopiseț în limba națională, însă cu

Scanned with OKEN Scanner

totul independent de sursele pe care le consultase; Miron Costin este primul nostru poet cult în adevăratul înțeles al cuvântului, doritor să arate „că poate și în limba noastră a fi acest feliu de scrisoare ce se chiamă stihuri"; Dosoftei avea în față exemplul clasicului polonez Jan Kochanowski (care la rându-i urmase pe acela al lui Clément Marot și Theodore de Bèze), când se apuca să traducă *Psaltirea în versuri*, căutând a nu contraveni ortodoxiei și împrumutând unele elemente de prozodie din folclorul autohton; în sfârșit, cum s-a mai spus, în arta oratoriei de amvon Antim Ivireanul poate fi comparat cu contemporanii săi apuseni, venețianul Ilie Miniat, francezii Louis Bourdaloue și Jacques Benigne Bossuet. Mai mult încă, prin opera stolnicului Constantin Cantacuzino și mai ales prin aceea a lui Dimitrie Cantemir se pot întrezări apropieri și chiar anticipări ale unor cărți epocale din secolul al XVIII-lea de filosofia istoriei: a unui Giambattista Vico, cu a sa *Scienza nuova* sau *Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence* a lui Montesquieu, apărută în 1734, în același an cu tipărirea în englezește a *Istoriei pentru creșterea și descreșterea Curții Aliosmănești* (scrisă însă de Cantemir între 1714-1716, în latinește: *Incrementa atque decrementa aulae othomanicae).*

Consecvenți ideii generale că literatura română veche face parte integrantă, organică, din fenomenul literar românesc luat în totalitate, de la origini și până în prezent, nu ne rămâne decât să observăm că toate aceste trăsături definite mai sus sunt permanente pe tot parcursul dezvoltării istorice. Este cât se poate de adevărată afirmația lui G. Călinescu potrivit căreia cultura românească veche poate fi asemănată cu un bloc de marmoră unde „stau încă nenăscuți Eminescu și Creangă, Caragiale și Sadoveanu". În același timp ea pune în fața istoricului literar aceste trei mari coordonate ale devenirii fenomenului, marcate chiar de la începuturi: specificul național și popular, militantismul umanist și tendința de sincronizare, mai accentuate decât în alte literaturi, persistente până în zilele noastre, devenite legi de neocolit pentru orice creator în domeniul artei cuvântului românesc și în acela mai larg al culturii naționale.

*

Epoca fanariotă, pe care o delimităm — convențional desigur — de la 1711 până la 1821, respectiv după bătălia, pierdută de rușii aliați cu moldovenii, la Stănilești, urmată de domnia lui Nicolae Mavrocordat, până la revoluția lui Tudor Vladimirescu și la reinstaurarea domniilor pământene, Ion Sandu Sturdza în Moldova și Grigore Ghica al IV-lea în Muntenia, a însemnat punctul cel mai de jos al decăderii politice și socio-economice a Principatelor române de dincoace de Carpați. Ea nu s-a produs totuși brusc și nici n-a încetat dintr-odată, la datele arătate mai sus. Căci dacă este să punem această decădere pe seama grecilor care se amestecau tot mai des în trebile interne ale Munteniei și Moldovei — grecii din Fanarul țarigrădean, unelte prea docile în mâinile turcilor și, deci, ca orice unealtă de acest soi, mult mai nocivă decât patronii înșiși — fenomenul a început și s-a

accentuat progresiv încă din vremea lui Matei Basarab și Vasile Lupu. Și nici n-a încetat îndată după 1821, sechelele grecismului fanariot dăinuind, în politică, în economie, până dincoace de jumătatea secolului al XIX-lea, de vreme ce însuși poetul și ziaristul Eminescu avea a se lupta cu el; ba chiar trimițându-și prea limpezi ecouri până în zilele noastre, în moravuri și în politică, îndeosebi.

La drept vorbind, nu fanariotismul, în sine luat, a produs răul de care vorbim, cât intrarea lui în combinație cu o serie întreagă de factori, în principal cu interesele celor trei mari imperii la răscrucea cărora ne-am aflat, două dintre ele în plină ascensiune a puterii, cel de al treilea înclinat pe panta agoniei. Lor li s-au asociat interesele altor state mai îndepărtate geografic, cum ar fi Anglia sau Franța, astfel încât multele, desele și nu întotdeauna decisivele războaie și păci (Kuciuk-Kainargi, Belgrad, Adrianopole etc.) au fost de natură să prelungească fanariotismul peste un secol.

Și totuși, chiar în aceste condiții s-a dezvoltat o cultură pe teritoriul celor două principate, Muntenia și Moldova, una grecească îndeosebi, a clasei dominante, dar și o alta mai modestă — prin comparație cu secolele precedente și cu cele următoare: mult prea modestă — autohtonă și românească, chiar „înăbușită" fiind ea (cum spune Al. Xenopol) de cea grecească, opunându-se, prin tradiție, acesteia, totuși, beneficiind de ea, interceptând ecouri din Europa secolului luminilor. Pentru că unii dintre fanarioți au fost oameni culți, deschiși spre cultura apuseană.

Așa de pildă, Mavrocordații, care au dominat epoca. Domniile lor (în special ale lui Nicolae, Constantin și Ioan) acoperă aproape jumătate de secol, de ar fi să le însumăm, în Moldova și în Muntenia, din păcate intersectate de ale altora (Ipsilanti, Caragea, Mavrogheni, Hangerli, Moruzi etc.) mai nefericite.[1] Nicolae Mavrocordat, fiul Exaporitului, fostul profesor al lui Dimitrie Cantemir la Academia din Constantinopol și întemeietorul ilustrei familii, era un mare învățat, la nivelul european al vremii sale. Vorbea curent elina și latina, odată cu italiana și franceza, punea să se scrie marile cronici ale celor două țări, însărcina pe Nicolae Costin să aducă în românește *Ceasornicul domnilor* de spaniolul Antonio de Guevara, prin intermediarul latin al Johannes Wankelius — o carte ce-și avea rosturile ei în epocă — și mai ales, funda marea bibliotecă de la mânăstirea Văcărești din București, bibliotecă excepțional de bogată pentru atunci, însumând în același timp biblioteca Stolnicului Cantacuzino de la Mânăstirea Mărgineni, aceea a lui Constantin Brâncoveanu de la București și de la Hurezi, ca și prețiosul fond de cărți aflate în proprietatea lui Ștefan Cantacuzino, căruia îi urmase la tron, în Țara Românească.

[1] Nicolae Mavrocordat a domnit de două ori în Moldova: 1709, nov. 6-1710, nov. 23; 1711, sept. 26-1715, dec. 25 și de alte două ori în Muntenia: 1715, dec. 25-1716. nov. 16; 1719, mart.-1730 sept. 3. Constantin Mavrocordat, fiul celui dintâi, a domnit de asemeni nu mai puțin de patru ori în Moldova: 1733, apr.-1735, nov. 16; 1741, sept.-1743 iul. 20; 1743, apr.-1749, aug. 20; 1769, iun.-18 dec. 1769 și de alte patru ori în Muntenia: 1731, oct. 13-1733, apr. 5; 1744, iul.-1748, apr.; 1756, febr. 8-1758, aug.; 1761, iun. 5-1763, mart. 8. În sfârșit, în Moldova mai domnesc în această epocă Ioan Mavrocordat: 1715 nov. 21-1719 sept. 3, un Alexandru Mavrocordat — Deli-bei: 1782 mai 28-1785 ian. 1 și un alt Alexandru Mavrocordat zis Firaris: 1785 ian. 1-1786, dec. 3.

Scanned with OKEN Scanner

Biblioteca Mavrocordaților[1] este contemporană cu începuturile mișcării culturale din Transilvania, sub semnele luminilor, cu aducerea la Blaj, în 1730, a unei copii a *Hronicului* lui Dimitrie Cantemir, prin strădania lui Inochentie Micu-Klein, cu prima traducere în românește din Voltaire (*Le Tocsin des rois aux souverains de l'Europe* — devenită, la 1772, pe limba noastră *Toaca împăraților*), cu scrierile atinse totuși de filosofia luminilor ale unor Mihai Cantacuzino sau Dumitrache Medelnicerul, cu celebrele prefețe la *Mineele* lui Chezarie de la Râmnic, primul român cunoscător adânc al *Enciclopediei* franceze redactată sub conducerea lui Diderot, cu *Historia Daco-Romanorum sive Valachorum* a lui Samuil Klein din 1778, cu *Supplex Libellus Valachorum Transylvaniae* din 1891 etc.

Numai așa s-ar explica faptul că tocmai Mavrocordații au plănuit, în timpul acelor grele încercări pentru poporul român, unele reforme, între care cea mai de seamă este eliberarea din șerbie sau, altfel spus, „desființarea rumâniei" prin actul istoric al lui Constantin Mavrocordat din 5 august 1746. O asemenea acțiune politică a părut în ochii unor istorici și politologi ca premergând, cu strălucire *protocronistică*, altora similare din restul Europei, ea având loc cu mult timp înainte de marea revoluție franceză de la finele secolului al XVIII-lea. În realitate, reformele propuse de Constantin Mavrocordat, cu toate bunele, luminoasele lor intenții, au devenit forme goale de aproape orice conținut (mărturie stau cronicile atribuite lui Enaki Kogălniceanu sau Ioniță Canta, de exemplu), intervenind opoziția acerbă a marii boierimi, manifestată nu doar prin violență ci prin cele mai subtile, mai... fanariote tertipuri, cum am și arătat comentând, de exemplu, desființarea văcăritului și apoi reînființarea lui sub numele mai nevinovat de... „cornărit" (v. relatarea în *Pseudo-Enaki Kogălniceanu)*. Cât de exacte ne apar acum aceste rânduri din *Istoria* lui Al. Xenopol:

„Astfel toate silințele lui Mavrocordat se zdrobiră de puterea împrejurărilor, mult mai tari decât voința și cugetarea unui singur om. Este învederat că acest domn a conceput un plan de reformă, care oricât ar fi fost de greșit, tot era mai drept și mai echitabil decât starea îngrozitoare în care înota societatea timpului. Dar ce putea face el singur când toată clasa politică a țării era în contra lui? Mavrocordat puse în slujba gândirii sale o voință puțin comună, urmărind-o, cu toată neizbutirea ei în țară, sub o altă formă, îndată ce fu strămutat în cealaltă. Pentru acele timpuri atât de lipsite de cugetări abstracte, de idei sistematice, singură prezența unor concepțiuni care să se îndrepte asupra stării haotice a lucrurilor, spre a îndruma în ele o schimbare, onorează pe acel ce le-a putut avea, îl deosebește din rândurile muritorilor și îl face să răsară întrucâtva din turmele acelea cuvântătoare ce se mișcă pe pământ fără alte năzuințe decât acelea ale vieții animale. Din acest punct de vedere Constantin Mavrocordat este, ca și tatăl său, o excepție în lungul șir de netrebnici ai țărilor române, ce se întâlnesc pe tronurile lor atât înainte cât și în decursul epocii fanariote."[2]

„Rezistența" la fanariotism, din partea scriitorilor, a inaugurat-o însuși Neculce, în ale cărui pagini, cum am văzut, fierbe mânia și ironia ascuțită împotriva domnilor spoliatori greci, a „dabilelor" și „năpăștilor" de tot felul. Ea va fi

[1] Vezi N. Iorga, *Studii și documente*, vol. 3, București, 1901; V. Mihorde, *Biblioteca domnească a Mavrocordaților*, Buc., 1940; Corneliu Dima Drăgan, *Biblioteca umanistă românească*, Editura Litera, 1974.

[2] A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. V, p. 118-119, Iassi, 1892.

continuată de cronica atribuită lui Enaki Kogălniceanu și, mai încoace, de scriitorii pe care-i vom numi „cronicari întârziați", un Dionisie Ecleziarhul, un Pitarul Hristache, Naum Râmniceanul, Alexandru Beldiman ori Zilot Românul, scriitori „modești", cum spuneam, din punct de vedere artistic (și chiar ideologic, dacă avem în vedere că sunt contemporani cu strălucitii corifei ai Școlii ardelene), inetersanți totuși, cum vom vedea la timpul potrivit, prin verva lor satirică, populară și balcanică, fie că ea se exprimă în proză, fie în versuri.

Scanned with OKEN Scanner

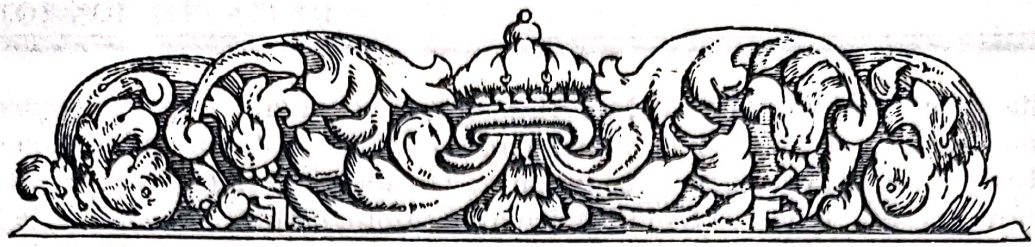

ȘCOALA ARDELEANĂ

Trecând mai mult întâmplător prin Blajul de astăzi, intelectualul atras de istorie și antichități muzeistice face mai ușor abstracție de aspectul urbanistic modern al Romei celei Mici și contemplă cu un ochi mai proaspăt decât localnicii măreața Catedrală și Seminarul. Ele trebuie să fi fost pe vremuri niște edificii uriașe ridicate în mijlocul unui sat mai mare din preajma Câmpiei Libertății, cum s-a numit de la 1848 încoace șesul de la confluența celor două Târnave. Exteriorul bisericii reia în linii ceva mai aspre, mai severe, cu portaluri străjuite de statui de sfinți, așezate de o parte și de alta, la cornișă, arhitectura catolică ecleziastică binecunoscută. Pătrunzând în vastul interior însă, afli cu surprindere că ortodoxia a rămas aproape neatinsă, ca și cum impunătoarea clădire romanică ar fi fost făcută să acopere ocrotitor o altă biserică românească de dinainte de 1700. Catapeteasma este la locul ei și din icoanele aurite te privesc hieratic sfinți bizantini, inscripțiile în chirilică, dacă nu și în slavonă, fiind de rigoare.

Nu mai încape îndoială, românii ardeleni (o parte bună dintre ei măcar) s-au adaptat împrejurărilor pentru a supraviețui. Mai mult încă: pentru a renaște la luminile culturii ce veneau din apus, oricum, aflându-și astfel locul ce li se cuvenea între naționalitățile privilegiate de pe pământul lor. În ciuda faptului că ei erau cei mai numeroși, pactul încheiat după răscoala de la Bobâlna, la 16 septembrie 1437, între fruntașii sașilor și ai secuilor, acel „Unio trium nationum", le răpise timp de secole drepturile pe care acum, la începutul secolului al XVIII-lea, se pregăteau să și le recucerească.

E greu de hotărât cu exactitate care este partea cuvenită factorilor exteriori — respectiv unirea cu Roma — și care cea cuvenită factorilor interni, energiile culturii umaniste românești din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea, preluate de intelectualii transilvăneni și duse mai departe, dezvoltate în serviciul cauzei lor. Pentru că la 1701, când mitropolitul Atanasie Anghel trata „unația", Dimitrie Cantemir se pregătea să elaboreze o operă mult mai temeinică decât cea „de a doua diplomă leopoldină". În orice caz, întemeietorul Romei celei Mici, al Blajului focar de cultură pentru românii transilvăneni — iradiind însă multă vreme și dincoace de munți — episcopul Ioan Inochentie Micu-Klein (1692, Sadu, j. Sibiu — 23 sept. 1768, Roma) punea să se aducă, pe după 1730, de la Petersburg sau Moscova, o copie după *Hronicul vechimii a romano-moldovlahilor*, cartea de căpătâi a marilor

învățați ai epocii luminilor ardelene.[1] Desigur, ei vor fi citit și *Istoria Imperiului otoman*, de unde aflaseră tot ce scrisese marele învățat și domn moldovean exilat în Rusia și devenit academician berlinez. Un indiciu foarte sigur și cu totul semnificativ, este faptul că Samuil Micu avea printre cărțile sale, încă de la 26 de ani, când se afla la Viena, cea de a doua ediție în germană a *Descrierii Moldovei (Historisch-geographische und politische Beschreibung der Moldau,* Frankfurt-Leipzig, 1771). Astfel încât, prin strălucitul său unchi, episcopul Inochentie, apoi prin Samuil Micu însuși, urmat de toți ceilalți corifei ai mișcării culturale cunoscută sub numele de Școala ardeleană, tradiția umanismului românesc se continuă în partea cealaltă a munților sub auspiciile epocii luminilor. Oricum însă dreptul românilor de a-și avea școlile lor și de a-și putea trimite tineri la școlile înalte din apus, la Colegiul Sancta Barbara din Viena sau la Colegiul De propaganda Fide din Roma, a însemnat foarte mult, în direcția luării de contact cu filozofia luminilor europene, pentru un Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Ion Budai-Deleanu și alții. Contactul cu apusul a însemnat și pentru transilvănenii de la finele secolului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea prilejul dezvoltării unei culturi pusă în serviciul emancipării naționale. E adevărat, iluminismul ardelean stă în bună măsură sub semnele iozefinismului și ale *Aufklärung-lui* unor filosofi germani precum Christian Wolf ori Friedrich Chr. Baumeister. În concepția lor, emanciparea românilor trebuia să se producă pe cale „legală", prin dezvoltarea învățământului, prin „luminare", nicidecum prin revoluție, mișcarea lui Horia, Cloșca și Crișan de la 1784 nefiind aprobată de nici unul dintre ei. *Supplex libellus Valachorum Transilvaniae,* memoriul din martie 1791, redactat de un grup format din Iosif Meheși, Samuil Micu, Ioan Molnar-Piuariu, George Șincai, Petru Maior, Ion Budai Deleanu ș.a., adresat curții din Viena, cere totuși cu energie drepturi politice egale, cât îi privește pe români, cu celelalte națiuni transilvănene, cu toate că în primele locuri erau indicate categoriile sociale ale clerului, „nobilimii", grănicerimii și țărănimii numai „libere", abolirea iobăgiei rămânând mai departe un deziderat al viitorului. Însă tocmai pentru că însuși *Supplexul* a fost respins de Dietă și criticat cu vehemență (de maghiarul Martin Bolla, de sasul I.C.Eder și alții) i-a făcut pe reprezentanții Școlii ardelene să se apropie, în tot ce au scris, de popor, în genere demersul lor intelectual având și un caracter democratic pe lângă cel patriotic, plin de atâtea consecințe.

---

1. Din cele scrise de Johann Christian Engel, în *Geschichte des Ungarische Reich und seiner Nebenländer,* vol. IV, *Geschichte der Moldau und Walachei,* carte apărută în 1804, reiese, în orice caz că *Hronicul* se afla de multă vreme în Biblioteca Seminarului din Blaj: „ich selbst in Blassendorf [...] gesehen Rabe eine grosses Buch in folio in moldawischer Sprache." Tot aici, același Engel zice că a avut o corespondență cu Samuil Micu, de la care primea informații în legătură cu manuscrisul în chestiune, Micu cercetându-l în orice caz, în anul 1772, când se întorsese de la Viena în Blaj. După acel manuscris al *Hronicului,* din care lipseau, se pare, titlul și începutul până la Cartea I a *Prolegomenelor,* s-a întocmit, pe timpul episcopatului lui Petru Pavel Aron (urmașul în scaun al lui Inochentie Micu-Klein), o altă copie făcută de dascălul de obște Constantin Dimitrievici, venit la Blaj din Țara Românească. Este o copie destul de infidelă, Dimitrievici sărind peste pasajele care i se păreau ininteligibile, ca și peste citatele grecești și latinești. A lucrat, cum însuși spune (c. microfilmul din depozitul Academiei R.S.R.) timp de 7 luni la această copie, menită a o împrospăta pe cea dintâi, prea tocită de vreme: „Începutu-s-au a să scrie în anul 1756 sept. 8 și s-au săvârșit în anul 1757, martie el." Este foarte probabil că Engel la acest manuscris in folio se referă la locul arătat mai sus.

Scanned with OKEN Scanner

SAMUIL MICU

Nepotul de frate al episcopului Inochentie Micu-Klein, Samuil Micu, marele filolog și istoric, s-a născut tot la Sad, lângă Sibiu, ca fiu al protopopului Stoia Micu, în 1745, numele de botez fiindu-i Maniu, cel de Samuil luându-și-l mai târziu, în 1761, la Blaj, unde venise pentru studii și se călugărise, la vârsta de numai 16 ani, intrând în seminarul condus de episcopul Petru Pavel Aron. Până atunci învățase să scrie și să citească în familie, poate și cu un profesor particular. Peste cinci ani, în 1766, este trimis ca bursier la Colegiul Pazmanian pentru clericii greco-catolici, institut afiliat într-un fel Universității din Viena. Mai stătu aici încă șase ani, studiind „filosofia și theologia", frecventând însă și cursuri de orientare iluministă pe atunci, de politologie, economie, finanțe, administrație, matematici etc., citind mai ales cărțile unor Christian Wolf, Christian Thomas, Friederich Baumeister, Karl Steinkellner și ale altor reprezentanți ai „Aufklärung"-ului iozefinist, din care va traduce mai târziu cu mare sârguință tot ceea ce considera a fi folositor ardelenilor săi. În 1772 se întorcea la Blaj ca profesor de etică și matematică, având printre elevi probabil și pe Ion Budai Deleanu, pentru scurt timp. Făcând inventarul bibliotecii blăjene descoperise desigur copiile după *Hronicul* lui Cantemir (dacă nu le știa cumva chiar din anii frecventării seminarului), un exemplar din cea de a doua ediție, în germană, după *Descriptio Moldaviae*, aducându-l de la Viena, cumpărat chiar în anul apariției, în 1771. Bănuim a fi avut știință și de *Istoria Imperiului otoman*, apărută în traducere germană încă din anul nașterii sale, 1745. Căci, cum vom vedea, istoricul își are ca prim punct de plecare opera lui Dimitrie Cantemir. Lecturi temeinice, prelucrări și traduceri, ca și scrieri originale, întreprinse mai cu seamă între anii 1777-1783, când funcționează ca „prefect de studii" la Colegiul Sancta Barbara din Viena, apoi și la Blaj, unde revine. Nu stă însă decât până în 1804 aici, din pricina persecuțiilor episcopului Ioan Bob, forul în supraordine, mult prea docil în a executa cele ce dispuneau oficialitățile cu care Micu nu se împăca. Ultimii

CARTE
DE
ROGACIONI
PENTRU
EVLAVIA HOMULUI
CHRESTIN.
IN VIENNA
typarita la Joseph Nob. de
Kurzbek, Anno I Incarnatii
Domnului MDCCLXXIX.

Carte de rogacioni (1779)

Scanned with OKEN Scanner

ani ai vieții și-i petrece la Buda, ca cenzor al cărților românești ce apăreau acolo. Murea prematur, la 61 de ani, în 15 februarie 1806, cu condeiul în mână.

Numai 13 din cele peste 60 de scrieri ale lui Samuil Micu i-au fost tipărite în timpul vieții, dintre care, mai importante întru cât ne privește, sunt: *Carte de rogaciuni pentru evlavia homului chrestin* (Viena, 1779) — prima experimentare de înlocuire a alfabetului chirilic cu cel latin, socotită de unii istorici drept piatră de hotar dintre epoca literaturii vechi și a celei moderne — gramatica scoasă în colaborare cu Gh. Șincai, tipărită tot la Viena, în 1780, *Elmenta linguae daco-romanae sive valachicae* — operă capitală cât privește demonstrarea latinității limbii române și cap de serie pentru toate studiile de romanistică viitoare, în frunte cu acelea ale lui Fr. Diez — și *Scurtă cunoștință a istoriei românilor*, apărută în *Calendarul de la Buda* pe 1806, dar redactată mai întâi în latinește, încă din 1778, sub titlul de *Brevis historica notitia originis et progressus nationis Daco-Romanae*. Este chiar nucleul, punctul de plecare, deducem, ce stă la baza monumentalei sinteze — rămasă inedită, în întregul ei, până în zilele noastre, deși fusese terminată încă din 1805 — *Istoria, lucrurile și întâmplările românilor*.[1]

Propunând, deocamdată numai experimental — în *Carte de rogacioni...* — înlocuirea alfabetului chirilic cu cel latin, Samuil Micu este totuși departe de exagerările latiniste din prima jumătate a secolului următor. Argumentele aduse în *Elementa linguae...* (care sunt și ale lui Gh. Șincai, colaboratorul său) sunt dintre cele mai cuminți, chiar animate de un bun simț-practic, pe lângă cel patriotic binecunoscut:

---

1. Marea majoritate a scrierilor lui Samuil Micu sunt teologice, în număr de 47, arată Al. Piru, dintr-un total de 60. 13 dintre ele numai au văzut lumina tiparului în timpul vieții autorului, cele istorice filozofice și filologice fiind totuși mai mult prețuite și cercetate în posteritate. Trimitem pe cititor la bibliografia cu caracter exhaustiv din *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, Ed. Academiei 1979, de unde selectăm și noi aici următoarele titluri numai, spre a nu încărca inutil expunerea:

— *Carte de rogacioni pentru evlavia homului chrestin, Viena*, 1779; *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* (în colab. cu Gh. Șincai), Viena, 1780; *Disseratio canonica de matrimonio juxta disciplinam grecae orientalis ecclesiae*, Viena, 1781; *Dissertatio de jejuniis grecae orientalis eccleiae*, Viena, 1782; *Propovedanie sau Învățătură la îngropăciunea oamenilor morți*, Blaj, 1784; *Istoria, lucrurile și întâmplările românilor pe scurt*, Calendarul de la Buda, 1806 (adaos).

— Din ce s-a publicat postum, selectăm: *Istoria scurtă a românilor*, ed. de Gavrilă Laslo, Sibiu, 1848; *De ortu, progressu conversione Wallachorum Episcopis item Arhiepiscopis eorum*, în T. Cipariu, *Acte și fragmente*, Blaj, 1855; *Fragment biografic românesc despre episcopii uniți începând de la Athanasie I până la al II-lea, Ibidem; Historia daco-romanorum sive valachorum*, ed. de A.T. Laurian, București, 1861; *Fragment istoric bisericesc (recopiat din manuscrise de ale lui Samuil Micu Clain). Partea a doua din istoria bisericească*, ed. de G. Pop, în *Sionul românesc*, III, 1867; *Dictionarium valachico-latinum*, ed. de Laslo Galdi, Budapesta, 1944; *Scurtă cunoștință a istoriei românilor*, ed. îngr. și intr. de Cornel Câmpeanu, Ed. St., 1963; *Scrieri filozofice*, ed. îngr. de Pompiliu Teodor și D. Ghișe, *Ibidem*, 1966; Fragmente din *Historia Daco-Romanorum sive Valachorum*, (1778), *Elementa linguae...; Dissertatio canonica...* (1781), *Propovedanie...* (1784), *Carte de rogacioni..., Biblia* (traducere din), Blaj, 1795), *Scurtă cunoștință..., Teologia moralicească* (Blaj, 1796), *Loghica* (Buda, 1796), *Legile firii, ithica și politica sau filosofia cea lucrătoare* (traducere după fr. Baumeister, Sibiu, 1800), *Dictionarium Valachico-Latinum, Theologhie dogmatică și moralicească despre taina botezului* (Blaj, 1801) și *Theologhie dogmatică și moralicească despre taina căsătoriei* (Blaj, 1801) se află în antologia *Școala ardeleană*, I, Ediție critică de Florea Fugariu, Intr. de D. Ghișe și Pompiliu Teodor, Ed. Minerva, 1983.

Scanned with OKEN Scanner

„Căci, fie că cineva s-ar îndeletnici cu comerțul cu daco-romanii, fie că ar avea de făcut o călătorie prin Țara Românească, Moldova, Marmația, Ungaria de dincolo de Tisa, Silvania, Banat, Cuțo-Vlahia, Basarabia însăși până la Crimeia, limba daco-română va fi mai necesară decât celelalte, dat fiind că nu vei auzi nici o altă limbă mai des folosită în provinciile enumerate."[1]

Tenta etimologică e minimă (prin raport cu ce s-a întâmplat mai târziu) și pe autori îi împiedică mai mult încă neinventatele pe atunci semne pentru sunetele *ă, î, ț, ș* etc. Ca atare, rămânând strict la literele latine, ni se propun unele reguli de pronunțare a scriiturii, pronunțare ce nu trebuia câtuși de puțin să se abată de la realitatea lingvistică. Așa de exemplu *a* neaccentuat din cuvântul scris *capra* (primul *a* primind un accent ascuțit) trebuia pronunțat normal, *capră, ă* final ținând loc aici pentru litera chirilică: *„Absque ullo Accentu positum pronunciatur si Literra Ruthenica a Daco Romanis pronundiari solet în ultima syllaba hujus vocis lumen."*[2] Alte reguli, repetăm, îndeajuns de raționale, vin să reglementeze grafii precum: *cuvente, dente, denti, lege-lex, pugn, gnell, hom, hora, hoste, bombac, monte, porta, sorte, folossitore, crescere, scientia, tiene, óe, resina, rusine* etc., ce trebuie citite: *cuvinte, dinte, dinti, lege, mnell* (pronunțare ardelenească-moldovenească pentru *miel*), *om, ora, oaste, bumbac, munte, poartă, soarte, folositoare, creștere, știință, ține, oae, rășină, rușine etc.* De s-ar fi urmat această cale, s-ar fi ajuns la un fel de etimologism asemănător cumva cu cel al scrierii limbii franceze. Însă tradiția chirilică era suficient de puternică și asta a dus la așa-zisa (numai, pentru că nu e absolută!) scriere fonetică a limbii române cu litere latine de azi.

Instituind alfabetul latin, Samuil Micu trăiește sentimentul patriotic al unei necesare reveniri la ceea ce a fost cândva. Împreună cu Dimitrie Cantemir, cel din *Descriptio Moldaviae*, împreună cu alți „istorici ai daco-romanilor", între care și logofătul „Constantin Miron" (sic!), a cărui *Cronică manuscrisă* i-a fost pusă la dispoziție de către Înălțatul domn Francisc Iosif Sulzer", autorii *Gramaticii* sunt convinși că până la Conciliul de la Florența, respectiv până în vremea lui Alexandru cel Bun, românii au folosit alfabetul latin strămoșesc. Vina înlocuirii lui cu cel chirilic este pusă în seama „schismaticilor", în primul rând arhiepiscopul bulgar din Ohrida și marele ațâțător al „urâciunii dintre cele două biserici" (cum scrisese Ureche), Marcu din Efes. Cartea de față este „prima care va fi zărit lumina în limba daco-română" și scopul ei este să „desăvârșim limba noastră maternă", să o perfecționăm, în „interesul general" și mai ales la „rugăminții elevilor daco-romani din Colegiul grecesc de la Sfânta Barbara".

Cât privește istoria românilor, atât în *Scurtă cunoștință*... cât și în impresionanta sinteză din *Istoria, lucrurile și întâmplările românilor*, Samuil Micu este întru totul de acord cu Dimitrie Cantemir, vorbind aproape cu cuvintele din *Hronic* despre împăratul Traian, „săditoriul și părintele românilor, celor ce și astăzi sunt în Dachia, adecă în Moldova, în Țara Românească, în Ardeal..." Și el își îndeamnă compatrioții „să-și deschidă ochii minții și măcar și puțintel, ca printr-o crepătură, să zărească statul său, și privind la cei de demult ai neamului său de părinți, să nu facă de ocară

[1]. *Scoala ardeleană*, op. cit., p. 23.
[2]. Ibidem, p. 17.

Scanned with OKEN Scanner

mărirea acelora, carii erau oameni războinici, oameni învățați, oameni viteji, oameni care căuta în sus, nu se lăsa proști, robi..." Cum se vede, stilul e adaptat numai la realitățile secolului al XVIII-lea, în sensul luptei pentru emanciparea din robie a românilor ardeleni, prin învățătura de carte mai întâi, prin luminare, nu și prin violență. Căci Samuil Micu, laolaltă cu toți ceilalți istorici din epoca luminilor, contemporani cu revoluția lui Horia, Cloșca și Crișan de la 1784, n-au aprobat-o. Dimpotrivă, Micu o consideră o rătăcire a „mocănimii" din Munții Apuseni ce s-a lăsat amăgită de „nește oameni blăstămați", conducătorii răscoalei adică.

În sensul „Aufklärung"-ului iozefinist vin și toate celelalte lucrări ale lui Samuil Micu, îndeosebi traducerile din Fr. Baumeister, popularizatorul la nivel didactic-școlar al lui Christian Wolff, elevul lui Leibniz (*Loghica adecă partea cea cuvântătoare a filosofiei, Legile firei, ithica și politica sau filozofia cea lucrătoare în patru părți împărțită* sau *Filosofia cea lucrătoare a rânduielilor dreptului firei,* toate publicate la Buda și la Sibiu, în 1799 și 1800, semn că aceste cărți erau socotite absolut necesare învățământului din acea vreme). Spiritul practic raționalist e dominant: se cere ca filozoful să evite „cuvintele întunecate", să vorbească și să scrie „cât poate mai luminat", să nu utilizeze termenii silogismului înainte de a-i „tâlcui", de a le hotărî înțelesul, să nu-și împodobească vorbirea și scrisul cu zorzoane prisoselnice etc. Se înțelege, teologul (între multe alte cărți bisericești, Samuil Micu este și traducătorul integral al *Bibliei,* carte pe care o opune *Bibliei de la București,* ca mai exactă, n-am putea ști și cât de curgătoare din punctul de vedere al expresivității) caută a împăca preceptele iluministe cu cele creștine, acum chiar, în epoca lui Voltaire. Nu lipsesc însă deloc mustrările la adresa clericilor răi, inculți, venali, vicioși.

În spirit iluminist vin în opera marelui savant blăjean și traducerile lui din beletristica propriu-zisă: *Viața și pildele lui Esop,* romanul *Belisarie* după Marmontel, cartea populară și religioasă *Varlaam și Ioasaf,* satirica *Istorie adevărată* a lui Lucian din Samosate, învățatul, aventurosul grec din secolul al III-lea, care a colindat tot orientul, Asia Mică, Grecia, Macedonia, Italia, Franța, revenind în cele din urmă la Atena, unul dintre cei mai mari pamfletari ai antichității târzii, alexandrine.

Prea întinsă, foarte diversă, nepublicată într-un corpus complet coerent, conceput după toate regulile unei editări științifice, opera lui Samuil Micu este încă puțin cunoscută, în afara câtorva specialiști, foarte puțini, din ce în ce mai puțini, care s-au dedicat cercetării domeniului acesta destul de arid, incomod, din multe puncte de vedere.

GHEORGHE ȘINCAI

Cu nouă ani mai tânăr decât Samuil Micu (n. la 28 februarie 1754, la Râciul de Câmpie, lângă Samșud, azi comuna Șincai, j. Mureș), Gh. Șincai este un filolog și un istoric tot atât de savant ca și predecesorul său, dar având un temperament mult mai neastâmpărat, mai bătăios. După studiile începute la școala primară din Săbed, în 1766 se înscrie la Colegiul reformat din Tg. Mureș, de unde după doi ani intră în

Scanned with OKEN Scanner

seminarul iezuit din Cluj, pentru ca în 1772 să-l aflăm la gimnaziul piariștilor din Bistrița. Schimbările cam dese de școli se datoresc — ne încredințează el însuși, în *Elegia nobilis Transilvani Georgii Sinkai*, autobiografie în versuri latine, fără vreo valoare literară propriu-zisă — unui inconformism înnăscut al tânărului, gata oricând să cadă în fel de fel de „năsărâmbe". În orice caz își însușise de timpuriu noțiuni solide de gramatică și retorică, de limbile germană, maghiară, latină și greacă, astfel încât încă la 19 ani, în 1773, putea fi numit profesor de retorică și poetică la Blaj, funcție în care nu stă totuși decât un an. Pentru că în anul următor, după ce intră în cinul călugăresc, luându-și numele de Gabriel, este trimis, împreună cu Petru Maior, să studieze la Colegiul De Propaganda Fide din Roma unde stă timp de cinci ani, însușindu-și chiar de la început și limbile italiană și franceză. S-ar zice

Gheorghe Șincai

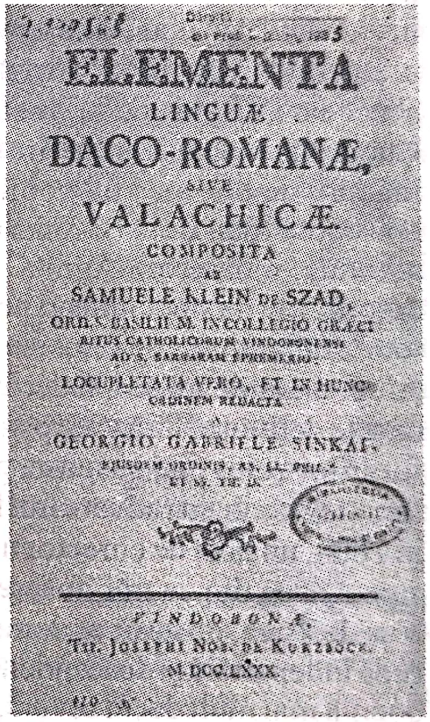
ELEMENTA
LINGUÆ
DACO-ROMANÆ,
SIVE
VALACHICÆ.
COMPOSITA
AB
SAMUELE KLEIN DE SZAD,
ORDIS BASILII M. IN COLLEGIO GRÆCI
RITUS CATHOLICORUM VINDOBONENSE
AD S. BARBARAM EPHEMERID.
LOCUPLETATA VERO, ET IN HUNC
ORDINEM REDACTA
A
GEORGIO GABRIELE SINKAI.
VINDOBONÆ,
Typis Josephi Nob. de Kurzbeck.
M. DCC. LXX.

că, în tot acest timp, Șincai nu vede Roma, nu vede Italia, cu toate frumusețile sale de artă și natură, ci stă înfundat în biblioteci, înconjurat de severe tomuri, de unde-și culege informații pentru *Hronică*. Nu i-a rămas nimic necercetat, în problema care-l interesa, istoria românilor, nici la Vatican, nici la Santa Maria sopra la Minerva, nici la Biblioteca Aracelli, nici la cea a Benedictinilor, nici la Colegiul care îl urma, unde ajunse custode al cărților celor mai rare și secrete, grație prieteniei ce-și câștigase față de Ștefan Borgia, secretarul congregației de acolo:

Timp de cinci ani petrecut-am la Roma, și-n vremea aceasta
Vrednic de laur fiind mi s-au dat diplome două.
Roma în studii mi-au fost de-ajutor, și-i aduc mulțumire,
Căci bibliotecile ei mi-au fost totdeauna deschise.

(*Elegia lui George Șincai*, traducere de T. Naum, în *Gând românesc*, VIII, 1940).

În drum spre casă, Șincai face un popas de un an la Viena, studiind la Școala normală Sf. Ana metode de predare și de administrare în învățământul austriac, audiind totodată, la Universitatea din capitala habsburgică, o serie de prelegeri privind dreptul public și bisericesc. Aici, la Viena, se întâlnește cu Samuil Micu, cu care se împrietenește și colaborează la editarea celebrei gramatici *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, apărută în 1780, în prima ediție, cea de a doua având a o scoate în numele său numai, în 1805, la Blaj, unde ajunge în 1780 și este numit profesor de poetică (semn, indubitabil, acesta, de importanța pe care transilvănenii din epoca luminilor o acordau disciplinelor umanistice). Funcționează apoi pentru scurt timp ca director al Școlii normale de curând înființată la Blaj, dar din 1784 este făcut director general al tuturor școlilor unite din Transilvania. Este epoca în care Șincai duce o activitate neobosită, în spirit iosefinist, reorganizând și înființând, inspectând cu mare consecvență, cel puțin 300 de școli românești din Ardeal, prelucrând, adaptând și traducând mulțime de programe și manuale, gramatici, abecedare, catehisme, aritmetici etc., contribuind mult la dezvoltarea învățământului. Cum spuneam însă, era o fire independentă, inconformistă, ușor colerică poate, prea mândru de originea lui nobilă, nu se supunea deloc dispozițiilor mai marelui său, episcopul Ioan Bob. Ba chiar avea, în public, cuvinte de ocară împotriva lui și a sorei acestuia, o oarecare Agnita. Bob crezu că-l poate învinui de rebeliune și apelă la autoritățile de stat, punând pe un subprefect să-l molesteze și să-l descingă de sabie, totul sfârșindu-se cu punerea sub interdicție și ducerea, în lanțuri, la închisoarea din Aiud, de unde nu scapă decât după zece luni, cu pierderea, desigur, a funcțiilor pe care le deținuse, fără vreo posibilitate de a fi reintegrat, în ciuda plângerilor adresate forurilor celor mai suspuse, până la Viena. Abia dacă, prin intervenția episcopului Ignatie Darabant (adversarul lui Ioan Bob și protectorul lui Micu și Șincai) obținuse, în 1804, un post de corector numai, la tipografia Universității din Buda. (Între timp, spre a avea din ce trăi, fusese profesor particular al celor trei fii ai contelui Daniel Vaș de Țaga, posesor al domeniului de la Sinea, în comitatul Abuai din Ungaria, o rudă îndepărtată și descendent al Drăculeștilor, cum se pretinde). Sărac, trăind într-o boemă mai mult decât severă, la Buda, Șincai nu înceta a lucra temeinic la *Hronică*, până către sfârșitul anului 1808 când, împotriva așteptărilor sale, nu este avansat revizor, postul respectiv fiind acordat lui Petru Maior. Dezgustat, probabil, omul și cărturarul își caută adăpost pe lângă foștii săi elevi, conții Vaș de la Sinea, unde își va avea domiciliul, mereu provizoriu, până la sfârșitul vieții. Manuscrisul *Hronicii* l-a purtat pururea în desagă, până la moarte, venită pe neașteptate, la 62 de ani. În ziua de 2 noiembrie 1816, pe drumul ce duce de la Oradea spre Sinea.

Hronica românilor și a mai multor neamuri în cât au fost ele așa de amestecate cu românii, cât lucrurile, întâmplările și faptele unora fără de ale altora nu se pot scrie pre înțeles, din mai multe mii de autori, în cursul a 34 de ani culeasă și după anii de la nașterea Domnului nostru Is.Hs., alcătuită de GHEORGHE ȘINCAI din Șinca, doctorul filosofiei și al theologhiei, fostul director al școalelor naționalnice în toată Țeara Ardealului și diortositorul cărților în crăiasca typografie a Universității ungurești este opera de căpătenie a lui Gheorghe Șincai, un monstru de erudiție, întrecând cu mult tot ce se scrisese până acum în materie, poate chiar neajuns de nimeni până în zilele noastre. Lucrarea are aspectul unor anale —

Scanned with OKEN Scanner

inventar pe ani — începând cu anul 86, sub care e pomenit „Decheval, craiul Dachiei-ceii-Vechi, carele și Diurpaneu s-au numit...“ etc. și sfârșind cu anul 1739, când episcopul Inochentie Micu-Klein ținea soborul de la Blaj. Scriitorul este unul dintre cei mai originali, în felul său. Nu seamănă cu nimeni din câți știm. „Inventarierea“ extrem de amănunțită, sub fiecare an despre care istoricul deține vreo știre — cu trimitere neapărat la surse — alternează cu ieșiri polemice dintre cele mai contrastante prin raport cu obiectivitatea științifică. Răscolitorul de arhive arde ca o flacără, când mai mocnită, când mai iute. Ia atitudine, se mânie, admonestează, se răfuiește cu toți „colegii“ din specialitate, fie ei din trecutul îndepărtat, fie contemporani cu el. Patetismul, înverșunarea polemică, stilul colocvial înviorează sicitatea documentelor și, în anume chip, am zice, le și ordonează dându-le o coerență ideologică. Ea nu este alta, în fond, decât cea bine cunoscută la toți reprezentanții Școlii ardelene: românii se trag din romani, le-au moștenit limba și nobletea, nu s-au clintit de pe locul așezării lor pe aceste meleaguri de când au fost aduși de către împăratul Traian așa cum zisese și Dimitrie Cantemir în *Hronicul* său. Șincai însă are a se război cu o sumedenie de dușmani, reali sau numai imaginari, văzuți sau nevăzuți, apostrofați de fiecare dată cu o patimă neobosită. Nu poate suferi mai cu seamă pe cei care scriu „povești desfundate“, ori pe „prea vestitul Engel“ care mai „tăt timpul traje jarul spre oala lui“ și „lingărește“ pe patronii lui maghiari, pe contele Samuel Teleki, spre exemplu. Raportările la prezent sunt dese de tot și combat mai cu seamă pe cei ce consideră că românii transilvăneni sunt numai „suferiți“ (tolerați) în propria lor țară, când lucrurile ar trebui să stea dimpotrivă, ajunși iobagi și socotiți atât de „proști“ încât uneori se puteau „vinde ca dobitoacele fără loc“. Neculce, în văicărelile lui contra grecimei, pare — în graiul lui moldovenesc — mult prea blând prin comparație cu ieremiadele grave ale ardeleanului:

„Vai, neamul meu românesc, și iarăși vai! carele uitându-și semânța, jeme supt jugul altor neamuri, nu pentru altă ceva, ci numai pentru neînvățătura, nedragostea între sine, nepriceperea sa și vicleșugurile neamurilor celor streine, care cu frumoase pretesturi, mai ales ale legii creștinești, în carea eu vreu să moriu, înșală pre bieții români de-i stăpânesc și în ziua de acum. Nu vreu eu să numesc neamurile aceste, ce numai atâta zic: Ce păstoriu ai, ale cărui cuvinte nu le înțelegi? Vezi, socotește și judecă, ce vreu arhiereii aceștia? să te învețe să-ți prindă partea pre lumea aceasta, au să te ducă în ceriuri? Nu crede, o, române! pentru că numai punga ta o voiesc ca să-și umple pungile lor, și tu rămâi rob acelora pre carii mai marii tăi i-au stăpânit oarecând. Deșteaptă-te, drept aceia, o iubit neamul mieu, și ai minte![1]

E destul să constatăm că diatriba era prilejuită de comentariile la domnia lui Iacob Eraclid Despotul, sub anul 1563, ca să ne dăm seama că scriind istoria Gh. Șincai scrie mai curând despre prezentul său, cum se vede bine din subtextul citat mai sus, însăși „unația“ fiind repudiată de iluministul foarte liber de dogmele religioase. Scriind incendiarul *Deșteaptă-te, Române!*, Andrei Mureșanu își aruncase ochii pe această pagină din *Hronica* lui Șincai, ca de altminteri și contemporanul său, Vasile Alecsandri.

Uneori comentariul coboară la nivele mai joase, popular-moralizatoare. Astfel, venind vorba de Doamna Ruxandra care-și otrăvise soțul, pe Alexandru

[1]. *Chronica românilor*, ediția a doua, tom. II, p. 357-358, București, 1886.

Vodă Lăpușneanul, misoginul istoric notează în margine: „Vezi ce plătește muierea rea de casă! dintâiu pre bărbat l-au făcut domn prin măritișul ei, apoi l-au surpat făcându-și rudenie pe Despot, mai pre urmă l-au și otrăvit, pagubă că au fost din sângele cel adevărat al domnilor moldovenești, cea mai de pre urmă“ (*Ibidem*, p. 347).

Hronica — cu efecte mari asupra spiritelor de la 1848 — nu s-a putut tipări în timpul vieții autorului din pricina cenzurii oficialităților care vedeau în Șincai un răzvrătit periculos, demn a fi ținut la carceră. Abia dacă i-au apărut unele fragmente în *Calendarul de la Buda* pe anii 1808 și 1809, din cele trei mari tomuri câte avea manuscrisul. Ea a fost dusă în Moldova de către călugărul maramureșean Gherman Vida, profesorul lui Mihail Kogălniceanu, care o va tipări pentru prima dată în întregime, la Iași, în 1853-1854, cu litere chirilice.[1] Celelalte scrieri ale lui Șincai — în afară de *Elementa linguae...*, la care ne-am referit mai sus, scoasă prima dată în colaborare cu Samuil Micu, apoi în o a doua ediție numai sub numele său — sunt de mai mică importanță, un catehism, o aritmetică, un *Vocabularium pertinens...*, caracteristice pentru orientarea iluministă în direcții mai practice fiind *Învățătură firească spre surparea superstiției norodului* (1806), *Istoria naturei sau a firei* (1806) și o *Povățuire către economia de câmp* (Buda, 1806). Cea din urmă are o valoare documentară dintre cele mai inedite, privind agricultura, pomicultura, viticultura, creșterea animalelor domestice, sfaturi potrivite pentru vremea autorului, cu totul grijuliu pentru ca românii să prospere economic în rândurile popoarelor civilizate ale Europei. E scrisă pe înțelesul țăranilor, a celor ardeleni mai întâi, improvizatul agronom arătându-și regretul că nu are nici timpul și nici spațiul necesar unei expuneri care să țină seamă de specificul fiecăreia din cele trei mari provincii românești, cum ar fi fost de dorit.

PETRU MAIOR

„Cel mai puternic în afirmarea ideilor sale, cel mai filosofic în înțelegerea subiectului său, mai strâns în expunere, mai logic în argumentare“[2] — cum îl caracterizează Nicolae Iorga — Petru Maior, al treilea mare istoric și filolog ardelean, s-a născut după toate probabilitățile la Târgu Mureș prin 1756, într-o familie de preoți cu tradiție, atât dinspre partea tatălui, protopop la Târgu Mureș și la Căpușul de Câmpie, cât și din partea mamei, Ana, purtând și un mic titlu de nobil, „de Diciosânmărtin“. Se presupune că a învățat cele trei clase gimnaziale, între 1769-1772, câte erau pe atunci, la o școală romano-catolică din Târgu-Mureș, deprinzând limba maghiară și studiind gramatica și poetica, clasele superioare urmându-le apoi la Blaj, în direcția aceleiași perfecționări a umanioarelor, teoria

[1]. Ediția a doua a apărut la București, în trei volume, la Tipografia Academiei, în 1886, sub îngrijirea lui Gr. Tocilescu. A treia, îngrijită de Florea Fugariu, E.P.L., 1967, a rămas numai la primul volum. V. și antologia *Școala ardeleană*, ed. cit., vol. I.

[2]. Nicolae Iorga punea o întreagă carte, volumul al II-lea din *Istoria literaturii române din secolul al XVIII-lea, 1686-1821*, sub semnul lui Petru Maior, „Epoca lui Petru Maior“ (530 pagini).

Scanned with OKEN Scanner

versificației, oratoria, compoziția, până în 1774 când este trimis, împreună cu Gh. Șincai, la Colegiul De Propaganda Fide din Roma, unde stă și el cinci ani, specializându-se în filozofie. Se călugărise și el, sub numele de Paul. Dar despre relații de prietenie mai strânse cu Șincai nu avem știri, cu toate că, tot împreună, poposesc la Viena, în drum spre patrie, unde stau un an (1779-1780), Maior studiind la Universitatea de aici cursurile de drept canonic. La Blaj, unde este numit profesor de logică, metafizică și de drept natural, la seminar, nu stă, din pricina aceluiași episcop Ioan Bob, cu care nici el nu se împăca, cerând și obținând descălugărirea, preferând retragerea în parohia Reghinului, unde va păstori din 1784 până în 1808, ani prielnici activității cărturărești, așa cum reiese din frumoasele justificări aduse unora dintre adversarii săi într-o celebră broșură intitulată *Răspunsul la cârtirea carea s-au dat asupra persoanei lui Petru Maior autorului Istoriei pentru începuturile românilor în Dachia*, apărută la Buda, în 1813. Căci începând din 1809 desfășoară o bogată activitate publicistică în capitala Ungariei, unde funcționează ca cenzor al cărților românești apărute în tipografia Universității de acolo, urmând în funcție lui Samuil Micu și fiind preferat mult prea incomodului pentru autorități Șincai. Aici va duce la capăt și va tipări importantele sale opere, colaborând totodată cât se poate de substanțial la redactarea lucrării colective cunoscută sub numele de *Lexiconul de la Buda*. Aici, la Buda, își va afla Maior sfârșitul vieții, în 14 februarie 1821, îngropat fiind în cimitirul catolic.

Petru Maior

Opera lui Petru Maior,[1] vastă și diversă, scrisă la mare iuțeală, fără erudiția rece a celor doi mari înaintași, are un caracter polemic deosebit de curajos și totodată demn, înfățișată într-o formă pe cât de cursivă, elegantă, pe atât de directă, țintind

---

[1]. Selectăm, tot după sursa cea mai recentă, *Dictionarul literaturii române de la origini până la 1900*, titlurile aparițiilor prime, cele mai caracteristice, între altele și pentru a se vedea repeziciunea cu care ele au fost tipărite:

— *Didahii, adecă învățături pentru creșterea fiilor la îngropăciunea oamenilor morți*, Buda, 1809; *Prediche sau învățături la toate duminicile și sărbătorile anului*, I-III, Buda, 1810-1811; *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, Buda, 1812; *Istoria besericei românilor atât a acestor din coace, precum și a celor din colo*

versificației, oratoria, compoziția, până în 1774 când este trimis, împreună cu Gh. Șincai, la Colegiul De Propaganda Fide din Roma, unde stă și el cinci ani, specializându-se în filozofie. Se călugărise și el, sub numele de Paul. Dar despre relații de prietenie mai strânse cu Șincai nu avem știri, cu toate că, tot împreună, poposesc la Viena, în drum spre patrie, unde stau un an (1779-1780), Maior studiind la Universitatea de aici cursurile de drept canonic. La Blaj, unde este numit profesor de logică, metafizică și de drept natural, la seminar, nu stă, din pricina aceluiași episcop Ioan Bob, cu care nici el nu se împăca, cerând și obținând descălugărirea, preferând retragerea în parohia Reghinului, unde va păstori din 1784 până în 1808, ani prielnici activității cărturărești, așa cum reiese din frumoasele justificări aduse unora dintre adversarii săi într-o celebră broșură intitulată *Răspunsul la cârtirea carea s-au dat asupra persoanei lui Petru Maior autorului Istoriei pentru începuturile românilor în Dachia*, apărută la Buda, în 1813. Căci începând din 1809 desfășoară o bogată activitate publicistică în capitala Ungariei, unde funcționează ca cenzor al cărților românești apărute în tipografia Universității de acolo, urmând în funcție lui Samuil Micu și fiind preferat mult prea incomodului pentru autorități Șincai. Aici va duce la capăt și va tipări importantele sale opere, colaborând totodată cât se poate de substanțial la redactarea lucrării colective cunoscută sub numele de *Lexiconul de la Buda*. Aici, la Buda, își va afla Maior sfârșitul vieții, în 14 februarie 1821, îngropat fiind în cimitirul catolic.

Petru Maior

Opera lui Petru Maior,[1] vastă și diversă, scrisă la mare iuțeală, fără erudiția rece a celor doi mari înaintași, are un caracter polemic deosebit de curajos și totodată demn, înfățișată într-o formă pe cât de cursivă, elegantă, pe atât de directă, țintind

[1]. Selectăm, tot după sursa cea mai recentă, *Dictionarul literaturii române de la origini până la 1900*, titlurile aparițiilor prime, cele mai caracteristice, între altele și pentru a se vedea repeziciunea cu care ele au fost tipărite:

— *Didahii, adecă învățături pentru creșterea fiilor la îngropăciunea oamenilor morți*, Buda, 1809; *Propovedanii la îngropăciunea oamenilor morți*, Buda, 1809; *Prediche sau învățături la toate duminicile și sărbătorile anului*, I-III, Buda, 1810-1811; *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, Buda, 1812; *Istoria besericei românilor atât a acestor din coace, precum și a celor din colo*

cu cea mai mare exactitate în adversari pe care scriitorul român și-i cunoaște foarte bine. Sulzer, mai mult un amator în ale istoriei, un ofițer austriac nemulțumit de modul cum l-au primit românii pe unde a hălăduit o parte din viață-i, prea doritor de laude, pe care nicidecum nu le merita, se întâlnise în păreri cu Eder — „magariu pe magariu scarpină" — îmbrățișând strâmba idee că românii ar fi părăsit cu toții, până la unul, Dacia, în timpul retragerii armatelor și administrației împăratului Aurelianus, revenind apoi — lucru iarăși absurd — la locurile lor în „a trisprezecea sută", de dincolo de Dunăre unde s-ar fi refugiat din fața năvălitorilor barbari. Aici este marele merit al lui Petru Maior: în a-și fi apărat, în felurite libele și pamflete (cum se vede din bogata bibliografie însemnată în notă) cele susținute de toți reprezentanții Școlii ardelene — de el însuși cu argumentele cele mai tari — cum că românii au stat pe locurile lor vechi, de la Traian și Decebal, în permanență. Ar fi fost o absurditate, fiind la mijloc perindarea a trei generații, ca un popor de agricultori, având sate și orașe bine întocmite, să-și părăsească pământul, să se strămute, mai ales că înșiși învingătorii lor vremelnici aveau tot interesul să nu-i gonească din niște teritorii numai în parte cucerite, pentru a-i hrăni, ei cuceritorii nefiind dedați la cultivarea ogoarelor. Au existat chiar, în munți, grupuri de români rămași încă „volnici" (liberi) și Maior demonstrează ființarea încă de prin secolul al IX-lea de ducate libere în Ardeal și în celelalte provincii românești carpatine, care nu erau bulgărești sau sârbești, cum afirmau unii istorici răuvoitori. El a știut să dea replici exacte, pline de bun simț și unor savanți autorizați, precum slavistul Kopitar, care ar fi voit să ne lege pentru vecie de literele chirilice în scris, precum și altora care afirmau inexistența unei culturi în veacurile XVI-XVII-XVIII la români, mai cu seamă la cei de dincoace de munți, ignorând cronicarii și pe Cantemir — mărturia cea mai convingătoare, dar și pe scriitorii eclesiastici de pe întreg teritoriul național. Ea, această cultură înfloritoare, ar fi trebuit să fie ocrotită de oficialitățile bisericii din Ardeal, lucru ce nu se întâmplă în vremea sa, mai ales din pricina lacomului de averi episcop Bob, pe care nu se sfiește să-l atace foarte direct, zelos fiind acest om mai cu seamă pentru cele „ale chimirului" propriu decât pentru cele ale spiritului, tolerând ca în școlile de la Blaj și de prin alte părți să se predea cunoștințele ca vai de lume, papagalicește, astfel încât popii români, unii dintre ei măcar, nici nu știu a citi și scrie. Nu este iertată, în focul polemicii, nici *Teologia dogmatică și moralicească* a lui Samuil Micu, odată cu *Istoria* acestuia, văzute drept niște

---

de Dunăre, Buda, 1813; *Răspunsul la cârtirea carea s-au dat asupra lui persoanei lui Petru Maior autorului Istoriei pentru începutul românilor în Dachia*, Buda, 1814; *Animadversiones in Recensionem Historiae de origine Valachorum in Dachia*, Buda, 1814; *Reflexiones in responsum Domini recensentis Viennensis ad Animadversionis in Recensionom Historiae de origine Valachorum in Dacia*, Pesta, 1815; *Contemplatio Recensionis in valachorum anticricam Litterariis Ephemeridibus Viennensibus, nro 7, Februar, 1816, divulgata*, Buda, 1816; *Orthographia romana sive latino-valachica, una cum clavi qua penetralia originationis vocum reserantur*, Buda, 1819; *Dialog pentru începutul limbii române între nepot și unchi*, în *Orthographia romana sive latina-valachica*, Buda, 1819; Fenelon, *Întâmplările lui Telemah fiul lui Ulisse (Odisseus)*, Buda, 1818; *Din Istoria părintelui Petru Maior. Partea inedită*, ed. de T. Cipariu, în *Acte și fragmente*, Blaj, 1855; *Protopapadichia*, ed. de Gr. Silași, I (1865), II (1866); *Precanonul*, ed. de C. Erbiceanu, Buc., 1894. V. și *Școala ardeleană*, *op. cit.* V. și Maria Protase *Petru Maior*, monografie, ed. Minerva.

Scanned with OKEN Scanner

manuale inadecvate luminării drepte a minții tinerilor. Mai cuminți i se par lui Maior cărturarii din părțile Oradei și ale Banatului, un D. Țichindeal, Diaconovici Loga, Paul Iorgovici și alții. Episcopul Bob, prin intermediari, a căutat să împiedice tipărirea unor cărți ale lui Maior, punând la cale, pare-se, ediții ciuntite, cu paginile incriminatorii la adresa sa smulse, arată Nicolae Iorga. Zădarnic se zbuciumă marele istoric, colile cu pricina au fost sustrase cu mare subtilitate, astfel încât volumele rămase sunt „perfecte", ca legătorie și paginație. Se vede treaba că răul episcop Bob nu putea interzice de plano, cu brutalitate, apariția cărților fostului paroh de la Reghin, un adevărat apostol al neamului său, de mare autoritate și popularitate în epocă. Se spune că, pe vremea când era preot, cutreiera satele adunând „pruncii", învățându-i cu mare sârguință însuși, sau „rânduind mijlocitori" vrednici de încredere. Ba încă și „fetele cele mari adunate la șezătoare a toarce, în loc de obicinuitele nebunii, despre învățătura lucrurilor celor sfinte povestea și întreba". De unde până atunci țăranii fugeau de învățături ca de alte cele, acum, sub influența lui, alergau singuri spre lumina cărții. Chiar și la seminarul de la Blaj mergea să predea dreptul canonic, primind foarte modesta sumă de 200 de forinți pe an, cheltuind toți acești bani cu drumul. Mai ales *Propovedaniile* acestui cărturar sunt străbătute de un suflu iluminist generos și înnoitor. Iată o mostră din sute și sute de pagini:

„...gresesc [dascălii] de nu vor îndrepta greșelile scholasticilor săi, când pot. De nu se vor nevoi spre sporiul învățăturii și procopsala grămăticilor. De nu-i vor învăța năravuri bune. De-i vor învăța în adins basmuri și minciuni în chip de adevăr și care sunt împotrivitoare spăsaniei sufletului. De nu să vor procopsi pre sine ca să fie destoinici a învăța pe grămătici. De vor pofti mai mare plată de cum se cuvine. De vor da pildă rea cu purtarea sa scholasticilor. De primesc la schoală sau de nu-i lapădă din schoală pre aceia carii sunt cu năravuri rele și aduc la rătăcire pre alții" .

Iată principii pedagogice și de administrație școlară demne de toată atenția. Ele au întârziat mult să apară și dincoace de munți, de-ar fi să ne gândim un moment numai la modul de organizare a școlii de catiheți la care învăța pe la mijlocul secolului trecut Ion Creangă. În Transilvania însă ele își cereau, în condițiile de supraviețuire culturală a neamului, o aplicare imediată și cât se poate de strictă. Mai mult decât atât, preotul de la Reghin, ce-i drept un om foarte învățat și de mare bun-simț — tot ce poate fi mai ilustrativ, în toată istoria culturii noastre, ca relațiile între teorie și practică — îndrăznea să atace în scrierile lui chiar autoritatea papală. Astfel, în *Procanon,* ni se spune — în cel mai pur spirit iluminist — că nu papa este autoritatea supremă, infailibilă, „nesmântnică", ci biserica numai. Altminteri n-ar mai fi necesar să ne rupem capetele cu atâta învățătură și să cheltuim o mulțime de bani cu școli și cărți, tipografii și celelalte. O simplă „epistolie", o bulă papală ar fi suficientă să ne aducă fericirea pe acest pământ. Ceea ce pentru o minte sănătoasă este desigur un lucru de neconceput. Cu indignare abia reținută (ceea ce concordă perfect cu atitudinea anticlericală a lui Ion Budai Deleanu din *Țiganiada*) este denunțat interesul prelaților pentru cele lumești, pentru bucate alese, pentru băuturi, pentru petreceri sardanapalice, pentru podoabe vestimentare, bijuterii, fălindu-se, suduind, „borând cuvinte ca acelea încât nici în gura unui rob osândit n-ar fi de a să suferi" etc.

De o importanță capitală, alături de *Istoria pentru începuturile românilor în Dachia* este *Istoria besericei românilor...* unde Maior intuiește foarte exact și

argumentează convingător cum că primirea creștinismului de către români s-a făcut odată cu nașterea poporului de la Dunăre și Carpați. Cel care, prin „didahiile" lui, se înviersuna adesea împotriva papilor, fiind mai mult un preot unit „disident", ca să spunem așa, afirmă răspicat că religia creștină ne-a venit de la Roma: „nu mă, îndoiesc că strămoșii românilor, precum sângele în vine, așa credința lui Hristos în suflet de la Roma au adus cu sine în Dachia!" Dacă nu chiar de la Roma (căci Maior, ca toți ceilalți istorici dinaintea sa ne „scoboară" neamul direct din romani), în orice caz prin coloniști cunoscători de latină (populară, se înțelege) a fost adus creștinismul în Dacia, din toate părțile imperiului. Dovada cea mai elocventă în acest sens este, cum am arătat la timpul său,[1] lexicul legat de creștinism, pe care l-am moștenit din cel mai vechi *strat*, latin neapărat, care stă la baza limbii române. Ca și autorii gramaticii *Elementa linguae...*, Maior este un latinist și un etimologist, adept al scrierii cu litere latine, plin de mult bun-simț practic. Ceea ce aduce însă el în plus — în linia aceluiași bun-simț, slujit desigur și de cunoașterea mai adâncă a formării tuturor limbilor romanice, — este ideea absolut justă că limba română se trage nu din latina clasică ci din cea populară. Relația cu răspândirea creștinismului, la momentul formării poporului român și a limbii române, devine astfel limpede: Așa cum Caius Julius Caesar vorbea într-o limbă latină populară cu soldații săi, scriindu-și *De bello gallico* în latina clasică, tot așa — schimbând datele problemei — un Nicetas din Remesiana va fi predicat creștinismul, el și ucenicii lui, printre daco-romani, vorbind cu ei într-o limbă romanică populară, redactându-și însă operele în latina literară și având strânse legături cu Roma, forul lui eclesiastic în supraordine. În acest sens tocmai, lucrarea lui Maior, *Dialog pentru începuturile limbii române între nepot și unchi*, reprezintă un pas înainte față de tot ce se scrisese până acum în legătură cu originea limbii române, un argument în plus, mai temeinic încă decât cele desfășurate de înaintașii săi, în favoarea demonstrării continuității elementului roman în Dacia, de la începuturi până în zilele noastre.

ION BUDAI DELEANU

Însă lui Ion Budai Deleanu, în voluminoasa sa *Istorie a literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688-1821)* — volumul al II-lea însumând 550 de pagini — Nicolae Iorga abia dacă-i acordă, poetului, cinci pagini, și filologului, de mirare!, numai vreo alte patru, în timp ce lui Petru Maior îi rezervase nu mai puțin de 32!

Cigmău, fost vechiul castru roman Ceguma — astăzi un sat ce nici măcar nu figurează în *Dicționarul enciclopedic* pe harta județului Hunedoara, situat lângă Geoagiu și Orăștie — ocupă un loc central în teritoriul românesc. Limba vorbită în patria *Paliei*, pe șesul și între colinele transilvane din nordul munților Parângului și Retezatului, e veche de tot, curată și expresivă într-un grad înalt, așa cum o dovedește din plin opera primului mare poet român născut aici, pe la 1760, după toate probabilitățile. Era fiul preotului unit Solomon Budai, cel dintâi, progenitura

1. Vezi vol. I (cap. *Scrieri patristice)*

Scanned with OKEN Scanner

familiei fiind numeroasă, formată din încă 8 fraţi: Aron, Petru, Nicolae, Iosif, Solomon, Maria, Sofia şi Dina (şi acesta, un mod de rezistenţă, de supravieţuire şi persistenţă a elementului românesc în Transilvania de-a lungul veacurilor). Deşi preot unit, Solomon Budai nu-şi uitase vechea credinţă ortodoxă, semnul apartenenţei la neam (s-au produs documente conform cărora domni ai Ţării Româneşti, precum Radu cel Mare şi Neagoe Basarab, au stăpânit pământuri întinse în regiunea Orăştiei) dovadă ralierea lui la mişcarea cu caracter de răscoală a lui Sofronie de la Cioara (1757-1761) care a izbucnit în Zarand şi s-a întins pe Mureş şi pe Târnave, răsculaţii împotriva „unaţiei" atacând chiar şi Blajul. Sofronie declarase, într-un sobor, întrunit la Alba Iulia la 25 februarie 1761, libertatea cultului şi fusese condamnat la închisoare de autorităţi, scăpând însă cu fuga, în Ţara Românească, în timp ce generalul Buccov, păzitorul ordinei statale habsburgice, ordonase dărâmarea tuturor mănăstirilor ortodoxe din Transilvania, printr-un ordin dat la 13 iunie 1761.

După clasele primare urmate la Cigmău, din 1772 până în 1777, Ion Budai studiază la Blaj, urmând după aceea audierea cursurilor de la Universitatea din Viena, ca bursier al Colegiului Sancta Barbara şi totodată student al Facultăţii catolice de filozofie. Îşi trecea doctoratul la Erlau, în 1784, funcţionând apoi ca sacristan, psalt sau cantor la Biserica Sancta Barbara până în 1786, timp în care are prilejul să cunoască pe Samuil Micu, pe Şincai şi pe Petru Maior, care-i va deveni prietenul cel mai apropiat, de o viaţă întreagă. Într-o asemenea ambianţă îşi însuseşte poetul *Ţiganiadei* o vastă cultură pentru acea vreme, instruit fiind în limbile şi literaturile clasice antice şi moderne: elina, latina, germana, italiana, maghiara, franceza şi engleza, mai apoi şi polona. Revenit în Transilvania n-a funcţionat, ca profesor la Blaj, decât foarte scurt timp, în 1787, refuzând să se hirotonisească din pricina aceluiaşi episcop Ioan Bob şi a altor acoliţi oficiali, străini de cauza politică a românilor. Preferă să se exileze de bună voie la Lemberg, în Galiţia, obţinând, prin concurs, chiar în 1787, un post de *Landgerichtssekretar* (secretar provincial) pe lângă înalta Curte de casaţie de acolo. Luându-şi toate avansările cuvenite, până la acea de *Consiliarium Nobilium Fori* sau *Landrator*, Budai cel intrat în aparatul juridic imperial va rămâne aici până la sfârşitul vieţii (33 de ani) care surveni în 24 august 1820. N-a plecat din patrie de bună voie, dovadă aceste rânduri dintr-o scrisoare adresată lui Petru Maior, dezvăluind totodată anume intenţii ale scriitorului:

„...cunoscutu-i-am eu atunci foarte bine când i-am părăsit şi fugind mai bine am ales nemernicia, decât sâmbra cu dânşii. Însă veni-va vremea, şi doar nu e departe, când vor ieşi la lumină toate răsfăţatele ruşinări ale Hierusalimului cestui nou." (Apud D. Popovici, *Studii literare*, I, Ed. Dacia, 1972, p. 364).

Unde prin „Hierusalimul cest nou" trebuie să înţelegem chiar Blajul popilor conduşi de episcopul Ioan Bob, Roma cea Mică, rămasă totuşi în legendă, până în vremea lui Eminescu şi Slavici, drept focarul românismului. Însă, cum se vede, în lumina documentelor din epocă, lucrurile nu stăteau tocmai bine, anume pasaje din *Ţiganiada* venind de asemeni să confirme aceasta. Abia trecerea timpului a nivelat adversităţile, cum de obicei se întâmplă. În Transilvania Budai a mai venit măcar o dată, cum atestă documentele, anume în 1791, participând la redactarea *Supplexului*,

Scanned with OKEN Scanner

ocazie cu care scrie și un energic pamflet politic împotriva lui Iosif Carol Eder care criticase aspru — pe cât de aspru, pe atât de nedrept — *Supplexul*, într-o *Prefață* și în niște note care însoțeau această *Petiție a românilor din Transilvania*, editând-o la Cluj, în 1791. Pamfletul lui Ion Budai Deleanu, rămas în manuscris, a fost redactat în nemțește, cu titlul de *Widerlegung der zu Klausenburg 1791 über die Vorstellung der Walachischen Nation herausgekommen Noten* (Combaterea Notelor publicate la Cluj, în 1791, cu privire la Petiția națiunii române).[1] Iată câteva mostre, în traducere, din această scrisoare a lui Ion Budai Deleanu:

„*Fucis patriae* (-trântorii patriei, n.n.). Ce neobrăzare nechibzuită! Autorul numește trântori ai patriei pe oamenii care fac parte din aceeași categorie cu românii; prin urmare, după părerea sa, nici românii nu sunt altceva decât niște trântori. Dacă, însă, oameni care cultivă pământul, se ocupă de creșterea vitelor, oameni din care este alcătuită cea mai mare parte a oastei și a păturii producătoare transilvănene, care întreține pe soldat, pe judecător, și pe însuși autorul notelor, dacă aceștia sunt trântorii Transilvaniei, atunci aș vrea să știu cine sunt oare albinele acestei țări?"

Opera lui Ion Budai Deleanu, destul de întinsă, a rămas nepublicată în timpul vieții autorului ei, cu excepția câtorva scrieri juridice: *Rânduiala judecătorească de obște* (apărută la Viena în 1787, nesemnată), *Pravila de obște asupra faptelor răle și a pedepsirii lor* (Viena, 1788, tot fără menționarea autorului), la care N. Iorga mai crede că putem adăuga o altă asemenea tipăritură anonimă intitulată *Cartea de pravilă ce cuprinde legele asupra faptelor răle și a călcărilor de poliție grele* (I-II, Cernăuți, 1807).

Țiganiada sau tabăra țiganilor, apărută în prima sa versiune numai în revista *Buciumul român* (Iași, 1876-1867), a fost terminată în 1800, iar versiunea definitivă, datată 18 martie 1812, nu a văzut lumina tiparului decât în 1925.[2] Această împrejurare — necunoașterea, nu numai de către public dar și de cei mai mari scriitori ai întregului secol al XIX-lea și de la începutul celui de al XX-lea — a unei capodopere a literaturii românești a făcut ca „stilul", factura și tematica lui Ion Budai Deleanu să rămână stinghere, neîncadrate în fluxul general al devenirii artei cuvântului românesc, într-o vreme când aceasta atingea una din culmile ei — în epoca Junimii mai ales — și să pară astăzi oarecum stranie (asemeni, de altminteri, și cantemirienei *Istorii ieroglifice*), chiar greu de citit pentru oamenii cu o pregătire filologică nesatisfăcătoare, greu de predat în școli mai ales. Pentru că literatura noastră modernă, la începuturile ei, prin poezia Văcărești lor și a lui Costachi

---

[1]. Vezi *Școala ardeleană*, I, p. 154 și 157, la note, *op. cit.* *Widerlegung-ul* este studiat și tradus în *Scrieri inedite...*, de Iosif Pervain, Ed. Dacia, 1970.

[2]. Dăm aici principalele ediții din scrierile lui Ion Budai Deleanu; *Țiganiada sau tabăra țiganilor*, Iași, în *Buciumul român*, 1876-1877; *Țiganiada*, ediție de Gh. Cardaș, București, 1925, ediția a II-a, 1928; *Țiganiada sau tabăra țiganilor*, ed. de I. Pillat, Buc., Cartea Rom., 1935; ed. îngr. și intr. de Ion Manole, E.S.P.L.A., 1950; ed. îngr. de J. Byck, intr. de Ion Oană, E.S.P.L.A., 1953; ed. a II-a, 1966; ed. îngr. de Florea Fugariu, intr. de Romul Munteanu, I-II, E.T., 1969, ed. îngr. de Florea Fugariu, Ed. Minerva, 1973; fragment din versiunea I, îngr. de Florea Fugariu, în *Școala ardeleană*, I, op. cit.; *Trei viteji*, ed. îngr. de Gh. Cardaș, Buc., *Convorbiri literare*, 1928; ed. îngr. de J. Byck, Buc., *Ancora*, f.a.; ed. îngr. de J. Byck, pref. I. Oană, E.S.P.L.A. 1956; ed. a II-a 1958; *Scrieri lingvistice*, ed. îngr. de Mirela Teodorescu, intr. de I. Gheție, Ed. St., Buc., 1970; *Scrieri inedite*, îngr. și intr. de Iosif Pervain, Ed. Dacia, 1970; fragmente: *Dascălul românesc...*, *Temeiurile gramaticii românești*, *Excerptum ex opere manuscrito Temistoclu*, *(Sentințe)*, *(Corespondență)*, ed. de Florea Fugariu, în *Școala ardeleană*, II, *op. cit.*

Scanned with OKEN Scanner

Conachi, infiltrată de numeroase elemente populare, folclorice, s-a înscris, firesc de altminteri, în linia celei mai vechi — de vreme ce, cum observasem, majoritatea cronicarilor înșiș se exprimă în forme foarte apropiate de limba de obște. Patruzecioptiștii, mai apoi, au continuat această tradiție, perpetuată până în zilele noastre. Un Cantemir sau Ion Budai Deleanu, cu toate că împregnați și ei până la saturație de elemente ale expresiei populare, când le scrutăm paginile la amănunt, compun ansambluri (în *Istoria ieroglifică* sau în *Țiganiada*) cu care spiritul românesc se obișnuiește mai greu.

Însă, dincolo de orice considerații teoretice comparatiste, Ion Budai Deleanu are o concepție precumpănitor clasicizantă despre literatură. Încă din *Prologul* la *Țiganiada*,[1] ca și în *Epistolie închinătoare către Mitru Perea,* el pune mare temei pe cunoașterea adâncă a antichității, „prețul voroavei și dulceața graiurilor bine rânduită, adecă ritorica și poesia, cum au înțeles-o elinii și romanii", „un Omer ș-un Virghil", care lui i se par cel puțin tot atât de importanți (ca și lui Dimitrie Cantemir!) cât și făuritorii de fapt ai istoriei, „Ector, cel a Troii naltă sprijană, și Ahil, tăria și zidul grecilor". Ba poate că și mai mult, căci: „ne uimim de mare-sufleția (din gr. *megalopsihia,* n.n.) naltă-cugetarea, bărbăția ș-alte vărtuți a lor, și doară nu luom sama că mai mare partea întru aceasta este a scriptorului". De aceea este necesar — și aici Budai se înscrie ferm în linia cronicarilor, precedând strălucit pe Heliade, cel care în *Cursu întregu de poesie generale* cerea specific național și patriotism clasicismului, considerat îndeobște drept un curent literar „cosmopolit" (v. Adrian Marino, *Dicționar de idei literare)* — este necesar ca printre strănepoți să se ivească scriitori care să scoată la lumină eroii istoriei naționale „din căruntele veacuri", unde „ceața uităciunii i-au acoperit": „Și unde aflăm la istorie un erou asemene lui Ștefan, principiul Moldovii, sau unui Mihaiu, domnul Ungrovlahiii cărora nu lipsea numai Omer, ca să fie înălțați preste toți eroii" (p. 67). Așadar, lucrul cel mai important ce se cere observat în cazul lui Budai este ideea unei epopei naționale izvorâtă din patriotism, din iubirea pentru istoria poporului și din admirația pentru conducătorii lui. Numai că el, gânditorul politic iluminist, savantul filolog și istoric, mai mult decât Heliade, Kogălniceanu, Bolintineanu, Negruzzi sau Alecsandri — pe care îi precede strălucit — era înzestrat cu o intuiție artistică foarte sigură, care l-a făcut să înțeleagă faptul că vremea epopeilor grave trecuse (dovadă eșecurile de mai târziu ale celor care au încercat genul) altă cale nefiind posibilă decât recurgerea la formula comico-parodică, cu implicarea adâncă, totuși, a patriotismului.

Momentul istoric (dar și temperamentul artistului!) l-au dus pe Budai la realizarea poemului său eroi-comic ca pe o „jucărea", rezultată, cum singur mărturisește, dintr-o „nespusă poftă de a cânta ceva". Cu aceasta ne apropiem de ceea ce am putea numi *intenția ludică* în artă, idee de indubitabilă sorginte clasică, autorul *Țiganiadei* devansând considerabil pe toți contemporanii și pe urmașii lui din prima jumătate a secolului al XIX-lea, anunțând de pe acum epoca Junimii, pe Caragiale și pe Creangă, pentru care (și în spirit maiorescian, dacă vrem) arta e

[1]. Trimitem la paginile ediției lui Florea Fugariu, Ed. Tineretului, col. „Lyceum", vol., 1969.

înțeleasă ca o delectare superioară a spiritului, eliberată de orice balast ideologic adăugat forțat, netransfigurat după legile frumosului. Că Ion Budai Deleanu este pe deplin conștient de faptul că „jucăreaua" lui este o operă de valoare profund națională, „nici împrumutată de la vreo altă limbă, ci chiar izvoditură nouă și orighinală românească" (77), nu mai încape nici o îndoială. După cum nu mai încape îndoială că ea nu era destinată numai purei plăceri de a povesti, ci și „folosului", intențiile satirice fiind afișate din capul locului: „s-află într-însa și critică, pentru a cărei dreaptă înțălegere te poftesc să adaogi oarecari luări aminte, căci știu bine că vei înțălege ce-am vrut eu să zic la multe locuri", se spune foarte deschis în *Epistola închinătoare către Mitru Perea*, și mai încolo: „Însă tu bagi sama, că toată povestea este numai o alegorie în multe locuri, unde prin țigani să-înțăleg și alții carii tocma așa au făcut ca și țiganii oarecând. Cel înțălept va înțălege." Așadar dezideratul horațian îi este cea dintâi călăuză a poetului nostru: „Omne tulit multum qui miscuit utile dulci".

Dar cât privește *Țiganiada* ca operă literară, încadrarea ei într-un curent anume (bine știut fiind faptul că „iluminismul" nu poate fi numit un curent literar propriu-zis) părerile sunt împărțite. Paul Cornea (în *Ion Budai Deleanu un scriitor de Renaștere într-o Renaștere întârziată, v. Studii de literatură română modernă*, 1970) opinează că ar fi vorba de un „pseudoclasicism", judecând după modul cum autorul „se ascunde în umbra marilor modele clasice cultivând realismul". Savin Bratu (v. *Locul „Țiganiadei" în istoria ideologiei noastre literare*, în *Limbă și literatură*, 13, 1967, p. 34-54) pune ideile lui Budai în continuarea luptei dintre antici și moderni. În timp ce Mircea Angelescu (în *Preromantismul românesc*, Ed. Minerva, 1971), îl încadrează, firește, printre preromantici și D. Păcurariu (în *Clasicismul românesc*, Ed. Minerva, 1971) îl află clasic pur și simplu, cu mai multă îndreptățire de astă dată.

Sunt totuși câteva date ale problemei care țin de domeniul evidenței: întâi și întâi, Ion Budai Deleanu se arată, în spirit clasicizant, un adept al imitării mult admiraților antici, ca și al maeștrilor Renașterii, ori al poeților secolului său. Declarați ca atare și citați foarte des sunt, după Homer și Virgil, Ariosto, Tasso, Tassoni, Casti, Milton, Klopstock și Voltaire, opera resimțindu-se puternic, cum arată D. Popovici, mai cu seamă de contactul „în anumite momente ale ei de febra romantică a epopeei italiene" (*op. cit.*, p. 471). Ceea ce s-a demonstrat însă mai puțin, după părerea noastră, este faptul că poetul nu abdică nici un moment de la originalitatea cea adevărată (căci există și originalități... mimate). Se poate constata astfel la Budai o conciliere ideologică dintre cele mai interesante, paradoxală de la un punct încolo: imitând creator (fiind, adică, extrem de atent la ceea ce au lucrat alții) poți fi, abia atunci!, cu adevărat original. Budai n-a uitat ceea ce alții — de la romantici încoace — nici cu gândul nu gândesc: că fără *imitație*, în înțeles major, nu s-ar fi putut realiza, așa cum le vedem astăzi, marile culturi și civilizații. N-ar fi progresat știința și filozofia, dacă nu s-ar fi preluat nucleele inițiale apărute în vechiul Egipt, în Asia și în Grecia antică. *A imita*, în înțeles clasicizant, nu înseamnă a copia și mai ales nu înseamnă a nu pune în lucru efortul înțelegerii, și depășirii realizărilor precedente luate ca model. Imitația în sens pozitiv mai presupune travaliu intens, ucenicie îndelungată, obținerea meșteșugului prin perseverență,

Scanned with OKEN Scanner

lentă și sigură. Așa recomanda Boileau imitarea, de către clasicii francezi din secolul al XVII-lea, a anticilor și a ilustrilor Marot și Malherbe: „un style dont Theocrit et Virgile sont les modelles" (*Art poétique*, II, despre eclogă și idilă); „Imitons de Marot l'elegant badinage"; (Malherbe) „ce guide fidèle/Aux auteurs de ce temps sert encore de modèle/Marchez donc sur ses pas, aimez sa pureté" (*Ibid.*, I). Ion Budai Deleanu a imitat, în sensul că a avut tot timpul în față-i modelele ilustre, indicate de altminteri în chip expres: Homer cu *Batrahomiomahia* și *Iliada*, Virgil cu *Eneida*, Ludovigo Ariosto cu *Orlando furioso*, Torquato Tasso cu *Gerusalemme liberata*, Giovanni Battista Casti cu *Gli animali parlanti*, Alessandro Tassoni cu *La Secchia rapita*, John Milton cu *Paradise lost*, Voltaire cu *La Pucelle d' Orléans*, Friederich Klopstock cu *Messiada*. Se cuvine să distingem între aceste modele, pe care poetul român le cunoștea foarte bine, pe cele mai multe, dacă nu chiar pe toate, în limbile în care au fost scrise: Homer și Virgil sunt, ca să zicem așa, modelele de principiu și obligatorii; Milton și Voltaire, parțial și Klopstock, sunt *impuse* de epocă, în special cel de al doilea, filozofia voltaireană și iluministă fiind de departe dominantă în *Țiganiada*, cum vom vedea. Casti și Tassoni ofereau, odată cu *Batrahomiomahia* homerică, modele pentru procedarea comică și alegorică. În sfârșit, Ariosto și Tasso, se vede clar de tot, i-au fost lui Budai modelele cele mai apropiate, chiar de potrivire temperamentală, în special cel dintâi.

De la Homer la Virgil, adică din rigorile genului stabilite o dată pentru totdeauna, vin la Budai cele două planuri paralele în care se desfășoară acțiunea: planul real, pământesc, cu aventurile țiganilor și luptele lui Vlad Țepeș cu turcii, și planul ireal, miraculos, lumea sfinților și a demonilor, ținând, fiecare, partea a câte unei tabere. Procedarea este în mai multe rânduri rectificată de către novatori specializați în poetică: Musofilos, Eruditian și Mitru Perea care arată datoria cântărețului de a se conforma canoanelor. Inovația lui Budai (o sugestie putea veni și din partea lui Voltaire, cu *La Pucelle...*) — care contribuie mult la originalitatea operei și la accentuarea caracterului ei patriotic și eroic — stă în aceea că primul registru, cel pământesc, se subdivide la rându-i în urmărirea alternativă a întâmplărilor țigănești (tratate comic și umoristic, îngăduitor însă, deloc satiric-malițios!) cu lupta românilor împotriva otomanilor. Trebuie observat de îndată că aducerea directă în scenă a lui Vlad Țepeș nu se produce decât în episodul din Cântecul V, când vodă și oamenii lui, deghizați în turci, surprind pe țigani nepregătiți pentru luptă. În rest, despre vitejiile lui Țepeș, aflăm din povestiri indirecte, mai ales din cele spuse de Florescul în Cântecul IV. Această tehnică, a povestirii în povestire, obișnuită în epopei și în narațiunile de factură populară, e menită aici să aureoleze figura domnitorului Țării Românești, să accentueze latura eroică a epopeii și să potențeze patosul patriotic, care altminteri nu și-ar atinge ținta și ar cădea în fatale declarații goale. Lirismul înalt, în expresie directă, nu este partea cea tare a lui Budai. (Și pare conștient de aceasta când se mărturisește în *Prolog:* „Eu (spuind adevărul!) vrui să mă repez într-o zburată tocma la vârful muntelui acestui (Parnasul, n.n.) unde e sfântariul muselor, ca să mă deprind întru armonia viersului ceresc a lor; dar ce folos! Căzui și eu cu mulți alții depreună, și căzui tocma într-o baltă, unde n-auzii numa broaște cântând!..." (70). Este aici, anticipată — ca și la Cantemir, în *Descriptio Moldaviae*, cum arătam — peste generația de la 1848,

Scanned with OKEN Scanner

modalitatea afirmării patriotismului, *conținut*, „în marginile adevărului", cum avea să spună Maiorescu peste mai bine de 60 de ani, adică acea formă de exprimare a specificului național devenită *clasică*, la noi, de la Junimea încoace.

O altă invenție a lui Budai, capitală de astă dată, este ceea ce s-ar putea numi cel de al treilea registru al operei, și anume comentariile din subsolul paginilor, acela care le sprijină pe celelalte două, le armonizează și le dă unitatea trebuitoare. „Invenție" este poate prea mult spus, fiindcă asemenea autocomentarii au mai fost utilizate și de alții înaintea sa, de Voltaire, spre exemplu, la noi de Miron Costin și de Dosoftei, cum am avut ocazia să vedem. Nu însă sistematic și nici cu amploarea și scopurile urmărite în *Țiganiada*. Toate epopeile au, în structura lor esențială, mari asemănări cu teatrul — am zice chiar cu cinematograful — și nu este o întâmplare că tocmai din capodoperele genului și-au scos subiectele cei mai mari dramaturgi, începând cu grecii antici. *Țiganiada* poate fi asemănată cu un spectacol prodigios, montat pe o scenă secționată în trei etaje, comunicând între ele și totuși net delimitate pe orizontală: În cel de sus se desfășoară întâmplările supraterestre și miraculoase, certurile sfinților cu dracii, iadul și raiul vizitate de Parpangel; în cel de mijloc se petrec acțiunile pământești, povestea tragi-comică a romilor, o populație famelică, oropsită de soartă, cu proiectarea pe fundal a luptelor eroice conduse de Vlad împotriva turcilor; în cel mai de jos, în subsolul paginilor, se aud și se văd ciorovăielile comentatorilor de tot felul — uneori chiar ca la ușa cortului — niște personaje și acestea, prin chipul de a gândi și a se exprima, prin nume mai ales, perfect potrivit caracterului fiecăruia. Ele sunt reductibile, în fond, ca în orice capodoperă, la unul singur: autorul, care își joacă rând pe rând ironia, umorul și autoironia, lăsându-ne să privim spectacolul în toată libertatea. Impresia generală este că Budai și-a scris opera fără aceste comentarii, pe care le-a adăogat mai târziu, recitindu-se degajat și auto-critic, complăcându-se astfel într-un al doilea, „secund", joc.

Fără să fie prea nouă (dacă lăsăm la o parte aspectul, să-i zicem, *grafic* al paginii) — fiindcă în scrierile mai vechi și în teatrul de tip commedia dell'arte o putem afla, într-un fel sau altul — o asemenea structură componistică anunță formule ale teatrului zis modern sau epic, în care registrele scenei, secționate în fel și chip, se armonizează contrapunctic, ca într-o partitură, se comentează și se completează reciproc și permanent, sub ochii spectatorului-cititor, solicitându-l mereu la considerarea ansamblului, făcându-l să participe la trucajele puse în lucru și lăsate la vedere de către regizor. De aici provine caracterul panoramic și caleidoscopic al *Țiganiadei*. Ceea ce, trebuie să recunoaștem, conferă acestei scrieri, unice în felul ei, o complexitate care o îndepărtează de unitatea și claritatea clasice, apropiind-o mult de baroc.

Clasicismul rămâne totuși fundamental la Ion Budai Deleanu. De la Homer și de la toți care l-au imitat pe marele grec este preluată în *Țiganiada* obligatoria invocare la muză. Ca rapsod al neamului „murgiu" însă — cum însuși se recomandă, mai în glumă, mai în serios — Budai aduce muza homerică lângă șatră și caută un *ton anume*, sugerând țigănia prin inefabile familiarisme: „Musă! ce lui Omir odinioară/Cântași *Vatrahomiomahia*,/Cântă și mie, fii bunișoară,/Toate câte făcu țigănia..." (I, 1); „Dar ce mă tragi de guler, o musă./Iarăși către dalba

țigănie!" (VI, 78); „Dar'încătro râvna te răpede/ Din țigănime pân'la pustie..." (X,10); „Musă, care ai fost la bătălie/Și știi decât toți mai bine,/Spune faptele de vitejie..." (XII, 27).

De procedeele clasice obligatorii ține și trecerea în revistă a taberelor armate: „În paradă și cu rânduială", încă din Cântul I, în frunte cu căpitanii și steagurile, indicate fugitiv, cu atributele homerice de rigoare: ciurarii, „ceata lui Goleman vestită", argintarii conduși de „tânăr Parpangel și mândru la față", căldărarii „mari de stat", în frunte cu Bălăban; „fierarii, arzători de cărbuni și de zgură" sunt călăuziți de „ducul Drăghici", lingurarii poartă „săcuri pe spate" și au povață pe judele Neagul „ce numai de-o parte aude" (ca toți judecătorii *corupți* și părtinitori), aurarii sunt „ceata slăvită" a lui Tandaler, pentru zugrăvirea căreia poetul imploră din nou ajutorul muzei și a „drăgutului bade Apollon". Imaginile vizuale, cele auditive, mai ales, și motorii, viermuiala pestriță, hărmălaia și învălmășeala domină gloata țigană, dezordonată și gălăgioasă, pictată de un maestru cu cele mai vii culori ale limbii române, luate dintr-un rezervoriu inedit până acum, neexplorat complect nici de la Budai încoace. (De unde greutățile de lectură pentru neinițiatul în dialectologie, fără lecții bune de gramatică și vocabular). Iată ceata lăieților și goleților, „mâncătorii zadarnici de bucate", cei mai din urmă dintre țigani, comandată de viteazul Corcodel, ghicitorul în bobi:

Pe urmă în rânduri groase neîncheiate
Mergea lăieții, goleții droaie,
Mâncători zădarnici de bucate,
Înarmați cu măciuci și maie;
Muierile cu prunci mici în spate,
De toate goale sau de jumătate.
.....
Iară steagul era, după care
Să ducea gloata de mortăciune
Și de toate stârvuri mâncătoare,
O tearfă-aninată pe-o prăjină.
Marșul suna-în cornuri mugătoare,
Toți lolăindu-să-n gura mare.
(I, 96 și 98)

Această imagine panoramică și comic-duioasă, pe alocuri grotescă, se ține minte și pune spiritul contemplatorului tabloului să mediteze asupra unei omeniri în dizgrație, mânată pe drumuri fără voia ei. Prin contrast, ea e făcută să arunce accente grave — peste câteva zeci de pagini — asupra alteia, cu țăranii porniți în bejanie spre munte, la zvonul intrării turcilor în țară, „câtă frunză și iarbă":

Fug copii cu tinere copile,
Fug muieri cu mititei în brață.
Iar cei mai încărcați de zile
Îi mângâie și le sunt povață.
De vaiet amar, țipete, jele,
Plini-s codrii, câmpii, vâlcele.

Ici unul își poartă pruncii în spate,
Altul colea pe slabul părinte,
Cel-ar fugi, bietul, dar'nu poate
Și stă zăpăcit ca de minte,

Scanned with OKEN Scanner

Neștiind cui mai curând s-ajute:
Pruncilor sau muierii căzute.

Nepotul duce pe moș de mână,
Moașa pe nepoței și nepoate,
Iar nora pe soacră-sa bătrână;
Fiescare din primejdie scoate
Pre cel mai iubit, mai de aproape,
Năzuind către munte să scape.
(IV, 51-53)

Abia acum, printr-un alt contrast, pe fundalul tabloului se înalță figura măreață a eroului central, Vlad Țepeș, înconjurat de cetele lui voinice, pândind momentul prielnic să lovească pe dușman:

Așa Vlad, cu inima nefrântă,
Și-narmat, pre păgânul așteaptă.
Nimic de la scopos nu-l desmântă.
Toate-orânduiește, toate-îndreaptă
Spre perirea păgânelor gloate,
Tocma să fie nenumărate.

Cu călărimea lui cea vitează
Prin locuri dosite, lui știute,
Oștilor turcești de-aproape-urmează.
Din ascunziș cu năvală iute
Sărind prin șireaguri sângerate.
Neașteptat încungiură și bate.
(Ibid., 54-55)

Croite parodic pe tipare homerice, cum procedaseră și marii maeștri italieni din Renaștere, Matteo Maria Bojardo, Ludovigo Ariosto și Torquato Tasso, sunt, adesea, situațiile și personajele, aduse pe țigănie: Parpangel este un Achile și un Rinaldo, Romica, iubita lui, este o Brizeis și o Angelică, o frumusețe a neamului romilor, mai blândă și mai neștiutoare, răpăcită de mirele ei, prin intrigile Satanei, care evident ține partea păgânilor turci, urmărind scoaterea din luptă a celui mai viteaz țigan. Tandaler, tare de virtute și slab de minte, voinic, curajos, însetat însă de putere politică, este un fel de Ajax; „ducul" Drăghici, bătrânul înțelept, ține loc de Nestor; Hărgău, „cel cu gura mare", este Stentorul țiganilor și așa mai departe. Situația în care Brândușa — o Tetis și o Circe gitană — descântă și vindecă pe rănitul Parpangel, propriu-i fiu — spre a lua un exemplu din câteva zeci — este zugrăvită cu atâta element autohton încât originalitatea poetului devine absolută. (Tot așa vor proceda, în comediile lor, Alecsandri și Caragiale, atenți fiind și la modelele streine, dar cunoscători desăvârșiți ai specificului local). Născut într-una din cele mai vechi vetre ale românismului, în Țara Hațegului, acolo unde descântecele și farmecele de tot felul miră încă și astăzi pe folcloriști și dialectologi, etnografi etc. (poetul vorbește într-un loc de fantomele vrăjitoarelor călări pe mături bântuind pe culmile Retezatului), Budai egalează, poate și întrece în culoare, pe Cantemir și Iancu Văcărescu (din *Istoria ieroglifică* și respectiv din *Ielele)* în poezia descântecului și a medicinei empirice arhaice:

Dusă-l între neşte munţi de-aproape,
Sus pe-o stâncă naltă rătundă
Unde-l scăldă-în noao feliuri de ape
Ce s-află într-o peşteră afundă;
Apoi cu ierburi cunoscute
În tot chipul încercă să-l ajute.

Unele fierbia-într-o căldare,
Din altele stoarce mustăreaţă;
Iar din alta-i face scăldătoare;
Iarba vântului şi iarbă creaţă,
Iarbă mare, spinz, limbă-vecină
Romoniţă, nalbă, mătăcină,

Plătagină, sovârv cu cicoare,
Troscoţel, podbeal şi mătrăgună,
Şi de-alte mai multe ierburi care,
Stoarse, mestecate depreună
Ş-în mai multe chipuri prefăcute
Trebuie bolnavului s-ajute.

(V, 81-82)

Homerice şi virgiliene sunt alegoriile şi personificările abstracţiunilor obişnuite în epopei. La începutul cântecului XII, prevestind războiul intestin iscat între ţigani din pricina lui Tandaler, ce „la domnie de mult căsca şi pe jumătate o şi-îmbucasă", neînţelegând mare lucru din dezbaterile ideologilor referitoare la organizarea politică, îşi fac apariţia în cortegii nesfârşite: Urgia (Allecto, în *Eneida*, una dintre cele trei Furii, fiicele Nopţii şi ale Acheronului),[1] Războiul (care traduce pe Marte), Spaima, Frica, Fiorii, Pisma, Dârzia, Jacul, Prada, Cazna, Răutatea, Sila, Cruzia, Vrăjmăşia, Vaietele, Plânsorile, Blăstămul, Jelea, Gemutul, Grija, Năcazul, Căinţa, Stremţoasa Sărăcie, Golătatea „de toţi ruşinată":

---

[1] Compară cu *Eneida*, XII, vs. 331 şi următoarele:
Când sângerosul de Marte, pornind pe-ale Ebrului ţărmuri
Pline de ghiaţă, cu zangăt din scutu-i, în lupta ce-o-ncepe,
Zvârle năvalnicii cai: aceştia în câmpuri deschise
Trec înaintea Zefirului, Notului, geme în larguri
Tracia sub ai lui paşi şi-mprejur se alătură chipul
Groazei smolite, Mânia şi Cursele, zeului soaţe...
(cf. traducerea lui D. Murărăşu, E.S.P.L.A., 1956)

Compară cu *Gerusalemme liberata*, IX, 93:
L'Oror, la Crudelta, la Tema, il Lutto
Van d'intorno scorrendo; e in varia immago,
Vincitrice la Morte error per tutto
Vedresti, ed ondeggiar di sangue un lago...

(În traducerea lui Aurel Covaci, E.P.L., 1969: „Cruzimi, orori şi doliu negru groază/ Curg rând pe rând şi-în chipuri felurite/ Tot zboară Moartea,-nvingătoare piază/ Şi câmpul lac de sânge netihnit e".)

La Voltaire (*Fecioara din Orléans*, vezi traducerea lui Sergiu Dan, E.P.L., 1956), alegoriile sunt potrivite ironiei şi satirei: Prostia, Haosul, Bezna, Mândria, Încăpăţânarea, Lenea, Uşurinţa, Pungăşia etc. (Cântul XIII).

Urgia, văzând aceste, bate
În palme: „Bravo, țigănie!...“
Și zice Războiului: „O, frate,
Adecă deacă vrei, fă-ți o șozie!
Și te-arată la țigani în pripă,
Și vezi cum or purcede în răsipă.“

Iară cumplitul Război îndată
Sare-n cotigă...
etc. (XII, 10-16)

Împrumutată modelelor clasice este la Budai apostrofarea personajelor între ele, în situații anume. Astfel, precum Achile lui Hector căzut în țărână, Parpangel se adresează lui Corcodel doborât la picioarele lui cu buzduganul de aramă:

„Corcodele,
Aceasta-i pă tine dreaptă osândă!
Pentru-atâtea nedreptăți și rele!
Rău ți-ai aruncat cu bobii foarte,
Când însuți nu știuși de-a ta soarte!“[1]
(Ibid., 56)

La rându-i, făcând figură parodică și tragicomică de Andromacă și Hecubă, muierea lui Corcodel apostrofează țigănește pe învingător, aruncându-i copilul mortului în față:

„Na, mâncă-ți-l, o, câne!
Dacă-i mâncași pă dragul tătucă!“
(Ibid., 56)

Gravă, solemnă, plină de demnitate prin comparație, este în schimb, apostrofarea lui Catavolin de către Vlad Țepeș, în momentul când i se aduce în față prizonierul:

Atunci vodă-amar zâmbind îi zise:
„Cum îți pare-acum, Catavoline,
Urzitoriu de vânzării-închise,
Sol fățarnic a Porții păgâne
Ce nu te rușini cu tâlhărie
A vinde creștina stăpânire?
(IV, 41)

De specificul epopeei clasice ține repeziciunea epică a unor episoade cheie din *Țiganiada*, parcă spre a respecta preceptul bine știut din *Arta poetică* a lui Boileau, pe care Budai nu este exclus să-l fi cunoscut în vreun fel. Iată unul dintre cele mai caracteristice pasaje din Cântul XII, cel mai dinamic, unde poetul are grijă să aducă pentru câte o clipă în prim-plan personaje cu totul secundare, despre care nu spusese nimic până acum. E vorba, desigur, de figurația mult prea numeroasă a panoramicului:

1. Fl. Fugariu, *op. cit.*, vol. I, p. 244-245, trimite la *Iliada*, *Eneida* și la *Vadra răpită* a lui Tassoni, unde apar situații asemănătoare cu a lui Corcodel, când cel omorât este un ghicitor ce nu-și putuse prezice sfârșitul.

Scanned with OKEN Scanner

Într-aceea Gavan pe Ghiţu-l omoară;
Cocoloş pe Titirez dăculă,
Costea lui Zăgan capul zboară;
Iar Peperig a Dodii căciulă
Tăiè în doao şi capu-i despică
Din creştet până-n tufoasa piică.

Parnavel cu suliţă-ascuţită
Străpunsă pe Corbea-în gemănare,
Şi de nu era punga-ncreţită
Pătrundea-i fierul până-în spinare,
Dar totuş răsturnându-l pe-o dungă
Îi zdrobi toată cremenea-în pungă.

Mândrea pe Ciuntul de barbă trage,
Năsturel pe Dondul flocăieşte,
Iar' ca şi-un jungan Dragostin rage
Şi cu dinţii beliţi clănţăneşte,
Căci Şperlea-îi-zburase nasu-în doao
Şi mustеţe cu buzele-amândoao.

Ghiolban încă dede să dee
În Căcîcea cu o bardă lată,
Iar cela aruncând o bebee,
Îi toca tocma-în gura căscată.
Şi-aşa-i fu de crudă lovitură
Cât îi zdrobi toţi dinţii din gură.
(XII, 58-61)

Homerice sunt, se înţelege, comparaţiile, cu insistenţă metodică pe membrul dintâi al acestei figuri retorice, tehnică asupra căreia meditase mai întâi Miron Costin şi o aplicase întrucâtva în unele pasaje din *Letopiseţ*. Ea va forma obiectul atenţiei şi a poeţilor de după Budai, în special a lui Heliade, Negruzzi şi Alecsandri. Elementele cu care se compară sunt întotdeauna luate din ambianţa autohtonă, agricolă şi păstorească. Vlad năvăleşte ca lupul în tabăra turcească, noaptea, prin surprindere:

Ca lupul flămând care, supt deasă
Tufă ciulit pe pântece zace,
Când vede trecând o turmă groasă
De-oi sau alte slabe dobitoace,
Iar văzând pre vreuna singurată.
Sare, — o răpeşte şi fuge îndată.

Aşa Vlad, urmând oştii cei mare
Turceşti, ordiilor despărţite,
Neaşteptat înainte le sare...
(I, 56-57)

Gloata ţigană cuprinsă de frica turcilor e asemănată cu turma de oi ameninţată de lup:

Cum oile blânde prin ocoale
Când aulmă lupul pe de-aproape
Ascunzându-şi capetele sale,

Care de care pre cât încape
Între celelalte se vârește.
Iar de-apărat nici nu gândește.

Așa țiganii săracii grămadă
Îmbulzindu-să-ntr-un loc s-adună
Ș-ascund capetele să nu vadă...
(V, 22-23)

Cu o droaie de lupi sunt comparați și soldații munteni atacând pe turci:

Cu droaia de lupi când apucă
La mandra cu slabe păcurele,
Și păstorii nu știu să le-aducă
Vreun ajutoriu, larg între ele
Face perire, ucide, strică ș-apasă,
Nici una nencolțată lasă,

Așa muntenii-în oastea turcească...
(VII, 70-71)

Deosebit de sugestivă este comparația homerică a oastei române cu focul mocnind în pădure — atâta timp cât nu se lasă descoperită de dușmanul pândit de aproape — izbucnind apoi cu bobătaie de pârjol:

Ca pârjolul, ce-întîi prin frunzare
Merge nădușit pe zios, cu mică
Flacără, iar după ce din rare
Tufe răzui-în brădet, să rădică
Bobotind în văpaie, — apoi prinde
Vânt și în urmă tot codrul încinde,

Așa muntenească oaste-ndrăznită...
(VII, 77-78)

Am produs înadins exemple mai multe pentru a se vedea că tehnica comparației homerice, la care poetul înțelege să se supună, duce la oarecare stereotipie. Suntem obligați să observăm însă diversificarea de fiecare dată a mijloacelor, cu toată constrângerea impusă de canon. Budai se aseamănă cu acei zugravi meticuloși care par monotoni când sunt considerați global, din pricina conformismului cerut de împrejurările în care lucrează, dar care, în amănunt — panoul conținând numeroase compartimente —, se descoperă ochiului răbdător deosebit de atrăgători. Că poetul a meditat îndelung asupra acestui procedeu retoric reiese din „umflarea" lui parodică, atunci când se ivește ocazia. Iată-l pe Bumbul pândind momentul favorabil spre a da lovitura de grație (moment de vârf în narațiune) lui Tandaler. Acum comparația homerică întrece orice măsură și devine caricatură:

Ca lupoaia bătrână vicleană
Când vede un taur fără pază,
Mugind, buiecind într-o poiană,
A-l năvăli fățiș nu cutează,
Ci pe-ascuns, prin tufe-urmându-l caută
Cum să dea pe dânsul neașteptată.

Cela coarne fluturând aleargă
la tot mușuroiul să-ntărâtă
Și vra din rădăcină să-l spargă.
Împrașie țărână cu copită
Și coarne, uitându-și cu tot de sine,
Pân' lupoaica dindărăpt îi ține.

Așa Bumbul...
(XII, 83-85)

Aproximativ din aceeași categorie de figuri retorice face parte și ceea ce cu un cuvânt grecesc poeticienii numesc *adynaton*, utilizată de Budai în sextina unde Vlad Țepeș refuză categoric solilor turcești închinarea către Poartă:

„Iar cât e despre a mea persoană,
Să merg să mă-nchin nălțatei Poarte,
Spune c-atunci când iepurii-n goană
Vor lua pe-ogari... lupilor moarte
Miei vor da, poate c-atunci doară
M-oi închina, iar nu de-astă oară!"
(III, 116)

După cum tipic homerică este compararea căderii lui Corcodel cu năruirea unui munte:

Parpangel zvârli buzduganul de-aramă
Așa cu năpraznă, tocma-în frunte,
Cât îi făcu crierii-în cap tot zamă,
Iar Corcodel căzând ca ș-un munte
Suna, când năroit să prăvale
Și de-aproape cutremură vale.
(XII, 46)

Efectul comico-parodic — deosebit de acela obținut la moderni, la un Topârceanu, de exemplu — se produce când știm că o asemenea comparație este un loc comun în compuneri de genul *Iliadei*, *Odiseei* și *Eneidei*, că țiganul Corcodel nu este nici Patrocle, nici Hector. Aici expresiile sunt intenționat lipsite de noblețe, de felul acelui „îi făcu crierii-în cap tot zamă". Parodia se amplifică însă și se complică mult prin nenumăratele comentarii de la subsol, care, cel mai adesea, divulgă procedeele, destramă orice ficțiune poetică și lasă liber spiritul pur al omului și intelectualului profund care este Ion Budai Deleanu. La umoriștii moderni, chiar în *Parodiile originale* ale lui Topârceanu, poezia, câtă este, trăiește din literatura parodiată și tinde, cel mai adesea, spre zeflemeaua sceptic-amară ori de-a dreptul ușuratecă. În *Țiganiada* domină umorul stenic. Gravitatea intelectuală, chiar gravitatea ardeleanului dintotdeauna, se află la locul ei, și Budai ne apare ca un Rabelais dublat de un Creangă, spirit deosebit de viu, prin propriile-i resurse.

Înainte de Heliade, cel care în *Curs întreg de poesie generale* va teoretiza epopeea, indicând apelul la specificul național, Budai Deleanu era convins că în asemenea creații, urmând lui Homer, trebuie să se țină seama de „socotințele de obște a norodului". Cu alte cuvinte, urmând indicațiilor lui Boileau și Aristotel, poetul trebuie să-și ia, în ultimă instanță, ca model *Natura*. Într-una din notele

atribuite lui Mitru Perea, ideea *imitării Naturii*, cum procedaseră anticii, este cât se poate de clar exprimată, chiar în sensul introducerii și valorificării tradițiilor locale și românești: „Pentru Ilie prooroc este un crezământ între țărani, cum că el îmblă cu căruța sa de foc pe nour când tună și, dacă oblicește undeva pe diavolul, îndată-l fulgeră. De-acolea au luat poetul nostru aceste, *fiindcă el urmează în toate socotințelor de obște a norodului, cum au făcut și Omer* (subl. ns.). Dar în lucruri ca acestea nice să cuvine a face almintre, căci apoi nu ar fi poveste de obște". (Nota 1 la strofa 23, Cântecul 1.)[1] De unde până acum, la cronicari, valorificarea tradițiilor naționale se producea spontan, cum se vede, odată cu Budai ea își află justificarea într-unul din preceptele clasicismului. De romantici autorul *Țiganiadei* se desparte, când îl descoperim ironizând cu insistență, în notele de la subsol, pe ageamiii inculți de teapa lui Idiotiseanu, Simplițian, Onochefalos și ceilalți, care ar fi dorit să li se scrie povestea în versuri curat folclorice. Iată nota celui dintâi la primele 8 sextine din Cântecul I: „Adecă teacă-fleacă vorbe goale, pagubă de hârtie. Mai bine era să cânte ca țiganii noștri, și cu versuri cum sunt obicinuite. Eu toate câte s-au zis până aice, în scurt le-aș fi cântat: „Frunză verde de săcară,/ Iacă țiganii s-armară/Ca să-ș puie-un vodă-în țară..." etc. „Iată toate, în scurt, fără a se lăți pe la haos și urgii sau nu știu ce țări pustii".

---

[1] În lunga notă de la sfârșitul Cântecului I, nesemnată, după ce pomenește din nou modelele sale principale, Homer și Virgil, și își explică abaterea de la „ottava rima", schema prozodică a maeștrilor italieni din Cinquecento („adecă în loc de opt stihuri la o strofă, el a pus numai șesă"), poetul mărturisește localizarea expresă a alegoriilor mitologice: „Între alte poeticul, după regulile poeticești, a întrăbuințat mahine (artificii poetice, n.n.), adecă precum elinii și latinii pre zieii săi și zieuăle sale sau zânele și nimfele sale au întrebuințat, așa el, *după credința de obște de acum* (subl. ns.), pre îngeri și demoni". În nota 1 de la strofa a 20-a din Cântecul IV, Părintele Apologhios justifică participarea sfinților la luptele duse de români împotriva păgânilor prin trimiterea la „cronicile noastre, unde să zice că lui Ștefan Vodă celui Bătrân au ajutat un călăreț sfânt mergând asupra oștilor". Într-adevăr, în cronica lui Ureche, sub domnia lui Ștefan cel Mare există două pasaje referitoare la ajutorul miraculos și divin al sfinților în lupte. Primul se referă la sfântul Procopie, care-și face apariția în timpul luptei de la Rîmnic (8 iulie, 1481), „umblând deasupra războiului călare și întrarmatu ca un viteazu, fiind într-ajutoriu lui Ștefan-vodă și dându vâlhva oștii lui" (ediția P.P. Panaitescu din 1955, p. 97); cel de al doilea, la sfântul Dimitrie, participând la lupta de la Codrii Cosminului, în 26 octombrie 1497: „Zic unii să să fie arătat lui Ștefan-vodă la acest războiu sfânt mucenicu Dimitrie, călare și într-armatu ca un viteazu, fiindu-i într-ajutoriu și dând vâlhvă oștii lui, ci iaste de a și credere, de vreme ce au zidit biserică" (*ibid.*, p. 106). Evident, însă Budai aduce totul spre bufonerie și umor, în linia ireverenței voltairiene față de cele sfinte, nu mai puțin respectând totuși *noima* românească. În basmele lui Creangă, Scaraoțchi își amenință subalternii cu scăldatul în aghiazmă, urmând lui Budai, care făcea din lucrurile sfinte o adevărată „artelerie cerească" împotriva demonilor:

Arhanghelul Mihail

Deci strigă-îndată: „la arme-afară!",
Și luându-și o ceată cu sine
Îngerească, cu sabii de pară,
Câteva tunuri cu fulgere pline,
Tot feliul de-artelerie cerească
.....
Cruci acolo și-evanghelii sfinte,
Moaște, metanii, cu sărindare,
Posturi cu rugăciune fierbinte,
Miruri, paraclise, liturghii,
Canoane, aghiazme și tămâi.

(VII, 98-99)

Nu o dată, cât în glumă cât în serios, Musofilos, Erudițian și, destul de des, Mitru Perea instruiesc pe colegii lor adnotatori, și în același timp pe cititori, în arta poetică de tip clasic. Astfel la versurile: „Dar ce-mi șoptești, musă, la urechie!.../ Cântecul doară să-mi sfârșesc? Însă nu vezi tu cum Pegazul îmi strechie!..." (I, 91), comentatorul cel mai favorabil, Mitru Perea, explică: „Aici poeticul șuguiește, ca când i-ar șopti în urechie să întoarcă cu povestirea la țigani, iar el zice că Pegazul râmpând frâul îi strechie, adecă fuge și nu va să rămâie pe loc. Pegazul este un cal cu arepi, despre care mai multe vei afla la mitologhie. Deci în loc de a zice poetul cu alte cuvinte: „eu văd că ar fi rândul să spun mai încolo despre țigani, dar, fiindcă acum am apucat a zice de Parpangel, mai bine este a sfârși cu dânsul". De altminteri tot Mitru Perea explică chiar de la început cuvântul muză, „cuvânt elinesc, obicinuit acum mai la toate limbile, mai vârtos la poezie", enumerând ca de la catedră pe toate cele nouă zeițe: „Clio, Euterpe, Thalia, Melpomene, Terpsihore, Erato, Polimnia, Urania și Calliope, care toate s-au zis zâne sau ziele, născute din Joe".

Nu Ion Budai Deleanu este primul scriitor român care a căutat încetățenirea mitologiilor clasice la noi, aflarea unor corespondențe. Îl precede Cantemir și-l urmează toți neoanacreonticii, patruzecioptiștii, inclusiv Eminescu. Însă Budai — atitudinea este a tuturor clasicilor și filozofilor din epoca luminilor — pare mai convins decât toți că sufletul omenesc este același pretutindeni și în toate timpurile. Așa se explică pentru el faptul că urmând tradițiile autohtone, urmând, adică, natura omului, nu ne abatem de la preceptele clasicismului. Comicul și tragicul sunt pentru el două fețe ale uneia și aceleiași entități. Prin țigani „să-nțăleg ș-alții", care pot avea, schimbând ce se cere schimbat, păcate și calități asemănătoare. Ca în basmele autohtone și ca în acelea ale lui Creangă, sfinții din rai și dracii din iad au trăsături omenești, un interes mare pentru ce se petrece pe pământ: se bucură, se întristează, cad în melanholie, ca în viața de toate zilele. Originalitatea operei, adânc gândită de poet, se realizează prin absorbirea specificului național în cadrele clasicismului, tocmai în virtutea acestui principiu al asemănării și al permanenței. Cronicile cele vechi românești, cunoscute bine de poet, zugrăviturile de prin biserici, credințele și superstițiile de tot felul, considerate cu îngăduința filozofică cerută, sunt utilizate cu mare artă în epopee, indicate ca atare în note, odată cu modelele clasice consacrate. Astfel, este clar că descinderile infernale, prezente la Homer, la Virgil, la Dante, Ariosto, Tasso, Milton sau Klopstock, i-au inspirat lui Budai peripețiile lui Parpangel povestite în Cântecul IX. Dar tot atât de clar se vede cum apocrifele parabiblice de felul *Călătoriei Maicei Domnului la Iad* ori *Minunile Sfântului Sisoe*, inclusiv picturile naive din pridvoarele vechilor biserici, au constituit pentru rapsod materialul foarte autohton al construcției. Iată numai un fragment din respectivul episod, unde este vorba de caznele boierilor lacomi de averi, de chinurile tâlharilor și femeilor necredincioase, prilej de satiră și umor:

Așijdere pă domni și pă boieri
Care jupesc pă bietul țăran
Iau la sine draci măceleri
Făr' a da pentru dânșii vr-un ban,
Hrănindu-i cu cătran ș-în loc dă apă,
Cu fiere mult amară-i adapă.

Pentru tâlhari ș-ucigași ce-oi zice?
Aceste pă câmpuri trași în țapă

Rămân vii și nu mor ca ș-aice;
Corbii și ciorile crierii le sapă
Și scociorăsc de sus, iar hierile
De zios le scobesc măruntăile.

Muierea care pă-al său bărbat
Pentru ibovnicul doară iubit,
Cu venin ș-otravă-au fermecat
Sau măcar cum ia l-au omorât,
Pă-ahaia dracii suind călare
O duc unde-i văpaie mai mare,

Străpungând-o prin gemănare
Cu tăciuni aprinși sau înfocate
Frigări...

(IX, 82-83)[1]

Însemnarea din subsol a lui Onochefalos, care urmărește foarte dogmatic corectitudinea, orb cum este la ficțiuni, sună în felul următor: „Tocma așa s-află zugrăvit și în besereca noastră!" — ceea ce confirmă teoria lui Mitru Perea, anume că poetul nu s-a abătut de la noima de obște. Ușoara ironie este pusă în evidență prin nota imediat următoare semnată de Mustrul de la Puntureni, atent acesta la circumstanța în care Parpangel evocă chinurile infernale ale femeilor necredincioase: „Parpangel aici bate șaua să priceapă iapa, adecă să auză Romica". Însă chiar zugrăviturile ca atare din biserici cu muncile iadului, par, pentru noi cei de azi, parodice. Și nu este deloc exclus ca și artiștii cei vechi, măcar din când în când, să le fi tratat ca atare, când nu erau niște spirite ca Dante. Așa se explică voltaireanismul și, în fond, modernitatea lui Budai când apelează la asemenea surse de inspirație. Cât privește descrierea raiului, parodia se hrănește din belșug cu halucinațiile insului aparținând unei populații condamnată la foame în perpetuitate. Peisajul paradisului în viziunea țigană este făcut numai din lucruri bune de mâncat:

În locul dă arbori și copace
Cresc rodii, năranciuri ș-alămâi
Și tot feliul dă pom ce la gust place,
Cum și rodite cu struguri vii.
.....
Râuri dă lapte dulce pă vale
Curg acolo și dă pâraie,
Țărmurii-s dă mămăligă moale,
Dă pogăci, dă pite și mălaie.

[1] Și Astolfo (*Orlando furioso*, XXXIV, p. 13-14) povestește despre supliciul femeilor necredincioase în infern. Iată un fragment, spre a se vedea deosebirile și asemănările:

Lungo seria se gl'infelici spirti
Delle femmine ingrate che qui stanno,
Volessi ad uno riferirti;
Che tanti son, ch'in infinito vanno.
Più lungo ancor saria gli amomini dirti,
A'quai l'essere ingrato ha fatto danno,
E che puniti sono in peggiar loco,
Ove il fumo gli accieca e cuore el fuoco.
Perche le donne più facili e prone
A creder son, di più supplicio è degno
Chi lor fa inganno...

Dealurile și coastele toate
Sunt dă caș, dă brânză, dă slănină,
Iar munții și stânce gurgulate
Tot dă zahăr, stafide, smochime!
De pe ramurile dă copaci,
Spânzură covrigi, turte, colaci.

Gardurile-acolo-s împletite
Tot cu fripți cârnăciori lungi, aioși,
Cu plăcinte calde streșinite,
Iar în loc dă pari tot cârtaboși.
.....
(IX, 111, 115)[1]

Duh popular autentic local mai aflăm, în același cântec al IX-lea, când se relatează nunta țigănească. Oratia făcută de Dîrloi, nunul cel mare, ni se spune că este un „epitalamion", compus de vestitul poet Mitrofan, în „gustul lui Nason", Ovidiu adică, cel din *Ars amandi*. E vorba însă de obișnuita zicere fără perdea, pronunțată în toiul chefului, înainte de retragerea perechii spre patul nupțial. Un cântec de acest soi scrisese și Cantemir, urmărind batjocura Struțocămilei și a frumoasei Helge. Budai nu pierde prilejul, combinând cele spuse în versurile lui Mitrofan cu notele din josul paginilor, de a scoate maximum de umor burlesc, în genul Ariosto, Boccaccio și Rabelais, aduși la ușa cortului, oferindu-și plăcerea, din când în când, chiar a expresiilor directe, ca și Creangă în *Povestea poveștilor*, pudibonderia de rând rămânând totdeauna în urma frumosului autentic[2].

---

[1] Iată, spre comparare, paradisul în viziunea lui Ariosto (*Orlando furioso*, XXXIV, 49-50), plin de tot ce-și dorea un senior italian:

Zaffir, rubini, oro, topazi e perle,
E diamanti e crisoliti e iacinti
Potriano i fiori assimigliar, che per le
Liete piaggie v'avea l'aura dipinti;

Si verdi l'erbe, che possendo averle
Qua giù, ne foran gli smeraldi vinti;
Né men belle degli arbori le frondi,
E di frutti e di flor sempre fecondi,
Cantan fra i rami gli angelletti vaghi
Azzurri e bianchi e verdi e rossi e gialii,
Murmuranti ruscelli e cheti laghi
Di limpidezza vincono i cristali.
Un dolce aura che ti par che vaghi
A un mondo sempre, e dal suo stil non falli,
Facea si l'aria tremolar d'intorno,
Che non potea noiar calor del giorno:

E quella ai fiori, ai pomi e alla verzura
Gli odor diversi depredando giva;
E di tutt faceva una mistura
Ognidi soavita l'alma notrava.
Ch'accesso esser parea di fiamma viva:
Tanto splendore intorno e tanto lume
Raggiava, fuor d'ogni mortal costume.

[2] Filologul și literatul lipsit de prejudecăți, respectându-și meseria dar având și umorul unor Creangă sau Rabelais, n-ar trebui să se sfiască a comenta cele spuse de „confratele" Filologos în

Introducerile la Cântece, ample, meticuloase, metodice, lucrate pe îndelete, le-a învățat Budai mai întâi de la Ariosto, cu toate că ele fac marele farmec al *Iliadei*. Verva lombardă a poetului din Renaștere, în construirea acestor vestibuluri somptuoase, cum le numea Voltaire — la cânturile sale din *Orlando-furioso* l-a fascinat pe Budai și l-a determinat să creeze cu material propriu. Astfel sunt cele 16 sextine de la începutul Cântecului I, cu invocarea la muză și cu apostrofa la hârtia "mult răbdătoare", prilej de a-și anunța subiectul. Tonul ironic și autoironic se instalează de îndată, în chipul povestitorilor autohtoni, dar și cu impunerea amprentei cărturarului luminist consumat, la care înțelepciunea lui Solomon despre deșertăciunea lucrurilor se alătură firesc de teza socratică a cunoașterii de sine, condiția cea dintâi a înțelegerii firii lucrurilor:

O, tu, hârtie mult răbdătoare
Care pe spate-ți, cu voie bună,
Toată înțelepția de supt soare
Și nebunia porți împreună,
Poartă ș-aceste stihuri a mele,
Cum ți le dau, și bune și rele.

Apoi zică cine câte știe,
Eu cu mândrul Solomon oi zice:
Toate-s deșerte și nebunie!...

---

nota de la strofa a 5-a din Cântecul II, la versurile: „Căci prea multe are să vă zică,/[era vorba de o chemare la sfatul prezidat de „ducul Drăghici", n.n.]/Dar' veniți curând *f...l* tică" (subl. ns.). Filologos observă, cercetând atent *pergamina*, cum că între cele două litere, *f* și *l* locul rămas gol prezintă o „răsură", făcută de vreun cititor mai „cuviincios". Ca atare el ia în considerare însemnarea de pe margine a prea înțeleptului Tălălău, invitându-ne s-o aprobăm: „S-află la izvod de o parte, la margine, însămnat de înțăleptul părinte Tălălău, adecă că lui i se pare că acolo, de bună samă, a fost un cuvânt prost și de rușine, care cetindu-l doară vreun evlavnic părinte călugăr l-au șters ca să nu fie cuiva de scandală. Iar după lungă batere de cap și desputăciune încheie într-acest chip: „S-arată dar' lămurat că n-au putut fi alt cuvânt, numai cel prost, țărănesc *futu-l*, din pricină că cetind stihul cu acest cuvânt are înțălesul întreg. Apoi arată vederat și slovele ce-s denainte, *f* și denapoi, *l*, care nu să lovesc cu alt cuvânt".

Tot așa — prilej de humor crengist și rabelaisian — este comentariul lui Erudițian la expresia verbală, tipic românească, „a bea din picioare" (strofa a 27-a din Cântecul IX, amintită mai sus):

„Va să zică Dîrloiu, fiind nun mare, sta și bea în picioare și așa stând bea. (În românește se zice așa pentru că nu avem un cuvânt special pentru „a sta în picioare", ca de ex. engl. „standing", n.n.). Însă la izvod, pe cum a însemnat Tălălău, s-află într-alt chip ș'alte cuvinte, care poetul aflând că nu este cu cuviință a spune cu aceleași cuvinte, le-au strămutat. Deci (precum zice Tălălău), la orighinal s-află aceste stihuri:

Toți oaspeții șezând la masă
Bea din cur, dar numa' nunu mare
Dîrloiu ura și bea din picioare!

Poetul nostru, dară, s-au ferit a pune cuvânt de rușine: *bea din cur;* au pus într-alt chip nestrămutând noima, căci, cum vorbea țiganii pe vremea aceea, *a bea din cur* nu va să zică alta, fără a bea șezând. Cum au pus și poetul".

Astfel, înainte de Creangă, umorul filologic al lui Ion Budai Deleanu se exercită și asupra registrelor limbii române considerate tabù. Timide încercări s-au făcut câteva totuși, în zilele noastre mai cu seamă, la Marin Preda, la Fănuș Neagu și la alți vreo doi sau trei prozatori, fără însă a-l putea atinge prin îndrăzneală pe Ion Budai Deleanu cât privește umorul filologic luat în sine, cum ar fi de exemplu luarea în deriziune a citirii palimsestice, în primul caz, ori grija pentru diferitele accepțiuni ale verbului „a sta" în funcție de feluritele expresii în care intră acesta, în cel de al doilea caz.

Scanned with OKEN Scanner

Căci numai de-acel este ferice
Care pe sine-a cunoaște începe
Și firea lucrurilor precepe.
(I, 6-7)

Un mod ingenios de îmbinare a unei idei poetice din antichitate cu atitudinea povestitorului popular, adoptată apoi la majoritatea scriitorilor români, până la Sadoveanu, este introducerea la cântecul al VII-lea, unde urmează a se povesti faptele de arme ale lui Țepeș și ale vitejilor lui. Ca Homer, care regreta dispariția eroilor „din zile bătrâne", un Heracle ori Perseu, asemeni lui Ariosto care admira superlativ „la gran bontà de cavalieri antiqui" (*Orlando*, I, 22) și Voltaire („Tel fut Alcide et le divin Bacchus,/L'heureux Persée et le grand Romulus" etc.), *La Pucelle*..., XIV), poetul se întreabă unde sunt voinicii români de altădată care nu răbdau tirania:

Unde sunt vitejii cei din zile,
Eroii cei cu virtute rară,
Carii-înlibovindu-să-în copile
Călătoriea-întins din țară în țară
Luptându-să cu lei și gligani,
Curățind pământul de tirani,

Ce nu răbda ca-asuprit să fie
Cel mai slab de cătră cel mai tare.
(VII, 1-2)

Faptul că „junia" de acum este „moleață", lenește, căutând „la sabie cu frică", nu-și are cauza în vreo lege depășind condiția omenească, ci numai în împrejurarea că generația nouă „fuge de lumină", nu-și pune în lucrare pentru binele obștesc mintea și virtuțile date de natură:

Ceriu-ți dete minte și virtute:
Ceia-într-întunerec să-ți lumine,
Ceasta la nevoie să-ți ajute,
Ceia să-ți arete rău și bine
Și cărarea cătră fericie,
Ceastă să-ți frângă lanț de robie.
(Ibid., 5)

Pentru un moment rapsodul devine solemn și câteva strofe vibrează înalt:

Un coif în cap, o sabie în dreaptă,
Inimă-în piept și scutul în stângă,
Cu virtute și minte deșteaptă,
Aceste sunt care pot să frângă
Lanțul robiei tale cumplite,
O, neamul mieu! de tot ovilite!...[1]

[1] Compară frumoasa cadență a acestor stanțe cu următoarele din Metastasio

Cinga il brando, ed abbia questa
L'asta in pugno, e l'elmo in testa,
E con Pallade in bellezza
Già potrebbe contrastar.

Acestea sunt cuvintele lui Teagene, rivalul lui Achile pentru Deidamia, fiica regelui Licomede din Skiros. Teagene se referă la frumusețea eroului travestit în haine femeiești. (Vezi finalul actului

Alta era junia română
Pe vremea lui Vlad-Vodă ce frânsă
Tabăra lui Mahomet păgână
Cu virtute și-în bătaie adinsă,
Dar' au pierit acea voinicie,
Și tu gemi supusă, Muntenie!...
(*Ibid.*, 11-12)

„Înfierbântarea" patriotică nu poate ține mult însă la poetul comic și satiric (ceva din această atitudine vom afla mai târziu și la Grigore Alexandrescu, chiar în bucăți de tipul *Umbrei lui Mircea*) — de unde originalitatea operei și forța ei de convingere, prin păstrarea limitelor rațiunii și ale bunului-simț. Dintr-odată, mimând ironic teama de autoritățile care ar putea să-i pună muza „cârtitoare" „sub falangă", poetul revine la tonul țigănesc:

Ci, hoha! Să lăsăm această sfadă!...
Văd pe mulți că ridică sprincene
Și mă tem că necăutând la rangă
Să nu-mi puie musa supt falangă.

De care Dumnezieu să mă ferească!...
Însă doar vor avea ei minte
Ș-or pricepe-o glumă țigănească!...
Cu toate acestea musa nu minte,
Ci numai cât are-o gură mare.
Și câte-odată cârtitoare.
(*Ibid.*, 13-14)

În sfârșit, nota lui Mitru Perea vine să pondereze totul printr-un fel de contraironie făcută din explicații și scuze ipocrite: „Poetul înfierbântându-să, începuse a zice unele care pe vremile aceste ar putea să vateme pre oarecarii; pentru aceasta trezindu-să să oprește și pune vina pe musă, ca când ea ar fi prevorbitoare, cum sunt de obște muierile, iar câteodată mai bucuros ar crepa, decât să nu spuie cele ce știu despre alții". Cu aceasta, modalitatea satirei lui Budai se autodefinește în chipul cel mai convingător și mai lucid: critica se produce în poezie nu dintr-o preconcepție, tezist, ci prin însăși natura inspirației, cumva depășind intențiile scriitorului, ca la Caragiale mai târziu.

O încadrare perfectă în epocă și în autohton, cu absorbirea organică și de astă dată a altor motive antice, realizează Budai în preludiul la Cântecul al III-lea, când Parpangel cântă de dragoste. „Patima lină" (*blandum amore* al poeților antici, devenit la Lucretius, în *De rerum natura* v. și nota lui Fl. Fugariu, *op. cit.*, I, p. 174 principiul mișcării în Univers) inspiră poetului *Țiganiadei* cel mai frumos cântec anacreontic din câte avem în literatura română, net superior, după părerea noastră,

---

I din *Achille in Sciro*, Pietro Metastasio, *Opere* a cura di Fausto Nicolini, Bari-Laterza, 1941, III, p. 225.). Ion Budai Deleanu a putut admira pe celebrul, atunci, poet italian al curții din Viena. De altminteri, melodrama *Achille in Sciro* se bucura de popularitate printre cărturarii români de la finele secolului al XVIII-lea și începutul celui următor. Un Vasile diacul, din porunca banului Gheorghe Beldiman de la Cornești (Iași), o tălmăcea în 1783 cu titlul de *Ahileu la ostrovul Sirului*, iar în 1797 paharnicul Iordache Slătineanu dădea o a doua traducere, *Ahilefs la Sciro*, tipărită, aceasta, la Sibiu. Amândouă versiunile românești erau lucrate însă după traduceri grecești, în timp ce Ion Budai Deleanu putea cunoaște opera lui Metastasio în original.

poeziei erotice a Văcărești lor și a lui Conachi, tocmai prin acea contopire a sentimentului clasic-antic al iubirii cu *libovul, dragostea* și cu *dulcele dor* autohton, văzute ca lege a firii și țel suprem al fericirii omului pe pământ:

Iubiți, o suflete muritoare,
Că libovul este legea-întâie
A toatei ființe de supt soare!
Toate care nu simte libovie
Mult defăimează legea firească
Și nu e vrednic să mai trăiască.

Tot ce simte, să mișcă, viază,
Tot ce-înverde, ce-înflorește și crește
Cu poftă lină să-îmbrățoșază,
Cu dulce dor să leagă, să mește.
O! Amor! ție toată să-închină,
Toate ție jertvește jivină!
(III, 6-7)

Printr-o asemenea... metafizică poetică a iubirii Ion Budai Deleanu premerge cu strălucire lui Eminescu (poetul simțirii „fioros de dulce", al patimei lăsate „părinților din părinți" și al „dorului nemărginit", atracția dintre astre), lui Blaga (cel din *Tusculum* și din *Cântecul spicelor*), lui Ion Barbu (din *Riga Crypto* și din *Uvedenrode*), lui Arghezi (din unele bucăți din *Cuvinte potrivite* și din *Flori de mucigai*). Expresia îi este însă mai apropiată de a celui din urmă, cu unele descoperiri verbale rivalizând și câteodată chiar întrecând pe cele din *Lingoare* și din *Har:*

După această lege nemutată
Făptura toată merge, să țină;
În toate libov și dor să arată:
Iubescu-să stelele-între sine,
Iubește-să ceriul cu pământul,
Iubescu-să mările cu vântul.

Sus în văzduh toate zburătoare,
Gios pre pământ toate dobitoace,
Pân' și răcile jigănii de mare
Prin cea patimă lină, șegace,
Cu strânse lațuri să-mpreunează,
Cu dulce libov să-înroorează!...
(III, 9-10)[1]

Mai mult decât cei ce i-au urmat însă, în spirit antic și luminist, Budai cultivă epicureismul în dragoste, îndeamnă la bucuria clipei, nu depărtat totuși de chipul

[1] În legătură cu omniprezența iubirii, compară cu strofa I din Cântul V din *Orlando furioso:*

Tutti gli altri animai che sono in terra,
O che vivon quieti e stanno in pace,
O se vengono a rissa e si fan guerra,
Alla femina il maschio non la face.
L'orsa coll'orso al bosco sicura erra;
La leonessa appresso il leon giace;
Col lupo vive la lupa sicura,
Né la giuvenca ha del torel paura.

popular de a iubi, am zice de modul cum este interpretată poezia folclorică de lăutari, având în vedere situația lui Parpangel cântând de dragoste în fața adunării:

Să iubim dar și noi, până-în față
Rumeioară, sângele ne joacă,
Până-avem o logodnică soață,
Pân' încă n-ajungem la soroacă;
Că vârsta scapătă, vremea zboară,
Nice mai întoarce-a doa oară...
(*Ibid.*, 14)

Ceea ce trimite la horațianul „carpe diem..." (I, 4) și la virgilianul „fugit irreparabile tempus..." (*Georgica*, III, 284) și la atâtea altele, inclusiv la dorința „lumirii" folclorice[1].

Nu atât de profund ca sentimentul iubirii, grațios însă și de asemenea în tonul micului clasicism al epocii, în spiritul folcloric, anunțând pe Iancu Văcărescu, pe Barbu Paris Mumuleanu și Anton Pann, este fragmentul bahic din zicerea lui Parpangel, începând cu strofa:

Vinule dulciu, tu roadă de raiu
De la Dumnezieu dată pe pământ
A toate roduri de pe lume craiu!...
Laude ți-oiu cânta, cum pururе cânt
Numa de beut, cându-mi vine dor,
Tu să mi te-îmbii cu plinul urcior.
(*Ibid.*, 21)

Se dau, în acest *Nunc est bibendum* și ca în tratatele antice asupra băutului (vezi și nota lui Fl. Fugariu, *op. cit.*, I, p. 180), chiar instrucțiuni împotriva abuzului:

Veniți, fraților, la cerescul must
Să ne bucurăm bându-l și-închinând:
De sete-n păhar, altul pentru gust,
A tria de chief, a patra cântând,
A cincia de saț, că-a șasa-i prisos,
De-a șepte-încolo n-aduce folos.
(*Ibid.*, 25)

Introducerea cea mai spectaculoasă este însă aceea de la cântecul al X-lea, preparând în chipul cel mai potrivit dezbaterile politice din sfatul țigănesc, discursurile lui Baroreu, Slobozan și Janalău. Nu vom intra în amănunte privind concepțiile lui Budai în materie (lucrul s-a făcut îndestul), adeptul, cum se lasă a se înțelege din demonstrația lui Janalău, conducerii statale de tip „aristo-demo-monarhicesc". Voim numai să atragem atenția asupra modului cum se constituie în expresie poetică o serie de concepte filozofice clasic-iluministe. Nu asceza și ajunarea, indicate de misticii medievali (agreate cumva mai apoi și de romantici) — care tindeau a pune întotdeauna spiritul înaintea materiei — duc la adevărata înțelepciune, ci mâncarea și băutura pe săturate. *Primum vivere, deinde philosophari!* Mai întâi vine *materia*, „pântecele sătule", și numai după aceea

[1] Vezi și la Patrarca: „La vita fuge, e non s'arresta un'ora;/E la morte vien dietro a gran giornate". (*Sonetto IV*, în *Sonetti e canzoni in morte di madona Laura. Parte seconda*).

dispoziția de a filozofa. Prilej, din nou, pentru poet, de a se exprima în stilul său preferat, aducându-și singur apa la moară:

Cându-s pântece bine sătule
Atunci e și gura vorbitoare.
Sfaturi câte vrei și predestule
Îți dă și te-nvață fiecare;
.....
Dară când e lipsă dă bucate,
Nu știu cum și mintea să tâmpește
Și n-are sfaturi așa curate,
Iară limba tace ca ș-un pește;
Deci în pântece plină stă toată
Filosofia cea lămurată.
(X, 1-2)

Divinul Homer, „dumnezeiescul" Platon și prea „iscusitul" Aristotel sunt exemplele cele mai potrivite pentru susținerea tezei:

Omir Iliada minunată
N-o afla prin codri, nice-în munte,
Ci vesel fiindu-și câteodată,
Cântând la ospețe și la nunte,
Iar de vin când bea câte un păhar
Să-împlea-îndată de-a muselor har.

Dumnezeiescul Platon și el
Bea, mânca cum să cade, domnește;
Nici iscusitul Aristotel
Trăia fără vin, carne și pește.
Pentr' acea de-a lor cărți învățate
Ș-acu ne mirăm; și cu dreptate.
(*Ibid.*, 8-9)

Chiar aici, în acest preludiu la Cântecul X, se vede mai clar ca oriunde trăsătura dominantă a stilului lui Budai, poetul având acum el însuși cuvântul. Parodia, gluma se „îngroașă" cumva și devin de-a dreptul serioase prin afirmarea unor adevăruri capitale, pe punctul de a fi uitate de către unii prea pierduți în speculații subtile. Perspectiva este aceea a insului cu bun-simț, și scriitorii moderni, Hogaș ori Sadoveanu, fără a face numaidecât parodie, au intuit poezia mâncării și a băuturii, asociind-o celei a povestirii. Povestitorii adunați în jurul focului de la *Hanu Ancuței* (călugărul Haralambie de la Durău, moș Leonte Zodierul, jupân Dămian Cristișor și ceilalți) se îngrijesc mai întâi să aibă pe lângă ei cele trebuitoare mâncării și băuturii, înainte de a începe să istorisească. Și în *Hanu Ancuței* (și nu numai acolo) „poezia mâncării și a băuturii" se constituie în interludii-rame pentru narațiunile ce nu pot fi luate singure. Spre deosebire însă de Sadoveanu, clasicizantul și filozoful luminist Budai nu gândește regresul spre arhaic, spre sat și natură. Din contră, el exaltă civilizația urbei, a cetății „polite", este, în literatura noastră — și în ascendența *spiritului latin*, teoretizat de Ovid Densusianu la epoca simbolismului —, primul cântăreț al orașului. Modul de viață anahoretic și medieval-romantic e respins categoric:

Spune-mi ce lucru bun făcură
Oarecând săhastrii prin pustie,
Ce nu primea toată zioa-în gură

Scanned with OKEN Scanner

Făr' erburi cu rădăcini, măcrie,
Mure, bureți, alune și poame,
Ruptoși, ciuhoși, leșinați de foame?
(*Ibid.*, 4)

Toate capodoperele artei și științei s-au produs în cetăți, exemplele în această privință fiind de căutat tot la antici. În orice caz, țiganii din șatră, de ar fi să ne luăm după rapsodul lor, aspiră bovaric spre viața din palatele Renașterii:

La Bactra, în Vavilon, Nemfi ș-alte
Cetăți polite, în prisos de toate,
Nu în peșteri, ci-în palaturi nalte,
Nu prin pustii, ci-în curți desfătate,
Unde sunt cu mâncări pline mese
Și cu vin dulciu păhară drese...
(*Ibid.*, 7)

Spre dezaprobarea părintelui Evlaviosu, care se vede atins și ricanează din subsol: „Poetul acesta eu văd că de nime bine nu vorbește. Acum s-apucă și de săhastri, amărâtul, și nu știe că toată învățătura lumii aceștia e gunoi înaintea lui Dumnezeu, și acei preacuvioși părinți, măcar că putea să să procopsască în științele deșarte, dar le defăima și să frângea cu posturi și tot feliul de netihnă omenească, ca să dobândească împărăția ceriurilor". Și, ca și cum ironia voltaireană din subtextul notei părintelui Evlaviosu n-ar fi fost de-ajuns, imediat mai jos dăm peste însemnarea seacă a lui Mustrul: „Așadară bine zice poetul de învățăturile lumești; deci lucrul, precum îl socotește în sine, este adevărat".

Astfel sunt lucrate aceste splendide exordii-uverturi la Cântecele din *Țiganiada* prin care poetul obține maximum de originalitate, se exprimă pe sine și exprimă plastic, în gradul cel mai înalt, spiritul românesc, ironia și autoironia tipic latine. Cele spuse de Voltaire despre Ariosto i se potrivesc, *mutatis mutandis*, și lui Budai:

„Dans *L'Orlando furioso* il y a un mérite inconnu à toute l'antiquité: c'est celui de ses exordes. Chaque chant est comme un palais enchanté dont le vestibule est toujours dans un goût différent, tantôt simple, même grotesque. C'est de la morale, ou de la gaîté ou de la galanterie, et toujours du naturel et de la vérité".

(Apud *L'Arioste, Roland furieux*, Traduction nouvelle avec une introduction et notes par C. Hippeau, Paris, Garnier, f.a., I, XVII).

Ceea ce nu este însă de aflat nici la Ariosto, nici la Milton, nici la Voltaire, nici chiar la Homer — un element „neclasic" de astă dată, cum neclasice sunt și altele: tema gitană în sine, oarecare dezordine barocă în compoziție, abuzul dialectal etc. — este patriotismul poetului. Pentru prima dată se reabilitează în literatura noastră figura lui Vlad Țepeș, văzut ca un campion al luptei împotriva jugului otoman. Gestul venea din partea unui român de geniu, originar din Cigmăul vecin cu unele comunități săsești care defăimaseră pe bravul voievod muntean.

Caracterul eroic și patriotic al epopeei lui Ion Budai Deleanu n-a fost subliniat îndeajuns, printre multe alte cauze și din pricina autorului însuși, la urma urmei. Însă, printre atâtea hățișuri narative și tablouri pestrițe care solicită ochiul (povestea comic-duioasă și grotesc-umoristică a țiganilor, certurile sfinților cu demonii, peripețiile de pe lumea cealaltă, la Iad și la Rai, ale lui Parpangel etc.), dezbateri filozofice și politice, certurile adnotatorilor, numele pitorești la culme ale personajelor,

Scanned with OKEN Scanner

noianul de regionalisme și uneori sintaxa întortocheată, se ridică asemeni unei coloane de lumină, contrastant, lupta eroică a românilor conduși de Vlad Țepeș acum o jumătate de mileniu, pentru libertate și independență națională. Finalul ne apare deosebit de impresionant prin dramatismul situației, când însuși Țepeș, avertizat de pronia cerească, pare a abandona cauza. Atunci, sfidând destinul implacabil, se ridică „din șireagurile" gata de risipă Romândor — simbolul românismului, imagine poetică ce anunță procedeele romantice, convingătoare în context, tocmai pentru că țâșnește ca o flacără — care exhortează mulțimea printr-unul dintre cele mai zguduitoare discursuri patriotice care s-au scris în limba noastră:

Când din șireaguri eși cu îndrăzneală
Romândor înainte și stete,
Împregiur cătând fără sfială,
Și sămn că va să grăiască dete,
Romândor viteaz cu fire-isteață
Ca Mart la război, ca ș-Amor la față.

Însă atunci părea că-i scânteiază
Ochii grăind așa către cete:
„Oastea lui Vlad, adecă vitează!
Războiu a face-acum va să-încete?
Iar' turcii vor merge cu pofală
Râzându-și de-a noastră îndrăzneală?

La-atâta-adecă ne-ajunsă
Să-ș vază muieri, maice, copile
Roabe la turci, în saraiu ascunse?
Iar' fiii și părinții de zile
Făcuți musulmani sau puși la robie?
Ah! voinici! aceasta să nu fie.

Nu fie! pân' suntem în viață!...
Să nu zică vreodinioară
Că trăind noi și-într-a noastră față
Vrăjmașul ne robi dulcea țară,
Că oastea lui Vlad întreagă ș-armată,
Patria-și lăsă la turci argată!

Ș-unde-ți merge răsipiți în lume
Făr' patrie, casă, fără hrană?
Ah! cel mai amar!, ba și fără nume
Purtând cu voi vecinică prihană!
Nu, dragi voinici! Ori la slobozie,
Ori la moarte drumul să ne fie!...

Și deacă-i hotărât din vecie,
Patria să cază fără vină,
Aceeași soarte ș-a noastră să fie:
Un mormânt ne-astupe ș-o țărână!
Vrăjmașului alta nu rămână
Făr' pământul și slava română!"

Romândor fârșind, răpști mulțimea,
Ș-un gomot, din șireag în șireag
Mearsă crescând iară călărimea
Desvoalsă-îndată-alb-verdele steag:
„Du-ne (strigând) măcar în ce parte,
Ori la slobozie sau la moarte!"

Aceasta este *nota* cu care se sfârșește *Țiganiada:* arzătoarea dorință a unui popor mândru și viteaz, gata să moară pentru cauza lui sfântă și dreaptă.

*

Cea de a doua operă literară a lui Ion Budai Deleanu, poemul epic *Trei viteji,* are aceeași structură comico-satirică și alegorică. Prin intermediul a trei personaje cu nume grotești: Beșcherec Iștoc de Uramhaza, Chir Calos din Cucureaza și Născocor din Cîrlibaba, înfățișate în postări ridicole. Poetul ar fi voit să satirizeze așa-zisa nobilime, clasa suprapusă din cele trei provincii românești, Transilvania, Muntenia și, respectiv, Moldova. Modelul pe care și-l lua de astă dată (nedeclarat însă ca atare) este *Don Quijotte,* marele roman al lui Cervantes. Fiecare din cei trei „cavaleri" plecați în aventură au câte un cal, arme, câte un scutier, precum și câte o Dulcinee, Anghelina, Smaranda și respectiv Chirana, pe care le caută febril. Cu toții sunt niște „smintiți", cu mintea „zbrevuiată", neîntreagă (Beșcherec e

scrântit de citirea *Alexandriei*, ca și modelul său spaniol de romane cavalerești). Nu lipsesc nici întâmplările cvasi-fantastice, specifice, „nălucirile" de tot felul, aduse spre parodie. Compunerea este însă inegală (cele două părți închinate lui Chir Calos și lui Născocor sunt mult prea sumare în comparație cu prima, care prezintă pe Beșcherec) și rămasă neterminată. De altminteri, prima parte, episoadele referitoare la aventurile lui Beșcherec Ișloc, este desprinsă din varianta întâi a *Țiganiadei*, rescrisă separat, cu unele modificări. Calchierea prea apropiată și, în același timp, îndeajuns de superficială a lui *Don Quijotte* l-a adus pe Budai la o compunere mult prea depărtată de valoarea cu totul excepțională, strivitoare, a modelului, inferioară mult *Țiganiadei*, unde patosul și talentul rapsodului se aflau la largul lor. În *Țiganiada*, cum am avut prilejul să observăm, satira este potențată, diversificată, de episoadele comice și umorul generos cu care ni se prezintă personajele și întâmplările, odată cu comentatorii lor fictivi, o lume complicată și complexă, supusă contemplării cititorului din unghiul de privire cel mai înalt. Dincoace, în *Trei viteji*, procedarea cervantescă ne apare aplicată la niște scheme reci, superficiale. Eroii sunt numai niște parveniți, la origine țigani ori grecotei, lăudăroși, fuduli, îngâmfați, fără motivații aprofundate anume. Lipsește, în *Trei viteji*, spre a fi o operă de valoarea *Țiganiadei* ori apropiată cât de cât de *Don Quijotte*, acel *in hilaritate tristis*, tensiunea comicului spre tragic („Îndărătul oricărei comedii se ascunde o tragedie", va spune Titu Maiorescu în *Comediile d-lui I.L. Caragiale*), acea „duioșie", „tandrețe" față de condiția umană, „râsu-plânsu", profunzimea, cu alte cuvinte. Ceea ce, în fond, autorul nici nu și-a propus, în această a doua *jucărea* a sa, pe care n-a avut răgazul s-o finiseze. Ea poate însă sluji ca o excelentă piesă de comparație pentru înțelegerea valorii celei dintâi, o capodoperă a literaturii noastre naționale.

Ion Budai Deleanu a fost, ca și ceilalți trei corifei ai Școlii ardelene, un filolog și un istoric de prim rang. Inactuale acum (ele ar fi fost extrem de actuale în epocă, dacă ar fi fost publicate), operele lui filologice și istorice, cele filologice în primul rând, sunt instrumentul de prim ordin întru explicarea capodoperei sale literare, *Țiganiada*. Așa gramatica, redactată mai întâi în latinește: *Fundamenta gramaticae linguae romanicae seu ita dictae valachicae usui tem domesticarum quam extraneorum accomodata*, scrisă la Lemberg, până în 1812, când termina și versiunea definitivă a *Țiganiadei*, prelucrată peste trei ani și în românește, în două versiuni: *Temeiurile gramaticei românești*, și un comentariu al acestei lucrări, dialogat, în *Dascălul românesc pentru temeiurile gramaticii românești*. Un proiect îndrăznet cu totul, dar pe măsura geniului scriitorului, era *Lexiconnul românesc-nemțesc și nemțesc-românesc*, redactat în parte prin 1818. Ideile filologului se apropie mult de cele ale lui Petru Maior, cât privește proveniența românei din limba latină populară. Altminteri gramatica sa, ca și *Elementa linguae...*, mai mult chiar decât aceasta, urmărea scopuri practice și dăscălești imediate, cu schimbarea neapărată a alfabetului chirilic cu cel latin, deși lucrul nu i se pare prea ușor de făcut: „Vrut-am să arăt temeiurile gramaticii românești cu acestea și slova obicinuite la români, ca să fiu înțăles mai de către mulți, cercat-am în tot chipul, dar prin ispitire îndelungată am rămas încredințat că nu este cu putință de a aduce limba românească la regulele ghramaticești, de o vom scrie cu leterele slovenești..." (*Școala ardeleană*, antologia citată, II, p. 139). Slovele chirilice i se par cu totul nepotrivite

limbii noastre de origine latină. El crede că tot așa de bine (adică de rău!) ar fi să scriem românește chiar și cu slove turcești: „Dovedire-aș că slovele care le zicem noi slovenești, tocma așa să lovesc cu firea și făptura dinlăuntru a limbii românești, ca și cele turcești, căci dacă vom sta să o silim, o vom putea scrie și cu slove turcești, tocma așa ca și cu slovenești" (*ibid.*, p. 140). Nimeni, între reprezentanții Școlii ardelene n-a fost, cum se vede, preocupat de a înțelege „firea și făptura dinlăuntru a limbii românești" ca Ion Budai Deleanu. Și aceasta este cea dintâi explicație a geniului său poetic. Cât privește aserțiunile celor ce cred că se va fi scris cândva, înainte de Alexandru cel Bun sau de dincoace, cu litere latine, în Dacia, el, prudent, iubind adevărul, se abține a se pronunța în lipsa dovezilor ferme: „nu suntem datori să credem, și nice putem tăgădui cu totul dar nice a primi ca un lucru adeverit să cuvine omului ce caută adevărul" (*ibid.*). Așadar probitatea omului de știință rămâne intactă, pentru ca autoritatea cu care cere scrierea cu litere latine, după firea dinlăuntru a limbii, să aibă mai mare greutate. Tot așa, cât privește împrumuturile neologice, Budai este categoric: „să nu mai împrumutăm fără de la limba latenească, care este mama limbii noastre; iar întru lipsa cuvintelor, la meșterii și științe vom împrumuta numai de la elini și latini, iar neaflându-să unele la aceste doao limbi, vom lua de la italieni și de la franțuji" (*ibid.*, p 149).

Viitorul i-a dat dreptate cu vârf și îndesat! Lucrările istorice, rămase neterminate, între care *De originibus popularum Transsylvaniae commentatiuncula, cum observationibus historico-criticis*, sunt și acestea animate de râvna patriotului exilat în capitala Galiției, cum se mărturisește într-un proiect de prefață scris în românește: „Ca să scriu de nația și întâmplările țării aceștii, pricina întâia au fost trebuința, și a doao folosul patrii mele; căci aflând răgaz cuviincios s-au îndemnat a lucra ceva, ca să nu se zică oarecând că în zădar am pierdut vremea fără ispravă, cel mai mare dar ce s-au împărțit neamului omenesc".

Norocul a făcut ca vraful de manuscrise rămas de la Ion Budai Deleanu să fie achiziționat prin grija lui Gheorghe Asachi pentru Biblioteca Centrală a Statului, de la chiar ginerele și moștenitorul averii poetului de la Lemberg, Ludovic Lewandowski. Din anul 1903 ele au intrat în depozitele Bibliotecii Academiei Române.

ALȚI REPREZENTANȚI AI ȘCOLII ARDELENE

Așa cum era de așteptat, în umbra marilor figuri ale curentului cultural din epoca luminilor ardelene au activat o întreagă armată de cărturari mai mărunți, pe care — conform principiului adoptat în expunerea noastră — îi trecem în revistă cât se poate de rapid.

„Mărunți" este un fel de a spune, căci în epocă lucrurile par a fi stat cu totul altfel, fenomenul putându-se observa bine numai de la distanța istorică de la care îl privim acum. Astfel, VASILE AARON (1770-1822) și mai ales foarte productivul IOAN BARAC (1777-1848) vor fi fost mult mai cunoscuți, dacă nu chiar celebri, decât Ion Budai Deleanu. Cel dintâi, având studii clasice temeinice și funcționând ca jurat-procuror pe lângă Consistoriul Episcopiei Ortodoxe din Sibiu, putea face

Scanned with OKEN Scanner

figură de poet oficial, îndeajuns de prolific, traducând *Bucolicile* și *Eneida* lui Virgiliu (1805), *Metamorfozele* lui Ovidiu, prelucrându-le apoi în încercări mai modeste și adaptate locului. Se face cunoscut mai ales prin *Patimile și moartea Domnului și Mântuitorului nostru Is. Hr.* (Brașov, 1805), încercare de epopee religioasă, în gustul vremii dar complet uitată acum, strâns inspirată după *Messiada* germanului Friedrich Klopstock. Era și un poet festivist, flatând mărimile, anume chiar pe episcopul Ioan Bob, pentru care compunea *Versuri veselitoare la zioa numelui Excellenței sale Domnului Domnu Ioan Bob* (Sibiu, 1806) sau *Versuri veselitoare întru cinstirea prealuminatului și preaosfințitului Domnu Samoil Vulcan* (Sibiu, 1807) etc., mai interesant rămânând prin prelucrarea *Vorbire în versuri de glume între Leonat bețivul... și Dorofata muierea sa* (Sibiu, 1815), unde poetul este sprinten, curgător, amintind, pe departe, de marele Anton Pann, prin apelul la satira populară: „Nu știi țese, nu știi toarce,/Nu știi strugure a-l stoarce" etc; sau prin popular-practica scriere în versuri, inspirată foarte liber din *Georgiconul* virgilian, *Anul cel mănos, bucuria lumii, un cântec în versuri îndemânatece în care aflătoarele stări știutele patru timpuri ale anului cel înfrumusețat în roduri bune să cuprinde* (Sibiu, 1820), unde e de ajuns să spunem că prin „îndemânatece" se înțelege îndemnarea țăranilor la muncile câmpului și la buna gospodărire, pentru buna stare economică și fericirea obștească[1].

Ioan Barac, fiu de preot din Alămor, lângă Ocna Sibiului, cu studii juridice făcute la Cluj, fost dascăl „normalicesc" la Avrig și translator pe lângă primăria din Brașov, este un adevărat poligraf. Între multele-i traduceri, din autori germani de preferință (unii și obscuri), i s-a întâmplat să transpună, primul, în românește — după o versiune tot germană — cea mai reprezentativă operă dramatică a lui Shakespeare, însă foarte stângaci și cu titlul rebarbativ de *Amlet prințul de la Dania*. Citabile sunt de asemenea poveștile arabe, *Halima sau 1001 nopți*, aduse tot din nemțește (8 volume, Brașov, 1836-1840), ca și *Toată viața, istețiile și faptele minunatului Tilu Buhoglindă* (Brașov, ed. I, 1840, ed. a II-a, 1864). În fine, trecând peste multe alte mărunțișuri, capodopera lui Ion Barac este *Istoria lui Arghir cel frumos și Elena cea frumoasă și pustiită crăiasă* (Sibiu, 1801), lucrată după scriitorul maghiar, foarte cunoscut în secolul al XVI-lea, Albertus Gyergyei. Basmul, în versuri totuși greoaie, cum le făcea Barac, are multe interferențe cu folclorul național românesc. L-au citit și l-au gustat mult Ion Heliade Rădulescu, Grigore Alexandrescu și alții, Eminescu însuși, admirându-l, încerca o versiune proprie, rămasă în bruioane, foarte cursivă. Hasdeu, apoi, mai pe larg, Aron Densusianu, vedeau în *Istoria lui Arghir* alegoria întemeierii Daciei Felix de către împăratul Traian, pornind de la o interpretare a istoricului secui Joseph Benkö, în *Historia Magnus principatus Transsilvaniae*, mergând până a fi gata să creadă că sub numele lui Gyergyei se ascunde un autor de origine română, un transilvănean doritor a face cunoscută originea romană a neamului său[2].

---

[1] Amănunte despre opera lui Vasile Aaron vezi în lucrarea noastră *Forme ale clasicismului în poezia românească până la Vasile Alecsandri*, Editura Minerva, 1979, pp. 108-117; 244-213.

[2] *Ibidem*, p. 92-104.

Scanned with OKEN Scanner

Deosebit de activ, o personalitate puternică, a fost medicul oftalmolog și profesorul IOAN MOLNAR-PIUARIU (1749-1815), fiu de preot, din același Sad de lângă Sibiu, unde se născuse și Samuil Micu, participant și el la redactarea *Supplexului* din 1791. În afara unor lucrări scrise în latină, destinate chirurgilor, a scris fel de fel de broșuri cu sfaturi gospodărești, cum ar fi acela privind „economia stupilor", de exemplu, a călătorit în Țara Românească, de unde — semn al aptitudinilor negustorești la un reprezentant al burgheziei ardelene prospere — obține privilegiul tipăririi unor *Minee*. Încearcă să scoată, se pare, și un periodic românesc, încă de prin 1793-1795. În colaborare cu Samuil Micu scrie o *Hronologhie a împăraților turcești*, făcându-se apoi foarte apreciat și dincoace de munți, traducând pe Claude Francois Millot cu a sa *Istorie universală, adecă de obște, care cuprinde în sine întâmplările veacurilor vechi*, tipărită la Buda încă din 1800, precedată de o *Cuvântare înainte*, unde autorul traducerii elogiază în spirit iluminist știința istoriei ce ne învață „chiverniseala omenească" și „chipul de a vieți drept, bine și plăcut tuturor", cum ziseseră și Stolnicul Constantin Cantacuzino și Dimitrie Cantemir. Harnicul cărturar și medic diplomat al Universității din Viena a scos și el o gramatică românească, de astă dată pur practică, pentru cunoscătorii de germană dornici să știe limba noastră, o *Deutsche valachische Sprachlehre*, tipărită la Viena în 1788, alte două ediții apărând apoi la Sibiu, în 1810 și respectiv 1823, semn că nemții transilvăneni, măcar aceștia, doreau să știe a vorbi și a scrie cât mai corect limba populației celei mai numeroase a provinciei. Caracter practic, tot în sens iluminist, are și tratatul de oratorie a lui Molnar, *Retorica, adecă învățătura oratoriei și întocmirea frumoasei cuvântări* (Buda, 1798).

PAUL IORGOVICI (1764-1808), avocat consistorial la Vârșeț, era preocupat și el de îmbogățirea și cultivarea limbii, acuzat fiind de autorități că tulbură „liniștea publică" cu ale sale nevinovate *Observații de limba română* (Buda, 1799), cartea cuprinzând și un capitol cu *Reflecții despre starea românilor*. La Viena, în 1794, împreună cu Ioan Molnar-Piuariu, plănuia scoaterea unei gazete românești, neaprobată însă de stăpânire, pe motivul că ar putea să răspândească „periculoasele idei de libertate ale francezilor".

Mai vechi decât toți este DIMITRIE EUSTATIEVICI (n. cca 1730-1796), dascăl în Șcheii Brașovului, descendent dintr-o familie macedo-română, cu studii la Kiev, la Moscova dar și la Halle, filolog emerit, însă împotrivitor „unației" celorlalți filologi latiniști. Ca atare, opera-i principală, *Gramatica românească* — de fapt cea mai veche gramatică românească, pentru că este scrisă între 1755-1757, dar n-a apărut tipărită decât foarte târziu, după 214 ani! (v. ediția îngrijită de N.A. Ursu, Ed. St., Buc., 1969) — își caută modele în gramatica slavonă a lui Meletie Smotrițki (ediția de la Rîmnic, 1755), în gramaticile grecești ale lui Constantin Lascaris și A. Catiforo, ori într-o gramatică latină a unui Gregorius Molnar, apărută la Cluj în 1756 (*Elementa gramaticae latinae*). În orice caz, *anti-latinistul* împotrivitor „unației" are o terminologie cu totul rebarbativă. El zice: *nume* (în loc de *substantiv*, ceea ce, în fond, nu-i deloc rău, în acest caz), dar *grai* (în loc de *verb*), *spre grăire* (adverb), *înainte punere* (prepoziție), *în mijloc aruncare* (interjecție: traducând deci absolut literal), *numitoarea* (nominativ), *născătoarea* (genitiv), *dătătoarea* (dativ), *pricinuitoarea* (acuzativ), *înjugare* (conjugare), *arătătoare*

Scanned with OKEN Scanner

(indicativ), *poftitoare* (optativ), *acumnic* (prezent), *dăunăznic* (imperfect) etc., etc. Lucrarea era „afierosită" lui „Io Constandin Nicolae voievod" (Mavrocordat), „prea înălțatului domn, și luminatului oblăduitor a toată Ungrovlahia" etc., dovadă și aceasta a relațiilor strânse dintre cărturarii brașoveni și Țara Românească.

Tot Brașovul a dat pe RADU TEMPEA (1758-1824), urmașul lui Dimitrie Eustatievici în funcția de „director al școalelor reunite naționalicești" din Transilvania, pentru a căror bună funcționare lucrează și el o *Gramatică română* destinată elevilor (Sibiu, 1797).

IOAN MONORAI (1756-1836) de la Mănărade, preot unit, cu studii teologice la Lemberg, unde se mutase Colegiul Sancta Barbara, lăsa manuscrise cu lucrări istorice în latinește dar și în românește, mai mult un fel de polemici, în care se războiește cu Sulzer, cu Eder și Engel, istorici pe care-i socotește de rea credință și mari defăimători ai românilor.

VASILE POP (1789-1842), doctor în medicină și filozofie de la Viena, VASILE FABIAN BOB (1795-1836), chiar nepotul înrăitului episcop Bob de la Blaj, cu studii juridice la Cluj și la Oradea, și DAMASCHIN BOJINCĂ (1802-1869), având specializare și el în drept și filozofie, la Seghedin, Oradea și Budapesta, migrează ca profesori la Iași, fenomen tipic pentru mișcarea în spațiu dincoace de munți a dascălilor ardeleni de aici înainte, până în epoca lui Basile Drăgoșescu și Marius Chicoș Rostogan ai lui Caragiale. Primul dintre ei descria apele minerale de la Arpătac, Bodoc și Covasna (1821), dizerta despre tipografiile românești (1838), dar avea și oarecari atingeri cu literatura când îl descoperim prefațând *Psaltirea* în versuri a lui Ion Prale, „firea cea întoarsă" (Brașov, 1828) și traducând *Bucolicile* lui Virgil, în 1839, pe urmele lui Vasile Aaron. Al doilea alcătuia pentru folosul școlarilor o gramatică româno-latină, o aritmetică și niște *Elemente ale gheografiei*, fiind, deci, după exemplul lui Asachi — care îl adusese la Seminarul de la Socola — un cărturar bun la toate, în cele din urmă făcând și versuri ocazionale, mai întâi în latinește, ca acel *Carmen onomasticon* (1820), închinat lui Mihail Sturdza, și apoi în românește, *Moldova la anul 1821*, poem satiric, reacționar mai mult, din care Eminescu, prin *Lepturariul* lui Pumnul, reține în subconștient versul „S-a întors mașina lumii, s-a întors cu capu-n jos", devenit în *Epigonii*, tulburătoarea sentență: „S-a întors mașina lumii, cu voi viitorul trece". La Bob, însă, strofa sună azi mai curând comic:

S-au întors mașina lumii, s-au întors cu capu-n jos,
Și merg toate dimpotrivă, anapoda și pe dos:
Soarele de-acum răsare dimineața la apus
Și apune dinspre sară către răsărit în sus.

Cel de al treilea tălmăcea din neogreacă vestitul *Cod al lui Callimach*, polemiza cu Bartolomeu Kopitar, adversarul pe tărâm lingvistic și al lui Petru Maior, cum am arătat, și lucra la o complet anacronică, atunci ca și acum, *Istorie a lumii pe scurt de la zidirea ei până în anu acesta*.

Istoric, de fapt mai mult cronicar întârziat, este NICOLAE STOICA DE HAȚEG (1751-1833), protopop la Mehadia, cunoscut al lui Dimitrie Eustatievici și Damaschin Bojîncă. Știind latina, sârba și germana, traducând din aceste limbi, fiind folosit ca tălmaci în diferite ocazii, o dată chiar și pentru împăratul Iosif al

Scanned with OKEN Scanner

II-lea, venit să-și vadă supușii din părțile Banatului, participând apoi ca preot militar la războiul austro-turc din 1788-1791, el se consideră îndreptățit să scrie o *Istoria ultimului război a turcilor și patimile românilor în acel timp, precum și începutul militarisirii în granițe, manuscript de... protopresviter în Mehadia, în anul 1825-1827*[1]. Caz tipic de întârziere în medievalități — formă și aceasta, în definitiv, de păstrarea unității spirituale a poporului nostru —, laborioasa scriere începe arhaic de tot, chiar cu facerea lumii, cu o „Hronologie sfințită", făcută după *Biblie*, luând apoi, asemeni lui Moxa în *Cronograf*, împărățiile ca mărgelele pe ață, la rând: Eghipetul, Vavilonul, Grecia, Romanii, Bizanțul, vorbind, firește, când vine cazul, mai pe larg despre români săi. Sunt utilizate fel de fel de izvoare, fără multă alegere, autorul punând în carte și propria-i viață, ca vechii Macarie, Eftimie și Azarie, oprind narațiunea sub anul 1825, după Tudor Vladimirescu. Stilul, căutat prin retoricile vremii, dar fără grijă anume, rămâne totuși oral, familiar. Protopopul dăscălește tot timpul pe cititor, cu multă vioiciune, cu inevitabile, pentru el și pentru epocă, expresii rebarbative. Imaginația și verva nu-i lipsesc deloc, obișnuit cum este cu amvonul. Chiar din *Intrare* (după germ. Einführung) el ține să instruiască pe lector în oarecișice „gheografie" a continentelor. Și stă să vorbească de Europa, ne invită să ne-o închipuim „ca pre o fată șezând". Comparația pare destul de nepotrivită pentru o fața bisericească și efectul stilistic, peste ani, e mai curând umoristic:

„Pre Europa noastră de-a o ținea minte mai ușor iaste ca pre o fată șezând a o închipui, adecă: 1-iu, prețioasele capului e Portugalu; 2-a, fața e Spania; 3-a, brațu e Franția; 4-a, mâna stângă e Anglia; 5, mâna dreaptă e Italia; 6, subțioara stângă e Niederlandu; 7, subțioara dreaptă e Svaițu; 8, coapsele e Țara Neamțească, Polonia și Ungaria; 9, genunchii sunt Denmarc, Norveghen și Sveden; 10, țoala păn picioare e Rosia; 11, dosul e Țara Turcească ce au în Europa".

Altminteri protopopul de la Mehadia e reacționar și, sfârșind cronica, dă vina relelor pe „oamenii stricați, cu libertate, egalitate, universal-monarhia, fără domn, fără leturghie", încheind în ton de cazanie vag amestecată cu ceva iluminism adus la înțelegerea-i proprie: „Eu vă învăț să fiți mântuiți, dumnezeiești creștini, împăratului tatălui nostru, păn la moarte credincioși; domnilor de el puși ascultători, supuși. De oameni blăstămați să nu ascultați, la porunci să stați, moșiile să vă lucrați. Cărți bune să cetiți, scriți, învățați-vă, să nu vă căiți".

Mai interesant, din punctul de vedere al istoriei literare, este DIMITRIE ȚICHINDEAL (1775?-1818), pseudofabulistul timișorean, supranumit de Eminescu, în *Epigonii*, „gură de aur". Cunoștea limbile germană și sârbă, din ultima traducând fără a mărturisi autorul și lăsând astfel să se înțeleagă că ar fi producții proprii, fabulele lui Dositei Obradovici, cu tot cu prefețele introductive. Contemporanii și o bună parte din urmași au luat drept originale *Filosoficești*le *și politicești*le *prin fabule moralnice învățături* (Buda, 1814). În consecință Heliade le laudă excesiv în *Curierul* din 1839, Aron Pumnul, de la Cernăuți, le menționează ca atare în *Lepturariul* său, de unde și interpretarea eminesciană din poezia de la 1870. Descoperirea originalului s-a făcut târziu, după 1880, deși Obradovici era un

[1] *Cronica Banatului*, studiu și ediție de Damaschin Mioc, Editura Academiei Române, 1969.

scriitor clasic sârb relativ cunoscut în țările române, unde și călătorise. Maiorescu însuși ignora sursa, când ironiza pe unii bănățeni admiratori ai lui Țichindeal, în numele „direcției noi". Dar traducerea ca atare este făcută cursiv, cu toată cultura modestă a poetului, care se dovedește totuși un abil introducător de expresii populare în limba scrisă.

De problemele limbii s-a ocupat și un alt bănățean, CONSTANTIN DIACONOVICI LOGA (1770-1850), cu studii juridice la Pesta, unde funcționa ca translator pe lângă magistratura municipală, la început, fost multă vreme apoi profesor la școala preparandală din Arad. În 1821 lansa o *Chemare la tipărirea cărților românești:* „...toți, din puterile sale trebuie să dea daruri ca să ajute neamul. Toți acum să se apuce de lucru, că au sosit primăvara luminii neamului românesc". Însuși scrie și tipărește, la Buda, în 1822, o *Gramatică românească pentru îndreptarea tineretului* — titlul vorbește de la sine cât privește cultivarea limbii ca instrument principal în educație — cu o terminologie bizară, totuși, ni se pare nouă acum, semnificativă însă pentru acea perioadă a căutărilor. Pentru el, vocalele sunt *sunătoare* iar consoanele *nesunătoare,* subîmpărțite apoi, pedant și hilar, în *buzoase* (labiale), *dințoase* (dentale), *năsoase* (nazale), *gâtoase* (guturale) etc. Într-atât de tiranic se manifestă primirea de neologisme în terminologia științifică, de orice natură ar fi ea, în limba română! Abia de acum înainte ne dăm seama de extraordinara intuiție pe care o avusese, încă de la 1648, mitropolitul Simion Ștefan, în prefața la *Noul Testament de la Bălgrad.* Nici *Ortografie sau dreapta scriere pentru îndreptarea scriitorilor limbii românești* (Buda, 1818) a lui Diaconovici Loga nu s-a impus, fatalmente. Important este să observăm, întru cât îl privește, efortul cu totul lăudabil de a cultiva limba în scopuri patriotice înalte. În același sens erau concepute și manualele sale școlare, precum o *Istorie a Bibliei,* odată cu o ambițioasă *Istorie a românilor de la întemeierea Romei* — în concepție costiniană, cum se vede — ca și niște traduceri din Plutarh, din Marmontel (cu *Belisarie,* pe care îl tălmăcea și Samuil Micu) ca și prin întocmirea unui *Epistolarion românesc pentru facerea a tot felul de scrisori* (1841).

Între „mărunții" — cum ne-am îngăduit să-i numim — Școlii ardelene am putea pomeni mult mai multe nume. Ne mărginim la acestea, destule pentru a ilustra vasta mișcare culturală din Transilvania epocii luminilor.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

CRONICARII ÎNTÂRZIAȚI

Orice s-ar fi spus de către o seamă de istorici literari și orice s-ar spune de aici înainte, epoca fanariotă a fost aproape dezastruoasă și în ceea ce privește cultura. Este de necrezut ca, în timp ce ardelenii desfășurau o activitate cărturărească de mari proporții și adâncime, atingând, prin filologi și istorici, prin opera literară a lui Ion Budai Deleanu mai ales, nivelul Europei occidentale, moștenind cu mare demnitate creatoare în același timp pe marii umaniști moldoveni și munteni, de la Grigore Ureche și Miron Costin, până la stolnicul Constantin Cantacuzino și Dimitrie Cantemir, să dăm acum peste niște cronici mărunte și naive, în proză sau versificate, precum cele referitoare la omorârea lui vodă Hangerliu, la domnia lui Nicolae Mavrogheni, sau cele atât de lipsite de elevație care vorbesc despre revoluția lui Tudor Vladimirescu. Aceasta este însă măsura epocii și locului — cu toate că ne aflăm în vremea lui Byron și Goethe — într-atât este de adevărat că realitatea socială și politică determină, în ultimă instanță, cultura.

Cu toate acestea scrierile în proză sau în versuri ale unor Dionisie Eclesiarhul, Naum Rîmniceanul, Pitarul Hristache, Zilot Românul, Alexandru Beldiman și alții, unii rămași anonimi, sunt demne de toată atenția, la mijloc intrând expresivitatea cu totul specifică a limbii, populară, familiară, colorată, purtând pecetea balcanismului de epocă, nu fără urmări în desfășurarea ulterioară a scrisului românesc, până în zilele noastre.

Dionisie Eclesiarhul

În depozitul Bibliotecii Academiei Române se află manuscrisul cu nr. 3537, autograf al lui Dionisie Eclesiarhul, intitulat cu cerneală roșie *Hronograf*. Când l-a publicat pentru prima dată, în *Tesaur de monumente istorice*, II, 1863, A. Papiu Ilarian l-a intitulat *Cronograful Țării Românești*, titlu menținut și de către C.S. Nicolăescu-Plopșor în cea de a doua ediție[1]. Mai potrivit este acela de *Hronograf*, socotesc unii cercetători, dată fiind existența în carte a unor lungi și prolixe capitole

[1] Apărută la Rîmnicu Vîlcea în 1934. Ultima ediție cu titlul *Hronograf*, 1764-1815, de Dumitru Bălașa și Nicolae Stoicescu, a apărut la Ed. Academiei Române, 1987.

cate tratează despre o serie de evenimente petrecute în Europa vremii, având numai unele atingeri cu istoria românilor (v. cele spuse de autorii ultimei ediții la care trimitem și citatele din capitolul de față).

A fost destul de greu de aflat cine este Dionisie Eclesiarhul. A. Papiu Ilarian, care descoperise manuscrisul *Hronografului* la un Ioan Pietraru din Rîmnicu-Vîlcea, elev în clasa a VI-a la Colegiul Sf. Sava din București, bănuia că ar fi un scriitor originar de peste Olt, și atât. Nici alți istorici ulteriori n-au ajuns la precizări mai exacte. Abia în ultima vreme, D. Bălașa, unul dintre cei doi autori ai ediției celei mai noi a *Hronografului*, a stabilit că e vorba de un Dumitru, fiul lui Alexie și al Aspaziei (călugărită apoi cu numele de Anastasia), născut pe la 1740, în satul Stoenești, județul Vîlcea, la 5-6 km de satul Pietrari, situat pe drumul care duce de la Rîmnic spre Hurezi. Având studii făcute pe la vreo mânăstire din Oltenia, Dumitru fusese mai întâi preot de mir, la biserica episcopiei Rîmnicului, sub episcopul Grigore Socoteanu. După moartea soției, în 1766, se duce la Hurezi, unde după cuvenitul noviciat de 3 ani se călugări cu numele Dionisie. Cel de „eclesiarh" denumește funcția principală pe care a avut-o, aceea de arhivist și scriitor de condici mânăstirești. Numai la mânăstirea episcopiei Rîmnicului a lăsat 3 volume de condici, lucrate pe timpul episcopului Filaret, pe care, în 1787, împreună cu Naum Rîmniceanu, îl însoțea în pribegie prin Banat (Orșova, Mehadia, Caravan-Sebeșul, Lugoj, Timișoara) și Ungaria, până la Buda, când trupe austriece ocupaseră Țara Românească. Cu episcopul Nectarie, grec venit din Moreea la Rîmnic, Dionisie nu se împăcă și trebui să peregrineze, lucrând condici și ordonând fel de fel de arhive la mai toate mânăstirile din Oltenia, la Bistrița (unde funcționă chiar cu titlul de „eclesiarh", între 1795-1799), la Govora, Arnota, Tismana, Cozia, Sadova, Strehaia, între 1799-1801 fiind și egumen la micul schit de la Mănăilești, unde D. Bălașa îi identifică și portretul, pe o frescă din pronaosul bisericii, odată cu al mamei sale monahia Anastasia. Din 1804, Dionisie, fiind, se vede, foarte apreciat de organele în supraordine, devine eclesiarh al mitropoliei din București, unde înființează și o școală de arhivari, contabili, condicari, miniaturiști, caligrafi, împărtășind din modestele sale cunoștințe (ceva greacă, rusă, probabil și turcă, puțină istorie, geografie, aritmetică șcl.) și mai ales din marele lui talent de artist plastic. Nu putu sta mai mult decât până în 1813, când același Nectarie, prigonitorul de la Rîmnicu Vîlcea, veni în scaunul mitropolitan din capitală și-l izgoni, lăsându-l pe drumuri. Din 1814, sărac lipit, redus la „cutia milelor", harnicul condicar și miniaturistul caligraf neîntrecut găsi adăpost la oltenii săi din Craiova, o odaie pentru dormit și scris și oarecari ajutoare bănești de pe la alte mânăstiri pe unde lucrase (Jitianu, Căluiul, Bucovățul, Motru), căci alte venituri directe nu avea de unde lua, fiind, cum singur spune, ajuns la „fireasca slăbiciune din multa scriere într-acești 17 ani, de la ochi au scăzut vederea, de la mâini s-au împuținat vărtutea, pieptul s-au rănit înlăuntru, în piceoare au intrat răceala" (7). Dionisie a redactat peste 30 de condici și documente, cca 20 de pomelnice ctitoricești și multe alte cărți[1]. Pentru *Hronograf*

[1] Vezi, între altele, studiul lui V.G. Paleolog, *Început despre artistul caligraf și miniaturist Dionisie Eclesiarhul*, în revista *Ramuri*, nr. 3, martie 1960, și, tot în *Ramuri*, 1967, nr. 2, de același: *Din nou despre Dionisie Eclesiarhul*.

Scanned with OKEN Scanner

n-a primit nici o plată și nici măcar vreo mulțumire din partea contemporanilor săi, care poate că nici nu-l cunoscuseră, necum să știe a-l prețui.

Prima cauză a valorii, pur literare dacă vrem, a *Hronografului* lui Dionisie Eclesiarhul stă în plăcerea, „dulceața" autorului de a povesti, altcum spus în talent, declarată foarte deschis în *Cuvânt către iubitorii de cetire:*

„Cu dulceață iaste oarecum a povesti cinevaș de patriia sa și a istori de ceale ce s-au întâmplat neamului său, atât din anii trecuți, cât și în diiastima vremii vieții sale, care toate după voia atotputernicului Dumnezeu să fac, unele cu slobozirea sa, iar altele din depărtarea sa, pentru răutățile noastre, pedepsind și miluind precum însuși știe, după dreaptele judecățile sale" (32)[1].

„Râvna de a istori de această patrie a Valahiei" este, la Eclesiarh, pricinuită mai întâi din ce știe că s-a întâmplat „În diastima vremii de la 55 de ani încoace, câte am auzit de la cei bătrâni și câte îmi sunt în știință în zilele stării vieții meale". Și abia în al doilea rând din „cercarea" de a lua știință „mai luminat din hronografurile" țării, el declarând cu modestie că nu are „practica lăudaților istorici, a împodobi povestirea cu cuvinte retoricești" (33). Astfel încât interesante foarte rămân paginile care, prin stil, arată omul și, odată cu el, epoca. Oltean și eclesiarh fiind, pe deasupra, el ține minte „de la părinți", că pe vremea domniei lui Alexandru Ipsilanti, „leatul 1774", când cronicarul era numai un copilandru, era mare „eftinătate și belșug". Și ca să ne convingă de cele spuse înseamnă un lung și pitoresc mercurial al mărfurilor de larg consum. Impresia e de iarmaroc, de tarabe pline cu de toate, comentariul celui care numește lucrurile mărginindu-se la câte un „pe alesu", „berechetu", „și nici îl lua cineva":

„Eftinătatea era la mărfuri și la dobitoace; boii, vacile, oile, caprele cu puțin preț, bucatele mai cu puțin prețu. Și pentru ca să fie știut și să fie mirare celor ce să vor afla după noi, auzind, vom scrie cevași din parte: bou de jug, 10 lei, 12-15 cel ales, vaca, 6 lei cu lapte, calu cârlan de trei ani 8 ani, 10, cel bun de călărie, 20 lei, ales, 25, iar boieresc, telegar, prețu cel mai mare 40 de lei, oaia cu miel, 1 leu, capra cu ed, 1 zlot, carnea, ocaoa 1 para sau mult 2, vinu, vadra 10 parale, pe ales, ocaoa de vin la cărcime, 2 parale, găina, 2 sau trei parale, puiu 1 sau doao parale, oaoă, zece de-o para, gâsca 6, 7, 8 parale, curca, 10 parale, curcanul cel mare, 15 parale, făina de grâu, 1 para, când era mai scumpă, o para și o lățcaie, făina de porumb, un ban sau mult o lățcae [...]. Era și pește berechet: morun proaspăt, la Dunăre, ocaoa 4 parale, la târg, la scaone, ocaoa 8 parale, crapu, somnu, 5 parale și patru ocaoa; cosacu și alt pește mărunt era o para ocaoa, zaharu, ocaoa 2 lei de cel bun, iar cel mai prost 2 zloți. cafeao. 2 zloți. untdelemnu, 20 parale ocaoa, fasolea, lintea, mazărea, 1-2 parale ocaoa, icre tescuite de morun, 30 parale ocaoa, dar cele proaspete, 20 parale ocaoa, tămâia 50 de parale oacaoa, untu de vacă 6 parale ocaoa..." (37).

Înșirarea postavurilor și, în general, a textilelor destinate îmbrăcămintii, ne poate da o idee despre modă, ca și despre importurile ce se făceau pe atunci din aceste mărfuri:

„... postavu de Enclitera, bun, era cotu 8 lei, mult zece lei, saită, 7 lei cotu, șaiu, 4 lei și jumătate, mult 5 lei cotu, tropaoru, 2 lei și jumătate, postavu mai de jos, 2 zloți cotu și un leu cotu, șamalageaba de ceale bune, 10 lei sau 12, mai jos 8 lei, ghermesutu, 1 leu cotu, mult 50 de parale cotu, nefelele de vulpi părechea 22 lei pe ales, vulpile era una 1 leu..." (*ibid.*).

Și pentru ca să se înțeleagă bine de tot cursul pieței scriitorul ne oferă și un tabel valutar căci, cum se vede, pe teritoriul nostru de pe acea vreme circulau fel de fel de bani:

[1] Cifrele dintre paranteze trimit la paginile ultimei ediții menționate mai sus.

Scanned with OKEN Scanner

„Moneta banilor turcești pe acea vreme: ortiță, orți, leițe, zloți, lei, caragroși de doi zloți și alții de doi lei și jumătate. Era și galbeni în multe feliuri. Iar moneta banilor nemțești era: grosiță de doao parale, petaci în 5 parale, mariași în 10 parale, țfântaci în 13 pol. parale și jumătate de țfântaci, țeneri le zicea, iar leițele era în cornuri, caragroși în doi lei ce le zicea taleri sau ruble, era și de câte un leu, iar galbenii împărătești era 4 lei și 8 creițari, (galbenii) olandezi 4 lei și 15 creițari, veneticii 4 lei și 20 creițari" (37-38).

Desigur, asupra unor texte ca acestea de mai sus, istorici experți în economie și finanțe pot afla lucruri deosebit de revelatoare cât privește circulația și producția de mărfuri, a banilor etc. Noi le contemplăm din pura plăcere a coloraturii lingvistice, nemairecurgând la dicționarele de specialitate, paginile lui Dionisie semănând cu niște mirifice pânze de natură moartă cu subiecte balcanice, vorbind ochiului și urechii despre o lume care a fost și în care ne recunoaștem, în fond, pe noi înșine, cei de azi, căci oglinda cea mai fidelă a omului este chiar trecutul istoric surprins de pana unui artist.

Cât privește domniile din Țara Românească, în afară de aceea a lui Alexandru Ipsilanti (1774-1782), care a mai domnit și între 1796-1797, însă nu cu atâta belșug, de este să-l credem pe cronicar, Dionisie mai scrie, destul de nesistematic și încurcat, despre acelea ale lui Mihai Suțu (1783-1786; 1791-1793; 1801-1802), Nicolae Mavrogheni (1786-1790), despre ocupația austriacă din 1789-1791, Alexandru Moruzi (1793-1796; 1799-1801), Constantin Hangerli (1797-1799), Constantin Ipsilanti (1802-1806) — ordinea domniilor și anii le-am pus noi — amestecând tare de tot lucrurile cu tot ce știe din auzite, deseori și ca martor ocular, despre multele războaie ruso-turco-austriece, informându-se la reprezeală, pe apucate și din câteva surse de a doua mână (cum ar fi *Întâmplările războiului franțozilor și întoarcerea lor de la Moscova*, Buda, 1814; *Seamne de trebuință; Vrednică de pomenire biruință ce în vremea noastră s-au făcut, sau Piramida cea din tunuri înălțată în marea cetate Moscova; Înălțarea cinstitei cruci în cetatea Drezda, la ziua nașterii măriei sale Alexandru I, împăratul a toată Rusia*, apărută de asemeni la Buda, în 1815 — tot lucrări obscure, anonime — ca și niște *Hronografe*, al Țării Românești, grecește, „slovene", „ziare sau gazete franțozești, germane" etc., nici acestea bine, obiectiv, exact informate). Astfel că, de bine de rău, Dionisie vine cu povestirea sa până în anul 1815, cu căderea lui Napoleon, cu ocuparea „Parizului" de către oștile moschicești și cu prinderea împăratului „franțoz" de către „străjile englezului", pe când se pregătea „să scape la America", și punerea lui sub mare pază la „ostrovul"... Elba, crede el greșit, confundând cu insula Sf. Elena.

Mai mult de jumătate din cronică se ocupă de evenimente internaționale, rău informat, expunând naiv, de unde i-a ieșit vorba, prin G. Călinescu, cum că Dionisie, olteanul, este „primul membru din familia lui Conu Leonida și Nae Ipingescu". Spune fel de fel de prăpăstii, de exemplu, în legătură cu „izvodirea" unor „secreturi" cât privește fabricarea de arme pe acea vreme. Cum împăratul Rusiei a ademenit cu mulți bani pe un franțuz ce știa să facă un fel de tun grozav de tot, băgând în el tot soiul de „metaluri" și „otrăvuri iuți" de prin spițerii, amestecate cu smoală, „făcându-le barut" și împroșcând cu „mare trăsnet", cât putea să omoare mulțime de lume. Încât, până la urmă, se hotărî ca acea armă să nu fie utilizată decât la caz de mare nenorocire a patriei rusești, iar meșterului

inventator să i se taie capul, spre a nu se duce și pe la alții s-o facă. Hronografistul este un rusofil consecvent și exultă ori de câte ori muscalii câștigă bătăliile. Cu lux de amănunte e relatată cucerirea cetății Ismail de către generalul Suvorov al împărătesei Ecaterina. Turcii, baricadați în cetatea foarte întărită, având tot ce le trebuie pentru a rezista vreme îndelungată, inclusiv armament și proviant, au fost luați cu asalt, Suvorov dispunând de mai multe corpuri de armată și fiind grăbit să-i treacă prin ascuțișul sabiei cu orice preț. Au aruncat „lese" făcute din pari peste șanțuri, au construit sumedenie de scări pentru escaladare și au năpădit rușii pe ziduri în sus „ca furnigile când se suie pe copaci primăvara". În fruntea lor, „numai cu sabia goală în mână", se afla însuși comandantul suprem: „Suvaro răcniia ca un leu să ia cetatea, măcar de ar peri toți" (57). Izbândind, tăind peste 60.000, generalul și-a lăsat soldații în pradă, să ia și să negușteze tot ce se putea lua:

„...și mărfuri foarte multe, de nu avea ce să le mai facă: urez, cafea, zahar, undelemn, bumbac, de vindea pe fitece [...]. Dar alagele și șamalagele și alte mărfuri de nu avea cine să le cumpere. Dar banii nenumărați de la pași de la agale și de la cei ce s-au tăiat, sume nenumărate, de s-au îndestulat muscalii de avuție; spun că au fost dând Suvaro cu pumnii galbeni la ofițieri și la ostași..." (57).

Amănunțit și cu entuziasm rusofil, informat fiind tot de la martori ai evenimetelor, povestește Dionisie victoriile generalului „feldmașar Camenskii care în limba rumânească va să zică Al pietrii sau Pietrarul" (de unde presupunerea unor biografi că fostul popă Dumitru, cronicarul, ar fi purtat numele de familie „Pietraru", originar adică din satul Pietrari, de vreme ce explică atât de sistematic semnificația numelui generalului rus, n.n.). E vorba de luptele de la Dunăre, cu turcii, la Giurgiu, la Rusciuk, la Turtucaia, pe la 1810: „Acesta (Kamenski) cu adevărat s-au numit cu un nume ca acela, care și cu fapta și cu lucrarea l-au arătat, căci ca o piatră vârtoasă au sfărâmat pre vrăjmași și cu vitejiia și biruințăle lui a îngrozit pre vrăjmași, atât cât și numele lui auzind vrăjmașii că sosește să înfricoșa" (104).

Foarte multe pagini din *Hronograf* sunt consacrate lui Pazvantoglu, pașa de la Vidin , hainit de către Poartă, făcând un fel de stat în stat și întreținându-și oastea și fastuoasa-i curte, plus mulțimea plocoanelor ce împărțea în dreapta și în stânga celor ce ar fi venit să-l zăticnească de la putere, exclusiv din prădăciunile pe care le făcea în Țara Românească, mai ales în Oltenia. De mai multe ori, asemeni lui Neculce, cronicarul exclamă: „Vai de biata țară!". Nu i-au venit de hac nici Leu-pașa, nici Căpitan-Chinciuk — Husein-pașa, trimiși cu multă oaste de către marele vizir și de către sultan. Pe unul l-a mituit cu mari sume de bani și cadouri scumpe, pe celălalt l-a bătut crunt, atrăgându-l cu mare meșteșug strategic într-o cursă[1]. Era pe vremea domniei lui Constantin Hangerli, prieten cu acel Căpitan sau „Capudan-Husein pașa. Pentru „pierierghie" (ca să se mai veselească puțin după înfrângere), Hangerliu îl invită la București, cu toate agâlele (ofițerii) lui și le face un „zăefet", la care chemă și pe unii boieri mai de vază. Știindu-se însă relele năravuri ale turcilor, se sfătuiră să nu cheme și cocoanele acelor boieri, ci să aducă numai niște „muieri podărese, curve și cărciumărese; însă au ales muieri mai chipeșe și mai frumoase și le-au îmbrăcat cu haine frumoase din cămara lui vodă",

[1] Căpitan-pașa Chinciuk Husein dispunea de o armată de 100.000 de oameni, în timp ce Pazvantoglu n-ar fi avut decât 8.000 de viteji (cf. Xenopol, *Istoria*..., vol. 5, p. 316).

Scanned with OKEN Scanner

vel-postelnicul prezentându-le turcilor cu mare deferență trucată: „Iată, aceasta e Brîncoveanca, aceasta Golească, aceasta e Cornească, aceasta e cutare și aceasta e cutare, Filipeasca“ (72). Mai mare rușinea: boierii au stat la masă și apoi au fost puși să joace cu... cocoanele lor. După „zăefet“, care dură până spre amiazi, căpitan-pașa a poftit să i se dea una mai arătoasă „pentru culcare, că știe el că bucureștencele sunt iubitoare de împreunări [...]. Și celelalte le-au dat la paturile agălelor“. Când totul s-a terminat „cămărașu le-au dezbrăcat de hainele cu care le-au fost îmbrăcat și le-au dat drumul“ (*ibid.*).

Cum se vede, Dionisie, ca și Neculce, dar nu cu atâta finețe, e amator de amănunte picante, pe care le povestește cursiv. Și despre marele generalissim Grigore Alexandrovici Potemkin ne informează cum că era amantul împărătesei Ecaterina, insistând asupra luxului în care trăia, prilej apoi de moralisire popească, la mijloc fiind vorba de un muritor ca toți oamenii:

„Spun unii că acest Potenkii feltmașar, fiind om frumos la chip și la stat, ar fi fost ibovnic împărăteasii Ecaterina și s-au fost purtând foarte împodobit, cu haine împărătești și cu cavaleriile ceale mai înnalte; și au fost umblând în carâtă împărătească, foarte împodobită cu lucruri de mult preți, cu țug, 8 cai telegari împărătești. Hamurile cailor și frânele, în loc de curele de piele și chingile țăsute, șireturi de mătasă și cusute cu flori de fir și țântele de pe hamuri, toate de aur, cu pietri scumpe. Dar ce folos dacă au fost om muritor și toate au rămas de el și i-au fost viiața ca un vis“ (50).

Suntem, evident, foarte departe de elevația filozofării pe tema *fortunei labilis* din *Gâlceava înțeleptului cu lumea* a lui Cantemir. Aici totul stă în insistența amănunțită asupra portretului, vestimentației și aparatului de care se înconjura marele demnitar rus, într-o vreme când uniformele strălucitoare, decorațiile și echipajele fastuoase făceau ravagii. În Rusia ca și în Occident, Potemkin putea fi *văzut* de contemporanii lui Dionisie și contrastul cu lumea turcită de pe aici trebuie să fi fost pitoresc de tot, paginile cronicii devenind astfel o mărturie cât se poate de elocventă. În orice caz, când mai bine, când mai rău, Dionisie este bogat informat și din „odaia“ lui din Craiova, așterne pe hârtie unele documente de epocă greu de aflat în altă parte. E de mirare, de exemplu — apropo de contrastul cu lumea turcită a apusenilor care se infiltrau spre Balcani, odată cu rușii — de unde a putut face rost cronicarul de textul scrisorii sultanului către Pazvantoglu — dată la mâna lui Leu pașa — care sună nemaipomenit de autentic, în cel mai pur stil turcesc. De parcă scriitorul (și lucrul nu este deloc exclus) ar fi adunat toată viața sa — și așa destul de plină de evenimente și de executarea altor lucrări — fel de fel de știri scrise anume spre a le pune în *Hronograf:*

„Eu, Osman, sultan al Țarigradului, împăratul tuturor împăraților pământului, de la răsărit până la apus, poruncescu ție cea mai mică slugă de cât toate slugile împărăției mele, Pazvandule! În vreme ce te-ai făcut singur de sine, ca un hain, hain cetății meale Diiului, pentru prea înalt și prea sfânt creștetul mieu, te-am ertat. Și din prea multă milostivirea mea te-am dăruit cu această cinste să fii hain cetății Diiului și să fii supus împărățtii meale măriri și cinstitului pașii; și să-l lași slobod pe pașa, să nu te mai atingi de cinstea lui și să trăiți amândoi în pace. Iar de nu vei urma prea înălțatelor meale și sfintelor porunci, cumplita sabiia împărății meale te va mânca“ (63).

Cu toate acestea Pazvantoglu făcea totul după capul lui. Se vede treaba — *Hronograful* este foarte convingător în acest sens, cu toate că autorul lui nu trage o concluzie ca atare — cum că interesele celor două imperii, țarist și habsburgic, îl favorizau. Nu i-a venit de hac decât destinul, boala grozavă, informează cronicarul,

Scanned with OKEN Scanner

căci „din pântecele lui cel de aspidă, i-au ieșit în piept ca o băsică cu venin cât o nucă". Zădarnic doftorii i-au pus „plasture", după ce au tăiat-o, „că i s-au veninat tot trupul, nefolosindu-i plasturele; și, slăbind, au crăpat ca un câine spurcat, scăpând țara și domnii de acest balaur mare" (93).

Rău văzut de Dionisie este mai ales Alexandru Moruzzi care „găsea prilej cum să câștige bani" umplând magaziile domnești cu grâne luate mai mult cu hapca, cel mai scump cu 7 lei *kila* (cât va fi însemnând o kilă?) pentru ca după aceea, fiind foamete, să-și asume monopolul vânzării cu 40 de lei kila. A domnit 3-4 ani, „fiind foarte măestru a strânge bani". Tot așa, Constantin Hangerli, e condamnat pentru punerea grelei dajde a văcăritului, cronicarul povestind cu satisfacție tăierea lui de către un capigiu, venit la București cu ferman tare și însoțit de un „harap groaznic la chip și mare, cu îndrăzneală la ucidere, buzat la gură". Scena e descrisă de parcă povestitorul, cu un sânge rece desăvârșit, ar fi fost de față:

„Și mergând capigiu cu arapu, au intrat în iatac la vodă... Vodă înfiorându-să de vederea harapului, au făcut sămnu postelnicului să mai cheme ciohodari în casă, grăindu-i franțozaște. Și eșind postelnicul afară, harapu au sărit reapede în spinarea lui vodă, puindu-i lațul în gât, capigiu au slobozit amândoao pistoalele în pântecele lui vodă, harapul îl sugruma cu lațul, trăgându-l cu amândoao mâinile jos din pat; și fiind vodă cu vărtute de să zvârcolea, capigiu au înfipt hangerul în pântece-i, de i-au vărsat sângele. Harapu ședea pe el și-i frângea grumazi, iar cebuciu și peșchergiu au început a țipa. Și când a slobozit pistoală au sărit ciohodarii și au sosit postelnicul cu ei, dar capigiu a strigat: Dur, bre, ferman. Și au stătut toți n-au îndrăznit să facă nimic dacă au auzit de ferman" (76)[1].

Eugen Barbu, în romanul *Princepele*, a transcris pagina aproape fără nici o schimbare. Cruzimea întâmplării se potrivește cu „cruzimea" stilului lui Dionisie, lucru ce nu trebuie să mire prea mult. Eclesiarhul era în definitiv contemporan cu masacrele marii Revoluții franceze și poate chiar auzise, iscoditor cum era, cu șapte ani mai înainte, la 1792, în septembrie, cum parizienii sanchiuloți purtau pe străzi, înfipt într-o prăjină, capul însângerat al prințesei de Lamballe, ghilotinată împreună cu regina ei, Marie Antoinette. În consecință insistă și el în descripții crâncene: „Harapul au jupuit capul lui vodă și spălând pielea de sânge l-au umplut cu bumbac [...] au pus capul lui vodă pe o tavă și l-au dus la doamna de l-au pus pe o masă, să se uite la el, zicându-i: Iată capul bărbatului tău!" *(ibid.)*.

Om din popor, fără multă carte, fără grija exactității datelor istorice, Dionisie Eclesiarhul — „conu Leonida" cel contemporan cu Bonaparte — încurcă rău de tot lucrurile, mai ales în legătură cu cele spuse despre marele împărat. Într-asta e precedat, cum am văzut, de Mihail Moxa, tot un călugăr și tot un oltean, dând semne a nu vedea prea mare deosebire între *Alixăndrie* și istorie, cum ne sfătuiseră să facem Miron Costin și Stolnicul Constantin Cantacuzino. Trăgând cu urechea la simple zvonuri, ori citind „o istorie tipărită la Viena", nu se știe de cine și în ce scopuri, Dionisie umple lumea cu fel de fel de basme despre Napoleon Bonaparte. El aduce de fapt totul la mentalitatea celor din juru-i, greșind în amănunte, destul de hazos uneori, dar intuind, ca Moromete al lui Marin Preda, esențialul. Bonaparte

[1] Omorârea lui Constantin Hangerli, care s-a întâmplat la 18 februarie 1799, ar fi fost cauzată de pârile la Poartă a chiar bunului său prieten Chinciuk-Husein pașa, sub acuzația că ar fi lucrat împotriva sa, pe ascuns fiind aliatul lui Pazvantoglu. Xenopol, *Istoria*..., vol. 5, p. 320.

C-da 40029 coala 5

Scanned with OKEN Scanner

ar fi fost „fecior de neam greco-romeos", trecut la lege papistășească și angajat de mic în armata nemțească (!), unde ar fi ajuns până la gradul de „oberster", dar scârbindu-se când constată că nemții nu-l avansară mai departe și trecând la „franțoji". Turburarea cea mare din Franța, revoluția adică, îl ajută să se pună în locul „craiului franțoz", tăiat fiind acela de către „boierii" lui, pentru că ar fi voit să le ia „iobagii" și să-i facă soldați. Apoi Napoleon se făcu iubit de tot poporul, desființând „rumânia" în Franța, „ca odinioară rumânia Țării Rumânești" (aluzie la reforma lui Constantin Mavrocordat de la 1746), mai adaugă scriitorul, bucuros și el că noi românii o luăm uneori înaintea altora cu reformele. Pe urmă Bonaparte ar fi început să zică: „Dați-mi zece mii de ostași (tonul pe care i-l împrumută Dionisie seamănă cu acela al lui Conu Leonida, dar și cu al învățătorului Toderici din *Moromeții* lui Marin Preda, n.n.) oaste aleasă, cu tunuri și cu toate cele ce trebuiesc, și haznale de lefi, și eu voi deschide drum prin părțile turcești, arătându-le pe unde să intre și pe unde să deschidă drum la America. Francezilor le-au plăcut sfatul lui Bonaparte și îndată l-au făcut voievod oștilor [...] și fără zăbavă au făcut gătirea; și luându-și ziua bună de la cei mai mari au plecat cu oștile, și cu cumpătare au intrat fără veste în Misir (Egipt, n.n.), pomenindu-se turcii cu el în spinare" (94).

La urmă de tot, în încheierea *Hronografului*, eclesiarhul oltean veșnic preocupat de economie și finanțe, punând punct sub anul 1815, încheie: „Iar scumpetea să tot înalță cu mare preț, din zi în zi, la toate celia, mai vârtos banii să rădică tot cu adaos" (124).

Naum Rîmniceanu

Despre tovarășul de călugărie și de pribegie al lui Dionisie — în compania episcopului Filaret, în Banat și în Ungaria, până la Buda, în 1787 — Naum Rîmniceanu, știm că s-a născut în satul Corbii, pe Râul Doamnei, în județul Argeș, la 27 noiembrie 1764, ca fiul unui preot fugit din Ardeal, de la Jina, de lângă Sibiu, pe timpul Mariei Tereza, probabil din pricina „unației". A studiat din fragedă copilărie la Academia domnească din București, în limba greacă, având printre profesori pe Lambros Fotiades, Neofit Ducas și Const. Vardalah. Arhimandritul Filaret, trecând în scaunul episcopal de la Rîmnic, îl ia cu dânsul și-l hirotonisește diacon încă de la vârsta de 15 ani. N-a avansat însă mai departe de treapta de protosinghel, — un fel de secretar de vlădică sub episcopul Constandie, la Buzău, după ce se întoarce din pribegia de la Buda, stând o vreme și prin Transilvania, la mânăstirea Hodoș, lângă Lipova, practicând mai mult meseria de profesor pe la casele boierești, după șederea la episcopia Buzăului funcționând și la o școală din Ploești[1], fiind apoi și egumen la Sfinții Apostoli din București, renunțând însă repede și la această funcție și lucrând iarăși ca profesor, de astă dată în casa boierului Scarlat Grădișteanu. Din 1833, se retrage la mânăstirea Cernica, făcându-se

[1] Vezi: *Viața și activitatea literară a protosinghelului Naum Rîmniceanu de la 1768-1810*, în *Cronicarii greci carii au scris despre români în epoca fanariotă*, București, Göbl., 1900 și G. Călinescu, *Naum Rîmniceanu*, în *Studii și cercetări de istorie literară și folclor*, IX, 1960, nr. 2.

Scanned with OKEN Scanner

„schimonah", unde și muri, un an mai târziu, în 1834, după unele știri, după altele în 1838.

Naum este mult mai erudit decât Dionisie — nu însă și tot pe atât de talentat, de atrăgător prin ce scrie, în versuri sau în proză, în grecește și în românește — multele și variatele-i opere nefiind încă bine cunoscute printr-o publicare a lor mai recentă, completă, cu atribuiri precise[1]. A scris un „poemation" grecesc cu versuri patriotice și de laudă a unor domnitori, o cronică în proză, tot grecească, despre evenimentele din Muntenia dintre 1768-1810, urmată de *Izbucnirea și urmările zaverei din Valahia*. În românește întocmește compilația *Hronologia domnilor Țării Românești*, pentru anii 1290-1834, punând în ea mai tot ce citise în cele scrise de Mihai Cantacuzino în *Istoria Țării Românești*, având știință directă sau indirectă de cronicile muntene sau moldovene, ca și de izvoarele lor mai vechi. Citise *Geografia veche și nouă* a lui Meletie de Arta, profesorul lui Dimitrie Cantemir, apărută în 1728, la Veneția, și cita după ea pe Strabo, Dion Casius, Antonio Bonfini, Laurențiu Toppeltin, adeverind și el originea romană a românilor. Altminteri e și el filorus și, fără vreun motiv prea temeinic, laudă pe Nicolae Mavrogheni, care chipurile ar fi voit să elibereze țara de sub turci. C. Erbiceanu îi atribuie și poema intitulată „matein" *Pentru eteriștii crai greci* (în timp ce un alt cercetător, Emil Vîrtosu, o pune pe seama lui Ioniță Bilciurescu). Oricum, versurile, de tot grosolane, mahalagești, semănând cu multe altele din epocă, sunt antigrecești și antieteriste, armata lui Ipsilanti fiind batjocorită cu vorbe dintre cele mai rele: „Neamuri multe adunate./Pribegiți din altă parte,/Leimongii și bragagii,/Arnăuți și simigii,/Slugile de la boieri,/Țigani, meșteri cujniceri,/Copii de la cojocari,/Și slugi dă pă la brutari./Popi, călugări rasofori,/Mai în scurt câtă crăime/Au fost răsipiți în lume/și câți calici ticăloși/Nevoiași și păduchioși,/Toți aceștia venise/Cu Ipsilant se unise".

Pe seama lui Naum Rîmniceanu a fost pusă și *Tânguirea țării Valahiei asupra jafului și dărăpănării ce i-au făcut străinii tâlhari greci*, tipărită la Buda, în 1825, fără menționarea vreunui nume de autor, însă cu textul expurgat de unele mahalagisme prea grosolane (prin comparație cu manuscrisul aflat printre hârtiile rămase de la Naum), predominând astfel mai mult partea tânguioasă și lăcrămoasă a poemului. Heliade credea a fi aparținând lui B.P. Mumuleanu, Aron Pumnul, în *Lepturariu*, îl urmează și într-asta, de unde emistihul eminescian din *Epigonii:* „Mumulean glas cu durere". La mijloc s-ar putea să fi fost o „colaborare" — chiar neștiută— între cei doi, Mumulean copiind pur și simplu din Naum Rîmniceanu și îndreptând ce credea că trebuie îndreptat în direcția „plângerii" numai, nu și a batjocurii satirice.

Dând lecții de grecește prin case boierești, Naum Rîmniceanu prelucrează printre elevii săi, după Antonie Vizantios, o *Hristoitie*, pe românește cu titlul de *Buna obicinuință noaoă*, cu originea îndepărtată tocmai în *De civitate morum*

[1] Vezi: *Despre originea românilor și cronicul protosinghelului Naum Rîmniceanu de la 1768-1810*, ed. de C. Erbiceanu, în *Cronicarii greci carii au scris despre români în epoca fanariotă*, Buc., 1888; *Poeziile protosinghelului Naum Rîmniceanu*, același editor, Buc., 1890; *Istoricul Zaverei în Valahia*, în *Bis. Ortodoxă Română*, XXIII, 1899, nr. 5; *Cronica inedită de la Blaj*, partea I, ed. de Ștefan Bezdechi, Cluj, 1944.

Scanned with OKEN Scanner

puerilum a lui Erasmus din Rotterdam. Din traduceri grecești, cum se întâmpla frecvent în epocă, face cunoștință întrucâtva și cu Voltaire, pe care se încumetă a-l combate, postum, obscur și rizibil, în vechii termeni cronicărești, marele corifeu al luminilor fiind făcut „vasul diavolului", „mergătoriul înainte al celui de pe urmă Antihrist", „varvar la cele dumnezeiești" — și culmea: „filozoful întunericului"

CRONICILE RIMATE DESPRE DOMNIA LUI NICOLAE MAVROGHENI

Nici Dionisie Eclesiarhul, nici Naum Rîmniceanu nu știu și nu spun multe despre Nicolae Mavrogheni, probabil, din pricină că amândoi se aflau departe de București în vremea domniei lui (1786-1790). Dionisie abia dacă informează cum ciudatul și de tristă faimă fanariot „boierià cu sila pe cei ce afla că au ceva bani", trimițând caftane cu „cărți domnești și ciohodari", „îmbrăcându-i" și luându-le averea, căci instituise bir și pe boieri. Iar Naum, om sărac și el, pare chiar a-l simpatiza, scriind totuși cu răceală, sumar de tot.

Nicolae Mavrogheni era însă o figură demnă de tot interesul. Grec de rând și aventurier, hoț de mare din Arhipelag (era de fel din Insula Miconos), el marchează, prin domnia lui, punctul cel mai de jos al decăderii politice și administrative din întreaga epocă fanariotă. Nu cunoștea nici măcar limba țării peste care domnea și nu avea nici un fel de relații cu protipendada din Fanar, oricum, mai elevată intelectual, și nici cu cea de dincoace de Dunăre. Ca atare, voind să fie cu totul pe placul turcilor, puse de îndată biruri foarte grele pe spinarea tuturor, inclusiv a boierilor, pe care-i „înmulțea", cum ziceam, prin metodele arătate de Eclesiarh. Ca să cunoască bine „terenul", avea obiceiul de umbla „teptil" prin București, travestit în haine călugărești ori turcești, să treacă prin piețe, prin cârciumi, prin băcănii și să spânzure pe loc negustorii aflați ca necinstiți, fără nici o judecată, în văzul lumii înlemnite de groază. Poruncise popilor și călugărilor să slujească în biserici și să se roage zi și noapte, fără contenire, sub cuvânt că asta le era doar meseria! Controla personal și pedepsea neexecutarea cu strășnicie. Când începură ostilitățile austro-ruso-turce, în august 1787, Mavrogheni, obținu de la sultan mult râvnitul titlu de seraschier, pașă cu trei tuiuri. Cu banii strânși din biruri și din jafuri, îndestulă pe turci și încropi și o armată de adunătură, vreo 5-6 mii de vagabonzi, flămânzi, neînarmați, cu apucături de hoție și vandalism, cu care obținu totuși câteva mici izbânzi contra austriecilor pătrunși în țară până la Focșani. Spre a stimula curajul famelicilor lui ostași, plătea, se zice, câte un galben pentru fiecare cap de neamț ucis ce i se aducea. Fu însă bătut rău de rușii lui Suvorov, la Focșani și la Mărtinești, în 31 iulie și respectiv 22 septembrie 1789, silit să fugă peste Dunăre, odată cu turcii alături de care lupta. Ceva mai târziu o tentativă de revenire în țară îi eșuă, la Calafat, respins de austriecii ce ocupaseră Bucureștii sub comanda prințului de Saxa-Coburg, în noiembrie 1789. Nerecunoscători față de sacrificiile supusului lor (cum se întâmplă totdeauna cu păguboșii), influențați de intrigi și de tot felul de pâri țesute în juru-i, osmanlâii îl decapitară pe Mavrogheni, din ordinul marelui vizir, la sfârșitul lunii septembrie 1790.

Scanned with OKEN Scanner

Personajul rămâne problematic, în orice caz, și formează obiectul scriitorilor din epocă și de mai târziu, între care și Ion Ghica, (ultima carte, „cu cheie", care îl evocă este romanul *Calpuzanii*[1] de Silviu Angelescu). Chiar în anul urcării pe tron a eroului, un dascăl Theodor compunea un *Encomion sau viiața preaînălțatului, preapiosului și preamărețului întru principi Domnului Domn Ioan Nicolae Petru Mavrogheni. La anul 1786*, în grecește. Crezând că are dreptul să împrumute muza lui Homer într-o asemenea împrejurare, prea oportunistul și lingușitorul scrib își înalță patronul pe cele mai de sus culmi ale virtuților, arătând cititorilor cât de fericită și de onorată era biata Țară Românească în urma binefacerilor revărsate asupra ei de cel ce binevoise a se scoborî până la dânsa, să o guverneze, fără ca ea să-l merite. La sfârșitul poliloghiei sale lăudăcioase la adresa fostului pirat din marea Egee cântărețul mărturisea a fi fost cuprins de cea mai respectuoasă tăcere, ca și de rușinea de a fi îndrăznit să își pună în lucrare slabele-i mijloace întru slăvirea unui atât de mare om: „m-am cuprins de tăcere, rușinându-mă de înălțimea Ta și roșindu-mă de inferioritatea mea", sună finalul prea slugarnic, într-o palidă traducere.

Însă *Cronica anonimă despre Mavrogheni* și *Istoria faptelor lui Mavrogheni-vodă și a răzmiriței din timpul lui, pe la 1790* sunt două scrieri românești — ceva mai târzii, de pe la începutul secolului al XIX-lea — demne de toată luarea aminte, prin atitudinea lor plină de împotrivire față de regimul fanariot și ca document de limbă românească vie, utilizată în versuri (care, cum vom vedea îndată, nu sunt nicidecum *poezie*) prozoase, aspre de tot, totuși curgătoare, deosebit de atrăgătoare prin francheța expresiei.

Cea dintâi, rămasă anonimă până acum, cu partea de la început și cea de la sfârșit pierdute, nedescoperite încă, s-a publicat pentru prima dată abia în 1911, într-un număr de 1328 de versuri[2]. Că e vorba de un contemporan, un martor ocular al faptelor ce se povestesc, nu încape îndoială. Lucrul se deduce cât se poate de limpede din versurile 991-994, unde autorul declară a fi fost de față în tabăra de la Pârâul Dîmbului, lângă Ploiești, spre sfârșitul anului 1787, când Mavrogheni se întorsese victorios din incursiunea lui la vama Brașovului, asupra nemților. Era un dregător cu „stare": „Eu și după a mea stare/Cu a locului aflare,/Eram privitor nevrând/Și vedeam cele urmând". Adresarea se face colocvial, direct de la poetul-vorbitor la ascultătorul-cititor. Sunt versuri dintre cele „mecanice", foarte asemănătoare cu ale lui Naum Rîmniceanu, din care am citat mai înainte, practicate apoi și de Alexandru Beldiman în a sa *Jalnică tragodie*, de B.P. Mumuleanu, și mai ales, la un nivel superior, de esență, de Anton Pann, în definitiv foarte în firea limbii române de toate zilele, cu deosebire potrivite în cupletele-pamflet, de la Alecsandri până la textul de revistă tip Constantin Tănase, ce se practică până în zilele noastre. Iată portretul lui Mavrogheni înconjurat de suită:

Îl văzum domol la stare,
Cu ghimpoasă căutare,

[1] Fabula trimite la ultimul *Nicolae* (Ceaușescu) stăpânitor peste români.
[2] *Cronici și povestiri românești versificate*. Ediție critică și studiu de Dan Simonescu, Ed. Academiei, 1967.

Cum și domnescul său tarz,
Cu semne de om viteaz;
Vorba cam cu prelungire
Și graiul cu îngrozire;
Chipul lui îi era falnic,
Iar statul de voinic hamic,
La umblet foarte sprințar,
Ușure ca un țânțar.
Ephaia avea prea mare,
Dar toți haramini de mare,
Toți spânzurați chisagii,
Cu port de galeongii,
La cap legați cu peșchire,
N-avea dă turci osăbire:
Toți cu arme înarmați,
Pân-la genuche nădragi,
Mintene tot găitane,
La brâu groaznici iatagane,
Gol imineu pă piceor
La căpută rătunjor.

Era greu de ghicit firea lui Mavrogheni. Se purta când cu „spericiune", când cu „galontonie", aruncând uneori „bani dă cei lați", în dreapta și-n stânga, alteori arătându-se foarte evlavios, umblând cu fel de fel de „meșhure" (= viclenii), cu „megalii" (= lucruri mărețe) și „apsifii" (= suspiciuni), vorbea în pilde, în doi peri, avea „iuțime peste fire" și „Judecata cât de mare/O hotăra d-an picioare". Poetul își cainã țara de năvala străinilor, de mulțimea soldățimii, adusă cu ocazia „răzmeriței", din sudul Dunării. Văicăreala însă, din pricina vocabularului barbar și pestriț, a versului săltăreț și a derivărilor nominale neașteptate, pare acum comică:

Plângi țară, te tânguiește
De starea ta te jălește,
.....
Dar acum vin turci pă noi
Să tragem mai rău nevoi,
Ca păcătoși urgisiți
Spre pedeapsă rânduiți.
Mii dă lei armățocheni,
Mulțimi de turtucăieni,
Răzgradlii, nicopoeni,
Brăileni, serdingheciții,
Gheți, arnăuți și delii,
Nebolii și dârstoreni,
Rușciuclii și giurgiuveni,
Mulțime nenumărată,
De umplură țara toată.

Ca și Naum Rîmniceanu (însă acela se referea la oastea eteriștilor lui Ipsilanti), cu un ochi disprețuitor față de vulg e văzută armata de strânsură a lui Mavrogheni, în versurile cursive, inspirate de metrica populară, cu un vocabular balcanic și pitoresc, de mahala, neîntâlnit până acum:

Scanned with OKEN Scanner

Că toată treaba s-o lași
Să mergi și să vezi ostași
Și să te îndestulezi,
Ce n-ai mai văzut să vezi
Ori mai bine să ohtezi!
Toți rumâni mămăligari,
Ciobani porcari și văcari,
Lingători dă putinee,
Încă și încinși cu teie,
Prădanicii laptelui,
Stingători mălaiului,
Niște bețivi și dăzmetici,
N-avea pă ei d-un ban petici,
Atâta dă nevoiași,
Cerșetori, iar nu ostași.
La trei-patru un pistol
Fără cremene și gol.
Cu ciomege cei mai mulți
Prea puțini vedeai cu pușci
Avea unii câte-un cal,
Dar de slab nu avea hal;
Cum și alții câte-o iapă
De nu plătea nici o ceapă
Că-i da bețe și călcâie
Și ea nici nu vrea să steie
În treapăd nu ar fi dat
Măcar lupi s-o fi mâncat.
Auzeai acei sărdari
Zbierând ca niște măgari,
La ceauși, la căpitani
Și mai sus numiți gligani,
Ca să meargă fiecare
Cu comanda lui ce are
Și să se puie de rând
Halai să arate vrând,
Că nu știa cum să meargă
Sau ce fel să se aleagă
Ca unii ce nu văzuse
De când mă-sa îl făcuse.

În schimb, oastea nemțească venită în țară în vremea lui Mavrogheni dovedea o ordine și disciplină nemaivăzută prin părțile noastre. Păcat numai, insinuează anonimul, că era cam fricoasă: „Mai vârtos acei husari/Sta înfipți ca niște pari/Pă acei cai potriviți/Ca când era zugrăviți;/ Cusur, numai de fricoasă,/Iar încolo prea frumoasă". Nemții, ocupanți fiind, nu jefuiau ca fitecine, în neregulă, ci goneau paraua sistematic: „Fiind scumpi și strânși la dat,/Porniți numai pe luat".

N. Mavrogheni în caleașcă trasă de cerbi (gravură de P. Petritsch)

Dacă nu e un străin (ar putea fi grec, bun cunoscător al limbii române însă), autorul cronicii anonime despre Mavrogheni este oricum un reacționar statornic, înrăit, scârbit de „mojicie" și „rumânie", neaprobând cum sărăcimea, văzându-se înarmată, se sumețea acum împotriva celor bogați. Naivitatea cu care își notează repulsiile devine astfel un document de epocă. Spontaneitatea scriiturii lasă să-i scape de sub condei, în stil direct, chiar și înjurăturile cele mai drastice ale celui care urăște prostimea, printre atâtea vulgarități răzbătând și câteva ritmuri haiducești de doină, de felul: „Și l-aș prinde pe zapciu/Cu ochii la foc să-l țiu/Și l-aș prinde pe ciocoi/Oasele să i le moi..."

Scanned with OKEN Scanner

Istoria faptelor lui Mavrogheni vodă și a răzmiriței din timpul lui, pe la 1790, compusă de pitarul Hristache în anul 1817 (cvasi-anonimă, în fond, și aceasta, căci în afară de micul rang boieresc ce purta și de prenume nu mai știm altceva despre autor), a fost publicată prima dată de Cezar Bolliac, în 1863. E completă și ceva mai scurtă, de numai 1098 versuri, prin comparație cu *Cronica anonimă*... la care ne-am referit mai sus. S-ar putea să fie posterioară acesteia, poate chiar o prelucrare a ei, datorată unui poet mai talenat și totodată mai obiectiv, nu atât de răuvoitor pentru poporul de jos, Mavrogheni fiind aprobat cumva pentru măsurile lui de oprimare a boierimii. Tipul de versificație este identic, cum identic este și conținutul: venirea la tron a ciudatului pirat, descrierea spătăriei cu panoplia armelor, prezentarea gărzii palatului, obiceiul de a umbla travestit pe unde nici nu gândeai, caznele la care erau supuși popii, călugării și negustorii necinstiți, campaniile antiaustriece și antirusești, intrarea nemților în București la 1789 etc. Pitarul are totuși o compoziție mai strânsă, mai echilibrată, cu mai puține dezlânări, la care duce fatal acest mod de versificare; insistă mai mult asupra situațiilor pitorești luate în sine, degajând parcă și un anume umor, relevează mai pregnant caracterele. Nu încape îndoială că și el este un martor ocular. Iată, spre exemplu, un pasaj mai lung, pictând spătăria, cu armele orientale de epocă și cu reacțiile autohtonului la comportamentul și la vorbirea groaznică, stâlcită, plină de turcisme a lui Mavrogheni. Costumația și toate celelalte amănunte lasă o puternică impresie de exotism balcanic:

Te uitai prin spătărie,
Rămâneai la aporie:
Vedeai săbii ferecate
Tot pe pereți spânzurate,
Mai pistoale, buzdugane,
Măzdrace și iatagane,
Suliți, hangere, cuțite,
Ca acele ascuțite,
Măciuci și puști ghintuite,
Toate prin pereți lipite.

De-altă parte te uitai
Și la el și înghețai!

Că-l vedeai cu-n hârz strein
Nu-și semăna a creștin.
Când îl auzeai vorbind
Incremeneai tremurând.
Din damit și din chiafir
Și din as și din caldâr
Nu-l mai puteai potoli.

Avea câțiva spânzurați
În port schimbat îmbrăcați,
Cu niște mintene scurte,
Numai pân-la brâu făcute,
Cusute cu găitanuri
Și la brâne iataganuri.

La cap cu șaluri turcești,
Și cuța pân-la genuche
Cu găitanuri pe muche,
Cu iminei în picioare
Și în genuchile goale

Galeongii le zicea,
De lângă el nu lipsia,

Se insistă și aici asupra caracterului și moravurilor lui Mavrogheni. Demagog, în felul său, se arăta cu „elefterie" și „galantomie" față de supuși, dădea „bacșișuri" grase, pungi de „lei", „esindari", „groși", „stamboli", „funduclii", „galbeni". Scoase și un „nizam", să nu mai umble boierii în plimbări și „zariflicuri" fără ordine, mai ales noaptea, ci numai la o anume oră din zi, când se slobozea un tun din preajma palatului. Dar iată și chinurile popilor:

Săracii popi ce pățise
Și la ce potop sosise!
Ce muncă și ce canon,
Că nu lipseau din amvon,
Cât era ziua de mare,
Sta priveghind în picioare,
Cu ochii pe drum sticliți

Și cu dinții toți rânjiți
Ci sta bieții popi, săraci,
În zbangă, știți, ca soldați
Toată ziua nelipsiți
Uitându-se pe la sfinți,
Avându-i parigorie
La a lor melanholie.

Cu ascuțime este observat comportamentul unui Dumitrache Turnavitu — nume urmuzian, balcanic, real aici, totuși parcă sugerând arivismul, oportunismul, „învârtirea" după cum bat vânturile politice, dar și obrăznicia crasă, fudulia și grosolănia, când pune mâna pe putere, asemeni tuturor parveniților. Vodă îl lăsase să cârmuiască țara în locu-i, pe timpul campaniei de la Focșani și, instalat chiar în palat, ipochimenul își făcea de cap, sfidând boierii veniți pentru audiențe:

Iar aici în București
Ți-era scârbă să privești,
Că-și lăsase pe iubitul,
Adică pe Turnavitul,
Vechil în locu-i să fie
Apoi vezi blestămăție!

Vai, o Țară Românească,
vezi, cin-să te stăpânească?
Un Dumitru Turnavit,
Care n-ai mai fi gândit!
Păi, să te fi dat deoparte
Și să vezi ale lui fapte
Că făcea în București

Tot tarturi mavrogheneşti.
Apoi avea o mândrie,
Lipită de mojicie.
.....
Venea la dânsul boieri
Pentru niscaireva trebi,
Ca la un stăpânitor
Ţării oblăduitor;
Iar el ca un blestemat.
Şedea în pat răsurnat
Şi boierii în picioare
Stând cu capetele goale.
Alteori stă în pridvor
Până să scula din somn.
În scurt, se afla al vremii
Al doilea Mavrogheni.

Însă, din obişnuinţă (oricum, un caz rar cât priveşte pe parveniţi) Turnavitu, chiar ajuns la o asemenea treaptă înaltă, umblă îmbrăcat tot ca un mojic, spre indignarea versificatorului caricaturist:

„Avea în cap o căciulă/Ţuguiată ca o sulă Şi o ghebă în spinare/ De nu făcea cinci parale,/ De aba, roşie, ruptă,/ Cu aţă albă cusută,/ Cu poturi, cu iminei,/ Se deprinsese cu ei“ etc.

Cum am mai arătat, asemenea altor scrieri din epocă, cronicile versificate despre Mavrogheni sunt şi documente de limbă, cu deosebire caracteristice pentru frecvenţa mare a turcismelor, după care vin îndată grecismele: *agalari, acheriu, aferim, alişverij, boaz, bimbaşă, caldarşiun* (= hai fraţi!), *cancebaş, capugiu, casabaşlâc, casabert, ceambur, ceatal mizil, chiefir, chiopec domuz* (= porc de câne), *chisagiu, chiolman, deliu, dovlet, ephaia, galeongiu, ghephané, ghimigiu, hărăchet, hainlar, haramini, haragiuri, havan, hasnà, hindichiu, hârsâz, huzmet, harzuri, izagiu, imamea, imbrihor, imineu, irudisi, kior-baltak, kiurciu-başa, madeà, ma afi, mansup, marşalii, marghiolie, măzdrac, mehtup, merhamet, meşhur, meştup, mârzaci, moftangii, muhaserea, mujdea, mintean, năramză, neamdari, nebolii, nacht, olac, ortale, ordie, oturac, peşchergiu, peşchir, raia, ramazan, reiz, reiz effendi, rusciucliu, salamet, sarascher, sărhat, selam-alechi, silihtar, surghiun, şart, şăitan, tabiet, taianaturi, taraf, tarz, taxildar, tefter, tefterdar, tertip, timin, topuz, tufecciu, tult, terhanele, zaherea, zapciu, zaraf, zariflic, zabit, zefchi, zulumuri* etc. etc.; *acatastie, amfivolie, apelpisit, apesti, aporie, apsifisi, catagrafie, catigorisi, cliromonisi, elefterie, fandasie, hiritisi, iatros, iglindisi, megalii, micropisie, parigorisi, poliloghie, politici, protimie, prohorisi, practicos, paradosi, psifisi, protocatori, ritos, telos, pandon, tropos*, etc. Citind, am păstrat proporţia, exemplificator, nicidecum exhaustiv, spre a se vedea preponderenţa turcismelor (mai ales substantive, nume de agent şi denumiri de aparat) faţă de grecisme (unde predomină verbele). La mijloc sunt necesităţile de epocă, însă şi specificul structurilor limbilor din care se împrumută, confruntate, cu specificul românei. Le-am citat pe cele crezute mai caracteristice, fără a le şi traduce, cu câteva excepţii, tocmai pentru a se vedea cum cele ce se înţeleg, afară din context,

Scanned with OKEN Scanner

s-au „dizolvat" în fraza viguroasă românească, efectul coloristic rezultând din contrastul cu neaoșismele, frapante în aceste cronici versificate, de tipul: *a se cotorosi, brăgar, calicos, țuguiat, foale, robiciune, răpuciune, găinari, nădragi, cinevași, carecumvași, undevași, tiptilică, a se gurguța* etc. Franțuzismele care vor abunda în curând sunt aici foarte reduse ca număr: *publicuire, enteresuri* și alte vreo două sau trei.

Zilot Românul

O ultimă „cronică din epoca fanarioților", cum o numea B.P. Hasdeu, aparține lui Zilot Românul („românul cel zelos") pseudonim îndărătul căruia Gr. Tocilescu putea identifica pe un cărturar cu numele adevărat de Ștefan Moru[1]. Scrierile lui sunt mai multe, însă în cadrul ce l-am numit cronicari întârziați, „anacronici", cum ar veni, îl putem include și pe el, cu toate că a scris despre Eterie și chiar despre revoluția de la 1848, pe care a mai apucat-o. S-ar fi născut prin 1787 și ar fi murit în 1853. Se mai crede că se numea Ștefan Fănuță, fost în slujba de logofăt în casa boierului Ștefan Conduratu, ridicat la rangul de medelnicer în 1821, fost apoi epitrop la Departamentul obștei și în fine serdar în 1827, prin mila lui Grigore Dimitrie Ghica. În 1821 se refugiase în Transilvania și o ultimă funcție ce ar fi avut a fost aceea de președinte al Tribunalului polițienesc al Bucureștilor[2].

Cu totul în genul cronicilor versificate discutate până acum este compunerea lui Zilot despre domnia lui *Constandin vodă Hangerliul. Mazilia și perderea sa* (sau ceea ce numește Hasdeu *Ultima cronică din epoca fanarioților* care se suprapune cronicii lui Dionisie Eclesiarhul, cuprinzând domniile lui Alexandru Ipsilanti (1796-1798), Constantin Hangerliu (1797-1799), Alexandru Moruzi (1799-1801), Mihai Suțu (1801-1802), Alexandru Suțu (1802), Constantin Ipsilanti (1806). Ocupația rusească (1806-1812), Ioan Vodă Caragea (1812-1818). Lui însă îi lipsește farmecul (sau dacă vrem: hazul) spontaneității, fiindcă scrie *cu intenție*

[1] Mai întâi B.P. Hasdeu publică în *Columna lui Traian* (1883) studiul *Zilot Românul. O privire sintetică asupra ultimei cronici române din epoca fanarioților*. În anul următor, 1884, tot Hasdeu publică în tipografia Academiei Române volumul intitulat *Ultima cronică din epoca fanarioților reprodusă după manuscriptul din Arhiva statului din București* (La acest op se fac trimiterile citatelor din expunerea noastră). Cercetările lui Gr. Tocilescu sunt consemnate în *Scrierile inedite ale lui Zilot Românul Domnia a treia a lui Alexandru vodă Suțul, ce i se zicea Dracache*, publ. în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, V, 1885, pp. 58-88.

[2] Un ultim cercetător al problemei, de la care împrumutăm aceste date, sub beneficiu de inventar totuși, este Marcel Dumitru Ciucă, în *Document în replică. Adevărata identitate a lui Zilot Românul. Confirmarea unei ipoteze de acum 100 de ani*, publicat în *Manuscriptum*, nr. 3 din 1980, anul XI, pp. 167-173. Al. Piru (în *Ist. lit. rom. de la origini până la 1830)* face inventarul scrierilor lui Zilot astfel: *Domnia lui Constantin vodă Hangerliul*, o cronică în versuri scrisă la 1800; *Judecată, alegere și hotărâre pentru începutul Țării Românești și starea întru care este acum supt domnia grecilor fanarioți, leatul 1818;* o cronică în versuri grecești despre *Domnia lui Ion vodă Caragea*, tradusă și în românește; un poem fabulă-alegorie intitulat *Dăslușire; Jalnica cântare a lui Zilot, întru care să cuprind revoluția românilor supt Tudor slugerul Vladimirescul, i zavera, supt Aleco beizadea Ipsilant, i stăpânirea turcească supt Chehaia bei și oarecice din domnia română întoarsă iar la români de la grecii fanarioți supt domnul Grigore Ghica voievod*, scrisă în 1823; și *Leatul 1848*, scrisă cu puțin timp înainte de a muri.

Scanned with OKEN Scanner

frumos, alcătuindu-și diferitele părți ale cronicii (putem spune foarte bine și „cronicile") vârstat, când în versuri, când în proză, gândul fiindu-i mereu la „ritorica aleasă". Cu toate că, declară el cu oarecare falsă modestie: „ritorică aleasă n-am învățat ca să vorbesc și să scriu cu meșteșug, ci am învățat singur curat adevărul, întâi de la părinți, că moșii mei, și de n-au fost în vederea cea proastă atâta slăviți, dar în tainica vedere au fost preaslăviți, pentru că toți au stătut, unii parte bisericească, preoți, duhovnici vestiți, clerici la scaunul Mitropoliei țării aleși și toți adăpați la oareșice și de latinească și de grecească" (1)[1]. Am citat din *Către vrednicii cititori*, prefața la prima parte a cronicii. Opera și-o începuse la o vârstă de tot fragedă, instruindu-se pe parcurs, îmboldit de dragostea de patrie: „că fiind în vârstă tânără de 18, 19, 20 de ani, am simțit în inima mea o aprindere de dragoste pentru patrie-mi [...]. De la această zisă vârstă am început a mă îndeletnici la citirea istoriei, atât bisericești cât și politicești; cetind am mai adaos învățătură și știință; dintr-aceasta s-a născut în mine multă râvnă ca să însămnez ale patriei mele întâmplări" (2). Singur declară că scrie ca martor al evenimentelor „câte am văzut cu ochii mei, câte am auzit de la oameni cu bună știință și câte am chibzuit că pot fi adevărate după alte mișcări ce iar singur le-am pipăit și alții mi le-au dat la cunoștință" *(ibid.)*. Mărturisește că-i place scrisul frumos, combinarea de versuri și proză: „Chipul scrisorilor mele este amestecat cu proastă scrisoare și cu poezie, pentru că poezia foarte mi-au fost lesne și mi-au fost dragă din firească pricină și pornire" *(ibid.)*. Însă nu-i este deloc în gând ca, făcând poezie, să încalce adevărul: „nu în meșteșug de cuvinte, ci singur adevărul vânând..." (3).

În *Istoria partidelor politice din România*, lucrare de mare prestigiu documentar și filozofic, A.D. Xenopol face afirmația exagerată (vezi *Partea I, de la origini până la 1866*, ediția Albert Baer, Buc., 1911, p. 36), cum că Zilot Românul ar fi „fără tăgadă cel mai mare cronicar al Țării Românești", văzând în el pe unul dintre părinții ideologi ai partidului conservator de mai târziu. Adevărul este că mai mult decât Neculce și decât toți contemporanii lui, Zilot este cel mai antigrec între scriitorii români de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea. Mai curând neobiectiv (în ciuda declarațiilor de principiu), pătimaș, el nu urăște pe turci (cu toate că nu pierde prilejul de a-i lua peste picior când îi vine la îndemână), nici pe nemți, nici pe ruși (pe generalul Kutuzov chiar îl admiră), dar pe „grecotei și cațaoni" nu-i iartă deloc. Despre domnia lui Constantin Hangerliu nu poate scrie detașat, cuminte, așezat, ca Dionisie Eclesiarhul, ci se răcorește într-un prea lung pamflet versificat — adnotat de el însuși, ca să se înțeleagă mai bine referirile satirice — unde înfierează dările pentru „huzmetul cămării" domnești, „oieritul", „dijmăritul", „tutunăritul" și mai ales nenorocitul „văcărit", reînființat, culmea!, după ce fusese „legat" prin cele mai tari afurisenii, oficiate în văzul lumii de toți arhiereii, cum se povestește în *Pseudo-Enaki Kogălniceanu* că se făcuse și în Moldova. Așternute pe hârtie dintr-o undă, fără supraveghere, stihurile lui Zilot par deosebit de sprintene, dacă avem în vedere că sunt scrise pe la 1800:

Că-ncepu iar stăpânirea sfaturi rele a croi:
Orice huzmet cămării pe țară a-l îndoi.

[1] Cifrele dintre paranteze trimit la ediția Hasdeu.

Scanned with OKEN Scanner

Cum și fu astă-ndoire mai întâi la oierit,
Care cu destule zoruri din țară s-a împlinit;
Veni vremea dijmăritul a se scoate obicinuit,
Și acesta născociră de a-l scoate îndoit,
Se sili săraca țară îndestul de l-au răspuns,
Numai ca să scape și de acest foc nespus;
Când făcu o socoteală că au scăpat negrești,
Iată și tutunăritul, iar îndoit l-au izbit.
O, săracă țară oarbă, ce socotiși că scăpași?!
Dar nu te uiți împrejuru-ți să vezi ai tăi tari vrăjmași?
Tu mai bine te gătește, că de-aici încep dureri;
Câte-ai tras până acuma, toate-au fost niște păreri.
Ele cestea fu cum fură, că făcură ce făcu
Și toate până la urmă le răspunse cum putu,
Iar când fu pe la dechembre, cam aproape de Crăciun,
Îndemnă dracul pe vodă spre alt gând, groaznic, nebun;
ca să scoață văcăritul, un huzmet prea blestemat,
Prin cărți de afurisanii de arhierei legat... (7)

Se înțelege, moartea năpraznică a lui Hangerliu îl satisface pe deplin, dar nu are timp s-o povestească decât într-o notă fugară din subsol. Pamfletul se încheie anatemizând și profețind, moralizând aspru pe lacomii de avere:

Vrăjmașă lăcomie,
Pe mulți văd supuși ție,
Și-acum și nici gândesc
Că ești ca o rădăcină
De amărăciune plină,
Cum singur te privesc.
Ci frați băgați de seamă:
Foarte vă fie teamă
Mai mult a lăcomi;
Că cei mai mulți viermi face,
Ca mana se preface
Din dulce, a puți;
Și vai celui ce pute!
Sabie se ascute
Pentru al lui grumaz,
Și Gheena l-așteaptă;
Într-a cărui judecată,
Ah, Doamne, să nu cazi! (13-14)

Mai echilibrată, mai controlată, cu un suflu mai autentic ne apare azi frazarea profetică în proză a lui Zilot. La mijloc intră, desigur, practicarea de către scriitor a textelor religioase, însușirea cadenței de amvon, înțelegerea efectelor exclamației, ale interogației și gesturilor sacerdotale. Cutare pasaj, unde se povestește pustiirea țării de către cârjalii, („a cărora este mai întâi tată diavolul, iar al doilea cârmaciu și părinte Osman-pașa Pazvantoglu"), prevestește parcă solemnitatea lui Bălcescu. Captarea bunăvoinței cititorului este aproape fără cusur:

„Amar ție, țară săracă! Turmă ca în mijloc de câmp, pustie, fără nici o străjuire! Nenumărate sunt patimile tale, nespuse primejdiile tale și necoprinse de minte ispitele tale! Și darm, când mintea cu un cuvânt nu la poate coprinde, dar eu cum voi putea să-mi povățuiesc mâna a istorisi deplin cele ți s-au întâmplat? Cu hotărâre, greu! Dar iarăși a pune pricină greotatea lucrului nu mă îngăduiește

dragostea ta, iubita mea patrie; nu mă slăbește sângele, care din tine îl am și de la tine dulce se hrănește. Ci nădăjduind că neputința mea o va plini puterea cerului, iau îndrăzneală fără a mă sfii și încep a scrie" (16).

Mai puțin obiectiv decât Dionisie, cum arătăm, Zilot se arată, din când în când măcar, mai ager în observarea psihologiilor, cu găsirea expresiilor celor mai potrivite. Astfel, Pazvantoglu, cu numai 8000 de oameni (Zilot dă numai 200!) l-a bătut crunt pe Husein-pașa cu ai săi 100.000 (episod povestit și de Dionisie) pentru că cei din urmă erau „plini de barbă și goi de minte". Fugind din fața pazvangiilor, lui Husein nu i-a mai îngăduit frica de „a-și aduce aminte de rușine" și s-a tot dus „învăluindu-se în vifor de gânduri" (21). Pentru că se înconjurase de niște oameni a căror minte dacă ai aduna-o toată la un loc încă nu ai putea face o minte întreagă, mai adaugă cronicarul. Tot atât de ascuțită ne apare observația în legătură cu faptul că după pedepsirea crâncenă a lui Hangerliu, care pusese pe țară greul bir al văcăritului (Zilot lasă să se înțeleagă că fusese suprimat la intrigile iscusite ale lui Pazvantoglu), făcându-se cercetare în legătură cu banii strânși din zisul bir, Moruzi (urmașul la tron al lui Hangerliu) cu oamenii lui au pus mâna pe acei bani! „Și așa, cu mijlocul subțire și tăcut, au pus mâna pe cei mai mulți bani ai văcăritului, și au fost unii cu osânda și alții cu dobânda" (25).

În consecință nici Moruzi nu e scutit de mustrările în versuri. Cronicarul este pe deplin conștient că „pravila și hotarele istoricilor" le-a călcat grav cu aceste pamflete, „care închipuiesc defăimări stăpânirii și altor mulți" (38). El însă își asumă riscul de a „rămâne cu ponosul nevredniciei de a istorisi" (39), din cauză că iubirea de patrie îl face să nu se poată opri a ocărî pe cei răi. Moruzi era și el „înfipt cu mare pornire/ La a banilor dobândire" și în regimul lui era „Așa acatastie,/ Așa scârnavă domnie" (44-45). Pe deasupra, mai sosise să se pricopsească și fiu-so, Grigore beizadè, „și el leșinat de la Țarigrad" (49). Poetul satiric invocă *cerurile:* „O, ceruri, voi/ Vedeți această cădere..."; *soarele*: „O, soare, tu/ Planetă strălucită,/ Vezi această osebită/ Peire acestei țări..."; *luna*: „lună, tu ești (Luminător al nopții,/ Privește de vezi hoții; *stelele:* „Și stele, voi/ Lumine prea înalte,/ Vedeți ce răutate..." etc. (53-54). Parcurgându-i cu răbdarea necesară cronica, ne dăm seama că, de-ar fi să ne luăm după o clasificare a lui Heliade din eseul său critic și pamfletul *Fiziologia poetului,* cu toată dreptatea pe care o are, Zilot este întâiul nostru poet „urlător". Propensiunea de a-și striga indignarea și amărăciunea în versuri o are în sânge și adeseori simți cum constrângerile prozei îl obosesc, logoreea versificată inundându-l din toate părțile. De altminteri, adresându-se la un moment dat cititorilor, cere voie să se odihnească: „mă rog să am voie a mă odihni; căci precum mă aflu cam ostenit de cele ce am scris până acum, de voi începe iarăși a scrie, cu hotărâre că mă poticnesc și nu pociu săvârși scoposul meu; și atunci două lucruri se pricinuiesc: mi-e rușine pentru neîngrijire la treaba mea și celor ce citesc îngrețoșare și scârbă pentru un lucru nedesăvârșit" (52). Dar uită de la mână pân-la gură și se odihnește... versificând iarăși, fără control, inconsistent, incontinent, căzând, cum însuși observă, în „poliloghie", pentru că spiritul autocritic nu îi lipsește deloc lui Zilot: „Cunosc pe cei care citesc, că au venit la supărare și sunt aproape a mă numi polilog, văzând că tot înmulțesc vorba și nu mai ajung la temeiul pricinei..." (55). (Așa se întâmplă întotdeauna când versifici epic, dacă nu ești Homer; ba încă și pe

Scanned with OKEN Scanner

însuși Homer îl ajunge oboseala, „somnul", câte o dată.) Numai cu greu s-ar putea cita câteva pasaje din lungul poem (de putem să-l numim așa), de peste o mie de versuri, în care se narează prădarea Olteniei de către pazvangii, a Craiovei, a Târgu-Jiului, a Ocnelor Mari, mai ales de către „cârjalii" comandați de „tâlharul" Manaf Ibrahim, un subordonat al lui Pazvantoglu, în iarna anului 1801, Zilot punând însă evenimentul în primăvara lui 1802.

Ca și Dionisie Eclesiarhul, Zilot face loc în cronica sa problemelor de politică externă. Despre Napoleon deține știri mai exacte decât confratele său: „carele din om prost de la ostrovul Corsica, după revoluția ce s-a întâmplat în Franța, când s-au surpat și neamul împărătesc din scaun, s-au suit el în scaun" (82). Tremura Europa toată de frica lui, „ încât numele de franțuz auzind rămânea fiștecare încremenit" *(ibid.)*. Era prieten cu turcii și „umbla cu toate meșteșugurile să surpe și Rosia" (83), însă încuraja și pe sârbi să se răscoale: un „bold" împotriva Porții otomane. Zilot este un bun, un foarte exact narator al actului de la 2 iulie 1812[1], când rușii (care prin Kutuzov ceruseră până atunci ambele țări românești), de teama lui Napoleon, se mulțumesc cu cele 5 județe rupte din Moldova, un mesaj al împăratului francez, cum că este pe punctul de a declanșa campania împotriva Rusiei, fiind interceptat la timp de cei în cauză: „El, așadar vizirul, fără zăbavă fu silit a încheia pacea cu darea Basarabiei și a părții Moldovei până în apa Prutului, care și de la Rosi la acest punt fu primită cu bucurie, căci într-adevăr de se mai prelungea vremea până să înceapă focul războiului cu francezii, poate că perdea Rosia, necum să folosească" (101). Din acest punct de vedere mărturia lui Zilot este un document istoric de neînlocuit, venit din partea unui compatriot perfect contemporan și bun cunoscător al evenimentelor. Până la urmă „poeticul", cum își spune însuși, face profesiune de credință în spiritul lui Tacit *(sine ira et studio)*, cu toate că își dă seama a nu se fi ținut totdeauna după această sfântă lege:

Dator aș fi s-acopăr,
Iar nu să defăimez
Pă cei de-un neam cu mine;
Dar greu, frate, ohtez,
Să n-am altfel cum face,
Silit sunt d-adevăr:
El îmi zice a scrie
Toate pân-la un păr.
Rea este defaimarea,
Mai rău e a minți:
La lucru ce-i dă față
Rușine poți păți.
Istoric sunt, n-am frate,
N-am rudă, n-am vecin:
Am numai p-adevărul,
Lui cată să mă-nchin! (87-88)

Adevărata vocație de poet nu-i lipsește deloc versificatorului cronicar, terorizat cum este de amintirea lui Homer (ca și Alexandru Beldiman, moldoveanul, cu a sa *Jalnica tragodie)*, cum nu se poate mai nepotrivită în aceste momente de

[1] Pricină pentru care cronica lui nu s-a putut redita înainte de decembrie 1989. Acum iarăși nu se poate, din cauza... economiei de piață.

Scanned with OKEN Scanner

mizerie a istoriei, dacă putem spune așa. Ea va fi pusă în lucru, pe cât îl țin puterile, mai ales în *Judecată, alegere și hotarâre pentru începutul Țerei Românești și starea întru care este acum supt domnia grecilor fanarioți, leatul 1818* (publicată tot de Hasdeu în *op. cit.*, pp. 103-107). Limpezit acum și liberat de balastul factologic obligatoriu pentru orice letopisețer, abordează o temă mai potrivită poeziei, având în centru ideea veche a *fortunei labilis*. Acum Zilot se așează firesc în tradiția lui Miron Costin și Dimitrie Cantemir, fără să-i fi cunoscut, firește, și precede pe Barbu Paris Mumuleanu din *Vremea*, mai pe departe pe însuși Eminescu din *Memento mori* și din *Glossă*. Motivul lui *ubi sunt qui ante nos* se exprimă în stihuri incomparabil mai cursive:

Unde-s romanii,
Lumii tiranii?
Așa sunt toate:
Nasc, cresc, au moarte.
Vezi primăvara,
Urmează vara,
Apoi vezi toamna
Iată și iarna;
Și-așa vezi moarte
Pre cele nalte,
Și cele moarte
Cununi să poarte!
Unde-i Siria?
Unde-Asiria?
Machidonia?
Karchidonia?
Și alte multe
Numai văzute
Prin cărți, oglindă,
Lumii spre pildă.
Astăzi Rusia
Și cu Nemția,
Astăzi Turcia,
Și cu Anglia,
Ele croiește
Ele vorbește,
Subt ele-ohtează
Ca iarba, toate,
Răsar, au moarte,
Mari și mărunte,
Toate căzute
Și lăcrămează,
Supt ele geme
Cele căzute
Neamuri pierdute. (104)

Însă fragmentele de mai sus sunt scoase dintr-un insert filozofic al compunerii, care-i tot o cronică, în fond, vorbind despre domniile lui Ioan Gheorghe Caragea și Alexandru Suțu. Astfel încât căderea în pamfletul politic devine și aici inevitabilă pentru Zilot „Și-așa sărmana/ Țeara Romana (sic!)/ Din prea bogată,/ Din lăudată,/ Priveligiată.../ Ești cumpănită/ Spre stricăciune/ Și pieiuciune/ La cele-urmate/ Și întâmplate/ Sunt întocmite,/ Și înțelege/ Ce făr-de lege/ Și ce urgie/ Ce tiranie/ A fost să fie/ Bietei Vlahie!“ (107). Cu destulă justețe, conservatorul și antifanariotul Zilot vede începutul decăderii Țării Românești încă din vremea lui Matei Basarab, — asemeni lui Eminescu, mai târziu — când pentru prima dată s-a infiltrat, dincoace de Dunăre, un mare contingent de greci, în frunte cu Cantacuzinii care, „încă și rudindu-se cu românii, ei nu s-au mulțumit cu atâta, ci au râvnit la scaunul domniei [...] pe care în cele din urmă l-au și dobândit, călcând facerile de bine și pâinea românilor...“ (113). Pe drept cuvânt, atâta radicalism pune pe gânduri și suntem înclinați a da dreptate lui Xenopol, când vorbește de rădăcinile conservatorismului în aceste cronici ale Zilotului. Căderea cea mare a început, ni se mai spune, și cu dreptate, odată cu decapitarea ultimului Basarab, Constantin Brîncoveanu, despre care însă nu știm dacă scriitorul nostru știe că și acesta a fost un Cantacuzin, măcar pe jumătate. Uneori, în spiritul și moda literară a epocii, satiricul recurge la parabolă și la procedeele fabulistice, imaginând, bunăoară, o alianță între lupi și câini

Scanned with OKEN Scanner

(respectiv străinii fanarioți și trădătorii autohtoni), pentru o mai eficace jecmănire a bietei turme în folosul lor:

Cine să latre?
Cei ce împarte
Cu lupii turma
Și-atunci și urma
Și-atunci, ș-acuma
Mai țin în gură
Nu-mbucătură,
Ci halcă mare,
Că nici suflare
Să o strecoare
Putere n-are!

Vulturul românesc (nu e clar dacă poetul se gândește la stema țării) este amăgit în permanență de vulpea greacă-fanariotă: „Săracul vultur românesc, cum s-amăgi de vulpe/ Cuibușorul lui cel strămoșesc în gura ei să-l surpe!" (117). În spiritul, conservator, pe care-l vom afla mai târziu în articolele ziaristului Eminescu, Zilot atrage atenția asupra timpurilor de glorie a Basarabilor, „pentru căci ei cu vrednicia lor stătură destoinici a înfrâna pă turc pe acele vremi când el dedese groaza în tot pământul și cădea supt dânsul împărțiile și crăiile." Ca Bălcescu mai târziu, scriitorul pune mare temei pe puterea armată (dar spre deosebire de revoluționarul de la 1848, Zilot crede a se putea sprijini și pe „bogăția" boierilor autohtoni), ca instrument principal pentru salvarea țării: „Ce e mai rău la un pământ sau la o stăpânire decât să fie fără putere de arme și fără bogăție a caselor boierești?" (118). În sfârșit, mai exclamă el, în ultimul vers al cronicii: „bunătatea românului strigă la cer, nu tace!" *(ibid.)*.

Referitor la evenimentele de la 1821, *Jalnica cântare...*, cu tot patriotismul ei din rest, arată în autor un reacționar inveterat care vede în Tudor Vladimirescu un răzvrătit și un setos de putere, punându-și asupră-i „ca semn de stăpânire, fund alb la căciulă, care numai la domni este rânduiala a se purta". Zice că l-a văzut și l-a cunoscut personal, impresionat totuși că „avea omul și duh firesc, și vorba lui puțină, și totdeauna pe gânduri; și când îl frigea cărbunele ce-l avea ascuns în inimă, scăpa câte o vorbă desperată asupra tiraniei". Greu de ales între aceste afirmații contradictorii ale scriitorului, un martor de epocă, totuși, vrednic de luat în seamă.

În *Leatul 1848,* reacționarul se întrece pe sine, văzând în stradă mulțimile: „Din boierime, din neguțime,/ I preoțime, călugărime/ I dăscălime, profesorime,/ I calicime și ciocoime,/ I sholărime ș-ucenicime" etc. strigând pe uliți în gura mare: „jos ristocrații/ Ei ne mănâncă, să punem p-alții". El apără acum Regulamentul Organic pe care „rebeliștii" îl arseră în piața publică. Hotărât lucru, Zilot Românul este un scriitor ciudat și contradictoriu, o tombateră, rămas absolut izolat și după marile evenimente de la 1848 care au dus la renașterea noastră națională.

Alexandru Beldiman și alții

Între cronicile versificate antifanariote putem pune și *Eterie* sau *Jalnicile scene prilejite în Moldavia din răzvrătirile grecilor,* titlu sub care Alecu Balica publica (la Iași, în 1861) *Tragodia sau mai bine a zice Jalnica Moldovii întâmplare*

a lui Alexandru Beldiman, tipărită și de Kogălniceanu în *Cronicile României* (tom. III, ed. a II-a, București, 1874). Autorul, mai în vârstă decât Zilot Românul, se născuse la Huși, în 1760, ca fiul marelui vornic Gheorghe Beldiman, înrudit, prin mamă, cu Enaki Kogălniceanu. A studiat probabil la Școala domnească din Iași, știind bine grecește și franțuzește, a făcut carieră administrativă, avansând până la treapta de mare vornic. Prin cea de a doua soție, Ileana, era cumnat cu Costachi Conachi, soră a poetului. Murea și el repede după încheierea operei celei mai caracteristice, în 1826.

Cu toate că era mult mai învățat decât contemporanii săi munteni, deschis culturii apusene a luminilor, autor al unor traduceri semnificative pentru epocă (*Moartea lui Avel*, după Salomon Gessner, *Tragodia lui Orest*, după Voltaire, *Istoria lui Numa Pompilie*, după Jean-Pierre Claris de Florian — tipărite la Buda, între 1818-1820 — *Menegmii sau frații cei de gemine* de Jean-François Regnard — din care va traduce și Daniil Scăvinschi — *Milosârdia lui Tit*, după *La Clemenza di Tito* a lui Pietro Metastasio, *Istoria cavalerului de Griè și a iubitei sale Manon Lesco*, după abatele Antoine-François Prévost d'Exiles (fără indicarea autorului), chiar o încercare de transpunere în românește a *Odiseei lui Omir* — acestea din urmă rămase toate în manuscris), vornicul Alecu Beldiman rămâne un poet iremediabil retrograd în a sa *Tragodie sau mai bine a zice Jalnica Moldovii întâmplare*, fără pic de simpatie pentru mișcarea de la 1821. Se întâmplă însă că tocmai această atitudine face din opera sa — 4260 de versuri alexandrine, cu multă caznă lucrate, autorul simțind nevoia invocării marilor condeie bine încercate: „Aice am trebuință pe Iraclid să aduc,/ Starea Moldovei să plâng sau să pui să scrie Jung" — un document de o certă valoare. Iată modul cum sunt debitate ocările la adresa eroului național de la 1821:

Un Tudor Vladimirescu, om viclean, înșelător,
Învrăjbitor de noroade, de rele iscoditor,
Rădicase cap în țară, oameni de oaste scria,
Pentru nedreptățile țării zicea că se nevoia,
Proclamații îndestule în norod împrăștiind,
Să fălia c-a să desfacă a grecilor tiran nod.

În ciuda modestiei poetului — afișată direct, fără falsă figură — versurile lui Beldiman sunt mai cursive, metrul amplu, ca pentru epopee, bine studiat. Trecerea anilor le-a dat farmecul arhaicității și originalității limbii de epocă. Iată această văicăreală de Conachi nevoit să scrie epic, pusă la început, ca o invocare:

Ce necaz, ce osândire, vai mie! ce foc amar,
Ce trăznet și ce lovire, ce otrăvitor pahar!
Cine-au socotit vrodată, cine-au putut pune-n gând
Jalnica țării stricare s-o vază așa curând?
În ce stare, amar mie!, te cutremuri când privești,
A lacrimilor năvală, chip nu este s-o oprești.

Trecerea vremii dă un anume lustru atrăgător versului mecanic, deseori bine lucrat, prin excelență prozaic, cu subânțelesul că vine de la cineva care nu se poate exprima decât în stihuri sau că, în orice caz, dacă și-a luat această sarcină, înțelege

Scanned with OKEN Scanner

s-o ducă la bun sfârșit. Poetul dă semne că se gândește uneori să intre în amănunte revelatoare, descriind episoade complicate sau creionând unele portrete, care se țin minte. De exemplu prezentarea arhimandritului de la Trei Ierarhi, pus în decor de epocă și în atitudini tipic fanariote, asemănătoare cu acelea ale parvenitului Dumitrache Turnavitu din povestea mavrogheneasca a pitarului Hristache, cu mai multă finețe, totuși:

Mai ales Treisfetiteanul, călugărul cel puchios,
Care mai în toată vremea îți părea că-i mânios,
Mergând la el dimineața, ș-amiazăzi, după somn,
Până nu și-ar fi dres cheful, nu te socotea de om;
Cu doi eteriști la ușă, cu săbiile cruciș,
Trăgea din ciubuc cu sete, numai cu un ochi deschis.

Tot, așa, caimacamul Vogoridi e înfățișat cu minuție, prin notarea gestului elocvent și a fizionomiei, când îngâmfat de atâta putere, când ipocrit, când cuprins de panică:

Când era în adunare, se arăta supărat,
Adâncit în îngrijire și foarte mult disperat,
Condeiul mai niciodată din degete îi cădea,
De-i făceai vreo întrebare, foarte silit răspundea;
Sub mantaua fățăriei o blândețe arătă,
Plămădită cu mândrie întru care înota.
Îl măguleau cei fățarnici, fără a se rușina,
„Slăvirea Sa Caimacamul", în tot locul răsuna;
Titlul acesta, cu fală, se vede că-l priimea,
Făcea haz, avea plăcere, simțeai că se mulțumea.

Toate aceste portrete satirice, vizând impostura și amestecul grecilor în conducerea Moldovei salvează atitudinea retrogradă a poetului față de Tudor Vladimirescu, pe care, ca baș-boier ce se afla, nu-l putea înțelege în acțiunea lui de mântuire a neamului.

*

Aproape singurul poet favorabil, în epocă, lui Tudor Vladimirescu este olteanul de origine macedoneană GHEORGHE TOMA PEȘACOV (1785-1854), autor, între altele, și al unor „romanțuri" filozofice și morale, ca și al unei culegeri de poezii cu titlul gingaș de *Dezmierdare poeticească* (1828). Răpit de cârjalii lui Pazvantoglu, veniți în pradă la Craiova, scriitorul a fost folosit în cancelaria pașei de la Vidin ca translator și traducător de documente slavone, din 1818 fiind secretarul lui Rusten Pașa, controlând comerțul tranzitar pe Dunăre. La Craiova, unde revine, este prieten cu Stanciu Căpățineanu și Grigore Pleșoianu, profesori vestiți pe atunci, funcționând și el, după 1821, în aceeași calitate, la o școală din Târgu-Jiu. Era prieten și cu unii bucureșteni, Văcărești, B.P. Mumuleanu, Anton Pann, scriind versuri și în limbile bulgară și greacă. În *Jălire a necuviincioasei morți a heroului României*[1], poetul nu este deloc la înălțimea subiectului său, cu toată

[1] *Prietenia din univers*, *Universul*, Bucureștiu, 1847, III, 5; *Poezia română clasică (De la Dosoftei la Octavian Goga)*, I-III, ed. de Al. Piru și I. Șerb, Ed. Minerva, 1970; *Stihuri despre Tudor Vladimirescu* publ. de Emil Vîrtosu, în *Revista arhivelor*, vol. III, 1939.

stima și admirația pe care o are pentru Domnul Tudor. Neajunsul îi stă în puținu-i talent și în păcatul căderii în polemica măruntă: „Patrioții fiind sumă,/ Dar ca o cumplită ciumă/ Apăsând pe cei mai mici [...]/ Năvălind fără milă,/ Lua, hrăpea cu d-a silă/ De la subpușii lor frați./ Fără mică îndurare,/ Cu cumplite foarte mare". Despre eroul de la 1821 nu găsește decât aceste vorbe prozaice cu totul: „Bravo Tudore, viteze,/ Dumnezeu să te-nzileze,/ Carele te-a insuflat/ A te arăta în faptă/ Cu ajutorință dreaptă/ Patriot adevărat!"

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

NEOANACREONTISMUL

Rămase în urmă culturalicește față de Transilvania din epoca luminilor, cum arătam, Muntenia și Moldova au avut totuși avantajul ca în cele din urmă, tocmai datorită fanariotismului, să ia contact cu Occidentul cel mai autentic, de dincolo de lumea germană, cu Franța în primul rând și cu Italia în al doilea, lucru ce nu s-a petrecut cu ardelenii, exceptându-l în parte pe Ion Budai Deleanu. Toate documentele vremii arată că fanarioții, fie la Constantinopol, fie la București, învățau limbile franceză și italiană din fragedă copilărie, până într-atât încât unii dintre compatrioții lor începuseră să se opună față de un atare... cosmopolitism. Cert este că printre ei — în frunte cu Mavrocordații, cum am mai arătat: Alexandru Exaporitul și fiii săi Nicolae și Ioan, apoi și nepotul, Constantin Mavrocordat, care a domnit cel mai mult în Principate — erau oameni foarte cultivați, deschiși către filozofia luminilor. Dar de această cultură n-au avut de profitat decât grecii, autohtonii, boierii cei de prim rang, bucurându-se doar de accesul către Occident, în împrejurările date. Văcărești, Goleștii, Costachi Conachi în Moldova sunt dintre cei care au lucrat câte ceva pentru neamul lor pe această cale.

Însă neoanacreontismul venea, chiar și pentru greci, tot din Occident, cum s-a întâmplat, în fond, cu întreaga cultură neoelenică. Căci mai întâi un francez din Renaștere, Henri Estienne, un lionez stabilit la Geneva, publică, în original și în traducere, celebrele *Ode* ale lui Anacreon, la 1554. Cartea va deveni numaidecât o revelație, pentru poeții Pleiadei, în frunte cu Du Bellay, Pierre Ronsard, Rémi Belleau, mai apoi La Fontaine etc., anacreontismul perpetuându-se până la a se confunda cu stilul galant și rococo al secolului al XVIII-lea, la Collé, Parny sau Voltaire. Firesc, fracezilor le urmează germanii Friederich von Hagedorn (1708-1754), Johann Wilhelm Ludwig Gleim (1719-1747) — cel supranumit „Anacreon al Germaniei“ — și alții, până la însuși Goethe, căruia îi vom afla corespondențe cu Ienăchiță Văcărescu al nostru. Neoanacreontismul a avut poeții săi și în Spania, introdus fiind de însuși Quevedo, la începutul secolului al XVII-lea, urmat de Cadalso, Forner, Meléndez, Valdez etc. Italia e reprezentată cu această poezie frivolă și galantă, potrivită secolului XVII și XVIII, venită însă și în tradiția latină a unor Catulus, Tibul, Ovidiu, prin Chiabrera, Marini și îndeosebi prin Marchetti, care îl și traduce în italiană pe celebrul poet antic grec, cântărețul amorului, vinului, muzicii și dansului.

Cu excepția poeților Pleiadei franceze, neoanacreontismul n-a dat o poezie mare. Ea însă a proliferat mult și a fost foarte populară în anume medii ale lumii galante, rafinată, fără mari pretenții și mai ales fără prejudecăți, semn și acesta al libertății spiritului în secolul lui Voltaire. Ea nu este altceva decât un succedaneu, mic decadent, cred unii istorici literari, al clasicismului din secolul al XVII-lea.

PRIMII POEȚI VĂCĂREȘTI

IENĂCHIȚĂ VĂCĂRESCU (cca 1740 — 12 iulie 1797), boier velit, având ca strămoș pe Pătrașcu Văcărescu, ban al Craiovei pe timpul lui Mihai Viteazul, bunic pe un Ianache, capuchehaie a lui Brîncoveanu la Poartă, tăiat de turci și el odată cu voievodul, tată pe Ștefan Văcărescu și mamă pe o nepoată a cronicarului Neculce, pretindea a descinde dintr-o spiță mult mai veche, chiar dintr-un Dan Făgărescu, stăpânitor al Făgărașului, rudă cu Radu Negru, întemeietorul Țării Românești. Fiul lui Dan, Neagoe Făgărescu (Văcărescu) ar fi coborât dincoace de munți, la Câmpulung, prima capitală a țării, ca sfetnic domnesc și om foarte avut, stăpânind zeci de sate, în jos, pe Dîmbovița. Ceea ce știm pozitiv este că moșia Vacărești, de lângă Tîrgoviște, este leagănul ilustrei familii de poeți, de la Ienăchiță până la nepotul său Iancu și la strănepoata Hélène Vacaresco, poetă franceză și autoarea cunoscutului *Le rapsode de Dambovitza*. Acum din vechiul conac boieresc au rămas doar câteva ruine, știute abia de cei ce se ocupă cu istoria literară. Nici despre palatul Belvedere din București, cealaltă reședință a lui Ienăchiță, nu se mai știe decât că ar fi fost situat cam pe locul clădirii Casei de Economii și Consemnațiuni. Într-atât de netemeinic construim și tot atât de nepasători dărâmăm, ceva mai trainice, întru cât ne privește, fiind tot numai petecile de hârtie cu oarecari însemnări, câte au scăpat din valurile istoriei devastatoare.

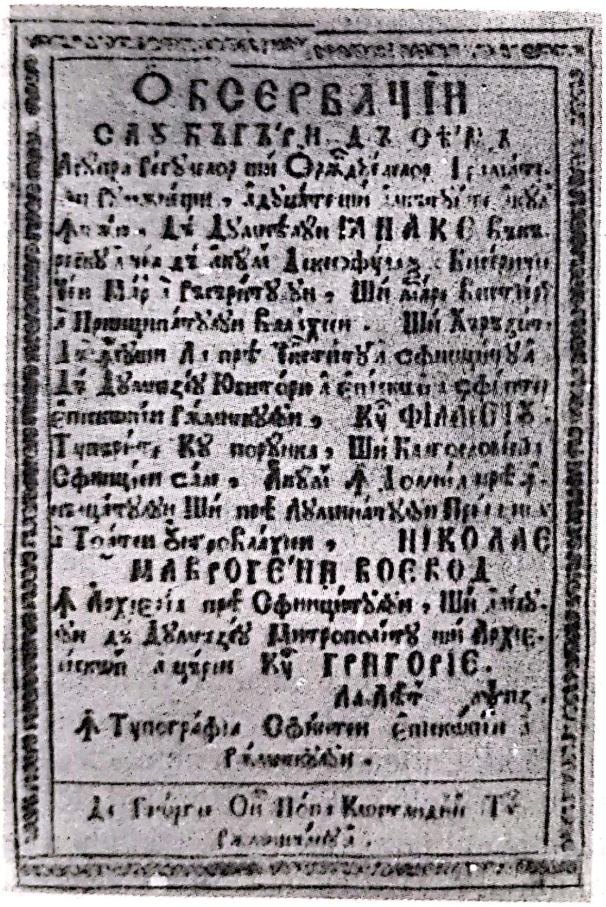

Ienăchiță Văcărescu: Observații sau băgări dă seamă

[1] *Poeții Văcărești (Ianache, Alecu și Nicolae), Opere*, Ediție critică, studiu, note, glosar, bibliografie și indice de Cornel Cîrstoiu, Ed. Minerva, 1982.

Scanned with OKEN Scanner

Ienăchiță și-a făcut învățătura în casa părintească, având dascăli anume de grecește, de latinește, turcește, nemțește, de italiană și franceză. După pacea de la Kuciuk-Kainargi, urmând altor ranguri dregătorești ce avusese, devine colaboratorul lui Alexandru Ipsilanti ca mare vistier și consilier juridic, redactând o *Pravilnicească condică*. În 1870, pe când era mare spătar, îi moare prima soție, Elinița Rizu, mama lui Alecu Văcărescu. În anul următor, când se recăsătorea cu Elena Caragea, fiica terzimanului Iordache Caragea, primea însărcinarea de a pleca la Viena spre a aduce îndărăt pe cele două beizadele, fiii lui Ipsilanti, fugiți (lucru semnificativ pentru epocă!) în Occident, atrași de mirajul unei civilizații despre care auziseră de la educatorii lor. După mazilirea lui Ipsilanti, Ienăchiță devine pentru scurt timp caimacam, noul domn, Nicolae Caragea însurându-l pentru a treia oară (între timp cea de a doua soție îi murise și ea) cu fiica sa Ecaterina, mama celui de al treilea poet al familiei, Nicolae Văcărescu. În 1788, când începe războiul austro-turc, are domiciliu forțat la Nicopole, o vreme, mai apoi în insula Rhodos, de unde nu se întoarce în sânul familiei, la București, decât peste doi ani, în 1790. Nu a mai trăit decât 7 ani, relativ liniștit, totuși neîmpăcându-se cu Nicolae Mavrogheni și mai ales cu Alexandru Moruzi, la mijloc fiind, pare-se, o dragoste ilicită între poet și doamna lui Moruzi. Acesta ar fi spus că l-ar fi sugrumat bucuros pe adoratorul soției cu chiar părul infidelei. O moarte „poetică", de ar fi fost să fie așa! Unii bănuiesc totuși că Moruzi nu e străin de moartea lui Ienăchiță, ca, de alminteri, și de moartea fiului acestuia, Alecu. Cunoscutul acrostih *Zoico mor* este în orice caz adresat doamnei Zoița Moruzi:

Zilele ce oi fi viu
Vrednic aș vrea ca să fiu
Ohtând ca să te slăvesc
Dar cum poci să îndrăznesc?

Iscusit aș trebui
Să fiu să poci zugrăvi
Chipul tău care dă rază
Soarelui și-l luminează;

Oi putea oare vreodată
Pân' nu merg pe lumea-ailaltă
Măcar pe scurt să-ți vorbesc
Să vezi cum mă chinuiesc?

Oftările-mi sărcinează
Peptul viața-mi scurtează
Răpaus poate-oi avea
Numai Stixul când o vrea!

Dar chiar în aceste stihuri, citate imediat mai sus — care sunt însă printre ultimele scrise de Ienăchiță — se străvede marca indelebilă a întregii poezii de dragoste românești (în mare vorbind, desigur), de la cea populară-folclorică, ori și lăutărească (gen Anton Pann din *Spitalul Amorului*), până la marea poezie a lui Eminescu: Iubirea este o boală fără leac, o fatalitate din fața căreia nu poți să te dai

în lături; ea se confundă cu destinul, cu viața și cu moartea, este chiar sensul existenței umane. Cu toate că, pe cât de gravă, pe cât de abisală ar părea să fie, se poate să fie tot pe atât de trecătoare. Aceasta pentru că dragostea este lucrul cel mai irațional, mai natural, mai omenesc cu putință, din tot ce a lăsat bunul Dumnezeu omului pe această lume!

Alminteri, observată strict în epocă, poezia lui Ienăchiță Văcărescu nu se deosebește deloc de aceea a contemporanilor săi de limbă grecească, în frunte cu Athanasios Psalidas (1764-1829) ori Athanasios Hristopulos (1772-1847), ultimul dintre ei trăind multă vreme chiar la București (unde a și murit), gravitând odată cu mulți alți intelectuali greci în jurul marelui logofăt Dimitrios Fotiadis Catargi (n. 1720 sau 1725 la Constantinopol — m. la București în 1807), supranumit „Mecena al savanților Valahiei". Care savanți și poeți reînvigorau, în epoca fanariotă, pe strămoșul lor Anacreon, scriind poezie galantă și frivol-superficială, foarte asemănătoare cu a contemporanilor lui Voltaire și Goethe.

Iată prea bine cunoscutul madrigal, *Într-o grădină*, admirat pentru conciziune, delicatețe a *trouvaille*-lui și a tensiunii lirice, chit că la mijloc poate fi vorba de un bărbat în vârstă iubind o prea de tot tânără copilă, lucru foarte obișnuit în epocă:

Într-o grădină
Lâng-o tulpină
Zării o floare ca o lumină.
S-o tai se strică!
S-o las mi-e frică,
Că vine altul și mi-o ridică!

La început neștiutorii au crezut că ar fi o traducere după *Gefunden* de Goethe, care însă fusese scrisă abia în 1812, în timp ce compunerea lui Ienăchiță, s-a demonstrat, e mai veche cu 30 de ani. Ce a putut să se întâmple? Asemenea compuneri galante circulau cvasifolcloric. Goethe, atras de poezia neoanacreontică, am arătat, se interesa îndeaproape de poezia grecească și balcanică. Se știe doar că în biblioteca de la Weimar s-au descoperit câteva numere și din *Fama Lipschii*, din 1827, primul ziar românesc, pe care marele german îl colecționa mai cu grijă decât conaționalii noștri. Firește, motivul fiind de circulație, cristalizează diferit în fiecare din cele două literaturi. Versiunea goetheană — judecând astăzi, fără a știrbi ceva din gloria creatorului lui *Faust* — ne apare inferioară celei a lui Ienăchiță, prin caracterul „pragmatic", să-i zicem, al *găsirii* unei soluții... fericite pentru cel îndrăgostit. Iată originalul și traducerea la *Gefunden*, pentru fragmentul final în care se arată rezolvarea dilemei:

Ich grub's mit allen
Den Würzlein aus
Zum Garten trug ich's
Am hübschen Haus.
Und pflanzt'es wieder
Am stillen Ort;
Nun zweigt es immer
Und blüht so fort[1].

Am scos-o din pământ cu toate
Rădăcinile,
În grădină am dus-o
Lângă drăguța casă
Și am sădit-o din nou
La loc ferit.
Acum crește și înflorește mereu.

[1] Interesantă ar fi relația ce putem observa între Ienăchiță-Goethe și... Titu Maiorescu. În *Jurnalul* mentorului Junimii, dub data de „Duminică 8/20 noiembrie, aflăm următoarea însemnare:

Existența aceluiași motiv și la Ienăchiță și la Goethe, tratat diferit însă la fiecare dintre ei, se explică, dacă vrem, și prin caracterul lui folcloric, de exemplu în orațiile de nuntă sau de petit, în care metafora florii mutată dintr-o grădină în alta, mireasa ce trebuie să plece din casa părinților, e un loc comun. Nu fără a fi avut în față și exemplul grecilor care cultivau sistematic limba populară în poezie, sigur însă influențat, ca și urmașii săi, de cântecul lăutăresc de curte boierească, Ienăchiță Văcărescu compune grațios, — dacă știm să ne transpunem în epocă — altminteri prea multele „ahturi" și tânguiri par astăzi mai curând nesincere, dacă nu de-a dreptul comice. Poetul e prins de iubită precum un „șoim" într-un „lănțișor", prins nu de cap, ci de inimă:

Într-un copaci zarifior
Un șoim prins în lănțișor
Strigă amar, ciripind,
Norocul său blestemând:
— Multe păsări am vânat
Și-mi ziceau șoim minunat.
Iar aci laț fiind întins,
Cum am dat, pe loc m-a prins
De inimă... nu de cap!
N-am nădejde să mai scap!

Iubita este comparată cu „un puișor canar" care se hrănește cu inima adoratorului, nu cu obișnuitele „zahar" ori „cânepioară":

Tu ești puișor canar!
Nu te hrănești cu zahar,
Nici măcar cu cânepioară,
Ci hrăpești o inimioară,
Ce-ai facut-o jertfă ție...
Ce-ai de gând cu ea nu știe...

Nichita Stănescu este acela care spunea despre Ienăchiță (în vol. *Respirări*) că este „mai mare peste inimile noastre" pentru că ne-a lăsat două mari porunci: 1. „Creșterea limbii românești, 2. și a patriei cinstire". Aici vine atitudinea iluministului care gândea mai direct și mai simplu decât ardelenii, că prin cultivarea limbii întărim patriotismul românesc. Ca atare Ienăchiță compune și tipărește, la Râmnic, în 1787, gramatica sa intitulată *Observații sau băgări dă seamă asupra regulelor și orânduelelor gramaticii rumânești*, operă ce consună cu celebrul său testament:

Urmașilor mei Văcărești,
Las vouă moștenire,
Creșterea limbii românești
Și-a patriei cinstire.

„plimbându-mă cu Clara și Bodnărescu, am găsit pe coasta din dreapta Galatei (la Iași, n.n.), în diferite locuri, vreo șase viorele în plină înflorire și parfumate, le-am scos din pământ cu rădăcină cu tot și le-am răsădit apoi acasă." (Am dat textul în traducerea Georgetei Rădulescu-Dulgheru, originalul fiind în germană, cf. Titu Maiorescu, *Jurnal, VII*, Editura Minerva, 1987, p. 48). Fără a aminti și de Ienăchiță Văcărescu, editoarea observă, în notă (loc cit.) un ecou din Goethe, „în mersul frazei" maioresciene: „Sontag... habe ich... an sechs vollblühende und duftige Veilchen gefunden und mit Würzeln ausgegraben und zu Hause wieder gepflanzt", după care citează, în nemțește, versurile reproduse și de noi mai sus.

Scanned with OKEN Scanner

Înaintea gramaticii lui Heliade de la 1829, gramatica lui Ienăchiță[1] este cea mai bună gramatică românească din punct de vedere practic. Beneficiind de cunoașterea limbilor franceză și italiană, el introduce îndeajuns de mulți termeni care s-au dovedit rezistenți până în zilele noastre, explicându-i cu mult tact. Iată un citat semnificativ:

"Cuvântul are noao părți, carele suntu acestea: *articolul*, adică *încheerea*, *nome*, adică *nume*, *prenome* adică *pronume*, *verbu* adecă *graiu grăirea*, *partițipie* adecă *partășire*, *propoziționе* adecă *propunere*, *adverbu* adecă *spre graiu*, *congiunționе* adecă *legare*" etc. (96)[2].

Gramatica, atât de nimerit intitulată *Observații sau băgări dă seamă...* (a se vedea traducerea în context a franțuzismului), este prevăzută și cu un mic tratat de prozodie, foarte liber, autorul asemănându-se mult cu strălucitul său străunchi, Ion Neculce, cât privește voia cititorilor de a-l urma sau nu în cele ce le spune:

Gramatica e meșteșug ce-arat-alcătuire,
Și toți printr-însa află verice povățuire
Și scrise încă într-ales cu reguli arătate,
Pe toți învață d-a le ști fără greșală toate,
Și versuri înmeșteșugite învață d-a se face.
Siliți-vă a o-nvăța!... sau faceți cum vă place (172).

Un loc aparte ocupă în creațiile poetice ale lui Ienăchiță Văcărescu poezia (o elegie, prilejuită de moartea soției) *Amărâtă turturea*, având punctul de plecare, foarte probabil, în Athanasios Psalidas, cu *Efectele amorului*, o culegere de versuri grecești apărută la Viena în 1792. Însă tema turturelei rămasă stingheră prin moartea soției este foarte veche în literatura românească. O găsim mai întâi în *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, mai apoi și în *Cazania* lui Varlaam de la 1643. Hasdeu, în *Cuvente den bătrâni* (vol. II) studiază pe larg motivul, găsindu-l răspândit mai ales la popoarele mediteraneene, la greci, la italieni (Petrarca, într-o poezie jelind moartea Laurei, înlocuiește turturica cu o privighetoare), la spanioli etc., cele mai vechi urme ale temei putând fi detectate în *Bestiariile* medievale, ca și în poezia popular-folclorică românească, în culegerile lui Alecsandri, în acelea ale lui G. Dem. Teodorescu, în *Ornitologia poporană română* (1883) a lui Simeon Florea Marian. Versificația e cea populară bine cunoscută: „Amărâtă turturea,/ Când rămâne singurea,/ Căci soția și-a răpus/ Jalea ei nu e de spus." B. Whyte, într-o *Histoire des langues romanes*, apărută în 1814, o dădea ca exemplu de limbă românească (v. N.A. Gheorghiu, *Ienăchiță Văcărescu popularizat în Apus*, în *Viața rom.*, 1939, 12; v. și, recent, Cornel Cârstoiu, *Ianache Văcărescu. Viața și opera*, Editura Minerva, 1974).

Interesantă — nu însă deloc la înălțimea de concepție a lui Dimitrie Cantemir, care-i este unul dintre izvoare, destul de fugitiv consultat, odată cu altele turcești și bizantine — este opera în proză a lui Ienăchiță intitulată *Istorie a preaputernicilor împărați otomani* (v. și Al. Papiu Ilarian, *Tesauru de monomente istorice*, tom. II,

[1] Apărută la 7 ani după *Elementa linguae...* a lui S. Micu și Gh. Șincai este de fapt prima gramatică a limbii române tipărită în limba română; Cea a lui Dimitrie Eustatievici, de la Brașov a rămas în manuscris și a fost publicată postum.

2 Apud ediția îngrijită de Valeria Guțu Romalo.

pp. 238-302), mai ales sub aspectul ei memorialistic, anume chiar cu paginile referitoare la persoana autorului. Astfel, între altele, revelatoare ni se par astăzi cele spuse de Ienăchiță despre Viena și despre curtea Habsburgilor, unde fusese primit, în 1871, spre a trata revenirea fiilor lui Alexandru Ipsilanti fugiți în Austria. Ienăchiță nu pare deloc șocat de diferența dintre civilizația apuseană și cea orientală din care venea, cum vom vedea că se intâmplă cu Dinicu Golescu mai târziu. Costumația lui turcească, mai ales șalurile scumpe pe care le poartă, bărbat atrăgător, frumos, fiind pe deasupra, fac o impresie dintre cele mai bune înaltelor doamne din saloanele prințului Kaunitz. Era chiar consultat, în calitate de fin cunoscător, în legătură cu o tabacheră „cu brelanturi" și niște blăni de samur primite în dar de la un „gran-duce" rusesc. Boierul român se dovedește un abil diplomat în conversație. De alminteri avusese ocazia, încă din 1773, la Brașov, în casa generalului Anholtz, să stea de vorbă cu împăratul Iosif al II-lea, „autocrat amic al ideilor liberale și singurul dintre austriaci protector al națiunii române", făcând el, poetul, „dragomanlâc boierilor în limba talienească" (v. și cel dintâi foarte important studiu asupra *Poeților Văcărești* întreprins de Al. Odobescu, în 1860, cf. *Opere*, I, E.S.P.L.A., 1954, pp. 219-272). Fiind ispitit la un moment dat să-și spună părerea despre blana de samur dăruită prințului austriac de moștenitorul tronului țarilor, Ienăchiță povestește scena în felul următor:

„Îmi zise: — Să-ți arăt o blană de samur ce mi-a dăruit moștenitorul Rusiei și mă rog să mi-o prețuiești. Aduse blana și o puse pe un biliard; eu înțelesei pentru ce mi-o arată și că nu era scoposul prețuirea; îi răspunsei cum că blanele de samur nici când iaste soare, nici când iaste noapte, nu se pot prețui bine; această blană însă, socotindu-și locul de la care s-au dat și locul la care s-au dat, nu are preț și eu, de o aș fi văzut și ziua, nu sunt destoinic ca s-o prețuiesc."

Este un răspuns diplomaticesc (din partea unui român aflat la încrucișarea de interese politice a celor trei imperii) cât se poate de abil, mai sofisticat și mai... șiret decât cel dat de Miron Costin, la Cameniță, pe timpul lui Petriceicu Vodă, marelui vizir care îl întreabase dacă îi pare bine să se lățească în lume împărăția turcească:

„Și mergând Miron la cortul vizirului, pusu-l-au vizirul de au ședzut înaintea lui. Și i-au dzis vizirul să-i spuie dreptu': pare-le lor bine c-au luat împărăția Camenița, au ba? Iar Miron au răspuns că să teme a spune drept. Vizirul s-au jâmbit a râde și i-au dzis să grăiască, să nu se teamă. Atunce Miron au dzisu că suntem noi moldovenii bucuroși să se lățească în toate părțile cât de mult, iară peste țara noastră nu ne pare bine să se lățească. Atunce vizirul iară au râs și i-au dzis: Drept ai grăit..." (cf. *Letopisețul* lui Neculce, *Cap.IV*).

Diferențele de epocă (distanța în timp între cele două personaje este exact de o sută de ani) sunt mari de tot, ca atmosferă, vorbire și comportament. Esența diplomației românești este, însă, aceeași dintotdeauna.

*

* *

ALECU VĂCĂRESCU (cca 1769-1799), primul fiu al lui Ienăchiță și al Elinitei, fată a terzimanului Iacovache Rizu, avea și el o educație aleasă, primită în familie, pe lângă greacă știind foarte bine franceza. Avea să traducă cunoscutul epigraf al lui Voltaire la statuia lui Amor, pe care îl va reproduce și Balzac în *Le Père Goriot* (1833), descriind lamentabila statuie de gips a zeului iubirii, vopsită maron,

Scanned with OKEN Scanner

la intrarea pensiunii Vauquer din rue Neuve-Sainte-Geneviève: „Qui que tu sois, voici ton maître:/ Il l'est, il le fut, ou le doit être". În versiunea lui Alecu:

Oricine ești, stăpânul tău vezi-l și rob te scrie;
Că ori ți-a fost, ori ți-este azi, sau mâine o să-ți fie.

Cu excepția unui *Tatăl nostru parodiat*, în grecește, o satiră la adresa „nelegiuirilor" și „jafurilor" mai marilor din țară — aluzia era, probabil, la domnia lui Alexandru Moruzi care, din pricina a mai multor și vechi dușmănii, avea să-l ridice cu poliția din casa lui și să-l exileze la Tulcea, unde murea în împrejurări misterioase, în ultimul an al secolului XVIII — Alecu Văcărescu scrie exclusiv poezie erotică, lucru pentru care era supranumit de către V. Popp și „nemuritorul acela Ovidie al românilor". Madrigalul galant, cu rafinate „găselniți", e de rigoare la Alecu:

Oglinda când ți-ar arăta
Întreagă frumusețea ta
Atunci și tu ca mine
Te-ai închina la tine.

Asemeni lui Conachi, anacreonticul moldovean, și Alecu varsă „pâraie de lacrimi", pur și simplu, oftând până la darea duhului, slăbind de chinuri, leșinând chiar, din pricina celei care nu-i ia în seamă iubirea. Iată o piesă tipică, anume făcută pentru lăutari care s-o cânte sub fereastra idolului până ce acesta urma să cedeze:

De lacrimi vărs pâraie
Cu groaznică văpaie,
Și sufletul îmi iese
Dă ohtături adese.
.....
Mă ard peste măsură!
Slăbesc fără căldură!
Sunt bolnav în picere
Și mor făcând tăcere!

Când nu te văz am chinuri
Și când te văz leșinuri;
Ș-un ceas nu-mi prisosește
Să-ți spun ce să trudește.

*
* *

NICOLAE VĂCĂRESCU (1785-1825) publică mai întâi poeziile fratelui său vitreg, Alecu (Nicolae se născuse din cea de a treia căsătorie a lui Ienăchiță, mamă fiindu-i domnița Ecaterina Caragea), amestecându-le de altminteri cu ale tatălui, uneori cu adnotări naive, ca de album, prejudecata din epocă fiind că, între altele, poetul compunea direct sub impresia momentului de vârf al simțirii erotice, de exemplu în clipa în care iubita îi dăruia un „trandafiraș", scoțându-l din sân:

„La mai a văleatului 1795, întâmplându-se ticălosul poetic numai cu scumpa pricină a flăcărilor sale și șezând amândouă părțile peste două ceasuri cufundați într-o tăcere adâncă și sorbindu-să unul cu altul cu căutările, mai la urmă au ieșit acest trandafiraș dintr-acel sân ceresc și adică cam cu nebăgare de seamă s-au pus pă pernă, ca cum ar fi fost lepădat, la care întinzându-să

ticălosul și luându-l, tremurându-i și sufletul și mâna, întâi au fost dujănit de ce să-l ia apoi iertându-i-să greșeala au fost întrebat că să pot face stihuri asupra trandafirașului? Și el cu multă smerenie răspunzând că focul acelui trandafir ar putea însufleți și piatrile a face stihuri, cu multă blândețe, însă plină de mărime și de putere, au fost poruncit să facă. Deci el nepierzând vreme nici un minut, ținând trandafirașul în mână, cu ochii plini de lacrimi, au început a le zice din gură..."

Cum se vede, concepția despre poezie a lui Nicolae este și ea învechită, de vreme ce nu are pic de spirit critic față de compunerile fratelui său. Căci oricât am apela la „gustul epocii", la „galanterie" și deliciile superficialului secol al XVIII-lea, unele din versurile Văcărești lor și ale lui Conachi — nu toate, ce-i drept, dar o bună parte din ele! — rămân iremediabil neprimite de posteritate. Ibrăileanu, și alții după el, aflau semne ale eroticii eminesciene la Conachi și în *Spitalul Amorului* al lui Anton Pann. G. Călinescu vorbea de „petrarchism". Cu toate acestea, în mare luate, operele poeziei române neoanacreontice — cu o excepție: neoanacreonticul cântec al lui Parpangel, parodic — savant încadrat *Țiganiadei* — rămân incomparabil inferioare valoric liricii grave mai vechi, aceea a lui Miron Costin sau Dosoftei, spre a nu mai vorbi de marea poezie ce se degajă din *Învățăturile lui Neagoe*.

Totuși, cum arată Al. Piru, la Nicolae Văcărescu Anacreon apare uneori „îmblânzit", prin Petrarca:

În rai fără tine e moarte, e ghiață.
Și-n iad lângă tine e bine, e viață.

(Situația propusă seamănă mult cu aceea a lui Paolo Malatesta și a Francescăi da Rimini, văzuți de Dante în Infern, cu deosebirea că aici totul e spus în chip de hiperbolă poetică și atât.)

Există totuși la Nicolae Văcărescu și versuri care prevestesc spiritualizarea erosului, un punct de legătură între — să zicem — poemul filozofic *Viiața lumii*, pe tema *fortunei labilis*, și poezia iubirii romantice la Eminescu:

Un pic de nădejde d-aș ști c-o să-mi vie,
Și traiul mai dulce că poate să-mi fie,
Atuncea și viața mi-ar fi doar mai scumpă
Și ața ce-o trage n-aș vrea să se rumpă.

Simpatizantul mișcării lui Tudor Vladimirescu (fusese însărcinat de stăpânire să organizeze un corp de oaste destinat stăvilirii tulburărilor de peste Olt, dar nu se achitase de această misiune, conștient de dreptatea răsculaților) Nicolae Văcărescu este, în spirit pandur, primul nostru poet al unei compuneri haiducești, *Durda*, cu mult prea evidente împrumuturi folclorice:

Daleo, daleo, dragă durdă,
Fă-te-ncoace, nu fi surdă,
Vin-să te-ngrijesc mai bine
C-a-npuiat greierii-n tine.
Oleo, leo! vremea-nvitează
Pă-l cu inima vitează,
Să nu stee să se clocească,
Ci-n sânge să bălăcească,
Pomina să-și înflorească.

Scanned with OKEN Scanner

*
* *

Primii Văcărești rămân un „mit" al începuturilor poeziei românești moderne (dacă acest cuvânt mai poate spune ceva), al „dimineții" poeziei românești, cum s-a mai zis. Momentul lor este definitoriu mai ales în a întruni elemente de lirică neoanacreontică, de sorginte clasică în ultimă instanță, cu elemente de folclor autohton, imprimând încă de la începutul secolului al XIX-lea caracterul popular — în înțelesul larg — al literaturii românești. Cel mai important dintre ei este Ienăchiță. Și una dintre cele mai frumoase, mai izbutite compuneri, rămasă anonimă, s-a făcut, nu se știe exact de cine, chiar pe seama dragostelor lui:

Ienăchiță Văcărescu
Șade-n poartă la Dudescu
Cu ciubuc de diamant,
Capot roșu îmbrăcat,
Cu anteriu de atlaz,
Moare doamna de necaz.
Cu hanger de Korassan.
Doamna trece în rădvan,
În rădvanul aurit,
Cu tot coșul poleit,
Poleit de ciohodari,
Tras de patru armăsari.
Trece des și-l mai privește
Căci cu foc îl mai iubește.
Ienăchiță stih îi face
Că domnița mult îi place,
Stih cu libov înfocat
Și-o dezmiardă-n lăudat.
Boier astfel ca un brad
Nu se află-n Țarigrad.
El cu doamna s-ar lovi
Dacă vodă ar muri.

Poezia a fost publicată pentru prima dată de Cezar Bolliac, în *Buciumul* din anul 1863 (nr. 49). Și nu e surprinzător pentru nimeni că asemenea versuri-cântece erau gustate până dincoace de jumătatea secolului al XIX-lea. Ele rezistă și astăzi, ca document de epocă și ca document omenesc. Au o ritmare perfectă și suita orientală a tropilor este fără cusur. Să fie oare la mijloc opera „folclorică" a vreunui lăutar din preajma Văcărescului, la curent cu dragostea lui pătimașă pentru doamna lui Moruzi? Ori, poate, e chiar opera lui, lucrată în... colaborare cu lăutarul boieresc?

Costache Conachi[1]

Neoanacreonticul Moldovei, cu o opera poetică aproape de volumul celor dintâi Văcărești, este Costache Conachi, și el un mare boier autohton de viță veche, cu ascendenți cunoscuți ca mari dregători până în vremea lui Gheorghe Duca Vodă.

1 *Scrieri alese*, Ediție, prefață, glosar și bibliografie de Ecaterina Alice Teodorescu, E.P.L., 1965.

Scanned with OKEN Scanner

Se născuse la 14 septembrie (în Ziua Crucii) 1778, ca fiu al marelui vornic al Țării de jos, Manolachi Conachi, la Țigănești, lângă Tecuci, în ținutul Tutovei, posesor al mai multor sate și moșii întinse, mamă fiindu-i Ileana, fată a vistiernicului Dinu Cantacuzino. A învățat și el cu dascăli aduși în casă, după obiceiurile marii boierimi, un francez, Fleury, numit și *regicidul* pentru că votase, ca membru al Convenției, ghilotinarea lui Ludovic al XVI-lea, la 21 ianuarie 1793, un arhimandrit grec și un hoge turc, urmând apoi, la Academia domnească din Iași (unde familia avea case temeinice și prăvălii) cursuri de drept, de matematici și filozofie. Manolachi, tatăl, trăia ca un pașă, la Țigăneștii lui, cu mare ighemonicon, cu meterhanea și o gardă personală de 40 de arnăuți, se zice, organizând vânători și chiolhanuri de pomină, sfârșind în cele din urmă în sărăcie din pricina patimei pentru jocul de cărți. Costache, fiul, poetul, se dovedi atât de gospodar și chivernisit — îi mergea vorba de zgârcit din cale afară — încât nu numai că izbuti să răscumpere multele moșii din ținuturile Tutovei și Covurluiului, plătind datoriile răposatului tată, sumă enormă pentru acea vreme, peste 60.000 de lei, dar cumpără multe altele, stabilindu-se temeinic la Țigănești și ajungând unul dintre cei mai bogați boieri din toată Moldova, candidând, în 1834, chiar la tronul țării și având de rival pe Mihalache Sturdza, care-i fu însă preferat. A ținut un timp vornicia de Tecuci, până în 1814, când Scarlat Callimachi îl făcu vornic de poliție, sub Mihai Șuțu deținând și vornicia de aprozi. În 1821 se avea bine cu caimacamul Ștefan Vogoride (cu al cărui fiu, Nicolae, își va mărita unica-i fiică, pe Ecaterina, mult mai târziu, în 1846) dar și cu mitropolitul Veniamin Costache, cu care era văr bun. Dezaprobă mișcarea de la 1821 și stătu un timp refugiat dincolo de Prut. Se dovedi util, foarte priceput în administrație, în reorganizarea economiei și finanțelor, în comisia pentru alcătuirea Regulamentului Organic, sub Ioniță Sandu Sturdza, după 1824, obținând titlul de logofăt, apoi și de mare logofăt, în 1831, ca membru în Obștească Adunare și de oblăduitor al justiției în întreaga Moldovă. Mihail Sturdza, rivalul său la tronul țării, îl întovărășea la traducerea *Codicelui Callimachi*, tipărit în 1833, o carte fundamentală în istoria dreptului românesc.

Costache Conachi

În materie de cultură și învățământ avea concepții dintre cele mai practice și puritane. Propunea înființarea a cât mai multe școli de meseriei (licee industrial-profesionale, cum zicem astăzi), cerând să se predea ca limbă străină cu precumpănire germana, nemții fiind considerați drept model de gospodari și meșteri în diferite domenii. Publică o serie de broșuri cu caracter practic-gospodăresc, grăitoare fie și numai prin titlurile lor, precum: *Noțiuni de hotărnicie, Sfaturi către tinerii cununați pentru viețuirea casnică, Scrisoarea către Ioan Sturdza voevod* și *Scrisoare către mitropolitul Veniamin despre învățăturile în Moldova*. A făcut

felurite traduceri, din autori francezi: J.B. Rousseau, Claude-Joseph Dorat, abatele Lévizac, Charles-Pierre Colardeau, Jean François Marmontel, Pierre d'Herbigny, M-me Cottin, fragmente din tragediile lui Voltaire *Alzire* și *Zaïre* etc. Prin intermediul versiunii franceze a lui du Resnel, traduce *Essay on Man*, poemul clasicului englez Alexander Pope, tipărit cu titlul arhaic de *Prințipiile moralului sau Cercare de voroavă asupra omului*.

Foarte curioasă, simptomatică pentru epocă, această întrepătrundere de Orient și Occident în personalitatea lui Costache Conachi! În 1836, trecând prin Iași, Saint-Marc Girardin de la Academia Franceză (cel care peste vreo 20 de ani va prezida, la Paris, comisia de bacalaureat în litere a lui Al. Odobescu) rămase impresionat de caracterul puternic și contrastant al omului, cu un început de europenizare în gândire, înfășurat însă în veșmintele lui orientale, cu șlicul uriaș pe capu-i uscățiv, o figură „delicată și urâtă" în același timp, având o fizionomie în care „e ceva mult mai izbitor decât demnitatea", fără „falsă simțire", „batjocoritor și sardonic", cu un sarcasm necontenit îndreptat „împotriva viților". *„Jamais je n'oublierai sa figure et son atitude pendant qu'il me parlait"* declară memorialistul adăugând acest deosebit de fin și exact portret:

„În timpul chiar când îmi vorbea pe acest ton caustic și sec, întorcea între degete niște mătănii de boabe de ambră, după obiceiul moliciunii orientale, și păstrase și veșmântul oriental, astfel că văzându-l jumătate culcat pe divan, înfășurat în cutele caftanului său de matase și al șubei de blană, calm și aproape nemișcat, în afara mâinilor care se jucau mașinalicește, în repaus, cu ochii numai mici și cenușii, care străluceau din timp în timp, și cu buzele care se strângeau surprinzând un surâs, această figură batjocoritoare și cu totul europeană făcea cu atitudinea, costumul și mătăniile lui orientale un contrast ciudat."

Contrastul miră din cale afară când descoperim că acest om atât de calculat, econom și gospodar, predicând tot timpul „moralul și iarăși moralul", scrie versuri de o frivolitate cu totul ieșită din comun. Și nu doar platonice, așa zicând, pentru că avea sumedenie de amante, deloc închipuite, ci foarte reale, cum reiese din feluritele acrostihuri, rând pe rând dedicate mai multor Casandre, Luxandre, Zmarande, Anicăi, Marghioalei, Elencăi, Marioarei, Casucăi etc., unul dintre ele indicând chiar o turcoaică, Istili. Iată, cu titlu de exemplu, unul dintre multele, grațioase *Nume*, slăvind iubirea galantă, carnală, ca să spunem așa, suferința fiind provocată de săgeata lui Cupidon înfiptă în pieptul „bolnavului":

Minune lumii tu ești,
Căci, când cați, inimi rănești,
Având dar de sus să poți
Și de la moarte să scoți.
Rob sînt și voi să-ți fiu,
Căci iubindu-te sînt viu,
Iar a m-avea depărtat
Zi că mă ai și îngropat.
Orice vrei, pân-să și mori
Pentru-al tău singur amori,
Am hotărât să primesc,
Numai ca să te iubesc.
Răbdare nu pot să fac
După boala care zac,
Având înfiptă în piept
Săgeata de când aștept.

Scanned with OKEN Scanner

În câteva cazuri galanteria e pe punctul de a pica în trivialitate; sau poate prejudecata noastră privind „decența", astăzi, nu se potrivește cu estetica epocii lui Conachi? Iată compunerea *Mergând către prea iubită*, citadela asaltată fiind acum cucerită definitiv:

Aleargă, suflet, aleargă,
La soția ta cea dragă,
Căci te-așteptă cu dor mare

Du ochilor drept vestire
A plânsului contenire,
Du guriței bucurie
De sărutări cu trufie.
Sânul, peptul dezvălește,
Țâțișoare rumenește,
Ridică di pi picioare
Orice feli de-nvălitoare
Și spune cu îndrăzneală
C-am să fac mare năvală.

Devine astfel foarte limpede, fie și numai din aceste două citate de mai sus, că între activitatea „gospodarului", a dregătorului, a gânditorului iluminist, a omului de stat Costache Conachi și... amor, nu este nici o legătură. Aceasta era epoca! Moravurile personale și intime ale omului erau un lucru și viața și activitatea sa publică cu totul altceva. Cât de mult s-a... îngustat sfera înțelesurilor cuvântului „morală" (sau, cum se spunea pe atunci, „moral") de la Conachi și de la Maiorescu până în zilele noastre! Astăzi insul de rând — cel foarte de rând (care nu trebuie lăsat nebăgat în seamă câtuși de puțin) — când zice „morală" gândește chiar ca un comunist fost șef de cadre, rutinier și cu capul pătrat: situația din dosar a omului cât privește, de obicei, relațiile lui... amoroase, dacă sunt „pe linie", corecte, licite sau nu. Când de fapt un Conachi (sau chiar Maiorescu) nu pare a face vreo legătură între, să zicem, infidelitățile extraconjugale ale cuiva și caracterul omului, a intelectualului în primul rând. Altceva n-avem de făcut decât să constatăm această evoluție semantică a cuvântului și în funcție de ea să înțelegem omul și epoca, inclusiv opera scriitorului.

Tocmai la Costachi Conachi însă apare o mai accentuată spiritualizare a erosului, între atâtea trivialități și indecențe, cum suntem tentați să le taxăm noi cei de astăzi. E vorba de ceea ce poetul — care totuși nu s-a gândit să și publice ce scrie în materie de poezie, cumpunerile lui, toate, fiind destinate strict trebuințelor sale amoroase — numește „amoriul din prietesug". La mijloc este iubirea sinceră pe care Conachi a avut-o pentru Smaranda Negri, născută Donici, mama marelui luptător patriot Costache Negri și a Elenei Negri, muză, la rândul ei, a lui Vasile Alecsandri. O cunoscuse încă din 1812, la Iași, o reîntâlnise la băile de la Slănic prin 1819 și, așa cum rezultă din *Jaloba mea*, îi declarase fierbintea lui dragoste. Deși femeia era văduvă încă din 1824 — Conachi rămânând neînsurat până la vârsta de 50 de ani — căsătoria nu s-a făcut din pricina Caterinei, sora mai mare a poetului, care obiecta cum că, săracă fiind și împovărată cu cinci copii, văduva n-ar fi pe

potriva bogatului său frate. (Obicei al vremii, acest drept de veto dar și, probabil, lăcomia de avere a surorii Caterina.) Căsătoria s-a făcut după moartea zgârcitei, care semăna, în fond, la caracter cu fratele. Căsnicia fericită nu dură decât trei ani, când Smaranda muri, jelită în versuri sincere, arhaice desigur, dar și cu o tresărire eminesciană, iubita fiind „dulce lumină“:

Ah, te-ai dus, dulce lumină, din zarea ochilor mei,
Unde-i viața, unde-i mila ce izvora dintr-ai tăi!
Toate s-au sfârșit cu moarte, furul cel neadormit,
Fără milă, fără veste chiar din brață-mi te-au răpit.

Potrivit procedeelor clasice cunoscute la Ovidiu, Catul, Tibul, la noi Asachi sau Alecsandri, Smaranda Negri are în compunerile lui Conachi numele poetic de *Zulnia* (în timp ce el, poetul și partenerul în iubire își dă numele în anagramă, *Icanok*). Alt element de „clasicitate“ (afară de Afrodita, de Amor și săgețile lui) nu mai este de găsit în erotica lui Conachi. Mai degrabă s-ar putea depista, în poeziile pricinuite de iubirea pentru Zulnia, oarecari elemente preromantice, amestecate fatal cu „ahturi“, pricina fiind lipsa nu a simțirii, cât a formelor limbajului, cum avea să spună Ibrăileanu. Iată câteva extrase din *Scrisoare către Zulnia*:

Soarele, ce eu cu plânsul îl întâmpin când răsare,
Și luna, ce mă găsește în suspin și în oftare,
Pentru mine nu colindă decât un cerc de durere,
Mă vait și zi și noapte, dar în zadar, că scădere,
Nici este, nici a fi poate la a despărțirii jele.

„Amoriul din prieteșug“ este acela „carele înființază pe două firi într-o fire“, firi pe care (anticipare a oximoronului eminescian „plăcere-durere“, „dureros (fioros) de dulce“?) le umple „de focul ce-le arde cu plăcere,/ Le sporește mulțămirea prin necaz și prin durere“. Suferința nu este, la Conachi, suficient de abstractă, purificată, nici chiar în *Amoriul din prieteșug* (titlu ce presupune, la poetul oriental, gândul că în regulă generală amorul implică respectarea femeii ca partener egal, măcar în dragoste, cu bărbatul, simplă fiziologie), căci prea „cumplite“ și „deznădăjduite“ sunt suferințele, prea strigate în gura mare:

Privegheri, oftări și lacrămi, plânsuri, rugi și osteneli
Suferiri, doriri cumplite, prepusuri otrăvitoare,
Pasuri deznădăjduite, pasuri fară măsurare,
Și peste aceste toate, încă spre îndeplinire,
Se cere prieteșugul cu credință și iubire.

Preromantică ar putea fi (în, de exemplu, o poezie ca *Slănicul iarăși după 26 de ani*) luarea ca martori ai iubirii a unor elemente de natură, „nalta stâncă“ sau „copaciul mare“ pe care odinioară îndrăgostiții își scriseseră, cum se obișnuiește și până azi, numele, însoțite de aceste două versuri emblematice: „Călătorule, nu trece, stă, citește și cunoaște/ Că amoriul cel mai strașnic din prieteșug se naște!“. Unde cuvântul care strică totul este superlativul lui *strașnic* aplicat iubirii. În *Cine-i Amoriul* s-a spus că ar putea fi vorba de un alt element preeminescian. Cugetarea înaltă — cum ar fi zis Maiorescu — lipsește cu totul. Amoriul e numai „ostașul viteaz al firii“, care are „curaj“, „dă năvală“, „robește“, nu cu arme „de heră“, ci cu „milă“ (cuvântul trebuie să aibă aici înțelesul de „suspin“), cu „durere“,

cu „rugi", făcând „răni", nu în trupuri ci „în simțire" ș.a.m.d., alegoria țintind la nevinovatele obscenități ale vremii conachiene:

Prin vedere el să naște, ochi și gene și guriță,
Obraji rătunzi, albi și rumeni, pepturi, sânuri cu mici țâță
Sunt a sale vânătoare...

Iubirea fizică, dorința „lumirii", a trăirii pline a vieții, are un mic punct de plecare în Conachi, în Văcărești și în *Spitalul Amorului* (unde multe dintre asemenea compuneri se tipăresc ceva mai târziu) înspre erotica eminesciană. Și G. Călinescu a explicat bine lucrul. Fenomenul a putut avea loc numai pentru că Eminescu a înțeles infinit mai adânc frumusețea — îndrăznim a zice și puritatea — erosului folcloric țărănesc și național românesc, spre deosebire de cel boieresc-fanariot și de joasă psihologie epicureică. Se cuvine să spunem că nici Conachi nu este străin de poezia folclorică autohtonă, cum nici Văcărești nu sunt. Și era firesc să fie așa, de vreme ce lăutarii de la curte erau de prin locurile noastre. Iată un motiv curat popular în tratarea conachiană:

Astă noapte pe răcoare
Cânta o privighetoare,
Cânta și zicea cu jele:
„Ah, soțâia vieții mele,
Ce dușman făr' de durere
Mi te-au răpit din vedere... etc.

Este același motiv pe care-l vom întâlni și în cea de a IV-a parte a *Amintirilor* lui Creangă, unde ni se spune cum cânta Mihai Scripcariul din Humulești:

Frunză verde de cicoare,
Astă noapte pe răcoare
Cânta o privighetoare
Cu viersul de fată mare.
Și cânta cu viers duios,
De picau frunzele jos...

Unde ultimul vers este absolut magistral (evident, Creangă nu schimbă nimic din original), prin puritatea și adâncimea sentimentului, altfel spus prin autenticitate.

Cronologia poeziilor lui Conachi nu poate fi stabilită decât foarte cu aproximație. Sigur este că poetul a mai iubit și după moartea Zulniei, căci avem ca dovezi anume acrostihuri în acest sens. În orice caz există mărturia că n-a depus „armele" decât dincolo de respectabila vârstă de 70 de ani, când scrie:

Amori la a ta putere de-acum nu mă mai închin,
Na-ți și arc na-ți și săgeată, na-ți și ghimpul cu venin,
Căci la invalizi ca mine ele nu să mai cuvin.

Mergi și du-te de la mine frumușălelor să spui
Că acela ce prin versuri le-au slăvit acuma nu-i
Decât un scheletru răce, răzămat pe cârja lui.

Ca un omagiu totuși această poezie, mărturisind neputința vârstei, este intitulată *Zmaranda Conachi, logofetească, născută Donici*, semănând parcă și cu un epitaf și cu o căință întârziată.

Cu *Comedie banului Constantin Canta, ce-i zic Căbujan și Cavaler Cucoș*, scrisă impreună cu Nicolae Dimachi și Dumitrache Beldiman, *Giudecata femeilor* și *Amoriul și toate harurile* Costache Conachi se înscrie printre pionierii dramaturgiei românești. Piesele, mai mult niște glume ce trebuiau să se joace, nefiind pe atunci teatru, numai „la păpușării", au *obraze* (adecă personaje), *faceri* (acte) sau *perdele* (scene). Sunt scrise, evident, tot în versuri. Prima e o satiră la adresa zgârceniei și lăcomiei de bani a boierilor, celelalte — foarte libere în limbaj, făcute a se juca numai cu spectatori bărbați — arată nenorocirile care decurg din amor, printre „obraze" figurând fel de fel de „bărbați curvari" (cel „cu slăbăciune", „adiaforul" = nepăsătorul, „obraznicul", „vicleanul" — rol pe care autorul și-l rezervă), „femei măritate", dar și zeități: Zefs, Ermis (Hermes) și, firește, Amoriul.

După Dimitrie Eustatievici (care însă a rămas nepublicat cu *Gramatica* sa în manuscris mai mult de două secole) și după Ienăchiță Văcărescu, Costache Conachi este al treilea scriitor român care lasă un tratat de poetică (de astă dată independent, nu doar ca o anexă a unei gramatici) intitulat *Meșteșugul stihurilor românești*, lucrare de amator totuși, chiar pentru acea vreme. Dar și puțintel cam neașteptată, dacă ținem seamă că omul practic Conachi nu punea preț anume pe poezie (deși a scris destul de multă). „Creșterea limbii", ca element civilizatoriu și patriotic nu pare a-i sta în vederi, ci mai curând „moralul" și „luminarea", cum spune în scrisoarea către mitropolitul Veniamin: „Am socotit să câștigăm luminile, fără a socoti că niște ochi ce ies de la întuneric trebuie pe încet să se deschidă, pentru ca să nu chiorască mai tare" (așadar, cum s-ar zice, progresul treptat), mai important decât orice fiind „moralul, moralul și iar moralul [...] căci ce ar folosi să știu câte sunt în văzduh, în ceri, pre pământ și în mări, când am înstrâmbătăți, am jefui, am prigoni, am învrăjbi, adică ne-am face mai răi decât am fost...". În problemele limbii Conachi, ce pare un conservator (s-a văzut și din relatarea lui Saint-Marc Girardin care îl vedea ca pe un iremediabil oriental, fară complexe) se dovedește a avea un simț mai sigur decât latiniștii, superior mult lui Asachi, la un moment dat el propune să zicem „filozofie" și nu „iubire de înțelepciune", „geometrie" și nu „măsuro-pământ", „geografie" și nu „pământo-scriere", să pronunțăm „ocupațiune" și nu „ochiupasion", conform foneticii limbii române etc. (v. și G. Ibrăileanu, *Opere*, 7, Minerva, 1979, p. 266).

Revenind la tratatul de poetică al lui Conachi, *Meșteșugul stihurilor românești*, vom mai spune că nici acesta nu este absolut original, ci cu multe împrumuturi și sugestii de la poeți și gramatici greci, cum ar fi Hristopulos, dar și de la francezi, în special abatele Lévizac, cu ale sale *Les trois lettre adressées à une dame anglaise*. Și Conachi își prefațează micul tratat cu o scrisoare către o *Preacinstită cucoană*, mulțumindu-i de bucuria ce i-au făcut stihurile lui și măgulind-o că, dacă are vreun talent („dar"), acesta nu se datorează naturii, ci chiar grațioasei sale adresante:

„Nu mă bucură stihurile ce am făcut, cât, pentru că am dobândit plăcere si iscălitura dumitale, cu care pot să fie plăcute în ochii tuturora. Dumita mă cinstești a zice că dau suflet unor rânduri ce potrivesc în versuri si că zugrăvesc patimile cu înviosare ce gâdilă sâmțirea sufletească. Dar vei ști, strălucito, că darul acesta l-am primit de la dumita în ceasul acela când

mi-ai aratat că poate muri cineva încă trăind și să trăiască murind. Îmi scrii ca ai dori să afli meșteșugul cu care să însuflețească stihurile; te sfătuiesc să-l dai de la ochii dumitale, pentru că de la dânșii l-am furat".

Așadar, Conachi, chiar ca teoretician al poeziei, nu pierde prilejul de a avansa galanteriile obișnuite în scopul cuceririi unei inimi. Scrisoarea e semnată, discret, „Mă știi". Mai târziu, stricându-se relațiile dintre poet și muza inspiratoare a... poeticii lui, devenit brusc misogin, Conachi adaugă aceste versuri răzbunătoare: „Gândeam c-am iubit un înger din ceri supt chip femeiesc,/ Dar n-a fost decât femeie din iad sub chip îngeresc".

Deci nici o fărâmă de ideologie poetică nu ne-a rămas de la Conachi, ca de alminteri nici de la ceilalți înaintași poeticieni români, de care am vorbit imediat mai sus, Dimitrie Eustatievici și Ienăchiță Văcărescu. Altfel au stat lucrurile cu vechii umaniști, Ureche, Costin, Neculce, Dosoftei, Cantemir, o conștiință literară înaintată, cum am vazut, având mai ales Ion Budai Deleanu. Restul poeticii lui Conachi se rezumă strict la tehnică: „silave", „ocsii" (accente), „stihurgnică" (versificație), „stihurgos" (versificator), „pentru asămăluire" (comparație) etc. Iată, spre a ne face o idee de stilul teoreticianului-tehnician, definirea metaforei: „Metaforă să numește la stihuri a potrivi o lucrare străină, bunăoar zicând *amoriul arde*, cuvântul *arde* este metaforă pentru *amori*, pentru că numai focului îi e dat să arză."

Meritul în *Meșteșugul...*, cât este, stă în construirea de versuri exemplificatoare care, la mijloc intrând talentul indiscutabil al autorului, sunt aproape perfecte pentru acea vreme. Alminteri, poetica lui Conachi rămâne iremediabil învechită, ca și opera propriu-zisă, de nu vom ști s-o apreciem cum se cuvine încadrând-o în epocă, lângă işlic și anteriu, în iatac și pe divan. Romanticii, în frunte cu Eliade și Bolintineanu, chiar Alecsandri, o vor respinge de plano. Aceasta pentru că influența franceză a avut o greutate hotărâtoare în modernizarea poeziei românești. Pe drept cuvânt, deci, scria Ibrăileanu:

„De la 1821 până la 1880 noi am trecut prin toate schimbările pentru care altor popoare le-a trebuit sute de ani. Aceste bruște schimbări politice au influențat asupra literaturii, cum era natural, și de aceea schimbările în literatură sînt tot așa de bruște. Între doi poeți foarte apropiați găsim deosebiri colosale: între o poezie a lui Conachi de la 1848 și una de a lui Eminescu de la 1870, deosebirea este enormă: în douăzeci de ani am trecut de la poezia — îi putem zice — barbară, la aceea a lui Eminescu, care e poezia cea mai înaltă care se poate scrie în vreo literatură. Noi în șaizeci de ani am ajuns civilizați din barbari cum eram înainte de 1821, influențați și imitând schimbările din Apus; asemenea e și cu literatura." (*op. cit.*, p. 257)

ALȚI POEȚI MOLDOVENI DIN EPOCA LUI CONACHI

Boier de rang mare, dintr-o familie grecească însă, cu oarecare vechime în țară, moldovenizată, NECULAI DIMACHI (cca 1777 — 16 oct. 1836, Iași) era rudă cu Costache Conachi, cu care colabora, cum am văzut, la *Comedia a banului Constantin Canta ce-i zic Căbujan și cavaler Cucuș*... Pe cont propriu el continuă

tema și în *Alte stihuri asupra banului Constantin Cucuș... făcute de sângur Neculai Dimachi*. I se mai atribuie și piesa în cinci acte, zise „seri", și în versuri *Sfatul familii*, mai lungă, cu personaje copiate după natură, niște boieroaice de prin preajma Bîrladului, ce-și fac de cap cu „craii" vremii, totul spus cam „fără perdea"[1]. Dimachi scrie și el neoanacreontice, cum ar fi *Piima lui Neculai Dimachi asupra visternicesei Anica Roset* — compunere ce i-a adus celebritate în cercurile boierești ieșene din epocă — sau *Pentru una ce avè prepus că l-au îndepărtat*, cu reproșurile de rigoare către iubită, cu „arderi", ca și la, am văzut, Nicolae Văcărescu:

Ai hotărât să mă arz, acest foc îmi pare dulce;
Tu mi-ai zis ca să trăiesc, iar tu la mormânt mi-i duce,
Și-oi muri prè mulțămit, fluturașului urmând,
Căci văd bine că mă ard, dar voiesc să mor arzând.

Mai multe semne de preromantism aflăm la o scriere poetică purtând însemnarea manuscrisă următoare: *„Alta, tot de Dimache, care șăzând la Copou pe lună, au făcut aceste stihuri"*. Ar fi, deci, o pătrundere a *solitudinii* lamartiniene? Însă chiar și luna, cu razele ei, este invocată să mângâie pe suferindul de dragoste care varsă lacrimi prea fără demnitate:

Lună, lună, te văz, lună,
Și-nfocată cu lumină,
Revarsă a ta rază
O dulceață de viiață.
Pe sămne nu porți sâmțâre
La a mè nenorocire,
De privești fără-de-ndurare
A lacrimilor vărsare...

Dimachi își arată virtuțile de satiric mai ales în *O adunare a trii cucoane*, caricaturi de bârfitoare ale epocii, văzute în comportament:

— Ia tăceți, acum ajungă,
Ce atâta vorbă lungă!
Vino-ncoace, tu, nevastă,
Să privim noi la fereastră,
Ce s-aude duruind
O butcă hodorogind...
— Ia lăsați, nu vă sfădiți
Și vă-ntoarceți de priviți,
Să vedeți doi într-o butcă
Ca dracul când îi apucă.
Așa strigă și vorbesc,
Ori pe semni se sfădesc.
El, îl știu, îi Costandin,

[1] Șerban Cioculescu întreprinde un studiu documentat în care arată că Dimachi ar fi autorul întâiei noastre comedii originale (nepunând la socoteală misterioasa, problematica *Occisio Gregorii in Moldavia Vodae, tragedice expressa*, scrisă între 1778-1780, nu se știe de cine — Samuil Vulcan? I. Budai Deleanu? — și jucată de gimnaziștii de la Blaj), v. *Prima piesă română, comedie în 5 acte („seri") și în versuri de vornicul N. Dimachi, înainte de 1834*, în *Gazeta literară*, 11 dec. 1958; v. textul publicat în *Viața românească*, nr. 12, 1960; v. de același în *Varietăți critice*, E.P.L., 1966.

Scanned with OKEN Scanner

Nătărăul cel deplin,
Împreună cu Iordachi
Gugumanul lui Dimachi.
— Adivăr că-i guguman,
Nu plătește nici un ban,
Că-i cu totul chiulhaniu,
Nu-i ca Razu paraliu.
Dar macar și Constandin
Nu-i mai gios că-i balândin,
Prea bine s-a potrivit,
Ca când dracu i-a unit.

Neculai Dimachi a ocupat și el mari dregătorii, până la aceea de vel vornic, adică președinte al Tribunalului apelativ pe vremea Regulamentului Organic. A candidat, fără șanse, ca și ruda sa C. Conachi, chiar la domnie contra aceluiași Mihail Sturdza. Avea, rămase de la părinți, moșii întinse în ținutul Dorohoiului.

*
* *

Poet satiric cu totul notabil în epocă, mai bătrân decât toți însă, mai bătrân chiar și decât Ienăchiță Văcărescu, este moldoveanul-bucovinean MATEI MILU (1725-1801), bunicul marelui actor Matei Millo, interpretul de neuitat al Chiriței din comediile lui Vasile Alecsandri. S-ar fi trăgând dintr-un „frânc" (cuvânt care însemna pe atunci și *francez*, dar și *italian*) pe nume Enaki Milu, pomenit în cronica lui Pseudo-Enaki Kogălniceanu ca staroste de Cernăuți, prieten și tovarăș de afaceri cu un alt „frânc", pe nume Leință-Linchou — acesta umblând îmbrăcat și în travesti femeiesc, de nu puteai ști de-i „frânc au frâncoaică", strămoșul, se zice, al familiei boierești Lenș (v. I. Tanoviceanu, *Un poet moldovan din veacul al XVIII-lea: Matei Milu,* în *Analele Academiei Române,* s. istorie, II, 1897-1892), fugind împreună, când în Polonia sau în Rusia, când revenind în Moldova, în funcție de fanarioții care le erau favorabili sau nu. Milu, satiricul, era un voltairean, știa bine franceza și greaca, dar și rusa, având oarecari studii făcute la Petersburg, ocupând unele funcții: vătaf de aprozi, apoi vel sulger, vel stolnic, ispravnic, vel spătar. Raționalist și iluminist, cunoscător foarte probabil și al lui La Bruyère, poetul versifică, influențat în bună măsură și de cimiliturile moldovene auzite prin șezători, observând cu ascuțime comportamente de epocă și caricaturizând fiziognomii, anume potrivite spre a se putea deduce caracterele. Iată-l pe insul fudul cu fața „scurmată", afectând grecizarea fanariotă la modă:

Un om nalt și deșirat,
La față foarte scurmat,
Cu barbă dintr-însu,
Vrednic de tot râsu.
Umblă crăcănat,
Din șolduri legănat,
La chip urât și slut,
Are un picior mai scurt,
Se socotește *arifțè*,
Ocara lumii, și *eglengè*,
Se mândrește, fudulește
Gâci cine este?

E prevestit, în aceste „ghicitori", *Farmazonul din Hârlău* care face „pombă și fală" când vine în Iași, ca și „provințialii" din fiziologiile lui Kogălniceanu și Negruzzi. Banii cei mulți ai boierului moșier îl făceau să sfideze pe... „capitaliști", oricât de incult și țărănos ar fi fiost la minte:

Vrut-au și pah. Lazu să-mbrace,
Deci gustul nu-i lipsește,
Punga nu-l embondisăște,
În Eș să ivește,
Pe ulița mare să trezăște,
Cu 15 lei cheltuială
Să facă pombă și fală.
Intră în sultan mezat,
Cumpără un șlic alb, lat,
Banița în cap își trântește
Și singur să fudulește...

Apucându-se de scris mai spre bătrânețe, moralistul Milu este desigur un pic și misogin. Într-o altă „ghicitoare" ce ne-o propune aflăm portretul-caricatură al babei cu aere de cochetă, sulemenită cu toate chiclazurile și împopoțonată strident, „cu fumuri de frumoasă", la vârsta istericalelor însă, țipând și ocărând în dreapta și în stânga. E Chirița lui Vasile Alecsandri, anticipată cu aproape o jumătate de veac:

Pe aceasta îi gâci-o,
Lesne îi nimeri-o:
O babă cu fumuri de frumoasă,
Dar o foarte mare mincinoasă,
Zavistnică, clevetitoare,
Ocarnică și bârfitoare,
Grăiește cu necontenire,
Răcnește, țipă, de peire,
Se-mpodobește, zarififsește,
Se pudruiește, sulimenește,
Gâci cine este?

O „modă" a epocii, satirizată mai târziu și de Alecsandri, în același personaj al Chiriței, era ca femeile din societatea bună să leșine, în ocazii anume. (Și în *O scrisoare pierdută* de I.L. Caragiale Zoe se preface că leșină, la un moment dat, prilej pentru Trahanache să spună din nou cât de „simțitoare" este.) Pe timpul fanariot leșinul trebuia să alterneze cu istericale și fel de fel de „zbuciumări". Remediul oficial era afumarea cu pene pe la nas. Însă satiricul nostru se arată un cunoscător foarte avizat in materie și într-un fragment intitulat *Asupra istericalelor* este de părere că „patima grecească", imitată și de românce, ar fi numai un moft:

Apoi și din moldovence,
Ca să semene a grece,
Și ele se fac c-amețesc,
Socotind ca să se arate delicate,
Fără pricină, de orice cad leșinate,
Se afumă cu pene,
Pe supt nas, ochi și gene.

Lui Milu această manifestare i se pare firească numai la țigănci (n-am putea ști cât de serios și cât de în bătaie de joc vorbește făcând o asemenea afirmație). Ca

atare leacul împotriva imposturii nu poate fi decât biciul din bătrâni, aplicat cu metodă:

În vremea când năbădaica vine
Să aibă bărbatul un bici bun la sine
Și la c... să-i deie una sută bine,
Șaptezeci sau nouăzeci și unul la vine,
Cincizeci, șaizeci la spate,
Să o umple de sănătate.
Cu aceasta prea mult se folosesc
Grece, moldovence se tămăduiesc.

*
* *

Într-un contact încă mai strâns cu cultura apuseană a luminilor, operat prin intermediul celei rusești, dar și direct, ne apare IOAN CANTACUZINO (n. la Istanbul în 1757 — m. la moșia Kantakuzinka, Rusia, în 1828) — fiu al clucerului Răducanu Cantacuzino și al Ecaterinei Mavrocordat, fiica domnului Moldovei Ioan Mavrocordat, strămutați la București când copilul avea 2 ani, apoi, definitiv, în Rusia, unde acesta se înrolează în armata țaristă încă de la vârsta de 15 ani, cu gradul de praporgic. A participat la războaiele ruso-turce și a ajuns până la gradul de polcovnic, împărăteasa Ecaterina a II-a înnobilându-l cu titlul de cneaz și dăruindu-i o moșie pe malul drept al Bugului, unde se stabilește împreună cu fratele său Nicolae întemeind târgul Kantakuzinka. A ținut tot timpul relații strânse cu rudele din țară și a urmărit mai de departe evoluția literelor române. În culegerea de versuri *Poezii noo alcătuite dă I... C.*, apărută la Dubăsari ori Movilău, aflăm foarte intersante, simptomatice traduceri, prelucrări și compuneri originale cu ecouri strânse din autorii frecventați de scriitorii ruși de pe atunci: Young, Gray, Metastasio, A. Pope, Montesquieu, Florian etc.[1] Cu totul caracteristică ne apare atracția lui Ioan Cantacuzino față de Alexander Pope[2]. Clasicul și iluministul englez era un moralist, inspirat, între alții, de francezul Fontenelle, autor de *Pastorale*, de *Epistole morale* și traducător în englezește al *Iliadei*, autor el însuși al unei *Dunciade*, dar cunoscut mai ales prin poemul filozofico-moralizator *An Essay on Man* (1733-1734). Ioan Cantacuzino îl traduce după versiunea francezului Silhuette (vezi nota anterioară) și-i împrumută ideile în compunerea sa originală *Satiră: Omul*, moralizând cu asprime și în versuri îndeajuns de greoaie, chiar pentru vremea respectivă, poftele nemăsurate ale semenilor săi, egoismul, ambițiile deșarte, minciuna, viciile de tot felul, zavistuirile, înfumurarea, goana după onoruri, arghirofilia etc. Într-o bucată, din aceeași culegere, intitulată *Râs mult*, poetul afectează detașarea stoică, cumpătarea înțeleaptă, un soi de *epicureism* al insului hotărât o dată pentru totdeauna să se retragă în sine, să se mulțumească cu mult-puținul pe care i-l hărăzește soarta, știut fiind că dorințele peste marginile necesității nasc nenorociri. Suntem însă foarte

[1] Vezi: Gh. Ivănescu, *Un poet român necunoscut din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea*, în *Iașul nou*, decembrie 1953, pp. 221-232. Vezi și *Bibliografia românească veche, IV. Adăugiri în îndreptări*, Buc., 1944, p. III.

[2] *Cercaria asupra omului de Alexandru Popu, scrisă și tălmăcită după frantozăști de K.I.K. la anul 1789 la Odessa*, manuscris la B.A.R., nr. 6002, semnalat de Alexandru Duțu, în *Documente...*, *Steaua*, XVI, nr. 9, sept. 965, p, 121. Manuscrisul nu este autograf, cum se spune în *Istoria literaturii române*, vol. II, tratatul academic, Ed. Academiei, 1968, p. 183. Vezi la acest loc cit. semnalarea altor traduceri ale lui Ioan Cantacuzino.

Scanned with OKEN Scanner

departe de noblețea, de înălțimea cugetării schopenhauerienei *Glosse* a lui Eminescu, de vreme ce avem în față numai versuri precum acestea:

Eu sunt cel ce cu plac sug vin.
Însă și știu iar când să stau,
Minții mele răgaz dau.
Ha ha ha! Ha ha ha!

*
* *

Între ciracii, admiratorii și protejații lui Costache Conachi, trebuie să punem și pe VASILE POGOR, comisul (1792, Pogorăști, J. Botoșani — 10 dec. 1857, Iași), tatăl junimistului Vasile Pogor, în a cărui frumoasă casă boierească se țineau cele mai multe dintre ședințele celebrului cenaclu condus de Titu Maiorescu, devenită astăzi Muzeul literaturii din Iași. La îndemnul lui Conachi, traduce *Henriada* lui Voltaire, dar se încearcă și el într-o epopee cu caracter satiric politic *Eterida. Facire epic-comică împotriva întrunirii grecilor asupra Porții otomanicești*, din care n-a ajuns să scrie decât *Cântarea I* și un scurt plan pentru rest. A dus însă la capăt o altă scriere cu caracter de epopee-alegorie intitulată *Vedenie ce au văzut un schimnic Varlaam de la mânăstirea Secului din Moldova la anii de la zidirea lumii 7329, iar de la întruparea mântuitorului nostru Is. Chr. 1821*. În nu mai puțin de 1283 de versuri alexandrine[1]. Schimnicul Varlaam este ridicat în slava cerului și trecut pe tărâmul celălalt, într-un fel de infern care însă, alegoric, nu-i decât Moldova lăsată pradă tâlharilor turci și greci (la mânăstirea Secu, se știe, a fost ultima mare luptă care s-a dat între turci și ceata de eteriști conduși de Iordache Olimpiotul — trădătorul lui Tudor — care pier sub asediu până la unul)[2]. Povestitorul nu înfățișează bătălii, în alegoria sa, cât mai ales face loc diatribei satirice:

Strigări, plângeri și suspinuri preste tot locul auzeam
Și din toată țara noastră numai bejănii vedeam;
Grecii, turcii și tâlharii pretutindenea prăda
Și norodul lăcomiei, jertfă jalnică se da.

Cu o imaginație asemănătoare celei cu care este descrisă capiștea Pleonexiei, din *Istoria ieroglifică* a lui Dimitrie Cantemir, schimnicul vizionar Varlaam ne descrie apoi sala cu tronul somptuos în mijloc, unde oficiază Doamna Dreptății judecând pe răufăcători. Ea are o înfățișare „preamăreață", e îmbrăcată „moldovenește" (putând deci fi luată ca o alegorie a Moldovei) și are de-a dreapta și de-a stânga câte un arhanghel, primul ținând cumpăna și cel de-al doilea sabia, cam ca în zugrăvelile din pridvoarele vechilor biserici cu Judecata de apoi:

[1] Vezi Emil Vîrtosu, *O satiră în versuri din Moldova anului 1821*, în *Studii și materiale de istorie medie*, II, 1957, pp. 465-540. (La *Anexe* e publicat și fragmentul din *Eterida*, apoi *Dialog între Fire și Moldova*, și *Oubli*.

[2] Analiza amănunțită a epopeilor și satirelor lui Vasile Pogor comisul s-a făcut în lucrarea noastră *Forme ale clasicismului în poezia românească până la Vasile Alecsandri*, Editura Minerva, 1979, pp. 154-167 și respectiv 296-300.

Scanned with OKEN Scanner

Acolo era o șală, largă și fără sfârșit
Și în mijloc un jilț mare, foarte, foarte-mpodobit.
El era-n chip de luceafăr, foarte iscusit lucrat
Și cu mii de milioane de raze înfășurat.
Un soare ședea deasupra, ca cu un cuiu pironit,
Luna și alte planete împrejur sta umilit;
De-a dreapta ședea un înger cumpăna mare ținând,
Și den a stânga un altul cu sabie lucind.
Pre scaun ședea o Doamnă preamăreață și cu chip,
Moldovenește-mbrăcată, cu straie de șal și șip.

Fiind vorba de o vedènie a unui schimnic (motivul, prevestind procedeele romantice, îl vom afla aplicat în *Cântarea României* de Alecu Russo) imaginile apocaliptice sunt de rigoare. O fiară îngrozitoare, un monstru în chip de balaur, se prezintă în fața acestui tribunal suprem și „borăște" un „boț de lut". Doamna Dreptate poruncește lui Varlaam schimnicul să-l lovească cu piciorul și din el iese Mihai Grigore Sutu, fostul domn al Moldovei înainte de evenimentele de al 1821. (Nu e numit ca atare, însă deducțiile se fac ușor; e îmbrăcat în cabaniță de samuri, cu giubea albă și gugiuman tot de samuri, „dovezi de desfrânare", observă moralistul.)

Ideile satiricului Pogor de aici pot fi întâlnite și în celelalte scrieri ale lui, în *Niam vine și niam trece*, cu punctul de plecare în *Eclesiast*, amintind pe departe și *Glossa* lui Eminescu.

Niam vine și niam trece, iar pământul în veci stă
Din visul zădărniciei aceasta mă deșteptă.
Muritori ce este omul, toți o știu și o simțesc,
Dar puțini la adevărul vremelniciei gândesc.
Iubirea acea de sine ce în lume mișcă tot.

Surprinzătoare ar părea formularea ce trimite la Schopenhauer, în versul ultim: „Iubirea acea de sine ce în lume mișcă tot". Însă n-avem alte semne că Pogor ar fi cunoscut ce scrisese filozoful german (cu toate că *Lumea ca voință și reprezentare* apăruse încă din 1819). Mai curând la mijloc intervine tradiția motivului *fortuna labilis* (Neagoe Basarab, Miron Costin, D. Cantemir etc.) asociată cu ideile epocii luminilor și necesarul scepticism voltairean. Cantemiriană, prin forma „divanului", este o altă satiră a comisului, intitulată *Dialog între Fire și Moldova*, unde grămăticul lui Ion Sandu Sturdza denunță justiția coruptă:

Divanul îi o dugheană, unde cumpără dreptate
Cine dă la bani mai bine, măcar fie strâmbătate.
Nici rușinea, nici strigarea, nici pravila să ascultă,
Giudecătorii nu cată decât unde-i sumă multă!

Când îl întâlnea, în relațiile de serviciu, prea umilul comis probabil că se ploconea adânc în fața superiorului său, marele logofăt Conachi. Opera lui mai puțin cunoscută în epocă (de altminteri și în zilele noastre) este însă mai adâncă și mai gravă decât a superiorului său ierarhic, prevestind patosul pașoptist. Vasile Pogor fiul, junimistul, nu-l mai avea, devenise un sceptic și un zeflemist, un „epigon", cum ar fi zis Eminescu, nu gusta nici poezia populară românească, arată Gh. Panu în *Amintirile* sale, abia dacă se delecta traducând câte ceva din Baudelaire și făcea haz de anècdote.

Scanned with OKEN Scanner

*
* *

Celălalt comis, mai tânăr cu 3 ani decât Vasile Pogor, tot botoșănean, IONICĂ TĂUTU (n. la Cerchejeni j. Botoșani în 1795 — m. la Istanbul în 1830) trimite și el, prin modesta-i operă, la preromantici și la pașoptism. Era fiu de vechi boieri moldoveni scăpătați, având însă o temeinică cultură franceză, cu lecturi din iluminiști. Era, prin 1815, numai inginer hotarnic, până când, printr-un unchi influent, ajunge să lucreze în cancelariile primului domn pământean de după 1821, Ioniță SanduSturdza, devenind, se zice, chiar consilier intim al acestuia. Așa se explică răsunătorul său pamflet *Strigarea norodului Moldovii către boierii pribegi și către mitropolitul*,[1] urmat de alte vreo 4 discursuri de acest gen, foarte vehemente, demascând corupția fanariotă ce se cerea dezrădăcinată cu orice preț. Se presupune a fi fost chiar autorul unui proiect de construcție, a „cărvunarilor" zisă, motiv pentru care domnul l-ar fi trimis ca secretar de ambasadă la Constantinopol (se temea de reacția diplomației ruse), unde și muri, de tuberculoză, se deduce. I se mai atribuie și un *Cuvânt a unui țăran către boieri*, foarte asemănător cu *Cuvântarea țăranului de la Dunăre* din *Ceasornicul domnilor*, tradus de Nicolae Costin din Guevara, prin intermediarul latin al lui Wankelius. Prin pamfletele sale, mai ales, Ionică Tăutu a fost unul dintre premergătorii lui Bălcescu, foarte admirat de altminteri de către marele revoluționar de la 1848. Este, în epocă, scriitorul cel mai apropiat de poporul împilat. Iată o mostră din amintitul *Cuvânt*:

„Destul până aici, răbdarea mai mult nu poate. Ori ne faceți dreptate, ori noi ne vom face! Că bătrânii noștri ne povestea că, nu știu, de mult oarecând, asemenea s-au fost buiecit boierii, au fost pierdut orânduielile cele bune; toate mergea după părerile lor în dreptate, și ne zicea: până n-am cruntat topoarele noastre în sângele lor, nu ne-am pus la cale".

Este aici unul dintre cele mai pozitive și mai energice ecouri pe care le-a avut revoluția lui Tudor Vladimirescu în rândul maselor populare, dintre foarte numeroasele scrieri mai mult sau mai puțin poetice despre anul 1821.

Din punctul de vedere strict al istoriei literare, Ionică Tăutu ne apare ca un pioner al romanticilor, printre primii intelectuali români veniți în contact direct cu literatura cea mai nouă a francezilor. Căci lui îi aparține atât de caracteristica, pentru epoca preromantică, traducere a unei cărți cu o carieră prodigioasă la noi (Cârlova, Gr. Alexandrescu, Iancu Văcărescu, Al. Hrisoverghi, I. Heliade Rădulescu și alții) acele *Ruines ou Méditations sur les révolutions des empires* scrise de Constantin comte de Volney (1757-1820). Lucrarea (executată după toate probabilitățile în semi-exilul de la Istanbul) poartă în românește titlul *Sfărâmăturile. Procetire asupra revolutiilor împăraților*. Spre a se putea constata cursivitatea limbii, alegem din versurile lui Ionică Tăutu un pasaj care ar putea face legătura între satira și pamfletul la adresa stăpânirilor injuste cu ideea surpării mărimilor sugerate de ruini, prezentă însă (fără o tentă socială directă) în literatura noastră încă din *Divanul*... lui Cantemir:

A nedreptului palaturi, pustiirei trist lăcaș,
Ajung în curând să fie cucuveicilor lăcaș,
Și pristolul, întru care lacomul se proslăvea

[1] *Scrieri social-politice*, cu o introducere de Emil Vîrtosu, Buc., Ed. Științifică, 1974.

Cu averea, ce din lacrimi adunată o avea:
Acel poliit cu aur, acel lucit cu pocost
.Mârșavelor târâtoare îl vezi pustiu adăpost.

*
* *

O mențiune cât de sumară — măcar și numai pentru faptul că Eminescu îl pomenește într-un vers din *Epigonii* — *„Prale* firea cea întoarsă. *Daniil* cel trist și mic" (subl. în text) — trebuie să facem despre ION PRALE (n. 1769 la Vulcinetul-Răzești, j. Soroca — m. 1847 la Iași) și DANIIL SCAVINSCHI (n. 1795 — m. 8 nov. 1837 la Iași).

Cel dintâi a intrat în istoria literaturii și datorită lui Gr. Alexandrescu, care, în *Satiră. Duhului meu*, îl propune, în deriziune, drept exemplu de bun versificator. Eminescu aflase despre el din *Lepturariul* lui Pumnul, unde, naiv și plin de bunătate, profesorul celui mai mare poet al nostru îl declarase pe Prale de-a dreptul un geniu: „poet, muzic, arhitect, croitor, ciobotar și aflător de lucruri nouă", un fel de inventator și mic „uomo universale". Avea obiceiul să-și mute necontenit patul după schimbarea direcției luminii solare, în funcție de anotimpuri, luni, săptămâni, poate chiar și zile, asemeni ființelor zise heliotrope. Avea pereții camerei lui boeme prevăzuți cu cuie, în care își atârna hainele în ordinea în care le dezbrăca, înainte de culcare. Inventase, se mai spune despre el, un alfabet propriu, mai practic după părerea lui, din noduri și semne cuneiforme. Versifica imposibil și chiar titlul unei culegeri de poezii cu caracter religios pare a premerge hermeticilor: *Urmări pe mormintiri, giamnian limbi* (apărut la Iași, în 1820). Îndrăznise, neținând seama de Dosoftei, să traducă *Psaltirea în versuri*, cu o prefață de Vasile Popp, tipărind-o la Brașov, în 1827, sub titlul următor: *Psaltirea prooroculuí David în versuri, alcătuită de micul între musicoșii sistimii vechi Ion Prale din Iașul Moldovii.* Epitaful pe care și-l compunea singur este însă foarte limpede și spune totul despre firea boemului:

Toată grija mi-am luat
Și de lume am scăpat,
Eu de dânsa, ea de mine
Și... să ne fie de bine.

Unele anecdote în legătură cu firea „cea întoarsă" a lui Prale, Eminescu le putea afla și din *Observările polemice* (1869) ale lui Titu Maiorescu, unde se găseau știri reportate de Vasile Alecsandri.

*

Despre Daniil Scavinschi (își spunea, după împrejurări și *Scavin*, franțuzește, *Scavinov*, rusește, ori *Scavinescu*, românește, cel pricipal fiind polonez, fiindcă studiase la Lvov ceva spițerie) Eminescu putea afla din cea de a IV-a *Scrisoare* a lui Costache Negruzzi intitulată *Un poet necunoscut.* Urmase un timp și școala de ingineri hotarnici, deschisă la Iași de Asachi în 1814, dar nu-și putu găsi o profesiune clară, trăind din expediente pe lângă case mari boierești, predând limba germană și scriind poezii ocazionale pentru patronii săi vremelnici. Așa o *Odă din partea opștii întru slava nunții prințesei Elena Sturdza ce să prăznuiește astăzi,*

Scanned with OKEN Scanner

octombrie 18, anul 1825 sau *Călătoria dumisali hat (manu)lui Constantin Paladi la feredeile Borsăcului, 1828, aogust 30*. Se vede că hatmanului Paladi, care-și luase cu sine poet care să-i cânte vilegiatura la Borsec, avea oarecari gusturi pastorale, de vreme ce bardul versifică despre „stânile de oi", întâlnite în cale, despre „nevinovata a oițelor sbierare", despre „prostatica (!) în bucium a păstorilor cântare", închipuind pentru călător un fel de „veac de aur", cu „romanticească priveală" etc. Efectul este de haz involuntar, dacă este să-l comparam pe Scavinschi cu Iancu Văcărescu din *Primăvara amorului*. Evident, Eminescu i-a pus în *Epigonii*, ca și pe Ion Prale, spre a „colora" epoca, nu deloc pentru valoarea în sine a operelor lor. Scavinschi mai traduce comedia *Democrit* de Jean-François Regnard, veselul și aventurosul contemporan al lui Boileau, cunoscut probabil din amintirile scriitorilor polonezi. La vremea lui, Regnard călătorise în Galiția descriind ghetourile Cracoviei. Traducerea fusese publicată de Negruzzi și Kogălniceanu, postum, în 1840. Poetul se prezenta singur cititorilor: „De un Daniil Scăvinschi cel mititel de statură,/ Pe care-i plăcu naturii să-l facă-n miniatură". Aron Pumnul reproduce totul în *Lepturariu* și astfel se explică epitetul lui Eminescu. Avea, mai zice Negruzzi, „dispoziții poetice și duhul deștept", scria și „imne asupra fericirii patriei, sonete pentru răsărita stea a Moldovei, ode și epitalamuri". Era ipohondru și, beneficiind de ceva cunoștințe de medicină și farmacie, se doftoricea singur. Traducea, obsedat de „macrobiotică", cum sunt toți ipohondrii, *Arta de a prelungi viața* a unui medic german, cam ciudat și acela, rudă cu Sturdzeștii, pomenit și de Kogălniceanu în corespondența sa, Christoph Wilhelm Hufeland (1762-1836) (cartea în chestiune se intitula *Makrobiotik oder die Kunst des menschliche Leben Verlängern)*. Scavinschi murea tânăr, la numai 32 de ani, intoxicat cu o doză prea mare de mercur pe care și-o administrase singur, cu jalea de a-și vedea căzute mustățile la care ținea foarte mult, și lăsa prin testament să-i fie culese cu grijă și puse în sicriu. Dar cine mai poate ști care-i adevărul și pînă unde ține umorul relatărilor lui Negruzzi despre Daniil cel înamorat „de poezie, doctorie și de mustețile sale"?

*
* *

În sfârșit, un loc cât de mic se cuvine a face și fraților ENACACHI (IENACACHE) GANE (n. la Giumulești, j. Suceava în 30 nov. 1787 m. la Botoșani, în 16 febr. 1842) și COSTACHI GANE (n. 1800 — m. 1865 la Iași). Erau unchii junimistului și nuvelistului, „șefului caracudei" de la Junimea, Nicolae, frați cu Matei, tatăl lui Nicolae, cu toții fiii banului Ioniță Gane, boieri de viță veche, moldoveni de baștină, cu moșii în ținuturile Fălticenilor, ale Sucevei și Botoșanilor.

Enache Gane, fost ispravnic de Roman, asesor la Tribunalul Sucevei și președinte al Judecătoriei din Botoșani, scria printre picături — între treburile la moșie și cele ale juristului — versuri, destul de mediocre, semnificative însă, în prelungirea lui Conachi, pentru poezia pastorală. Așa este *Călătoria lui Cupidon la*

pustiu (tipărită la Iași în 1850, abia postum), o alegorie lucrată pe la 1825, precedată, mai aflăm, de o variantă intitulată *Călătorie a Amoriului la pustietate*. E o narațiune moralizatoare, cu ecouri din poezia decadentă franceză a secolului XVIII, cu multe figurații mitologice. Mustrat de zei pentru că ar fi îndemnat lumea numai spre plăceri, uitând cu totul smerenia și orice cuviință, Cupidon se pustnicește (dacă așa ceva se poate închipui!), ia calea codrului și trăiește ca un cioban umil, jegos, cu „cămeșă în zer fiartă", cu „țări de păr", „încins cu cură", cu o căciulă făcută dintr-o piele de țap, semănând până la un punct cu păstorii autohtoni, așa cum îi văzuse și Gr. Alexandrescu pe când se afla ca ofițer de graniță la vama Focșanilor. În cele din urmă Venus și Zefs îl iartă pe Cupidon și-l scot din penitența sa, punându-l în tovărășia lui Hermes, zeul Norocului, orbindu-i pe amândoi și lăsându-i să hălăduiască liberi în lume. Așadar, Iubirea și Norocul oarbe sunt, lasă să se înțeleagă, poetul, moralisind. Mai caracteristică încă, în sens preromantic, este scrierea memorialistică intitulată *Călătoria mé la munte*, rezultată din împrejurarea că judecătorul trebuie să se deplaseze pe teren, „cu slujba datorii", pe valea Suhăi și a Sabasei — drumul Vitoriei Lipan din *Baltagul* lui Sadoveanu — apoi și a Bistriței, până la Broșteni unde avea să învețe, la școala profesorului Nanu, Ion Creangă. Boierul se cam sperie de ce vede în cale-i, de sălbăticia locurilor, de „pustietăți", de unde deducem că protipendada de pe acele timpuri trăia mai mult pe lângă târguri și conace. (*Călătoria* a fost publicată numai în 1909, prin îngrijirea lui G.T. Kirileanu).

*

Comisul Costache Gane (căci avea și el acest mic rang boieresc), fratele mai mic al lui Enachi, este astăzi încă mai obscur. În epocă însă pare a se fi bucurat de oarecare notorietate. Trăia în capitală, la Iași, făcea jurnalistică și se remarca mai ales ca traducător, mai întâi cu un roman al Carolinei Pichler, *Agatocle sau Răvașe scrise din Roma și din Grecia* apărut la Tipografia Albinei în 1843. Peste trei ani, publică tot aici *Prințipii filosofice, politice și morale*, traduse din Fr. R. Weiss. Mai ales a doua lucrare urmărește propășirea moralei obștești. Dintr-o altă scriere de popularizare, *Pashalion sau Aflare modernă care descoperă prin numerile crugurilor Soarelui și a Lunei pentru toți anii trecuți, prezenți și viitori, cum stau sărbătorile mutătoare... etc.*" — într-un cuvânt un fel de „cheie" a calendarului, o *Pascalie*, cu ajutorul căreia să putem afla data sărbătorilor nefixate într-o zi anume (Paștele, Sf. Gheorghe, Sf. Petru și Pavel etc.) îl descoperim pe jurnalistul Costachi Gane, redactor responsabil la *Nepărtinitorul* (nume de publicație deosebit de promițător!), „jurnal politic și comercial", editât la Iași, în 1856, în tipografia proprie. Din 1858 (noiembrie) până în 1859 (octombrie) mai scotea și „foaia politică și literară" *Patria*, tot la Iași. Traduce și din Al. Dumas, *Akté sau Moartea lui Neron împărat a Romei* (Iași, Tipografia Româno-Franțeză, 1851), precum și din alți francezi J.J. Ampère, J.J. Barthélemy, Bernardin de Saint-Pierre,

Scanned with OKEN Scanner

Chateaubriand, Victor Hugo, Jules de Maistre, J.B. Massillon etc., ceea ce trebuie să fi displăcut până la un punct contemporanului său mai tânăr M. Kogălniceanu, care voia să concentreze forțele scriitoricești mai puțin în direcția traducerilor și imitațiilor, cât mai ales în aceea a creațiilor originale. Încă tocmai comisului Costachi Gane îi revine meritul de a fi tradus în românește — pe când Kogălniceanu se încerca în ale sale *Ilusii pierdute*. *Un întâi amor* — la numai 20 de ani de la apariția lor, *Scènes de la vie privé* ale lui Balzac: *Scene din viața privată sau aceeași istorie*, publicate în *Calendar pe anul 1853* și *Calendar pe anul 1854*, semnate cu inițialele C.G., la aceeași Tipografie Româno-Franțeză din Iași.

Scanned with OKEN Scanner

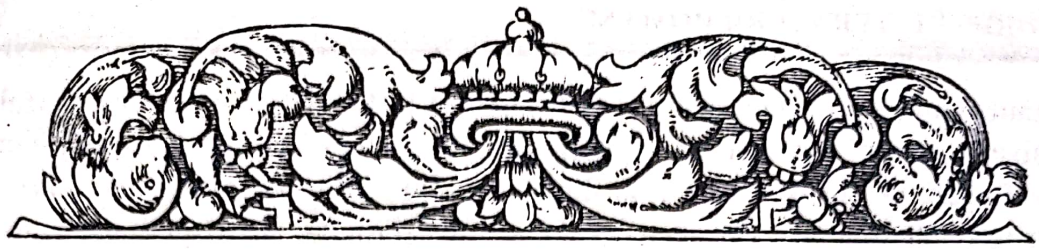

CONTACTUL CU OCCIDENTUL MODERN ÎN PRINCIPATELE ROMÂNE VALAHIA ȘI MOLDOVA

În preajma revoluției lui Tudor Vladimirescu și îndată după aceea, contactul cu civilizația — nu numaidecât cu literatura — Occidentului începe a se face mai strâns, mai constructiv, deschizând orizonturi tot mai largi spre o renaștere și regăsire de sine a spiritului național. Trecuse demult vremea boierilor excesiv de bogați, precum acel vestit Constantin Dudescu — fratele Elencăi, soția lui Alecu Văcărescu și mama lui Iancu — nepot al marelui spătar Radu, sugrumat de turci odată cu domnitorul Ștefan Cantacuzino. Se zice că acel Constantin ar fi speriat lumea din apus, aruncând sume de bani, aur, cu nemiluita, făcând precum rușii cei mari din vremea Ecaterinei[1]. Trecuse și vremea lui Ienăchiță Văcărescu, cuscrul său, care călătorea la Viena și nu avea complexele orientalului în fața curții Habsburgilor, măcar că era un intelectual în toată puterea cuvântului, cum am văzut. Nici Conachi, am avut ocazia să aflăm din cele scrise de către Saint-Marc de Girardin, nu se îngrijora prea mult de rămânerea în urmă a țării sale, propunând un progres, o „luminare", pe încetul — pentru ca lumina să nu orbească, anticipând, cumva, teoria formelor fără fond a lui Titu Maiorescu. Alți mari boieri, inculții, precum olteanul Barbu Știrbei, petrecând la Carlsbad, în 1796-1797, nu reținea a fi văzut altceva când pășeau spre apus decât „domni și doamne", umblând în „șpațiri pe la grădini și muzici", „duci", „ducheze", „prințipi", „grofi", „baroni", „cavaleri", „îmbasadori", „baluri", lăudându-se apoi că „am mâncat, am băut, am fost la joc pân la sfârșit"[2].

Fiind vorba de „civilizație" mai întâi, de emancipare socială și culturală în general, de începuturile învățământului în limba națională, promotorii cei mai de vază se vor ivi din stratul cel mai de jos al poporului, din țărănime chiar. E vorba întâi și întâi de Gheorghe Lazăr și de Eufrosin Poteca, larg sprijiniți — se cuvine s-o spunem — de boieri patrioți, cu dare de mână și cu mare influență, cum au fost Văcărești sau Goleștii.

---

[1] Vezi: N. Iorga, *Istoria literaturii române în vecul al XIX-lea de la 1821 înainte*, vol. I, p. 92, Editura Minerva, 1982 (ediție de Rodica Rotaru, prefață de Ion Rotaru) cu trimiterea și la Al. Xenopol, *Istoria românilor*, vol. 5, p. 31.

[2] Vezi: *Ibidem*, p. 92, cu trimitere și la *Un boier oltean la Carlsbad în 1796-1797, Analele Ac. Rom.*, XXIX.

Scanned with OKEN Scanner

Dincolo, în Moldova, tot așa, temeiurile școlii în limba țării, ca și începutul adevăratei occidentalizări a culturii, vor primi impulsuri tot dinspre apus, prin Gh. Asachi, ardelean prin părinți, ca fiu al preotului Lazăr și al Elenei Ardeleanu, departe și ei de protipendadă. Asachi mai înainte de a întemeia școala în limba românească, la Iași (asemenea lui Gh. Lazăr la București), înainte de a face începuturile teatrului și presei moldovene, va urma studii temeinice la Lemberg, la Viena, în Italia, sprijinit fiind și el de boierii patrioți, până a fi devenit un conservator pe care îl vor pune în umbră, după 1840, un Kogălniceanu, un Negruzzi, Alecsandri și alții din generația pașoptistă.

*
* *

GHEORGHE LAZĂR (n. 5 iunie 1779 sau 1782 la Avrig j. Sibiu — m. 17 sept. 1823 tot în satul natal) era fiul cel de al 5-lea al țăranului Gheorghe Lăzăroaie și al Mariei. Și-a făcut primele studii la școala din Avrig, înființată încă de pe vremea lui Șincai, urmând apoi liceul piarist din Cluj și cel catolic din Sibiu (între 1798-1805), după care, cu o bursă primită cu sprijinul vicarului ortodox Nicolae Hușovici din Sibiu, este trimis să studieze la Viena filozofia, teologia, dreptul, literatura, matematici, inginerie, științe militare și chiar medicina, toate disciplinele fiind pe atunci impregnate de iluminism. Ba încă, la tânărul Gh. Lazăr constatăm o admirație pentru ideile revoluției franceze, în persoana lui Napoleon Bonaparte, căruia îi dedică versuri omagiale (juvenile și sofisticate, după moda vremii, un epitalam intitulat: *Versuri în limba românească la logodirea Marelui Napoleon cu Ludovica, Arhiduca Austrii* (11 martie 1810, Viena). Pentru studentul român din capitala habsburgică, pe atunci sub ascultarea marelui împărat al Franței, această „nuntă" era semnul păcii în lume: „Sabiă, foc, și arme/În Galia, Austria,/ Ce au fost pân-acum,/ În tot vacul mai mult ba"[1].

Gheorghe Lazăr

Revenit la Sibiu, ca profesor la seminarul ortodox, Gh. Lazăr nu avea să stea prea mult, din pricina conflictelor cu episcopul Vasile Moga. Ar fi canditat el însuși la scaunul episcopal din Arad (studiile îl îndreptățeau cu prisosință), dar același Vasile Moga, în 1815, l-a împiedicat, susținând pe un altul. Destituit în cele din

1 Vezi Antologia *Școala ardeleană*, *op. cit.*, I, p. 823.

urmă din profesorat, se retrage provizoriu la Brașov, în 1816, ca profesor particular. Aici îl descoperă logofeteasa Ecaterina Bărcănescu și-l angajează ca profesor, tot particular, la București. Având prilejul de a-și arăta cunoștințele de geometru și inginer hotarnic în fața marilor boieri bucureșteni, Eforia Școalelor îl propune ca profesor la Școala domnească de la Sf. Gheorghe, în București. Foarte curând însă, în februarie 1818, Lazăr pledează în Divan necesitatea înființării unei școli superioare românești, cerere ce va fi aprobată de Ioan Gheorghe Caragea Vodă prin anaforaua din 24 martie 1818. Așa a luat ființă ceea ce s-a numit Colegiul de la Sfântul Sava, altfel numit „Academia de științe filozoficești și matematicești", o școală chiar „în limba maicei sale", cum spune însuși întemeietorul, în impresionanta, istorica sa *Înștiințare* adresată către „toată cinstea vrednicei tinerimi", un patetic apel iluminist și patriotic:

„Cu rușine vine un popor și neam ce este așa vechi, așa vestit, proslăvit și înzestrat cu toate rodurile pământului, precum și cu toate darurile duhovnicești, cu un cuvânt neam împărătesc...și să nu aibă și el o școală mai de treabă, o Academie de știință, chiar în limba maicei sale, ci să se lase mai slab, mai scăzut și mai batjocorit decât toate celelalte limbi și popoare ale pământului".

De îndată au alergat, la nou înființata școală românească, o mulțime de tineri învățăcei de la celelalte școli bucureștene, mai ales cei de la Academia grecească din Schitu Măgureanu, având în fruntea lor pe însuși Ion Heliade Rădulescu, cel care avea să devină continuatorul direct al marelui profesor ardelean. Printre mulți alții se mai aflau Petrache Poenaru, Eufrosin Poteca, Simion Marcovici — deveniți mai târziu și ei dascăli de seamă ai începuturilor învățământului românesc. Pe lângă prelegeri de geometrie și agrimensură, Lazăr preda frumoase, înălțătoare prin patosul lor patriotic, lecții de istorie națională, ca și de limba română, mai ales în această din urmă direcție fiind secondat și continuat de Heliade. Încă din vremea studiilor vieneze făcuse o serie de traduceri de manuale de istorie și morală, iar la Sibiu redactase un *Compendiu de geografie a Transilvaniei,* o *Gramatică româno-germană,* la București, continuând să adapteze în românește, pe Chr. Wolff cu *Aritmetica matematicească, Geometria și trigonometria cea dreaptă.* În manuscrise a lăsat o *Logică* și o *Metafizică,* iar postum i-au apărut la Buda, în 1826, *Povățuitorul tinerimii către adevărata și dreapta cetire.* A mai compus, în spirit iluminist, și două discursuri ținute cu ocazia înscăunării mitropolitului Dionisie (1819) și a înscăunării primului domn pământean după revoluția lui Tudor Vladimirescu, Grigore Ghica (1822). În timpul revoluției de la 1821, Gh. Lazăr a fost de partea Valdimirescului, stând o bucată de vreme chiar în tabăra de la Cotroceni și contribuind cu știința lui inginerească să instruiască pe panduri în reglarea tragerilor cu tunurile. Literatură propriu-zisă Gh. Lazăr n-a scris. N-a avut nici răgazul necesar, alte trebuințe ale învățământului de pe atunci având prioritate absolută. Dar nici n-a trăit mult. La numai 44 de ani, bolnav de tuberculoză, se stinse în satul său natal, la Avrig, unde ceru să fie dus, lăsânsu-și locul casei din București celui ce avea să fie Ion Heliade Rădulescu:

„La 4/16 iulie (1823), căruța pe care o ducea Oanea pleca mai departe, spre Avrig, unde-și așteptau ruda de mult înstrăinată frații: Ilie, Luca, Anca, nevasta lui Popa Ioan Racotă, și nepoții de

Scanned with OKEN Scanner

la sora moartă, Zenovia. Zăcu iar, îndată ce ajunse în satul său. Prevăzându-și soarta, el însemnă însuși versurile, de altfel obișnuite, care rămâneau să i se sape pe crucea de la mormânt:

Viețuitorule,
Stai puțin și citește,
Apoi te gândește
La trista omului soarte,
Nepregetătoarea moarte;
Ce ești astăzi eu am fost,
Asta să o știi de rost.
Ce sunt eu acum vei fi
Când ceasul îți va sosi"[1].

*
* *

EUFROSIN POTECA (n. cca 1785 la Nucșoara j. Prahova — m. 10 dec. 1858 la Gura Motrului j. Mehedinți) era de asemeni copil de țărani. Din naștere prenumele îi erau Radu, Eufrosin îi este cel de călugăr. A făcut studii de grecește la București între 1812-1816, la școala condusă de Neofit Duca, trecând apoi la cea românească, a lui Lazăr, din 1818. În 1820, Eforia Școalelor îl trimite ca bursier la Pisa și la Paris, de unde se întoarce și predă filozofia la Colegiul Sf. Sava. Ținea cuvântări filozofice pe teme fundamentale, ascultat fiind nu numai de elevi, dar și de boierii cei de vază, dizertând despre Trup, Minte și Suflet, arătând că „scopul filosofiei este fericirea omenirii pre pământ". Cu deosebire atrăgea atenția asupra logicei și a eticiei, „ithica sau filosofia moralnică". Era apreciat și respectat, citat în a sa *Însemnare a călătoriei...*, de mai multe ori, de către însuși luminatul și marele boier Dinicu Golescu. Nu avea aplecări bisericești-religioase anume, ci îmbrăcase haina călugărească (precum Arghezi mai târziu) ca să afle prilejul de a învăța carte și a învăța și pe alții. S-a ilustrat și în domeniul discursurilor funebre, ca și în cele ocazionale, pe la solemități anume, de exemplu la 23 septembrie 1846 când Vodă Bibescu vizita Mînăstirea Motrului. Averea câtă o avu o lăsă, în sumă de 1200 de galbeni, moștenire Colegiului Sf. Sava, pentru întreținerea a câte doi elevi pentru învățătură. A tradus din grecește *Mai întâi gătire spre cunoștiința lui Dumnezeu prin privirea celor ce sunt*, de Dimitrie Darvari (tipărită al Buda, 1818). *Cuvintele panegirice și moralnice*, tipărite la București, în 1820, le semnează „Eufrosin Poteca, ieromonah și profesor de filosofie". A mai tradus, din elinește, *Filosofia cuvântului și a năravurilor, adecă loghica și Ithica elementare cărora să pune înainte istoria filosoficească*, de Gottlieb Ainechie, traduse în elinească din latinească fiind acestea de marele ban Grigore Brâncoveanul, tipărindu-le la Buda în 1829. Între altele multe, pe care nu le mai amintim, a tradus *Vorbire despre istorii universale tălmăcită din franțozăște* (București, 1853) după *Discours sur l'histoire universelle* al lui Bossuet.

[1] Cf. N. Iorga *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea, op. cit.*, vol. I, p. 62, cu trimiterea la Ilarion Pușcariu, *Documente pentru limbă și istorie*, I, Sibiu, 1895.

*
* *

Pe măsură ce vom înainta în secolul al XIX-lea se va simți din ce în ce mai mult nevoia delimitării tot mai precise a *beletristicii* de cultura propriu-zisă. Cum am arătat, respectând până la un punct cerințele mai moderne ale legăturii dintre literatură și civilizație, pentru perioada veche și pentru cea din epoca luminilor, parțială măcar, am urmat exemplul lu Nicolae Iorga, sistematizând însă materia într-un alt chip și apăsând, ca și G. Călinescu, pe caracterul de artă (dacă nu intenționată dar devenită astfel datorită trecerii vremii) a scrisului românesc. De aici încolo interesul expunerii noastre pentru beletristică se va accentua treptat până la a deveni aproape exclusiv, mai ales din epoca Junimii încoace.

FRAȚII GOLEȘTI

Când cercetezi cu atenție așezarea de la Goleşti, din jos de Pitești, pe Argeș, bagi de seamă lucrul gospodăresc și temeinic: odăi mari, cu tavan sprijinit pe grinzi de stejar, cioplite din bardă, pivniți încăpătoare, cu bolți arcuite jos, imitând palatul domnesc de la Tîrgoviște, împrejmuire largă de zid, cu foișor de pază deasupra porții (acolo fu prins Tudor, prin trădare, de oamenii lui Ipsilanti!), fântână cu adăpătoare și cu inscripție în piatră, biserică peste drum, cu ziduri groase ca de cetate. Banul Radu Golescu fusese unul dintre cei mai bogați boieri din toată Țara Românească, cu moșii întinse pe sub Argeș până în spre Olt, cu case în București, înconjurate și acestea de acareturi prea multe. Avu trei fii, pe Nicolae, rămas necunoscut, pe IORDACHE (n. cca 1776 la București m. în 1848 la Orșova) și DINICU-CONSTANTIN (n. 7 febr. 1777 la Goleşti — m. 5. oct. 1830 la București). Erau mai vârstnici cu, respectiv, doi ani și un an decât moldoveanul Costachi Conachi, contemporanul lor. Aveau desigur, ca fii de mari boieri ai vremii, cam aceeași educație și cultură, formată prin limbile greacă și franceză, pătrunsă de filozofia luminilor, așa cum aceasta a fost receptată la noi. Goleștii însă, ca *munteni*, trecuți prin Academia grecească de la București, pe la profesori precum Lambru Fotiade, Ștefan Comita, Constantin Vardalah, având apoi și ei dregătorii din categoria celor fanariotice (Iordache a fost

Dinicu Golescu

mare vornic, mare logofăt, participant la redactarea, apoi și la revizuirea Regulamentului Organic, membru al înaltei Curți de Justiție, efor al școalelor; Dinicu, de asemeni: ispravnic, vel agă, hatman, logofăt al Țării de Jos; amândoi frații au simpatizat, în 1821, cu mișcarea lui Tudor, dar au fugit totuși — cum fugea și Conachi peste Prut — la Brașov, de teama pandurilor; amândoi au ajutat pe Lazăr să deschidă prima școală românească de studii superioare, pe Heliade să scoată *Curierul românesc*, în 1829 — mai înainte cu doi ani Dinicu sprijinea apariția primului periodic în limba noastră, *Fama Lipschii pentru Dația*, redactată de doi tineri, un muntean, I.M.C. Rosetti și un moldovean Anastasie I. Lascăr, amândoi au lucrat în domeniul îmbunătățirii legislației și administrației; amândoi au avut copii educați în noul spirit european, participanți apoi la edificarea României moderne etc.). Goleștii, *ca munteni* sunt mai constructivi în politică și, în orice caz, mai deschiși înnoirilor decât Conachi. Nu atât Iordache, cât mai cu seamă Dinicu.

*

Mai cărturar, se pare, decât Dinicu, Iordache are, ca scriitor, o operă voluminoasă, deși puțin cunoscută și cercetată de posteritate. Începuse să traducă *Iliada*, mult înainte de Costache Aristia, lăsând în manuscris primele 200 de versuri, neadoptând cuvântul nou „muză", cum făcuse cu prisosință ardeleanul și latinistul Budai, ci căutând o localizare, când începe așa:

Spune-a mea iubită doamnă, spune, tu stăpâna mea...
Spune puică, spune dragă, spune domnețic-a mea...

Era însă bun cunoscător al iluminiștilor francezi și traducea, fără a publica, în 1817, *Lettres persanes* de Montesquieu în... elină, scriind apoi și o *Cărticică coprinzătoare dă cuvintele ce am auzit dă la însuș cugetul meu* (1820), cu cugetări în spiritul filozofului francez, tot fără a le publica, cum nepublicată lasă și traducerea

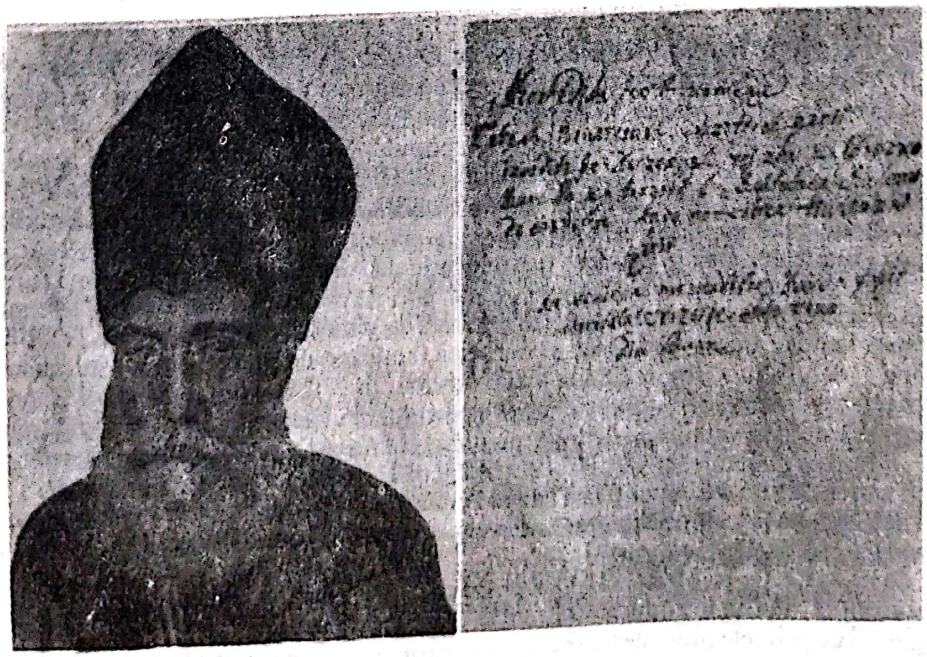

Iordache Golescu

din Bernardin de Saint-Pierre, *Paul și Virginia*, carte semnificativă pentru epocă. Tipărește însă *Băgări dă seamă asupra canoanelor grămăticești*, în 1840, cam anacronic, după *Gramatica* lui Heliade din 1829, având adăugat și un mic capitol de prozodie și retorică, unde se vede frecventarea lui Quintilian. Iordache se lăsa entuziasmat de enciclopediștii francezi și el însuși încheia de lucrat, în 1832, un „dicsioner", uriaș pentru acea vreme, *Condica limbii românești*, având în proiecte și un dicționar elin-român și român-elin. Operă capitală cât privește folcloristica românească, la începuturile ei, este voluminosul manuscris in folio lăsat de Iordache Golescu, cu titlul *Pilde, povățuiri i cuvinte adevărate și povești cu trebuincioase lămuriri*. Este vorba de bogatul material conținând proverbele românești pe care fiul lui Iordache, Alexandru, l-a transmis lui Titu Maiorescu. Această culegere a fost consultată și de Eminescu, cum reise din marele număr de proverbe pe care și-l extrage în propriile-i caiete. Un alt junimist, Al. Lambrior, îi consacră un studiu amănunțit (în *Convorbiri literare*, în 1874). În fine, Iuliu Zane încorporează în marea sa culegere, publicată în 10 volume, proverbele adunate de boierul Iordache Golescu.

Iordache Golescu se înscrie printre primii noștri dramaturgi[1], prin *Istoria Țării Românești, Starea Țării Românești pă vremea streinilor și a pământenilor*, redactată prin 1831, având și două adausuri: *Povestea huzmetarilor* și *Obștească anafora a boierilor pentru prăvilele Măriei Sale*. O altă piesă, în versuri și în proză, cu multe elemente folclorice, satiră și aceasta, denunțând un temperament îndeajuns de violent, sarcastic, necruțător cu lacomii de averi, năpăstuitori ai săracilor, este *Mavrodiniada sau Divanul nevinovat și defăimat sau Copii sărmani nevârstnici și năpăstuiți*, scrisă către sfârșitul vieții, în 1845. I se mai atribuie și comedia satirică, o mică scenetă numai (datată în anul 1821), *Tarafurile cele ce așează domnia*. Toate, nepublicate și nejucate în timpul vieții autorului (și nici după moartea lui), sunt niște înșeilări de „perdele" (acte) cum le zice el, impregnate de mânie politică, naive pamflete de moment. Mai târziu întrucâtva este *Barbul Văcărescu, vânzătorul țării, izvodită de Dârzeanul, ce-i zic și Slăbănogul care s-a și tipărit* (dar nu s-a

---

[1] *Viața și scrierile marelui vornic Iordache Golescu*, publicate de N. Bănescu, Vălenii de Munte, 1910; *Primii noștri dramaturgi*, Ediție îngrijită și glosar de Al. Niculescu. Antologie, studiul introductiv și note bio-bibliografice de Florin Tornea, E.S.P.L.A., 1956.

Lăsând la o parte cele câteva forme de teatru popular-folcloric, ca *Vicleimul, Jocul păpușilor*, etc., precum și mulțimea de traduceri și prelucrări din alte literaturi, începând cu *Erofile* de Gheorghe Chrotatzis (de fapt o prelucrare a acestuia după *Orbecche*, a italianului Cinzio Giraldi) adusă, în românește din neogreacă de către Dosoftei, până la, să zicem, piesele lui Metastasio și Voltaire traduse în epoca luminilor, prima piesă de teatru originală românească este anonima (unii o pun pe seama lui Samuil Vulcan, în arhiva căruia s-a găsit, alții pe seama lui Ion Budai Deleanu) *Occisio Gregorii in Moldavia Vodae tragedice expressa*, jucată de gimnaziștii din Blaj prin 1778-79. E vorba de o compunere foarte ciudată, și tragică și burlescă, amestec de patriotism — în sensul plângerii morții de mâna gâdelui a lui Grigore Ghica Voievod care, în 1777, se opunea răpirii Bucovinei, dată de turci austriecilor — dar și de bufonerie inept-oportunistă în sensul proslăvirii împărătesei Maria Thereza. Scrierea este și în versuri și în proză, nu numai în românește — pasajele alternând cu replici în ungurește, latinește și nemțește — mod de spectacol al tinerimii școlare de pe atunci. Regizorul Al. Tocilescu a montat mai anii trecuți la Teatrul Bulandra un foarte bizar, totuși interesant, atractiv prin barocul său, spectacol, combinând în viziune proprie texte din *Occisio...* și *Barbu Văcărescul vânzătorul țării* de Iordache Golescu.

Vezi *Occisio Gregorii Moldavia Vodae*, în col. „Restitutio", Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1983, Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Lucian Drimba.

În legătură cu primele piese de teatru originale românești vezi și studiul lui Ș. Cioculescu citat în nota de la p. 103 *supra*.

tipărit nicăieri, în epocă n.n.) *cu cheltuiala calemgiilor dă visterie, pre pomenirea ticăloșiei țării, la venirea muscalilor, când a fugit măria sa Grigorie Vodă din scaun*. E vorba de o înjghebare dramatică cu elemente din paremiologia populară, dar și cu altele, culte, de sorginte aristofanescă, potrivită mai mult pentru teatrul de păpuși, unii istorici literari crezând-o făcută numai pentru a fi citită. Acțiunea — dacă o putem numi așa — se întâmplă în satul Bezdead, în Muscel, și e împărțită în șapte „perdele" (acte, scene), printre „obraze" (personaje) aflându-se, în prim plan, vistierul *Barbu Văcărescu*, asociatul său la jefuirea țării (prin fel de fel de biruri), logofătul *Ștefan Belul*, cu care este și cuscru, *Bumbașirul* (funcționarul oficial însărcinat cu strângerea birurilor), vornicul *Istrate Crețulescul*, banul *Dinul Crețulescul*, vornicul *Matacul Racoviță* etc. (dacă vorbim de personaje reale) și câteva personaje colective sau de fundal: *Oră mare dă bărbați*, *Cimpoiașul*, *Norodul*, *Zapciii*, *Preoții*, *Diaconii* etc. între acestea din a doua categorie cel mai important fiind *Măscăriciul*, rezoneurul și purtătorul de cuvânt al autorului, odată cu acela al opiniei publice. În piesă mai vine vorba și de alții, cum ar fi Bălăceanul și chiar autorul, Iordachi Golescu. Suntem în vremea lui Grigore Ghica, primul domn pământean după revoluția lui Tudor. De unde poporul se aștepta la ușurarea birurilor, împreună cu Bălăceanul, Iordache Golescul și alți boieri cumsecade, Barbu Văcărescul și cuscrul său Belul, abia întorși din fuga de la Brașov, stau să noscocească felurite dări, dintre cele mai sofisticate, demascați permanent, în ticăloșia lor, de către norod, de preoți, de diaconi, dar mai ales prin gura Măscăriciului. Se fac jocuri de cuvinte, rămase de atunci în uzul curent, precum: „patrihoți" (de la „patrioți"), Belu „belește", de unde și Manu „mânuește" (dar și Golescu „golește"!), autorul nesfiindu-se de limbajul verde de tot, de ceea ce numim trivialității, lucru ce pare a fi în gustul vremii. Iată un grup de replici din finalul „perdelei" a 7-a:

„*Bumbașirul:* Și, spre ajutor lui [lui Belu], a orânduit pă cuscru-său, vistierul Văcărescul, pă vânzătorul țări... și pă Trăsnea.

Norodul: Adică pă unul ca să ne vânză ca pă vite la obor, pă altul ca să ne trăsnească la pământ, ca pă porci, și pă cel dă al treilea, adică Belul, ca să ne belească ca la zalhana!

Mascăriciul: O beli asta dă la mine, că mie n-are ce să-mi mai facă; dăstul sunt belit și gol.

Bumbașirul: Ție și nouă o să ne bage și câte un par în cur..." etc.

Așadar, începând dramaturgia românească, Iordache Golescu pornește (de fapt se află chiar în) de la pamfletul politic și social. Izbutite sau nu, „perdelele sale" se așează într-o tradiție puternică, aceea pe care o vor urma mai târziu Alecsandri și Caragiale. Comedia românească s-a ilustrat nu în direcția caracterelor, cât mai ales în aceea a moravurilor social-politice.

*

Iordache Golescu *a voit* să facă literatură (beletristică) și a rămas aproape necunoscut, în orice caz un minor. Dinicu, fratele său, *n-a voit* să facă literatură și a rămas în istoria literaturii noastre printr-o mică operă celebră, *Însemnare a călătoriei mele...*, pe care a scris-o și a tipărit-o în cu totul alte scopuri decât cele artistice. Privindu-l de la distanță, din perspectiva timpului ce ne desparte de el, Dinicu Golescu seamănă la fire cu vecinul său de la moșia Florica, Ionel Brătianu, furios din cale afară când află că secretarul său, Horia Furtună, scrie poezii, că este... poet, „un om neserios", ar fi adăogat primul ministru, concediindu-l numaidecât.

Scanned with OKEN Scanner

Mai mulți comentatori văd în *Însemnare a călătoriei mele Constandin Radovici din Golești făcută în anul 1824, 1825, 1826* un document de epocă inestimabil cât privește descoperirea civilizației din centrul Europei, așa cum ea s-a reflectat în conștiința unui boier valah dornic de înnoiri, de aducerea într-o stare cât de cât apropiată de occident a nenorocitei, pe atunci, Țări Românești abia ieșită din fanariotism. Era modul de a gândi al unui iluminist, într-un fel — deși ideile teoretice îi sunt oarecum indiferente — dar mai ales modul de a trece neapărat la faptă, animat de cele mai nobile sentimente patriotice. În realitate, cartea care, repetăm, nu s-a voit a fi literatură — ci pur și simplu o informare pentru contemporanii autorului, în scopul trezirii lor și spre lumină — este mult mai mult decât atât. Este oglinda în care ne recunoaștem noi românii, nu numai cei din vremea lui Dinicu, dar chiar și cei de azi și dintotdeauna. Numai cititorii prea... intelectuali, ori prea umblați prin cele străinătățuri, ori, în fine, snobii, se miră de mirarea Golescului care măsoară edificiile cu „stânjenul" (catedrala Sf. Ștefan din Viena, Schönbrunn-ul, Domul din Milano etc.) și apreciază superlativ „asemănarea" cadrelor din pinacoteca din München. În realitate, orice călător român mai puțin umblat, adică majoritatea cea zdrobitoare dintre noi trăiește adânc, zguduitor uneori, deosebirea dintre civilizația noastră (chiar cea de azi) și cea din Occident: ordinea și curățenia, respectarea legilor, buna organizare a comerțului, a instituțiilor publice, riguroasa economie agrară, respectul față de om etc. E drept, astăzi occidentalul, germanii mai ales, dar și francezii, italienii mai puțin, manifestă — mai pe față ori pe ascuns — oarecare mefiență față de românul picat printre ei, ceea ce nu pare a fi fost și pe vremea marelui boier din Golești, călătorind să vază așezările de pe acolo, spre a-și duce la învățături înalte pe cei patru fii ai săi. Nu vreun complex de inferioritate domină psihologia lui Dinicu, ci mai cu seamă deschiderea sinceră a sufletului omului voitor de bine, dorința fierbinte de a-și vedea patria scoasă din întunericul fanariotismului, a relelor năravuri și a relelor întocmiri, a egoismului și lăcomiei de înavuțire, prin spolierea fără de nici o milă a clasei celei mai nenorocite din toate timpurile, țărănimea. Ca în vechile cronici, *Însemnarea* rămâne vie sub ochii cititorului, etalând mișcările unui suflet în care ne regăsim dincolo de importanța ei de document istoric. Dinicu pare orbit de atâta ordine și bună stare, chiar de egalitatea dintre cetățeni, de lipsa oricărei diferențe dintre bogați și săraci. El venea dintr-o țară unde protipendada — privind lucrurile mai la suprafață, în fugă — erau cu totul diferite de lumea nobilă a apusenilor. În vreme ce boierii și boieroaicele valahe se împopoțonau cu fel de fel de haine pestrițe, căutând a străluci cu orice preț, vienezii, de exemplu (la mijloc fiind și moda vestimentației ce avea să fie adoptată curând și la noi) iubeau sobrietatea, semn al cumpătării, al bunului gust și al bunei cuviințe:

„Cine vor vedea pe acele mai de neam mare dame din Viena și pe ale noastre, pe cele de al treilea mână, vor socoti pe vieneze de sărace, și pe acestea ale noastre stăpânite de lux, milioniste. Iar adevărul este cu totul împotrivă: căci acelea au destul, dar luxul și hainele împestrițate nu le plac. Iar ale nostre sunt destul de sărace, căci toată marfa se ia pe răboj, până începe a-și pune moșiile la mezat, dar sunt stăpânite groaznic de lux. Mai bucuroase sunt acasă să le moară copiii de foame decât să iasă la plimbare făr'de avea pe rochie alte o sută de bucățele în felurimi cusute, ce le zic garnituri..."[1].

[1] Cf. Dinicu Golescu, *Însemnare a călătoriei mele*, E.P.L., 1964, p. 60. Cea mai nouă ediție a *Însemnării* a apărut la Editura Minerva, cu o postfață de Mircea Iorgulescu, în 1977.

Scanned with OKEN Scanner

Nu întâmplător, deci, bătrânul Radu Golescu lăsa casele și moșia de la Goleşti fiului celui mai mic, lui Dinicu, socotindu-l mai vrednic și mai gospodar. Căci pe Dinicu îl interesează mai înainte de orice buna chiverniseală economică în societate. Asta nu înseamnă câtuși de puțin că artele îi sunt indiferente. Dimpotrivă. La Pesta află cu suprindere că există „un teatru mare, adecă casă de comedie, foarte mare și frumos, întru care poate încăpea peste trei mii de oameni" *(Ibid.*, p. 24). La Viena este uimit de muzeul armatei, de feluritele arme și steaguri expuse, de „semnul austriaicesc, zgripsorul cu doao capete" închipuit pe tavanul unei săli mari numai din săbii, iatagane și cuțite, montate cu mare meșteșug. Îl impresionează, prin monumentalitate, catedrala Sf. Ștefan, dar renunță a o mai descrie după ce vede Domul din Milano, „mai presus și la mărime și la meșteșugul lucrului, și toate acele turnuri de marmură mai cu deosebire săpate, și toate săpăturile florilor invoalte, și cu prisos deosebit, căci are toată fața zidirii de pe afară peste 700 statue de marmoră..." (124). Biblioteca din München (devenită astăzi Biblioteca de Stat din marele oraș bavarez) îi smulge cele mai multe cuvinte de admirație omului venit dintr-o țară cu atât de puține colecții de cărți:

„Din câte am văzut întru acest oraș, cel mai vrednic de vedere și atât de deosebit lucru [...] este o mare zidire, coprinzătoare de 52 de săli și odăi, întru care au o minunată bibliotecă de cărți deosibite și în toate limbile, în număr de 400.000 de tomuri, din care 12.000 sunt numai manuscripturi din vremea ce încă tiparul nu să izvodisă; și dintră aceste peste 6.000 sunt grecești, dintră care 1.060 sunt numai tomuri ale lui Aristotel. Apoi socotească-să ce comoară de cărți scumpă este aceasta! Iar celelante manuscripturi, până la împlinirea de 12.000, sunt în limba latinească, cea veche nemțească, ovreiască, turcească, arăpească, persienească și eghiptenească..." (152).

Tot la München, cercetează și admiră muzeul de științe naturale, „cabinet firesc, unde au dobitoace, metaluri, împietriri, mărgeanuri, pocituri ale firii, 5 mumii, felurimi de haine vechi" etc. (153), precum și cele „peste 10.000 de icoane și cadre [...] zugrăvite de cei mai vestiți la meșteșugul zugrăviii..." *(ibid.)*, conservate într-o altă „mare zidire", pe care călătorul le și însemnă într-o lungă listă. Mergând pe urmele Golescului, peste o sută de ani, C. Stere va identifica multe capodopere ale picturii universale văzute de antecesorul său, comentându-le cu ochiul omului modern, dar și cu înțelegerea cuvenită pentru ce scrisese și cum scrisese compatriotul său. Compararea celor două memorialuri de călătorie este deosebit de instructivă pentru cine dorește să vadă dezvoltarea rapidă a culturii românești prin luarea contactului strâns cu Occidentul.

Cum am mai spus însă, călătorind, Dinicu Golescu „vede" și văzând nu poate să nu „însemne" cele ce a văzut, adânc convins că „binele l-au învățat oamenii întâi unii de la alții, neamurile mai pre urmă unul de la altul, precum vedem în istorii: că elinii prin călătorii la Eghipet au tras de acolo luminările știinților multe din meșteșuguri, și romanilor, strămoșilor noștri, înmulțite le-au comunicat" (4). Iată, deci, o primă, foarte limpede formulată, teorie a necesității *imitației*, apărută cu un veac înainte de E. Lovinescu. La rându-i, boierul român socotește cât se poate de util să „comunească doriților miei compatrioți, îmboldit spre aceasta mai mult de rușine" *(ibid.)*. Despre ce? Despre tot! Despre „descoperirea neamurilor și a semănăturilor, cum și apele, și poștele, și orice obicei și faptă bună am văzut, spre folosul nației mele..." (2). Ca „un japonez înfipt", cum zice G. Călinescu,

Scanned with OKEN Scanner

călătorul nostru iscodește totul, înseamnă scrupulos numărul și felul așezămintelor școlare, spitalele, azilurile de bătrâni, case în care sunt strânși de pe drumuri estropiații sorții, cum a văzut una la Viena:

„Cum și o casă de lucru, unde strâng pe toți săracii, ciungi, șchiopi, orbi și leneși, pe care îi pun de lucrează la felurimi de meșteșuguri, nelăsându-i să umble pe drumuri despoiați cerând milă, căci stăpânirea este mai mult datoare de a îngriji pentru aceștia decât fiescare alt orosan de a-i ajuta cu câte o para" (42).

Ceru chiar să viziteze un ospiciu de alienați, dar nu i se îngădui, administratorul spunându-i că hainele orientale pe care le purta ar fi putut „tulbura" pe nebunii oploșiți acolo. Atât de entuziasmat este Golescu de buna rânduială pe care o întâlnește la tot pasul, încât la un moment dat, admirând frumusețile Schönbrunn-ului, zice că un boier din țara lui, văzând și el acea minunăție, ar fi fost bucuros să schimbe rangul și starea sa de acasă cu slujba de... grădinar în superbul parc vienez. La Triest, după ce se scaldă în Adriatica și admiră panorama marelui oraș, urcând pe o înălțime, coboară în port și cercetează cu amănunțime un vapor. Eram cam pe la începuturile punerii în lucru a invenției mașinilor cu aburi, Golescu însuși făcând drumul pe apă, de la Veneția la Triest și înapoi pe o asemenea ambarcație. Ridicându-și poalele lungului anteriu, cată să intre în sala mașinilor și observă, comunicând cititorilor, cu fermecătoare stângăcie, întreaga „mehanică" a vaporului, neavând la îndemână alte puncte aperceptive de sprijin decât modul de funcționare a... cazanului de făcut țuica, moara de apă, și mecanismul ceasornicelor:

„Vaporul este o corabie care merge pe mare cu un meșteșug de foc de este în camara corăbiii, iar afara să vede numai un coș de fier, lung ca de patru stânjini, prin care iese fumul, și doo roate mari de fier, întocami ca roatele de la mori, ce umblă în apă, una de o parte afară din corabie, și alta de ceilantă parte, într-o osie de fier, care este mai înaltă decât fața apii de șase palme; roatele intră în apă o parte și 3 părți rămân afară. Această osie cu roatele întorcându-se foarte iute, gonește corabia atât de tare, încât simpte trupul omului cum corabia sparge marea, și roatele lasă în urmă doo coade de spumă lungi [...]. Înăuntru, unde este acel meșteșug, nu lăsă pe nimeni să bage seama, dar după oarescare băgare de seamă ce am putut face, este un cuptor zidit în cămara corăbiii, care are un coș de fier drept în sus, prin care iase fumul; la spatele cuptorului în potriva gurii — un alt coș de fier, care este scos din cuptor înspre mehanica ce au, prin care iese căldura cu abureală, întocmai ca la cazanul care scoate rachiul, la care la fund îi arde focul, și capacul strânge lacrămă de abureală..." (107).

Nimic din ifosele și aerele călătorului modern — care vor începe să apară odată cu *Escursiunile...* lui Nicolae Filimon (1858) și vor continua până în zilele noastre — în *Însemnarea* lui Dinicu Golescu! El nu poartă cu sine un Baedeker, pe care să-l consulte la tot pasul, mai ales la hotelul la care trage. Mergând cu „Ailwagenul", din Austria în Italia, el cere locul de lângă vizitiu și caută să cuprindă cât mai mult spațiu în raza ochiului, dacă se poate cât mai direct, fără un ghid anume calificat, cu textul de mai înainte pregătit pentru eventualii turiști. Vede și înseamnă în carnet, cum fac și alți tovarăși de călătorie. Nu însă direct în limba română — pe care, cum se poate constata, o știe foarte bine — ci în grecește, căci deprinderea scrisului îi venea mai la îndemână în această limbă, cum învățase în școală. Abia pe urmă, „rușinat", aducea textul în limba patrioților săi, cărora se prezintă în totală sinceritate, cu inima în palmă. Din anume puncte de vedere, Dinicu se apropie, stilistic vorbind — cu toată gândirea lui indiscutabil modernă — de

Scanned with OKEN Scanner

Neculce, mai ales în acele paranteze ale cărții pe care le intitulează *Cuvântări deosebite*, un fel de „nacazanii" cronicărești, în care se adresează absolut direct neamului său, căinându-l amarnic pentru înapoierea în care se afla, căinându-se, nu o dată, pe sine însuși, care fusese orb până a fi văzut cu ochii lui civilizația apusului: buna economie și respectul pentru semenul nostru, indiferent de ranguri, împăratul de la Viena fiind salutat de către concetățeni și salutând la rându-i prin simpla ridicare a pălăriei; nu ca la noi, în Bucureștii de pe acea vreme, când trebuia să cazi cu fruntea în țărână, la trecerea, pe Podul Mogoșoaiei, de exemplu, nu doar a lui vodă, dar și a oricărui alt boier ce se voia respectat cu de-a sila. Iată un fragment din aceste *Cuvântări deosebite:*

„O! Ce deosebire de la noi; ne plecăm până ne dă capul de pământ și rămânem foarte mulțumiți când numai cu coada ochiului să vor uita către noi, căci trupurile nu le mișcă, parcă sunt de ceară și le tem să nu se frângă. Iară când ne vor zâmbi a râde, atunci cu mare bucurie trebuie să povestim către familie și către oamenii casii" (57).

Ca și la Neculce, revolta scriitorului e îndreptată împotriva dăjdiilor nemaipomenit de grele puse în spatele țăranului care n-are nici de unele, nici casă, ci numai niște bordeie în pământ — cu o gaură pe unde iese fumul și o alta pe unde fuge când vin zapcii să-l împlinească de biruri — nici vite, nici vreun fel de știință de carte. În timp ce țăranul elvețian, de exemplu, nu numai că are o stare materială de invidiat, dar și o cultură cu totul apreciabilă. Exagerând parcă — însă nu avem motive să-i punem la îndoială buna credință — Dinicu ne spune că a întâlnit țăran „plugar" elvețian cetind „gazeturi" și știind atât de bine geografia încât putea face deosebire între „Kronștatul din Transilvania" (Brașovul) și cel din „Rosia" (Prusia Orientală): „O! Ce întristată aducere aminte!", exclamă călătorul, informându-ne cum că a întâlnit la noi „canțelariști" care nu știau unde se află... Mehadia. Incultura populației și starea nenorocită a țărănimii stă, după Golescu, în lăcomia și întunericul în care se află chiar clasa boierească la noi, autorul având bunul simț de a se include și pe sine între cei care au exploatat pe muncitorii pământului:

„Oh! Cum îmi aduc aminte și cum sunt silit să mă spovedesc că sunt greșit! Căci eu nu numai nu am făcut nici un bine cât de mic patriii spre mulțumire căci au hrănit, au îmbogățit, au cinstit pe părinții mei, moși și strămoși, cu de la cea dintâi și până la cea din urmă dregătorie n-am contenit luând luări neprăvilnicite de la acest norod, care nu-și are nic hrana cea de toate zilele" (88).

Desigur de la atâta pragmatism — cum spuneam, *Însemnările* au devenit literatură numai cu trecerea vremii, când în ordine practică nu mai aveau nici o utilitate — ne așteptăm, cum s-a și întâmplat, la o serie întreagă de acțiuni de binefacere din partea Golescului, după chipul și asemănarea celor văzute în călătoriile lui din anii 1824, 1825, 1826, pe cât l-au ajutat puterile. El înființează, chiar la Golești, o școală gratuită, cu internat și întreținere completă a elevilor, având două „cursuri", unul „ghimnasticesc" și un altul „filosoficesc". Ca organizator și director aducea din Ardeal pe profesorul Florian Aaron. Sunt unele știri că însuși I. Heliade Rădulescu ar fi predat la școala aceasta cam... „utopică", cum lesne ne putem închipui. Căci ea n-a funcționat decât până în 1830, când inițiatorul ei murea.

Scanned with OKEN Scanner

De pasul hotărât înspre civilizație țin și alte scrieri ale lui Dinicu Golescu, lăsând la o parte *Însemnarea*, tipărite la Buda în 1826, precum: *Adunare de pilde bisericești și filosofești de întâmplări vrednice de mirare, de bune gândiri și bune neravuri, de fapte istorice și anecdote, Adunare de tractaturile ce s-au urmat între prea puternica împărăție a Rusii și Nalta Poartă* (Dinicu Golescu călătorise, cu o misiune politică, și în Rusia, dar despre ce vede în această țară nu lasă nici o însemnare!), o traducere — tot pentru trebuințele școlii — a lucrării lui Neofit Vamva, *Elementuri de filosofie morală* (București, 1827), precum și traducerea unor fragmente din cartea istoricului englez Thomas Thornton, *The present state of Turkey* (1826), acele pagini ce se refereau la țările române. Această ultimă traducere i se atribuie numai.

Așadar, Dinicu Golescu este un iluminist... utopic și un... romantic, puternic impresionat de cultura și civilizația apusului, încercând imposibilul, pentru acea vreme: de a face în țara sa ceea ce văzuse în laborioasele lui călătorii. Utopic, romantic și totuși, cum spuneam, un pragmatic! Avut-a el încredere (căci inimă mare avea cu prisosință) în proiectele și începuturile lucrărilor sale (Societatea literară, ajutoarele date lui Gh. Lazăr, lui Heliade, școala pe care însuși o înființează la Golești și altele)? Iată o întrebare. Pentru că, pe de altă parte, pragmaticul și foarte gospodarul boier era deosebit de lucid. De aceea, poate, duce la școli din apus, temeinic cercetate, pe cei patru fii ai săi — ale căror busturi în bronz stau jur împrejurul statuii ce i s-a ridicat în București pe bulevardul ce-i poartă numele — Radu și Alexandru la München, Ștefan și Nicolae la Geneva, cum aflăm din chiar *Însemnarea călătoriei mele*... Căci spre deosebire de Ienăchiță Văcărescu, testamentul Golescului către progenitura-i pare mai grav, mai serios. Toți cei patru participă la toate evenimentele istorice ale făuririi României moderne. Cel mai mare, Ștefan Golescu (1800), a fost membru în guvernul provizoriu și om politic liberal de prim rang, ministru și prim ministru, în 1861, 1867-1868. Al doilea, Nicolae Golescu (1810-1878, la fel, ajuns în cele din urmă general de armată, mare partizan și luptător activ pentru Unirea de sub Cuza și pentru Independența de la 1877, fost și el ministru și prim ministru. Mai puține lucruri știm despre Radu, însă Alexandru (1815-1873), revoluționar la 1848 și luptător pentru Unirea din 1859 a fost de asemeni o personalitate remarcabilă. Întrecut însă de vărul său omonim, Alexandru Golescu zis Arăpilă (1819-1881), fiul lui Iordache (unul din cei 23 câți avea în total!), prietenul de idei și fapte al lui Nicolae Bălcescu, fostul secretar al guvernului provizoriu de la 1848.

Barbu Paris Mumuleanu

Barbu Paris Mumuleanu face începutul intrării în arenă, cât privește istoria literară, a categoriei sociale imediat subpusă boierimii, a burgheziei, sau a micii burghezii mai bine zis, cu vreo 20-30 de ani înaintea lui Nicolae Filimon. Se născuse la Slatina (fiind concetățean deci cu N. Davidescu, Ion Minulescu, D. Caracostea, Dimitrie Popovici și Eugen Ionescu!), pe la 1794, într-o familie modestă, „de orășani", cum ne informează I. Heliade Rădulescu. Nu știm anume ce școli a

urmat, probabil vreo „școală domnească" oarecare, instruindu-se mult pe cale autodidactă, când ajunge să slujească drept secretar (logofăt) și băiat de procopseală, cum se spunea pe atunci, în casa marelui boier Costache Filipescu, cunoscut ca mare cărturar și traducător din Byron. Ardelenii, mai intâi, prin cărțile lor tipărite și trecute dincoace de munți, în frunte cu Petru Maior, urmat de Ioan Barac și Vasile Aaron, apoi, firește, Ienăchiță Văcărescu, cu *Gramatica* sa, și Iancu, luat ca model și chiar ca protector, i-au fost dascălii prin care ajunge să știe câte ceva despre marii scriitori ai antichității greco-latine ca și despre francezii din secolul al XVII-lea. În *Înainte cuvântare* la *Rost de poezii, adecă stihuri* (1820) și în *Procuvântare* la *Caracteruri* (1825) sunt invocați Homer, Hesiod și Aristofan, Euripide, Virgiliu, Ovidiu, apoi Racine și Boileau, Esop sau urmașul lui în contemporaneitate Dimitrie Țichindeal etc. În scurta-i viață — murea la 21 mai 1836 la București — trăită pe apucate, strâmtorat, trebuind să compună și poezii ocazionale pe la casele boierești, epitafuri etc. si neavând „ajutor din limbi streine" (deși, foarte probabil, știa grecește, fiindcă se declară îndatorat lui Athanasie Christopulos), Barbu Paris Mumuleanu a scris puțin, atât cât cuprinde volumul *Poezii*, publicat de I. Heliade Rădulescu, postum, în 1837, însumând opusculele pomenite mai sus, cât și *Plângerea și tânguirea Valahiei asupra nemulțămirii străinilor ce au dărăpănat-o* (Buda, 1825), opera ce i se atribuie[1].

I s-a întâmplat însă acestui prim fiu al micii burghezii intrat în literatură să se ocupe pentru întâia oară de ceea ce putem numi esența poeziei, dincolo sau, dacă vrem, dincoace de micile tratate de prozodie ale unor Eustatievici, Ienăchiță Văcărescu și Costache Conachi. După B.P. Mumuleanu, cel din *Înainte cuvântare* la *Rost de poezii*, poezia „nu iaste alt decât o mișcare a simțirii, o patimă sufletească și o naștere a fandasiei. Acel năluc al minții pătimind de un ce, țese idei și păreri (citește: „imagini", n.n.), alcătuind stihuri după patimi și înălțimea duhului" (p. 4, ed. cit.). Iată o definiție, să recunoaștem, superioară tuturor celor întâlnite până acum în diferite poetici ce se scriseseră. În „Rost" (= vorbire despre, argumentare) el se mărturisește următor lui Athanasie Christopulos, după cum acela urmase lui Anacreon: „Lauda acestuia au mișcat și patimile mele și cu al lui ajutor am alcătuit și eu aceste bagateluri, nu privind la a mea laudă, ci ca cu acest mijloc să aprinz o obștească râvnă între cei de acum tineri..." (*ibid.*).

Modestia poetului este chiar binevenită. El este mai degrabă un iluminist, încrezător în efectele binefăcătoare ale cărții, cum cu mijloace cam prozaice se exprimă în *Odă râvnitoare spre învățături:*

Fraților simpatrioți,
Un veac nou ni s-a ivit;
Cum bune lumini spre toți,
Științe au înflorit!
Muzicesc glas auzim,
.....
Cheamă ne strigă pe toți
Glas din Olimb pe toți

[1] Pentru Barbu Paris Mumuleanu vezi *Scrieri*. Prefață, text ales și stabilit, note de Rodica Rotaru, Editura Minerva, 1972.

Cheamă, vă strigă, veniți!
Romanilor strănepoți
La Muzeu (muze, n.n.) mergeți, grăbiți!

Poetul, de la nivelul lui, este un moralist și nu un... moralizator, cum se vede din o serie întreagă de compuneri: *Pentru mărirea omului, Pentru neputința omului, Pentru nemulțămirea omului, Pentru un om simpțitor*. Ca și din continua propensiune spre satiră, amestecată cu sfaturi: *Sfatul muierilor în ce chip să iubească, Pentru muierea ce să socotește frumoasă pe sine* etc. sau ca în această mustrare din *Amor de muiere bătrână:*

Ce mai umbli să iubești,
Nu vezi ce zbârcită ești?
Vremea de tot ți-a trecut,
Măselele ți-au căzut.
Te vezi întâi pe obraz?
Te face bărbații haz!

Nimic așadar din acea „mișcare a simțirii", din acea „patimă sufletească și o naștere a fandasiei", de „acel năluc al minții pătimind de un ce", așa cum ni se promisese în *Înaintea cuvântare* la *Rost de poezii*. Acestea, accente care țin în chipul cel mai evident de estetica romantică (sau, dacă vrem, preromanticcă), le vom găsi numai în câteva bucăți tipărite mai întâi în ediția lui Heliade de la 1837, semn indubitabil al lamartinismului, precum în *Lăcrimile, Memoria celor trecute, Greierele, Noaptea* sau... *Luna:*

A nopții slabă lumină,
Lună, dorit dorifor,
Dulce, lină-nsuflețire
Ochiului cel privitor.

Sau ca în *(Vremea) Alt chip,* compunere venită în descendența lui Miron Costin, anunțând totodată pe Eminescu, cel din *Glossă,* de exemplu:

Vremea-nalță și rădică,
Vremea face, vremea strică,
Vremea suie și coboară,
Vremea surpă și doboară,
Vremea schimbă și preface
Și războaiele și pace
Vremea toate răzvrătește,
Schimbă și schimonosește. etc.

Mumuleanu rămâne însă un clasicizant mărunt, prin *Caracteruri,* moralisind cu metodă (și oarecem cu ciuda săracului împotriva celui bogat) în a sa lungă *Procuvântare,* asemănătoare, într-o privință, cu *Însemnarea călătoriei mele* a lui Dinicu Golescu, mai ales cât privește înverșunarea împotriva *luxusului* care „turbă odihna și fericirea" și „ațâță ambiția carea dărapănă". Nu vrem să luăm exemplu de la strănunul Cincinatus, care în vremi de pace se întorcea la coarnele plugului, nici de la chinezi, care „dintre plugari se înalță în ceata mandarinilor". Se vede treaba că în epocă luxul vestimentar (căci la acesta se referă mai întâi Mumuleanu) făcea ravagii, în dauna muncii ce sigur aduce prosperitatea:

Scanned with OKEN Scanner

„... iar noi, nesocotind acest scump și neprețuit lucru, buna rodire a pământului maicii noastre, umblăm după capriții, ne întrecem fiește care în podoabe, ne îmbrăcăm cu haine mai mult decât starea noastră, ne îngâmfăm în blane scumpe, peste dreptul merit și suntem goli de toată bună învățătură, care face pe om să să cunoască pre sine (ecou socratic, acesta, n.n.), să cunoască pre adevăratul Dumnezeu [...]. Prețuim blana râsului mai mult decât buna iconomie și smerenie, nejudecând că aceste nu ne face cinste, ci mai vârtos ne adaogă râs și defăimare de la celălalte neamuri..., pentru că compatrioții noștri mai bucuroși dau o sută de lei p-un mod nou să fie modist, decât zece lei p-o carte să fie înțelept; nu este la noi beția învățăturii, care ne cinstește, ci este beția luxului, care ne ticăloșește..." etc. (82).

Pregătindu-se să coboare din amvonul *Procuvântării* sale de tot lungi pe terenul mai concret al compunerii de „caracteruri", Mumuleanu dă semne a fi fost la curent în vreun fel oarecare cu Theophrast sau La Bruyère, avertizându-ne că prin scrierea acestor „obiecturi satere" nu face decât să defaime năravul în sine, abstracție făcând de persoane: „nu defăimând neamul și persoanele oamenilor, ci diferite caracteruri, pentru că eu nu zic că este Constantin, Alexandru, Frideric, Vlaicu sau Maria, ce numai pe singură patima o defaim". Ca în orice „caractere" versificările Mumuleanului, destul de stângace (Gr. Alexandrescu zicea că-s „ca din topor lucrate") au titlurile de rigoare: *Cei mari, Lingușitorii, Nobilul făcut și ne-nvățat, Bogatul mojâc, Scumpul, Ipocritul, Defăimătorul, Lăudărosul, Flecarul* etc. Iată-l pe Nerod, cumva specific locului. Nerodul sau, oltenește: „nărodul", nu e numaidecât prost, ci mai curând necioplit, lipsit de educație elementară. Poetul se conduce instinctiv după spiritul latin, dezvăluind caracterul după fiziognomie și pantomină, după chipul de a se îmbrăca și a se comporta în societate al individului luat ca propotip:

Ce năpaste, silă sînt
Toți nerozii pre pământ!
Firea cu ei a greșit,
Vaci de nu i-a zămislit.
.....

Haina stă pă ei suciș,
Batista la gât ponciș.
Când umblă parcă-s legați
De picioare-n lanț băgați.
Calc, picioarele-ș aduc
Parcă-n fund de gropi se duc.
Părul lor le stă pe cap,
Parcă din bătaie scap.
Căciulele-n cap le port,
Ca un nesimțitor mort;
Când de-o parte, dindărăt,
Când pă ochi, de d-abia văd
.....

Cisme noi cum le-a-ncălțat,
Pe loc le-a și scâlciat,
Că ei caut cisme mari,
groase-n talpă-n scoarță tari.
.....

La teatru, clup, plimbări,
la munte, la adunări,
Ei din alți să osibesc,
Intru, merg, singuri vorbesc.

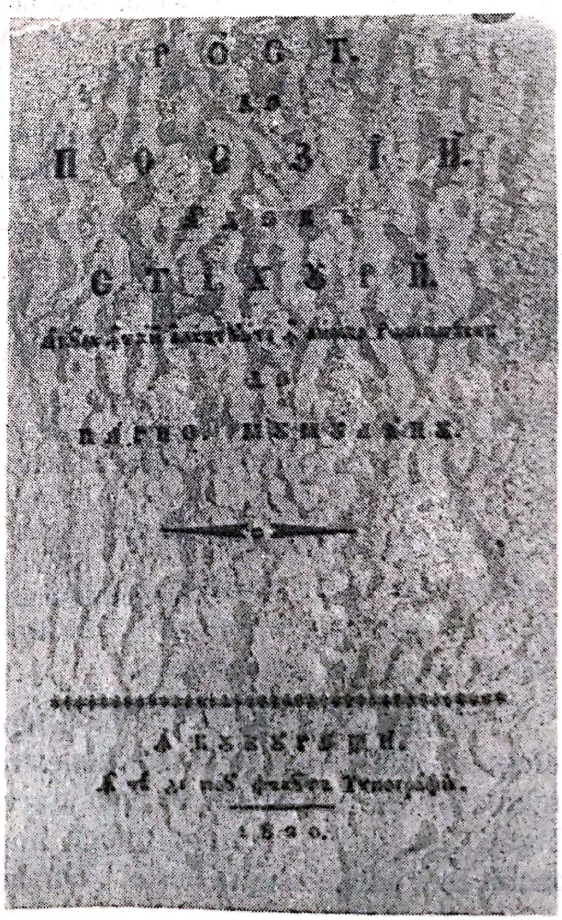

C-da 40029 coala 9

Complementuri la toți fac,
Toți vorbesc, tușesc, nu tac;
Râde toți, leșin de mor
De țermoniile lor,
Căci să-ntorc cu trup cu tot,
Că din cap numai, nu pot.

Autodidactul se înverșunează contra *scolasticilor:*

Vedeți pe scolastici
Cât sunt la suflet de mici.
Cum știu ceva se hrăpesc,
Pe sineș să socotesc,
că sînt cei mai învățați,
Plini de științe, luminați.
Fiescare socotesc
Că roala sa n-o greșesc.
Dascălii cum știu ceva,
Un grai bine declina,
Cum zic: batem, bateți, bat,
Le par că tot a-nvățat.
Cum știu face-un adiectiv,
Sau un nume substantiv,
Gândește că-i autor
Ș-un mare literator;
Cum știu declina și spun:
Bun, de bun, pe bun,
Să socotește pe el
Cum că este-Aristotel.
Au fumuri că-s oameni mari,
Strică pe bieții școlari,
Le dau astfel de idei,
Că gramatica-i temei etc.

Unde și solecismul — confuzia persoanei a treia plural a verbului cu persoana întâia singular („Fiescare socotesc" etc.) crează umorul involuntar la vorbitorul de grai oltenesc și bucureștean de periferie, netrecut prin gramatică. Se înțelege, moralistul e și misogin. De exemplu în *Muierile:*

Ce gusturi și ce idei,
Ce capriții la fămei!
Vor să cheltuiască mii
Pe mode galantarii.
De nimic alt nu-ngrijesc,
Ele-atât numai gândesc,
Iubirea de sine-a lor
Pe dânsele le omor.
etc.

Mumuleanu a scris și câteva fabule (*Greierele și furnica,* clasica reluarea lafontaineană) *Lupul și câinele, Leul și iepurele,* nesemnificative cât îl privește. Mai interesant este să-l aflăm, ca poet aservit câte unui mare boier, ca și moldoveanul Daniil Scavinschi, scriind (parcă împotriva principiilor moralistului) „stihuri bachicești, adecă asupra beției". Din acest punct de vedere el este mai... complet

în contextul neoanacreontic al epocii, anticipând pe Anton Pann. Căci Văcărești și Conachi (modă turcească?) n-au cântat vinul și dansul. Iată câteva mostre:

Cu glas bachicesc
Eu mă veselesc;
Strig: frați să cântăm,
Să bem, să jucăm!
.....
Eu întâi în jos
Sai și intru-n foc;
Danțu-ntâi ce trag
Și strig și cerc larg
Să văz mai curând
Oalele umplând.

Accentele folclorice-lăutărești se fac și ele simțite:

Voi să beau, să fiu beat mort,
Inimă rea să nu port.
S-aud cepul scârțâind
Și ploschița gâlgâind.
Să beau, să strig, să răcnesc,
Să cânt, să mă veselesc....
etc.

Unde este moralistul din *Procuvântarea* la *Caracteruri?* Parcă îl și vedem, chemat la câte un chef boieresc, compunând versuri de beție la comandă. Cum la comandă trebuie să fi fost scrise și *Epitafurile*, din care aflăm mai multe și pe pietrele tombale din lapidariul Bisericii Stavropoleos din București. Un exemplu:

Mormânt, lăcaș de vecie
Aici mie mi-au gătit,
Pământul ș-a mea țărână
Aici zac și s-au topit.
Scarlat Ruset al meu nume,
Din neam și sânge domnesc,
Fost-am din rang clucer mare,
Ș-acum aici odihnesc.

Altele sunt pentru un Matei Ghica, un Constantin Filipescu, Smaranda soția lui, Dimitrie Brăiloiu, Alexandru Beldiman, Ștefan Belul, cel batjocorit de Iordache Golescu în „perdelele" sale, Grigorie Ghica, Alchibiad, Luxița etc. Numai lui însuși, pauperul, nu i-a compus nimeni un epitaf. Fusese înmormântat fără nici o pompă, ca orișice sărac, în cimitirul de la biserica Batiște. Abia mai târziu, Bolintineanu, ajuns ministru al instrucțiunii și cultelor, pe timpul lui Cuza, dispune exhumarea osemintelor autorului *Caracterurilor* și depunerea lor în cimitirul Șerban-Vodă, unde i se înălța și un modest monument funerar, uitat acum de toată lumea[1].

[1] Despre data exactă a morții lui Mumuleanu vezi și G. Călinescu, *Material documentar*, în *Studii și cercet. de ist. lit. și filclor*, II, 1953, p. 293.

Iancu Văcărescu

Poetul cu care se cade a încheia epoca premodernă a literaturii române este Iancu Văcărescu, fiul lui Alecu și al Elencăi Dudescu, nepotul lui Ienăchiță, ale cărui *Poezii alese*, publicate prin grija lui Heliade la 1830, sunt piatra de hotar (convențională desigur, până la un punct) de la confiniile cu începuturile romantismului românesc. Se născuse prin 1791 și, rămas orfan de tată la vârsta de numai de 8 ani, fusese crescut de tânăra-i mamă (care, despărțită de defunctul ei soț, nu avea acum mai mult de 20 ani, plină fiind ea și de fumurile unei descendențe aristocratice ce ar fi înrudit-o cu însăși Maria Thereza) și mai ales de unchiul Nicolae. După studii făcute în casă, asemeni tuturor fiilor de mari boieri, în 1804 Iancu este trimis spre învățături mai înalte la Viena, supravegheat de profesorul francez Colson și de un dascăl autohton pe nume Zaharia. La Viena, viitorul poet își desăvârșește cunoștințele de franceză, italiană și germană (greaca și elina îi erau cunoscute de acasă), inițiindu-se în literatura micului clasicism al unor Jacques Délille, Evariste Parny, în filosofia lui Voltaire mai ales, Condillac etc., în poezia celui mai vestit, pe atunci, scriitor italian și vienez Pietro Metastasio, cunoscând direct la sursă operele marelui Goethe, ca și cele ale „baladiștilor" germani de la începuturile romantismului, un Bürger, un Wieland și alții. Biblioteca pe care o poseda, ca și multele traduceri pe care le încearcă în această vreme arată cu prisosință cultura unuia dintre primii literați români formați prin contactul cu Occidentul în chipul cel mai direct, fără a da câtuși de puțin semne de înstrăinare de țara și familia în care se născuse. Se presupune a fi făcut o călătorie de studii și la Pisa, înainte de a se întoarce în patrie, în 1810. Ca fecior de bani gata, Iancu avu câteva funcții mai curând decorative, cum ar fi aceea de ispravnic de Tîrgoviște, pe care o neglija sistematic, nefiind în bune relații cu oficialitățile, mai ales cu ocupanții ruși. A fost și „surghiunit", la Buzău, în aprilie 1812, „pentru oarecare pricini ale tinerețelor", de unde este slobozit repede, în iunie, același an, printr-o intervenție a Divanului pe lângă amiralul Ciciacov. Asemeni Goleștilor, sprijinea și el pe Lazăr în deschiderea școlii de la Sf. Sava, la 1818, și punea mult suflet pentru înființarea teatrului românesc de la Cișmeaua Roșie, în 1819, când avu loc prima reprezentație în limba națională, cu *Hecuba* lui Euripide tradusă de A. Năneșcu, Iancu Văcărescu compunând preambulul solemn intitulat *Saturn,* un alt testament iluminist venit exact în tradiția bunicului său Ienăchiță:

Uniți, vă înțelegeți voi,
Cu de romani mărime,
La tot d-o glăsuire voi
L-a dragostii-ntregime.

V-am dat teatru, vi-l păziți
Ca un lăcaș de Muse;
Cu el curând veți fi vestiți,
Prin vești departe duse.

În el năravuri îndreptați,
Dați ascuțiri la minte;
Podoabe limbii voastre dați
Cu românești cuvinte[1].

[1] Iancu Văcărescu, *Opere*, Ediție critică, studiu introductiv, note, glosar, bibliografie și indice de Cornel Cîrstoiu, Editura Minerva, 1985, p. 258.

La această ediție trimitem toate citatele următoare din capitolul consacrat lui Iancu Văcărescu. O altă ediție, relativ nouă a celorlalți poeți ai ilustrei familii este *Poeții Văcărești. Versuri alese*, Ediție de Elena Piru, cu o introducere de Al. Piru, E.P.L., 1961.

Scanned with OKEN Scanner

Avea, pe timpul când se producea prima reprezentație de teatru românesc, funcția de „logofăt pentru străini" și sprijinea activitatea Societății literare sau Societatea Filarmonică, prin traduceri și tipărituri, dovadă stând o altă odă ocazionată de întemeierea primei tipografii din Țara Românească, la 19 aprilie 1818: „Întâi chinezii e vreme multă/De când ființă slabă mi-au dat:/ Gutemberg, Sefer, laude-ascultă/ Căci de ispravă m-a-nființat// Când omenirea izvoditoare/ Încrede mie scrise născând,/ Cu înmulțirea lor păzitoare/ Împart lumina minții curând.// La câte neamuri sînt priimită/ Scrise perdute le înviez;/ Învățătură dau înmulțită:/ Un veac la altul apropiez.// Și României eu cunoscută/ De la o vreme încoaci am fost,/ Și minții am fost plăcută,/ Nici omenirei de folos prost". Spiritul iluminist și patriotic străbate toate aceste poezii ocazionale și patriotice ale lui Iancu Văcărescu. Așa și în *Sfătuirile patriotice (Bunavestire, Cântec românesc, Glasul poporului sub despotism)*, ecou al simpatiei poetului pentru revoluția lui Tudor Vladimirescu, (din fața pandurilor se retrăsese și el, odată cu alți boieri, în 1821, la Brașov; dar, împreună cu unchiul său Nicolae admira pe Vladimirescu și-i păstra sabia, ca o scumpă amintire a celui ce se jertfise pentru neamul său). Impresionant este și *Marșul românesc,* intonat la „reînființarea miliției naționale în anul 1829":

Slava strămoșilor vestiți
În cale vă așteaptă;
La rând, românilor, eșiți!
Mergeți pe calea dreaptă.

La rând, românilor eșiți!
Mergeti pe calea dreaptă;
Slava strămoșilor vestiți
În cale vă așteaptă.

Mândria descendenței romano-latine a românilor o moștenise și el de la marii cărturari ardeleni ai veacului. Fusese vizitat, la București, de Timotei Cipariu, care îl admira pentru împotrivirea lui față de guvernatorii țariști, ce nu ne-ar fi lăsat să părăsim scrierea cu litere chirilice. Ocazionala *La Pravila țării,* scrisă în 1818, deplora decăderea vulturului roman cel vestit în antichitate în chipul corbului din stema lăsată moștenire de Basarabi:

Ah! d-ar pute-a-ne dobândi
Și câte-avem pierdute!
Atunci ce duhuri n-ar gândi!!
Ce guri ar mai fi mute?

Atunci ș-acest corb sârman,
Iar acvilă s-ar face;
Ș-orce român ar fi roman
Mare-n război și-n pace.

Luptătorul unionist și adversarul țarismului (care se opunea celui mai scump ideal al românului de după revoluția de la 1848) se poate vedea în Iancu Văcărescu încă de la 1830, când compune *La Milcof.* Aluzia la subtilități etimologice e de rigoare și se aliniază aceluiași crez iluminist al ardelenilor, atât de fecund în scrierile patriotice de dinainte și de după revoluția redeșteptării noastre naționale:

Scanned with OKEN Scanner

De unde-ți vine numele, pârâu fără putere,
Ce despărțirea neamului tu îndrăznești a cere?
Milă-nceputu-ți, Milcof sec, de va să-ți dobândească!
Sfârșitu-ți-va, lumea oftând în veci să te urască.
Desprețuire frații dau puteri-ți ne-nsemnate!!
Căci, despărțit ori depărtat, fratele e tot frate.

Poet mare însă — cu ori câte inegalități i-am aflat, fatale în epocă — este Iancu Văcărescu în *Primăvara amorului*[1], așa cum însuși Eminescu îl intuia în *Epigonii*, punându-l în fruntea ilustrului șir al înaintașilor, „Văcărescu cântând iarăși a iubirii primăvară". Scrisă în tinerețe — la 1818, ne încredințează Heliade — compunerea e plină de reminiscențele pastoraliste cărturărești, de la Theocrit, cu *Idilele* lui, și Virgiliu, cu *Georgicele*, ca și, firește, de la Anacreon, până la galanteriile de sfârșit de veac al XVIII-lea, ale lui Parny, Delille, Voltaire și Metastasio, pe care Iancu le purta în suflet încă din vremea studiilor la Viena și Pisa, accentuate de atmosfera... pastoralistă ce o putea găsi și în țară, mărturie fiindu-ne scrierile unor Asachi sau Kogălniceanu. Citera, Muzele toate, războiul Arachnei, însuși divinul Apollo, ispititoarea Vinere, sângerosul Marte, Bachus cu thyrsul în mână, Minerva cu scutul și lancea, Neptun cu tridentul, sumbrul Pluton, chiar Joe cu fulgerele sale, odată cu Diana, cu Ceres, Faunii și Silvanii — într-un cuvânt mitologia antică toată — se închină atotputernicului Amor și este adusă ca figurație decorativă la poalele Carpaților, lângă „jalea" românească care umple peisajul:

La Carpați mi-am adus jalea,
Lor am vrut s-o hărăzesc;
Răsunetu, frunza, valea,
Apele mi-o înmulțesc.

Tabloul, contemplat parcă de pe movila pe care se înalță Mânăstirea Dealu, e stilizat arcadic, cu ruine („surpături"), gârlă, pădurice, „căscioară" pe un „vârf de delișor" — micul Trianon al poetului — fundal cu dealuri smălțuite, vâlcele înflorite, pajiști cu miei zburdând, cu apele Ialomiței sclipind lângă Turnul Chindiei, cu ruinele palatului domnesc din Târgoviște, cu munții albaștri dominând adâncul perspectivei:

Se întinde o câmpie
De sub poale de Carpați,
Câmp deschis de vitejie
La românii lăudați;

Surpături sînt de o parte,
D-un oraș ce a domnit;
O gârliță-ncoaci desparte
Un crâng foarte-nveselit.

Acolo am eu căscioară
Pe un vârf de delișor;
Curge-n vale-i o apșoară
Murmuind încetișor.

[1] Titlul în ed. cit. *O zi și o noapte la Văcărești* sau *Primăvara amorului*.

Împotrivă smălțuite
Dealuri altele se văd,
Și-n vâlcelele-nflorite
Mieii pasc, alerg, se joc, șăd.

Retras în reședința sa de la țară, poetul afectează a fi părăsit, ca Ion Pillat mai târziu (nepot de boieri mari și acela), „lumea mare", „cinstele", „fumurile seci", „amăgirile", îndepărtându-se de dușmani și chiar de prietenii mai „reci". Nu e, însă, un romantic sumbru dedat solitudinii și meditației grave, interiorizate. Dimpotrivă, arcadicul caută în natură echilibrul, „sănătatea" trupească și sufletească, muncește la vie, în grădină, la câmp, nu mult însă, țărănește-iobăgește, ca Tolstoi, ci numai atât cât i se pare necesar pentru a se armoniza cu muncitorii de pe domeniul său, și ei niște oameni ai naturii, idilic fericiți. Prinde păsări cu lațul, vânează, pescuiește, face călărie, umblă pe jos spre a se întări fizicește, păstrează „curățenia și măsura" la masă, vechile tabieturi fanariote părând a fi fost date cu totul uitării: „Curăția și măsura/ Masa mea împodobea./ Mulțumea stomah, ochi, gura;/ Dar mă sătura d-abia". Muzele îl vizitează și ele „la ceasul hotărât": „Muzele, ce-mi sînt dragi foarte,/ Aveau ceasul hotărât,/ Când cu cei carii n-au moarte/ Mă-ntâlneau numaidecât". În atâta quietudine și echilibru se simte, oricum, nevoia unei perturbări care constă în vizita copilului Amor și în visul de dragoste, de „un puternic nu știu ce", în dispoziția de a veghea, noaptea, la marginea crângului, lângă fântâna susurând în helești, sub farmecul lunii și al stelelor, vrăjit în fine de cântecul filomelei. Rămâne astfel hotărât că poezia naturii, în literatura română cultă, apare mai intâi în aceste tablouri idilice din *Primăvara amorului*, unde iubita convențională a poetului e o păstoriță de „șaisprezece anișori". Fiorul romantic începe a se face simțit abia:

Pe cer, mii de mii de stele
Semănate străluceau;
La câmp focuri de surcele
De departe văpăiau.

Briliant vărsa cu fală
Al fântânei viu susur;
O tăcere, o luceală
Preste tot domnea-mprejur.

Firei, glasul cântăreței,
Blândei, dulci privighetori,
Spunea-ntoarcerea verdeții
Ș-a luminei după nori.

Bucolicul rămâne însă dominant. Heliade din *Sburătorul*, Alecsandri din *Pasteluri*, Eminescu din *Sara pe deal*, Coșbuc din *Noapte de vară*, Macedonski din *Noaptea de mai* își au punctul de plecare aici, din ce în ce mai liberați de artificiile mitologizante; Sadoveanu, de asemenea, intuind esențele pure, eterne, ale spațiului românesc. Blaga, Ion Pillat, cu mari efecte moderne, mai apoi G. Călinescu cel din *Lauda lucrurilor*[1] îi urmează firesc Văcărescului din strofe precum acestea:

[1] Cu totul caracteristică este *Ecloga*, „drama pastorală" a lui Timotei Cipariu, scrisă în 1833. Vezi lucrarea noastră *Forme ale clasicismului în poezia românească*... ed. cit.

Arătorul ce silește
Boii săi cei grei la pas,
Cântând spune de dorește —
Tare răsun-al său glas.

Plăcute zbierări de turme
Aerul îl umple tot;
Tauri grei p-ale lor urme
Apăsate mugiri scot.

Călușaua d-altă parte,
Lor răspunde nechezând;
Ecco prelungind împarte
Al ei glas tot s-înălțând.

Ochiului s-arăt grămadă
Turnuri, case, vii, grădini,
Munții verzi, munți de-o zăpadă
Lucitoare fiind plini.

Ducând apă cânt fetițe,
Mai încolo, lângă oi,
Spun ca ele ciobănițe
Că sînt bine când sînt doi.
.....

Rândunele-n zbor s-întrece,
C-o aripă răzuiesc
Unda ce-și trec pe drum rece,
Răcorite se-ntăresc.

Iancu Văcărescu este și autorul unui ciclu de *Idile* (moda pătrunsese și la noi, cum am văzut; Dinicu Golescu însuși, în *Însemnare* — v. *op. cit.*, p. 152 — reține din mulțimea de cărți cercetate în marea bibliotecă din München „cartea lui Theocrit ce se numește *Idilien*, manuscriptă de la anul 1395"), titlu curent la maeștrii genului, de la anticii greci și latini până la Gessner și André Chénier. În primele trei, personajul principal este păstorul Tyrsus (luat după numele ciobanului sicilian din *Idilele* lui Theocrit; îl aflăm și în *Arcadia* lui Sannazzaro, și în *Galateea* lui Cervantes prelucrată de Florian, adusă în românește, pe la 1813 încă, de către moldoveanul Costache Stamate), alături de Diana și Pan. Conveționalismul domină în aceste poezii de album și alegoriile sunt de tot străvezii. Tyrsis, altădată cântărețul frumuseților Daphnei, inițiază aici în tainele amorului pe o romîncă Florica, „floare-floricică", vorbindu-i de nurii pe care nu și-i știe încă, precum în poeziile neoanacreontice ale celorlalți Văcărești sau ca în cele ale lui Conachi: „Ochii-ți dulce strălucesc,/ Piersicile-n sânu-ți cresc;/ Ce vor aste frumusețî,/ Vin la Tirsis să înveți!". Tot între *Idile* trebuie să situăm și „baciurile" (sărutările) lui Iancu Văcărescu, scrise, se înțelege, ocazional, tot pentru album. Iată un exemplu:

Farmec puternic în ochi ascunde,
Zâmbirea grabnic adânc pătrunde;
Iar al Amorului filtru mare
Mult vorbitoarea e sărutare

C-o muzicească la timp măsură,
Fierbinte baciu voința fură;
Ochi-mi, zâmbirea-mi, vorba lucrase
Întreg respunsu lor nu luase.

Cel dintâi baciu mult săvârșește,
Vine al doilea, îl covârșește,
Asta spre-al treile ne grăbește:
Minciuna-acum nu-mi trebuiește.
etc.

Poezii de album și în descendență neoanacreontică, mai stilizate însă, scoase din lascivitatea prea orientală, sunt diferitele improvizații — unele pline de grație — din *Șarade*, din *Viorele* sau din *Nepregândite* (imprompte). Iată o singură strofă din ultimul ciclu, intitulată *La ochi I:* „Ochi! când închiși mă prăpădiți,/ Deschiși ori ce mi-ați face/ Deschide-vă-ți și mă sfârșiți/ C-astfel să pei îmi place". Așadar, prin tradiție de familie, Iancu Văcărescu era un iubitor al sexului frumos, aceasta fiind încă una din legăturile scrisului său cu vechea manieră de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea.

Un loc aparte, prevestind foarte limpde romantismul, în opera lui Iancu Văcărescu, îl au *Baladele,* unde influența unor Goethe sau Bürger este evidentă, odată cu o alta, mai puternică încă, a folclorului național. În *Peaza rea, Peaza bună,* în seria din *Ielele* sunt prevestiți Heliade, Bolintineanu și Alecsandri, Eminescu și Coșbuc, de altă parte Caragiale și Sadoveanu (din proze precum *Calul Dracului* sau *La hanul lui Mînjoală,* din *Crâșma lui Moș Precu),* dar și „baladiștii" moderni, de la Ion Barbu (cu *Riga Crypto și Lapona Enigel)* până la Radu Stanca, Tudor George și Romulus Vulpescu. Din capul locului este intuit specificul genului: un mic nucleu narativ, învăluit în mister vrăjitoresc, versul cantabil, cu rostogolirea dactilică a sonurilor, bine ritmată prin anume inversiuni sintactice. Iată un crâmpei din *Piaza rea:*

— Spune ce este! ce e, Marine?
— Ce e, cucoane! nu este bine!
Ne întâlnirăm c-o vrăjitoare,
Farmecă lună, farmecă soare:
La mormânt urlă, cu scrâșniri plânge,
De morți când seul, fălci, oase, strânge.
Aci făclia neadormită
Dospește, aprinde, cade uimită;
Apoi se scoală, fuge nebună,
În vas de nouă frați sânge adună.
De bătrân câine culcuș ia-n gheară,
Îl răstrămută-n turtă de ceară,
De sânger bețe, d-alun nuiele
Frige și fierbe pe trei ulcele.
Fără zăstâmpuri toacă din gură
Descântec, hrană și băutură.

În *Ielele I,* același impuls preromantic și gotic, de Walpurgisnacht, îl face să realizeze o scenă de exorcism fioros, plastică prin modul cum ochiul surprinde infernalul și diformitățile fizice mișcate ca într-o ceață de coșmar. Localizarea se

vede însă, ca și în fragmentele de descântec din *Istoria ieroglifică* a lui Cantemir, prin abia simțitul umor din subtext, de care nu sunt deloc lipsiți nici Caragiale, nici Creangă, nici Sadoveanu, dovadă peremptorie a subzistării spiritului latin:

Umbre se plimbă,
Vânturi se schimbă,
Neguri s-adună,
Maluri resună
Chiote!
Țipete!
Chiote!
Urlete
Hurur brumb! Brumb! (bis)
Trec sgomotoase
Scrâșniri dințoase,
Fluieră
Relele,
Danțeră
Ielele
Hurur brumb! Brumb! (bis)

Una e chioară
Cu-un ochi de cioară;
Alta spetită,
Mult obosită;
Alta gușată
Tot ceartă cată;
Alta bârfește
Prea neghiobește;
Una gângavă
Stă pe gâlceavă;
Alta bogată,
Șchioapă-ngâmfată;
Alta calică,
Gheboasă mică;
Cea mai snovoasă
E ofticoasă;
Și ce mai bună
E cea nebună;
Toate pizmașe,
De om vrăjmașe
Nerușinate,
Înverșunate,
Cât simt răcoare
Dau din picioare
Toți dracii strigă
Ca să le frigă;
Ei lor plăcere
Fac cum le-o cere.
Cu draci voioase
Zbor piste case;
etc.

Poet mare, poet înnăscut (mai ales!), Iancu Văcărescu n-a avut norocul să scrie într-o epocă mai propice dezvoltării literelor, spre a lăsa o operă cu totul memorabilă. Ivit la răscruce, către asfințitul luminilor și al clasicismului, în preajma zorilor romantismului, ca mare boier el n-a avut energiile, puterea de muncă, uriașă, pe care le avea un fiu al burgheziei, contemporanul și protejatul său mai tânăr Ion Heliade Rădulescu.

Cu toate acestea, tipărindu-i *Poeziile alese*, în 1830, Heliade l-a numit „părintele poeziei române", intuind prezența, în opera lui, a unei tematici multiple și noi, deschizătoare de orizonturi, de la oda patriotică la anacreontice și de la grațios pastorala *Primăvară a amorului*, până la poeziile filozofice, din *Adevărul* (scrisă, după modelul italian, în versuri sciolti) și *Ceasornicul îndreptat* ori la preromantismul din *Balade*.

Iancu Văcărescu murea la 3 martie 1863, cam în vremea când, la Iași, în capitala Moldovei, se iveau primele semne ale junimismului, cea dintâi epocă de aur a literelor române, pe care opera lui o prevestea. Mormântul său din Cimitirul Șerban-Vodă se află numai la câțiva pași mai spre dreapta de cel al lui Eminescu.

Scanned with OKEN Scanner

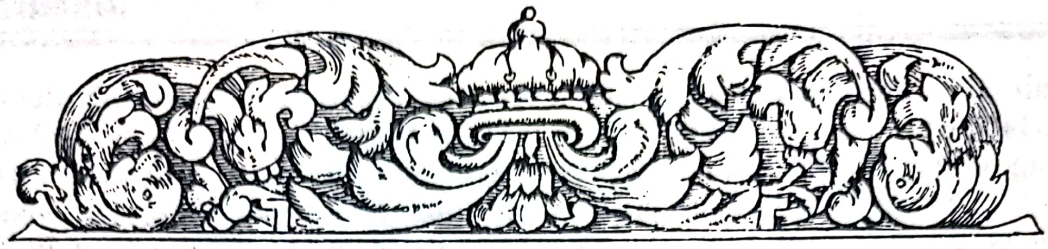

ROMANTISMUL

Cel mai mare poet romantic român și unul dintre cei mai tipici romantici, între marii scriitori ai lumii, este, fără nici o îndoială, Eminescu. Cu toate acestea, istoricul literar, chiar și cel mai liber de prejudecata „metodei" și a „clasificărilor", nu va putea fixa niciodată un capitol *de istorie literară* consacrat romantismului în care să includă pe poetul *Luceafărului*. Căci atunci ar fi obligat să observe că pe lângă Hasdeu, de exemplu, și Macedonski sau Bacovia sunt niște romantici sau – ceea ce revine cam la același lucru – neoromantici, cum sunt, în fond, toți simboliștii. Romantic este apoi Sadoveanu și – de ce nu? – Lucian Blaga sau V. Voiculescu. Un romantic prin structură sufletească este Ibrăileanu și toată lumea este de acord că cel mai mare critic și istoric literar al nostru, poet și prozator de mare vigoare, G. Călinescu, este un romantic dublat de un clasic (v. de ex. cartea lui D. Micu, *Între Apollo și Dyonisos)*. În fine, fervoarea eroilor lui Camil Petrescu, și implicit a creatorului lor însuși, este de natură romantică, în esență, după cum setea de increat a lui Ion Barbu ne apropie cam de aceeași stare de spirit. Rămâne deci înțeles că romantismul este o coordonată a sufletului omenesc, în principiu cel puțin tot atât de veche cât orișicare manifestare spirituală. Ea poate fi constatată la tragicii greci, ca și în romanul cavaleresc medieval, în *Divina Comedie* a lui Dante Alighieri, ca și în dramele și sonetele shakespeariene, în *Baladele* lui Franșois Villon, ca și în substraturile conștiinței creatorului lui *Don Quijotte*. Singurul criteriu ordonator istoric, firav ca orice criteriu când este vorba de a stabili cronologia apariției unor specificități și aspecte în devenirea artelor, constă în a detecta *momentul* când scriitorii și mai în general artiștii au devenit pentru prima dată mai mult sau mai puțin conștienți de existența acestei valențe a spiritului uman și au cultivat-o intenționat în operele lor făcându-și din ea aproape o metodă. Dialectica istoriei a putut nega în chip creator, firește, metoda ca atare, dar treapta câștigată în direcția autocunoașterii și autocontemplării spiritului – prin punerea înainte a afectului față de rațiune – a rămas. Așa se face că Baudelaire, spre exemplu, e mai romantic, în fond, decât romanticul Victor Hugo. Lucrurile stau aproximativ la fel în cazul literaturii române, dacă avem în vedere, respectiv, pe Eminescu și Alecsandri.

Neavând deci sarcina de a defini, riguros teoretic, romantismul (întreprindere ca și imposibilă, după opinia mai multora, în frunte cu Paul Valéry care spusese: „Il faudrait avoir perdu tout ésprit de rigueur pour définir le Romantisme") istoricul

Scanned with OKEN Scanner

trebuie să se resemneze la foarte puțin, pentru a trasa câteva linii despărțitoare, de pildă la intervalul de timp cuprins între aceste două date: în *1759*, englezul Edward Young scria în ale sale *Conjecturi asupra compunerii originale:* „Cu cât vom imita mai puțin pe marii scriitori antici, cu atât le vom semăna mai mult [...] Adevăratul geniu își croiește propria-i cale, care trece peste orice imitație"; iar în 1801, germanul Novalis (Friedrich von Harderberg) spunea în *Fragmente:* „Poezia are multe puncte comune cu misteriosul. E vorba de acel simț al particularului, al revelației [...] Simțul poetic are o strânsă legătură cu simțul profetic, simțul religios, delirul în genere." În jurul acestor două date putem grupa altele. Ne putem referi de exemplu la abatele Nicaste care, încă din 1694, deci chiar de la finele secolului al XVII-lea, așternea pe hârtie această întrebare către un interlocutor: „Que dites-vous, Monsieur, de ces pastoureux, ne sont-ils bien romantiques?" – ceea ce ne duce cu gândul la legătura ce s-ar putea face între pastoralism și romantism, eventual sentimentalismul vaporos din *Idilele* lui Salomon Gessner ori din *Galateea* lui Jean-Pierre Claris de Florian (scriitori cunoscuți și la noi încă de la începutul secolului trecut) ce ar face ușor trecerea la sentimentalismul mai profund, melancolic și evazionist din *Suferințele tânărului Werther* al lui Göethe. Traducând în franțuzește pe Shakespeare, în 1776, Le Tourneur ne invită să contemplăm nemărginirea mării, o dată cu „le paysage aeriene et *romantique* des nuages", spre a înțelege mai bine geniul marelui poet englez. Putem invoca pe filosoful german Johann Gottfried Herder, care admira poezia naivă din *Cântecele popoarelor (Stimmen der Völker in Liedern),* ca și poemele ossianice publicate de Macpherson încă din 1761, primele culegeri de folclor din lume. Ne putem referi la Rousseau, mai ales, care într-una din „reveriile" sale *(Rêveries du promeneur solitaire,* carte apărută postum, în 1782) vorbește de împrejurimile „sălbatice și *romantice*" ale lacului Bienne, la apariția cărții lui Bernardin de Saint Pierre, *Paul et Virginie* (1787; în 1821, Lazăr Asachi, tatăl lui Gh. Asachi, traducea din același autor *Bordeiul indienesc,* după *La chaumière indienne),* la *Ruinele* lui Volney (1791), (traduse, cum am văzut, destul de timpuriu, de către Ionică Tăutu), la baladele „lakiștilor" englezi Wordsworth și Coleridge, de la sfârșitul aceluiași secol XVIII, la Byron, Shelley, Keats și Walter Scott, la – în fine – germanii Wackenröder, Tieck, Novalis sau frații Schlegel, din primii ani ai secolului al XIX-lea, ori la cartea De *l'Allemagne* de M-me de Staël.*

* S-au numărat numai până în anul 1925 peste 150 de definiții ale noțiunii de romantism, ceea ce arată cu prisosință extraordinara „fluiditate" a conceptului aplicabil de altminteri și altor domenii (sociologie, istorie, psihologie, estetică și, nu în ultimul loc, politicii chiar etc.). Însuși cuvântul a avut o evoluție destul de ciudată: mai întâi ar fi de aflat adjectivul *romantic* (înregistrat în literatura franceză încă de la 1675, cum menționează dicționarele), provenit însă, pare-se din angl. *romantic* dedus, acesta din urmă, din *romance* (= roman, până la fixarea termenului de *novel,* sec. XVIII). Fr. *romantique* avea, până către finele secolului XVIII, un sens pejorativ, cum se poate vedea, între altele, și din dedicația către contele de Noailles pe care M. de Jonquières o face pe traducerea sa în franceză (Paris, 1743) la *Histoire de l'Empire Othoman, où se voyent les causes de son agrandissement et de sa décadence* de Dimitrie Cantemir, patronul tălmăcitorului fiind stăruitor informat că prințul moldovean scrie în cartea sa numai adevărul, ferindu-se cu cea mai mare grijă de invenții „romantice". Abia J.j. Rousseau reabilita adjectivul, scriind la locul citat mai sus *(Rêveries...):* „Les rives du lac de Bienne sont plus sauvages et *romantiques* que celles du lac de Genève". Prin 1804, „romantisch" este înregistrat și în germană, indicând scrieri care se inspiră din romanele cavalerești și creștine medievale, prin opoziție față de izvoarele operelor literare clasice. În sfârșit, M-me de Staël, în cartea sa *De l'Allemagne* arată că germanii utilizează termenul de *die*

Scanned with OKEN Scanner

Ce ecouri a avut romantismul european și în ce condiții s-au exercitat ele asupra literaturii române? Am văzut deja că Iancu Văcărescu se lăsa influențat de „motivul ruinelor" (preromantic!) cântând „surpăturile Târgoviștei în cadrul pastoral și clasic al *Primăverii amorului*, receptând apoi, în *Ielele, Peaza bună, Peaza rea* etc. ecouri ale baladei romantice germane; că Barbu Paris Mumuleanu, în prefața la *Rost de poezie*, manifesta, primul la noi, înclinații spre o poetică romantică, dând prioritate afectului și imaginației în procesul creației („fandasie", „năluc al minții... pătimind de un ce"), cu toate că autorul de „caracteruri" și chiar de fabule pare a fi rămas și el structural un clasic, nu fără totuși a cânta „noaptea", „muntele", „singurătatea", „clopotul", „luna", „vremea" cea trecătoare, înscriindu-se astfel pe firul temei *fortuna labilis*, veche în literatura noastră cât Neagoe Basarab și Miron Costin; că Vasile Pogor imagina epopei-"vedenii" (ce-i dreptul satirice); că Ionică Tăutu traducea pe Volney; că însuși Conachi zugrăvea un peisaj alpestru, sălbatic, luându-l drept martor al iubirii pentru Zulnia; în timp ce mai frivolul Dimachi găsea prilej să facă stihuri" șăzând la Copou pe lună". Dar cei doi poeți ieșeni, în anteriu și işlic, rămân iremediabil anacreontici.

Mai mult decât pe iluminiști (și în paralel cu ei, lucrurile amestecându-se mult, la începutul secolului al XIX-lea) pe întâii romantici (sau preromantici, dacă vrem) îi surprindem *imitând*, într-atât de puternică, structural-organică, era, și va continua să fie, tendința de sincronizare a culturii românești cu Apusul, mai întâi prin iluminiștii ardeleni, apoi și prin condițiile create, în Muntenia și Moldova, către sfârșitul epocii fanariote și, cu atât mai mult, la momentul redeșteptării noastre naționale, marcat la început foarte puternic, prin mișcarea lui Tudor Vladimirescu de la 1821. Numeroasele traduceri și adaptări (v. de ex. Al. Piru, *Literatura română premodernă* sau Paul Cornea, *Traduceri și traducători în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în *De la Alexandrescu la Eminescu)*, acel îndemn binecunoscut al lui Heliade, devenit aproape o legendă, „scrieți, băieți, dar numai scrieți". Lamartinismul unor Cârlova sau Grigore Alexandrescu, mai înainte de ei, cel al lui Heliade însuși, care traduce din *Méditations* încă la 1830, nu au alt sens. Fenomenul a părut atât de izbitor încît un istoric literar, N.I. Apostolescu, a putut scrie o carte întreagă pe această temă, justă, in liniile ei generale, premergând cu succes lui Dimitrie Popovici și tuturor celor care l-au urmat *(L'influence des romantiques francais sur la poésie roumaine*, Paris, 1909).

Romantik pentru a designa pe adepții sentimentalismului trubaduresc al poeților și în general al scriitorilor care se opuneau raționalismului clasicist. Mai putem adăoga că Stendhal împrumuta, încă din 1804, termenul din italianul *romanticismo/romanticism*, care n-a prins, firește, *romantism* fiind înregistrat pentru prima dată în franceză în anul 1816). Cercetări bogate au întreprins, în istoriografia noastră, Mircea Anghelescu în *Preromantismul românesc* (Editura Minerva, 1971) și Paul Cornea în *Originile romantismului românesc* (Ibidem, 1972). Sunt reluate și dezvoltate foarte pe larg cercetările mai vechi asupra acestei probleme, cu valorificarea critică a o serie întreagă de lucrări provenite de la autori români și mai ales streini: N.I. Apostolescu, Dimitrie Popovici, P. Van Tieghem, F. Baldensperger, Rene Wellek, F. Giannesi, Walter Bini și mulți alții. Un bun câștigat este acela că romantismul românesc *(preromantismul* nu pare a primi drept de încetățenire ca termen și concept de istorie și teorie literară unanim acceptat, cum ar fi, să zicem, *presocratic, preclasic* etc., trăsăturile lui definitorii fiind tocmai acelea ale începuturilor *romantismului)* își are originile în iluminismul sfârșitului de secol al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, dacă avem în vedere epoca 1790-1820, cu prelungiri până în preajma anului 1840.

Tot atât de repede însă, răspunzând unei puteri de acomodare și aflare de sine în împrejurări specifice nației, romanticii români și-au croit un drum propriu. Mai întâi sunt de observat puternicele tendințe iluministe și clasicizante ce nu vin deloc în opoziție – ba, s-ar zice, chiar dimpotrivă: se armonizează în chip anume – cu cele romantice. Este o trăsătură ce caracterizează întreaga literatură română din epoca romantică, de la 1848 și chiar mai dincoace, până în preajma Junimii. Ca teoretician literar, Heliade, se știe prea bine, oscilează permanent între Boileau și Victor Hugo, cultivă meditația romantică în preajma ruinelor, în *O noapte pe ruinurile Târgoviștei*, se vrea și se declară un Mesia al românilor revoluționari și e atras, precum Vigny și Lamartine, de exegezele biblice, inspirându-se din Cartea cărților, în creații proprii, după exemplul aceluiași Hugo. Dar teoretizează regulile epopeii (și scrie epopei), ale satirei și ale fabulei, scrie însuși fabule, prezentându-le ca infailibile din punctul de vedere al respectării regulilor, scrie satire și „fiziologii" care, în fond, sunt niște caractere.

La Grigore Alexandrescu această „stratificare" apare și mai limpede: de o parte, evocarea trecutului istoric de glorie, în *Umbra lui Mircea. La Cozia*, în *Răsăritul lunii. La Tismana*, în *Trecutul. La Mănăstirea Dealul*, în *Mormintele. La Drăgășani* sau în *Adio. La Târgoviște;* de altă parte, compune perfect clasicele sale epistole, satire și fabule, atât de bine cunoscute. Moldoveanul Costache Negruzzi, la rându-i, scrie *Aprodul Purice*, poem hugolian, de evocare istorică, fragment dintr-o proiectată epopee *Ștefaniada*, nuvela romantică, iarăși de evocare istorică, *Alexandru Lăpușneanul*, sau nuvele romantice pur și simplu, precum *O alergare de cai* și *Zoe;* de altă parte compune *Scrisorile* în proză din *Negru pe Alb*, în cea mai curată tradiție clasică, premergând totodată cu succes lui Caragiale, cum clasic-labruyeriană este *Fiziologia provincialului* ori comedia *Muza de la Burdujeni*. Este limpede – exemplele la amănunt ar fi de prisos – că același lucru se poate spune despre Vasile Alecsandri, Alecu Russo, chiar Dimitrie Bolintineanu, Costache Stamati sau Cezar Bolliac.

Dar aceasta este trăsătura cea mai specifică a romantismului românesc, căreia îi mai putem adăuga și altele tot atât de frapante: un mai accentuat militantism patriotic (prin comparație cu literatura apuseană a vremii), explicabil prin momentul istoric la care ne aflăm, ca și un interes tot pe atât de accentuat acordat folclorului național de către toți pașoptiștii, în frunte cu Vasile Alecsandri. În linii mari, desigur, romantismul românesc de la 1848 are unele asemănări cu Risorgimentul italian, vizibile în „mesianismul" unor Bălcescu, Alecu Russo, Heliade inaintea lor. Lui Kogălniceanu îi revine însă meritul incontestabil de a fi înțeles cu mare claritate momentul de la 1840 și de a fi îndrumat spiritele pe calea firească a originalității și a specificului național. Meditația novalisiană ori fantasticul hoffmannian, freamătul metafizic mai în general, caracteristic germanilor îndeosebi, vor veni mai târziu, abia odată cu Eminescu, necesare și ele, în condiții anume, pentru definirea și aflarea de sine a sufletului autohton. Romantismul eminescian este însă atât de organic și cearcă atât de adânc sufletul românesc și omenesc totodată, încât în cazul lui nu se mai poate vorbi de „metodă" și, deci, *istoria literară* se poate dispensa de a clasifica printre romantici pe poetul *Scrisorilor* și al *Glossei*, tocmai pentru că însuși spusese: „Eu rămân ce-am fost: romantic".

Scanned with OKEN Scanner

DEZVOLTAREA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI, ÎNTEMEIEREA TEATRULUI, A PRESEI, SOCIETĂȚI CULTURAL-LITERARE-POLITICE

În primul sfert al secolului al XIX-lea, cu puțin timp înainte de revoluția lui Tudor Vladimirescu și îndată după aceasta, apar anume transformări în domeniul culturii menite a clătina structuri quasi-feudale – mai cu seamă în Muntenia și Moldova – și a face loc tot mai mult forțelor intelectuale ale burgheziei incipiente. Rămânerea în urmă a acestui colț de lume se datora unei duble „suzeranități", ca să-i spunem așa: una, veche, turcească, mai îngăduitoare, mai „bună", în conservatorismul ei, o alta rusească, mai aspră, in plină ascensiune, lacomă de putere și cuceriri, dar mai „europeană", menită a ne pune mai repede în contact cu occidentul. Cea de a treia împărăție care ne pândea, cea habsburgică, dominantă mai cu seamă în Transilvania, juca, fără să vrea, un rol de echilibru – dacă echilibru se poate numi continua pendulare a istoriei românilor între cele două forțe politice de care ne legase soarta, cea turcească și cea rusească. Astfel încât, ce s-a făcut și cât s-a făcut în cultură are acum un caracter precar, cu toate că benefic, purtând pecetea limpede a unui început de modernizare.

Așa se explică dezvoltarea modernă a învățământului în limba patriei, la București și la Iași, mai întâi (în Transilvania, școala românească avea acum o tradiție bine întemeiată, încă din vremea lui Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior), prin strădaniile unor Gheorghe Lazăr, Ion Heliade Rădulescu, Gheorghe Asachi și alții, mulți dintre profesori fiind aduși de peste munți, dintre românii învățați la școlile de acolo. Așa se explică și începuturile teatrului românesc (în 1816, la Iași, prin Gh. Asachi, în 1819, la București, cu sprijinul lui Iancu Văcărescu). De o importanță deosebită ne apar mai cu seamă societățile cu caracter cultural și politic la munteni – cei care, așa cum va arăta mai târziu Ibrăileanu, vor fi pe locul întâi cât privește politica de făurire a României moderne – începând încă din 1821 când, refugiați la Brașov din fața Eteriei, frații Iordache și Dinicu Golescu, Nicolae și Iancu Văcărescu, Ion Câmpineanu și Grigore Băleanu inițiază o asemenea instituție, devenită mai târziu *Filarmonica*, îndărătul căreia va funcționa *Frăția* revoluționarilor de la 1848.

Am marcat, pe parcursul expunerii noastre, în câteva rânduri, frapante „rămâneri în urmă" ale culturii și literaturii române față de marile culturi și literaturi europene. Avem acum o literatură, în multe privințe, egală ca valoare și

întindere, cu altele mult mai vechi. Secolul al XVII-lea, secolul marilor cronicari, ca și începutul celui de-al XVIII-lea, cînd prin Dimitrie Cantemir pătrundeam în circuitul culturii europene, sunt demne de toată atenția. Ca și epoca Junimii, din a doua jumătate a secolului trecut, ori epoca pe care ne-am obișnuit să o numim interbelică, moment în care literatura română atinge una din culmile ei de dezvoltare în direcția sincronizării cu literaturile apusului. Aceste salturi spectaculoase s-au produs însă relativ târziu. Și mai ales au fost "întrerupte" de perioade îndeajuns de critice, de momente de „criză", mai întotdeauna cauza fiind amestecul „slavoniei" și a puterii rusești, țariste, sovietice etc., indiferent cum vom mai voi să o numim. Așa se explică, în anume sens, apariția târzie a presei românești.

Presa, semn al civilizației burgheze moderne, își face loc cu mare greutate, numai de pe la 1830 încoace, cunoscând însă, ulterior (semn, acesta al manifestării spiritului latin!), la finele secolului trecut, între cele două războaie și îndată după decembrie 1989, o dezvoltare impresionantă. Dacă facem abstracție de... *Foletul novel* (1693-1703), acel interesant calendar cu fel de fel de preziceri astrologice, meteorologice, politice etc. – lucrat de Giovanni Candido Romano (care își mai zicea Ioan Românul sau Ioan Frâncul, personaj ce va fi reluat în *Princepele* lui Eugen Barbu) mai mult pentru trebuințele curții lui Brâncoveanu – și dacă trecem și peste *Chrestomaticul românesc* (finele secolului al XVIII-lea și începututl celui de al XIX-lea) al ardeleanului Teodor Racoce, ca și peste *Biblioteca românească* a bucovineanului Zaharia Carcalechi (1821, 1829-1830, 1834), care sunt numai niște almanahuri, primul hebdomadar românesc nu poate fi decât *Fama Lipschii pentru Dația* apărută la Leipzig, din luna iunie 1827 până la sfârșitul aceluiași an. Redactorii erau studenții mediciniști I.M.C. Rosetti, un muntean, și Anastasie Lascăr, un moldovean. „Sponsorii" modestei întreprinderi erau, se pare, un grup de boieri în frunte, și de astă dată, cu Dinicu Golescu, ca și câțiva negustori din București și Focșani. Scopul principal al *Famăi,* așa cum se poate deduce din cele câteva numere păstrate până azi (unul la Muzeul Bruckenthal din Sibiu, altele în Biblioteca Goethe din Weimar)[1], era unul comercial, inserarea adică de *mercuriale,* spre informarea negustorilor „lipscani" care se aprovizionau cu mărfuri din marele pe atunci oraș german, făcând totodată tranziția cu îndepărtata Franță. Pe lângă acestea, editorii schițau și rubrici cu știri politice – intitulate *Mistere* sau *Adunările de ici și de colo* – despre Rusia, Turcia, Grecia etc., ba la un moment dat puneau și o biografie a unui Ali Pașa din Ianina. Interesant este articolul de fond în care Rosetti, luînd-o înainte lui Heliade (dacă nu cumva însă *Gramatica* acestuia îi era

[1] BIBL.: Al. Săndulescu, *„Fama Lipschii". Primul periodic românesc și redactorii săi,* în *România literară,* nr. 10, 1969; Octav Păun, *Fama Lipschii pentru Dația Ibidem,* nr. 7, 1972. Unii cercetători (Iosif Pervain, C. Ciuchindel și alții, V. *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900,* Ed. Academiei, 1979 și I. Hangiu, *Dicționar al presei literare românești,* Ed. Științifică și Enciclopedică, 1987) indică în *Courrier de Moldavie* drept prima gazetă (un săptămânal), nu "românească", zic ei prudenți, ci "tipărită pe teritoriul românesc". E vorba de o publicație scoasă de comandamentul trupelor de ocupație rusești, al căror șef suprem era feldmareșalul G.A. Potemkin. A apărut în luna februarie 1790 și s-au salvat din ea doar 3 numere, ultimul cu data de 1 aprilie, același an. Conține informații cu caracter militar și administrativ pentru ofițerii ruși, cărora le era adresată, prea puțin și protipendadei autohtone.

Scanned with OKEN Scanner

cunoscută chiar din manuscris, de la București, studentul de la Leipzig putând să fi urmat cursurile de la Colegiul Sf. Sava), propune o simplificare și o unificare a ortografiei, în scopul „creșterii culturii".

Gazete însă în toată puterea cuvântului nu vor fi decât *Curierul românesc* al lui I. Heliade Rădulescu – apărut la 8 aprilie 1829, la București – și *Albina românească* (precedată de trei numere, pe 6, 10 și 17 mai 1829, ale unor *Novitale de armie*, necesare, se vede, pe timpul ocupației armatelor rusești din Moldova) – apărută la 1 iunie, același an, la Iași. Cei doi promotori ai presei românești vor mai scoate apoi câte un supliment literar, respectiv *Curierul de ambe sexe* (1837-1847) și *Alăuta românească* (martie 1837 – septembrie 1838). Heliade va mai edita *Gazeta Teatrului Național* (1835-1836), Asachi o foaie de popularizare a științelor, *Icoana lumilor* (1840-1841; 1845-1846), urmat îndeaproape de Kogălniceanu, cu *Dacia literară* (1840), *Propășirea* etc. În timp ce Gh. Barițiu, de la Brașov, urmând lui Heliade și lui Asachi, va scoate, la 12 martie 1837, *Gazeta de Transilvania*, cu suplimentul ei literar, apărut în același an, la 2 iulie, tot la Brașov, *Foaie pentru minte, inimă și literatură*. (Parafrază la săseasca "*Bläter für Geist, Gemüth und Vaterlands Kunde*).

În timp ce în Anglia, de exemplu, niște *News papers* apăruseră prin 1600, iar un *Ariso-Relation oder Zeitung* se tipărea săptămânal la Strassbourg în 1609, urmat în 1615, de un *Frankfurter Journal*, tipărit în orașul de pe Main de Egen Olph Emmel etc. etc.!

ION HELIADE RĂDULESCU [1]

Personalitatea cea mai puternică a epocii romantice, scriitorul prin care literatura și cultura noastră – mai cu seamă între anii 1830-1850 – absorb mari și noi energii, în procesul de sincronizare cu Europa, urmașul cel mai destoinic al lui Gheorghe Lazăr și factor hotărâtor în dezvoltarea învățământului național modern, în dezvoltarea presei, a teatrului etc., în fine omul care grupa în jurul lui pe mai

[1] S-a născut la Târgoviște, în 6 ianuarie 1802, ca fiu al lui Ilie Rădulescu și al Eufrosinei Danielopol, provenită dintr-o familie de negustori aromâni înstăriți. Tatăl a slujit o vreme în calitate de căpitan de poteră, având apoi și gradul de polcovnic în armata rusă, agonisind astfel o moșie în Ialomița și o casă în București. Copilul își începu învățătura prin 1811, cu un dascăl Alexe, de grecește, schimbat apoi cu un altul Naum (Râmniceanu?), românește instruindu-se mai mult singur, descifrând chirilicele din *Alexandria* și din *Istoria lui Arghir*, tipăritura brașoveanului Barac, descoperită pe polița unei stâni, lângă satul Gârbovi, în Bărăgan, unde ciobanii ardeleni veneau în transhumanță. Cunoștințele de grecește și, o dată cu acestea, luarea de contact cu operele marilor filosofi ai luminilor (Voltaire, Rousseau, Montesquieu, Condillac, Destut de Tracy, La Harpe, Marmontel, prin care ajungea la Boileau și la mai toată marea literatură franceză) le capătă urmând cursurile de la Academia din Schitu Măgureanu, timp de trei ani, între 1815-1818, având printre profesori pe învățatul C. Vardalah. Trecea apoi de îndată la școala românească de la Sf. Sava, nou înființată de Gh. Lazăr, pe care îl va seconda și apoi îi va urma la catedră. Pentru elevii săi scrie *Gramatica românească*, în 1820, publicând-o după 8 ani, la Sibiu. În 8/20 aprilie 1829 scoate primul ziar românesc, *Curierul*, în 1834 tipărea *Gazeta Teatrului Național* și în 1837 *Curierul de ambe sexe*, suplimentul literar al gazetei fondată în 1829. Avea tipografie proprie, întemeiată în 1832, unde edita cea mai mare parte a operelor sale și ale altor mulți autori din epocă. Încă din 1833, devine membru al „Societății filarmonice", condusă de I. Câmpineanu, societate care pe față urmărea propășirea teatrului dar care, în secret, avea scopuri politice, din ea mai făcând parte N. Bălcescu, C. Bolliac și Gr. Alexandrescu. Cu mișcarea de la 1840, condusă, în principal, de Dimitrie Filipescu, Heliade nu

C-da 40029 coala 10

Scanned with OKEN Scanner

tînerii revoluționari de la 1848 nu era un fiu al marii boierimi, cum fuseseră majoritatea covârșitoare a cărturarilor de până acum. Ridicat din rândurile burgheziei, înzestrat cu o putere de muncă și o vitalitate rar întâlnite, autodidact mai mult – fiindcă altfel nu se putea pe atunci – Heliade este, cum spune G. Călinescu – „un mare devorator de cărți". Este însă, în același timp, un tribun, se vrea – și izbutește să

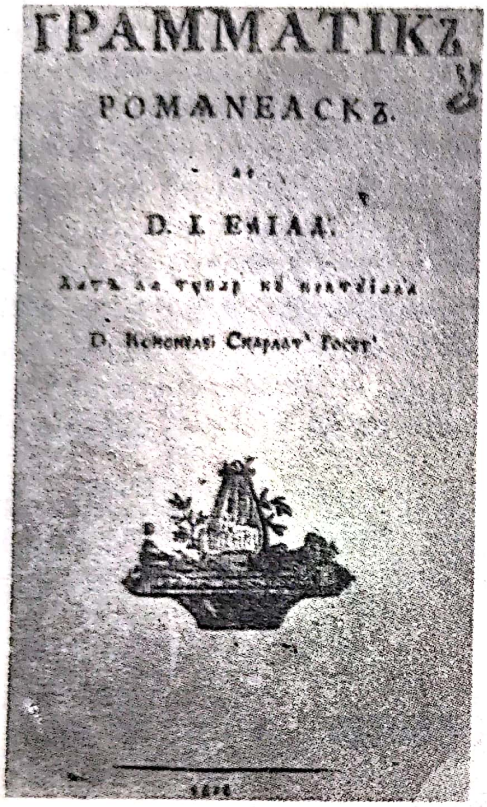
ГРАММАТИКѢ
РОМАНЕАСКѢ.
D. I. ЕЛІАД.

I. H. Râdulescu

pare a fi fost de acord, după cum ar reieși din poemul *Căderea dracilor* – prelucrare după Milton – unde se condamnă răzvrătitorii. Dar la 1848 îl aflăm în centrul evenimentelor, tipărind celebra *Proclamație* pe care însuși o citește, solemn, în fața istoricei adunări populare de la Islaz, la 9 iunie. Ca membru al guvernului provizoriu al revoluției, Heliade are o atitudine îndeajuns de rezervată, mai ales cât privește articolul 13 din *Proclamație*, unde se prevedea împroprietărirea clăcașilor prin exproprierea marilor latifundii. Împărtășește și el exilul, după reprimarea revoluției, la Paris, la Londra, la Constantinopol etc., până în 1859, mereu în conflicte cu ceilalți căuzași, la mijloc intrând firea lui irascibilă, adesea oscilatorie, egolatră în anume chip. După întoarcerea în patrie, deși foarte activ în publicistică – ales chiar președinte al Societății Academice Române și membru al Constituantei din 1866 – Heliade pare a fi tot mai depășit de evenimentele politice ce se desfășurau cu mare iuțeală. Continua să se împotrivească reformei agrare și se obstina în italienismul său lingvistic, ironizat de toți. (O asemenea atitudine fusese însă cu totul oportună în vremea ocupației și apoi a protectoratului rusesc, lui Heliade revenindu-i și marele merit al introducerii definitive a alfabetului latin, cu înlăturarea pe veci a celui chirilic pe care rușii ni-l impuneau cu sila). Devine tot mai mult un singuratic, un izolat, tolerat pentru bizareriile lui, respectat totuși pentru tot ce făcuse. Moare la 27 aprilie 1872.

BIBL.: *Opere*, I-II, Ediție de D. Popovici, Ed. Fundațiilor Regale, 1935; *Opere*, I-II, ediție îngrijită de Vladimir Drimba, studiu intr. de Al. Piru, E.P.L., 1967-1968, vol. III, Ed. Minerva, 1975; *Scrieri alese*, ed. îngr. de Vladimir Drimba, pref. de C. Măciucă, Ed. Tineret., 1969; *Versuri și proză*, îngr. de Vladimir Drimba, pref. Mircea Angelescu, Ed. Minerva, 1972; *Scrisori și acte*, îngr. de George Potra, Nicolae Simache și G. Potra, pref. Ș. Cioculescu, Ed. Minerva, 1972; *Scrieri lingvistice*, îngr. de I. Popescu-Sireteanu, Ed. Științ., 1973. D. Popovici, *Ideologia literară a lui I. Heliade Rădulescu*, București, 1935; Radu Tomoioagă, *Ion Eliade Rădulescu, Ideologia social-politică*, Ed. Științ., 1971; Al. Piru, *Introducere în opera lui I. Eliade Rădulescu*, Ed. Minerva, 1971.

Scanned with OKEN Scanner

devină până la un punct înaintat – un conducător, un „Mesia", „auteur d'une révolution", cum însuși pare a se recomanda în *Souvenirs et impressions d'un proscrit* și în *Mémoires sur l'histoire de la régénération roumaine ou sur les événements de 1848 accomplis en Valachie* (apărute la Paris, în 1850-51). Are planuri culturale dintre cele mai cutezătoare, traduce mult, prelucrează și îndeamnă și pe alții să facă la fel. Inițiază tipărirea unei „Biblioteci Universale" uriașă, din care să nu lipsească nici o operă a marilor scriitori, filosofi și istorici ai lumii întregi, de la Homer, Dante, Ariosto și Tasso până la Lamartine și Byron, de la Platon și Aristoteles până la Schelling și Hegel. Proiectul este uimitor, irealizabil în acea epocă, însă trebuie să recunoaștem că aducerea lui la îndeplinire ar fi avut urmări incalculabile pentru dezvoltarea ulterioară a culturii românești dacă, așa cum s-a întâmplat cu alte popoare mai norocoase, fenomenul s-ar fi produs în condiții normale. Heliade înțelegea foarte bine lucrul său, chiar când avântul și imaginația îl depășeau, muncind, cum însuși spune, asemenea unui uriaș.

Ceea ce a făcut este extraordinar pentru o viață de om: de la *Gramatica* din 1828, de la *Curierul românesc* (1829) – prin care se fundează presa națională – și *Culegerea de poezii și proze* din 1836, până la *Equilibru între antithesi* (1859-1869) și la *Cursu întregu de poesie generale* și atâtea altele. Prefața la *Gramatică* este un monument de bun simț. Școala și necesitățile de ordin practic ultraurgente îl fac nemaipomenit de categoric în a tăia noduri gordiene dintre cele mai încâlcite în legătură cu scrierea limbii române, în special cât privește simplificarea alfabetului, trecând cu dezinvoltură peste toți latiniștii, ținta profesorului și filologului fiind practica imediată a scrisului. O clipă nu ne îndoim că dacă Titu Maiorescu i-ar fi cunoscut mai îndeaproape acest aspect al activității, ar fi fost infinit mai îngăduitor în criticile pe care i le aduce. Pe Heliade, e drept, îl caracterizează uneori înverșunarea (de exemplu, furia cu care scrie, tipărește și răspândește, broșura *Paralelism între limba română și limba italiană*, 1840, într-un moment când „protectorii" țariști ar fi voit ca limba română să fi fost de origine... slavonă), dar, alteori, și tactul, de exemplu, schimbarea calculat treptată – cu o relativ lungă perioadă de „tranziție" – a alfabetului chirilic cu cel latin. Chiar îndemnul zgomotos adresat tinerilor, să scrie, să scrie oricum, la urma urmei, era bine venit, pentru că Heliade prezida momentul acumulărilor cantitative, pe un teren aproape gol.

Laudele, exagerate uneori, acordate scriitorilor pe care îi patrona și contactele cu intelectualii români din celelalte provincii au efecte considerabile. Cu mantia lui albă pe umeri, prezent peste tot și în toate, Heliade era omul zilei, centrul atenției tuturor cărturarilor, simbolul românismului, la un moment dat, al cărui soare la București trebuia să răsară de aici înainte. În fața munteanului impetuos, erudiția ardelenilor începe să pălească. Un Bariț îi cere sfaturi și chiar Costache Negruzzi, moldoveanul atât de independent în opinii, fire echilibrată și retrasă, se lasă publicat în *Curierul* și manifestă o anume, imperceptibilă, deferență, în câteva scrisori, căzând de acord cu Heliade în multe chestiuni privitoare la limbă. Aceasta pentru că autorul *Gramaticii* se întâmpla să fie născut ca vorbitor al graiului „pivot" al limbii române, ca și vechiul diacon Coresi.

Omul era însă contradictoriu și irascibil, voia să se impună cu orice preț, să domine, vindicativ și nedrept, de multe ori, înclinat să exagereze și să aducă totul la măsura sa, așa cum se poate vedea din deja amintitele memorii scrise și tipărite

în timpul exilului, la Paris. Dar, în anume chip, și în „rătăcirile" sale Heliade este impresionant, patetic, fermecător, pentru că este sincer. Înverșunarea, tînguirea, tumultul afectiv din *Serafimul și Heruvimul* și din *Visul*, împotriva lui Grigore Alexandrescu – cu dreptate sau fără – sunt documente omenești care subjugă. Chiar atunci când fanfaronada pare a lua locul sincerității (pare, numai!) scriitorul rămâne atrăgător, printr-un fel de putere mistificatoare a verbului. „Mania" lui italienizantă (din *Paralelismn între dialectele român și italian...* sau din *Vocabularu de vorbe streine în limba română, adică slavone,turcești, nemțești* etc. (1840, respectiv 1847), ieșită din furia împotriva slavofililor rusofili de circumstanță și a străinismului în genere, impresionează azi, ca efort într-o întreprindere nu de tot absurdă și fără sens, contradictorie, dar susținută cu încăpățânarea unui ins gata să mute și munții din loc atunci când, o dată cu neamul său, se simte ofensat. Impresionat de Pumnul, Eminescu îi va închina o odă vibrantă, în adolescență, pe care Iosif Vulcan i-o publică în *Familia* din 18/30 iunie 1867. La cei 17 ani ai săi, „heliadismul" stilului eminescian e mai mult decât vizibil:

De mi-ar permite-Apolon s-aleg dintre cunune,
Ghirlanda n-aș alege-o de flori plapânde, june,
Ci falnica cunună a bardului bătrân;
Eu n-aș alege lira vibrândă de iubire,
Ci ceea care falnic îmi cântă de mărire,
Cu focul albei Veste aprinde al meu sân.

Ceva mai târziu, numai peste trei ani, Eminescu îl va înțelege pe deplin, cu toate ciudățeniile lui, și îi va păstra – cum se vede din *Epigonii* – o admirație neștirbită. Ceea ce a impresionat cel mai mult pe marele romantic au fost mai cu seamă *Biblicele* lui Heliade, *Biblicele sau notiții historice, philosophice, religioase și politice asupra Bibliei* (Paris, 1858), acel comentariu asemănător cu un hățiș eseistic stufos din cale afară, cabalistic aproape, în care textele sacre, laolaltă cu cele din Dante, Hugo, Milton și Byron, misticismul carbonar mazzinian, ideea contopirii lui Dumnezeu cu „popolul", apoi născocitele doctrine ale „trinităților" și „deltelor", reluate mai târziu în *Echilibru între antiteze* (1869), nu fără influența unor fourieriști și saintsimonieni, între care se poate cita celebrul Pierre Leroux cu a sa *L'évangile du peuple*. Astfel, Spiritul și Materia sunt veșnice, din ele alcătuindu-se universul sub autoritatea lui Dumnezeu care este pretutindeni. Materia este Fiul și Duhul Sfânt gândirea universală care se contopesc armonic în Dumnezeu. Tot așa – prin „armonizarea" (nu deloc prin contrariile dialectice hegeliene) „pasivului" cu „activul" – Rațiunea împacă Materia cu Haosul, în timp ce în planul istorico-politic „Conservatismul" îmbinat cu „Tradiția" duce la adevăratul „Progres". *Neînțeles* s-a declarat el însuși de către poporul al cărui profet se credea a fi, încercând să-l „mântuie". Așa se explică egolatria heliadescă, izolarea utopicului între ceilalți revoluționari de la 1848, privit cu ostentativă prudență mai cu seamă de pragmaticii Brătieni; așa se explică violența pamfletară din mai tot ce a scris, ca și numeroșii dușmani pe care îi avea.[1]

Definitorii pentru începuturile poetice ale lui Heliade și mai ales pentru

[1] Unul dintre cele mai caracteristice pasaje din *Biblice* este cel prilejuit de capitolul al III-lea din Geneza (diavolul, în chip de șarpe, ademenește pe Eva să muște din fructul oprit, la rândul ei,

începuturile romantismului la noi sunt traducerile lui din *Meditațiile* lui Lamartine (1829-1830): *Singurătatea – L'Isolement; Suvenirul – Souvenir; Seara – Le soir; Deznădăjduirea – Le désespoir; Providența la om – La providence à l'homme; Lacul – ,Le lac; Rugăciunea de seară – La prière; Toamna – L'automne* etc. Interesant, cât privește oscilația preferințelor lui, care nu respinge deloc clasicismul, ba dimpotrivă, în volumul *istoric*, tipărit în 1830, cu titlul *Meditații poetice dintr-ale lui A. de la Martin*, figurează și traducerea din La Fontaine *Corbul și vulpea – Le corbeau et le renard*. După cum în *Culegere din scrierile lui I. Eliad de proze și poezie*, aflăm

---

femeia atrăgând în păcat și pe bărbat). Îl transcriem în ortografia originală a ediției din 1858, apărută la Paris, "în Typographya lui Prève și Comp., via J.J. Rousseau, 15":

"Cu terminarea aquestui capitol și cu alte trei que urmează se învedereadă doctrinele lui Moysè și system'a lui despre divinitate, despre Bine și despre Reu. Ammu védut quo în princip ellu adoptă Autoritatea Divină ca punt de plecare, apoi Spiritul universal și Materia universale ca singurele principe din quare se crö lumea prin autoritatea și atot-putința divină. Așa Eloim, Spiritul și Materia formă prim'a lui trinitate absolută superióră și activă în chipul următor:

Autoritatea
Activul
Pasivul sau

Eloim

Spiritul — Materia

Din maritagiul apoi aquestor doë universali principe, formă o altă trinitate inferioară și passivă adicö

Spiritul — Materia

Universul

adicö Activul, Pasivul sau Effectul.

Aqueste doé trinități formă numëerul Sése sau quelle sése dille or perióde alle creației que s'a produs prin concursul concordarea elementelor; terminul sépte sau quel de încetare încheia gamma harmoniei universali, în quare pretutindeni Dumnedeu è mulțumit exprimându-se la capetul fiă quăruia period: „bine! bune fóorte", „și a vedut Dumnedeu quâte a făcut și éccé bune fóorte". Bunul stă dar în harmonie, în tot locul seu și la timpul seu.

De la gamm'a harmoniei universali și numërul sépte, numér bun, numér augustu numér sacru și sînt. System'a mosaică trece precum se và vedé la 7+3 numérul 10, quare è numérul patriarchilor; apoi la gamma de gamme, de sépte ori quâte sépte. Mai apoi propheții eșiți din scóla lui o gammă de gamme îndoite, adică o gammă de numérul 14 înmulțit cu 7, quare este numérul mysticu al lor, și despre quare se và vorbi la locul seu.

Acum precum avem aqueste doë mari, primitive, universali trinitați, asemenea vedem quö universul în infinit se compune din trinități parțiali:

Activu-Pasivu	Maestru-Discepol
Efectu	Scólă sau doctrină
Sufletul-Corpu	Căpitan-Soldați
Omu	Armată
Mire-Mireasă	Dreptu-Datorie
Familie	Justitiă
Lucrători-Materiale	Nutriment-Stomachu
Edificiu	Crescere materiale
Guvernu-Popolu	Idee-Memoriă
Stat sau Natió	Crescere spirituale

Ansé de la prim'a și universal'a trinitate, în tóote quelle lalte trinități tot activul este în aquella'si timpu și pasiv, adică nici un activ nu mai este absolut. Căpitanul este activu către subalternii sei, passiv ânsé către Stat sau suveran. Bărbatul este activ către femee, passivu ânsé către Părinții sau superiorii săi [...] Pînó quând dar fiă quare termin stă la locul seu, la postul seu în quât

traducerea *Artei poetice* a lui Boileau, la numele căruia își ia permisiunea de a-l adăuga și pe cel al lui Horațiu: *Povățuiri asupra poieziei din Boalo și Oratie.* În românește versurile sună foarte corect și profesoral:

Într-un cuvânt, fără limbă, cel mai vrednic autor,
Zică cine orice-o zice, e cel mai prost scriitor...
Fără-a pierde îndrăzneala, cu-ncetul să vă grăbiți,
De mii de ori fapta voastră cercetați și ispitiți.
Îndreptați fără-ncetare și iar o reîndreptați,
Ștergeți, lăsați câteodată, uneori adăogați.

---

să se conserve equilibrul intre Activ și Pasiv, pînó attunci existe aqueea que se exprimă prin: "éccé tóte bune fórte", adică Binele, harmonia.

Ammu vorbit de equilibru și cată à ne mai întinde pușin: Binele sau harmonia nu există de quât în equilibru între Activ și Pasiv, adicó unul să nu aibă pondere sau greutate mai mult de quât altul, quóci fiă quare este cum ammu dis activ și passiv în aqqellași timpu, quóci unul este incomplet faró altul, quóci unul perfectioná intregesce pe quel al altu [...]. Tristă căsătorie è aqueea unde Femeia è activă și Barbatul passivu; sterpă scólă aqueea unde elevii vorbescu și maestru tace; miserabile oștire aquèea unde soldații commandă și capitanii se supun. Eccé reul în schimbarea terminilor, éccé căderea în al treilea unde se vede o trinitate, formată din representantul tutulor Bărbaților sau activilor ADAM, din representanta tutulor femeilor sau passivilor EVA, și din tot que è mai jos și mai repulsiv din tóote animalele, ȘERPELE. Eccé infinè doctrin'a trinitar'a a lui Moysé învederată și mai clară... "etc.

Nu de puține ori, *Biblicele* trimit la referințe autobiografice. Astfel „oda" lui Moise către fiii lui Israel la ieșirea din Egipt *(Exhodul,* cap. XV) "inspiră" poetului-profet rememorarea anilor revoluției românilor la 1848. Exilatul se mărturisește a fi prevăzut evenimentele epocale:

„Astfel cu doi ani înainte de evenimentele grandióse de la '48, suffletul meu dorià și prevedeà căderea Idolilor pământesci și cântà domnului dimpreună cu filiele României:

Tresări-va l'al téu nume pământul
Gintile tóte querre-vor viață
Și d'a ta gloriă tremà-vor regii.
Din cenușă'i săltà-va România,
Cà-a aquillei noi-se-vor a ei junețe;
Și-n vestmênt candidi, bellă radiosă,
Eși-va' nainte'ți ca o miréasă.
A ei splendidă, a ei candelă de aur
Vérsà-va lumina que dă viață,
Și và încinge virginala'i frunte
Cu-aureola que Geniul pórtă.

De mé înțelegeți, Românilor, cu atîta mai vârtos acum puteți înțelege pe Moysè que se exprimă cu mult mai bine și cu mult mai divin de quât mine. Și daqua puteți luà dupó litterá figurele poetice que vi le presentu; daqua credeți quó Dumnedeu stă d'o parte sau vine ca un Monarchu, și quó toți românii în preună se prefacu prin tr'o minune într-o vergine cum v'o descriu; luați tot asemenea dupó litteră și pe Moysè, quând cà poetu și prophet se'nalță mai presus de historicu și de legiuitor".

Capitolul XXXII din *Exhodul* prilejuiește pamfletarului politic și poetului-profet ce se autocompara cu Moise diatribe furibunde la adresa partizanilor *divanurilor ad-hoc,* în frunte cu mitropolitii și episcopii:

„Que ați făcut, pré sfinților Mitropoliți și Episcopi ai României, Viței de aur sau altar Dumnedeului Părinților voștri? Unde mai sunt tractatele lui Mircea, lui Vlad, lui Bogdan și lui Rareșu? que cătați a vé facce presidenți în *divanul ad hoc* (cu cîteva rânduri mai sus, se dă traducerea în deriziune: *„divan pentru treaba aea"*, n.n.) și să vă prosternați în templu lui Baal? Tabernaculul Mărturiei era încredințat în mîinile vóostre. În midlocul desertului de patime șî de nesciință, șérpii muscă popolul de tóte părțile, și în locu de a înălța șérpele de aramă, v-ați pus pe sine-ve drept stindard d'assupra vóostră. Vitelul de aur își adduce fructele salle; și vor fi fóorte amare, daca nu veți dissipa popolul, și ca nisce alți Aaroni și Moysi nu veți striga: quine è cu Domnul viiá înpregiurul nostru".

O asemenea traducere ar fi fost făcută încă de prin 1822-1823, citită fiind la una din adunările Soțietății literare din casele lui Dinicu Golescu.

Opera de traducător a lui Heliade este considerabilă, mai ales din romantici. Pe lângă Lamartine sunt abordați J.J. Rousseau, V. Hugo, Eugène Sue, Geoge Sand, Al. Dumas și alții. Între englezi, preferă a tălmăci, prin intermediari francezi, foarte mult din Byron, din E.L. Bulwer, Macpherson-Ossian, Milton. Apoi, italienii Dante, Tasso, Ariosto, ambiția cea mare – nedusă la capăt – fiindu-i a traduce *Biblia*, după versiunea franceză a lui S. Cahen, *La Bible, traduction nouvelle avec l' hébreu en regard, avec des notes philologiques, géographiques et littéraires et les principales variantes de la version des septante et du texte samaritain* (Paris, 1845-1856).

Poetul original Heliade s-a manifestat, pare-se, destul de timpuriu, din copilărie chiar, după spusele lui, pe când descifra chirilicele din *Istoria lui Arghir*. Oricum, în primul volum publicat, *Meditații*... laolaltă cu traduceri și imitații publică și *Cântarea dimineții*, datată 1822 și destinată elevilor de la Sf. Sava, un fel de rugăciune dezvăluind patriotismul ardent al tânărului profesor:

Cântarea dimineții
Din buzi nevinovate
Cui altul se cuvine,
Puternice Părinte,
Decât ție a da?
.....
Din slava strămoșească
De am căzut ne-nalță;
De am uitat unirea
Ce-i întărea în toate,
Acum ne fă uniți.

Cum se vede, asemenea lui Iancu Văcărescu (de a cărui primă ediție a poeziilor se ocupa, scoțând-o în 1830), Heliade este un practicant al „ocazionalelor". Între altele pot fi amintite *Odă la campania rusească din 1829*, *Sonet. La anul 1830*, *Adio la anul 1832*, *Odă asupra aniversării de 2 sept. 1929* – era vorba de celebrarea Păcii de la Adrianopole (prin care se stipula autonomia administrativă a țărilor române, numirea domnilor pe viață, libertatea comerțului, dreptul de navigație pe Dunăre cu vase proprii etc.) – *Odă la pavilionul grecesc* și multe altele. Caracteristică ni se pare *La moartea lui Cârlova* (1831), publicată în *Curierul*, o elegie tipic romantică, autorul declarând a fi o imitație după *Le poète mourant* de Lamartine, ceea ce corespunde numai în mică măsură. Tonul solemn-funebru prevestește eminesciana *La mormântul lui Aron Pumnul*, influența eliadescă asupra „învățăcelului" de la Cernăuți de peste 35 de ani nefiind deloc exclusă nici în acest caz:

O, lira mea, suspină! al tău glas plin de jale
În umbră să răsune, să geamă la mormânt;
Cârlova nu mai este!!! suspină p-a lui cale
Și fă să se audă pe aripe de vânt:
„Cârlova nu mai este! și lira-i a-ncetat!"

O trăsătură a lirismului heliadesc este, se înțelege, implicarea biografică, la mijloc intrând temperamentul poetului. Așa stau lucrurile cu compunerile *Serafimul*

Scanned with OKEN Scanner

și Heruvimul sau mângâierea și mustrarea cugetului și *Visul*, poeme relativ ample, apărute – de ar fi să păstrăm o necesară cronologie – în 1833 și, respectiv, în 1837 (primul în *Curierul...*, al doilea în *Culegere...*). Primul dintre cele două trebuie considerat ca o invocare: îngerul „războinic", „heruvimul înfocat" este implorat să-i arate poetului „osânda", să-l „mustre", să nu-i ierte vina, să-l abată de la faptele rele, dar să-și aducă aminte că în ceasul din urmă este frate cu „blândul", „dulcele" și „frumosul" său serafim, mod biblic de împăcare, prin armonia contrariilor:

Arată-mi osînda, în veci mă mustrează,
Nu îmi ierta vina câtuși de puțin;
În a mea viață tu mă îndreptează
Când fapte și gânduri rele mă întin.

Însă când grozavul al meu ceas va bate
Și când vei da semnalul, o drept heruvim,
Atunci ți-ad-o aminte că tu îmi ești frate
Cu-al meu blând și dulce, frumos serafim.

Visul este o autobiografie lirică (părinții, copilăria, frații dispăruți, prin moarte prematură, căsnicia defectuoasă, sentimentul patern, suspiciunile unei soții geloase, o „iasmă" învrăjbitoare (care trebuie să fie Gr. Alexandrescu, cum deduc biografii) – poemul halucinant capătă valențe epice – singura consolare fiind munca de „uriaș" a contradictoriului om care fuse Heliade:

Voiam să-mi sparg veninul, să uit cele trecute;
Munca îmi era dragă, ca uriaș munceam;
Roduri scotea-nsutite puterile-mi pierdute:
Folosul l-avea alții, eu lipsa dobândeam.

În cele din urmă spiritul bardului planează deasupra tuturor mizeriilor vieții diurne, heruvimul și serafimul lui își dau mâna și-i armonizează destinul. *Visul* e compus din 20 de sonete petrarchiste. Îl reproducem pe cel de al XX-lea:

Dar o lumină sfântă la ochii mei îmi vine,
Ascunsuri se descoper la slabele-mi vederi;
În slavă-i adevărul s-așază lângă mine;
Visul își schimbă fața, și nu mai văz păreri.

În aste adevăruri văz o vicleană spaimă
Care din iad ieșise atât a-m-amăgi,
Care c-o nepătrunsă și-ngrozitoare taină
Atâta fără preget în veci mă ispiti.

În urmă cu o groază la față se schimbase,
Și toat-asemănarea în iazmă își luase
Trufașului acela bun paznic heruvim.

Ce groaznică ispită! ce-ndemnuri vinovate!
Dar recunosc în urmă p-adevăratul frate
Frumosului meu, blîndu și dulce serafim.

Romantică prin excelență (sau... preromantică) este *O noapte pe ruinurile Târgoviștei*, apărută prima dată tot în *Culegerea* de la 1832, cea mai cuprinzătoare dintre toate poeziile care cântă venerabilele urme ale slavei străbune din vechea capitală a Țării Românești. Spre deosebire de Cârlova și Gr. Alexandrescu, la târgovișteanul Heliade sunt amintite toate momentele istorice memorabile, cu toți marii eroi ai neamului, de la Traian, la Negru Vodă și Mircea cel Bătrân, până la Ștefan al Moldovei și la Mihai întregitorul de neam. Poetul veghează o noapte întreagă printre ruine spre a alunga „cobea" cucuvelelor și, asemeni lui Iancu Vacărescu, își exprimă speranta că umilul corb s-ar putea transforma în vultur:

O, ziduri! rămășiță din slava strămoșească!
O, turn! de unde ochiul de mii de ori văzu
Biruința să zboare p-oștirea românească,
În muta voastră șoaptă cîte-mi vorbiți acu!

Ca în tot ce a plănuit și, în parte, a înfăptuit, proiectele în materie de poezie ale lui Heliade sunt însă gigantice. Așa cum reiese dintr-o scrisoare adresată în 1869 lui Gh. Bariț, întocmise planul epopeii în 20 de cânturi intitulată *Anatolida sau Omul și forțele* din care, încă din 1840 și respectiv 1856, publicase cântul întâi, *Căderea dracilor*, și ultimul, *Santa Cetate*. În al său *Cursu întregu de poesie generale* (II, 1870) va mai tipări încă 4 sau 5 cânturi: *Imnul creațiunii, Viața și androginul, Arborul științei, Moartea și frații* (acesta din urmă contopit apoi cu un altul intitulat *Cain și Abel*). Cum se poate constata din ceea ce a publicat (ca și din o repede aruncătură de ochi asupra titlurilor propuse) uriașa epopee, rod al studierii Bibliei paralel cu saint-simonienii și fourieriștii din epocă (printre aceștia pot fi amintiți francezii Eugène Huzar, cu cartea sa *L'arbre de la science*, apărută în 1857, și mai ales deja amintitul Pierre Leroux care dizertase amplu despre o utopică „la cité sainte" – titluri împrumutate, cum se vede, de poetul român), totul sub influența atmosferei ideologiei mazziniene care plutea în aer pe atunci. Cu deosebire în rândurile patruzecioptiștilor din emigrația română își făcea loc o *tendință* larg umanitară, generoasă în gradul cel mai înalt: „Popolul" – Mesia-Christ-Omul, Titanul în luptă cu Forțele, după milenii de suferințe, urma să devină coordonatorul Cetății Ideale și Sfinte, a Paradisului, regăsit în fine, redobândit, unde să guverneze Frăția, Libertatea, Egalitatea, Pacea definitivă și Justiția perfectă. De „utopia" lui, îndeajuns de... abracadabrantă (cu toate că nu lipsită de interes, până chiar și în zilele noastre) Heliade însuși pare a-și fi dat seama, neducând-o la bun sfârșit. *Mihaida*, o altă epopee (sau, având în vedere giganticul poem amintit mai sus, o... *superepopee*) închinată lui Mihai Viteazul și inspirată, până la un punct, din *Gerusalemme liberata* a lui Torquato Tasso, trebuia să intre în cel de al treilea ciclu al scrierii, intitulat *Patria și omul soțial*. Dar n-a mai fost continuată după al doilea cânt, din pricină, se zice, că autorul aflase între timp că eroul de la Călugăreni și martirul de la Turda decretase legătura țăranului clăcaș cu pământul, lucru ce contravenea flagrant convingerilor social-politice ale prodigiosului poet și ale imprevizibilului ideolog nu îndeajuns instruit, se vede, în amănuntele istoriei naționale și nu atât de lucid în gândire, precum Bălcescu, bunăoară.

Cu toate bizareriile lui, Heliade nu face excepție, cât privește încercarea epopeii, de la regula generală. Asemenea unor Negruzzi, Bolintineanu, Vasile

Scanned with OKEN Scanner

Pogor, Gheorghe Asachi, Costache Stamate, Al. Pelimon, Friederich Damé, George Baronzi și alții, până la târziii Eminescu și Coșbuc, epopeea nu-i izbutește, propriu-zis. Cum am mai constatat cu alte prilejuri (v. de ex. *Forme ale clasicismului în poezia românească până la Vasile Alecsandri,* Ed. Minerva 1979), singura epopee izbutită, în literatura română, rămâne *Țiganiada* lui I. Budai Deleanu. De ce? Pentru că geniul ardeleanului din epoca luminilor și de la momentul declinului clasicismului a intuit valabilitatea „eroi-comicului" și grotescului în epopee, a parodiei homericului, cu punctul de plecare în Ariosto și Voltaire, totodată prin explorarea specificului local, prin coborârea în „țigănia" românească, tratată mai curând degajat umoristic și numai întâmplător și satiric, cu utilizarea amplă a mai tuturor resurselor limbii de la momentul respectiv, fenomenul putând fi descoperit abia în zilele noastre, ca și în cazul *Istoriei ieroglifice* a lui Dimitrie Cantemir. Astfel încât poezia lui Heliade, deloc neglijabilă, trebuie considerată, fatalmente, fragmentar.

Cântul întâi din *Anatolida, Căderea dracilor* – inspirat și din *The Paradise Lost*, poemul biblic în 12 cânturi al lui John Milton, cunoscut poetului român prin intermediari francezi – Jacques Delille, Voltaire, Chateaubriand, Lévizac etc. – conceput încă din 1839, publicat în 1840 și devenit, în *Curs de poesie,* cu unele modificări, *Empireul și Tohu-Bohu,* impresionează prin imaginația cosmică, precedând cu strălucire pe Eminescu din *Scrisoarea I,* dacă facem abstracție de încărcătura biblică de aici:

Pe culmea astui munte, sub tinda-omnipotenței,
Încongiurat de angeli, puteri de serafimi,
Acolo este tronul divinei providenței,
Pe mii de miriade de răpezi cherubimi.
Cerească armonie organe mii răsună;
Poeții-eternității, serafi într-aripați,
Sub degete d-auzuri vii arpele înstrună,
Răpiți în adorare, de Domnul insuflați.

Ființe de simțire, cu totul de vedere,
Contâmplă de mirare p-eternul Iehova,
În marele panhymniu, în sânta preveghere
Întreg nemărginitul răsună: Osana!

Deodată însă, printr-o, am zice, inexplicabilă ciocnire a contrariilor, „sânta armonie", spiritul păcii, al dragostei și blândeței, „dreptatea, adevărul, știința, bucuria" *(abstractele* nu scad valoarea poeziei lui Heliade, pur și simplu pentru că ne aflăm la... începuturile liricii noastre moderne și pentru că ele se potrivesc ansamblului general al *Anatolidei)* sunt turburate de trufia unuia dintre arhangheli – cel mai „mare" dintre arhangheli – din capul căruia (plesnind precum capul lui Zeus) se naște „păcătuirea". Ea este o... „femine", este „frumosul încarnat", „răpindă, grațioasă", plină de farmec, seducătoare "„'n corpu-i aerian", clamând cu perfidie *Libertatea* și îndemnând la răscoală, la răscoala condusă de Satan. Unii comentatori au văzut aici, dată fiind mișcarea de la 1840, aproximativ concomitentă cu scrierea poemei, o împotrivire a lui Heliade la răscoala politică. În ordinea estetică trebuie însă reținută dinamica uriașească a convulsiilor astrale, în aceeași presimțire a grandioasei poezii din cosmogonia eminesciană la care ne-am referit mai sus:

Scanned with OKEN Scanner

Când aste întunerici de lumi nenumărate,
Nestrămutate astre și sateliți, planeți
Ce-și țin ale lor giruri prin căi preînsemnate,
Sori, centre parțiale, spăimântători cometi,

Când toate s-ar esmulge din marea concentrare,
Ieșind din a lor axe, și nu s-ar mai ținea,
S-ar precipita-n spațiu spre-eterna lor pierzare
Și una peste alta zdrobindu-se-ar cădea.

Spre deosebire de Eminescu, Heliade are „dezavantajul" de a se menține în cosmogonia biblică – într-o expresie mai curând strident neologică – în timp ce urmașul *poetiza* scientismul de tip Kant-Laplace cu, dimpotrivă, apelul la resursele formelor vechi ale limbii, culese din cărțile religioase, Însă fiorul uranic, vârtejurile, viscolul colosal al universului în care plutesc numele rebarbative ale demonilor, zguduie spiritul cititorului încă de aici:

Plesnește universul, abisul se despică,
Tartarul se deschide; de foc un ocean
Se-ntinde fără margini, și demonii toți pică,
Cei mari tot mai nainte, din toți mai greu Satan.
.....

Se varsă, stropesc flăcări, ca insola răsare,
Lăut în focul gheenei, ca-n jurământ fatal;
Uimit scutură capul, se-neacă de turbare
Și grință la cer dinții teribil, infernal.
Cu-același zgomot cade și Belzebuth, Astaroh,
Talmuth, Hamos, Asmode, Dagon, Mamuth, Baal,
Astoret, Isis, Orus, Moloh, Balmol, Briaroh,
Brihmuter, Gorgon, Bulhah, Rimnon și Belial.

Tartarul zbiară, grință și tremură-n turbare,
Și țipete teribili răstipă, bubuiesc;
Lung urlă și răsurlă vendică, răzbunare,
Blestemă providența, la ceruri greu hulesc.

De fapt, urmând lui Milton, Heliade interpretează foarte liber mitul biblic al revoltei îngerilor, punând la contribuție și surse apocrife, în timp ce în cântul al doilea al poemului, *Imnul creațiunii*, se ține destul de aproape de textul *Genezei*, nu fără unele impresii venite din spre *Paradisul* lui Dante. Acum viziunile îngrozitoare ale dezordinei Haosului sunt înlocuite cu „lumina", simbolul înțelepciunii și al ordinei, cu laudele care fac să răsune firmamentul, cu „dangtul" elementelor și „profumul" florilor:

În cer și pretutindeni răsune *osana!*
Lumina, întuneric, puteri și elemente,
Sori, astre și luceferi, răsune firmamentul
De laudele voastre.
Pământe, trage dangtul în cercul horei tale
Și tot ce este-asupră-ți ardice a sa voce
Și rugă către ceruri. Ai munților nalți cedri,
Plecați al vostru creștet, vă închinați, o, arbori,
Și plante câte sunteți, verdeață, pomi și floare,
Nălțați profumul vostru.

Cu balada *Sburătorului*, publicată pentru prima dată în *Curierul* pe 1844, Heliade dă întreaga măsură a talentului său, într-o capodoperă ce atinge echilibrul contopirii dintre romantism și clasicism. Sugestia putea veni din *Le Sylphe* al lui Victor Hugo, care atrăgea atenția și moldovenilor Negruzzi și Stamati, prin potrivirea la unul dintre miturile folclorice autohtone dintre cele mai prolifice și mai bogate în semnificații, însuși Dimitrie Cantemir ocupându-se de el, cum bine se știe, în *Descriptio Moldaviae*. Anticul Eros – la nivelul romantic și popular rustic – devine duh ce turbură fetele la vârsta pueră, aducător de „boală", uneori cu efecte fiziologice evidente. Stilul este direct:

Vezi, mamă, ce mă doare! și pieptul mi se bate,
Mulțimi de vinețele pe sân mi se ivesc;
Un foc se-aprinde-n mine, răcori mă iau pe spate,
Îmi ard buzele, mamă, obrajii-mi se pălesc.

Ah! inima-mi zvâcnește!... și zboară de la mine!
Îmi cere... nu-ș ce-mi cere! și nu știu ce i-aș da:
Și cald, și rece, uite, că-mi furnică prin vine;
Îmi ard buzele, mamă; obrajii-mi se pălesc.

Că uite, mă vezi, mamă? așa se-ncrucișează,
Și nici nu prinz de veste când singură mă strâng,
Și tremur de nesațiu, și ochii-mi văpăiază,
Pornesc dintr-înșii lacrimi și plâng, măicuță, plâng.

Frisonarea erotică, „boala" misterioasă a fetei, vindecabilă prin știința vrăjitorească a babelor, este, în a doua parte a poemului, proiectată cu multă abilitate, în peisajul rustic al înserării. Curgerea muzicală de baladă cultă vine de acolo că propozițiile – chiar și cele în stil direct – se desfășoară amplu și în chipul cel mai firesc, prin revenirea în refren sau leit-motiv a câte unui vers sau a câte unei strofe întregi. Acest cantabile baladesc, în cel mai propriu înțeles al cuvântului, („baladele" folclorice trebuie numite cu termenul mai potrivit de „cântece bătrânești") – realizat perfect în planul artei noastre pur muzicale de Ciprian Porumbescu – este contrapunctat de atmosfera bucolică, asemănătoare cu aceea întâlnită la Iancu Văcărescu, mai gravă, mai solemnă însă, fără stridențe de limbaj și prozodie, Heliade anticipând și aici pe Eminescu cel din *Sara pe deal* și pe Coșbuc din *Noapte de vară:* Soarele asfințește, scîrțâitul cumpenelor de la fântână cheamă „a satului cireadă", „vitele muginde" pășesc la „jgheab întins", aerul serii vibrează de murmurul greu al taurilor, viteii aleargă la ugerul vacilor, în timp ce „feciorească mână" (imagine grațioasă, de un rafinat senzualism pastoralist) face să se audă susurul laptelui în șiștar:

Era în murgul serii și soarele sfințise;
A puțurilor cumpeni țipând parcă chema
A satului cireadă, ce greu, mereu sosise,
Și vitele muginde la jgheab întins pășea.

Dar altele-adăpate trăgea în bătătură,
În gemete de mumă viteii lor striga.
Vibra al serii aer de tauri grea murmură;
Zglobii sărind viteii la uger alerga.

Scanned with OKEN Scanner

S-astâmpără ăst zgomot, s-a laptelui fântână
Încep să se audă ca șoaptă în susur,
Când ugerul se lasă sub fecioreasca mână
Și prunca viețușă tot tremură-mprejur.

Acordul dintre terestru și astral – ca și în *Primăvara amorului* – se realizează treptat, o dată cu stingerea zgomotelor, a focurilor din vetre și licărirea stelelor de pe cer, „una câte una", „brațele somniei" cuprinzând lumea și făcând-o să viseze „câte-aievea deșteaptă n-a visat":

Încep a luci stele rând una câte una
Și focuri în tot satul încep a se vedea;
Târzie astă seară răsare-acum și luna,
Și cobe, câteodată, tot cade câte-o stea.

Dar câmpul și argeaua câmpeanul ostenește
Și dup-o cină scurtă și somnul a sosit.
Tăcere pretutindeni acuma stăpânește
Și lătrătorii numai s-aud necontenit.

E noapte naltă, naltă; din mijlocul tăriei
Veșmântul său cel negru, de stele semănat,
Destins cuprinde lumea, ce-n brațele somniei
Visează câte-aievea deșteaptă n-a visat.

Tăcere este totul și nemișcare plină;
Încântec sau descântec pe lume s-a lăsat;
Nici frunza nu se mișcă, nici vântul nu suspină,
Și apele dorm duse și morile au stat.

Ca prozator, Heliade excelează în direcția pamfletului, pe urmele cronicarilor munteni și în ascendența lui Arghezi. Stilul îi este violent oral, subliniat de gesticulații și grimase. Chiar când are de discutat o chestiune serioasă de interes obștesc, academică la urma urmei, cum este problema ortografiei și a izgonirii din alfabet a literelor prisoselnice, el închipuie adversari cu care neapărat trebuie să se certe. Slovele de care vine vorba sunt luate în râs ca niște tombatere, în prefața *Gramaticii* de la 1828, personificate caricatural:

„Ei, dar ce fel de carte e asta?!!! Uită-te minune! Aici lipsesc o mulțime de slove! Ăștia vor să ne lase săraci! Aci fălosul și purtătorul de ortografie lipsește; mărețul și îngâmfatul ω asemenea; ογ cel bogat în loc nu se mai vede. În loc de unde și unde se vede ια, în loc de , /γ! Vai de mine, ce grosime și mojicie!!! Ia te uită, că ăștia și pe delicatul și plinul de dulceață θ l-au scos! Nu, zău, ăștia sunt români groși, bădărani de la țară, nu vor să aibă cât de puțină Evghenie pă dânșii! Dar ce văz? Ei în loc de σ pun *k*σ, în loc de ψ, *nc*! Sunt vrednici de râs într-adevăr!

...S-aaaa duuuus acum și limba! Ei au lepădat și ocsiile, și psili și dasia!!! O, drăguțele de ele, de nimic nu-mi pare așa de rău, că parcă erau niște floricele...

Așa, domnule, s-a dus și acum să fii dumneata sănătos; ele s-au dus și nu se vor mai întoarce, căci le-a gonit societatea întreagă, le-a gonit însuși dreptul cuvânt. Și dumneata, Domnule, mai stâmpără-ți furia puțin..."

Într-un alt studiu asupra limbii, amintit mai sus, *Vocabular de vorbe streine în limba română*, înverșunarea contra slavonismelor (însemnate în deriziune: *bezcisnic, bazaconie, potcă, bănuială, dojană, mustrare, ghimpe, spin, zabis, belea, asuprire* etc.) îl face să uite cu totul ținuta academică ce s-ar fi cuvenit.

Scanned with OKEN Scanner

Plecând de la afirmația lui Cantemir, reluată de Kogălniceanu, crede și el că am fi avut cândva scriere cu litere latine. Dar Heliade face afirmația că „popii slavoni" aduseră pe români în stare de analfabetism, plăcându-le să ne vadă *iscălind* prin punere de deget:

„Uitară în cele după urmă românii, lepădându-și literele, uitară și de a scrie, și-i puseră popii slavoni sau slavonizați a-și pune degetul în loc de pecetie ca să se crează, și le ziseră: *iscalia*, adică mânjaște; începură a mânji hârtia și a se mânji pe degit, adică *a se iscăli;* și de la *iscălire* începură a înnădi și a face *iscălit, iscălitor, iscălitură, susiscălit, subtiscălit*, adică cum am zice peste tot mânjit, și pe față și pe dos și pe cap și pe picioare".

Celebre sunt apoi pamfletele din *Un muieroi și o femeie* sau din *Domnul Sarsailă autorul*, în care sunt caricați Bolliac, Gr. Alexandrescu sau C.A. Rosetti. Sarsailă, care este Cezar Bolliac, este lovit de boala autorlîcului până într-atât încât, la o nevoie îți permite să-l înjuri de ori ce poftești, nu însă și de... „lira" sau, altfel zis, de „diblă":

„Ei! mă rog, până aici și mai mult nu te întinde. Zi că sunt înșălător, derbedeu, necinstit, păgubitor soțietății, atinge-te cât vrei de părinții mei, de rudele mele, de lege, de patrie, de mine însumi în sfârșit, că îți dau voie, știu de glumă; dar!... de dibla mea să nu care cumva să te atingi că mă fac drac...".

Este, orice s-ar spune, o trăsătură specifică scriitorului român. Astăzi lucrurile stau la fel. Orice se iartă – ba chiar există mânuitori de condei ce par a se mândri, cumva, cu titlul de „bandit", de „porc" etc. – dar contestarea talentului cuiva nu se iartă niciodată. „Muieroiul" este partidul liberal, confundat cu C.A. Rosetti, într-un pamflet de astă dată versificat, anticipând din nou pe Eminescu din partea a doua a *Scrisorii III:* „ochi de broscoi", „coarne satanice", clamarea libertății, a înfrățirii și a unirii în gura mare: „Și ca culme peste toate / Mai avea și-o gușă mare, / Și la ceartă-ncăierare, / Hârâia și spumega, / Limba singură-și mușca, / Toată vorba deșira; / Se certa pe românește, / Și credeai că-i țigănește / (Ea zicea că-i boierește)". În *Fiziologia poetului* – adaptare bine adusă din condei după francezul Edmond Texier – Heliade face portretul poetului "urlător" – din epoca sa, dar și de mai încoace, din timpurile când demagogia a pătruns poezia mai mult sau mai puțin oficială și politică – „urlător" sau „umanitar", gândindu-se la inși de felul lui „Musiu Rapace" care, urcat la tribună, vorbește cam în felul acesta:

„...Da, așa: nu râdeți, nici voi cei proști, nici cei condamnați, morminte spoite pe dinafară ce sunteți voi! ora voastră a sunat; șioi și iar șioi va curge sânge și se va rostogoli și va trosni, și va plesni, și va pocni, și va spumega, și va tuna, și va fulgera, și va trăsni, din cap în cap, din gât în gât, din burtă în burtă..."

Pamfletarul îl împiedică pe poetul Heliade să scrie fabule, unde se cere obiectivitate, detașare, ironie rece și impersonală. Într-o *Vulturul și bufa*, chiar în morala finală apar inevitabilii Sarsaili și Drăgani:

Părinții, ca părinții își amă fiii lor
Și cât de sluți să fie îi cred de grațioși.
Iar mai vârtos în carte, când dai de-un autor,

Scanned with OKEN Scanner

Paternul său amor
E vai de om de mare! la Sarsaili puchioși
S-auzi țipăt de bufă, amate cititor!

În sfârșit, înconjurat de dușmani din toate părțile, cum se credea, neînțeles de nimeni (Heliade este primul nostru poet „damnat"), asemeni unui profet vorbind în pustie, cu gândul la uriașul Dante, mesianicul ar vrea să mai scrie o epopee alegorică în care să țintuiască pe contemporani la zidul infamiei. Fiindu-i însă teamă că nu va găsi răgazul necesar lasă această sarcină posterității, cu limbă de moarte:

„Leg ca un testament discipolilor mei, de nu voi putea eu întreprinde această mare și alegorică epopee, să o întreprindă ei; vor avea a pune în scenă toate duhoarele infernale răsculându-se asupra geniurilor și virtuților cerești și vor face o comedie într-adevăr divină, flagelând viițiurile și regenerând pe român. Oasele mele vor trăsni din mormânt la versurile lor și sufletul meu plin de urgia divină va deveni muza lor inspiratoare..."

De câte ori și cum vor fi „trăsnit" oasele poetului „părinte" al literaturii române moderne, cum a mai fost numit Ion Heliade Rădulescu, pe parcursul celor 120 de ani, de când se odihnesc în mormântul-monument din fața bisericii Mavrogheni din Șoseaua Kiseleff?

GHEORGHE ASACHI [1]

Gheorghe Asachi reprezintă, în mare, pentru Moldova, ceea ce reprezintă Ion Heliade Rădulescu pentru Muntenia. El însă nu are tumultul temperamental al autorului *Biblicelor*, avântul romantic caracteristic vremii și darul de a seduce, de a se impune contemporanilor cu aceeași forță pe care le avea contemporanul său mai tânăr de la București. Foarte învățat pentru începutul de secol românesc și

[1] Era fiul preotului și cărturarului moldovean Leon Asachievici și al Elenei Ardeleanu, cu ascendenți transilvăneni, după toate probabilitățile. Tatăl și-a început cariera de cleric în ținutul Hotinului și în Polonia, la Lemberg, mutându-se la Iași după 1803 și impunându-se prin unele traduceri din preromantici și iluminiști, Young și Bernardin de Saint Pierre, din cel dintâi tălmăcind *Nopțile* (1819), din cel de al doilea, *Bordeiul indienesc* (1821: *La Chaumière indienne*). Fiul, Gheorghe, s-a născut la Herța, în 1 martie 1788, a primit o educație aleasă, în școli poloneze, obținând încă de la vârsta de 16 ani, la Lemberg, o diplomă de inginer și arhitect, o dată cu un... „doctorat" în filosofie, cum arată documentele. Era, oricum, prea tânăr pentru aceste titluri și de aceea, peste un an, în 1805, pleca la Viena, spre a studia desăvârșit matematicile și apoi, până în 1812, va sta în Italia, inițiindu-se în artele plastice și în poezie. Întors în patrie, are unele funcții oficiale din ce în ce mai importante: în 1822 este reprezentantul diplomatic al lui Ioniță Sandu Sturdza la Viena, apoi secretar al Comisiei de redactare a Regulamentului Organic, calitate în care, pe la 1829, se afla la București, având prilejul binevenit de a cunoaște direct realizările lui Heliade în materie de școală și presă. Îi urmează numaidecât exemplul, întemeind la Iași *Albina românească*, căreia îi va adăuga și el un supliment literar intitulat *Alăuta românească*. În aceeași calitate, de secretar al Comisiei de redactare a Regulamentului Organic – căruia, din păcate, Asachi îi va rămâne adept multă vreme – călătorește la Petersburg, în 1830, spre a prezenta țarului proiectul acelei pseudoconstituții ce avea să fie repudiată violent de patruzecioptiști. A redactat fel de fel de foi sătești, a compus o serie întreagă de „ocazionale", filoruse mai cu seamă, a dat, înaintea muntenilor, prima reprezentație de teatru în

moldovenesc, Asachi este un fel de *uomo universale,* mai pluridisciplinar chiar decât prodigiosul Heliade: inginer, diplomat, profesor, dramaturg și om de teatru, gazetar, arhitect, pictor, desenator etc. Împrejurările l-au silit să facă de toate, pentru că oamenii învățați, trecuți prin cultura europeană, măcar cât de cât, lipseau, tocmai când înnoirile băteau imperios la ușă. Poate că tocmai de aceea Asachi pare lipsit de strălucire în vreo ramură de activitate anume, deși altminteri privind lucrurile aportul lui în cultură este mai mult decât considerabil. A fost, între 1812-1840, o personalitate covârșitoare în mai toate domeniile, a pus bazele învățământului în limba națională, la nivel superior, sprijinit fiind de mitropolitul cu vederi luministe Veniamin Costachi, predând însuși, la Școala domnească din Iași, între 1813-1818, inginerie hotarnică, matematică, geodezie și arhitectură, alcătuind manuale și regulamente de funcționare a școlilor. Între 1820-1849 a fost referendar al Epitropiei Învățăturilor Publice, aducând în Moldova mulți dascăli ardeleni merituoși, ceea ce făcuse dealtminteri și Heliade în Muntenia. A pregătit și a dat, la Iași, în 27 decembrie 1816, prima reprezentație teatrală în limba română.

Asachi tânăr (portret de Schiavoni)

Trecând peste numeroasele versuri ocazionale pe care Asachi nu lipsește niciodată a le compune și a le citi pe la solemnități, ca poet oficial ce se considera, urmând poate exemplul italianului Vincenzo Monti, dar și pe acela al lui Iancu Văcărescu, observăm mai întâi că poezia lui este un conglomerat de influențe, de la anticii Anacreon, Horațiu ș.a., de la Petrarca și Boileau, până la

---

limba română, cu pastorala *Myrthil și Hloe*, prelucrare personală după Gessner și Florian, a prezidat înființarea, la Iași, în 1836 a Conservatorului filarmonic-dramatic, unde în curând se va cânta *Norma* lui Belini, în traducere proprie. Avea, ca și Heliade, tipografie personală, dar și o fabrică de hârtie, la Piatra Neamț. Față de patruzecioptiști se arată însă retrograd și, mai mult încă, antiunionist fervent, în preajma lui 1859. Generația tânără, Kogălniceanu, Alecsandri, chiar Costache Negruzzi îl vor considera rămas în urmă, învechit, cu 20 de ani înainte de moarte, care surveni la 12 noiembrie 1869. A avut o viață cu 11 ani mai lungă decât a lui Heliade, murind însă cu trei ani mai înainte decât omologul său bucureștean.

BIBL.: *Scrieri literare*, I-II, ed. îngr. și pref. de N.A. Ursu, E.S.P.L.A., 1957; *Scrieri alese*, Ed. Cartea moldovenească, Chișinău, 1968; *Petru Rareș*, ed. îngr. și pref. de Emil Manu, București, E.M.T., 1970; *Opere*, I, ed. îngr. și pref. de N.A. Ursu, Ed. Minerva, 1970; *Alăuta a lui Alviru Dacienu*, în *Documente din arhive ieșene*, publ. de Gh. Ungureanu, I, Ed. Minerva, 1973; *Leucaida lui Alviro Corintio-Dacico*, traducere, ediție și introducere de George Sorescu, Ed. Minerva, 1974.

E. Lovinescu, *Gh. Asachi, Viața și opera*, București, 1927; H. Blazian, *Gh. Asachi*, București, 1956; F. Levit, Gheorghe Asachi, Ed. Cartea moldovenească, Chișinău, 1966.

Scanned with OKEN Scanner

englezii Gray, Byron, rusul Jukovsky, polonezul Adam Mickiewicz și, firește, Lamartine. Ca despre toți contemporanii săi, cum am arătat, se poate spune că și Asachi este clasic și romantic, în același timp. Abordează toate genurile și întrebuințează mai toate mijloacele prozodice ce-i erau cunoscute, scriind ode, imnuri, fabule, satire, epistole, pastorale, dar și elegii, meditații, balade, abordând în cele din urmă și proza în câteva nuvele istorice. Compune ca meșteșugar, obsedat de modele și reguli, cum însuși ne spune în prefața la ediția de poezii, apărută relativ târziu, în 1863, utilizând „pre cât se putea despre regulele poeziei italiene". Mai ales în această direcție, în poezia erotică, inspirată de iubirea îndelungată și pur platonică pentru Bianca Milesi (pe care a întâlnit-o în 1809, la Milano, studiind împreună în atelierele pictorului Michel Keck și sculptorului Antonio Canova) – devenită în stanțele bardului moldav Leuca sau Cinzia, în timp ce adoratorul se autodenumea Alviro Corintio-Dacico, Alvir Dachienu sau Alviru Dacianu – apare o sensibilitate autentică, pusă sub semnul lui Petrarca, întâi de toate, dar având meritul depășirii cântecului de lume preferat de cititorii epocii lui Conachi. Poetul este un „modern" și „patima" este suportată cu demnitate, cu decență, mai ales în sonete, cu toată persistența diminutivelor pe care i le impunea limba din momentul respectiv. Destul de industrios, chiar căznit pe alocuri, versul asachian evocă natura, insistent, amplu, în direcția pastoralist-romantică binecunoscută:

Din a lor somn se treziră ațipite păsărele,
Mai duioase se făcură fiarele-n ascunsa râpă,
Înălțară a lor frunte tupilate floricele,
Zefirul cel mai zburdalnic înfrână a sa aripă.

Mai lin curseră atunce ale râurilor unde
Și naiadele duioase au ieșit din râu, din mare,
Acea patimă s-asculte care inima-mi pătrunde.

Tipic clasicizante rămân odele lui Asachi, deși, ca în *La Italia*, de exemplu, unda fiorului romantic se simte de îndată. Sau ca în această strofă din *Către Tibru:*

O, tu, râule mărețe, ce întinzi a tale unde
În șapte colnici, faimă a Ausoniei vechite,
De la tine rechem astăzi, în durerile profunde,
Adăpost și lin repaos lângă râpele-nverzite.

Cum se vede, urmaș direct al ardelenilor militanți pentru latinitate, Asachi se instruiește în Italia dar nu se claustrează, precum Șincai cinci ani între zidurile bibliotecii Vaticanului. El cântă cerul albastru și marea, Tibrul și munții, urcă, după ce face conturul golfului Neapole, Vezuviul, la Pompei, și se mândrește a fi primul român care ar fi pus piciorul pe buza craterului vulcanului. Latura romantică îi este mult mai caracteristică. Plecând de la Gray (pe care îl și traducea, prin intermediar francez sau polonez: *Elegie pe țintirimul unui sat*, 1836), de la Jukovsky și mai ales de la Mickiewicz, Asachi încearcă, primul în poezie, (în proză avea ca predecesori pe Miron Costin, cu *Poema polonă* și pe Cantemir, cu *Descriptio Moldaviae),* reconstituirea unei mitologii românești, idee care va sta mult în atenția lui Eminescu, cum vom vedea la locul potrivit. *Turnul lui But pe muntele Pion* și *Dochia și Traian dupre zicerile poporului român, cu itinerariul muntelui Pionu*

C-da 40029 coala 11

Scanned with OKEN Scanner

(1840) sunt dintre acestea. De asemeni *Jijia* și prelucrarea după Mickiewicz intitulată *Moșii*. Cunoscând îndeajuns de bine folclorul autohton (informa că întocmise chiar o culegere, mistuită într-un nefericit incendiu), fiind în orice caz la curent cu mișcarea romantică europeană, cea germană în special, cât privește inspirarea din folclor, Asachi este printre primii valorificatori ai credințelor populare în legătură cu muntele Pionul sau Ceahlăul. Îi izbutește mai cu seamă crearea atmosferei de gotic tenebros, pe care o vom reîntâlni la un Stamati sau Bolintineanu, mai târziu și la Eminescu, târziu de tot în proza lui Sadoveanu, din *Creanga de aur*, din *Viața lui Ștefan cel Mare*, din *Frații Jderi*. Cam în același sens merg și ilustrațiile cu care Asachi își însoțea poemele, executate cu propria-i mână. Iată un pasaj edificator, o cavalcadă bürgerească, desigur mult inferioară celei bolintiniene din *Mihnea și baba*, poate chiar și celei din *Ielele* lui Iancu Văcărescu, prevestind limpede însă *Strigoii* lui Eminescu:

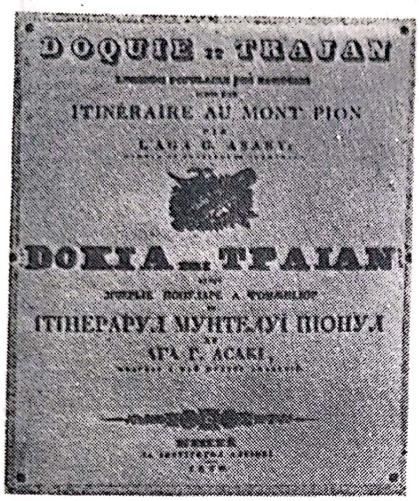

Dochia și Traian, de Gh. Asachi

Luna luce, Butul fuge
Preste munte, prin hârtop,
Vântul șuieră și muge,
Roibul sare în galop,
Ș-amu-i duce p-amândoi.
Doamne, care nu-i strigoi!
Printre plaiuri, căi secrete.
Trec la codru și s-aud
Gemând bufnele spăriete,
Mereu urlă lupul crud;
Din tuneric ochii sei
Luminează cu scântei.

Din ceruri luna-amuș s-a trece,
Roibu meu, hai în galop!
Nouă măguri și stânci zece
Avem încă ș-un hârtop,
Nouă râuri a sălta
Pân-cocoșul va cânta.

Cum se vede, în sonete, dar mai ales în balade, apoi și în fabule chiar, Asachi nu are cursivitatea limbii pe care am întâlnit-o la Văcărești și la Conachi. Graba, lipsa talentului poate, în orice caz înnoirile pe care le experimenta îi stăteau în cale. Abia în satira intitulată *Soția la modă* are versuri mai sprintene. Este însă vorba de o imitație după clasicul polonez Ignatius Krasicki, adusă bine la mediul boieresc moldovean, cu cucoane de „rea umoare", „apucate de istericale" – dintre acelea satirizate și de Matei Milu, cu mai multă originalitate – îmbarcându-se în carete „pe resoare" și înconjurate de un întreg aparat specific, spre disperarea soțului, un Bârzoi mai liniștit și conservator:

În trăsură s-a suit,
Lângă dânsa se așează cățelușul favorit,
Pun cutii, o tualetă, un vason cu floricele,
Săculețe, gavanoase, cutii două cu capele,
Gaița, o stancă și un cântăreț canar,
Un alb șoarec pe-alisidă ș-un borcan plin de nectar,
Voi să intru în caretă, dar tot locul este plin,
Luăi cușca subsuoară și cățelu-l pun în sân
Am purces, dar a mea doamnă șade-n colț posomorâtă,
Eu tac, numai gaița ține conversație-amorțită.

Citind și uneori traducând din scriitorii ruși, precum Karamzin sau Kaidanov, Asachi gândea să scrie o istorie „romanțată" a Moldovei. Nuvelele și dramatizările pe care le întreprinde în acest scop *(Ruxanda doamna, Svidrighelo, Dragoș, Elena Moldovei, Mazeppa în Moldova, Bogdan Voievod, Petru Rareș, Valea Albă* etc.) au prea multă invenție însă. Ca în *Povestea povestelor,* versificarea contemporanului său Costache Stamate, basmul, legenda, mitologia populară, eposul de baladă al poeților ruși, Jukovsky înaintea tuturor, ariostismul italienesc, întâmplările cele mai extraordinare cu putință sunt întrunite de Asachi într-un amestec cu totul inverosimil, încâlcit și indigest, de cele mai multe ori. Chiar peisajul închipuit este straniu, extrapământenesc, precum acesta din *Valea Albă:*

„...Munții se păreau strămutați în șes, căci pe alocurea neaua asemăna văile cu culmile dealurilor. Pădurile dispoiate de coamele lor se păreau stahii negre, clătinându-se de vânturi deasupra giulgirei mortale și astă scenă posomorâtă se turbura încă de urletul crivățului, care cu furie dărâma stejarii cei mai *anoși* (de la *an*, cu sensul de *mulți ani*, n.n.). Gerul cătușisă (încătușase sau *căptușise*, n.n.) cursul râurilor, fiarele sălbatice îmblânzite de o putere mai mare, ca în timpul deluviului, căuta societatea omului și petreceau cu dânsul în *dumenicie" (domesticitate*, n.n.).

Din punctul de vedere al limbii, pasaje mai limpezi, precum cel reprodus mai sus, sunt greu de găsit în amalgamul de proză fantezist și fantasmagoric-istorică scrisă de Gh. Asachi. Deși materia era prin excelență romantică autorul nu e preocupat câtuși de puțin de realizarea culorii de epocă prin limbaj. Dimpotrivă, paginile sunt pline de neologisme și decalcuri sintactice dintre cele mai barbare și imposibile. Ni se vorbește de „ambasadori" și de „cabinete", de reprezentanțe comerciale și industriale genoveze, de exemplu, plasate în orașele Moldovei de pe vremea lui Ștefan cel Mare, abuzându-se, evident, de unele indicii istorice în acest sens. Scriitorul mai are obiceiul de a-și împodobi nuvelele nu numai cu gravuri proprii dar a le prevedea și cu câte o „introducere historică" lungă, epuizantă, deloc literară, în care ține să ne încredinteze că avem în față o „explicare mai adevărato-asemănată", adică verosimilă. Nuvelele lui Asachi însă impresionează prin intenția de a crea o literatură a extraordinarului, de care suntem, în genere, lipsiți, chiar și până acum. Dar povestitorul rămâne departe de a-și fi găsit un stil, sinteza dintre filonul clasic și cel romantic nu se realizează în cazul lui. Cu atât mai mult cu cât nuvelele îi apar cam anacronic, după ce mai tânărul Costache Negruzzi dăduse capodopera sa, *Alexandru Lăpușneanul*. Cu refugierea în pură ficțiune totuși – și, evident, prin lăsarea la o parte a personajelor istorice de prim plan, cunoscute deja din documente și imposibil de modificat deci – experiența povestirii extraordinare a lui Asachi ar putea fi reluată în viitor, atunci când culoarea istorică nu va mai fi obligatorie în vreun fel, fie și prin „arhaizarea" limbii. Diversitatea stilurilor

Scanned with OKEN Scanner

prozei moderne actuale pare a indica și o asemenea manieră. Un *Mazeppa* sau un *Svidrighelo* pot oricând forma obiectul atenției unui foiletonist talentat sau al unui regizor de film.

GEORGE BARIȚIU [1]

Ceea ce reprezintă I. Heliade Rădulescu pentru Muntenia și Gh. Asachi pentru Moldova, în prima jumătate a secolului trecut, reprezintă și Gh. Barițiu pentru Transilvania. În primul rând ca întemeetor al presei, după exemplul cărturarilor de dincoace de munți cu care a întreținut cele mai strânse și fructuoase relații. Temperament energic, bucurându-se de o viață lungă și de o solidă cultură clasică, om de societate, plin de tact, bun organizator, sprijinit de burghezia comercială din orașul cel mai bine plasat în spațiu, pentru o bună funcționare a relațiilor dintre toți românii, Barițiu este totodată și un Kogălniceanu transilvan. Critica literară desfășurată de el ținteşte permanent spre formarea unei literaturi originale cu caracter național și precumpănitor popular. Concepțiile îi sunt, ca și la ceilalți

[1] S-a născut la 24 mai 1812, la Jucul de Jos, j. Cluj, ca fiu al preotului Ioan Pop-Barițiu și al Anei Rafila, fiică, la rându-i, a preotului Cornea. Urmează patru ani la școala maghiară din Trascău-Remetea, după care trece la gimnaziul din Blaj și, în continuare, la liceul piarist din Cluj, din 1827 și respectiv din 1829, frecventând apoi „humanioarele" la facultatea de filosofie tot de aici, pe care o absolvă, revenind, în 1831, la Blaj, ca student teolog. Cunoaște pe S. Bărnuțiu și T. Cipariu și, din 1835, la terminarea studiilor, devine profesor de fizică la Blaj. Curând, negustorii brașoveni îl invită să organizeze școala din orașul lor, ceea ce Barițiu primește de îndată, predând gramatica română, limbile latină și germană, precum și istoria. Ceva mai înainte făcuse o călătorie de studii în Muntenia, luând contact cu personalitățile vremii: I. Heliade Rădulescu, C.A. Rosetti, I. Cîmpineanu, Iancu Văcărescu, C. Bolliac, Petre Poenaru, Eftimie Murgu, Florian Aaron, participând la câteva întâlniri ale Societății Filarmonice, la spectacole de teatru etc. Întors la Brașov, fondează, în 1837, *Foaie de săptămână* – cea dintâi publicație a sa, apărută doar în două numere – devenită, la 12 martie 1838, prestigioasa *Gazeta de Transilvania*, căreia, după exemplul lui Heliade și Asachi îi adaugă, din 2 iulie același an, *Foaia literară*, devenită *Foaie pentru minte, inimă și literatură*. Spre a le conduce cât mai bine, renunță la cariera profesorală. În 1848, participa la adunarea de pe Câmpia Libertății, la Blaj, ca vicepreședinte al lucrărilor din prima zi, având apoi de suportat persecuții din partea contrarevoluției, trebuind să fugă dincoace de munți, la Câmpina și Ploiești, apoi în Bucovina, la Cernăuți, unde face cunoștință cu unii revoluționari moldoveni. I se permite întoarcerea la Brașov, în anul următor, prin intervenția fraților Hurmuzăchești de la Cernauca. Își continuă cu mai mult zel încă activitatea gazetărească, conduce „gremiul" negustorilor din Brașov (societate comercială) și înființează în orașul de lângă Tâmpa o tipografie românească, odată cu o fabrică de hârtie, la Zărnești, pe care, de asemenea, o conduce în calitate de director comercial. Energic militant politic pentru cauza românilor ardeleni, este membru al Dietei din Sibiu, apoi și al Parlamentului din Viena. La Sibiu scoate ziarul *Observatoriul* (1878-1885), publicând totodată o suită de studii istorice de cel mai mare interes. Participă la fondarea Partidului național român (1881) al cărui președinte va fi din 1884. Contribuie, de asemeni, la fondarea Asociației transilvane pentru literatura română și cultura poporului român (1861), „Astra", al cărei secretar devine, cumulând și funcția de redactor al revistei *Transilvania* (1868-1893). Barițiu participă, de asemeni, și la fondarea Societății literare române de la București, devenită apoi Academia Română unde, cu un an înainte de moarte, în 1893, va fi ales președinte.

BIBL.: *Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani din urmă*, I-III, Sibiu, Tip. Krafft, 1889-1891; *Călătoria primă în Muntenia, 1836*, publ. de Vasile Netea în *Studii. Revista de istorie*, București, XI, 1958; Vasile Netea, *George Barițiu. Viața și activitatea sa*, Ed. Științifică, 1966; Keith Hitchins, Liviu Maior, *Corespondența lui Ioan Rațiu cu George Barițiu* (1861-1892), Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1970.

Scanned with OKEN Scanner

contemporani, un amestec de clasicism și romantism, cu precumpănirea celui dintâi. Lucrul se poate deduce și din natura unor traduceri pe care le încearcă: din dramele lui Schiller, bunăoară, *Intrigă și iubire*, *Don Carlos*, *Conjurația lui Fiesco* etc., un fragment din *Iuliu Cezar* de Shakespeare (prin intermediar german desigur) și, pe de altă parte, din unii clasici latini, cum ar fi Cicero. Propriile-i creații versificate, din tinerețe, scrise înainte de 1840, cum ar fi *Suspinul* ori *Înstrăinații* sunt doar timide încercări diletante, fără vreo însemnătate. Proza dintr-o nuvelă intitulată *Barbara* arată mai multă maturitate, în special în evocarea istorică. Dar prozator foarte solid este Bariţiu în memoriile lui de călătorie, numeroase, începând cu cele din 1836 și sfârșind cu cel mai interesant, din 1858. El este un intelectual luminat, grav și cumpănit, deloc naiv în observațiile pe care le face asupra celor văzute și auzite, prea puțin atras de senzațional sau de pitoresc, cu gândul mereu la ai săi, la patria sa, pe care o vrea ajunsă pe treptele celei mai înaintate civilizații europene, fie și, când e cazul, cu îngăduirea unor concesii față de obstinați. El este un ziarist modern, în toată puterea cuvântului, interesat nu numai de problemele literaturii, teatrului, folclorului, limbii, dar și de cele ale economiei politice, ale educației tineretului, ale școlii etc. În cele nu mai puțin de cinci periodice pe care le-a editat și le-a condus în prodigioasa-i carieră, *Gazeta de Transilvania*, *Foaia pentru minte, inimă și literatură* (1838-1850), *Calendarul pentru poporul român* (1852-1865), *Transilvania* (1868-1889) și *Observatorul* (1878-1885), a acordat loc tuturor manifestărilor în presă a vieții poporului român de pretutindeni. În sfârșit, de la G. Bariţiu ne-a rămas o operă monumentală de istoriografie românească, cele trei volume din *Părți alese din istoria Transilvaniei pe ultimii două sute de ani* (1889-1891), infinit mai fluente, plăcute la lectură, prin finețea stilului și modernitatea concepției, față de doctele, asprele, extrem de complicatele scrieri ale reprezentanților iluminismului ardelean, în prelungirea creatoare a căruia opera lui vine în chipul cel mai firesc. Fervoarea patriotică nu-i lipsește câtuși de puțin:

G. Bariţiu (portret de Ioan Constande)

„Frumoasă Transilvanie, dulce patrie, clasică, pământ sfânt, maică cu durere! care precum reverși toate darurile firii... peste fiii tăi, așa nici de hrana ce înalță duhul și încălzește inimele nu i-ai lăsat deșerți; monumenturi și întâmplări istoricești apucându-le între cele mai crâncene lupte dintre sfărâmătorii dinți ai veacurilor ai păstrat pentru toată viitorimea. Între hotarele tale se cuvine pretutindenea patriotul călător să păşească cu evlavie, dar nici într-o parte mai mult ca în preajma Ulpiei Traiane..."

SCRIITORI MUNTENI DIN EPOCA LUI I. HELIADE RĂDULESCU

Până la apariția *Daciei literare*, revista pe care o va edita M. Kogălniceanu, la Iași, în 1840, au existat desigur relații tot mai strânse între intelectualii și literații din cele trei provincii românești, cum am mai arătat. Moldoveanul Asachi urma aproape de îndată exemplul munteanului Heliade, cât privește întemeierea presei și, nu la prea mare distanță în timp, transilvăneanul Barițiu venea să se așeze în rând cu ei. Cu totul caracteristice, pline de roade pe calea unificării culturii naționale, sunt călătoriile lui Barițiu dincoace de munți, nu în alte scopuri decât pentru a vedea la fața locului cele ce se petreceau la București, precum și atât de revelatoarea corespondență dintre moldoveanul Costache Negruzzi și Heliade în legătură cu normele ortografice. Aceste consultări aveau un caracter eminamente practic și imediat constructiv, îndepărtate cumva de erudiția mai vechilor și respectabililor învățați ai Școlii ardelene, Samuil Micu, Gheorghe Șincai sau Petru Maior. Ei erau citiți și bine cunoscuți de cărturarii moldoveni și munteni, mai ales Petru Maior, de către bucureșteni, mai târziu ceva și Gh. Șincai, editat cu a sa *Hronică a românilor și a mai multor neamuri* chiar de Kogălniceanu, la Iași, consultat cu sfințenie de N. Bălcescu, cum bine se știe. Însă o carte precum *Elemennta linguae daco romanicae* – extrem de importantă pentru toate consecințele ei, piatră de temelie a filologiei române și chiar a celei romanice, europene – nu putea sluji totuși ca un îndreptar ortografic. Din acest punct de vedere *Gramatica* lui Heliade de la 1828 a fost mult mai eficientă, printr-un fericit consens, scriitorul de la București fiind aprobat, în aproape tot ce propune în materie de ortografie și, mai în general, de orientare în domeniul dezvoltării literaturii. În primul rând în Moldova, apoi și în Transilvania, cu toate că transilvănenii, mai dependenți de lumea germanică, nu au înregistrat pași tot atât de repezi, precum moldovenii și muntenii, intrați în contacte din ce în ce mai directe cu Occidentul, în special cu literatura franceză. Aportul francez în domeniul culturii acum își are începutul, între 1830-1840, cu Heliade în primul loc, el continuând a se produce din ce în ce mai accentuat și după această dată, culminând, aproape nefiresc – de ar fi să comparăm dezvoltarea scrisului românesc cu acela al altor popoare care au împrumutat de la francezi – până la momentul Junimii. Semnul cel mai clar al acestei influențe este chiar limba, îmbogățirea vocabularului cu un imens număr de franțuzisme, care miră până astăzi pe gramaticienii avizați, dar și pe insul de rând, străinul care apleacă mai atent urechea la sunetele limbii române sau are curiozitatea de a-și arunca ochii pe o pagină de ziar, fie și în treacăt numai.

*

„Complementul", dacă putem să ne exprimăm astfel, lui Heliade (care, cu toată puternica lui personalitate, nu a fost, precum Asachi, un „uomo universale" al timpului și al locului) este contemporanul său mai în vârstă cu trei ani PETRACHE POENARU (X.I. 1799, Benești, j. Vâlcea – 2.X 1875, București), fiul unor boiernași olteni scăpătați, profesor și el la Colegiul Sf. Sava, fost secretar al lui Tudor Vladimirescu, membru în Obștească Adunare, mai târziu, membru fondator al Societății Academice, membru de onoare al Astrei, participant la întemeierea Grădinii botanice și a Muzeului Național de Antichități, cu studii la Viena și la Paris, la Școala politehnică, cunoscător de elină, latină, germană, italiană

și mai ales de franceză. Lui îi datorăm cel dintâi dicționar francez-român, carte de căpătâi a tuturor patruzecioptiștilor și a altora de mai încoace: *Vocabular franțezo-român,* în 2 vol. (1840), ajuns acum un document de excepție pentru studioșii istoriei limbii române din secolul al XIX-lea. Îl lucrase ajutat de un alt mare profesor și cărturar din vremea lui Heliade, ardeleanul FLORIAN AARON (21.I.1805, la Rod, j. Sibiu – 12.VII.1887, la București) adus mai întâi de către Dinicu Golescu, pentru școala lui de la Golești, trecut cu timpul și el la Colegiul Sf. Sava, autor de manuale de istorie, membru al Societății Filarmonice, participant la guvernul provizoriu de la 1848, constant colaborator al *Foii pentru minte, inimă și literatură,* editată la Brașov de către George Barițiu.

Doi elevi foarte direcți ai lui Heliade, trecuți pe la Sf. Sava, sunt oltenii STANCU CAPAȚÎNEANU (cca 1800 – 15.IX.1848, R. Vâlcea) și GRIGORE PLEȘOIANU (30.I.1808, Cerneți, j. Mehedinți – 30.I.1857, București), profesori la Școala națională din Craiova – cea de a doua capitală a Țării Românești – și organizatorii învățământului de dincolo de Olt. Ei par a se ține cât se poate de aproape de deviza maestrului, „scriți băieți", făcând numeroase traduceri din franțuzește, cu totul caracteristice pentru epocă. Cel dintâi întocmește o culegere intitulată *Biblioteca desfătătoare și plină de învățătură* (1830), amintind de proiectul heliadesc uriaș *Biblioteca universală,* unde întrunește fragmente din Pascal, Boileau, Voltaire și Montesquieu. Are deosebitul merit de a fi tălmăcit *Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence* și, animat de același spirit iluminist, de a fi adus pe românește *Zadig* al lui Voltaire și *Contractul social* al lui J.J. Rousseau. De altă parte (fără să fi avut desigur cunoștință de opera contemporanului său moldovean Ionică Tăutu, cu câțiva ani mai mare) traducea revelatoarea în atâtea privințe carte *Les Ruines ou Méditations sur les révolutions des Empires* a lui Volney, toate rămase, din nefericire, în manuscris. Cel de al doilea era tot atât de harnic, dacă nu mai perseverent încă, mai norocos, cu traducerile lui (pe care le publică, în cea mai mare parte) din același omniprezent printre românii de la început de secol, Voltaire, din Marmontel, din La Harpe *(Vorbire asupra poeziei epice și de bunătatea poemii lui Telemah),* scrutați cu mare atenție, cum știm, de Heliade însuși, când scria al său *Curs întreg de poesie generale.* Tot lui i se datorește și versiunea românească a *Întâmplărilor lui Telemach fiul lui Ulisse,* de Fénelon, fără a fi avut cunoștință de mai vechea tălmăcire, din 1818, făcută după o versiune italiană, *Le Aventure di Telemaco figliuolo d'Ulisse* (1741) de Petru Maior. Sau, dacă o știa, voia cu tot dinadinsul să dea o traducere direct după originalul francez. (Se vede că *Aventurile luiTelemah* erau un fel de obsesie printre educatorii vremii, totodată un bun instrument de învățare a limbii franceze. Amintirea acestei cărți îl împovăra și pe Vasile Alecsandri, de vreme ce făcea din ea un fel de tortură pentru musiu Șarlă și elevul acestuia, Guliță, odrasla Coanei Chirița). Din *Curierul,* mai aflăm că Grigore Pleșoianu lucra și la o traducere a lui *Robinson Crusoe,* desigur prin intermediar francez, scopul acesteia rânduindu-se, tot așa, spre o tot mai bună dotare a învățământului cu cărți de primă importanță pe atunci.

Am dat aceste câteva exemple de profesori și cărturari din jurul lui Heliade spre a se vedea mai bine fundalul pe care se desfășoară deocamdată evoluția literaturii propriu-zise.

*

Comedia satirică de moravuri (la noi comedia de caractere, pură și simplă nu a prins aproape deloc) își face mai întâi apariția cu *Franțuzitele* sau *Comedia vremii,*

scrisă în 1833 de CONSTANTIN FACA[1], nu cu mult mai vârstnic decât Heliade, mort însă prea tânăr, la numai 45 de ani, spre a se putea afirma ca dramaturg. Ecoul molieresc și goldonian – cu toate stângăciile începătorului care gândea potrivirea la spațiul și timpul autohton – e vizibil în încercarea de a defini personajele prin câte o singură, bine apăsată, trăsătură. Astfel încât Faca precede cât se poate de evident pe Vasile Alecsandri, între ei situându-se alți doi comediografi mărunți, tot munteni, C. Balăcescu și Costache Caragiali, unchiul marelui Ion Luca.

Constantin Faca

Cele două franțuzite, Elena și Luxandra, sunt primele noastre prețioase ridicole, semănând cu Iorgu de da Sadagura și Gahița Rozmarinovici, superficiale, cu ifose, pălăvrăgind necontenit în jargon franco-român, privite cu rece blândețe și îngăduitor ironic, nu deloc cu sarcasmul hasdeian din *Orthonerozia*, unde se satirizează de asemenei stricătorii de limbă. Bătrânul boier Ianache (asemănător, cum se vede, și prin nume cu Enacachi Damian din *Iorgu de la Sadagura*) este, firește, un conservator ruginit și face reflecții patriarhale cu privire la înnoirea moravurilor de care se vede depășit.

Versurile lui Faca sunt bine măsurate, efectul lingvistic, atât de mult exploatat de aici înainte în comedia românească (în proză însă, autorii viitori emancipându-se, treptat, de sub clasicismul molieresc) își face numaidecât apariția și rezultă, ca întotdeauna, din alăturarea contrastantă a expresiei neaoșe, arhaice, cu neologismul pătruns de curând, folosit, în câteva rânduri, chiar și de către batrânul Ianachi – comic în nevinovăția lui – când intră în panică și se crede spionat, auzind de „bonton", de „ceaiuri" și „pălării":

Sunt trecut de batrânețe și, ascultă de cuvânt,
Căci am început a crede că e vrun drac pe pământ.
Sluga de stăpân nu știe, nici copiii înțeleg,
Nevasta în spionlâcuri, toți cum vor așa alerg.
N-auzeai mai înainte bonton, ceai și pălării,
Acum cine le mai scoase, n-ar mai fi nici pă pustii.

[1] CONSTANTIN (COSTACHE) FACA (cca 1800, București – 7.III.1845, București) era unul din cei cinci copii ai clucerului Constantin și al Mariei Hrisoscoleo, boieri din categoria de mijloc, greci de origine, cu ascendenți veniți în țară pe vremea lui Alexandru Șuțu. A studiat la școala grecească din București, era unul dintre apropiații lui Heliade, prieten însă și cu Anton Pann. A fost membru în Societatea Filarmonica, fervent susținător al dezvoltării teatrului, deputat în Obștească adunare, prezident al Tribunalului de comerț și în cele din urmă procuror al Înaltului Divan. În câteva frânturi de versuri, rămase în manuscris, își presimțea moartea (de pneumonie). Bolliac îi închina o *Orație funebră*.

BIBL: G. Călinescu, *Material documentar*, în *Studii și cercetări de istorie literară și folclor* III, 1954.

Scanned with OKEN Scanner

Credincios manierei clasicizante (deși, dacă trăia mai mult, putem bănui că ar fi compus și în cea romantică, Costache Faca a scris și două fabule: *Ministrul* și *Vulpea*, pe tema demagogiei politice, atât de caracteristică societății românești dintotdeauna, umbrite însă, fatalmente acum, de marea artă a lui Grigore Alexandrescu. Dezgustul de viața din juru-i și l-a manifestat într-un fel de pamflet intitulat *Blestemul lumii*. A lăsat și un dialog versificat, *Conversații*, un fel de eseu în care pledează pentru dezvoltarea teatrului românesc.

*

Un alt satiric, de o vârstă cu Faca, debutând sub patronajul lui Heliade, în *Curierul* (abia în 1844), este COSTACHE BĂLĂCESCU[1], cu poezii destul de nesemnificative, reci. Scria însă, încă din 1838, fără a o și tipări, o satiră în genul „fiziologiilor" lui Kogălniceanu și Negruzzi: *Fă-mă tată ca să-ți semăn* sau *Căftănitul de țară la București* care, publicată târziu, în 1860, îl făcu oarecum cunoscut pe autor. Satiricul, adversar al „zavergiilor" de la 1848, un reacționar, cum se spune, are versuri foarte asemănătoare cu cânticèlele comice ale lui Vasile Alecsandri, când critică pe liberali:

Vizionarii sunt diplomați
Și ceaslovarii mari literați:
Toți intriganții alegători,
Toți pantofarii legiuitori;
Toți veneticii mari patrioți,
Toți fanfaronii Mircii nepoți.

Va fi, în consecință, apreciat ca atare de către conservatorul Eminescu,pentru „judecata dreaptă" și „simțământul adevărat", ca și pentru niște fabule care, și acestea, au fost puse definitiv în umbră de Grigore Alexandrescu.

Costache Bălăcescu a scris și o piesă satirică, *O bună educație* (1845), pe aceeași temă a vestejirii imitației superficiale a Occidentului, din păcate cam lipsită de umor, pe un ton de pisălogeală moralizatoare. Sunt de ținut minte numai personajele care trimit spre Alecsandri, de fapt ajutate și de geniul limbii naționale, deosebit de maleabilă în confecționarea de porecle: Alexandru Galantescu, „exmilitar, june elegant", aspirant la mâna unei Elize, având ca rival pe Petre Măzărescu, om mai înaintat în vârstă, ce se dovedește până la urmă (situație nepotrivită în comedie) tatăl nelegitim al celui dintâi. Eliza este fiica negustorului Hristofor Briganovici, care i-a făcut „o bună educație", pentru că vorbește așa: „Pardon, papa, pentru deplezirul ce am fost eforsată să-ți aduc. Dumneata cunoști prea bine că eu nu am voit să abuzarisesc de dragostea dumitale..." etc. Piesa s-a jucat cu un răsunător, pe atunci, succes, la București, în 28 iulie 1845, în rolul principal fiind Costache Caragiali.

[1] COSTACHE BĂLĂCESCU (n. 20.I.1800, București – m. 29.II.1880, București) era fiul clucerului Ion; a avut rangul de paharnic, pe timpul domniei lui Bibescu, nu a participat la revoluția de la 1848 (cu toate că fusese elevul lui Lazăr și Heliade), putând fi chiar adversarul ei. A fost apoi prefect de Muscel, Prahova, Dâmbovița și Olt.

BIBL.: G. Călinescu, *Material documentar*, *Op. cit.*, II, 1953 și X, 1961.

Vasile Cârlova [1]. Primul poet modern înainte de 1848

În preajma prodigiosului Heliade s-a ivit un poet, târgoviștean și el prin locul unde și-a petrecut copilăria, a cărei mică operă a fost socotită de cei mai mulți comentatori drept piatra de hotar a începuturilor romantismului la noi. Desigur aici intră în joc și subiectivitatea, poetul ofițer, intrat printre primii în oștirea de curând inființată, în 1830, cu gradul de sublocotenent, murind foarte tânăr, la numai 22 de ani. De altă parte, prin grija lui Heliade (care, la moarte, îi închina o elegie) cele numai trei poezii antume și alte două postume *(Păstorul întristat, Ruinurile Târgoviștei, Înserare, Odă ostașilor români* și *Rugăciune)* au fost repede cunoscute de toți românii, prin reproducerea lor, după *Curierul* de la București, în *Albina românească* de la Iași, ca și în *Foaia pentru minte, inimă și literatură* de la Brașov. Modelul era, ca să spunem așa creat, versurile, mai curând naive, copilărești chiar *(Păstorul întristat* a fost scrisă la 18 ani!), impresionând foarte direct prin nu s-ar putea spune ce aer învăluitor de melancolie, natural, spontan, net diferențiat de pastoralismul unor Iancu Văcărescu sau Heliade. Peisajul pare a prinde un vag contur mioritic, invadat de cântec și omenesc:

Vasile Cârlova

Un păstor tânăr, frumos la față,
Plin de mâhnire, cu glas duios,
Cânta din fluier jos pe verdeață,
Supt umbra deasă de pom stufos.
De multe versuri, spuse cu jale,
Uimite toate sta împrejur:
Râul oprise apa din cale
Vântul tăcuse din lin murmur.

Nu are nici un rost să vorbim, în acest context, de „preromantism" sau de „romantism". În definitiv e totuna. Starea „emoționalistă" (v. René Wellek, *Introducere* la vol. II din *Istoria criticii literare,* unde conceptul e discutat în lumina celor observate de Doamna de Stael, în *De l'Allemagne)* se produce neconștiut – ea

[1] VASILE CÂRLOVA (4.II.1809, Buzău – 18.IX.1831, Craiova) se trăgea dintr-o familie de boernași din Buzău. Rămas orfan de ambii părinți, fu crescut de o mătușă din Târgoviște. În 1830, împreună cu alți tineri patrioți, intră în armata națională de curând înființată, cu gradul de sublocotenent.

BIBL.: *Primii noștri poeți,* Buc., ESPLA, 1954.

plutea în aerul Europei de început de secol și Cârlova s-a întâmplat să o recepteze fără să se gândească – în spațiul nostru, cuvinte ca „fluier", „glas duios", „mâhnire", „cu jale", „lin murmur", intrate într-un flux muzical anume, fiind de ajuns ca să o evoce.

Prin cea de a doua poezie, *Ruinurile Târgoviștei* (precedând cu trei ani *Adio. La Târgoviște* – compunerea pe aceeași temă a concetățeanului său, Gr. Alexandrescu, împreună cu care Cârlova învățase grecește și franțuzește – și cu șase ani heliadesca *O noapte pe ruinile Târgoviștei*, ca și pe moldovenii Al. Hrisoverghi și M. Cuciurean, care cântau ruinele Cetății Neamțului), cu desigur un punct de plecare în binecunoscuta printre români scriere a lui Volney, Cârlova inaugurează una dintre trăsăturile definitorii ale romantismului românesc: evocarea trecutului de luptă a strămbunilor. Ruinele vorbesc prezentului decăzut, acum pe punctul de a renaște, de gloria înaintașilor, ele sunt simbolul și speranța regenerării neamului:

La voi, la voi nădejde eu am de ajutor;
Voi sunteți de cuvinte și de idei izvor.
Deci priimiți, ruinuri, cât voi vedea pământ
Să viu spre mângâiere să plâng p-acest mormânt,
Unde tiranul încă un pas n-a cutezat,
Căci la vederea voastră se simte spăimântat.

Înserarea și *Rugăciune*, schimbând ceea ce e de schimbat – având adică în vedere tinerețea poetului și mijloacele deocamdată sărace ale limbii – sunt tipic lamartiniene. Aflăm și aici același sentiment al măreției naturii, solemnitatea sumbră și gravă din preajma înserării, tristețea necontingentă în solitudine, sufletul purtat pe valurile destinului, în neputință de a arunca ancora într-un pământ mai ferm:

Dar ăstui suflet jalnic, lipsit de mângâiere
Odihnă, mulțumire nu-i poci găsi deloc;
Întocmai ca o luntre ce slobodă pe mare
Nu poate de furtune a mai găsi pământ;
Ce n-are nici nădejde că poate o-ntâmplare
Cu vremea s-o arunce la margine vrun vânt.

Cel mai mare poet muntean până la Macedonski: Grigore Alexandrescu [1]

Prieteni și, se pare, chiar rude, concetățeni în orice caz, Grigore Alexandrescu și Heliade au sfârșit prin a deveni dușmani de neîmpăcat, din nu se mai știe ce motive personale, cum se întâmplă între scriitori: *genus irritabile*...

[1] GRIGORE ALEXANDRESCU (22.I.1810, Târgoviște – 25.XI. 1885, București) era fiul lui Mihai Alexandrescu și al Mariei Fusea, al patrulea din cei cinci copii. Tatăl îndeplinea funcția de samеș în fosta capitală a Țării Românești, iar mama descindea din o modestă, dar veche familie boierească, având ascendenți atestați încă din timpul domniei lui Brâncoveanu. A copilărit și a învățat carte grecească și franțuzească, la început, cu un dascăl Rafail, în casa familiei lui Nae Hiotu, protectoarea lui Cârlova, care îi deveni îndată coleg și prieten apropiat. Cu un alt profesor, Mitilineu, începuse a descifra și elina, citind, încă de pe acum, în original, pe Sofocle, pe Euripide și pe

În *Visul*, mai ales, o diatribă clocotind de mânie, autorul *Sburătorului* vorbește cu obidă de un „ingrat", de o „iasmă", cu „ochi negri ș-un foc în ei de sânge", care ar fi învrăjbit „două inimi calde", a lui și a soției sale, Maria Alexandrescu (care poate fi bănuită a fi fost rudă cu poetul, târgovișteancă fiind și ea), pentru că a avut neprevederea să-l țină în casă, „spion faptelor mele". Și de unde până la un loc îl publica și-l lăuda, la un moment dat se răzbună (răzbunare de critic!) luând în discuție (în *Curierul de ambe sexe*, p. 238-252) fabula lui Gr. Alexandrescu *Vulpea, calul și lupul*, publicată în ziarul *Romania* din 5 martie 1838, o fabulă excelentă, făcând-o „praf", prin fel de fel de chițibușuri de ordinul teoriei literare și *interpretând-o*, cum l-a tăiat pe el capul. La care gest Gr. Alexandrescu răspunse cu fabula *Privighetoarea și măgarul*, publicată în culegerea apărută în același an, 1838, răzbunându-se cumplit, pentru că de partea lui era talentul, imposibil de biruit: Privighetoarea cânta în pădure, cu un glas „înmlădietor / c-o-torsătură lină ușoară", ascultată cu încântare de întreaga natură, din întâmplare ascultată și de „un măgar mare". Acesta nu fu mulțumit pentru nerespectarea anumitor reguli, cu ajutorul cărora se apucă să o corecteze, intonând drept pildă cântecul său propriu:

Atunci începe cu bucurie
Un cântec jalnic și necioplit,

Aristofan, din cel din urmă știind pe dinafară pagini întregi, concurând, la ocazii, cu însuși Iancu Văcărescu, în recitări îndelungi. Rămânând și el orfan de amândoi părinții, prin 1827 venea la București, adăpostindu-se un timp în preajma Mitropoliei, în chilia unui preot Ieremia, unde se afla un vraf întreg de cărți din scriitorii antici și moderni, pe care tânărul le cercetează cu mare râvnă. Cunoștințele de limbă franceză și le perfecționează la școala lui J.A. Vaillant, apoi la Colegiul Sf. Sava, unde cunoaște pe Ion Ghica cu care leagă o lungă și statornică prietenie. Tot acum cunoaște și pe Iancu Văcărescu, punându-se sub ocrotirea lui, cum deducem din epistola pe care i-o va dedica de ziua sa onomastică. Ajutor va primi orfanul și din partea lui Heliade, celălalt ilustru concetățean, care-l publică în *Curierul* și-i tipărește primul volum de poezii, *Eliezer și Neftali*, în 1832. Mai târziu însă, din motive încă nu pe deplin lămurite, între cei doi se va instala o ruptură iremediabilă, Gr. Alexandrescu fiind „iasma" din amarele destăinuiri ale lui Heliade în *Serafimul și Heruvimul* și mai ales *Visul*. (Se pare că dușmănia ar fi fost cauzată de unele vorbe aruncate în treacăt soției lui Heliade, de către poet, în legătură cu anume infidelități conjugale ale stăpânului casei unde era găzduit). Alături de alți tineri entuziaști ai timpului, asemeni lui Cârlova, apoi a fraților Golești, Crețulescu, Voinescu II și mulți alții, intră și el în armata națională de curând înființată, ca iuncăr, demisionând totuși, în 1837, pe drept cuvânt nemulțumit, deoarece superiorii îl utilizau mai mult ca vameș la Focșani, eventual punându-l să țină răbojul oilor „care veneau dintr-un mal în celălalt al Milcovului", cum relatează Ion Ghica. În 1840, amestecat fiind probabil în mișcarea cu caracter revoluționar condusă de D. Filipescu – în orice caz publicând poezia îndeajuns de îndrăzneață *Anul 1840*, în *Dacia literară* a lui Kogălniceanu – este ținut la închisoare trei luni, timp în care traducea *Meropa* lui Voltaire. Poeziile cele mai caracteristice, din repertoriul romantic al lui Gr. Alexandrescu, *Umbra lui Mircea. La Cozia, Răsăritul lunii. La Tismana, Mormintele. La Drăgășani* etc. sunt rodul unor impresii dintr-o călătorie la mănăstirile din Oltenia, pe care o face în 1842 cu Ion Ghica. La 1848 nu are vreo activitate de suprafață, cu toate că figurează printre redactorii *Poporului suveran*, oficiosul guvernului provizoriu. După revoluție și mai ales după Unire, pe care o cântă entuziast într-o poezie scrisă în 1857, *Unirea Principatelor*, ocupă unele funcții administrative însemnate și nu prea. Începând din 1860, sau puțin după această dată, activitatea sa poetică încetează aproape cu totul, mintea fiindu-i întunecată de o afecțiune nervoasă. Va mai trăi, ca și uitat, deși era un poet mare, încă 25 de ani.

BIBL.: *Opere complete, Poezie și proză*, Ediție de G. Baiculescu, Buc., 1940; *Opere*, vol. I, EPL, 1957, Ediție de Iancu Fischer. G. Călinescu, Gr. M. Alexandrescu, E.P.L., 1962; Mircea Angelescu, *Introducere în opera lui Gr. Alexandrescu*, Minerva, 1973.

Scanned with OKEN Scanner

Încât de aspra lui armonie
Toată pădurea s-a îngrozit.

Privighetoarea, fără sfială,
Zise: „Povața e în zadar;
Căci d-aș urma-o, nu e-ndoială
Că eu în locu-ți aș fi măgar".

În cei 30 de ani de carieră poetică, fără a fi prea productiv, Grigore Alexandrescu a realizat o operă excepțională, sinteză unică în felul ei, prin originalitatea cu care clasicismul se îmbină cu romantismul, lucru de neconceput în literatura occidentală, în cea franceză îndeosebi. (Deși privind acum fenomenul de la distanța istorică ce ne desparte lucrurile erau îndeajuns de amestecate și acolo: Racine era respins numai pentru că devenise port-drapelul clasicilor întârziați; André Chenier, care scrisese *Eglogle* și *Iambi*, după modele latine și grecești, în cea mai curată formă clasică, era, din contră, admirat pentru excepționala frumusețe a versurilor sale apărute după moartea tragică, pe eșafod, a poetului; în fine, este cazul să mai observăm că M-me de Staël făcea teoria literaturii romantice în cel mai pur stil clasic).

Grigore Alexandrescu

Alexandrescu traduce ori prelucrează – ca și Heliade – din Lamartine, Byron, dar și din Florian sau din La Fontaine. Erotica îl atrage mai puțin, comandamentul epocii fiind acum patriotismul. El merge în pelerinaj la mânăstirile oltene, scrie un *Memorial*, însă nu în scopuri neapărat didactic-instructive, ci pentru a se inspira și a cânta slava strămoșească. El este cel care ne-a dat adevărata meditație romantică, adusă la peisajul local, iar poza gânditoare – din portretu-i rămas ca o efigie – cu mâna adusă spre tâmplă îl exprimă cât se poate de exact. Iată zidurile ossianice bântuite de tot felul de „genii" și fantome, ale mânăstirii Tismana, văzută sub lumina lunii:

Feodală cetățuie, ca de turnuri ocolită
Ce de lună colorată și privită de departe,
Părea unul din acele ossianice palate,
Unde geniuri și fantome cu urgie se izbutesc.

Mai conștient decât Heliade cu privire la greutățile de limbă și, deci, studiindu-i cu un instinct mai sigur posibilitățile melodice, compunând mai calm,

mai pe îndelete, în *Umbra lui Mircea. La Cozia,* Gr. Alexandrescu lasă o capodoperă a genului. Sonurile închise, sumbre, prelungi, cezura largă și versul amplu, de 16 și 15 silabe (în funcție de rima feminină și respectiv masculină), creează atmosferă:

Ale turnurilor umbre peste unde stau culcate,
Către țărmul dimpotrivă se întind, se prelungesc,
Ș-ale valurilor mândre generații spumegate
Zidul vechi al mânăstiri în cadență îl izbesc.

După cum se poate vedea, alternarea sonurilor închise („Ale *tur*-nu-ri-lor *um*-bre pes-te *un*-de stau cul-ca-te" – *u* fiind vocala cea mai închisă) cu cele deschise („Ș-ale *va*-lu-ri-lor..." etc. – cu apăsare pe *a*), sub accent dactilic, crează melosul poetic trebuitor, neîntâlnit la nimeni până aici, Alexandrescu fiind astfel cel mai autentic precursor eminescian. Ruinele sunt sacre, ca și mormintele, pentru că evocă fantomele mărețe ale eroilor învingători la Posada, la Rovine, la Călugăreni. Fantomele lui Basarab I, Mircea și Mihai cutremură. Imaginile, făcute din lumini și umbre contrastante capătă o materialitate grea, izbind puternic simțurile, provocând fiorul metafizic tipic romantic: Noaptea iese din peșteră, din stâncă, nu ca o divinitate mitologică, ci mai degrabă asemeni unui fluid magnetic înfășurând spiritul; fantasme negre se ivesc pe muchi de stâncă, prin iarba abia luminată de razele lunii se strecoară o suflare misterioasă, care poate fi – ca la Blaga, mai târziu (în *Lauda somnului)* – „duhul mușchiului" ce acoperă venerabilele ziduri:

Dintr-o peșteră, din râpă, noaptea iese, mă-mpresoară:
De pe muche, de pe stâncă, chipuri negre se cobor,
Mușchiul zidului se mișcă... printre iarbă se strecoară
O suflare care trece ca prin vine un fior.

Hamletiana umbră a lui Mircea e mai mult o proiecție a spiritului poetului, ca și întregul cor al elementelor repetând numele voievodului ca un ecou:

Mircea! Îmi răspunde dealul: Mircea! Oltul repetează,
Acest sunet, acest nume valurile îl primesc,
Unul altuia îl spune, Dunărea se-nștiințează,
Ș-ale ei spumate valuri către mare îl pornesc.

Ușorul ton didactic, scurta referire la prezent (condamnarea războiului, „bici groaznic care moartea îl iubește", elogiul progresului modern, „prin științe și prin arte" etc.) care apare o clipă – ecou al iluminismului – este repede acoperit de revenirea la tonul inițial, căci Alexandrescu, dincolo de unele mici, inevitabile stridențe, compune cu un neașteptat simț al măsurii și echilibrului, micul poem încheindu-se rotund:

Lumea e în așteptare... turnurile cele-nalte
Ca fantome de mari secoli pe eroii lor jelesc;
Ș-ale valurilor mândre generații spumegate
Zidul vechi al mânăstirii în cadență îl izbesc.

Scanned with OKEN Scanner

În fond, marea descoperire a romantismului este lirismul profund și individual prin excelență, libertatea totală în confesiune, dar, desigur, cu condiția dintotdeauna a artei: de a vorbi în același timp de universal. Între români, înainte de Eminescu, Gr. Alexandrescu a realizat acest lucru cu un succes deplin. Interesantă din acest punct de vedere este *Adio. La Târgoviște,* unde expresia e adusă la persoana întâi, oarecum biograficește:

Mă scol, mă mut d-aicea; duc pasurile mele,
Ce pipăiesc cărarea, în fundul unui crâng.
Și las aste morminte cu suvenire grele,
Pe care nu am lacrămi destule ca să plâng
.....

Din zilele trecute, din vechea fericire,
Din vârsta mea de aur, din sântul lor amor,
Idei au rămas numai, precum o nălucire
Rămâne dimineața din visuri care zbor;

Așa, fără-ndoială, amara mea viață
D-acum e pentru mine nesip neroditor,
Ce vara îl usucă și iarna îl îngheață
Și nici o floare n-află sărmanul călător.

Lirismul pur atinge una din culmile lui în *Anul 1840,* cu toată relativa abundență a abstracțiunilor. De pildă în această strofă, unde expresia verbală alunecă pe nesimțite de la persoana întâi plural la singular, fiind vorba în fond de niște sentențe:

După suferiri multe inima se-mpetrește;
Lanțul ce-n veci ne-apasă uităm cât e de greu;
Răul se face bine, simțirea amorțește
Și trăiesc în durere ca-n elementul meu.

Totuși poetul este un profet, treaz, ca Byron, la „vântul cel sălbatec al durerii", întrevede prăbușirea vechilor instituții și ivirea unor zori noi. Oricât de sceptic ar fi, el descifrează, cum va spune Eminescu, „eternitatea din ruina unui an". Tot în acest poem, *Anul 1840,* mai întâi lui Gr. Alexandrescu i s-a întâmplat să construiască un formidabil oximoron, când, adresându-se cu necesară rezervă către noul an, exclamă preventiv:

An nou! Aștept minunea-ți ca o cerească lege;
Dacă însă păstorul ce tu ni l-ai alege
Va fi tot ca păstorii de care-avem destui,
Atunci... lasă în starea-i bătrâna tiranie.
La darurile tale eu nu simț bucurie,
De-mbunătățiri rele cât vrei suntem sătui.

Scepticismul lui Gr. Alexandrescu – foarte... românesc, precum se vede – nu este totuși amarnic și tumultuos, ci ironic, spiritual. Lucrul se vede mai cu seamă în *Epistole (Epistola către Voltaire, Epistola către Iancu Văcărescu, Epistola către*

Voinescu II etc.), în *Satire* și în *Fabule*, creații din sectorul clasic al poetului și modele ale genului de o puritate indiscutabilă, neîntrecute de nimeni până azi. El este Boileau și La Fontaine al nostru. De la Boileau împrumută titlul de *Satiră. Duhului meu (A mon ésprit, Satire IX*, la scriitorul francez) însă personajele (căci de personaje e vorba, tehnica „înscenării", a dialogului fiind folosită la largul ei aici) și situațiile sunt ale epocii Regulamentului Organic din Țara Românească. Junele filfizon cu hainele cusute la Paris, care toate le știe, este propus – autoironic! – drept exemplu propriului spirit al poetului, apostrofat batrânește ca în fața unui tribunal:

Vino acum de față și stai la judecată,
Tu care le faci astea, duh, ființă ciudată.

Tot așa, cucoana salonardă, amatoare de wist, e pusă să vorbească ca un personaj de comedie: „Trageți toți câte o carte; domnule, ești cu mine!". Picat în mijlocul acestei lumi superficiale de farnienți irecuperabili, duhul poetului se face a se revolta împotriva lui însuși. În satiră, Gr. Alexandrescu nu strigă împotriva infamiilor vremii, ca romanticul Eminescu în *Scrisoarea III*, ca Hasdeu în *Odă la ciocoi*, ca Macedonski în *Noapte de noiembrie*, ci manifestă mai curând „finețe", caracteristică mai târziu și lui Caragiale. Satira se încheie cu un zâmbet senin-perfid, usturător:

Iar de vrei să faci versuri, ia pildă de la Prale.

Didacticismul fabulelor, valoarea lor de documente de epocă, de care se face uneori prea mult caz, pălește față de puterea lor de permanentizare a caracterelor. Lupi moraliști, vulpi liberale, Samsoni lătrători și demagogi, Samurachi aspirând la o egalitate socială imposibil de atins vreodată și cozi de topor trădătoare au existat dintotdeauna și vor exista în vecii vecilor, oricând și oriunde. „Frumusețea" acestor... personaje se explică prin faptul că, în același timp, ele sunt de-ale noastre, se mișcă într-un spațiu și un timp foarte verosimile. Boul – din *Boul și vițelul*, spre pildă, este profund național... românesc. El este prostul ajutat de împrejurări, „de noroc", ajuns într-un post însemnat. Temele sunt vechi de când lumea, de la Teofrast și Esop la La Fontaine, La Bruyère și Krîlov, și vor dăinui veșnic. Arta lui Gr. Alexandrescu (care în piesele clasice pare mai fără cusur decât în cele romantice) stă în adaptarea extraordinară a schemelor generale ale fabulei la specificul local. Astfel – din pricina tradiției limbii (diaconul Coresi, într-una din predosloviile sale la tipăriturile făcute la Brașov, spusese: „În biserică românii stau *ca boii...*") – *boul* este hieroglifa prostiei înfumurate și norocoase, și nicidecum alta. Poetul are apoi meșteșugul de a particulariza foarte viu mișcarea și vorbirea personajelor, ca pe o scenă închipuită, transpunând mintea cititorului în lumea animalelor și descoperind cu uimire, copilărește, similitudini cu comportamentul uman. Boul în chestiune este la fel ca toți boii, „puțin la simțire", „ajutat de soartă", „mai cu osebire" decât toți frații din „cireadă", locuiește însă acum într-un „palat" și a căpătat obiceiul boieresc de a ieși după masă la plimbare, deși, ca mai înainte, se hrănește tot cu fân și iarbă de prin livezi, din care a agonisit „girezi o mie". Pe vițel, „al doamnei vaci fiu", nepotul de soră, nu-l recunoaște de rudă și trimite, cum procedează toți parveniții, slugile să-l dea afară pe scara din dos. Acum

suntem în plină ficțiune caracterologică și ca atare lirismul lipsește cu desăvârșire, ca și armonia versului din meditații. Expresia verbală nu are nici un fel de solemnitate, este cea din viața de toate zilele, prozaică și orală, prin excelență, cum o vom întâlni și la Anton Pann. Însă limba curge absolut firesc, fără nici un fel de constrângeri, cu toate că prozodia rămâne fără nici o împiedicare și ea. În multe din fabulele sale Alexandrescu atinge acest suprem meșteșug: Orice strofă am lua, ea poate fi transcrisă sub formă de proză, inversiunile sintactice sau morfologice, câte sunt și cum sunt, fiind cerute exclusiv de mlădierea stilului, nicidecum datorate vreunor constrângeri impuse de versificație. Iată chiar prima strofă din *Boul și vițelul*, unde se face, în linii repezi, prezentarea situației, mai înainte de a se produce mica piesă de teatru:

„Un bou ca toți boii, puțin la simțire, în zilele noastre de soartă ajutat și, decât toți frații mai cu osebire, dobândi în cireadă un post însemnat".

Anton Pann [1]: un poet popular și independent. Întâia manifestare a balcanismului în arta pură

Balcanismul este o componentă a spiritului național. Nu cea mai importantă și nu într-atât de specifică cum s-a lăsat să se creadă de către unii comentatori (v. în ultima vreme pe Mircea Muthu), definitorie însă pentru o parte însemnată dintre scriitorii munteni, începând chiar cu cronicarii din secolul al XVII-lea și accentuându-se mult, în epoca fanariotă, la un Dionisie Eclesiarhul, în *Hronograf*, ca și în numeroasele cronici rimate, anonime ori semnate de un Pitar Hristache, de Naum Râmniceanul sau Zilot Românul. La Anton Pann însă balcanismul, definitiv asimilat, intră, printr-un talent de excepție, între hotarele artei pure. El va continua să se manifeste, cu precădere la munteni, în scrisul unor Ion Ghica, Ion Luca Caragiale, mai cu seamă la Mateiu Caragiale și la Ion Barbu, nu puțini fiind, cum vom vedea la timpul potrivit, nici prozatorii și poeții, iarăși cu precădere munteni, care îl vor cultiva și în a doua parte a secolului de față.

[1] ANTON PANN (1796, Sliven – Bulgaria – 2.XI.1854, București), pe numele adevărat Antonie Pantaleon Petroveanu, era fiul unui meșter arămar din târgul Sliven, în Bulgaria, de unde familia, condusă de mama scriitorului, văduva Tomaida, se refugiază la nordul Dunării, în 1806, când izbucnise al nu se mai știe câtelea război ruso-turc. Înrolați în armata muscălească, doi dintre frații mai mari cădeau la asediul Brăilei, timp în care Anton, împreună cu mama-i, pribegea la Chișinău. Aici avu pentru prima dată prilejul de a se distinge prin excepționalu-i talent muzical, cântând ca sopran în corul catedralei, singura sa sursă de subzistență deocamdată, dar și multă vreme de aici înainte, cum se va vedea. Cu ocazia șederii, oricât de scurte, în capitala Basarabiei, învață și ceva rusește. Avea, și pentru învățarea limbilor, un talent de excepție. Din mediul natal, cunoștea bine turca și bulgara, poate și greaca, iar cu timpul, trăind la București, la Ploiești, la Râmnicu Vâlcea ori la Brașov și ori pe unde îl vor purta valurile vieții, își va însuși româna cu o ușurință și perfecțiune uimitoare. De la Chișinău vine la București chiar în anul când Basarabia trecea sub stăpânirea rusească și împăratul Napoleon își împingea armatele dincolo de Vistula, până la Moscova, unde îl va aștepta dezastrul. La București, viitorul poet se angajă ca psalt la Biserica Olari și la Biserica cu Sfinți. Acum adâncea tainele psaltichiei, dar și meșteșugul tipografiei, urmând învățătura și sfaturile unui dascăl grec pe nume Petru Efesiul, frecventând, poate, și unele școli laice, chiar cursurile de la Sf. Sava, cu toată vârsta relativ înaintată, dacă este să ne sprijinim pe o afirmație a lui Ion Ghica. A avut o viață destul de aventuroasă, călătorind mult, iubind și însoțindu-se, legiuit sau nu, cu mai multe

C-da 40029 coala 12

Scanned with OKEN Scanner

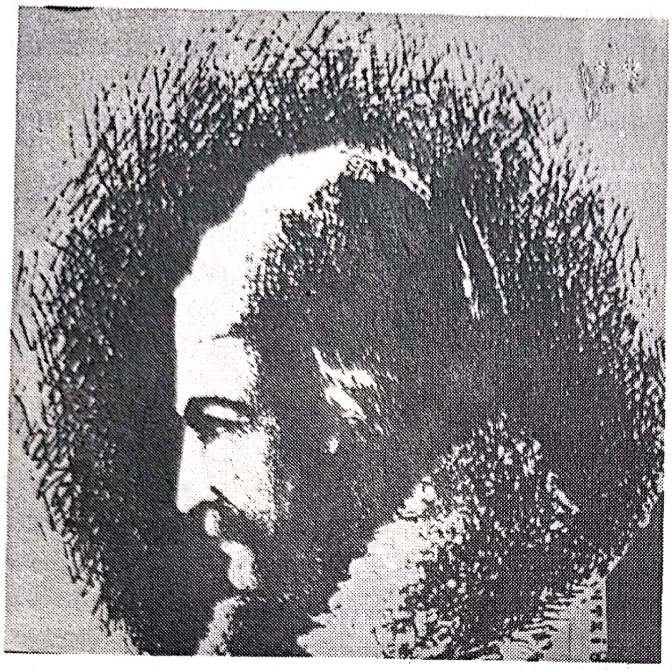

Anton Pann. Desen în peniță de B. Delavrancea

Despre Anton Pann s-ar putea vorbi oriunde în o istorie a literaturii române, poetul fiind aproape inseriabil cronologicește. Dată fiindu-i vârsta (este mai mare cu 6 ani decât Heliade) s-ar putea foarte bine trata despre el în cadrul capitolelor consacrate neoanacreonticilor, la mijloc intrând și o parte a specificului operei. Dar tot din aceeași pricină s-ar putea insera un capitol despre Anton Pann în cadrul cărților populare din secolul al XVIII-lea, către sfârșitul lui. Preferăm a-l așeza aici, în epoca lui Heliade, când și-a publicat scrierile. Altminteri, foarte cunoscut ca om și cântăreț, chiar ca om de lume și literat, printre contemporani (Ion Ghica, Costache Faca, Nicolae Filimon și alții), opera lui, ieșită direct din tradițiile populare – și adresată poporului mai de jos – în orice caz venită în continuarea unor scrieri mai vechi și cu o arie balcanică mai extinsă nu este sincronă cu începuturile romantismului. Ea va intra în vederile literaților de suprafață, „moderni", abia în

femei. În 1821, se refugia și el la Brașov, din pricina Zaverei, adăpostindu-se pe lângă Biserica Sf. Nicolai din Șchei, unde cânta la strană, cunoscând pe Ion Barac, celălalt colportor, traducător și tipograf de cărți populare din orașul de sub Tâmpa. Între 1826-1828 – după un alt popas în București, unde fusese dascăl de psaltichie la seminarul Mitropoliei și protopsalt la Biserica Domnească de la Curtea Veche – îl descoperim funcționând ca profesor de muzică la școala de cântăreți bisericești de pe lângă Episcopia din Râmnicu Vâlcea. De aici „fugea" peste munți cu mult mai tânăra decât el Anița – tunsă și îmbrăcată băiețește – o nepoată a stareței Platonida de la Mănăstirea Dintr-un Lemn, poposind din nou în Șcheii Brașovului. Abia după despărțirea de Anița, care se dovedi – ca și altele de altminteri – necredincioasă, după spusele poetului, întors iarăși în București, Anton Pann începu a se mai așeza și a lucra tot mai cu spor. Acceptă să facă parte dintr-o comisie însărcinată de Mitropolie să adapteze cântările bisericești, în vederea „românirei" textelor și respectiv a liniei melodice, prea împovărate de psaltihia grecească. Cu timpul, devenit și proprietar de tipografie, începu a tipări, cam după 1840, o serie de tratate de specialitate, ce se dovedesc a fi ieșite chiar din pana unui maestru muzicolog, precum: *Noul Doxastar, Bazul teoretic și practic al muzicei bisericești sau Gramatica melodică, Irmologhion sau Catavasier* etc. dar și prelucrări quasifolclorice, de colinde și cântece de stea, precum *Versuri muzicești ce se cântă la nașterea Mântuitorului nostru Is. Hs. și în alte sărbători ale anului*, culegere în care se strecurau și cântece curat laice. Așa își începe Anton Pann prodigioasa-i operă de colportor și creator de literatură, pe care însuși o tipărea și o vindea pe la iarmaroace. Broșurile care l-au făcut celebru au fost tipărite în următoarea ordine: *Poezii deosibite sau Cântece de lume* (1831), *Îndreptătoriul beților* (1832), *Hristoitie sau Școala moralului care învață toate obiceiurile bune* (1834), *Noul Erotocrit* (acest roman popular, în prelucrarea lui Anton Pann, apărând, prin excepție, la Tipografia Closius din Sibiu, în 1837, toate celelalte fiind imprimate în tipografia proprie din București), *Fabule și istorioare* (I-II, 1841), *Poezii populare* (1846), *Culegere de proverburi sau Povestea vorbii* (1847), *Memoria focului mare în București din ziua de Paști anul 1847, martie 23* (1847), *Pocăința omului dezmerdat sau Vorbire între trup și suflet* (1849), *Înțeleptul Archir și nepotul său Anadam* (1850), *Spitalul Amorului sau Cântătorul dorului* (I-II, 1850, ediția repetată în 1852), *O șezătoare la țară sau Povestea lui Moș Albu* (I-II, 1852, ediție repetată în anul următor, 1853), *Triumful beției sau Diata ce o lasă un beț iv pocăit*

epoca Junimii, mai întâi prin pana lui Vasile Alecsandri care va atrage atenția asupra valorii ei absolute, urmat într-asta imediat de Eminescu. S-ar putea foarte bine deschide un capitol de istorie literară consacrat lui Anton Pann în cadrul Junimii, în vecinătatea lui Ion Creangă, dacă vrem. Anton Pann este anistoric! Abia dacă, de ar fi să-i aflăm un loc în spiritul epocii, ne-a parvenit un ecou, cum că ar fi fost posibil ca destinul să-l fi ales tocmai pe el spre a pune pe muzică versurile *Răsunetului*, compus, se știe, de brașoveanul Andrei Mureșanu, devenit cu timpul atât de vibrantul în posteritate imn *Deșteaptă-te române*. Căci o știre arată că la 1848 ar fi condus un cor bărbătesc care îl intona, cu ocazia depunerii solemne a jurământului pe noua Constituție, la Râmnicu Vîlcea, unde se afla poetul în acel moment.

Când poeziile Văcărești*lor* primi și ale lui Conachi începeau să nu mai fie la modă în clasa cultă a bonjuriștilor, Anton Pann le reia și, însoțindu-le sau nu de muzică, le pune la îndemâna târgoveților. *Poeziile deosibite sau Cântecele de lume* și mai ales *Spitalul Amorului sau Cântătorul dorului* – din care va transcrie și Eminescu în caietele sale, în vederea creațiilor proprii – sunt dintre acestea. Chiar versuri de ale lui Heliade sau Grigore Alexandrescu sunt luate, modificate eventual la nivelul cerut și încorporate în aceste culegeri, fără nici un fel de indicații cu privire la autorii lor. O altă categorie de cântece cerute de lumea mahalalei (luăm cuvântul în accepția lui benignă) de pe vremea lui Anton Pann sunt cele *zise de beție* (evitând nuanța pejorativă a sintagmei, G. Călinescu le numea „cântece potatorice"), inserate de poetul poligraf și în calendarele pe care le tipărea (unul dintre ele fiind semnat de un fabulos „Bonifatie Setosul, matematic stealelor, sticlelor și al urcioarelor"; de o carte despre un „Leonat bețivul" am luat cunoștință și din versificările cu caracter popular ale ardeleanului Vasile Aaron, pe la 1818) sau în *Indreptătoriul beților*, ori *Triumful beției*. Toate acestea se constituiau într-un fel

---

fiului său (1852), *Năzdrăvăniile lui Nastratin Hogea* (1853), *Culegere de povești și aneg-* (sic!) *dote* (1854). Prin excepție de la regulă, am dat lista ediților princeps, apărute în timpul vieții autorului, ca și completă, spre a se vedea cum timp de aproape 25 de ani, până chiar în anul morții – survenită pe neașteptate, la întoarcerea dintr-o ultimă călătorie în Oltenia, când se îmbolnăvise de tifos – scriitorul a fost de o hărnicie ieșită din comun. Epitaful de pe crucea din curtea Bisericii Lucaci, pe care mai avu timpul să și-l compună, este cu totul grăitor în acest sens:

Aici s-a mutat cu jale
În cel mai din urmă an
Care în cărțile sale
se citește
ANTON PANN
Acum mâna-i încetează
Ce la scris mereu ședea,
Nopți întregi nu mai lucrează
La lumină cărți să dea.

Împlinindu-și datoria
Și talantul ne-ngropând
Și-a făcut călătoria
Dând în lume altor rând.

BIBL.: *Scrieri literare*, 3 vol., text, note, glosar și bibliografie de Radu Albala, prefață de Paul Cornea, EPL, 1963.

Al. Rosetti, *Limba lui Anton Pann (1794-1854) în „Povestea vorbii"*, Buletinul Academiei 1950, nr. 1; Tudor Vianu, *Anton Pann*, Buc., 1955; Perpessicius, *Mențiuni...* (1948-1956), Buc., 1957; Ovidiu Papadima, *Anton Pann, „Cântece de lume" și folclorul Bucureștilor*, Buc., 1963; Paul Cornea, Anton Pann, E.P.L., 1964.

Scanned with OKEN Scanner

de manuale, un cod parodic al băutorilor de vin ce simt nevoia unei stimulații și din spre arta cuvântului, în vesela lor îndeletnicire, veche de tot, datând poate chiar înainte de marele Anacreon. Publicul mai cuminte cere cărți de bună purtare și Anton Pann se execută compunând și compilând – ca și mai vechiul Naum Rîmniceanu, dar cu mijloace incomparabil superioare – o *Hristoitie sau Școala moralului care învață toate obiceiurile și năravurile cele bune*. Lucrarea își are originalul tocmai în *De civitate morum puerillium* a lui Erasm din Rotterdam, izvor necunoscut cu totul scriitorilor români, inclusiv Pann, acesta din urmă folosind probabil versiunea prelucrată de grecul Chesarie Daponte, tradusă și reprelucrată mai de mult. Astăzi o asemenea carte și-a pierdut orice utilitate practică, devenind fermecătoare și puțintel comică, prin modul cum stihurile lui Anton Pann – bine lucrate în vederea memorizării – curg desăvârșit:

Când vei fi la adunare
Sau vorbești cu oarecare,
Te păzește foarte tare,
Ca nu dintr-o rea dedare,
Să-ți faci mâinile ajunse
Spre părțile cele ascunse,
Au să te scarpini cu ele
Spre locurile acele,
Că e lucru de rușine
Și a fi nu se cuvine.

Tot așa, readuse în circulație din secolul precedent, sunt și prelucrările după *Erotocritul*, după *Înțeleptul Archir și nepotul său Anadam* sau după *Istoria poamelor* etc., puse la dispoziția unui public care nu avea legături cu literatura zisă cultă, sau nu o putea încă gusta.

Lucrând după principiul „de la lume adunate și la lume iarăși date", Anton Pann nu este totuși un simplu colportor sau culegător de folclor, un „folclorist" cum se spune, după cum folcloristul nu este nici Ion Creangă în poveștile și povestirile sale. În *Fabule și istorioare* (1841), în *O șezătoare la țară sau Călătoria lui Moș Albu* (1852) și mai ales în *Culegere de proverburi sau Povestea vorbii* (1852-1853) și *Năzdrăvăniile lui Nastratin Hogea* (1853), Pann este un artist absolut stăpân pe mijloacele lui și dă niște capodopere, de o originalitate indiscutabilă.

Fiindcă era *la modă*, dar și fiindcă dintre speciile culte fabula este cea mai accesibilă poporului, Anton Pann scrie și el fabule, foarte potrivite dealtminteri temperamentului său poetic. Împrumută subiecte de peste tot, atât din auzite cât și din cărți, dar tratează materia în chipul cel mai liber și mai popular cu putință, fără nici un fel de preocupare de regulile clasice ale genului (firește, și fără finețea și eleganța, abil ascunse, ale lui Gr. Alexandrescu) luând cu blândețe în deriziune felurite deprinderi rele: lenea, hoția, lauda de sine, fățărnicia, avariția, lăcomia ș.a.m.d. Proverbele și zicalele se află la largul lor, debitate spontan, aproape ca la Creangă, ca la Neculce mai întâi. *Călătoria lui Moș Albu* este un fel de mic roman picaresc în versuri, de structura *Decameronului*, altfel privit – fără simetria boccaccescă – un prilej de șezători unde se spun la nesfârșit povești și snoave, proverbe și ghicitori, cântece și pățanii, hazlii de multe ori într-un limbaj verde, fără ocolișuri.

Scanned with OKEN Scanner

Enormă, întrecută poate numai de cele 760 de „sentenții" cu care Dimitrie Cantemir își „împodobea" a sa *Istorie ieroglifică*, este paremiologia din *Culegerea de proverburi sau Povestea vorbii*. În fond, nu e vorba de o culegere – nici măcar în sensul gândit de Iordache Golescu, în ale sale *Pilde, povățuiri i cuvinte adevărate*, manuscrisul voluminos care va sta la baza ediției lui Zanne – ci de gruparea mai mult spontană a unor istorioare prelucrate și adaptate anume, uneori poate chiar inventate ad-hoc, spre a ilustra câte o maximă. De aceeași structură se bucură și *Năzdrăvăniile lui Nastratin Hogea*, o serie de anecdote strânse în jurul unui personaj legendar – de el pomenise și Dimitrie Cantemir, în *Istoria imperiului otoman* – în folclorul balcanic și din Asia Mică, un fel de reeditare mai pitorescă a lui Esop, adus acum în Isarlîk. Exagerarea-ficțiune, un soi de fantastic caricatural specific snoavei, cumva absurd-fantezist în același timp – cam de genul așa-ziselor „bancuri" de astăzi – se află la locul cel mai potrivit. Și este clar de tot că autorul – amânând, odată cu cititorii săi morala, ca pe un lucru de la sine înțeles, inevitabil – petrece povestind tacticos și dând amănunte dintre cele mai revelatoare cu privire la caractere. De pildă: o vorbă înțeleaptă spune că nu e bine să te iei după gura altuia. Pentru aceasta se produce ilustrația cu țăranul și cu fiul său, puși în cele mai neașteptate situații, împreună cu măgarul pe care îl cumpăraseră de la iarmaroc. Unii trecători mustră feciorul care stă călare, în timp ce bătrânul merge pe jos; când cei doi inversează locurile, este rândul tatălui să fie criticat pentru că-și lasă copilul să treapăde pe cărare; situația devine alarmantă pentru trecători când vine rândul măgarului să fie compătimit, pentru că cei doi, ascultând de gura lumii, se urcaseră ambii pe spinarea animalului; totul culminează cu situația grotescă în care tatăl și fiul duc în spinare măgarul, atârnat, cu picioarele legate, de un par. La fel, Nastratin ajunge, împreună cu nevastă-sa, să zidească un cuptor cu totul inverosimil, prevăzut finalmente cu rotile, luându-se după sfaturile celor cărora voiau cu orice chip să le facă pe plac, întorcându-l cu gura încotro cerea fiecare. O altă vorbă glăsuiește că zgârcitul are mână de luat, nu de dat. Urmează enormitatea cu avarul care, înnecându-se, nu poate fi salvat decât adresându-i-se neapărat propoziția „na-ți mâna!" și nicidecum „dă-mi mâna!". Femeia îndărătnică nu se schimbă în veci: În consecință, după ce s-a înecat trebuie s-o cauți umblând numai în susul râului, pentru că un asemenea caracter merge contra curentului chiar și după moarte. Învățătura trebuie să fie cu măsură, fiecare lucru să fie făcut la vreme potrivită, cu respingerea hotărâtă a ceea ce numim dogmatism, cap patrat sau privire cu ochelari de cal. Nastratin însuși, cu toată isteția lui, nu era întotdeauna un bun pedagog. Conform bunelor maniere orientale, el învață pe copii să bată din palme ori de câte ori cineva strănută, în

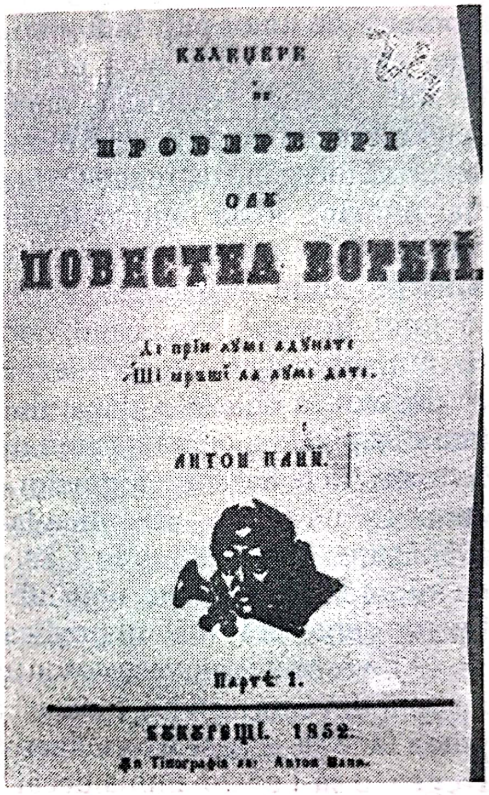

Povestea vorbei

indiferent ce situație s-ar afla. Singur și-a dat seama de lipsa de tact pedagogic, când, coborând în fântână să scoată ciutura căzută acolo, și lăsându-se tras afară cu o frânghie de către ciracii învățați așa, aceștia îi dau drumul la fund, în clipa când dascălul, isbit în nări de aerul proaspăt de afară, strănută. Același Nastratin, cu o bufonerie ieșită din comun, rabelaisiană, dă materialitate absurdă vorbei proaste după care haina ar face pe om, îmbrăcând blana cea mai scumpă pe care o avea, lăsându-se poftit ca atare în capul mesei și turnând bucatele pe dânsa, cu cea mai mare nevinovăție, s-ar zice, ca și în cazul cuptorului zidit pe rotile. Există și momente de umor pur, fără vreo intenție didactică, rezultat din situația comică în sine, chiar așa cum sună definiția bergsoniană: „du mécanique plaqué sur le vivant". Astfel, Nastratin, ducându-se spre seară pe islaz, să-și aducă acasă măgarii, în număr de zece, îi numără, îi mână la drum în șir indian și încalecă pe cel din urmă mergând către sat. Cum se întâmplă în asemenea cazuri, automatic, Hogea mai numără odată animalele din fața lui și află că sunt numai nouă. Intrigat, descalecă, îi împrăștie din nou pe câmp și găsește că sunt iarăși zece, dar când îi pune iarăși pe cărare, încălecând pe cel din urmă, se trezește numărând din nou și i se pare că unul lipsește. Până când, derutat cu totul, se roagă de un trecător să facă bine să-i numere măgarii. Acela îl dezmeticește, pentru că începe numărătoarea împungând cu degetul în coastele măgarului de sub proprietar. Că nu ne aflăm în fața unui moralist pisălog, ci în fața unui mare artist al umorului, care pune viața noastră cea de toate zilele înaintea dogmelor, ne dăm seama dintr-o altă povestire cu Nastratin, cumva și un fel de autocritică la amantul Aniței, nepoata stareței Platonida de la Mânăstirea Dintr-un Lemn. Căci nu i-ar fi stat prea bine, tocmai lui, unui corupător de minore cum se spune, unui iubitor de petreceri cu cântece și vin, prin cele crâșme bucureștene, să fi fost un predicator încruntat:

E vorba de o poveste tot cu un...măgar. La un moment dat, Nastratin se trezește cu unul din enoriașii lui, tocmai când sfârșea slujba în geamie, că-l întreabă cum ar putea face să-și găsească măgarul, care se pierduse de câteva zile. „Așteaptă, zice Hogea, o să-l găsim numaidecât". Pe urmă puse câteva întrebări adunării, cam de felul: Cine a băut vin?, Cine a umblat cu femeia altuia?, Cine a înșelat la cântar?, Cine a jucat table sau zaruri? și altele, tot păcate pe care legea musulmană le pedepsea, rugând ca cine nu a făcut toate astea, cine nu a păcătuit deloc, să mai rămână, ceilalți credincioși fiind poftiți să plece pe la casele lor. Plecară toți, afară de unul singur, urât, cocoșat, chior de un ochi, mi se pare că și șchiop, care zise: „Eu, Hoge, nu am făcut nici unul din păcatele astea!".„Ia-l, se adresă Nastratin celui păgubaș cu măgarul, uite-ți măgarul, ia-l și du-ți-l acasă, pune-i căpăstru!".

Prelucrând *Istoria poamelor*, cu originalul într-o veche satiră bizantină din secolul al XII-lea, de Teodoros Prodromes, Pann uită parcă intențiile moralizatoare, complăcându-se în pictura antropomorfică a fructelor și legumelor, întrunite ca la un congres fabulos, mirific, cu notarea foarte exactă a comportamentelor, în versuri impecabile:

Pe vestita Chitră cap a fi o puse;
Rodia alese, cum și pe Lămâia,
Piersica, Naramza pentru treapta-ntâia;
Iar a doua treaptă rândui pe Părul,
Cu Cireașa, Vișina, Zarzăra și Mărul;
Iar pe supt acestea, Coarna și pe Pruna
Cum și dopotrivă Nuca și Aluna.

Scanned with OKEN Scanner

Ceapa oferă prilejul descrierii unui temperament coleric, veninos, abia reținut în înveșmântarea ei prețioasă:

Cum simți aceasta Ceapa, totodată,
Cum e din dantură foarte veninată,
Se-mbrăcă îndată, iute, cu mânie,
Douăsprezece haine puse de dimie
Și cămăși atâtea albe, subțirele,
Îmbrăcând binișul roșu peste ele,
Pieptănă și barba-și albă și bătrână,
Scuturând-o bine, de pământ, țărână.

În general, portretele se execută prin aglomerare de adjective pitorești, drastice uneori, dispuse gradat. Într-alt loc dăm peste caricatura babei înrăite:

O văduvă-n vârstă, batrână, zgârcită,
Cu doi dinți în gură, barba ascuțită,
Nas cât pătlăgeaua, la vorbă-nțepată,
Cu ochii ciaciră, gura lăbărțată,
Fruntea-i cucuiată, fața mohorâtă,
Umbla-ntunecată și tot înnorată...

Situațiile se realizează prin punerea în scenă a câte unei mici comedii, ca în schițele lui Caragiale, numai că la Anton Pann textul este versificat după cunoscuta-i metodă, fermecător și mecanic-arhaică. Spre deosebire însă de autorii mai vechi ai cronicilor rimate, Pann strălucește printr-o extraordinară conciziune, mai ușor de realizat în proză, când ești Caragiale, în versuri „finul Pepelii" însă rămânând unic din acest punct de vedere. Iată un specimen în care concentrarea (spunerea a maximum de fapte în minimum de cuvinte) se realizează, s-ar părea, prin trecerea succesivă a verbului de acțiune de la gerunziu la perfectul simplu, la imperfect și de aici la prezent. (Meșterul a intuit posibilitatea acestei manevre, dată fiind relativa lipsă de rigiditate a consecuției timpurilor verbului în limba română):

Într-o zi Nastratin Hogea, ceartă c-un vecin *având*,
Fuse tras în judecată, pentru dânsul jalbă *dând;*
Nastratin, *plecând* să meargă spre a se înfățișa,
Bägă-n sân un pietroi mare și *se-nfățișă* așa;
Când pârâtorul de dânsul *spunea* câte îi plăcea,
Nastratin pe taină sânul își *arăta* și *tăcea*.
Judecătorul *văzându-l* că își *bătea* sânul plin,
Toată dreptatea o dete în partea lui Nastratin;
După ce jeluitorul *fu d-aci* afară dat,
Zise lui Nastratin Hogea: – „Scoate ce mi-ai arătat!"
El *scoțând* îndată piatra, *o puse cu cinste* jos,
Și se trase la o parte cu chip prea politicos;
– „Dar ce este asta?" zise judecătorul bătrân.
– „Este darul, el *răspunse*, ce ți-l arătam în sân".

Nu mai are importanță cine o fi născocit această atât de relevantă povestioară (în limba turcă, mai întâi, probabil). Nici chiar morala ei nu ne mai interesează, sătui cum suntem de atâtea exemple de luare de mită. În primul loc stă arta spunerii, în așa fel, încât personajele sunt nemaipomenit de vii, prin iuțeala dată de perfectele simple desfășurate pe fundalul gerunziilor. De o mare finețe în notarea gestului –

Scanned with OKEN Scanner

tipic nastratinesc, prin acea teatralitate ironică pe care o vom afla și la Creangă, în *Moș Ion Roată*, de exemplu – este expresia „a pune cu cinste jos", putând stârni râvna de a-l face oricărui actor cultivat.

Ne aflăm într-o vreme când în problemele limbii literare căutările erau încă febrile. Anton Pann găsise însă, fără ajutorul vreunui Heliade, mijloacele expresive ale poeziei sale în interiorul idiomei române, strict, pe care dovedește a o stăpâni la perfecțiune. Ca și în cele muzicești, deviza lui pare să fi fost aceasta:

Cântă, măi frate române, pe graiul și limba ta
Și lasă cele străine ei de a și le cânta.
Cântă să-nțelegi și însuți, și câți în tine ascult,
Cinstește-ți ca fiecare limba și neamu-ți mai mult.

SCRIITORI MOLDOVENI DIN EPOCA LUI GHEORGHE ASACHI

Gheorghe Asachi nu a jucat nici pe departe un rol atât de important precum Heliade. Ba chiar s-ar putea spune că cel din urmă era ascultat mai cu luare aminte de către unii dintre moldoveni, prin ascendentul pe care îl avea asupra multora dintre contemporani. Cu toate acestea, fiind întemeietorul presei în Moldova, manifestându-se pe mai multe planuri, în cultură, în arte, în meserii, în arhitectură și inginerie, organizând școlile și având și el o tipografie, Asachi a fost, pentru unii moldoveni, înainte de apariția lui Kogălniceanu, și chiar după 1840, un centru de atenție, măcar întru cât privește ecourile receptate din afară, dinspre Rusia și dinspre Polonia. Căci la mulți moldoveni din această vreme literatura apuseană, primele semne ale romantismului mai ales, vin și prin filieră rusească și poloneză, cum s-a întâmplat cu Asachi însuși, mai înainte de călătoriile lui de studii la Viena și în Italia, poate chiar și după această dată.

Mai întâi moldovenii basarabeni și bucovineni. Despre unii dintre ei, mai vechi, ne-am referit în primul volum (Matei Milu, Ioan Cantacuzino, Daniil Scavinschi). Pe alții (Costache Stamati, Alexandru Hâjdeu, Alecu Donici, Ion Sîrbu) considerăm a-i înșira în paginile care urmează, în capitole sau paragrafe mai mult sau mai puțin întinse, în funcție de importanța operei lor.

Într-o altă secvență scurtă ne vom referi la Gh. Săulescu, D. Gusti, N. Istrati, Al. Hrisoverghi și M. Cuciurean, îndeajuns de în fugă, pentru ca în final să acordăm spațiul cel mai întins lui Costache Negruzzi care poate fi considerat primul nostru mare prozator modern, cu totul independent, în fond, de îndrumările ce le-ar fi primit din partea unor Heliade, Asachi ori Kogălniceanu, așa cum, printre munteni, am considerat că pot fi Grigore Alexandrescu și Anton Pann, doi poeți de întâia mărime, fiecare dintre ei cu un specific bine definit.

Costache (Constantin) Stamati [1]

Provenit din boierimea recent ajunsă în ranguri, cu ascendență ardeleană și țărănească – dacă avem în vedere că era nepotul de frate al mitropolitului Iacov, originar din ținutul Bistriței (călugărit de tânăr, la Neamț, știind grecește și

[1] S-a născut la Huși, în 1786 – unii cercetători sunt de părere că s-ar fi născut la Iași – ca fiu al paharnicului Toma, nepot, acesta din urmă, al mitropolitului Iacov Stamati, venit din Ardeal. A învățat carte sub supravegherea unchiului prelat, la Iași. Curând după 1812, o dată cu răpirea

franțuzește, cititor avizat al lui Montesquieu, organizator al școlii și tipografiilor din capitala Moldovei, apreciat mult, mai târziu, de Kogălniceanu însuși), – unchiul ajuns în scaunul cel mai de sus al bisericii i-a fost lui Costache Stamati principalul sprijin. Este și acesta un caz tipic de migrație a culturii ardelene dincoace de munți, asemănător cu acela al lui Asachi. C. Stamati era unul dintre acei boieri de țară care abia spre batrânețe, retrași la moșie, pun oarecare ordine în hârtiile lor și gândesc să-și publice scrierile din anii tineri, mai mult sau mai puțin de amatori. În realitate însă, prin vârstă, prin contactele culturale pe care le are, cât și prin diversitatea operei (imitații și traduceri libere din autori occidentali, ruși și polonezi, poeme fantastice și istorice, fabule satire etc.) Stamati este un scriitor din generația lui Asachi, superior din punct de vedere valoric acestuia, prin talentul indiscutabil, nu deloc însă și prin hărnicia de a se fi dedicat intens unei opere de pionierat în cultură, pe toate planurile.

Constantin Stamati

În *Procuvântarea la „Musa românească“*, își dezvăluie, asemeni lui Ion Budai Deleanu, modelele: Homer, Euripide, Vergiliu, Ariosto, Tasso, Voltaire, Milton etc., la un loc cu Bulwer, Goethe, Byron, Walter Scott și alții. Din Lamartine traducea, pe alocuri mai fluent chiar decât Heliade, unele „meditații“: *Timpul trecut (Le lac)*, *Crucelița soției mele (Le crucifix)* și altele, din Victor Hugo: *Pentru săraci (Pour les pauvres)*. Și tot din acesta din urmă mai adapta, nu fără a gândi la mitul folcloric național al Sburătorului, ca și Heliade, *Le Sylphe*, sub titlul *Zburătorul la zebrè*. *Der Besuch* de Goethe este adusă în românește cu gingășii de budoar boieresc moldav (cum arătasem, marele poet german avea înclinații neoanacreontice

---

Basarabiei, paharnicul Toma se stabilește la Chișinău – avea moșii dincolo de Prut, la Ocnița, în ținutul Hotinului – intrând ca funcționar în administrația țaristă, fiul Costache ajungând apoi ispravnic, consilier gubernial, consilier titular, decorat cu ordinul Sf. Ana. Cunoștea bine limbile franceză, rusă, greacă, poate și germana, avea numeroase lecturi din romanticii vremii, făcuse cunoștință cu Pușkin, în timpul exilului acestuia în capitala Basarabiei, întreținea relații cu toți intelectualii moldoveni de dincolo de Prut – între aceștia Alexandru Hâjdeu, tatăl lui Bogdan Petriceicu – dar mai ales cu cei de dincoace, cu Gh. Asachi, N. Dimachi, Kogălniceanu ș.a. Avea să publice în *Albina* (1830-1834), apoi și în *Dacia literară*, mai târziu în *Almanah pentru români* (1853-1854) și în *Foiletonul Zimbrului*, fiind totodată și „mădular“ al Societății medico-istorice-naturale, condusă de Asachi. Heliade vorbea despre el, în *Curierul*, încă din 1830, prezentându-l publicului ca „bărbat literat, cinstitor de oameni învățați, sârguitor pentru luminarea neamului“, autor de traduceri și de „alese istorii pentru întocmirea năravurilor celor bune, fabule, romanțuri, versuri...“. Călătorea destul de des în Moldova rămasă liberă, unde avea, de asemenea, moșii și rubedenii, prieteni. Kogălniceanu îi publica lungul poem *Povestea povestelor* la Cantora Foaiei sătești, în 1843. Mai târziu, în 1868, cu puțin timp înainte de moarte – survenită la 12 septembrie 1869 – îi apărea opera quasi-integral, în volumul *Musa românească, Compuneri originale și imitații din autorii Europei*.

BIBL.: *Povestea povestelor*, Iași, Cantora Foaiei sătești, 1843; *Musa românească, I*, ed. îngr. de Th. Codrescu, Tip. Buciumul român, 1868; *Scrieri alese. Musa românească*, ed. îngr. de Ion și Rodica Rotaru, București, E.L., 1967.

îndeajuns de accentuate), chipul femeii plină de grații deosebindu-se totuși sensibil de maniera ohtătoare conachiană:

Am vrut astăzi făr'de veste să văd frumoasa fecioară,
Ș-am găsit ușa închisă;
Dar m-am furișat pe-aiurea în trufașa sa cămară,
În care ea adormisă.
Am intrat încet pe ușă, o văd pe divan întinsă,
Și cu lene îmbrăcată,
În haina dimineței ce deoparte cam căzuse,
De pe un sân ca de piatră;
Lângă dânsa sta ghergheful, și-n a sale degețele,
Albe ca a lunei rază,
Ținea acul și mătasa și izvod de viorele
Pentru năframa ce coasă.

Tot așa, în *Scăldătoarea unei cucoane române,* după *Le bain d' une dame romaine* a lui Vigny, (la mijloc putând intra oarecce accent... latinist, *românca* fiind dedus din adjectivul *romană),* se vorbește de roabe țigănci, de feredeu, de crevat, de șaluri subțiri, o întreagă ambianță feminină locală, deși, altcum, traducerea-imitație este foarte fidelă:

Apoi din feredea iesă sprijinită de curtence,
În crevat trufaș se culcă sub șalurile subțiri;
Și jupâneasa bătrână începe trupul să-i frece
Cu spirturi de dânsa stoarse din crini și din trandafiri.
Iar ca razele luminei să nu-i facă supărare,
Fetele slobod perdele de un atlas argintat,
Și lângă ea pun în glastre bucheturi mirositoare,
Dar cucoana când adoarme la un consul au gândit.

Aproape toate tălmăcirile și adaptările lui Stamati sunt, cum se obișnuia în epocă, nemărturisite. Din *Melodiile irlandeze* ale lui Thomas Moore – traduse parțial prin intermediar francez și de Costache Negruzzi – aduce în versiune românească *Luntrea pe uscat (I saw from the beach).* Din Xavier de Maistre traduce *Închisul către fluture,* după o versiune rusească. După Ignacy Krasicky prelucrează, ca și Asachi, *Soția la modă,* punând multă răutate de boier zgârcit și cam retrograd împotriva femeilor risipitoare de averi. (Însă, cum se va putea constata, tocmai femeile, mai întâi prin mode și un întreg aparat, „imită" – ridicol, desigur, la început, dovadă Coana Chirița – occidentul, ceea ce totuși este un început de intrare în civilizație). Din Krîlov și din Hemnițer traduce numeroase fabule, fără a întrece pe Donici însă. În fine – semn al amestecului de genuri, tendințe și influențe de tot felul, ca la mulți scriitori ruși, la început de secol – demonismul byronian și goticul negru din *Peter Schlemil* al lui Adalbert von Chamisso, trecut o dată prin baladele lui Jukovski și Pușkin, îi inspiră poemul fantastic și macabru *Păgânul și fiicele sale.* Imaginile sunt fioroase, versurile în care e înfățișat „Păgânul" care și-a vândut sufletul diavolului, revenit în chip de strigoi, sunt cadențate, trimițând spre Bolintineanu cel din *Mihnea și baba:*

Strălucindu-i ochii, își întoarce fața
Spre cerul înalt...
Atunci iarăși clocot ce străbate ceața

S-au mai repetat,
Și în întuneric urlete cu vuet
Grozav răspunzând,
Și bolta bisericii de strașnicul tunet
În două crăpând,
Iar cumplitul vifor nouri grămădește...
Deci au scăpărat,
Și iară Satana din iad izbucnește
Cu foc îmbrăcat
În părul lui șerpii se-ncolăcetează
Șuieră spumând,
În ochii lui pisma vrăjmașă săltează,
În mâni aducând
Un lanț de văpaie, cu gând ca să lege
Pe omul greșit...

Opera principală a lui Costache Stamati rămâne *Povestea povestelor*, apărută mai întâi sub îngrijirea lui Kogălniceanu, la Cantora foaiei sătești din Iași, în 1843, și devenită în volumul definitiv *Eroul Ciubăr Vodă sau Rolando furiosu moldovenesc*. Este un lung basm scris în versuri albe, cu elemente istorice și folclorice autohtone, burlesc până la un punct, modelul ariostesc ajungând la poetul basarabean prin traducerile rusești, abundente încă de pe vremea Ecaterinei. Suntem însă prea departe de marea artă a lui Ion Budai Deleanu, din *Țiganiada* care, cum am arătat la locul potrivit, își aflase modelul principal în marele italian din Renaștere. Nu lipsește, firește, patriotismul, ponderat însă, condus de bunul simț în cazul de față: Bogdan, fecior al legendarului Ciubăr-Vodă, pleacă, asemeni lui Făt-Frumos, în voinicie și în căutarea ursitei. Străbătând tărâmuri de dincolo de lumea aceasta, se întâlnește cu Norocul, se luptă cu Vârtejul, pe care îl învinge, ajunge în Paradis și ajutat de zâne, își găsește mireasa hărăzită, portretizată aici ca în biblica *Cântare a cântărilor*, dar și cu mijloacele neoanacreontice ale epocii, cu mici deosebiri totuși față de Văcărești cei dintâi și de Conachi:

Naltă, gigâtă la stat,
Ca nuiaua de alun,
Și mijlocul ei curmat
Ca și al leoaicei trup,
Ca porumbița la piept
Și ca lebăda la gât.

Genul lui Stamati nu este însă lirismul descriptiv și portretistic, cel puțin în cazul de față, ci fabulosul de basm. La nunta care are loc în palatul lui Ciubăr-Vodă – înfățișată homeric – năvălesc tătarii și mirele Bogdan, împreună cu tatăl său, se năpustesc asupra lor tăindu-i pe capete, ca în *Alixăndria*. Spectacolul este grotesc și totodată infernal:

Ca pe curechi sau bostani,
Căci unii tătari fugia
Făr-de cap și făr-de mâni,
Alții se țineau de cai
Doar cu jumătăți de trup,
Sau pân'la brâu despicați.

Scanned with OKEN Scanner

Cum se vede însă, când are a trata teme cât de cât autohtone, poetul nu se poate elibera de versificația... mecanică, foarte prozaică, a cronicilor rimate mai vechi, de la Pitarul Hristache până la *Cronica uciderii lui Ghica Vodă*, domnul Moldovei și până la Zilot Românul, cu care dealtminteri, fără a-l cunoaște, desigur, este chiar contemporan. Peripețiile abundă. Un fel de fantastic burlesc, mai mult involuntar, naiv am spune, lasă imaginația naratorului foarte slobodă, mult prea puțin controlată prin comparație cu Ion Budai Deleanu, complet necunoscut de conaționalul său, cu toate că între Ocnița Hotinului, moșia unde viețuia „varvarul" nostru autor și Lembergul din Silezia, unde se scrisese *Țiganiada*, distanța era de câteva poște numai. Dificultatea lipsei de comunicare între scriitorii români din toate provinciile tocmai încerca s-o învingă, pe cât se putea, Kogălniceanu, publicând ce-i cădea la îndemână. Basmul-poem și legendă (inventată ad-hoc) se sfârșește, ca în folclorul autentic, prin triumful binelui asupra răului. Aceasta pentru că poetul patriot – aici însă fără gesticulația retorică a lui Bolintineanu – voia să închipuie un fel de epopee a întemeierii Moldovei. Boierii scriitori din această epocă sunt pe deplin conștienți că literaturizează, spre deosebire de cronicarii, nu cu mult mai bătrâni, care nici nu se gândeau la ficțiune. Nu altfel proceda, cum am văzut, și Asachi, în tratarea temelor istorice, îndemnul „romanțării" venind, și la el, din spre scriitorii ruși.

Cam de aceeași factură este și poemul *Dragoș*, căruia vrăjitorul Vronța i-a furat – simbol al invadării Moldovei de către barbari – pe... Dochia (Mitul genezei poporului român va preocupa și pe Asachi, pe Bolintineanu sau Pelimon și mai târziu pe Eminescu). Eroul se comportă și de astă dată ca Făt-Frumos, venit la palatul Zmeului să elibereze pe Cosânzeana-Dochia:

Unde ți-e lăcașul, o, dușmane Vronțo?
În bizunie, peșteri, în codri nămornici,
In fără de fund hrube, în hiola mării
Te ascunzi cu dânsa, cu a mea Dochie?

Dar imaginile nu au seninătatea basmului popular autentic. Un tablou infernal și macabru, imagine de Totentanz și ecou al barocului târziu, înfățișează cortegii de stafii și schelete:

Se deschid cu buhnet ușile la sală,
Se arată umbre în giulgiuri albe,
Cu făclii aprinse, adunând schelete
Cu-a lor mâni uscate, o raclă de spijă.
În mijlocul sălii au pus ele racla,
Capacul în pripă sări de pe dânsa
Și tricolici negru, fiorosul Vronța,
Astrucat într-însa, privea slut cu ochii...

Apoi cele stafii de mâini s-apucară,
Hârcâit cu urlet, chiuind cu hohot
Și cu bucurie turbată, drăcească
Conjurând secriul, ca în iad jucară.

Scanned with OKEN Scanner

*
* *

O lege a fenomenologiei culturii, veche de când lumea, arată că spiritul unei națiuni, manifestat mai întâi prin limbă, se conservă mai bine în straturile de jos ale societății, în marea masă țărănească, la sate, nu în orașe și, paradoxal, nu prin școlire la un nivel intelectual înalt. Cum s-a văzut, un Costache Stamati se străduia să scrie literatură românească, să se înregimenteze printre scriitorii de dincoace de Prut, participând, după puterile lui, la începuturile literaturii de la momentul redeșteptării noastre naționale. Cauza acestei înclinații rezidă, fără îndoială, în originea lui îndepărtată țărănească și ardeleană. La ranguri înalte, la boierie și la cultura de carte ajunsese grație unchiului dinspre tată, mitropolitul Iacov Stamati. Dar începuse a se simți îndeajuns de înstrăinat, de îndepărtat de ai săi, prin atingerea cu „intelighenția" rusească din Basarabia. Cu boierii mai mari și mai vechi, înstrăinați de mai multă vreme, cum se întâmplă cu ALEXANDRU HÂJDEU (n. 30.XI.1811, Mișurineț, în Podolia – 9.XI.1972, Cristinești-Hotin) lucrurile stau întrucâtva altfel. Scoborând dintr-o veche familie, înrudită cu aceea a voievodului Ștefan Petriceicu, refugiată în Polonia de pe la începutul secolului al XVIII-lea, el scria mai cu înlesnire în rusește, după cum tatăl său, Tadeu Hâjdeu, scrisese în polonă, fiind un poet de oarecare valoare. Studiase la Harkov, la München și la Heidelberg, dreptul și filosofia, practicase avocatura și profesoratul, la Vinița, Rovno, Camenița și Chișinău. Era prieten cu mai modestul dar mai harnicul scriitor de românește, Costache Stamati, care-i traduce o serie de cuvântări și de studii *(Cuvânt către elevii școalei ținutului Hotinului, ruși și moldoveni,* 1837; *Suvenire de cele trecute, idee de cele de față și arătare de cele viitoare a Moldovei,* 1840; *Epistola către români,* 1859 etc.) apărute apoi în publicații de dincoace de Prut, respectiv în *Foaia pentru minte, inimă și literatură, Curierul românesc, Dacia literară, România.* Era cunoscut deci și el printre literații români ai timpului și va fi invitat, în 1866, fără să fi putut veni, la solemnitatea fondării Societății Literare Române (viitoarea Academie Română). Publicase în reviste rusești *(Vestink Evropî, Teleskop, Molva* etc.) studii de folclor românesc deosebit de valoroase pentru acea vreme, despre cântecele ritualice, doine, legende, de filozofia istoriei, în spiritul lui Herder, Schelling sau Kant. Lui și fratelui Boleslav Hâjdeu, i-au fost atribuite o serie de nuvele istorice, inspirate din cronicile moldovenești ale lui Costin și Neculce, cum ar fi cele intitulate *Duca* și *Domnia Arnăutului,* traduse și publicate mai târziu de marele său fiu, Bogdan Petriceicu Hasdeu. La Chișinău, împreună cu Stamati și Costache Negruzzi, cunoscuse pe Pușkin, în timpul exilului de aici, comunicându-i, poate, informații cu privire la limba și literatura română, cum s-ar putea deduce din studiul *Literatorii basarabeni,* apărut în revista *Teleskop* din anul 1835. Din anii studiilor la Harkov s-a păstrat, încredințat fiind fiului Bogdan, la trecerea acestuia în Moldova, un manuscris cu versuri intitulat *Monumentele de inspirație ale tinereții lui Alexandru Hâjdeu.* Se află acolo, între altele, prelucrări după *Millian și Dina* de Gh. Asachi, după *Amărâtă*

Scanned with OKEN Scanner

turturea de Ienăchiță Văcărescu, o serie de compuneri în stilul lui Conachi, unele impresii de călătorie în Bucovina și Moldova, un *Cântec despre Moldova* atestând iubirea de patrie a înstrăinatului pe care fiul îl va răzbuna cu prisosință.

*

AL. DONICI (ALECU: 1806, Bezin, astăzi Donici-Orhei – 20.X.1865, Piatra Neamț)[1] este al doilea mare fubulist al nostru. Se trăgea și el dintr-o familie de boieri, își făcuse studiile la St. Petersburg și alese, la început, cariera de militar, intrând apoi în administrația civilă, ca asesor la judecătoria din Chișinău (aici cunoscuse, prin 1821-1822, pe Pușkin și pe refugiații moldoveni Al. Beldiman, C. Conachi, C. Negruzzi), mutându-se, din 1835, la Iași și, în fine, la Piatra Neamț. Împreună cu Asachi și Negruzzi este numit, în 1855, în Comitetul de conducere a Teatrului Național din Iași. A tradus din Pușkin *(Căruța poștei, Țiganii)* și din Antioh Cantemir *(Satire și alte compuneri)*. Vocația lui însă a fost aceea de fabulist, sub semnul marelui Krîlov. Pe drept cuvânt, în *Epigonii* – influențat de deosebita prețuire pe care i-o acorda Aron Pumnul în *Lepturariul* său – Eminescu îl va numi pe Alecu Donici „cuib de-nțelepciune".

*

Un alt fabulist basarabean, mai tânăr mult decât Donici, IOAN SÎRBU (15.I.1830, Ignăței-Orhei – 10.IV.1868)[2], înrâurit și el de Krîlov, va publica, la Chișinău, în 1851, *Fabule alcătuite în limba moldovinească*. Poetul este însă prea izolat de mișcarea literară a vremii din Moldova și Muntenia și a murit prea tânăr spre a se putea afirma. Mai interesante ni se par acum *Alcătuirile. Poezie* (1852). G. Călinescu citează un fragment din *Obștească petrecere a Carnavalului*, unde la un moment dat se vede poziția inferioară a boiernașului moldovean față cu nobilul rus bogat și îngâmfat:

Pe la multe făgădui,
Vezi veselii și bătăi,
În care dă rusu strigare
Să-i dea blini unse tare
Și o ocă băutură
Să-i de nouă gânditurâ;
Deci intră și moldovanul,
Cautând în pungă banul,
Dar găsind el mărunțele,
Strigă să-i dea plăcințele.

*

Un colaborator al lui Gh. Asachi, odată cu alți dascăli recrutați mai cu seamă printre ardeleni, GHEORGHE SĂULESCU (4.III.1798, Roșiești, j. Vaslui –

[1] BIBL.: Fabule, ediție de Valeriu Ciobanu, ESPLA, 1956.
[2] BIBL.: Fabule alcătuite în limba moldovinească de..., Chișinău, 1851.

Scanned with OKEN Scanner

6.IX.1864, Corni-Albești, j. Vaslui)[1], fiu de preot din ținutul Fălciului, după studii temeinice făcute la Școala domnească din Iași și apoi (trimis fiind cu o bursă de către mitropolitul Veniamin Costache) la Academia din Chios condusă de Neofit Vamva, urmate de o serie de călătorii, la Cernăuți și Viena, este unul dintre cei mai valorорși profesori de la Trei Ierarhi și colaborator la *Albina românească*. L-a secondat pe Asachi și la întocmirea regulamentelor de funcționare a sistemului școlar din Moldova, din 1835 fiind profesor la Academia Mihăileană și director al Tipografiei Mitropoliei, având meritul de a fi publicat pentru prima dată *Hronicul vechimii a romano-moldovlahilor* de Dimitrie Cantemir. Compune și tipărește multe manuale școlare, învechite repede, profesorul fiind, după cum își amintește Negruzzi, de o pedanterie ieșită din comun. Scrie și el niște *Fabule în versuri sau poezii alegorice* (1835), fără altă valoare, azi, decât cea pur istorică, prefața volumului făcând și o teorie a acestei specii atât de răspândită în epocă. S-a încercat, fără vreo izbândă cât de cât notorie, și în traduceri din Lamartine, Boileau și Homer, în cazul celui din urmă experimentând adaptarea în românește a hexametrilor antici. Și, spre a fi un om al epocii sale, profesorul ieșan, lasă și câteva culegeri de folclor, în speță de descântece, fiind, din acest punct de vedere, un pionier.

*

Tot în preajma lui Asachi putem grupa pe mai tinerii DIMITRIE GUSTI (24.X.1818, Iași – 26.III.1887, Iași)[1] și NICOLAE ISTRATI (1818 – 1.XI. 1861, Fălticeni)[2]. Amândoi erau colaboratori constanți ai *Albinei românești*. Cel dintâi profesor de retorică la Școala de la Trei Ierarhi și la Academia Mihăileană, făcea critică literară de pe pozițiile și sub directivele lui Asachi, primind cu multe rezerve scrierile noi ale unor Alecu Russo sau Alecsandri. Compunea, ca și patronul său, poezii ocazionale: *Lui Liszt, la concertul dat la Iași pe teatrul mare, în 11 ianuarie 1847, Stanțe la moartea Eufrosinei Asachi, Glasul Patriei la August 1849, Buchetul poetic pentru principele domnitoriu Grigore A. Ghica V.V. la onomastica sa din 25 ianuarie 1855*, rămase acum simple documente. Traducea, asemenea altora, însă destul de stângaci, pe Ponson du Terrail, cu memorialul său de călătorie *De la Paris la Atena, pelerinagiu de lainici*, ca și din Lamartine. Aflat și el sub influența romantismului, Gusti încearcă evocarea istorică, târziu de tot, în 1871, când scria *Închinare lui Ștefan Vodă*, pentru serbarea de la Putna, atribuită de unii, din prea mult zel, lui Eminescu.

Al doilea, un strănepot, zice-se, al lui Istratie Dabija Vodă, traducea din La Rochefoucauld și se dovedea un moralist apreciat de contemporani, prin câteva bucăți de proză, ca și prin altele versificate sau dialogate. În ele se satirizează ridicolele rezultate din împestrițarea limbii, ca spre exemplu în *Corespondențe între doi amorezi sau limbă românească la anii 1822 și 1833* (1844), ca și în o „farsă filologică" intitulată *Babilonia românească*, îndreptată contra latiniștilor. E atras însă și de poezia romantică a ruinelor *Cetății Neamțului*, cântată într-o meditație și evocată într-o încercare de nuvelă: *Cele din urmă evenimente a Cetății Neamțului* (1852).

---

[1] A. Sasu, *Retorica literară românească*, Minerva, 1976.

[2] G. Călinescu, *Material documentar*, loc. cit., X, 1961; Paul Cornea, *Studii de literatură română modernă*, Ed. pentru lit. 1962, p. 321-353. BIBL.: v. D. Păcurariu, *Clasicismul românesc*, Ed. Minerva, 1971, p. 63-64.

Scanned with OKEN Scanner

6.IX.1864, Corni-Albești, j. Vaslui)[1], fiu de preot din ținutul Fălciului, după studii temeinice făcute la Școala domnească din Iași și apoi (trimis fiind cu o bursă de către mitropolitul Veniamin Costache) la Academia din Chios condusă de Neofit Vamva, urmate de o serie de călătorii, la Cernăuți și Viena, este unul dintre cei mai valoroși profesori de la Trei Ierarhi și colaborator la *Albina românească*. L-a secondat pe Asachi și la întocmirea regulamentelor de funcționare a sistemului școlar din Moldova, din 1835 fiind profesor la Academia Mihăileană și director al Tipografiei Mitropoliei, având meritul de a fi publicat pentru prima dată *Hronicul vechimii a romano-moldovlahilor* de Dimitrie Cantemir. Compune și tipărește multe manuale școlare, învechite repede, profesorul fiind, după cum își amintește Negruzzi, de o pedanterie ieșită din comun. Scrie și el niște *Fabule în versuri sau poezii alegorice* (1835), fără altă valoare, azi, decât cea pur istorică, prefața volumului făcând și o teorie a acestei specii atât de răspândită în epocă. S-a încercat, fără vreo izbândă cât de cât notorie, și în traduceri din Lamartine, Boileau și Homer, în cazul celui din urmă experimentând adaptarea în românește a hexametrilor antici. Și, spre a fi un om al epocii sale, profesorul ieșan, lasă și câteva culegeri de folclor, în speță de descântece, fiind, din acest punct de vedere, un pionier.

*

Tot în preajma lui Asachi putem grupa pe mai tinerii DIMITRIE GUSTI (24.X.1818, Iași – 26.III.1887, Iași)[1] și NICOLAE ISTRATI (1818 – 1.XI. 1861, Fălticeni)[2]. Amândoi erau colaboratori constanți ai *Albinei românești*. Cel dintâi profesor de retorică la Școala de la Trei Ierarhi și la Academia Mihăileană, făcea critică literară de pe pozițiile și sub directivele lui Asachi, primind cu multe rezerve scrierile noi ale unor Alecu Russo sau Alecsandri. Compunea, ca și patronul său, poezii ocazionale: *Lui Liszt, la concertul dat la Iași pe teatrul mare, în 11 ianuarie 1847, Stanțe la moartea Eufrosinei Asachi, Glasul Patriei la August 1849, Buchetul poetic pentru principele domnitoriu Grigore A. Ghica V.V. la onomastica sa din 25 ianuarie 1855*, rămase acum simple documente. Traducea, asemenea altora, însă destul de stângaci, pe Ponson du Terrail, cu memorialul său de călătorie *De la Paris la Atena, pelerinagiu de lainici*, ca și din Lamartine. Aflat și el sub influența romantismului, Gusti încearcă evocarea istorică, târziu de tot, în 1871, când scria *Închinare lui Ștefan Vodă*, pentru serbarea de la Putna, atribuită de unii, din prea mult zel, lui Eminescu.

Al doilea, un strănepot, zice-se, al lui Istratie Dabija Vodă, traducea din La Rochefoucauld și se dovedea un moralist apreciat de contemporani, prin câteva bucăți de proză, ca și prin altele versificate sau dialogate. În ele se satirizează ridicolele rezultate din împestrițarea limbii, ca spre exemplu în *Corespondențe între doi amorezi sau limbă românească la anii 1822 și 1833* (1844), ca și în o „farsă filologică" intitulată *Babilonia românească*, îndreptată contra latiniștilor. E atras însă și de poezia romantică a ruinelor *Cetății Neamțului*, cântată într-o meditație și evocată într-o încercare de nuvelă: *Cele din urmă evenimente a Cetății Neamțului* (1852).

---

[1] A. Sasu, *Retorica literară românească*, Minerva, 1976.

[2] G. Călinescu, *Material documentar*, loc. cit., X, 1961; Paul Cornea, *Studii de literatură română modernă*, Ed. pentru lit. 1962, p. 321-353. BIBL.: v. D. Păcurariu, *Clasicismul românesc*, Ed. Minerva, 1971, p. 63-64.

Scanned with OKEN Scanner

Urmând pe Asachi, N. Istrati a fost un antiunionist fervent, cu toate că participase la revoluția de la 1848, luând atunci poziție politică alături de Kogălniceanu.

*

Mai caracteristici pentru începuturile romantismului sunt cei doi poeți moldoveni cântăreți ai ruinelor ALEXANDRU HRISOVERGHI (27.II.1811 Iași – 9.III.1837, Iași)[1] și MIHAIL CUCIURAN (15.XI.1819, Botoșani – 5.V.1844, Fălticeni)[2], având comun cu munteanul Cârlova vârsta tânără la care au scris și moartea prematură a fiecăruia dintre ei.

A. Hrisoverghi

Intrat de foarte tânăr în armata românească de curând înființată, ca și Cârlova, în 1830, ca ofițer, cu toate că făcea parte dintr-o familie grecească, împământenită însă, Alexandru Hrisoverghi avea o cultură aleasă, în domeniul literaturii eline vechi și în cea franceză. Citise pe romantici și mai ales pe André Chenier. *Ruinele Cetății Neamțu* este singura poezie publicată în timpul vieții, dar ea a fost îndeajuns ca să-l facă de îndată cunoscut în cercurile ieșene. Mort de tuberculoză osoasă, la nici 26 de ani, iubind romantic pe o frumoasă Catinca, posteritatea imediată i-a creat o mică legendă, până după apariția volumului de *Poezii*, postum, tipărit și prefațat de Kogălniceanu, la Cantora Foiei Sătești, în 1843. Mai înainte, în 1837, C. Negruzi îi publicase traducerea din Al. Dumas, *Antony*. Mai tradusese *Lacul* de Lamartine și *Dimineața* din V. Hugo. În propriile-i versuri se simte însă și influența imediată a lui Cârlova:

Vă iubesc, răsipuri sfinte, sămn măririi strămoșești,
Zid vechi ce p-al tău munte încă patria-mi slăvești.

Bătrânele ruine ale *Cetății Neamțului* sunt cântate și de celălalt (pre) romantic moldovean, Mihail Cuciurean, într-o poezie unde chiar titlul amintește de Heliade: *O noapte pe ruinele Cetății Neamțu*, cu oarecare fluență în vers, dar cu mai puțină atenție la cuvinte:

Voi să plâng aice pe țărâna strămoșească
Ș-apoi să cânt în lume cinstea ce meritați,
Să știe toți românii oricând să vă slăvească,
Și de a voastre fapte să fie îngâmfați.

Unde ultimul vocabul, „îngâmfați" pare de-a dreptul suspect.

Pe Gr. Alexandrescu îl imită stângaci de tot în *Iubitelor umbre de la Războieni:*

[1] *Scrieri alese din Mumulean, Hrisoverghi, Cuciureanu*, ediție și prefață de Ilarie Chendi, București, 1909.

[2] Paul Cornea, *Originile romantismului românesc*, Ed. Minerva, 1972, p. 594.

Urmând pe Asachi, N. Istrati a fost un antiunionist fervent, cu toate că participase la revoluția de la 1848, luând atunci poziție politică alături de Kogălniceanu.

*

Mai caracteristici pentru începuturile romantismului sunt cei doi poeți moldoveni cântăreți ai ruinelor ALEXANDRU HRISOVERGHI (27.II.1811 Iași – 9.III.1837, Iași)[1] și MIHAIL CUCIURAN (15.XI.1819, Botoșani – 5.V.1844, Fălticeni)[2], având comun cu munteanul Cârlova vârsta tânără la care au scris și moartea prematură a fiecăruia dintre ei.

A. Hrisoverghi

Intrat de foarte tânăr în armata românească de curând înființată, ca și Cârlova, în 1830, ca ofițer, cu toate că făcea parte dintr-o familie grecească, împământenită însă, Alexandru Hrisoverghi avea o cultură aleasă, în domeniul literaturii eline vechi și în cea franceză. Citise pe romantici și mai ales pe André Chenier. *Ruinele Cetății Neamțu* este singura poezie publicată în timpul vieții, dar ea a fost îndeajuns ca să-l facă de îndată cunoscut în cercurile ieșene. Mort de tuberculoză osoasă, la nici 26 de ani, iubind romantic pe o frumoasă Catinca, posteritatea imediată i-a creat o mică legendă, până după apariția volumului de *Poezii*, postum, tipărit și prefațat de Kogălniceanu, la Cantora Foiei Sătești, în 1843. Mai înainte, în 1837, C. Negruzi îi publicase traducerea din Al. Dumas, *Antony*. Mai tradusese *Lacul* de Lamartine și *Dimineața* din V. Hugo. În propriile-i versuri se simte însă și influența imediată a lui Cârlova:

Vă iubesc, răsipuri sfinte, sămn măririi strămoșești,
Zid vechi ce p-al tău munte încă patria-mi slăvești.

Bătrânele ruine ale *Cetății Neamțului* sunt cântate și de celălalt (pre) romantic moldovean, Mihail Cuciurean, într-o poezie unde chiar titlul amintește de Heliade: *O noapte pe ruinele Cetății Neamțu*, cu oarecare fluență în vers, dar cu mai puțină atenție la cuvinte:

Voi să plâng aice pe țărâna strămoșească
Ș-apoi să cânt în lume cinstea ce meritați,
Să știe toți românii oricând să vă slăvească,
Și de a voastre fapte să fie îngâmfați.

Unde ultimul vocabul, „îngâmfați" pare de-a dreptul suspect.

Pe Gr. Alexandrescu îl imită stângaci de tot în *Iubitelor umbre de la Războieni:*

[1] *Scrieri alese din Mumulean, Hrisoverghi, Cuciureanu*, ediție și prefață de Ilarie Chendi, București, 1909.

[2] Paul Cornea, *Originile romantismului românesc*, Ed. Minerva, 1972, p. 594.

Scanned with OKEN Scanner

Salutări, umbri scumpe, ce pentru noi toți ați căzut,
Ce pentru al nostru bine în pământ v-ați prifăcut.

Un număr mic de poezii, apărute în 1839, sub titlul *Poetice cercări*, au fost reproduse și în publicațiile lui Asachi, *Albina românească* și *Alăuta românească*, dar și în *Foaia pentru minte, inimă și literatură* a lui Bariţiu, de la Brașov. În o altă compunere a tânărului mort la numai 23 de ani, se resimt adieri din deja popularizatul printre moldoveni Cârlova, de vreme ce se intitulează *Rugăciunea de seară a unui păstor*. Cuciuran a fost și el fiu de boiernaș din nordul Moldovei, a studiat la Cernăuți și la Pesta și a funcționat ca asesor la tribunalele din Piatra Neamț și Suceava. Boala de piept și apoi moartea l-au împiedicat să-și continue studiile în Germania, cum plănuia.

Scriitorii pe care i-am așezat în „epoca lui Asachi" sunt, în unele privințe, tributari influențelor și directivelor venite de dincolo de Milcov, Heliade fiind în atenția unora dintre ei. Abia cu M. Kogălniceanu, moldovenii vor căpăta un ascendent asupra muntenilor, dând semne a deveni ceea ce spusese Ibrăileanu, „constructorii în cultură". Însă, odată cu Kogălniceanu și cu momentul *Daciei literare* de la 1840, putem vorbi tot mai cu temei de o literatură română unitară, pregătind într-un ritm tot mai rapid unirea spiritelor, finalizată cu Unirea politică de la 1859.

MOMENTUL 1840

Începând aproximativ cu anul 1840, momentul *Daciei literare*, aproape că nu mai putem vorbi de o literatură a muntenilor, de o alta a moldovenilor și de o a treia a transilvănenilor. Prin Kogălniceanu – dar nu numai prin el, redactorul revistei de la Iași fiind doar personalitatea cea mai caracteristică din acest punct de vedere – forțele intelectuale ale românilor de pretutindeni converg spre același țel: unitatea națională, posibilă deocamdată în cultură. Generația de scriitori tineri – cu unele mici excepții, aproape toți între 20-25 de ani – care avea să facă revoluția de la 1848 și apoi Unirea de la 1859, se diferențiază net de cea mai vârstnică. Cu unele divergețe, inerente, însă mai mult de ordin personal și accidental, toți au ferma convingere că unitatea culturală trebuie să preceadă și să netezească drumul unității și independenței naționale. Fenomenul e tipic, într-un fel, pentru tot secolul al XIX-lea, de aici înainte. De la Bariţiu și Andrei Mureșanu până la Coșbuc, Rebreanu, Agârbiceanu sau Goga, ardelenii înșiși – ca să nu mai pomenim de ceilalți – au conștiința clară, unanim acceptată, a apartenenței organice la spiritualitatea românească, luată în întregul ei. Centrul de greutate al mișcărilor culturale și literare se mută, încă din primele decenii ale secolului dincoace de munți, la București și la Iași, sfârșind prin a se localiza ca și definitiv la București . Sunt tot mai mulți ardelenii, dar și moldovenii, care vor accepta că soarele românismului numai de la București putea să răsară. Maiorescu este un ardelean de origină, prin tatăl său, și chiar țăran, prin bunic, dar nimeni nu a observat nici cea mai mică umbră de regionalism în scrisul său. Cel mai caracteristic dintre toți este chiar Slavici, om cu o gândire politică îndeajuns de obtuză cât privește unirea Ardealului cu țara, cum

Scanned with OKEN Scanner

Salutări, umbri scumpe, ce pentru noi toți ați căzut,
Ce pentru al nostru bine în pământ v-ați prifăcut.

Un număr mic de poezii, apărute în 1839, sub titlul *Poetice cercări*, au fost reproduse și în publicațiile lui Asachi, *Albina românească* și *Alăuta românească*, dar și în *Foaia pentru minte, inimă și literatură* a lui Bariţiu, de la Brașov. În o altă compunere a tânărului mort la numai 23 de ani, se resimt adieri din deja popularizatul printre moldoveni Cârlova, de vreme ce se intitulează *Rugăciunea de seară a unui păstor*. Cuciuran a fost și el fiu de boiernaș din nordul Moldovei, a studiat la Cernăuți și la Pesta și a funcționat ca asesor la tribunalele din Piatra Neamț și Suceava. Boala de piept și apoi moartea l-au împiedicat să-și continue studiile în Germania, cum plănuia.

Scriitorii pe care i-am așezat în „epoca lui Asachi" sunt, în unele privințe, tributari influențelor și directivelor venite de dincolo de Milcov, Heliade fiind în atenția unora dintre ei. Abia cu M. Kogălniceanu, moldovenii vor căpăta un ascendent asupra muntenilor, dând semne a deveni ceea ce spusese Ibrăileanu, „constructorii în cultură". Însă, odată cu Kogălniceanu și cu momentul *Daciei literare* de la 1840, putem vorbi tot mai cu temei de o literatură română unitară, pregătind într-un ritm tot mai rapid unirea spiritelor, finalizată cu Unirea politică de la 1859.

MOMENTUL 1840

Începând aproximativ cu anul 1840, momentul *Daciei literare*, aproape că nu mai putem vorbi de o literatură a muntenilor, de o alta a moldovenilor și de o a treia a transilvănenilor. Prin Kogălniceanu – dar nu numai prin el, redactorul revistei de la Iași fiind doar personalitatea cea mai caracteristică din acest punct de vedere – forțele intelectuale ale românilor de pretutindeni converg spre același țel: unitatea națională, posibilă deocamdată în cultură. Generația de scriitori tineri – cu unele mici excepții, aproape toți între 20-25 de ani – care avea să facă revoluția de la 1848 și apoi Unirea de la 1859, se diferențiază net de cea mai vârstnică. Cu unele divergețe, inerente, însă mai mult de ordin personal și accidental, toți au ferma convingere că unitatea culturală trebuie să preceadă și să netezească drumul unității și independenței naționale. Fenomenul e tipic, într-un fel, pentru tot secolul al XIX-lea, de aici înainte. De la Bariţiu și Andrei Mureșanu până la Coșbuc, Rebreanu, Agârbiceanu sau Goga, ardelenii înșiși – ca să nu mai pomenim de ceilalți – au conștiința clară, unanim acceptată, a apartenenței organice la spiritualitatea românească, luată în întregul ei. Centrul de greutate al mișcărilor culturale și literare se mută, încă din primele decenii ale secolului dincoace de munți, la București și la Iași, sfârșind prin a se localiza ca și definitiv la București . Sunt tot mai mulți ardelenii, dar și moldovenii, care vor accepta că soarele românismului numai de la București putea să răsară. Maiorescu este un ardelean de origină, prin tatăl său, și chiar țăran, prin bunic, dar nimeni nu a observat nici cea mai mică umbră de regionalism în scrisul său. Cel mai caracteristic dintre toți este chiar Slavici, om cu o gândire politică îndeajuns de obtuză cât privește unirea Ardealului cu țara, cum

C-da 40029 coala 13

Scanned with OKEN Scanner

se știe, dar scriitor național prin excelență, trăind printre moldoveni și munteni ca la el acasă. Valorile culturale circulau în mod curent, în cea de a doua jumătate a secolului, dintr-o parte într-alta a Carpaților – Eminescu este chiar simbolul acestei osmoze – și ele au bătătorit bine calea unității politice firești și depline a tuturor românilor, un ideal foarte limpede conturat încă de la 1840 și adus la îndeplinire în 1918.

Kogălniceanu, Bălcescu, Alecsandri, Bolintineanu, Barițiu etc. sunt în primul rând scriitori militanți care își adună forțele pe o aceeași platformă ideologică și estetică, cu totul străini de separatismul unui Asachi, spre exemplu. Ei nu neagă câtuși de puțin opera înaintașilor, dimpotrivă, o laudă. Înțeleg însă să înlăture, odată cu provincialismul, și un anume eclectism exagerat în cultură, să direcționeze literatura spre realitățile naționale, depășind astfel simțitor concepțiile iluministe, poezia neoanacreontică ori idila pastorală, imitațiile de tot felul, spre a transforma scrisul în acțiune și a-l lega astfel tot mai tare de realitatea socială. Deosebirea dintre căința lui Dinicu Golescu, cât privește soarta țăranului și atitudinea unor Bălcescu, Kogălniceanu sau Bolliac față de clasa cea mai oropsită, aceea a muncitorilor pământului, clăcașii, este cât se poate de grăitoare în acest sens. Iar diferența dintre concepția istorică a unui Asachi și aceea a unor Kogălniceanu ori Bălcescu este considerabil de mare, chiar în sensul regăsirii de sine a conștiinței naționale, la momentul redeșteptării ei depline.

Un rol capital îl au în realizarea acestei unificări culturale publicațiile, în primul rând cele editate de Mihail Kogălniceanu. În *Dacia literară*, *Propășirea*, *Steaua Dunării*, *Arhiva românească* etc. nu întâlnim însă numai iscăliturile lui Kogălniceanu, Alecsandri, Negruzi, Russo și ceilalți moldoveni, dar și ale muntenilor N. Bălcescu, Ion Ghica, Gr. Alexandrescu, Cezar Bolliac etc., ca și pe cele ale ardelenilor, August Treboniu Laurian, George Barițiu sau Andrei Mureșanu. În același spirit vor fi redactate și periodicele de la București, *Magazin istoric pentru Dacia*, *Dâmbovița*, *Naționalul* etc., ca și cele scoase de Barițiu, *Gazeta de Transilvania* sau *Foaia pentru minte, inimă și literatură*. În sfârșit, o revistă a românilor emigrați la Paris, după revoluție, va fi *România viitoare*. Tradiția va fi reluată apoi cu *România literară* (1855) a lui Alecsandri.

MIHAIL KOGĂLNICEANU [1]

M. Kogălniceanu reprezintă spiritul critic românesc prin excelență. Revoluționarismul, ambiția și clarviziunea de a impune cu orice preț reformele, mergând până la sacrificiul de sine – „de voi revedea patria vreodată, va fi spre a o sluji și a-i sacrifica viața", scria de la Berlin familiei – sunt ale unui romantic.

[1] MIHAIL KOGĂLNICEANU (6.IX. 1817, Iași – 2.VII., 1891, Paris) se trăgea dintr-o veche familie de răzeși și mai apoi boieri moldoveni, având, printre cronicari, cum am văzut, pe străunchiul Enaki. Tatăl ajunsese la ranguri însemnate grație averii și poate și a însoțirii lui cu Catinca Stavilă, mama scriitorului și a altor nu mai puțin de zece copii, rudă cu domnitorul Mihalache Sturdza, în casa căruia crescuse. Învață carte, românească mai întâi – având coleg pe viitorul său mare prieten Vasile Alecsandri – cu călugărul maramureșan Gherman Vida, acela purtând, se zice, în desaga-i de pribeag, manuscrisul inedit al *Hronicii* lui Șincai, pe care elevul, viitor istoric, o va tipări pentru întâia oară. Își continuă apoi instrucția, mereu în tovărășia lui Alecsandri, la pensionul lui Victor Cuénim, un fost ofițer francez stabilit la Iași, și in institutul de la Miroslava, cu alți profesori străini: Lincourt,

Scanned with OKEN Scanner

se știe, dar scriitor național prin excelență, trăind printre moldoveni și munteni ca la el acasă. Valorile culturale circulau în mod curent, în cea de a doua jumătate a secolului, dintr-o parte într-alta a Carpaților – Eminescu este chiar simbolul acestei osmoze – și ele au bătătorit bine calea unității politice firești și depline a tuturor românilor, un ideal foarte limpede conturat încă de la 1840 și adus la îndeplinire în 1918.

Kogălniceanu, Bălcescu, Alecsandri, Bolintineanu, Barițiu etc. sunt în primul rând scriitori militanți care își adună forțele pe o aceeași platformă ideologică și estetică, cu totul străini de separatismul unui Asachi, spre exemplu. Ei nu neagă câtuși de puțin opera înaintașilor, dimpotrivă, o laudă. Înțeleg însă să înlăture, odată cu provincialismul, și un anume eclectism exagerat în cultură, să direcționeze literatura spre realitățile naționale, depășind astfel simțitor concepțiile iluministe, poezia neoanacreontică ori idila pastorală, imitațiile de tot felul, spre a transforma scrisul în acțiune și a-l lega astfel tot mai tare de realitatea socială. Deosebirea dintre căința lui Dinicu Golescu, cât privește soarta țăranului și atitudinea unor Bălcescu, Kogălniceanu sau Bolliac față de clasa cea mai oropsită, aceea a muncitorilor pământului, clăcașii, este cât se poate de grăitoare în acest sens. Iar diferența dintre concepția istorică a unui Asachi și aceea a unor Kogălniceanu ori Bălcescu este considerabil de mare, chiar în sensul regăsirii de sine a conștiinței naționale, la momentul redeșteptării ei depline.

Un rol capital îl au în realizarea acestei unificări culturale publicațiile, în primul rând cele editate de Mihail Kogălniceanu. În *Dacia literară*, *Propășirea*, *Steaua Dunării*, *Arhiva românească* etc. nu întâlnim însă numai iscăliturile lui Kogălniceanu, Alecsandri, Negruzi, Russo și ceilalți moldoveni, dar și ale muntenilor N. Bălcescu, Ion Ghica, Gr. Alexandrescu, Cezar Bolliac etc., ca și pe cele ale ardelenilor, August Treboniu Laurian, George Barițiu sau Andrei Mureșanu. În același spirit vor fi redactate și periodicele de la București, *Magazin istoric pentru Dacia*, *Dâmbovița*, *Naționalul* etc., ca și cele scoase de Barițiu, *Gazeta de Transilvania* sau *Foaia pentru minte, inimă și literatură*. În sfârșit, o revistă a românilor emigrați la Paris, după revoluție, va fi *România viitoare*. Tradiția va fi reluată apoi cu *România literară* (1855) a lui Alecsandri.

MIHAIL KOGĂLNICEANU [1]

M. Kogălniceanu reprezintă spiritul critic românesc prin excelență. Revoluționarismul, ambiția și clarviziunea de a impune cu orice preț reformele, mergând până la sacrificiul de sine – „de voi revedea patria vreodată, va fi spre a o sluji și a-i sacrifica viața", scria de la Berlin familiei – sunt ale unui romantic.

[1] MIHAIL KOGĂLNICEANU (6.IX. 1817, Iași – 2.VII., 1891, Paris) se trăgea dintr-o veche familie de răzeși și mai apoi boieri moldoveni, având, printre cronicari, cum am văzut, pe străunchiul Enaki. Tatăl ajunsese la ranguri însemnate grație averii și poate și a însoțirii lui cu Catinca Stavilă, mama scriitorului și a altor nu mai puțin de zece copii, rudă cu domnitorul Mihalache Sturdza, în casa căruia crescuse. Învață carte, românească mai întâi – având coleg pe viitorul său mare prieten Vasile Alecsandri – cu călugărul maramureșan Gherman Vida, acela purtând, se zice, în desaga-i de pribeag, manuscrisul inedit al *Hronicii* lui Șincai, pe care elevul, viitor istoric, o va tipări pentru întâia oară. Își continuă apoi instrucția, mereu în tovărășia lui Alecsandri, la pensionul lui Victor Cuénim, un fost ofițer francez stabilit la Iași, și in institutul de la Miroslava, cu alți profesori străini: Lincourt,

Scanned with OKEN Scanner

Însă, datorită temperamentului înnăscut și educației părintești (primită în familie, dar și în mediul german în care s-a format) sau – dacă trebuie să primim ideea lui Ibrăileanu din *Spiritul critic...* – datorită calității lui de moldovean, el este și un pozitiv cumpănit, plin de energie și perspicacitate. Atât în cultură cât și în viața publică, cu greu se poate imagina edificarea României moderne fără aportul lui, mai ales în ceea ce privește actul Unirii de la 1859 și reformele care i-au urmat. A înțeles ca nimeni altul rolul culturii în evoluția, în progresul societății românești, pentru intrarea ei în rândul țărilor europene civilizate. El redactează „foi" cu caracter practic, culege documentele și cronicile de pe la mănăstiri și particulari, le scoate la lumina tuturor prin tipar, arată lumii istoria patriei, cum spune și în *Introducția* la *Dacia literară:* „Istoria

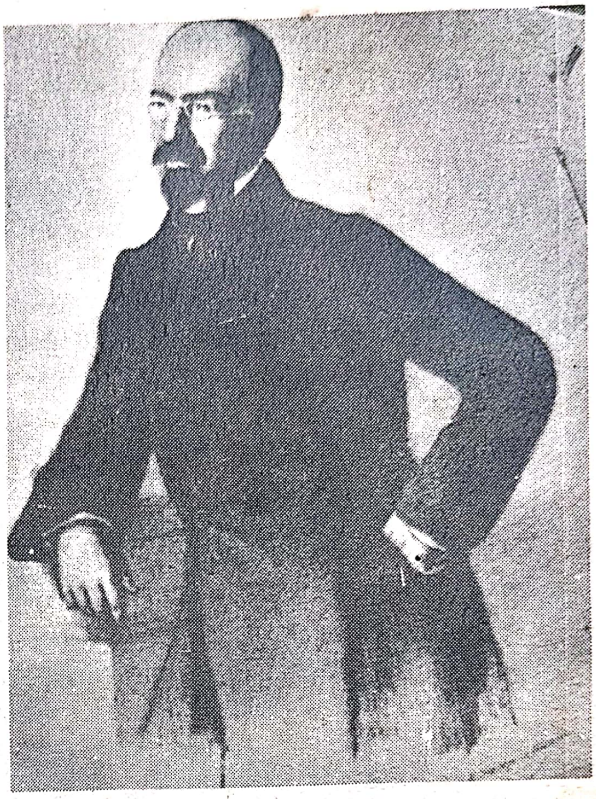

Mihail Kogălniceanu

Chefneuf, Bayard etc., perfecționându-se temeinic în domeniul limbii franceze. Tânărul însă, ca oricare aparținând la protipendada de pe atunci, cunoștea și greaca. Continuă apoi studiile în Franța, la Lunèville, unde era trimis o dată cu cei doi fii ai domnitorului Mihalache Sturdza. Nu stătu mult, mutându-se în Germania, la Berlin, unde urmează cursurile universității de aici, însușindu-și concepțiile unor savanți celebri din domeniul filosofiei, istoriei și dreptului, precum Alexander von Humboldt, Fr. Savigny, E. Gans, L. Ranke. Dovedea încă de pe acum multă înțelepciune și precocitate, cum reiese din corespondența foarte bogată purtată cu cei rămași acasă. Strânge cu hărnicie informații de peste tot și redactează, la numai 20 de ani, în capitala Germaniei, o serie de studii prin care căuta să-și facă neamul și țara cunoscute străinilor: *Moldau und Walachei. Römänische oder Walachische Sprache und Literatur, Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens,* ba chiar și o *Esquisse sur l' histoire, les moeurs et la langue des Cigains, connus en France sous le nom de Bohémiens,* toate apărute la Berlin în 1837. Întors în Moldova, în anul următor, 1838, redactează o vreme *Alăuta românească* a lui Gh. Asachi. Dar, neînțelegându-se cu directorul, care făcea jocul oficialității, după ce mai editează *Foaia sătească a Prințipatului Moldavii,* cu suplimentul *Foaie pentru agricultură,* scoate pe cont propriu importanta revistă *Dacia literară,* în 1840 (19 martie – 23 august, doar trei numere), suprimată de către stăpânire din cauza libertăților prea mari pe care și le lua directorul și, mai în special, din cauza apariției în paginile ei a poeziei cu caracter revoluționar *Anul 1840,* semnată „Gr...scu" (care nu-i altul decât Grigore Alexandrescu). Perseverent în toate acțiunile lui, tânărul publicist continuă să publice la Cantora Foaiei sătești, editura proprie, *Arhiva românească* (1841), *Propășirea* (1844), desființată și aceasta, din înalt ordin, pentru denumirea suspectă și pentru apariția în paginile ei a povestirii cu caracter satiric *Toderică* de Costache Negruzzi. După o altă serie de Almanahuri și "foi sătești", zise de "învățătură și petrecere", editează în sfârșit *Steaua Dunării,* în 1855, destinată campaniei de presă în favoarea Unirii. Tot la Cantora sa, Kogălniceanu tipărește pentru întâia dată *Letopisețele Țării Moldaviei* (1845-1856), reluate într-o a doua ediție, după 1870, volume compacte, utilizabile încă și astăzi, în lipsa unei serii complete de ediții critice. Tipărește un număr însemnat din scrierile contemporanilor săi: Gr. Alexandrescu, N. Bălcescu, Al. Donici, C. Stamati, V. Alecsandri, A. Hrisoverghi, C. Caragiali etc. Împreună cu Alecsandri și Negruzzi preia, în 1840, conducerea Teatrului Național din Iași, unde rolul lui de organizator a fost de prim-ordin, cât privește fixarea repertoriului, constituirea trupelor de actori, costumele, decorurile etc., ca și întemeierea, începând

noastră are destule fapte eroice, frumoasele noastre țări sunt destul de mari, obiceiurile noastre destul de pitorești și de poetice, pentru ca să putem găsi și la noi sujeturi de scris, fără ca să avem pentru aceasta trebuință să ne împrumutăm de la alte nații". Cu o înțelegere clară a lucrurilor, el respinge imitațiile și traducerile din autori obscuri, ca pe o „manie primejdioasă, pentru că omoară duhul național", nu slujesc originalitatea, „însușirea cea mai prețioasă a unei literaturi". Cultura în genere și literatura în special sunt pentru el principalele pârgii în vederea realizării unității politice a românilor de pretutindeni. Asta se dă a se înțelege în *Introducție*, deplorându-se regionalismul îngust și arătându-se că a sosit momentul ca „românii să aibă o limbă și o literatură comună pentru toți". În sfârșit, spre deosebire de vindicativul Heliade și de conformistul, nu mai puțin vindicativ Asachi, Kogălniceanu pune bazele criticii literare cu adevărat nepărtinitoare, când spune: „Critica noastră va fi nepărtinitoare; vom critica cartea, iar nu persoana. Vrăjmași ai arbitrariului, nu vom fi arbitrari în judecățile noastre literare".

Îndrumătorul cultural și omul politic au absorbit însă energiile scriitorului propriu-zis, care, la începuturile sale, se arăta îndeajuns de talentat, așa cum se poate vedea din proza *Iluzii pierdute. Un întâi amor* – scriere juvenilă – unde atitudinea romantică și confesiunea autobiografică se îmbină cu note satirice la adresa salonarzilor și bonjuriștilor ieșeni, imitând superficial moda apusului. Tot așa, în *Nou chip de a face curte* și mai ales în *Fiziologia provincialului în Iași*, întrecută însă de scrierea pe aceeași temă a mult mai talentatului Negruzzi. Având o bună cultură literară și cunoscând, printre primii la noi, opera marelui Balzac – pe lângă mulți alți scriitori occidentali – Kogălniceanu a lăsat și o primă, nedusă la capăt, încercare de roman: *Tainele inimii* (1850) care, judecând-o fie și fragmentar, ar fi putut concura cu, de pildă, *Ciocoii vechi și noi* al lui Nicolae Filimon, prin abila pictură a mediului contemporan ce pare a se contura, deși prezența autorului, ca raisoneur, militant social printre personaje, se face simțită și poate strica sub raportul obiectivității, absolut necesară aici. Prețioasă, chiar din punct de vedere literar – dar lucrul nu a fost în intenția scriitorului — ni se pare nouă astăzi, iubitorilor de autenticitate și spontaneitate, corespondența

---

cu *Dacia literară*, a criticii teatrale. Din 1843 încă, este numit profesor la Academia Mihăileană, cu care prilej deschide festiv cursul de istorie națională, pronunțând celebrul său discurs. Mereu în conflict cu stăpânirea, cum s-a mai văzut, nu i se permit voiaje de studii peste hotare, ba chiar i se fixează, la un moment dat, domiciliu forțat, la Mânăstirea Râșca. În mișcarea revoluționară de la Iași, în 1848, a fost printre primii participanți. De aceea, după înăbușirea ei, este nevoit să fugă peste graniță, o dată cu alții, mai întâi în Bucovina austriacă, de unde făcea cunoscut programul revendicărilor, într-un *Proiect de constituție pentru Moldova*. Mai târziu, când autoritățile i-au permis reintrarea în țară, Kogălniceanu este printre principalii promotori politici ai Unirii din 1859, orator foarte ascultat în Divanurile ad-hoc, susținător al alegerii unui singur domnitor, în ambele țări române, în persoana lui Alexandru Ioan Cuza. Acum omul politic îi absoarbe toată energia: este prim-ministru sub Cuza, împreună cu care, în urma dizolvării Adunării Deputaților, avea să înfăptuiască împroprietărirea țăranilor la 1864, mai înainte de aceasta secularizarea averilor mănăstirești, desființarea clăcășiei, a robiei țiganilor etc. După abdicarea lui Cuza, act ce s-a făcut și cu aprobarea lui, până la sfârșitul vieții, Kogălniceanu rămâne credincios politicii lui liberale, deputat în toate legislaturile, contribuind, împreună cu alți fruntași, la realizarea Independenței și Regatului României.

BIBL.: *Opere*, tom. I, *Scrieri istorice*, ediție critică, introducere și note de Andrei Oțetea, Buc., 1946; *Scrieri alese*, ediție îngrijită de Dan Simonescu, Buc., 1956; *Scrisori. Note de călătorie*, texte prezentate de Aug. Z.N. Pop și Dan Simonescu, Buc., 1967; *Scrieri literare, istorice și politice*, texte și studiu de Geo Șerban, Editura Tineretului, 1967; Maria Platon, *Dacia literară. Destinul unei reviste. Viața unei epoci literare*, Ed. Junimea, Iași, 1974; Alex. Zub, *Mihail Kogălniceanu istoric*, Ibid., 1974.

Scanned with OKEN Scanner

lui Kogălniceanu, voluminoasă, unde descoperim pe moldoveanul cu dorul de țară și de părinți, pe tânărul entuziast, ambițios, avid de a cunoaște și de a se instrui în domenii cât mai diverse, cu ochii deschiși larg la progresul social al occidentalilor, mirându-se, nu o dată, puțintel cam naiv, dar comunicând totul în chipul cel mai natural, fără complexe ale inferiorității la care ne-am aștepta, într-o limbă moldovenească mlădioasă, cu tot cu arhaismele ei de pe alocuri, fermecătoare.

Din tot ce a scris Mihail Kogălniceanu nu ai ce să antologhezi într-o culegere de texte literare reprezentative pentru epoca de la 1848. Cu toate acestea, dezvoltarea artei cuvântului la momentul 1840 îi datorează foarte mult, ca îndrumător și deschizător de noi orizonturi.

ÎNTÂIUL MARE PROZATOR MODERN: COSTACHE NEGRUZZI [1]

Ceea ce nu a izbutit să dea – din pricina politicii care l-a absorbit cu totul, de la un moment dat încolo – Kogălniceanu a izbutit Costache Negruzzi, probabil tocmai pentru că a dus o viață retrasă și politică nu a făcut aproape deloc. Despre el s-ar fi putut foarte bine trata și într-un

C. Negruzzi. Pictură de Negulescu

Aprodul Purice, 1837

[1] CONSTANTIN (COSTACHE) NEGRUZZI (1808, Trifești, j. Iași – 24.VIII.1868, Iași) era fiul lui Dinu Negruț, proprietarul răzeșiei de la Trifeștii Vechi, lângă Iași, om cu dragoste de carte pentru vremea respectivă, dacă judecăm după cărțile pe care le ținea într-un sipet, printre ele aflându-se *Istoria pentru începuturile românilor* de Petru Maior, manuscrise de cronici din Costinești, traduceri din *Cugetările* lui Oxenstierna, *Manon Lescaut* de abatele Prévost etc. Cu un dascăl Chiriac,

capitol anterior, scriitorul fiind și mai în vârstă, cu 9 ani, decât Kogălniceanu. A debutat însă cam în aceeași vreme cu editorul *Daciei literare* și capodopera sa, nuvela *Alexandru Lăpușneanul*, a apărut chiar în primul număr al revistei ieșene din 1840, răspunzând pe deplin deziderateloor exprimate de către directorul ei în *Introducție*. Altminteri, deși părtași la unele acțiuni importante pe plan cultural, cum ar fi de exemplu direcția Teatrului Național, între cei doi nu există nici un fel de afinități temperamentale.

Costache Negruzzi face parte din rândurile boierimii moldovene de țară și de dată mai recentă. Cu drept cuvânt trebuie să vedem în el pe întemeietorul prozei moderne, anticipând, cum va arăta Ibrăileanu, „clasicismul" Junimii de mai târziu. Prin acest Negruzzi, provenit dintr-un vechi răzeș Negruț, om cu mare încredere în învățătura de carte, așezat, conservator, arta prozatorilor români înregistrează un mare pas înainte. Tânăr de tot fiind, își exercita pana mai întâi în mărunta poezie clasic-anacreontică, lăsând totul într-un manuscris intitulat *Zăbăvile mele la satul Sirăuții*. Tot acum mai prelucra, după *Crestomaticul românesc* al lui Teodor Racoce, o istorioară intitulată *Zuma sau descoperirea scorțișoarei tămăduitoare de friguri, adică a hinii* sau traduce – pe lângă Voltaire – chiar un *Canon de rugăciuni către preacuvioasa Paraschiva*, din grecește, pentru mângâierea tatălui său, o dată cu *Pirostria Elenei*, după Marmontel. Scrie, deci, destul de bătrânește, la început, dar nu publică nimic. Caracteristică este întrucâtva, totuși, cartea de debut, *Triizeci de ani sau Viața unui jucători de cărți* (1835) – care nu-i decât o traducere din acum

---

fiul Costache e pus să învețe grecește, în timp ce pentru franceză este dat în grija unui emigrant pe nume Rancovitz. Cititul și scrisul în limba maternă copilul le-a deprins mai mult singur, așa cum își amintește cu umor în *Cum am învățat românește* (pandantul, cât îl privește pe Negruzzi, la heliadesca proză memorialistică *Dispozițiile și încercările mele de poezie*, tot atât de încărcată de umor, între cele două compuneri existând probabil un raport de reciprocitate), fiind destul de mare pentru a putea descifra slovele lui Maior și nesuferind pedanteria pedagogică a lui Enache Alboteanu, profesorul de la Socola. În vremea Eteriei (1821-1822) se afla refugiat cu familia la Chișinău, unde avu și el fericitul prilej de a cunoaște personal pe exilatul Pușkin, marele poet rus. Cu toate că era pe atunci la o vârstă fragedă, 14 ani, întâlnirea s-a dovedit destul de importantă pentru cariera de mai târziu a tânărului, așa cum reiese din povestirea cu caracter memorialistic *Calipso* sau din traducerile pe care le face după *Șalul negru* și *Cârjaliul*. Avea cunoștințe îndeajuns de solide despre clasicii greci, francezi și italieni, traducea, încă de pe când se afla la Chișinău, *Moralicestile haractiruri* după Theophrast, *Memnon* și *Nanine* de Voltaire, fragmentar *Femeile savante* de Molière etc. Ceva mai târziu, evoluează spre romantici și transpune în limba noastră din Victor Hugo *(Maria Tudor, Angelo, tiranul Padovei* etc.), din Byron și Thomas Moore, prin intermediari francezi. În ceea ce privește creația proprie, plănuiește, la început, o *Ștefaniadă*, din care publică doar fragmentul intitulat *Aprodul Purice*, în 1837. Evenimentul capital în *cariera* lui Negruzzi survine în 1840, când îi apare nuvela *Alexandru Lăpușneanul*, în *Dacia literară*. Tot acolo publică *Scene pitorești din obiceiurile Moldaviei* și unul dintre primele studii folcloristice de la noi, *Cântecele populare ale Moldaviei*, documentat și ardent, preludând opera de culegător a lui Alecsandri. Împreună cu Alecsandri și Kogălniceanu preia conducerea Teatrului Național din Iași, în 1840. La mișcarea de la 1848 nu participă, arătându-se rezervat, retras la moșie sau ocupând unele funcții în administrație. Același conservatorism l-a împiedicat să fie un susținător activ al Unirii, pe care o dorea totuși din suflet, „rostribus et unguis". Când se hotărăște să-și adune operele într-un volum, îl intitulează sever și umoristic *Păcatele tinerețelor*, apărut în ediție definitivă abia după moarte, prin grija lui Alecsandri, schița sumarului fiind totuși alcătuită de autor încă din 1857: *I. Amintiri din junețe, II. Fragmente istorice, III. Neghină și pălămidă, IV. Negru pe alb. Scrisori către un prieten.*

BIBL.: *Scrierile lui Constantin Negruzzi*, vol. I-III, cu o prefață de V. Alecsandri, București, 1872 – 1873; Liviu Leonte, Opere I-III etc. (îngrijite de...) Ed. Minerva, E. Lovinescu, *Costache Negruzzi, Viața și opera lui*, Buc. Ed. Minerva, 1913; Al. Piru, *Costache Negruzzi*, Editura Tineretului, 1968.

obscurii V. Ducange și Dinaux*, – și, mai mult, *Aprodul Purice* (1837) – prima evocare a trecutului istoric românesc făcută anume într-o operă beletristică, dacă nu punem la socoteală pe atunci neștiuta *Țiganiadă* a lui Ion Budai Deleanu. Chiar și aici însă, dacă privim lucrurile de la nivelul operei sale mature, în poemul inspirat după cronicile lui Ureche și Neculce, Negruzzi homeriza îndeajuns de superficial și artificial, deși versificația ne apare ca ireproșabilă. Aceasta era și părerea lui când, mai târziu, în scrisoarea *De ce țiganii nu sunt români*, punea, autoironic, pe bunul și cu totul incultul său vecin de moșie Bogonos să se înveselească de „anecdotul" lui istoric. Cu toata fluența stihurilor, și un *Marș al lui Dragoș*, inspirat din baladele populare, poate și de exemplul lui Costache Stamati, nu se ridică la un nivel prea înalt:

Optzeci de oi despoaie
Și prin frigări le pun;
Din surle de cimpoaie
Pădurile răsun.
Vitejii se așează
Pe lâng-un mare foc
Și Dragoș ospetează
Cu dânșii la un loc.

Înfățișarea haiducească a voievozilor o vom găsi la Eminescu și tradiția e prelungită până la Sadoveanu, care pune pe Ștefan cel Mare să ospăteze cu vânătorii sub poală de codru verde, în preajma Ceahlăului. Negruzzi este însă informat la zi în ceea ce privește mișcarea literelor europene și, pe lângă operele lui Hugo, are în fața sa cărțile lui Prosper Mérimée, fiind capabil să-și descopere adevăratu-i talent, care este în direcția prozei clasice, de unde ascuțimea observației și o anume configurare a ceea ce numim „witz".

Chiar în *Zoe*, prima sa nuvelă tipic romantică, de remarcat rămâne detașarea observatorului, pictura moravurilor, a mediului împestrițat al Iașului din prima jumătate a veacului trecut. Melodrama (fată săracă sedusă de un filfizon bogat, moartea-i tragică prin sinucidere etc., cu totul în gustul contemporanilor, dovadă că Ioan Catina o putea transpune pe scenă, accentuând tocmai latura lacrimogenă) rămâne oricum pe planul al doilea, ca și tragedia prințului Hipolit din *O alergare de cai*, cealaltă nuvelă romantică a lui Negruzzi. Tablourile de epocă, societatea nobilimii rusești, cu jocuri și defilări hipice de altădată, sunt executate cu mare acuratețe. Detașarea e și mai evidentă în cea de a doua povestire când, în final, naratorul, deloc străin de „witz"-ul romantic, aruncă un văl de melancolie și totodată ironic asupra trecutului fără întoarcere, luând drept martoră a confesiunii o bătrânică de vârsta lui și invitând-o a recunoaște în chipurile povestirii – dacă mai e posibil – strălucirea vieții de altădată, zburdalnică și neștiutoare.

În *Scrisori*, Negruzzi rămâne fundamental clasic. Labruyeriană este de exemplu *Fiziologia provincialului*. Insul necioplit, înfumurat, țărănos, „încotoșmănat într-o grozavă șubă de urs", cu „arnăut în coada droșcii, înarmat cu un ciubuc încălăfat și lulea ferecată cu argint", este o figură lesne de recunoscut: „gras și gros, are fața înflorită, favoriții tufoși și musteți resucite". Unele dintre scrisori au caracter memorialistic, ca și cele ale lui Ion Ghica de mai târziu, cu care Negruzzi

* Dinaux nu e decât pseudonimul comun al altor doi francezi, J.B. Gouboux și J.F. Beudin.

Scanned with OKEN Scanner

se poate compara într-un chip foarte onorabil: *Catacombele mânăstirii Neamțu, Calipso, Preumblare, Pelerinagiu, Băile de la Ems* etc. De altă parte, *Păcală și Tândală* este o subtilă țesătură de proverbe puse cap la cap într-o suită savantă – alta decât aceea folosită de tehnica lui Anton Pann – debitate cu o plăcere pur lingvistică, prin răsturnarea în fața spectatorului-cititor a unui sac sau a unui car întreg de maxime și proverbe, sintagme exprimând adevăruri valabile în orice loc și în orice timp, strălucitoare prin șlefuirea multiseculară a verbului, prin excelență pitorești totodată, dovadă sigură că artistul a intuit secretele cele mai adânci ale idiomului național. În *Iepurărie* se tratează despre psihologia poltronului, ca în cutare schiță cehoviană. În *Istoria unei plăcinte* se relatează, fără amărăciune și înverșunare – abia numai cu o secretă, bine mascată aversiune față de obiceiurile fanariote, de care am rămas puternic marcați, iată, și până astăzi – povestea grotescă a unui boier ajuns vornic mare, pur și simplu pentru că avusese ideea de a se prezenta la palat cu o magnifică, pantagruelică plăcintă, ornată din belșug cu gogoși, însoțind totul de sunetele meterhanelei, după ce studiase în prealabil preferințele culinare ale lui vodă. Ca și în *Alexandru Lăpușneanul*, prezența gloatei prin preajma ceremoniei e sugerată de versurile ce se aud pe la porți, scandate în cor, cum procedează întotdeauna mulțimea pe stradă:

Cu plăcinți, cu gogoșele,
Te făcuși vornic, mișele.

În *Pentru ce țiganii nu sunt români* asistăm cu umor la anacronica desfășurare a ideologiei învechitului boier Bogonos – vecinul de moșie al povestitorului, cel care se lăuda a fi gustat, făcând mare haz, *Aprodul Purice* – rămas la *Alixăndrie* și la *Viețile sfinților* și care nu crede o iotă din cele citite în studiul lui Kogălniceanu despre asupritul neam de robi (*Esquisse sur l' histoire, les moeurs et la langue des Ciganins, connus en France sur le nom de Bohémiens*, Berlin, 1837, de va fi citit sau numai va fi auzit de la alții ce stătea scris acolo), ci ține cu tărie la o fantastică legendă pe care a aflat-o în cine mai știe ce hârțoagă veche. În sfârșit, în *Au mai pățit-o și alții* – istoria comică a unui boier mai în vârstă, consolat cu aceste vorbe din titlu, de către amicii de wist, când își află prea tânăra-i soție în brațele unui amorez – Negruzzi atinge arta lui Caragiale din schițe, prin conciziune și desăvârșita caracterizare comportamentistă a personajelor. (Nu întâmplător autorul *Scrisorii pierdute* o reproducea în *Epoca literară* pe 1896).

În *Alexandru Lăpușneanul*, Negruzzi atinge perfecțiunea capodoperei. Prima nuvelă istorică românească, creată de el, n-a fost întrecută de nimeni până acum, nu numai ca nuvelă istorică, ci și ca nuvelă în general. Atent la complexitatea lui Victor Hugo, citind cu un ochi expert pe Prosper Mérimée, scrutând mai cu seamă conciziunea stilului cronicăresc, prozatorul realizează în numai 20 de pagini de carte concentrarea materiei unei drame și, poate, chiar a unui roman. Romantică, prin subiect și prin anume câteva procedee, nuvela lui Negruzzi se bucură totuși de un echilibru clasic în compoziție și în observarea caracterelor.

Sensul operei iese limpede din confruntarea textului cu cronica lui Ureche – unde își are izvorul de informare (dar și în aceea a lui Miron Costin, cum se va vedea) – și cu cele afirmate de autor, într-un chip direct, teoretic am zice, în *Scrisoarea XIX: Ochire retrospectivă*, apărută cinci ani mai târziu, în 1845. În timp ce cronicarul, cu vechea-i mentalitate feudală, vedea în Lăpușneanu un domn crud, omorâtor de

Scanned with OKEN Scanner

boieri și atâta tot, Negruzzi, modern, înțelege adânc conflictul esențial al epocii. Luptele necurmate dintre partidele boierești, schimbările dese de domnie, tendințele dezagregante ale clasei dominante duceau țara la mare risipă. Devine astfel explicabilă ivirea unui oarecare Petre Stolnicul, „om prost" și necunoscut, însă ager, care, „cu sabia răzbunării", să încerce a restabili puterea voievodală. Acesta este Lăpușneanu. El trăiește însă o dramă, pentru că, nesprijinindu-se pe popor, pe răzeșime (ca altădată Ștefan cel Mare), ci numai pe fierul tăietor de capete, va cădea inevitabil, asemenea shakespearianului Richard al III-lea. Personajul este pus așadar, sub condiția istorică, altfel spus sub semnul Destinului. În chipul acesta se păstrează intactă capacitatea de ură și cruzime a eroului la adresa boierilor, chiar plăcerea diabolică și maladivă de a vedea curgând șiroaie sângele pe lespezile de piatră sau aceea de a oferi doamnei sale ceea ce el numește „un leac de frică", macabra piramidă de capete retezate. Acestei puteri de a urî enorm și a extermina fără milă îi sunt subordonate toate celelalte trăsături ale caracterului: inteligența, viclenia, diplomația, prefăcătoria, chiar observarea raportului dintre boieri și mulțime, vizibilă în replica: „Destul ați muls voi țara, am să vă mulg și eu pre voi", sau cealaltă, rămasă celebră, ieșită acum din text și utilizată în diferite împrejurări: „Proști, dar mulți!".

Ca orice tiran de tip feudal, Lăpușneanu nu e pus să vorbească mult. Marele talent al prozatorului este de a sugera totul prin notarea sobră a câte unui gest revelator sau a câtorva amănunte fiziognomice săritoare în ochi. Caracterul este reliefat apoi cu mare pregnanță prin încadrarea lui perfectă în contextul narațiunii și în chiar centrul conflictului, între lăcomia, fățărnicia și poltroneria lui Moțoc și slăbiciunea femeiască a doamnei Ruxandra. Înconjurat de atâtea adversități, pe care caută să le înlăture cu orice preț, bolnav în cele din urmă pe moarte, otrăvit și înjunghiat cu sânge rece, personajul sfârșește prin a deveni problematic și ura lui, neputincioasă acum, ajunge la paroxism: „M-ați popit voi, dar de mă voi îndrepta pre mulți am să popesc și eu! Iar pe cățeaua asta voi s-o tai bucăți împreună cu țâncul ei, ca să nu mai asculte de sfaturile boierilor și dușmanilor mei".

Cu mult înainte de Rebreanu, dar cu un condei tot atât de abil, Negruzzi înfățișa învălmășeala gloatei, convulsiile ei oarbe, capabilă de acțiuni sângeroase, dictate de momentul critic. Scena morții lui Moțoc, linșat de mulțimea răzvrătită – necesară neapărat fundalului istoric al narațiunii – este împrumutată din cronica lui Miron Costin, unde se povestește într-un chip asemănător moartea năprasnică a boierului Batiște Veveli, sfâșiat de gloată, dezlănțuită ca o „hidră" cu multe capete. Iată pasajul în chestiune din cronica lui Costin:

„Unii hăicăiau, alții suduiau și jecuiia. Și acolo au strigat spre Batiște să le dea, carele era aproape de Alexandru Vodă, văzând strigarea pre sine. Ce nu știa domnia de grijea lui, ce de grijea sa și numai ce i-au dzis să se depărtedză de dânsul. Și așea l-au apucat și l-au dat pre mâna țăranilor. Nespusă vrăjmășia prostimii! Și așea, fără nici o milă, de viu, cu topoară, l-au făcut fărâme".

Cât privește sursa cea dintâi, cronica lui Ureche, cu paragraful referitor la cea de a doua domnie a lui Alexandru Lăpușneanu, este cazul să observăm că scriitorul modern a descoperit „in nuce" nucleele nuvelei sale. Când, venind cu întăriri din partea împărăției turcești, Lăpușneanu este întâmpinat, la Tecuci, de o delegație de boieri, în frunte cu vornicul Moțoc, spre a-i spune, din partea lui Tomșa, că țara nu-l vrea și nici nu-l iubește, tiranul are o vorbă memorabilă: „De nu mă vor, eu îi

Scanned with OKEN Scanner

voiu pre ei și de nu mă iubescu, eu îi iubescu pre dânșii și tot voiu merge, ori cu voie, ori fără de voie". De notat, în sensul evoluției în spre „beletristică" a primei cronici în limba română: Ureche se ține foarte strâns de izvorul slavon, cronica lui Eftimie, ca și de aceea a lui Azarie care, necunoscând opera predecesorului său, i se suprapune. Însă nicăieri, în textele slavone, nu e notată fraza în stil direct cu vorbele lui Lăpușneanu pe care le-am reprodus mai sus, vorbe care definesc cât se poate de bine caracterul *personajului* (căci în cronica lui Ureche deja Lăpușneanu începe a deveni un...personaj, în vreme ce în textele slavonești rămâne cu totul abstract). Fără îndoială, cronicarul (ca și în cazul portretului lui Ștefan cel Mare, în acela al lui Bogdan cel Orb sau în acela al lui Iliaș Rareș Turcitul – toate cu un foarte pronunțat caracter... beletristic, derogând de la simpla mențiune – riguroasă de altminteri, dar uscată, rece – din cronicile slavone) este atent la tradiția orală, la ce „zicu" oamenii cei bătrâni. Dovadă propria sa mărturie, când este să însemne o altă propoziție memorabilă ieșită din gura lui Lăpușneanu, pe care prozatorul de peste veacuri, intuindu-i valoarea de artă a cuvântului, o pune și pe aceasta ca *motto* la cel de al IV-lea și ultimul capitol al nuvelei: „De mă voi scula, pre mulți am să popesc și eu". Iată pasajul din cronica lui Ureche, iarăși de negăsit în izvorul slavon căruia îi este mai totdeauna fidel:

„*Zicu unii* (se spune din bătrâni, n.n.) că și moartea lui Alixandru vodă au fost cu înșălăciune, că el mai înainte de moartea lui, văzându-se în boală grea ce zăcuse și neavându nădejde de a mai firea viu, au lăsat cuvântu episcopilor și boiarilor de-l vor vedea că iaste spre moarte, iară ei să-l călugărească. Deci văzându-l ei și leșinându și mai mult mort decât viu, după cuvântul lui, l-au călugărit și i-au pus numele de călugărie Pahomie. Mai apoi, daca s-a trezit și s-au văzut călugăr, *zic să fie zis* (spun oamenii, dar n-am găsit scris în cărți vechi, cf. lat. *dicunt, n.n.*) că de să va scula va popi și el pre unii".

Acum devine limpede că elementul „beletristic" se constituie mai degrabă pe temeiul tradiției orale, decât al documentului scris. Dovadă contrastul... semantic dintre cele două semnificații ale cuvintelor *a voi* și *a iubi* („Dacă nu mă vor, eu îi *voi*... și de nu mă iubesc, eu îi *iubesc*), respectiv *a popi* – foarte frecvent și până în zilele noastre cu această dublă semnificație – („De mă voi scula, pre mulți *am să popesc*...").

Mult mai „cuminte" decât un Walter Scott, un Alexandre Dumas sau Victor Hugo – despre care avea cunoștință cu de prisos – spirit mai pozitiv, Negruzzi intuiește totuși libertatea artistului în ficțiune, aflându-și justificarea chiar în cronica lui Ureche. Așa se explică sobrietatea relatării și perfecta obiectivitate a primului evocator romantic al trecutului nostru istoric (nu neapărat „de glorie" etc., cum sună sloganurile din timpul nostru). Nici Sadoveanu nu l-a urmat în această totală detașare a stilului, o dată cu echilibrul perfect al compoziției.

Însă și la Negruzzi, culoarea istorică este prezentă, realizată cu o mare economie de cuvinte. Nu atât vocabularul care, prin forța lucrurilor, nu se mai folosește azi, bunăoară denumirile consacrate vestimentației: *zobon, benișel, felendreș, samur, surguciu, filaliu, junghiu* (=stilet) etc., cât mai ales cuvintele a căror semnificație a evoluat, alături de câteva fonetisme și construcții sintactice arhaice, au o funcție stilistică bine precizată. Limba rămâne însă departe de sursa cronicărească (apar chiar anume neologisme) și cele câteva abateri rămân perfect inteligibile în context. Asemenea tuturor romanticilor, scriitorul știe foarte bine că

Scanned with OKEN Scanner

nu trebuie să-și pună cititorii în dificultate, arhaicitatea trebuind să fie abia sugerată. Exemplul lui Negruzzi va fi urmat, în acest sens, cu mare succes de către Sadoveanu în romanele sale istorice de mai târziu. Descrierile de epocă sunt minime – arta cuvântului având *a spune*, în primul rând, nu *a picta* – torentul epic desfășurându-se, în consecință, liber de orice piedică. (Ceea ce nu-i va izbuti pe deplin lui Odobescu, imitatorul declarat al lui Negruzzi, înclinat mai curând spre arheologie). Câteva amănunte vestimentare ori enumerarea bucatelor aduse la sângerosul festin, făcute, cum zice G. Călinescu, „cu o pensulă flamandă", sunt absolut suficiente. Într-un singur loc apare o descriere tipic romantică, scurtă de tot:

„Cetatea (Hotinului, n.n.) era mută și pustie ca un mormânt de uriaș. Nu se auzea decât murmura valurilor Nistrului ce izbea regulat stâncoasele ei coaste, sure și goale, și strigătul monoton al ostașilor de strajă, care întru lumina crepusculului se zăreau răzimați pe lungile lor lance".

Meritorii, chiar prin comparație cu Alecsandri, sunt piesele comice ale lui Costache Negruzzi, mai mult niște farse localizate, *Cârlanii* și *Muza de la Burdujăni*, prin vioiciunea dialogului și printr-un fel de convenționalism grațios al satirei, cu totul în gustul epocii, în care creatorul Coanei Chirița va excela foarte curând. Ele nu au însă perfecțiunea, profunzimea și subtilitatea prozelor, a celor de evocare istorică, *Alexandru Lăpușneanul*, nuvela capodoperă, sau a schiței despre riga Poloniei și plăieșii de la Cetatea Neamțului, dramatizată de Alecsandri sub titlul *Sobieski și românii*, și cu deosebire a „scrisorilor" din *Negru pe alb*. Autorul însuși pare a fi conștient de valoarea unor asemenea producții, trecându-le, odată cu versurile, în secțiunea intitulată *Neghină și pălămidă* din atât de inspirat-autocritic și ironic-umoristic titlu al întregii sale opere, *Păcatele tinereților*.

Un militant romantic pentru redeșteptarea neamului său: Nicolae Bălcescu [1]

Cum atât de convingător arată G. Călinescu, Nicolae Bălcescu este, ca și Kogălniceanu, însă cu mai multă ardență, un „mesianic pozitiv". Asemenea marelui său contemporan moldovean, și el vede argumentarea drepturilor românilor sub soarele lumii numai prin istorie și prin eliberarea din aservire multiseculară a

[1] NICOLAE BĂLCESCU (23.VI.1819, București – 29.XI.1852, Palermo) era fiul lui Barbu Petrescu și al Zincăi Bălceasca, proprietari ai unei moșioare la Bălcești, pe Topolog, în actualul județ Argeș. Își începe învățătura cu un dascăl adus în casă, de grecește mai întâi, apoi urmează Colegiul Sf. Sava, distingându-se foarte de timpuriu ca un studios în domeniul istoriei (mărturia lui Ion Ghica). În 1838 se înrolează ca voluntar în armată, cu gradul de iuncăr, nevoit fiind însă a se retrage curând, deoarece autoritățile militare nu vedeau cu ochi buni cursurile de istorie națională pe care tânărul luase inițiativa de a le organiza printre ofițeri și ostași. Curând îl aflăm participând la complotul condus de Dimitrie Filipescu (din care mai făceau parte Eftimie Murgu, profesorul de la Sf. Sava, Marin Serghiescu, D. Macedonski, unchi al poetului de mai târziu, fost căpitan în armata lui Tudor Vladimirescu și alții) urmărindu-se răsturnarea domniei lui Alexandru Ghica, proclamarea drepturilor omului printr-o constituție, abolirea clăcășiei și chiar instaurarea unei republici. După descoperirea și reprimarea mișcării, Bălcescu fu întemnițat pentru trei ani, la Mărgineni, în condiții grele care îi vor zdruncina sănătatea. Eliberat în aprilie 1842, se consacră tot mai mult studiilor de istorie și își începe activitatea de scriitor publicând, în revista lui Kogălniceanu de la Iași, *Propășirea*, în 1844, studiul *Puterea armată și arta militară de la întemeierea Principatului Valahiei până acum*. În colaborare cu August Treboniu Laurian, scoate la București *Magazin istoric pentru Dacia* (1845-

țărănimii, confundată, la amândoi, cu însuși poporul român. Însă, în timp ce Kogălniceanu este un animator cultural, dublat de un om politic rece și calculat, meditând îndelung reformele, spre a avea mai mulți sorți de izbândă în împrejurările date, Bălcescu este un temperament violent, fugos romantic, deși, altminteri, cu un crez revoluționar bine definit, anticipator de noi forme de organizare socială, ce s-au dovedit valabile și necesare. Nu avea diplomația șireată a Brătienilor, mai practic-lucizi, foarte pragmatici în politică, avea însă o fanatică încredere în energiile care zac în popor și care se cer răscolite la această răscruce de veac a

1846), publicând foarte importante, chiar și pentru zilele noastre, documente și studii istorice. Aici, Bălcescu tipărește și o substanțială completare la lucrarea apărută în *Propășirea*, intitulată *Puterea armată și arta militară la moldoveni în timpul măririi lor*, o expunere de principii ale istoricului intitulată *Cuvânt preliminariu despre izvoarele istoriei românilor*, câteva scurte monografii: *Ioan Tăutul, Miron Costin, Spătarul Ioan Cantacuzino*, ca și articolul *Despre starea socială a muncitorilor plugari în Principatele Române în deosebite timpuri*. Participa cu consecvență la toate întrunirile Societății "Frăția", înființată de el, de Ion Ghica și Christian Tell, pregătind în ascuns revoluția. În același scop, țintind unirea forțelor tuturor românilor, călătorea în Moldova și în Transilvania, luând contact cu mai toți intelectualii patrioți ai vremii. În 1846 era la Paris, pentru studii și strângeri de documente, pe cont propriu, sau ascultând, o dată cu alți tineri români aflați acolo, înflăcăratele cursuri ținute la Collège de France de către Jules Michelet, Edgar Quinet și Adam Mickiewicz. Se reîntâlnea cu Ion Ghica, apoi cunoștea din nou pe Kogălniceanu, pe Costache Negri, C.A. Rosetti, frații Brătieni și mulți alții. Lua parte la constituirea Societății Studenților Români din Paris patronată de însuși Lamartine. Revoluția din februarie 1848 îl găsește tot la Paris – după o scurtă călătorie în Italia împreună cu Vasile Alecsandri – amestecat în mulțimea care manifesta pe străzi și lua cu asalt Palatul Tuileriilor. Triumfător și simbolic, Bălcescu smulgea un petic de catifea roșie de pe tronul lui Louis Philippe și-l trimitea poetului la Mircești. În 1848, în iunie, este în mijlocul evenimentelor de la București, susținând cu ardoare aplicarea articolului 13 din *Proclamația de la Izlaz*, care prevedea împroprietărirea țăranilor clăcași și exproprierea marilor moșieri, principala garanție a victoriei revoluției, în concepția lui, cum deducem din articolul *Despre împroprietărirea țăranilor*, publicat în *Poporul suveran*, organul oficial al revoluției și al guvernului provizoriu din care făcea parte. După înăbușirea mișcării și arestarea guvernului provizoriu, Bălcescu izbutește să treacă în Transilvania unde duce tratative insistente cu revoluționarii de aici, cu maghiarii conduși de Kossuth și generalul Bem, mai ales cu românii care aveau în fruntea lor pe Avram Iancu, în speranța unei înțelegeri și regrupări de forțe, care ar fi fost, după el, singura garanție a victoriei, știut fiind că Austria nu va întârzia să apeleze la ajutorul Rusiei țariste, jandarmul Europei, cum s-a și întîmplat. Însă cele două părți manifestau divergențe și tendințe autonome, fapt care grăbește sfârșitul dezastruos sub loviturile armatelor imperiale. Din Ungaria, Bălcescu pleacă la Paris, unde întâlnește emigrația română, în 1849, măcinată și aceasta de felurite intrigi și neînțelegeri. În ceea ce îl privește, caută a concilia spiritele pentru cauza comună și editează în acest scop revista *România viitoare*, destinată „să apere revoluția noastră și să pregătească alta nouă". Aici va publica articolul-studiu *Mersul revoluției la români*, cât și poemul în proză, romantic și patriotic – pe care cei mai mulți istoriografi îl vor atribui mai târziu lui Alecu Russo – *Cântarea României*. Întreprindea acum necurmate demersuri diplomatice pe lângă marile puteri occidentale, la Paris și la Londra îndeosebi, scriind în acest scop și studiul *Question économique des Principautés Danubiennes*. Descurajat de multe insuccese în acest sens, minat de boala de piept de care suferea, știindu-și sfârșitul apropiat, Bălcescu încearcă a se întoarce în patrie, în vara anului 1852, însă autoritățile îi refuză intrarea și revoluționarul este nevoit să ia calea întoarsă și să se stabilească, la sfatul medicilor, în Italia, la Palermo, unde va muri curând, la 29 noiembrie 1852, la numai 33 de ani, fără a avea lângă el, în ultimul ceas al vieții, pe nimeni, rude sau compatrioți, astfel încât osemintele lui vor fi astrucate în groapa comună a morților săraci. Opera sa principală *Românii supt Mihai Voevod Viteazul* a rămas neterminată. Manuscrisul ei va fi publicat mai târziu prin grija lui Al. Odobescu, în 1878: *Istoria românilor subt Mihai Vodă Viteazul*.

BIBL.: *Opere*, București, 1953; *Opere alese*, ediție îngrijită de Andrei Rusu, vol. I-II, București, 1960; *Opere*, vol. IV, ediție de G. Zane, București, 1964.

Tudor Vianu, *Tehnica basoreliefului în proza lui N. Bălcescu*, în *Problemele metaforei și alte studii de stilistică*, București, 1957; Paul Cornea, *Nicolae Bălcescu, democratul revoluționar și scriitorul*, în *Studii de literatură română modernă*, București, 1962.

Scanned with OKEN Scanner

redeșteptării noastre naționale. După dânsul, revoluția de la 1848 era continuarea firească a revoluției lui Tudor de la 1821. Ea nu urma neapărat modele străine și cu atât mai mult nu putea să fie lucrarea exclusivă a unor personalități ale timpului, ci rezulta din însăși mișcarea poporului român în istorie. Chiar dacă înnăbușită pentru moment, cu siguranță ea va fi biruitoare în viitorul mai mult sau mai puțin îndepărtat. De altă parte, credea marele gânditor revoluționar, românii nu au de așteptat aproape nimic de la marile puteri străine sau de la capetele încoronate ale imperiilor de moment. Ei trebuie să forțeze propriul lor destin bizuindu-se pe ceea ce au, energiile trebuitoare renașterii naționale aflîndu-se înlăuntru și învățându-se folosul lor din istorie. Toate scrierile lui Bălcescu, de la *Puterea armată* până la *Românii supt Mihai Voievod Viteazul* sunt străbătute de această mare, nobilă idee, susținută cu argumente dintre cele mai solide, mai convingătoare și înfățișată totodată cu o pană vibrantă.

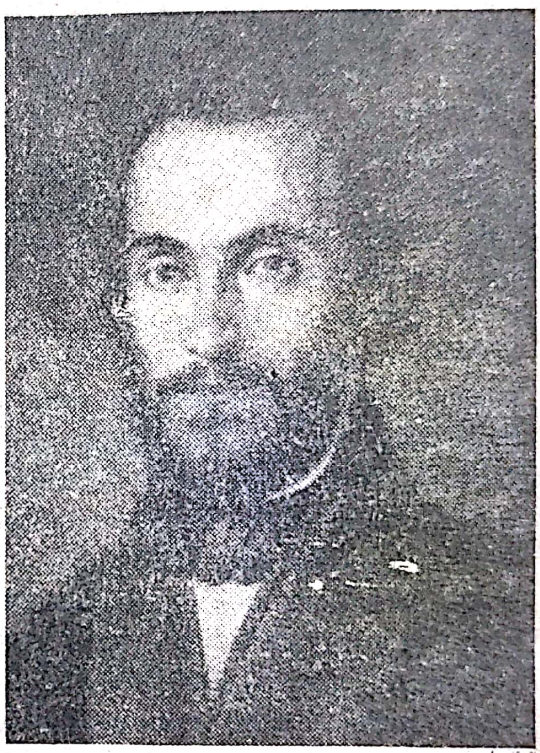

Nicolae Bălcescu

Alegerea subiectului în *Românii supt Mihai Voievod Viteazul* nu este deloc întâmplătoare. Pentru Bălcescu, înaintea tuturor revoluționarilor de la 1848, Mihai Viteazul era simbolul luptei de eliberare națională și al unității teritoriale a românilor, pe care energicul principe o înfăptuise pentru o scurtă vreme în anul 1600. În același timp însă, după cum arată și titlul general, ca și conținutul celor 6 cărți, intitulate la rândule: *Libertatea națională, Călugărenii, Robirea țăranului, Unitatea națională, Mirăslău* și *Gorăslău* (manuscrisul se oprește în fața capitolului 33 din cartea a V-a) opera înfățișează istoria în chipul cel mai modern pentru epoca respectivă, vastă frescă a vieții poporului român proiectată în timp. Ideea centrală rămâne aceea că atâta vreme cât s-a sprijinit pe popor eroul de la Călugăreni a repurtat biruințe dintre cele mai strălucite. Dar când, sub influența boierilor mari latifundiari, a dat „legământul" de tristă amintire, steaua viteazului a început să decline. Aceasta este lecția istorică pe care autorul înțelege să o pună în fața cititorilor săi, totodată și posterității, nu altceva decât o pledoarie fierbinte strâns legată de mișcarea revoluționară de la 1848.

Documentarea este considerabilă pentru timpul respectiv, amănuntele cele mai revelatoare (inclusiv portretul „clasic" al eroului, descoperit într-o celebră mapă cu portrete de domni români, la Biblioteque Nationale din Paris) sunt răscolite, scoase din arhive și desfășurate cu generozitate în fața cititorului pentru a convinge total, mai întâi prin obiectivitate, autorul scrierii fiind îndeajuns de aspru cu eroul pe care îl admira superlativ. În același timp însă, elevația spiritului, tonul solemn de un retorism înalt patetic, abia reținut de stavilele documentului, fac din

Scanned with OKEN Scanner

Românii supt Mihai Voievod Viteazul o capodoperă a literaturii noastre (sunt și istorici literari care, scrutând exclusiv *conținutul* și scopul lucrării, o consideră ca nefăcând parte din beletristică, simplă scriere de *știință* a istoriei), unică în felul ei, cu neputință de atins de însuși Hasdeu, care, în *Ion Vodă cel Cumplit* – scriere cu totul remarcabilă și aceasta – venea pe urmele lui Bălcescu. Palide, neînsemnate, stângace par astăzi, prin comparație, operele beletristice propriu-zise, compuse pe această temă, piesele de teatru ale unor Asachi, Bolintineanu, Aricescu, *Mihaida*, epopeea lui Heliade, imposibilă din punctul de vedere al limbii, prodigioasele prin întindere și număr compuneri ale lui Pelimon și ale tuturor celor care i-au urmat, până în zilele noastre. Într-atât este de adevărat ca documentul istoric, făcut viu, emoționează mai mult decât ficțiunea pură și simplă. Gândirea revoluționarului și istoricului echilibrează avântul romantic și, am zice, mistic-providențialist, de tip Cantù sau Mazzini, eventual Șincai, deloc în cel arhaic românesc și cronicăresc, cu tot marele respect pe care Bălcescu îl acordă înaintașilor săi întru condei. Stilul frumos solemn ținteşte spre o construcție grandioasă a discursului, unde exordiul se infiltrează totdeauna în documentație și unde desfășurarea faptelor e făcută cu ochiul strategului și al omului de știință, dar e adusă în prim-plan de pana unui romancier și a unui poet din spița lui Miron Costin. Descrierile se fac din unghiul de privire cel mai înalt, al generalului și cartografului, totodată al poetului mesianic, cu respirația largă a frazei, punând sub ochi fragmente epopeice și pasteluri panoramice vaste, devenite simbolice. Așa sunt realizate tablourile vii, spre exemplu bătălia de la Călugăreni, ori extraordinara, vibranta descriere a Ardealului. Frazele aluvionante, arborescente, bine cadențate, învăluitoare, dau gravitate paginilor și reține fiorul liric în limitele severe ale unei mărturisiri făcute parcă în numele tuturor oamenilor și al lui Dumnezeu. Acest mesianism providențialist lasă sentimentul net al stilului profetic înalt, cum limpede ne putem da seama chiar de la primele șiruri:

„Deschid sfânta carte unde se află înscrisă gloria României, ca să pun înaintea fiilor ei câteva pagine din viața eroică a părinților lor. Voi arăta acele lupte uriașe pentru libertatea și unitatea națională, cu care românii, supt povața celui mai vestit și mai mare din voievozii lor, încheiară veacul al XVI-lea".

Iată acum și amplul acord descriptiv prin care se deschide cartea a VI-a, consacrată Unității de neam. Ardealul este văzut ca o cetate a românismului:

„Pe culmea cea mai înaltă a munților Carpați, se întinde o țară mândră și binecuvântată între toate țările semănate de Domnul pre pământ. Ea seamănă a fi un măreț și întins palat, cap d-operă de arhitectură, unde sunt adunate și așezate cu măiestrie toate frumusețile naturale ce împodobesc celelalte ținuturi ale Europei, pe care ea cu plăcere ni le aduce aminte. Un brâu de munți ocolesc, precum zidul o cetate, toată această țară, și dintr-ânsul,ici-colea, se desface, întinzându-se până în centrul ei, ca niște valuri proptitoare, mai multe șiruri de dealuri verzi, nalte și frumoase, mărețe piedestaluri înverzite, care varsă umele lor de zăpadă peste văluri și lunci...".

Istoriografia comunistă a făcut din figura lui Nicolae Bălcescu – ca în cazul atâtor mari oameni ai trecutului nostru cultural – un argument în favoarea legitimității regimului colectivist și totalitar, bătând multă monedă pe, chipurile, radicalismul democratic al celui care, la 1848, milita pentru emanciparea și

Scanned with OKEN Scanner

împroprietărirea țărănimii și lichidarea proprietății feudale, odată cu clasa boierească. Bălcescu ar fi fost realizatorul etapei numită „revoluția burghezo-democratică", obligatorie mai înainte de trecerea la revoluția comunistă. Mistificările au mers atât de departe, încât un mare scriitor interbelic, Camil Petrescu, a fost pus să scrie – trecut mereu prin furcile caudine ale cenzurii și ale îndrumătorilor de tot soiul – piesa de teatru *Bălcescu* și romanul, rămas neterminat, *Un om între oameni*, cărți net inferioare romanelor și pieselor de teatru anterioare. Nu puține au fost și „studiile" referitoare la revoluționarul Bălcescu...

ALECU RUSSO [1]

Ideile literare ale lui Alecu Russo sunt întru totul asemănătoare cu cele ale lui Kogălniceanu și Bălcescu, nu atât de precis și organizat formulate, însă debitate cu multă vervă, într-un stil absolut liber și colorat, așa cum se poate constata parcurgând *Amintirile*, *Cugetările*, *Studiile naționale*, *Iașii și locuitorii lui în 1840*, *Soveja* sau articolul cu caracter științific *Poezia poporală*, unde se întâlnește cu

[1] ALECU RUSSO (17.III.1819, Străjeni-Lăpușna – 5.II.1859, Iași) era fiul lui Iancu Rusul, coborâtor din boieri moldoveni vechi, moșier de pe valea Bâcului, lângă Chișinău, unde scriitorul și-ar fi petrecut copilăria, așa cum ar reieși dintr-un fragment din *Amintirile* sale. După oarecari lecții de grecește primite în casă, cum era obiceiul vremii, în 1829, la 10 ani, este dus în Elveția la pensionul lui Francois Naville, în cantonul Vernier, lângă Geneva, unde va primi bune cunoștințe de limba franceză și umanistice în general, deprinzând în același timp gustul excursiilor în munți și iubirea romantică de natură, în chiar sensul rousseauist. (Se zice că grafia numelui de „Russo" în loc de „Rusu", ar fi adoptat-o din admirația sa pentru marele genevez Jean Jaques). De pe acum, în Elveția, unde rămâne până în toamna anului 1835, se încerca în ale scrisului compunând poeme în limba franceză *(La Mort d'Allibaud* și *Epitaphe d'Alibaud)*, străbătute de ideile revoluționare ale timpului. După un popas la Viena, unde ar fi făcut unele studii cu caracter practic la o casă de comerț turcească, după indicațiile părintești, se întoarce în țară și trăiește un timp la moșia Negrișoara din județul Neamț, făcând excursii în munți și scriind romanticele evocări din *La pierre du Tileul, légende montagnarde d'un voyage dans la haute Moldavie en 1839* și *Le Rocher du Corbeau, légende"*. Intrând în magistratură, ocupă o vreme postul de asesor la tribunalul din Piatra Neamț, o funcție asemănătoare având și la Iași, după revoluția din 1848. Era strâns legat de cercul *Daciei literare*, prieten cu Kogălniceanu și cu Alecsandri, îndeosebi, frecventând în același timp întrunirile cu scriitorii munteni ai vremii, la Mânjina, lângă Galați moșia lui Costache Negri. Asemeni lui Kogălniceanu, intră în conflict cu autoritățile pentru ideile lui liberale și este surghiunit la mânăstirea Soveja, cauza imediată fiind reprezentarea pe scena teatrului din Iași a unor vodeviluri compuse de el, astăzi pierdute, intitulate *Băcălia ambițioasă* și *Jignicerul Vadră sau provincialul la Teatrul Național*, unde se satirizau moravuri ale timpului, nerespectându-se tăieturile cenzurii făcute în prealabil asupra textelor. La Soveja, culese și trimise prietenului Alecsandri balada *Miorița*, consemnată, s-ar părea, de dânsul pentru prima dată. Implicat în mișcarea de la 1848 e nevoit să plece în exil, după ce, trecând prin Transilvania și participând la marea adunare de la Blaj, suferind, după unele știri, chiar o detențiune temporară, la Cluj, întâlnindu-se cu ceilalți confrați la Paris. Aici, se pare, cu știrea lui Bălcescu și Alecsandri (dar lucrurile nu sunt pe deplin lămurite nici până astăzi) scria poemul în proză *Cântarea României*, apărut pentru prima dată în România viitoare, revista emigrației române din capitala Franței, fără semnătură, dar cu indicația că textul, inițial scris în franceză, a fost tradus de Nicolae Bălcescu după un autor necunoscut. După moartea lui Alecu Russo, survenită de timpuriu, în urma unei boli de piept, Alecsandri nu ezită a-i acorda paternitarea asupra acestei valoroase opere.

BIBL.: *Cântarea României. Amintiri*, Ediție îngrijită de Ion Pillat, București 1936; *Opere complete*, Ediție comentată de Lucian Predescu, București, 1942; *Scrieri alese*, Cu un studiu introductiv de Emil Boldan, București, 1956.

Al. Dima, *Alecu Russo* (studiu monografic), București, 1952.

Scanned with OKEN Scanner

Bălcescu, în ceea ce privește considerarea folclorului ca document istoric. Scriitorul este un clarvăzător, „un observator și un moralizator", bonom însă, ca Negruzzi, al năravurilor vechi și nouă pe care urmărește să le îndrepte în limitele bunului-simț. Povestind amintiri, cum vor face mulți moldoveni, Alecu Russo se lasă în voia condeiului și alternează evocarea romantică cu observația realistă, adversar egal atât al fanariotismului învechit, reacționar, cât și al bonjurismului superficial și cosmopolit, cu totul caracteristic rasei. Vorbirea latinizantă a tribunilor de la Blaj, în adunarea de pe Câmpia Libertății – într-o împrejurare solemnă deci – îl face să-și amintească de claritatea scrisului lui Miron Costin și să se gândească la extraordinarul Rabelais care își bătea joc de pedanții din vremea sa. În alt loc, referindu-se tot la stricătorii de limbă, remarca ironic: „Mai cu cale și mai logic ar fi dar, în dragostea noastră pentru latinism, să lepădăm limba română și să luăm limba latină, și prin urmare să schimbăm pantalonul și surtucul pe togă, să ne chemăm Cincinatus și Brutus, în loc de Costachi și Dumitrachi". Imaginea limbii române „jumulită" de cuvintele nelatine și drapată în toga consulară a lui Cicero se ține minte și e o dovadă nu numai a talentului pamfletarului ideolog, dar și a proporțiilor pe care disputa le are în epocă:

„Ne apucăm să smulgem de pene, cu trebuință, fără trebuință, până lăsăm pasărea golană, pentru ca să o clănțăe toate celelalte. Ba nu o lăsăm, ci mai curând o coperim cu toate petecile rămase din toga consulară a lui Cicerone care, dacă ar învia și ar vedea ce batjocură facem atât limbei celei mai aristocratice decât toate limbile pământului, cât și nevinovatei strănepoate, nu mă îndoiesc că nu ne-ar bate cu vergele, iar Horațiu ne-ar saluta cu un *imitatores servum pecus*".

De remarcat este apoi și spiritul mușcător, însă nu violent ca la Heliade, zgomotos, ci împăciuitor în anume chip, moldovenesc, ca la Negruzzi și, mai târziu, ca la Creangă. Iată un posibil dialog filologic între intelectualii moldoveni și cei ardeleni de pe atunci:

„Jurnaliștii moldoveni au strigat: «Frate Ioane, vorbește ca să putem înțălege și noi. Poate că vorbiți bine, pe la d-voastră; scrie să pricepem și noi bunătățile și frumusețile ce gândiți...». Jurnaliștii și criticii au zis: «Vă rătăciți, și rătăciți inimile românilor cu cimilituri fără noimă; ne faceți din nou Trisotinii și Viadușii veacului al XIX-lea». Și d-voastră răspundeți cu o chestie păcătoasă de persoane și de dascalași, o chestie de negoț. D-voastră ați dat drumul pe calea pedantismului cailor neînvățați, ce își zic literatori, de calcă fără frâu peste toate lexicoanele lumii și peste logică".

În problemele limbii, Alecu Russo premerge cu strălucire lui Titu Maiorescu. Nu gramaticienii, „fabricanții de sisteme" impun limba, codul ei "nu poate fi mai aspru decât cele politicești". În principiu, orice cuvânt „are drit de împământenire, și numai obștească frământare și nevoia pot să-i deie indigenatul". Însă până a ne hotărî ca să împrumutăm cutare sau cutare cuvânt ori întorsătură de frază datori suntem să scrutăm cu cea mai mare atenție tezaurul limbii și poeziei populare, poporul fiind adevăratul păstrător al tradițiilor și al tuturor bunurilor spirituale, limba mai înainte de orice. Alecu Russo este un adept al progresului care are la bază tradiția, pentru că „națiile care au pierdut *afiliația* năravurilor părintești îs nații nestatornice, sau, precum zice vorba cea proastă, nici turc nici turlac".

Chiar în ceea ce privește beletristica, poezia și proza în speță – așa cum se poate vedea din amintitul studiu asupra folclorului, dar și în *Critica criticii* ori în *Studie moldovană* – Alecu Russo vede modele demne de urmat în arta poporului, în chipul lui de a gândi și a simți, în general, din acest punct de vedere fiind, în certe

Scanned with OKEN Scanner

cazuri, mai categoric decât chiar Kogălniceanu, aprobat de toți contemporanii, în frunte cu Alecsandri, urmat mai târziu de Eminescu. De Kogălniceanu, cel din *Introducția* la *Dacia literară* și din *Cuvânt de deschidere a cursului de istorie națională*... îl apropie foarte mult un pasaj din memorialul de călătorie *Piatra Teiului*, adus cu mare măiestrie în românește de către Sadoveanu:

„Fă-ți un drum din gândurile tale, ori aruncă în trecere o privire de admirație înlăcrimată spre Neamț, lasă o altă lacrimă în locul acela cu nume poetic ce se cheamă Valea Albă, unde rătăcesc umbrele războinicilor lui Ștefan! Ce-mi pasă mie, moldovean ruginit, de scenele voastre din Italia, de serile voastre pariziene, de amintirile voastre din străinătate, de fantomele voastre nemțești, *de comediile voastre imitate și de povestirile voastre traduse și adaptate!* (subl. în textul original). Zugrăviți-mi mai curând o icoană din țară, povestiți-mi o scenă de la noi, pipărată ori plină de poezie..."

Viața poporului, credințele și obiceiurile lui, legendele legate de anumite locuri pitorești ale naturii patriei, îl fac să exulte în memorialurile de călătorie din *Stânca Corbului* sau *Piatra Teiului*. Că le-a scris, ca și pe altele – între care *Soveja*, unde povestește împrejurările exilului după reprezentarea, nedorită de stăpânire, a *Băcăliei ambițioase* – în franțuzește, lucrul nu trebuie să surprindă. Mai întâi și întâi pentru că Alecu Russo face parte din acea spiță nobilă a intelectualilor moldoveni din vechime care, asemeni lui Dinicu Golescu sau lui Alecu Văcărescu, în grecește, îi vine mai la îndemână scrisul în franțuzește, când la mijloc intră chestiuni de ordin teoretic. Altminteri, cum însuși mărturisește, bunăoară în eseul memorialistic *Iașii și locuitorii lui la 1840*, era un adversar neîmpăcat al bonjurismului franțuzit, al cosmopolitismului în genere și al imitației snoabe, superficiale, a nu importă cărei civilizații și mode apusene, nărav vechi, specific românilor de rând din toate timpurile, iată și până în zilele noastre. Cu el, mai mult decât cu oricare alt patruzecioptist – și nu ne miră deloc faptul că Ibrăileanu și-l lua drept argument de bază în demonstrarea spiritului critic al moldovenilor – s-a întâmplat mai întâi un fenomen caracteristic tuturor intelectualilor patrioți care au aprofundat cel puțin o mare cultură străină, devenind mai specific locali tocmai prin aceasta, în timp ce semidocții de tot soiul rămân – asemeni unor Pantazi Ghica sau Mișu Văcărescu-Claymoor – superficiali de duzină, asemeni (căci extremele se întâlnesc întotdeauna) și celor care nu cunosc limbile străine la perfecția necesară, imitând numai apucături ale altor nații, precum Coana Chirița. E de presupus că dacă nu ar fi murit la o vârstă atât de tânără, Alecu Russo și-ar fi rescris el însuși în românește frumoasele-i

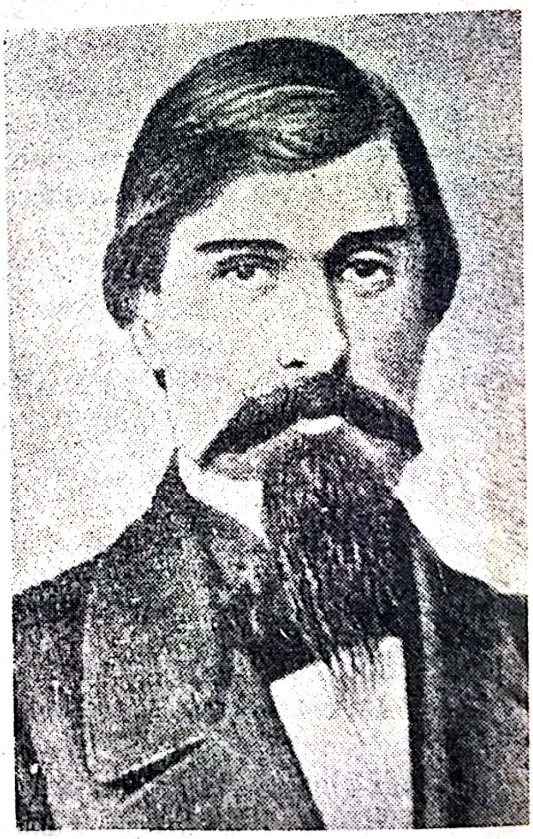

Alecu Russo

memorialuri de călătorie. Că Hogaș, cu *În munții Neamțului*, e citit și chiar citat mai mult decât Alecu Russo cu a sa *Piatra Teiului* (în versiunea românească perfectă ieșită din pana lui Sadoveanu) de vină sunt și istoricii literari, dar mai cu seamă școala, care tinde totdeauna să acorde atenție mai mare scriitorilor „moderni", mai apropiați de epoca noastră. (Așa se întâmplă cu Miron Costin, cu Dimitrie Cantemir ori cu Ion Budai Deleanu, cărora insul de rând și uneori chiar omul de cultură mijlocie, lipsit însă de educația și instrucția literară trebuincioasă, le preferă pe Vlahuță, pe Al. Brătescu-Voinești sau pe Topârceanu). De fapt, Alecu Russo anunță pe Hogaș cu o jumătate de secol mai înainte, ceea ce nu e deloc puțin lucru în o literatură ca a noastră, cu un ritm de evoluție îndeajuns de iute.

Asemeni lui Hogaș, călătorul lasă atmosfera îmbâcsită a orașului și a salonului pentru a merge să respire aerul tare și curat al munților. Este un admirator al frumuseții sufletești și fizice a omului simplu trăind sub poala codrilor de brad, al „daco-romanului", ciobanul sau plutașul de pe Valea Bistriței. Bonomia, uneori chiar autopersiflarea amabil ironică a călătorului sunt, de asemeni, prezente în memorial, alături însă – spre deosebire de Hogaș – de entuziasmul și visarea romantică ce anticipează mai degrabă pe autorul *Baltagului*. Admiră și el priveliștile de la Vaduri, Pângarați, Bicaz, Hangu, Piatra Teiului etc. (Azi lectura memorialului e cu atât mai atrăgătoare, cu cât peisajul s-a transformat, degradându-se din punct de vedere ecologic, prin marele lac de acumulare de la picioarele Ceahlăului, ca și prin construcțiile industriale ce s-au înălțat, o fabrică de ciment înecând respirația codrilor de brazi). Caută mai ales să cunoască oamenii locului, chipul lor de a se comporta, vorbirea, înțelepciunea lor multiseculară. Următorul pasaj din *Piatra Teiului* ar putea servi de explicație faptului că Alecu Russo a scris la început în franțuzește, din lipsa modelelor, în limba română, a eseului de înaltă clasă intelectuală. Căci, altminteri – contrar părerii lui G. Ibrăileanu – Alecu Russo este un perfect cunoscător al limbii române, așa cum se poate deduce (paradoxal?!) din chiar perfecta stăpânire a limbii franceze:

„E cu neputință să dau simplicitatea energică a vorbirii daco-romanului, ale cărei plete aruncate pe spate fâlfâiau în voia unui vânt ușor, venind dinspre Bistrița. Vorbirea moldoveanului e scurtă ca și a latinului, vioaie și înflorită, cu amestecu-i de idiome scitice. A încerca să traduci dintr-o limbă înseamnă să abați un pârâu din albia-i de mușchi; în canalul curat săpat, apa nu mai are murmurul de altădată, nici adierile-i singuratice".

Bine de tot, un asemenea pasaj nu-l va putea înțelege decât insul ceva mai vechi din zilele noastre, care a mai apucat să contemple sclipirea limpede și iute a Bistriței printre pădurile și fostele sate de la poalele Ceahlăului dinspre răsărit, la Tarcău, la Bicaz, la Hangu, la Izvorul Muntelui, la Poiana Teiului, acum acoperite de apă stătătoare între maluri mâloase și râpi dezolante.

În *Amintiri*, în *Soveja*, în *Iașii și locuitorii lui la 1840* etc., elemente de clasisicm întârziat, reminiscențe de la un Xavier de Maistre, dar și de la un Paul Louis Courrier, Alexandre Dumas și alți scriitori francezi bine cunoscuți lui Alecu Russo din cea mai fragedă vârstă, se fac simțite în chipul cum spiritul scriitorului român ne apare mereu treaz, lucid, alături de sensibilitatea romanticului și entuziasmul patriotului patruzecioptist. Priviți de departe, de pe dealul Galatei, Iașii au o înfățișare grandioasă, (poate că G. Călinescu nici nu și-a dat seama, scriind *Viața lui Mihai Eminescu* și *Viața lui Ion Creangă*, cât datorează lui Alecu Russo, notând

Scanned with OKEN Scanner

la rându-i: „Iașul se întinde în albia făcută de câteva dealuri rotunde [...] Intrat deodată între aceste dealuri sau ridicat pe un dâmb, călătorul se află în fața unei priveliști măreațe [...] Când te cobori în oraș, năluca se spulberă [...] și călătorul rămâne într-un sat mare cu vechi biserici și cu un târg în care vestigiile unei arhitecturi mai nobile sunt prada celei mai ude ruine"), cu „căsuțe albe și cochete, împrăștiate ici și colo, înconjurate de pajiști verzi, de grădini, de arbori...", semănând cu Friburgul elvețian, „fără sălbateca și limpedea Sarină". Însă orice iluzie încetează pe dată ce pătrunzi în „dedalul acelor așa-zise străzi", și târgul ticălos, pestriț, te copleșește. Alpii elvețieni – familiari copilăriei scriitorului – sunt de o măreție în fața căreia „ochiul rămâne uimit, judecata neputincioasă". Însă, „în fața munților noștri sufletul se lasă dus de visare, ca într-o elegie fără sfârșit". Iată, am putea spune, anticiparea spațiului mioritic blagian, ivit mai întâi chiar sub pana celui care a descoperit, primul, celebra baladă. De altă parte însă, humorul de tip rabelaisian, ca și la Hogaș – dar nu cu atâta insistență – e de asemeni prezent, în aceeași *Piatra Teiului*, unde un voinic muntean e pus să povestească o legendă în care Dumnezeu și Diavolul tăifăsuiesc, beau vin de Cotnari și Odobești și pun rămășaguri fantastice, chip de explicare poetic-mitologică a unui fenomen geologic, stânca ascuțită ce se înalță și azi ca un obelisc din apele lacului Bicaz, în partea lui terminală, nordică. Asemeni lui Negruzzi – și poate că mai mult decât acesta – prozatorul tinde mereu a se ține în umbră, lăsând altora locurile din față. În tot ce a scris, puțin ca întindere, autocenzura este îndeajuns de evidentă ca și în cazul autorului *Păcatelor tinereților*. Aceasta ar putea explica, măcar parțial, tăcerea lui asupră paternității *Cântării României*, operă în care spiritul autocritic este în imposibilitate de a se manifesta.

Prin *Cântarea României*, Alecu Russo intră în sfera romantismului mesianic și poate fi confundat până la identificare cu Nicolae Bălcescu, care de altfel și traduce din franțuzește opera într-o versiune proprie, prima, apărută în 1850, în *România viitoare*, la Paris. A doua este a lui Alecu Russo însuși și a fost publicată în *România literară*, revista lui Vasile Alecsandri. In 1847, în *Foaie pentru minte, inimă și literatură* (deci mai înainte de aparițiile din *România viitoare*, de la Paris și din *România literară*, revista lui Vasile Alecsandri apărută la Iași în 1855), se tipărea o versiune a *Cântării României* atribuită, în chip foarte misterios, unui tânăr „eremit", trăitor singuratic în cine mai știe ce loc sălbatic al Carpaților, simplă „figură de stil" romantică, cu totul în stilul vremii. Mulți au bănuit că autorul ar fi fost Alecu Russo, alții îl propun pe Nicolae Bălcescu, în fine există și opinia unei colaborări între cei doi, care s-au putut întâlni la reuniunile organizate de Costache Negri la conacul său de la Mânjina. După moartea celor doi presupuși autori, Alecsandri susține cu toată tăria paternitatea lui Alecu Russo, Bălcescu fiind numai traducătorul în românește a primei versiuni. (De notat că printre hârtiile rămase de la Jules Michelet, profesorul filoromân de la Collège de France, s-au descoperit fragmente franceze din poema în chestiune). Oricum, problema paternității a rămas neelucidată și, în chip romantic și ideatic, absolut vorbind, este foarte bine că s-a întâmplat așa. Revoluționarii români, aflați la Paris în exil, au conspirat, voind a ține în secret numele adevăratului autor, pentru ca opera, desprinsă de micile mizerii legate de mâna de pământ a fiecăruia dintre ei, să aibă un ecou mai larg și mai plin de taină în cugetele cititorilor. Cum se vede, lucrul le-a izbutit din plin.

Poemul în proză și în versete biblice este un oratoriu inspirat, ca tonalitate generală, din *Paroles d'un croyant* (1833) ale filosofului și teologului francez

Scanned with OKEN Scanner

Hugues Félicité de Lamennais. România este evocată într-o istorie alegorică, fastuos cețoasă, grandioasă și tragică, în tablouri de un simbolism misterios, abscons, esoteric, profetic, cu viziuni apocaliptice, când vine vorba de dușmanii ei din vremi de restriște, cu înseninări de țară a unei fericiri paradisiace, când se cântă frumusețile pământului natal: „Colo[...] departe... unde soarele se vede așa de frumos... unde câmpiile sunt strălucite și pâraele răcoroase... unde ceriul e dulce, unde pământul e roditor și giuncile sunt albe... copii, acolo e țara!"; cu accente revoluționare când profetul poet al semnelor vremii invocă împotriva asupritorilor „blăstemele văduvelor sărace, sudoarea oamenilor aruncată ca pleava, hrana sărmanilor mistuită, moștenirea copiilor răpită...".

Epoca ceaușistă a inventat, probabil chiar din inițiativa micului dictator ori a sugestiilor „culturalilor" din jurul său, „acțiunea" numită „Cântarea României" (unde intră de toate: muzică – populară de predilecție – dansuri, „montaje" menite a proslăvi personalitatea *marelui conducător*, poezie, proză, sporturi, chiar întreceri „socialiste" în muncă etc., etc.) unde se vrea antrenarea întregului popor, ca o turmă mânată cu biciul, a COMPROMIS (sperăm pentru puțină vreme) nobila scriere romantică de la momentul redeșteptării noastre naționale. Într-atât de nocivă este „murdărirea", „calomnierea" făcută cu sistemă.

Cezar Bolliac [1]

Ceva mai în vârstă decât Kogălniceanu, Alecu Russo și Bălcescu, Cezar Bolliac se încadrează și el în rândurile scriitorilor revoluționari de la 1848. El este poetul cetățean, cântăreț al iobagului, cum l-a consfințit Eminescu în *Epigonii*, dar și un publicist foarte activ și un ideolog venit în contact cu scrierile unor Saint-Simon, Louis Blanc, Proudhon, Babeuf și Fournier, de unde și anume semne asupra

[1] CEZAR BOLLIAC (25.III.1813, București – 25.II.1881, București) era fiul unui medic pe nume Antonio Bogliaco (Bolliacco sau Poleac), poate italian de origine, în orice caz venit în capitala Țării Românești din Arhipelag, unde se va căsători cu Zinca Kalamogdartis, mama scriitorului. După plecarea din țară a tatălui, stabilit la Florența, Zinca se va recăsători cu stolnicul Petrache Peretz, în familia căruia viitorul Cezar Bolliac își va petrece copilăria, învățând mai întâi grecește cu dascălul Neofit Duca și urmând apoi cursurile Colegiului Sf. Sava, unde îl va avea ca profesor pe I. Heliade Rădulescu, adversarul neîmpăcat de mai târziu. La 17 ani, asemeni altor tineri intelectuali, intră în armata națională de curând înființată, ca iuncher, de unde se retrase însă după scurtă vreme. Era nestatornic. Părăsise școala pentru armată și acum părăsea armata pentru publicistică, militând totodată și în cadrul Societății Filarmonice careia îi fusese recomandat de Heliade și Ion Câmpineanu. Însuși voia să întemeieze o societate literară proprie, împreună cu C.G. Filipescu, în jurul publicației *Curiozul*, editată în 1836 și suprimată de oficialitate numai după câteva numere. Bănuit a fi participat și el la complotul lui Mitiță Filipescu, în 1840, petrecu câteva luni la Mânăstirea Mărului, în surghiun (1841). În anul următor, însă, Domnitorul Gh. Bibescu, semn că vinovăția nu-i putea fi dovedită, îl numește procuror la un tribunal din București. Activa totuși, în secret, în comitetul revoluționar al „Frăției", drept care, în timpul revoluției de la 1848 primea sarcina „ridicării tabacilor" la insurecție, era secretar, împreună cu N. Bălcescu, al Guvernului provizoriu, vornic al Capitalei și redactor, alături de Bolintineanu, al oficiosului guvernului revoluționar, *Popolul suveran*, participând totodată și la lucrările Comisiei pentru eliberarea robilor țigani. Fugind și el peste graniță, după înăbușirea mișcării, făcu un popas la Brașov. Aici scoase *Espatriatul* (1849) unde, ca și Bălcescu, militează pentru alianța revoluționarilor români cu cei maghiari. Curând, îl descoperim la Istanbul unde, împreună cu generalii Gh. Magheru și Chr. Tell, încerca a pune la cale o nouă revoluție, cea din Ungaria, cum se știe, fiind și ea înfrântă prin intervenția trupelor țariste. În drum spre Constantinopol, avea, după unele știri cam nesigure, însărcinarea din partea generalului Bem și a lui Kossuth să ducă un pește, în aur și diamante, pașei de la Seghedin, spre a-l face îngăduitor față

progresului social în sens utopist pe care i le putem atribui. Bolliac este un scriitor care militează pentru cauza dreptății celor mulți, crede cu tărie în triumful „rației", după el toate eforturile gândirii umane trebuind a fi dirijate pe acest drum. Poezia este una din principalele pârghii ale progresului, ea este chemată să lupte împotriva tiraniei, pentru eliberarea omului din sclavie, pentru emanciparea femeii, pentru înlăturarea adversităților rezultate din ignoranță. Poezia trebuie — exagerează eseistul — să se lepede de mitologie și de visarea gratuită — proletcultism mult *avant la lettre?* — să nu mai cânte dragostea sau natura, ci să se devoteze cu totul cauzei nobile a evoluției ascendente a societății (articolul *Poezia*). Cu o asemenea concepție estetică

Cezar Bolliac

---

de cauză. Respectivele plocoane n-ar mai fi ajuns la destinație, îl acuză unii, între care Heliade în primul rând, purtătorul însușindu-și-le și trăind mai apoi „ca un pașă", în exilul de la Paris, unde ajunse în cele din urmă, după un popas la Atena, până prin 1857. La Paris, asemeni celorlalți confrați, publică o serie de memorii și scrisori *(Choix de lettres et mémoires sur la question roumaine*, 1856, *Topographie de la Roumanie*,1856, poezii, articole etc.) în care susține cauza și face o propagandă dintre cele mai fervente pentru unirea Principatelor, cum se vede și din ce scrie în *Republica română* (1853) sau în foaia *Buciumul* (1857) pe care însuși o editase. Îndată după revenirea în țară, face o propagandă intensă în favoarea alegerii ca domn în cele două țări a lui Alexandru Ioan Cuza, care îl și numea, în 1860, membru al Curții apelative din București, după ce cu trei ani mai înainte fusese directorul *Monitorului Oficial* al Adunării ad-hoc. Desființat de Kogălniceanu în decembrie 1862 (tocmai de el, care cu nici 20 de ani în urmă suportase desființări de publicații din partea stăpânirii) *Buciumul* lui Bolliac reapărea în martie 1865 cu numele schimbat în *Trompeta Carpaților*. În 1864, ocupa postul de director al Arhivelor Statului, devenind mai apoi și deputat, fără însă o activitate politică de suprafață, cum i s-ar fi cuvenit și cum ar fi voit, dat fiind că el fusese unul dintre puținii care se împotriviseră alungării din tron a lui Cuza Vodă (îl înștiințase chiar, printr-o scrisoare trimisă la palat, în mare taină, în noaptea complotului din 11 februarie 1866). A fost, în a doua parte a activității sale de publicist, un harnic cercetător în domeniul arheologiei, un pionier inimos și un amator plin de bune intenții, cu toate că ironizat de Al. Odobescu, în cunoscutul pamflet *Fumuri arheologice din lulele preistorice la un om care nu fumează...* A fost președinte al Comitetului arheologic, inspector al muzeelor, membru al Societății geografice române și membru de onoare la Société de géographie comparée și la Societé francaise de numismatique et d'arhéologie. Spre sfârșitul vieții era chinuit de o paralizie și ținut sub interdicție de către familie, cu toate că devenise mai bun la suflet, iertându-l până și pe Heliade, care îl încondeiase în "Sarsailă", ținând să-l conducă la locul de veci, în 27 aprilie 1972. Murea și el, sărac și uitat, peste 9 ani. Principalele opere i-au apărut precum urmează: *Operile lui...* București, Tip. Eliade, 1835; *Din poeziile lui...*, București, Tip. Valbaum, 1843; *Poezii noue*, Buc. Tip. Eliade, 1847; *Poezii. Naționale*, ed. 2, Paris, 1857; *Poezii. Renașterea României*, Paris, 1857; *Poésies*, Paris, 1857; *Colecțiune de poezii vechi și noui*, București, Socec, 1857; *Domnul Tudor, épisode de la révolution roumaine de 1821*, Paris, 1858; *Călătorie arheologică în România*, Buc. Tip. Naționalul, 1861; *Culegere de mai mulți articoli publicați atât în străinătate cât și în țeară în anii trecuți*, Ibidem, 1861; *Monastirile din România*, Buc. Tip. Rosetti, 1869; *Poezii umanitare*, ed. îngr. de Ion Porianu, Buc. Tip. Lucrătorilor asociați, 1866; *Escursiune arheologică din anul 1869*, Buc. Tip. Națională, 1869.

(N.B. Prin abatere de la regulă, am dat lista operelor lui Cezar Bolliac – nu absolut completă totuși – apărute în timpul vieții autorului, spre a ne face o idee mai clară asupra diversității lor).

BIBL.: *Opere*, I-II, ed. îngr. de Andrei Rusu cu o introducere de G. Munteanu; *Scrieri*, I-II, ediție și note de același, prefață de Mircea Scarlat, Minerva 1983 col „Restitutio"
Paul Cornea, *De la Alexandrescu la Eminescu. Aspecte – Figuri – Idei*, București, 1966; Ovidiu Papadima, *Cezar Boliac*, București, Editura Academiei, 1966.

Bolliac devine deocamdată poetul cel mai „social" dintre toți pașoptiștii. Versurile lui sunt însă, cum era de așteptat, adesea reci și prozaice, preocuparea de conținutul ideologic-politic stând pe primul-plan al atenției când, spre exemplu, vrea să exprime în stil direct revolta iobagului:

Oh! legați pentru vecie
De pământul unde stăm,
Plătim vecinică chirie
Și pe apa care bem.

Nu avem nimic al nostru;
Tot în preajmă e străin!
Venim rupți din lucrul vostru
Și dăm peste-al lipsei chin.

Nu e greu de observat într-o poezie ca aceasta — istoriografia literară din primii ani ai proletcultismului a făcut mare caz în jurul lui Bolliac — (am citat din cunoscuta *Clăcașul*, scrisă la Paris, în 1851) ideile lui Bălcescu, bunăoară aceea a iobagului *lipit* („legat pentru vecie") de pământul boieresc, de care pomenea pe larg și în *Românii supt Mihai Voevod Viteazul*. Altele, cum ar fi principiul revoluționar conform căruia proprietatea asupra pământului revine de drept celor ce-l muncesc sau că libertatea se cucerește numai pe calea luptei armate și se păstrează, de asemenea, numai cu „fierul", dezvoltate în scrierile aceluiași Bălcescu, în *Mersul revoluției la români* ori în *Starea socială a muncitorilor plugari...*, revin și în sus-amintita poezie a lui Cezar Bolliac, care se sfârșește așa:

Pâinea, fierul o rodește;
Tot cu fierul ne-o păstrăm;
Ea e-a celui ce-o muncește;
Trântorilor n-o mai dăm.
V-am cerut, de milă, dreptul
Cu tocmeală între frați.
Nu vreți? Ni-l ținem cu pieptul,
Și veniți de ni-l luați!

Același caracter revoluționar — declarat deschis, în repetate rânduri, de către publicistul Bolliac — îl au și numeroase alte poezii: *La muza mea, Carnavalul, Fata de boier și fata de țigan, Țiganul vândut, Muncitorul, Sila, Vaca văduvei* și multe altele. După exemplul lui Alecsandri, mare admirator al poeziei populare — ca toți contemporanii de altminteri — Bolliac compune și în stil folcloric, cu mai mult succes. Motivele haiducesc și anticiocoiesc apar totuși la dânsul mai apăsate, violent tendențioase, ca în acest *Cântec oltenesc:*

Leleo muică, cucul cântă,
Voinic codrul se avântă;
Frunza-i verde și curată,
Parcă-mi văz nevasta fată.
Dar mă duc voinic și viu
Și nu știu de-o să mai viu,
C-oțomanii de ciocoi
Or fi poteri dupe noi.

Scanned with OKEN Scanner

Că ei fur în ziua mare
În Divan, în Adunare,
Fără frică de robie,
De bătaie, pușcărie;
Că ei sunt privileghiați
Și de prăvili apărați;
Brasle rele de ciocoi
Ce sug sângele din noi.

Tot așa, prozaizând expresia folclorică, de al cărui fior liric Bolliac nu e totuși străin deloc, se cântă în versuri populare statornicia aliatului principal al intelectualilor progresiști, în revoluția de la 1848, țărănimea, „opinca", dușmana de moarte a ciocoimii trădătoare, „spurcate":

Tot opinca-n pușcărie;
Toți legați, săraci, lipiți,
Zac în ploaie pe gimie,
Pribegesc proscriși, goniți,
Iar ciocoii guleraţi
Râd de noi că-i credem frați.

Num-opinca, sărăcuța,
Numai ea nu a furat;
Numai dânsa, ea, micuța,
Numai ea nu a trădat.
Iar ciocoii guleraţi
Sunt spurcați și veninați.

Poezia din care am citat mai sus, *Ciocoii în revoluție*, e scrisă la Brașov, în decembrie 1848, după căderea mișcării de la București deci, pe drumul exilului, ceea ce explică într-un fel obida poetului.

Bolliac a entuziasmat pe Eminescu, cel din *Epigonii* („Bolliac cânta iobagul ș-a lui lanțuri de aramă"), dar și pe ziaristul de la *Timpul* care, luând în atâtea dăți apărarea țărănimii, „singura clasă pozitivă" după dânsul, scria într-un articol de prin 1882, la un an după moartea poetului patruzecioptist: „Numai răposatul Bolliac a mai scris poate cu atâta convingere ca noi în chestiunea aceasta [...] cu toată patima de care e capabilă inima noastră, cu toată durerea și cu toată mila pe care ne-o inspiră tocmai țăranul, acest unic și adevărat popor românesc". (Știut-a oare marele Eminescu, xenofobul, că Cezar Bolliac este fiul unui aventurier italian și al unei grecoaice? Poate că da, poate că nu! Oricum fixarea definitivă în memoria posterității a cântărețului „iobagului" s-a făcut prin pana celui dintâi poet al neamului. Firește, Bolliac a fost îmbrățișat de scriitorii grupați în jurul revistei *Contemporanul*, în frunte cu Constantin Dobrogeanu Gherea care chiar declară, la un moment dat, a fi continuatorul lui în câteva din punctele principale ale esteticii sale.

Mai interesante sunt, sub raport artistic, satirele propriu-zise ale lui Cezar Bolliac, unde violența verbală colorează versul și lasă impresia plăcută a spontaneității. O *Epistolă la D.K.A.K.* ar fi putut inspira întrucâtva pe Eminescu, în chipul cum este apostrofat filfizonul picat de la Paris:

Scanned with OKEN Scanner

Ei, prietene, ia spune-mi din voiaj ce ni-ai adus,
Au, în țară-ți tot același te-ai întors precum te-ai dus?
Ai adus vreo *mantelică*, vro lornietă, vrun lornion?
Învățat-ai să-ți faci haină dup-al Franții frumos ton?
Franțuzește învățat-ai cârlionți să-ți învârtești
Și, *à l'imbesil*, cravata cu *gras* să o potrivești?
Învățat-ai a cea sticlă într-un ochi a o ținea,
A ochia frumos pe dame și-n caleașcă a ședea?

Greșala satiricului, pe lângă fatalele stângăcii în versificație și unele vulgarități de limbaj (noi am *ales* un pasaj dintre cele izbutite), este de a se face judecătorul de drept al acuzatului, de a declara ritos că-și va împlini „misia", până la venirea acelui Mesia izbăvitor de toate relele societății, și că va lăsa „pana" din mână numai spre a apuca „fierul" răzbunării.

De altă parte, cu multă vreme înainte de Macedonski, Bolliac vizita minele de sare de la Telega și cânta în versuri dantești infernul vieții ocnașilor:

Pe gâtul lung al ocnei s-exală infectate
Durerea, agonia, suspinuri și fiori.
Și oaspele s-afundă pe căi întunecate,
În râsetele-acelor făpturi denaturate
Ce s-au deprins la crime a fi executori.

Se mărginește gâtul și caosul se-ntinde,
Și oameni, ca insecte, ca licurici, lucesc
Cu focuri în spinare, cu fețele murinde,
Pe bolovani în trâmbe, pe stâncile sclipinde,
Pe munții cei din sare pe care se muncesc.

(*Ocna*)

De fapt, spre a restitui pe Bolliac în drepturile sale de poet, trebuie spus că în cazul lui, ca și mai târziu în acela al lui Macedonski, avem de a face cu un temperament byronian. In *Meditații și poezii* (1835), contemporane aproape cu debutul lui Heliade, deci mult înainte de 1848, scria sub semnul lui Young, dar și sub al altor influențe, cum s-a arătat, între care Byron, Lamennais, Lamartine, Victor Hugo. În cea de a IV-a *Meditație*, intitulată *Suicidul*, sarcasmul lua formele răzvrătirii împotriva divinității, prevestind titanismul eminescian din *Mureșan*:

„Tiran neînduplecat!... Urechea-ți nesimțitoare nu se apleacă decât numai la concertele cântăreților și organelor; tu nu-ți tulburi a ta trândăvie ca să asculți țipete jalnice; nu! văitări, lacrimi, gemete, pe tine nu te umilesc, crude! inima-ți tare nu se mișcă, nu se atinge de milă; tu nu reprimești întristarea ce o dată ai depărtat de tine".

Este aici, probabil, și multă poză juvenilă, explicabilă și prin atmosfera epocii. Însă Heliade era un byronian pios creștin (cu toate că îndeajuns de cețos, neortodox) în timp ce byronismul lui Bolliac frizează ateismul. Byronieni vor fi și Ioan Catina sau Bolintineanu, până la un punct. În prozele sale din *Meditații*, Bolliac atingea stări de paroxism baroc, explicabile totuși la revoluționarul de mai târziu care exalta iobagul. Iată o altă invocare de apocalips teribil a fictivului sinucigaș:

„Adio, prieteni! Muritori nenorociți! Urmați-mă; umpleți-vă țevile; înflăcăreze-se grindina de plumb; aprinză-se silitra; turbeze Etna, verse-se Vezuviul; ardeți... Dărâmați... Pustiiți pământul... Vă jur pe odihna morții: urmați-mi... Urmați...".

Scanned with OKEN Scanner

Byronismul e mai de substanță în versurile unde se cântă natura sălbatecă, în mijlocul căreia poetul ar voi să se retragă asemenea unui eremit:

Îmi place s-ascult râul mugind într-un abis;
Îmi place-a privi brazii în formi de piramide,
Moliftul și cu Tisa, ce malurile-nchide,
Ca tari cetăți de aer, spre cer numai deschis!

Îmi place s-ascult vântul tunând din mal în mal,
Îmi place să văz capra sărind din piatră-n piatră,
Îmi place s-aprinz zeada pe o întinsă vatră
Și cerbul p-o sprânceană să-l văz fără rival.

Să stau la obârșia gârliții de cristal,
Mai rece decât gheața, și-n unda-i cea măruntă,
Să văd suind un pastrov și lostrița căruntă,
Mai iuți decât săgeata pe piatra de metal.

(*Ermitul*)

În sfârșit, este locul să spunem că Cezar Bolliac este primul și marele cântăreț al Bucegilor, pe care, se pare, îi explora, nu numai ca turist, ci și ca arheolog amator, avansând, primul!, ipoteza, nu cu totul inverosimilă, că vechii daci își aveau aici unele din sanctuarele lor. Ideea nu era însă cu totul originală, dat fiind că aproximativ în același timp Asachi cânta Ceahlăul pe aceleași considerente. Deosebirea e că Bolliac, fără a căuta neapărat să se sprijine pe elemente de mitologie, reale sau inventate, se dovedește un poet al grandiosului naturii montane, ceea ce nu putea fi Asachi. Iată Caraimanul – pe atunci fără Crucea Eroilor care îi stă pe creștet – văzut ca din preajma Bușteniilor, în zorii zilei:

Pe a căruntă stâncă ș-adesea porfirie,
Se sparg, se primblă norii, troienii mișcători,
Și raza dimineții, d-un soare ce-a să vie,
Aduce salutarea la vârfuri peste nori.

Departe, pe o creastă de culme lung întinsă,
Se-nșiră, fără număr, molifți ieșiți din nor,
Și-n pompă militară, c-o frunte neînvinsă,
Îmi trec pe dinainte cu uniforma lor.
.....

Palaturi milioane din vârstele titane,
Pârlite, ruinate, stau negre încruntând,
Rămasuri tari, semețe, antedeluviane,
Ce-și râd de timp, de secoli, vecia străbătând.

Pe-aicia uriașii ai Daciei cei crude
Săgeata otrăvită zvârlea din mal în mal,
P-aicia umbla umbra lui Zamolx ce s-aude,
P-aici încura calul viteazul Decebal.

(*O dimineață pe Caraiman*)

Scanned with OKEN Scanner

Dimitrie Bolintineanu [1]

Poet tipic al romantismului românesc de la 1848, foarte popular în epocă, admirat nu numai de munteni dar și de moldoveni și transilvăneni, discipol și el al lui Heliade, care îi publică în *Curierul de ambe sexe*, în 1842, prima poezie, *O fată tânără pe patul morții* (de fapt o prelucrare după André Chenier) însoțită de un cald elogiu, este Dimitrie Bolintineanu. A scris mult, relativ, și în genuri variate, inegal uneori, aproape ca un profesionist din zilele noastre, poetul neavând decât pentru

[1] DIMITRIE BOLINTINEANU (1819 sau 1825, Bolintinul din Vale – 20.VIII.1872, București) era fiul macedoneanului Ienache Cosmad, originar din Ohrida, stabilit dincoace de Dunăre, făcând oarecare avere din arendări de moșii și devenit antreprenor de poște, căsătorindu-se în fine cu o localnică, mama poetului, Caterina. La București, copilul Dimitrie era primit în familia pitarului Costache Pădeanu, învățând grecește cu un dascăl adus în casă, urmând apoi, din 1830, școala „domnească" de la Colțea, pentru ca mai târziu să treacă la Sf. Sava, din 1837, având colegi pe Ion Ghica,, Gr. Alexandrescu, N. Bălcescu, Al. Zanne. Părinții amândoi îi muriseră încă din 1831 și orfanul se bucura de atenția mai multor protectori, nu numai de aceea a lui Heliade, care îi descoperă talentul dar, se spune, chiar de protecția domnitorului Gh. Bibescu. Funcționând la început, din 1841, în calitate de copist la Secretariatul Statului, primind și modestul rang boieresc de pitar, Bolintineanu deveni, datorită lui Heliade care îl publică în *Curierul de ambe sexe* (1842), cu poezia *O fată tânără pe patul morții* (o elegie compusă după André Chenier), dintr-odată foarte cunoscut prin talentul său. Eminescu însuși, în anii școlarității de la Cernăuți, va începe a-l prețui, prin intermediul lui Pumnul, cu aceasta poezie de debut. Așa se explică, prin prezentarea elogioasă pe care i-o face Heliade, primirea foarte tânărului poet, acum colaborator și la alte publicații, precum *Propășirea* lui Kogălniceanu de la Iași ori *Foaia pentru minte...* a lui Barițiu de la Brașov, ca membru al Asociației literare și al „Frăției". În 1846, Asociația îl trimite la Paris, cu o bursă de studii, unde la Collège de France avu și el fericitul prilej de a audia înflăcăratele prelegeri ale marilor profesori Edgar Quinet, Jules Michelet, Adam Mickiewicz, Saint-Marc Girardin. Și tot Asociația îi publică, în 1847, când autorul absenta din țară, *Colecție din poeziile domnului D. Bolintineanu*, volum care îi va aduce consacrarea definitivă. Asistă, ca și Bălcescu, la revoluția franceză de la Paris, în februarie 1848, urmându-i apoi exemplul de a se întoarce în patrie, încă din primăvara acelui an, spre a participa la revoluția română de la București, conducând ca redactor responsabil ziarul *Poporul suveran*, începând din 19 iunie 1848 până la plecarea în exil. Publicase aici, pe lângă numeroase articole în care susține cu fervoare cauza – între timp fusese ales și membru în Comitetul central electoral care pregătea alegerile de deputați pentru o proiectată Adunare Constituantă – *O noapte pe malul Dunării* și *Cântec de libertate*. În exil, la Paris, îl aflăm publicând alte poezii patriotice, în *România viitoare* (1850). Din capitala Franței pornește spre Istanbul, de-a lungul Dunării, trecând pe lângă graniță dar neizbutind să intre și în țară, autoritățile române găsindu-l suspect. La Constantinopol se întâlnea cu prietenul Ion Ghica, care îl găzduiește în insula Samos, unde turcii îl numiseră guvernator. Același Ghica și alți prieteni din Turcia îl stipendiază în vederea unor călătorii pe care poetul le face în Asia Mică, în Palestina și Egipt. Între timp devenise încă mai popular în capitala Moldovei, unde prin grija lui G. Sion îi apărea al doilea volum de poezii, *Cântece și plângeri* (1852). Ediția este reluată și amplificată peste trei ani, la București, unde i se publică, prin același G. Sion, sub titlul *Poesii vechi și nouă* (înglobând multe creații recente, între care *Florile Bosforului*),o serie de epistole și satire etc. Romanul *Manoil* îi apare în *România literară* (1855) a lui Alecsandri. Apar apoi memorialurile de călătorie, gustate mult de contemporani, interesante și astăzi ca document: *Călătorii în Palestina și în Egipt* (1856), *Călătorii pe Dunăre și în Bulgaria* (1858), *Călătorie la românii din Macedonia și la Muntele Athos* (1865). Frământările Unirii îl află la Iași, asistând la dezbaterile din divanurile ad-hoc, preferând însă mai mult să călătorească pe la mânăstirile de sub munți, lăsând și în această privință însemnări dintre cele mai prețioase. Activitatea sa în favoarea Unirii era mai veche. Încă din vremea războiului Crimeei tipărea la Paris o pledoarie în *Les Principautés Roumaines* și, ceva mai târziu, în *L'Autriche, la Turquie et les Moldo-Valaques*, cărți de propagandă românească destinate străinătății. La București revenea abia în 1858. Sub Cuza, care îl prețuia mult, avu câteva funcții: efor al spitalelor, ministru de externe și ministru al instrucțiunii publice, până în 1864, când demisionă. După abdicarea lui Cuza și venirea la tron a lui Carol I de Hohenzollern, Bolintineanu se retrage din viața publică neaprobând noua direcție politică, așa cum se poate constata și din satirele pe care le

Scanned with OKEN Scanner

o scurtă vreme câteva funcții, mai curând onorifice. Cu el, mai întâi, poezia romantică națională își află formula cea mai caracteristică, prin evocarea figurilor măreție ale trecutului proiectat în legendă.

Dacă ștergem praful școlii de pe *Mircea și solii*, *Muma lui Ștefan*, *Daniil Sihastrul*, *Cea din urmă noapte a lui Mihai cel Mare* și altele și dacă știm să trecem peste un anumit schematism simplificator și înțepenit, care trimite gândul spre parodie, dacă, în fine, izbutim să ne transportăm în epoca de dinainte de Eminescu, dăm peste o poezie răsunătoare, de fanfare intonând marșuri și imnuri, fatalmente superficială, dar frumos retorică. Câteva versuri de început dau atmosfera cerută, sumbră, rece, severă, pentru că ne aflăm după înfrângerea eroului Moldovei la Războieni:

Un orologiu sună noaptea jumătate,
În castel la poartă oare cine bate?

ori solemnă, nocturnă de asemeni, în preajma banchetului de adio din ultima noapte a lui Mihai:

Ca un glob de aur luna strălucea.

O alta, tot solemnă, prezintă pe bătrânul Mircea, domn de la Munte până la Mare:

Într-o sală-ntinsă, printre căpitani,
Stă pe tronu-i Mircea încărcat de ani.

Dimitrie Bolintineanu

Personajele istorice, idealizate neapărat în direcția grandiosului, sunt fixate pe pânza vremii ca într-o frescă ce se reține, juxtapuse, efigii memorabile, simbolice. Muma lui Ștefan este o spartană care nu-și recunoaște fiul întors învins din bătălie:

De ești tu acela, nu-ți sunt mamă eu!

Mihai Viteazul, în capul mesei, „printre căpitani", cuvintează ridicând cupa și făcând elogiul morții eroice:

Nu vă urez viață, capitanii mei,
Dimpotrivă, moarte, iată ce vă cei.

---

scrie acum: *Nemesis* (1861), *Eumenidele* (1866) și *Menadele* (1869). Devenit sărac (căci demnitarii de pe atunci nu obișnuiau să adune averi, iar din scris nu se putea trăi decât cu mare greutate), publică lucrări din ce în ce mai slabe, cum ar fi dramele istorice în versuri: *Mihai Viteazul condamnat la moarte* (1867), *Ștefan vodă cel Berbant* (1867; e vorba de Ștefăniță, nepotul lui Ștefan cel Mare), *Alexandru Lăpușneanu* (1868) etc. și colaborează – înconjurat de un grup de tineri – la *Albina Pindului*, redactată de Gr. H. Grandea (1868-1870). Abia dacă vechi prieteni, între care Alecsandri, își mai aduc aminte de poetul bolnav și sărac, organizând chete publice spre a-l ajuta. Moare în același an cu Heliade, cu toate că era mai tânăr cu 23 de ani față de fostul său protector.

BIBL.: *Opere alese*, I-II, studiu introductiv de D. Păcurariu, EPL, 1961. *Călătorii*, I-II, ediție și prefață de Ion Raman, EPL 1968, D. Păcurariu. *Dimitrie Bolintineanu*, Editura Tineretului, 1961.

Scanned with OKEN Scanner

Uneori apare câte o maximă, parcă scoasă de prin cronici, dar întoarsă în același spirit pașoptist, ca aceasta:

Capul ce se pleacă sabia nu-l taie,
Dar cu ușurință lanțu-l încovoaie.

Supărătoare sunt anume finaluri, prea lozincarde și schematice, răspunzând optimist vremii, precum acesta din *Muma lui Ștefan*:

Ștefan se întoarce și din cornu-i sună,
Oastea-i risipită de prin văi s-adună;
Lupta iar începe, dușmanii zdrobiți,
Cad ca niște spice de securi loviți.

De parcă poetul ar fi pornit direct din cronica slavonă a lui Macarie (pe care nu avea de unde s-o cunoască), unde citim: „Astfel *au căzut ca niște spice* trupurile leșilor, care i-au stat împotrivă..." [lui Petru Rareș, n.n.]

Mult superior, în orice caz rezistent până în zilele noastre, este Bolintineanu în fantasticul macabru și vrăjitoresc. Fie că a fost sau nu atent la balada gothică, la Bürger, Uhland, la Goethe sau Jukovski – cum am văzut că era Costache Stamati – fie că nu, poetul valorifică în chip superior basmele și exorcismele autohtone, în versuri de o sonoritate neagră, fioroasă, realizând ritmuri terifice de neuitat. Din acest punct de vedere *Mihnea și baba* – punte de trecere între Iancu Văcărescu cel din *Ielele* și Eminescu cel din *Strigoii* – este o capodoperă. Iată aceste versuri din prolog:

Când lampa se stinge la negrul mormânt,
Atinsă de aripi, suflată de vânt,
Când buha se plânge prin triste suspine,
Când răii fac planuri cum au a reține
În barbare lanțuri poporul gemând, –
Când demoni și spaime pe munți se adună
De urlă la stele, la nori și la lună,
Într-una din peșteri, în munte râpos,
Un om oarecare intră curagios.

Asemenea imagini au rămas în memoria urmașilor celor mai iluștri. Cucuvaia și aripa demonului fâlfâind în preajma mormintelor, le aflăm în *Melancolia* eminesciană, iar „barbarele lanțuri" în care gem robii apar la Odobescu, care reia figura lui Mihnea cel Rău în cunoscuta nuvelă. Tot așa, cavalcada nebună în noaptea cu lună, plină de duhuri, bürgerească, ritmată impecabil pe temeiul dactilic, atrage pe același Eminescu încă de la vârsta de 16 ani, când publica *O călărire în zori:*

Mihnea încalecă, calul său tropotă,
Fuge ca vântul;
Sună pădurile, fâșie frunzele,
Geme pământul;
Fug legioanele, zbor cu cavalele,
Luna dispare;
Cerul se-ntunecă, munții se clatină,
Mihnea tresare...

Scanned with OKEN Scanner

Fulgerul scântee, tunetul bubuie;
Calul său cade;
Demonii râseră; o ce de hohote!
Mihnea jos sare.
Însă el repede iară încalecă,
Fuge mai tare;
Fuge ca crivățul; sabia-i sfârâie
În apărare.

Bolintineanu este primul mare poet român – înainte de Macedonski – preocupat de muzicalitatea, deocamdată numai exterioară, a cuvintelor limbii române, pe care le sună și le potrivește ritmurilor cerute de ideea poetică. Într-atât de mult ține la acest procedeu încât, cum se vede, uneori este gata să inventeze câte un cuvânt, precum acel „cavàlele", necesar accentuării dactilice. Blestemele babei din același poem aduc în plus culoarea folclorică locală, acea plastică a monstruozităților infernale; și e imposibil de conceput ca un mare poet, precum Arghezi, să nu-și fi aruncat ochii pe aceste versuri:

Oriunde vei merge să calci, o, tirane,
Să calci p-un cadavru și-n visu-ți să-l vezi!
Să strângi tu în mână-ți tot mâini diafane,
Și orice ți-or spune tu toate să crezi,
Să-ți arză plămânii de-o sete adâncă,
Și apă, tirane, să nu poți să bei!
Să simți totdeauna asupra-ți o stâncă!

(La Arghezi însă blestemele frizează mai curând pamfletul și parodicul)

Valoroase, putând face încă și astăzi deliciul cititorilor, cât de rafinați, sunt *Florile Bosforului*, scrise de Bolintineanu sub impresia romanticilor iubitori de exotic oriental, precum cel din *Les Orientales* (1829) de Victor Hugo și aproape toți ceilalți din jurul marelui francez. În cazul poetului român însă e vorba de rodul unei arte izvorând din lucrurile văzute la fața locului, în călătoriile lui din mediul turcesc, impregnate fiind aceste poezii de un senzualism balcanic specific, pe care îl vom regăsi și la Vasile Alecsandri și la Macedonski, în descendența Văcărești lor și a lui Conachi. Efectele sunt de culoare și de sonuri, de lexic chiar, sugerând cu grație lumea musulmană. Iată, spre exemplu, portretul turcoaicei Esmé, desprins parcă din pânzele lui Theodor Aman:

Când o vezi la preumblare
Cu iașmac adus din Șam,
Ca o stea în nori apare
Dulcea fiic-a lui Osman.
Feredjeaua-i se mlădie
Pe kiahiul, bogar cerkez,
Cu dalga de selemie,
Cu șalvari largi de geanafez...

Macedonele sunt, cele mai multe, niște pastorale mioritice tratate în manieră romantică, amintind de teza lui Odobescu cu privire la circulația vestitei balade ciobănești în Munții Pindului, la românii de dincolo de Dunăre, explicabile la

Scanned with OKEN Scanner

Bolintineanu în virtutea originii lui aromâne și prin călătoriile făcute la locurile de baștină ale strămoșilor săi. Perfecta prozodie din *San Marina*, de exemplu, anticipează clar pe Topârceanu din cunoscuta *Balada munților*. Iată tabloul transhumanței:

Caii poartă în spinare
Corturi, paturi, așternut,
Toată casa,
Toată masa,
Și veșminte de-mbrăcare,
Tot ce au, tot ce-au avut.
Mumele, în glugi pe spate,
Poartă prunci cu păr bălai,
Sau mioare
Lâncezioare.
Clopotele, legănate,
Sună depărtat pe plai.
Turma beagă, câinii latră,
Caii nechează ușor;
Mai departe,
La o parte,
Sub o măgură de piatră,
Cântă-n fluier un păstor.

Dealtfel Bolintineanu scrie frecvent în metru popular, ca și Alecsandri în *Doinele*-i proprii, mai naiv parcă dar, uneori, cu mai multă grație copilărească (de va fi fost și gândită anume), decât omologul său moldovean. În *Ciobanul* i s-a întâmplat să pastișeze, nu fără izbânzi, chiar *Miorița*:

Crivăț, crivăcior,
De o fi să mor,
Pe-acest colțișor,
Să aduni cu drag
Sub un verde fag
De prin colțișoare
A mele oscioare!
.....
Stele, florișoare,
Ce-ardeți lucitoare
În cosița serii,
Când sunt limpezi cerii,
Voi să-mi fiți drăguțe,
Mândre cădelnițe!
Iar voi, vântuleți,
Seara să plângeți
În brazii măreți.

În compunerile lungi, precum *Sorin*, *Andrei sau luarea Nicopolei*, *Conrad* (mai ales acest din urmă poem este simptomatic pentru accentele byroniene ce amintesc de *Childe Harold*), Bolintineanu este mai curând prolix, confuz uneori, sau numai melodramatic, fără puterea de stăpânire a marilor subiecte titaniene. Prolixă, îndeajuns de încâlcită din pricina libertăților pe care autorul și le ia în

Scanned with OKEN Scanner

invenția epică (Bolintineanu nu are *geniul verbului* heliadesc, profund, impresionând filologicește), este și *Traianida* (în două versiuni, una apărută în 1869, la Tipografia lucrătorilor asociați, cealaltă în 1870, la Socec). După *Arghir și Elena* – prelucrarea-traducere a lui Barac după maghiarul Albertus Gergey (secolul al XVI-lea, bănuit, de către Aron Densusianu și de către Hasdeu a fi un român cu nume maghiar deghizat) – și după încercările lui Asachi, amintite deja, în *Traianida* lui Bolintineanu aflăm cea mai amplă tratare (e drept, foarte personală) a mitului Dochiei și a lui Traian, motiv poetic care va preocupa într-un grad înalt pe Eminescu, chiar în linia inaugurată de ilustrul său predecesor. Tendința calchierii unei mitologii autohtone după cele antice este însă prea evidentă: Zamolxis, zeul dac, este un fel de Jupiter, Eudochia-Dochia, „soția lui" (?), este o Venus, având ca fii pe Phosphoros-Amor, numit și Făt-Frumos, prevăzut cu săgeți care provoacă dragostea, ca și pe Cosânzeana, zeiță a munților, patroana poeziei și a cântecului, o Diană și un Apollo luați la un loc, Zoril și Murgil (Zorilă și Murgilă din basme) simbolizând trecerea timpului etc. etc.* Pentru o mai bună înțelegere a operei, poetul mai publică (superfluă în acest caz) o *Viață a lui Traian August, fondatorul neamului românesc* (București, 1869), „dedicată armatei române", unde mărturisește a se fi inspirat din basoreliefurile de pe Columna din Forul de la Roma. Scopurile patriotice sunt arătate expres (iarăși un procedeu de prisos) în prefața primei versiuni, închinată românilor transilvăneni, care „au simțământul originii lor, limbei lor, literaturii lor, datinilor lor. Pentru că sunt viteji și lupt (sic!) cu putere și convingere pentru nația lor". În versiunea I, cântecele epopeei sunt intitulate *Doine*. Cea dintâi începe cu obligatoria invocare la Muză, în versuri ce cată a imita ritmuri de clasicitate antică homerică și vergiliană:

Musă, inspiră-mă, lira-mi să murmure
Numele-eroilor cu fapte rari;
Nobilă cântecu-mi fă-l demn de luptele
Și strălucirile timpurilor mari.
Spune cum Dacia cade sub armele
Romei, a globului mândri stăpâni;
Cum din unirile Romei cu Dacia,
Naște în Dacia ginta română.

Din nefericire faptele de arme, de invenție sau nu, îndeajuns de numeroase la Bolintineanu – prin comparație cu alți contemporani care au abordat tema (între aceștia și prea puțin cunoscutul acum Alexandru Pelimon, cu al său *Traian în Dacia*, poem în 12 cânturi, 1846) – sunt copleșite și încurcate de intrigile amoroase (dacă le putem numi așa) dintre personajele mitologice imaginate ad-hoc și elementul eroic, ce ar fi trebuit să domine, se estompează. Oricum, încercarea de epopee dă greș și în cazul lui Bolintineanu, ca la toți ceilalți poeți români de dinainte de el sau după dânsul, inclusiv Eminescu, dar cu excepția lui Ion Budai Deleanu, cum am avut prilejul să arătăm în altă parte. Apoi încercarea mai venea și într-un moment când forțele creatoare ale poetului se aflau în declin și „schematismele" pe care le semnalasem în unele dintre evocările lui istorice de la începuturile carierei apăreau din ce în ce mai apăsătoare. Nu puțin a contribuit, credem, și critica puțintel cam

* Despre *Traianida* vezi amănunte în lucrarea noastră *Forme ale clasicismului în poezia românească până la Vasile Alecsandri*, Ed. Minerva, 1971.

Scanned with OKEN Scanner

nedreaptă venită din partea generației junimiste la adresa lui Bolintinenau, prin chiar pana lui Maiorescu, în cunoscutul eseu *Poezia română la 1867*.

În romane, *Manoil*, publicat în 1855, dar scris, se pare, cu patru ani mai înainte, și *Elena* (1862), Bolintineanu are meritele începuturilor genului și cam atât. Manoil, eroul din primul roman, este când un nefericit melancolic și sentimental, când un cinic și un demonic. Romantismul nu pare bine asimilat în acest caz. Și pe urmă, romanul cere observație, în timp ce autorul nostru își angajează personajul mai mult într-o serie de intrigi din categoria misterelor, artificiale, critica socială intenționată de romancier rămâne exterioară și destul de neconvingătoare. *Elena* – cu un subiect calchiat după *Le Lys dans la vallée* de Balzac – aduce sentimentalismul lacrimogen și melodramatic, degradat. Eroina, femeie frumoasă, inteligentă și deosebit de sensibilă, moare măcinată de tuberculoză, în brațele iubitului, bărbatul legal fiind un bătrân urât și antipatic. Invenția este factice și observația aproape nulă, cu toate că autorul nu pare a fi deloc străin de metoda balzaciană a traversării mediilor, făcută cu anume insistență în câteva locuri, dar nu cu metodă și mai ales fără detașarea absolut trebuincioasă, pe care o vom afla la N. Filimon. Oricum, romanele lui Bolintineanu nu sunt deloc la înălțimea artei sale din poezii, pe care, în vremea din urmă, o vedem exaltată — și cu dreptate, până la un punct — de un critic precum I. Negoițescu. Ele par scrise cam în grabă *(Manoil,* de exemplu, e redactat în 1851, în timpul iernii, în drum spre Constantinopol, la Rusciuk, unde este nevoit să stea timp de o lună,(v. „Cronologia" întocmită de I. Roman la *Călătorii,* EPL, 1968, vol. I), printre picături, cum se zice.

Mult mai interesantă, citită cu mare plăcere de oricine posedă o cultură cât de cât elevată, este memorialistica de călătorie a lui D. Bolintineanu, venită în tradiție preromantică și romantică (v. de ex. *Souvenirs, impressions, pensées et payssages, pendent un voyage en Orient, 1832-1833* de Lamartine, printre atâtea altele). Lăsând la o parte pasajele prin care autorul ține neapărat să instruiască (ce spune Herodot despre Istru-Dunăre, cum s-a format imperiul româno-bulgar, imperiul otoman, amănunte privind istoria antică a Arhipelagului, istoria aromânilor etc.) pasajele și capitolele în care naratorul *este de față* sunt deosebit de atrăgătoare, chiar ca artă literară și chiar prin unele episoade care frizează invenția în direcția întâmplărilor aventuroase (poveștile *extraordinare* ale unui doctor neamț, cu o iubire a lui din tinerețe pentru o Luiză, cu o întâmplare incredibilă având în centru ceata de haiduci a lui Catârgi Iane, pe undeva pe lângă Șumla, în drumul de la Rușciuk spre Varna, cu niște alți bandiți puși la respect de însuși povestitorul care îi amenință curajos cu pistoalele etc.). Bolintineanu, cel din *Florile Bosforului* și din *Macedonele* este un neîntrecut pictor în cuvinte al acestei lumi balcanice și orientale: mizeria de neconceput a satelor musulmane, și chiar a orașelor din Peninsulă, starea mai harnică a bulgarilor, grecilor și aromânilor, pestriciunea peisajului și a veșmintelor, precaritatea alimentară, ciudățenia, exotismul obiceiurilor etc. sunt înșirate cu o pană deosebit de cursivă, atrăgătoare, limpede. Istanbulul, cu Bosforul, Dardanelele, Marea de Marmara, Pera, Scutari, moscheele cu pădurea lor de minarete ca și pădurea de catarge a ambarcațiunilor cu matrozi sosiți în capitala imperiului otoman din toate colțurile lumii sunt o suită de acuarele și un șir de documente de epocă ce nu se pot trece ușor cu vederea. Scriitorul este apoi deosebit de atent, atins fiind în sufletul lui de aromân, cât privește obiceiurile și datinile, costumele și limba pe care o vorbesc frații săi din Macedonia, trecând și poposind

Scanned with OKEN Scanner

pe îndelete prin sate care se numesc cam ca pe la noi: *Curcani, Gârmara, Grăbeni, Ciocani, Cărbunari, Lușani, Crâmpu, Crușova, Puntea Asanbei, Rugul, Florica, Lepărdău, Paltin, Sadovița, Sinaia, Brăstan, Cernăuți Rubali, Bălăceani, Ferica Mare, Brustani, Cioflica, Colonia* etc. Ca orice „armân", Bolintineanu este un *fanatic* (luăm pentru moment accepta „pozitivă" și, dacă vreți, „romantică" a cuvântului), susținând cu patos cauza fraților din... Dacia Aureliană, istoria lor eroică, dârzenia caracterului, pitorescul obiceiurilor, frumusețea fizică, cu deosebire a femeilor. Iată portretul unei aromânce, văzută spălând rufele la râu, ca într-un tablou de Theodor Aman sau de N. Grigorescu:

„Trecui peste o podișcă, asupra unui izvor, de aici mă urcai pe o înălțime: la picioarele acestei înălțimi femeile spală rufele. Cele mai multe desculțe – albeața picioarelor face să nu se dorească încălțămintea. O femeie, cu o trâmbă de pânză pe cap, trecu pe lângă mine. Ea era mai mult decât frumoasă: încântătoare. Fața albă și ușor rumenită, gura mică, nasul grecesc, ochii negri tăiați în migdale, gene negre, lungi, dese, ușor încrețite, sprincene negre cu grație desemnate, un păr des, supțire, negru, ieșind de sub pânză și răsfrângându-se pe un gât grăscior și în adevăr alb ca neaua, picioarele goale, mici, albe și rumene – apărerea acestei frumuseți fuse de un minut, trecu repede, cu ochii plecați și dispăru asemenea unei fantasme".

Ne-am referit, în puținele rânduri de mai sus, la *Călătorii pe Dunăre și în Bulgaria, Călătorii la Ierusalim în sărbătorile paștelui și în Egipt, Călătorii la*

Alexandru Ioan Cuza

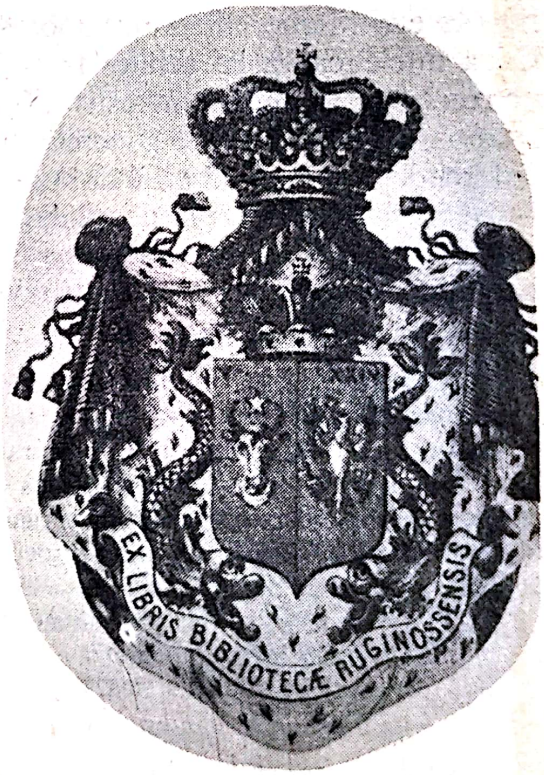

Ex librisul lui Alexandru Ioan Cuza

românii din Macedonia și la Muntele Athos sau Santa-Agora (efectuate, respectiv, în 1851, 1854 și publicate în 1858, 1867 și 1863). Tot pe atât de interesant prin „fanatismul" său (în sensul de care vorbeam mai sus) este Dimitrie Bolintineanu în excepționala relatare memorialistică privind *Călătoria Domnitorului Principatelor*

C-da 40029 coala 15

Scanned with OKEN Scanner

Unite la Constantinopole. Evenimentul a avut loc în luna mai 1860, an în care a fost tipărit și memorialul în chestiune. Poetul făcea parte din suită, împreună cu, printre alții, generalii Herescu, Nicolae Golescu, Ștefan Golescu și Marin Serghiescu-Naționalul. Am mai pomenit de marea prețuire pe care Alexandru Ioan Cuza i-o acorda lui Dimitrie Bolintineanu, ca poet și ca aliat al său în marile reforme pe care le plănuia, apoi și ca ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice, în fine ca înalt comisar din partea Țării Românești în Comisia europeană a Dunării. La rându-i, scriitorul, unul dintre cei mai mari apologeți ai lui Cuza, va mai scrie, în afara memorialului amintit, pe aceeași temă, *Chestiunea Unirii la Constantinopole* (1861) și, mai târziu, după detronarea idolului său, o *Viață a lui Cuza Vodă* (1869). Memorialul este mai prețios decât toate, ca document istoric și forță de evocare a evenimentului. Poetul exultă de mândrie patriotică la vederea onorurilor pe care Poarta otomană le acordă domnitorului român (cu toate că, știm prea bine, acestea erau rodul tratativelor diplomatice angajate cu Franța „protectoare" și, mai ales, abilității diplomatice a marelui patriot care fusese Costache Negri, agentul diplomatic al României la Constantinopol). „Mai mult de un milion (franci? galbeni? taleri? nu putem ști, n.n.) a costat vizita noastră pe Bosfor!", exclamă Bolintineanu: soli veniți în întâmpinare pe traseul Mării Negre, de la Galați-Sulina-Bosfor, salve de tun la primirea lui Cuza în palatul sultanilor, vizitele reciproce dintre oaspete și marele vizir, ospețele de protocol, nenumăratele daruri primite de principele român, între care numai o „sabie costă trei mii de galbeni", gărzile de onoare, muzicile de rigoare etc. Memorialistul nu obosește o clipă în a consemna demnitatea cu care Cuza înțelegea să se achite de această sarcină pentru el, probabil, destul de convențional și plictisitor-festivă, lăsându-se admirat (întâi și întâi de scriitor) în frumoasa lui uniformă de general de divizie. Sultanul îl primea, se pare, cu destulă deferență totuși, având grijă de sugestiile primite de la ambasadorii Franței, de la C. Negri și alții, fără a pierde prilejul (cel puțin asta este opinia memorialistului) de a arunca săgeți împotriva țarismului, dușmanul dintotdeauna al românilor. Căci Bolintineanu, asemeni celorlalți revoluționari de la 1848, este un filoturc și un dușman inveterat al rușilor:

„Sultanul îl priimi îndată și arătă dorința ca d. C. Negri să rămâie cu acești doi suverani. Nici un turc nu se afla de față. Această întrevedere familiară ținu trei ore. Aici sultanul făcu o lungă vorbă cu domnitorul și cu agentul său, fără dragoman. Conversațiunea se făcea în limba franceză. Suveranul otoman vorbește această limbă cu multă înlesnire. El arată celor doi oaspeți intimi, făcându-se ciceronele lor, toți tezaurii saraiului său (negreșit fără de tezaurii din haremlîc), le arătă toate camerele saraiului, toate obiectele scumpe, toate darurile rari ce priimise de la diverși suverani ai lumii întregi, între alte obiecte le arătă un vas de malachit trimis de la Siberia.

– Este rea țară Siberia! zise sultanul.

D.C. Negri afirmă, socotind că suveranul Turciei face aluziune la cualitatea de loc de esil; sultanul, crezând că poate să se rătăcească asupra cugetărei sale adevărate, urmă:

– Este frig în acel loc; nu e bun frigul..." [1]

Bolintineanu nu s-a bucurat de atenția oficialităților – și, am zice, odată cu acestea, nici de a publicului – după detronarea lui Cuza, până la sfârșitul

[1] Cu numai patru ani mai înainte, ca urmare a lucrărilor Congresului de la Paris (13/25 febr. – 18/30 martie 1856), când se încheia pacea după Războiul Crimeii, se ia, între altele, hotărârea ca județele din sudul Basarabiei, Bolgrad, Ismail și Cahul să fie retrocedate Moldovei.

Scanned with OKEN Scanner

vieții. Cum nu s-a întâmplat cu Vasile Alecsandri, „omologul" său moldovean. Acesta, deși prieten foarte apropiat, și mult mai vechi al lui Cuza, a avut motivele lui să se despartă de vederile politice ale domnitorului Unirii din ultimii lui ani ai ocupării tronului. Motive întemeiate, nici vorbă, ca și în cazul lui Kogălniceanu. Ne întrebăm totuși dacă sărăcia și sfârșitul mai curând trist al poetului muntean n-au fost pricinuite de admirația lui statornică față de Alexandru Ioan Cuza, cum se poate vedea și din memorialul amintit mai sus. În orice caz, tocmai Alecsandri a avut eleganța de a nu-și uita confratele, înaintea tuturor celorlalți contemporani. Opinia publică, mulțimea, gloata, poporul cum mai obișnuim a spune, se arată adesea mai curând ingrată cât privește posteritatea marilor personalități, lăsând istoricului impresia tristă a dezinteresului față de trecut, ochii mulțimii fiind totdeauna ațintiți asupra scenei prezentului. Numai marile personalități au memorie!

ALȚI SCRIITORI DIN EPOCA DE LA 1848

Poeți

Evident, epoca de mare efervescență de la 1848 adună în jurul scriitorilor de primă mărime un număr însemnat de poeți, prozatori sau dramaturgi pe care istoriile literare îi menționează pe spații mai mult sau mai puțin întinse, în funcție de planul expunerii. Unii s-au bucurat de faimă până în vremea lui Eminescu.

Așa este cazul brașoveanului ANDREI MUREȘANU[1] care are norocul să compună, în februarie 1848 – sub impulsul lui Vasile Alecsandri din *Deșteptarea României* (poezia tipărită pe foi volante și răspândită pe întreg teritoriul românesc) – marșul *Un răsunet*, rămas celebru sub numele *Deșteaptă-te, române*. Pusă pe muzică – foarte precis nu se știe de cine, se pare că de Anton Pann – această poezie ivită în chiar centrul teritoriului locuit de români a devenit o adevărată *Marseilleză* națională, potrivită în toate împrejurările, impusă astăzi, ca de la sine, după revoluția din Decembrie 1989, drept imn al României. Eminescu, sub impresia lui Aron Pumnul dar și sub aceea a tuturor prietenilor lui transilvăneni,

[1] ANDREI MUREȘANU (16.XI.1816, Bistrița – 24.X.1863, Brașov), fiul unui morar din Bistrița Năsăudului, unde urmează primele studii la școala săsească și la liceul călugărilor piariști, desăvârșindu-și filozofia și teologia la Blaj, cu profesori precum T. Cipariu și S. Bărnuțiu, își desfășoară mai întâi activitatea ca profesor la gimnaziul din Brașov și colaborator la publicațiile lui Barițiu, *Gazeta de Transilvania* și *Foaia pentru minte, inimă și literatură*, începând din 1838. Tot prin Barițiu, care îl chemase la Brașov, ia contact cu unii dintre scriitorii de dincoace de munți, Heliade, Gr. Alexandrescu, Bolliac, Bolintineanu și alții. La 1848 se afla printre intelectualii participanți la marea adunare a revoluționarilor români de la Blaj, nevoit fiind după aceea să se adăpostească în Țara Românească, de unde însă trupele țariste, care controlau zona, îl iau prizonier și-l duc până în Moldova. Revenit în Ardeal, ocupa numai un post de contopist și translator de limba germană la Sibiu, colaborând și la *Telegraful român* care apărea aici, cu articole cu caracter cultural, poezii, cu traduceri și prelucrări din Herder, Schiller, Bürger și alți scriitori germani mai mărunți. Tot prin intermediar nemțesc, târziu prin comparație cu scriitorii de dincoace de munți, traducea și el *Nopțile* lui Young. A tradus și din *Analele* anticului Tacit.

BIBL.: *Poezii și articole*, ediție îngrijită și prefațată de D. Păcurariu, EPL, 1963.

Scanned with OKEN Scanner

Andrei Mureșanu

făcea din Mureșan – într-un tablou dramatic intitulat ca atare și rămas postum – un titan faustic și un „pribun" al lui Avram Iancu, asemenea lui Toma Nour din *Geniu pustiu* (romanul deasemeni postum al marelui poet), răzvrătit împotriva divinității pentru soarta ingrată hărăzită poporului român după revoluția de la 1848. Iar în *Epigonii*, poetul „profet" și „preot deșteptării noastre" e pus să „rumpă coarde de aramă", spre a învia până și pietrele. Hiperbola este evidentă și în jurul Mureșanului s-a țesut treptat legenda, unii văzându-l scoborâtor din vechii, vitejii cnezi maramureșeni, descălecători de țară. Aceasta pentru că poezia lui Mureșan a apărut într-un moment istoric capital, vibrând amplu, răscolind spiritele, chiar de la primele șiruri, simple și impetuoase:

Deșteaptă-te, române, din somnul cel de moarte
În care te-adânciră barbarii de tirani;
Acum ori niciodată croiește-ți altă soartă,
La care să se-nchine și cruzii tăi dușmani.

Sunt invocate marile umbre ale trecutului voievodal, Mihail, Ștefan și Ioan Corvinul, să armeze brațele strănepoților și să le încălzească în vine sângele. Accentele cad mereu pe cuvintele-cheie, devin răscolitoare:

Cu brațele-narmate, cu focul vostru-n vine,
„Viața-n libertate, ori moarte!" – strigă toți.
.....
Preoți, cu crucea-n frunte, căci oastea e română etc.

Nici înainte de a scrie *Un răsunet* și nici după aceea, poetul nu fusese chiar un Rouget de l'Isle al românilor, ieșit din necunoscut și intrat apoi în umbră, ca om și scriitor. Celelalte poezii ale lui Mureșanu sunt însă sub orice nivel valoric. Cea de la debut, *Fetița și paserica* (1839) și altele care-i urmează în *Foaia pentru minte...* (*Teodor și Mariuța*, *Vinovatul* etc.) sunt de un sentimentalism incredibil, cu totul deplasat, stricate, pe deasupra, de latinisme. Ceea ce surprinde încă mai tare e că după 1848 poetul revoluției de la momentul Redeșteptării naționale închină fel de fel de „voturi" și „devoturi", „omagii" etc. de fidelitate față de împăratul de la Viena și guvernatorii Transilvaniei. Ce are a face însă! Când treci pe lângă statuia ce i-a fost ridicată lângă Teatrul Național din Brașov, un bronz țâșnind ca un bolid din adâncuri, auzi în spirit acordurile din *Deșteaptă-te române*, odată cu versurile lui Eminescu: „Mureșan scutură lanțul cu o voce ruginită / Rumpe coarde de aramă...".

Scanned with OKEN Scanner

*

Marșul revoluționar al pașoptiștilor bucureșteni a fost scris și declamat, în plină stradă, de IOAN CATINA[1]. Versurile lui n-au căpătat însă solemnitatea gravă, emoționantă, pe care o au cele ale Mureșanului, ci seamănă mai mult cu niște lozinci scandate, la moment, spre a mobiliza masele pentru insurecția armată, niște banalități abstracte și reci:

Haideți frați într-o unire,
Țara noastră e-n peire:
Aste ziduri și palate
Unde zac mii de păcate,
Haideți a le dărâma.

Ioan Catina ar fi fost, după opinia vremii, un Byron în devenire, „atins de boala secolului", mort prea tânăr spre a se fi realizat. Adaptarea scenică după nuvela *Zoe* de Costache Negruzzi reține prea mult și exagerează melodramaticul din original. Însă într-un *Imn la secol* și mai ales în *O noapte pe stânci*, aripa romantică de anvergură se simte. Stejarul se prăbușește în vale, luna se ridică sus pe cer: „Stejarul cade-n vale și luna sus s-ardică", iar valul „muge", despicat de trăsnet, cerul dialoghează „spăimântător" cu marea și poetul, înconjurat de elementele dezlănțuite, dobândește astfel scânteia divină:

Ascult cum curge valul când trăsnetu-l despică,
Ascult cerul cu marea vorbind spăimântător...
O!, noapte!, noapte!, noapte!, tu ești ca o femeie
Ce am iubit o dată; și mică-acea scânteie
De vulg necunoscută prin tine am dobândit...

Asociația literară care îl sprijinea urma să-i mai tipărească o dramă, intitulată *Dan* (1847), poate și o alta, necunoscută nouă acum, despre *Țepeș Vodă*. Volumul de poezii, 28 la număr, apărut în 1846, fuseseră publicate mai înainte în *Curierul*. Traducea și el *Pour les pauvres* de Victor Hugo și *Prizonierul* după Béranger. Caracteristice, între compunerile originale, mai sunt *Osânda*, *Stiletul*, *Cugetare*, cu multă poză grandilocvent și convențional romantică, cu viziuni apocaliptice ale „prăvălirii în haos" și al ieșirii (ecou heliadesc și anticipare eminesciană) din ale

[1] IOAN CATINA (1828, București – 29.VII.1851, București), fiul unui cafegiu de pe Podul Mogoșoaiei (acum Calea Victoriei) din București, începuse a colabora cu poezii la *Curierul* lui Heliade încă de la 17 ani, fiind considerat „un geniu", cum ne informează C.D. Aricescu. Într-un roman, al lui Al. Pelimon, *Un funcționar sinucis* ni se spune despre el că avea „forma capului unui filozof englez", iar Gr. H. Grandea, într-un alt roman, *Vlăsia sau Ciocoii noi*, gândit în prelungirea celui al lui N. Filimon, va face din el personajul principal, fantastic, fără vreo legătură cu realitatea. La 11 iunie 1848 citea, în ulița Lipscanilor, celebra *Proclamație de la Islaz* și, probabil, propria-i compunere, *Marșul revoluționar*. Împreună cu C.A. Rosetti și E. Winterhalder, scoate, în timpul revoluției, ziarul *Pruncul român*, unde-și expune, în o serie de articole declamatorii și ardente, crezul democratic. După represiune, este închis la Văcărești, împreună cu fratele său, Constantin, care murea în detenție. După un timp, Ioan făcu o scurtă carieră de comisar de poliție, la Pitești, dar fu repede destituit. Murea tânăr, de oftică.

BIBL.: *Poezii*, prefață de N. Iorga, Vălenii de Munte, (108); G. Călinescu, *Material doc.*, op. cit.

lor „acții" a planeților. În *Pe ruinile cetății lui Vlad Țepeș* poetul își oferă prilejul de a țintui tirania la zidul infamiei, într-un limbaj revoluționar destul de naiv, asemănător cu cel din *Marșul*. Grevată de prozaism convențional este și *La lord Byron*.

*

Un romantic revoluționar, având ceva din alura eroului de la Misolonghi, adevărat temperament de carbonar, pigmentat de oarecce cabotinism, purtând mantie și plete abundente, cu purtări neconformiste, figură tipică de ascultător al discursurilor lui Jules Michelet de la Collège de France, este C.A. ROSETTI[1]. Asemeni lui Heliade și Bălcescu, un mesianic fiind, pe deasupra și în relații cu masoneria, cel puțin în tinerețe, îl vedem justificând existența și drepturile poporului prin „lumina providențială", lansând chiar o maximă în acest sens: „Luminează-te și vei fi!".

C. A. Rosetti

Viața lui a fost plină de lupta revoluționară și politică împotriva tiraniei. Idolatrizat de unii și, cum era firesc, hulit aprig de alții, C.A. Rosetti s-a aflat, înarmat cu pana sau cu cuvântul de la tribună, mereu în primele rânduri, de la revoluția din 1848 până la războiul din 1877 și chiar mai încoace, până în pragul morții. Acaesta fu probabil cauza pentru care, cunoscător și iubitor totuși al literaturii, ca toți contemporanii săi (încerca traduceri din Byron, Béranger, Lamartine și Hugo, tălmăcea pentru străini doine românești, împreună cu soția sa, Maria, născută Grant, o revoluționară și ea, pozând, se zice, pictorului Rosenthal pentru cunoscutul tablou-emblemă *România revoluționară*) nu compune decât niște banale *Ceasuri de mulțemire*

[1] C.A. ROSETTI (2.VI.1816, București – 8.IV.1885, București) descendent din vechea ramură a Roseteștilor munteni, a fost unul din principalii conducători și animatori ai revoluției de la 1848 și unul din șefii și fondatorii partidului liberal, om politic de prim-plan și în perioada care a urmat Unirii, până după războiul de Independență și chiar mai încoace. A avut o tinerețe aventuroasă, studiase la Sf. Sava și în clasa de declamație a actorului Costache Aristia, intrase în armată ca iuncher, de unde demisionează, era numit președinte de tribunal la Pitești, dar nu stătu mult, ocupându-se și cu unele afaceri comerciale, cumpărând, împreună cu E. Winterhalder, o tipografie, pe lângă care avea și o librărie, totodată loc de întruniri secrete ale „Frăției" și ale Asociației literare din care făcea parte încă de prin 1843. Studii sistematice nu a făcut, cunoscând însă limbile greacă (veche), pe lângă franceză, latină, germană și engleză. La Paris, unde stătu și înainte de revoluție, o vreme, prin 1844 – 1845, ascultând cursurile la Collège de France, era acceptat în o lojă masonică republicană, „L'Athénée des Etrangers", participând la fundarea publicației *Les Ecoles* (1845). Este inițiatorul Societății studenților români din capitala Franței căreia îi compunea un *Apel*. S-a căsătorit, în 1847, cu Maria Grant, engleză de origine, cu care va avea mai mulți copii, printre aceștia Mircea, care va fi unul dintre primii socialiști români și Vintilă care-i va edita scrierile. În exil, la Paris, era unul din șefii emigrației, traducând împreună cu Maria, soția lui, doine românești, semnând, împreună cu Bălcescu și N. Golescu, un *Apel către români* și compunând, împreună cu I. C. Brătianu, *Chatehismul săteanului sau Sfaturi la vatra focului între un revoluționar și un sătean* (Bruxelles, 1852). Întors în țară, în 1857, este ales în Adunarea ad-hoc și în Adunarea electivă, ca înflăcărat adept al Unirii, susținând cu fervoare dubla alegere ca domn a lui Alexandru Ioan Cuza, la a cărui răsturnare

„România revoluționară". Tablou de C. D. Rosenthal

Scanned with OKEN Scanner

(1843), piese lirice cu caracter de cântece de lume, făcând oarecum trecerea de la Văcărești la Eminescu, romanțe trubadurești de epocă, fredonate de tinerii vremii, până la Rică Venturiano a lui Caragiale. Mai cunoscută a rămas *A cui e vina?*:

Tu-mi ziceai o dată cum că pân'la moarte
Dragostea toată mie-mi vei păstra;
M-ai uitat pe mine, le-ai uitat pe toate,
Astfel este lumea, nu e vina ta.

Astfel erotica neoanacreontică iese din budoar, se complică în sensul unui început de spiritualizare, dar totodată devine mai populară, mai neboierească, odată cu muzica ce putea fi auzită prin grădinile de vară ale Bucureștilor de altădată, pe vremea lui Anton Pann și Nicolae Filimon. Iată un convenționalism grațios și ușor declamator, în *Dorința:*

De ce nu sunt dumbrava ce seara pe răcoare,
De brați cu un prieten ți-e drag a vizita?
De ce nu sunt o roză, de ce nu sunt o floare,
C-atunci gândesc, o, dragă, că tu nu m-ai uita!

Apropierea de epoca lui Eminescu e tot mai vizibilă și numai lipsa de grijă față de cuvinte (ochi „râzoși", „afire" sfântă etc.) strică:

Duh plin de frumusețe! Cu părul tău lucios,
Cu ochi râzoși de slavă, cu formele cerești,
În care ni s-arată c-un trup nepământean
Într-o afire sfântă de element curat
Intreaga frumusețe a celor mai cerești
Fecioare ce pământul vreodată au făcut.

*

Prieten și asociat, tipograf, librar, ținând deschis și un „cabinet de lectură", o „magazie de muzică, de hârtie și de obiecte de artă" pe Calea Mogoșoaiei, este austriacul ENRICH WINTERHALDER[1], democrat înfocat și el, dușman de moarte

---

însă din 11 februarie 1866 va fi principalul factor, cu toate demnitățile pe care le avusese, între care pe acelea de ministru al Cultelor și al Instrucțiunii publice. El este fondatorul *Românului*, încă din 1857, gazeta oficială a partidului liberal, pe care o va conduce efectiv până în anul morții. Republican în concepția politică, a fost unul din adversarii și ai lui Carol I, pentru înlăturarea căruia a uneltit, participând la așa numita coaliție de la Mazar-Pașa (1875 – 1876). A fost și primar al Capitalei, deputat în toate legislaturile și, în 1877, ca președinte al Camerei, are satisfacția cea mai mare a vieții sale, proclamând Independența, în numele Adunării Naționale și a Poporului român. Către sfârșitul carierei politice care coincide în linii mari cu sfârșitul vieții, se va îndepărta de alianța cu aripa brătienistă a partidului liberal, avându-și proprii lui adepți. În literatură a fost numai un amator, chiar de la debut, cu romanța *A cui e vina?* (1836), cu volumul *Ceasurile de mulțemire ale lui...* (1843) și alte lucruri încă mai mărunte, culese mai târziu în *Scrieri din junețe și esiliu*, (I-II, Buc., 1885), *Scrierile lui...* (Buc., 1887, *Amintiri istorice* (Buc., 1889), *Note intime* (Buc., I-II, 1902-1903) editate de fiul său Vintilă Rosetti, toate interesante numai ca documente de epocă.

BIBL.: Vasile Netea, *C. A. Rosetti*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1970; Marin Bucur, C.A. Rosetti. *Mesianism și donquijotism revoluționar*, București, Editura Minerva, 1970.

[1] ENRICH WINTERHALDER (1808 – 14.V.1889, Kritzendorf, Austria), originar din Viena, stabilit la București de la vârsta de 21 de ani, fost ofițer în armata română, unde cunoaște pe C.A.

al tiraniei. A scris numeroase articole cu caracter economic, dar și cronici teatrale, adaptând pentru scena română unele mici comedii din autori germani. Modestul și singurul său volum de versuri originale, cu un titlu cât se poate de bine gândit, *Flori și scăieți culese pe malul Dâmboviței* (1846), lasă spre ținere de minte poezia *Dâmbovița*, exprimând o stare de spirit tipică alogenului, sau chiar provincialului, asimilat îl cele din urmă farmecului capitalei românești, misterios, indescifrabil. Prin muzica altui străin, Ed. Wachmann, poezia a devenit o romanță cunoscută de toată lumea:

Vremea trece, apa trece,
Nu mai vine ce-a trecut,
Dar ăst râu a fost și este
Și va fi în veci plăcut.
Dâmboviță, apă dulce,
Cine-o bea nu se mai duce.

Pe vremea descinderii lui Winterhalder în București, apa de băut se aducea cu sacàlele chiar din râul care traversa orașul. Un album al pictorului Prezziosi ne arată morile de pe Dâmbovița, spălatul rufelor pe mal, îmbăierile localnicilor, pe timpul căldurilor verii etc. Cu poluarea produsă de civilizație, s-a ajuns ca cele două versuri finale din strofa de mai sus să fie interpretate exact pe dos: Apa Dâmboviței a devenit otravă. De-ar fi să bei din ea, cazi mort pe loc. Acum încă se mai lucrează la asanarea acestui frumos râu, totuși, martorul istoriei.

*

Din opera poetului de la Câmpulung-Muscel, C.D. ARICESCU[1] este aproape imposibil a cita alte versuri decât cele care încep napoleonian:

Patruzeci de secoli trec pe dinainte
Și fiștecare își recheamă-n minte
Imperii, popoare care nu mai sunt...

și se termină cu interogații costiniene pe tema trecerii civilizațiilor, puțintel cam hilare din cauza simetriei săltărețe a accentelor, nepotrivită acestei prea grave idei:

Rosetti, coasociatul său în tipografie, ia și el parte la revoluția de la 1848. După revoluție, refugiat în patria de origine până în 1855, revine în România și, în 1859, obține naturalizarea. A fost, pentru scurt timp și director al Teatrului Național. Către sfârșitul vieții se întoarce în Austria, puțin timp înainte de a muri.

BIBL.: *Actorul fără voie* (Tip. Eliade, 1836); *Triumfu amorului* (Ibid., 1836); *Flori și scăieți culese pe malul Dâmboviței* (Tip. Rosetti, Winterhalder, 1846); C.A. Rosetti, *Amintiri istorice* (Tip. Românul, 1889).

[1] CONSTANTIN D. ARICESCU (18.III.1823, Câmpulung – 18.II.1886, București) era fiul serdarului Dimitrie și al Elenei Chiliașu, învățase la școala românească din orașul natal și la Colegiul Sf. Sava din București. S-a ocupat cu publicistica, în orașul Câmpulung, unde activa ca revoluționar la 1848, ca și în comitetul pentru pregătirea Unirii din 1859. Ulterior a lucrat mult în colegiul de redacție a *Românului* lui C.A. Rosetti. Opera-i (publicistică, beletristică originală și traduceri, memorialistică, istorie etc.) este destul de întinsă. Abia în vremea din urmă, prin grija prof. Dan Simonescu, (un câmpulungean de baștină) *Scrierile* i-au fost alese și culese într-un volum din colecția *Restitutio*, apărut la Editura Minerva.

Scanned with OKEN Scanner

Unde este Cezar și Napoleon?
Unde este Brutus, unde e Caton?
Unde e Platone, unde e Socrat?
Unde-Epaminonda, unde Ipocrat?

Tot lucrând la „materialurile documentare" ale institutului unde îl mutase, de la Universitate regimul comunist, profesorul G. Călinescu a studiat și opera lui C.D. Aricescu (v. *Material documentar,* în *Studii și cercetări de istorie literară și folclor*, IX, 1960) și, în orele lui, distrându-se și nu prea, pe aceeași temă a fortunei labile, scria versuri foarte asemănătoare, unde însă umorul livresc și superior savant este totul: „Vai mie, amară-i viața, / mai șubredă decât ața! / Unde-i mândrul Decheval / Și-amazoanele pe cal? / Unde-i bădica Traian, / Crai norodului râmlean? / Unde-s marii voievozi / Cu boieri și cu aprozi, / Și domnițele ochioase, / Învăscute în mătase? / Unde-i Mircea înțelept, / Cu zale de-argint pe piept, / Și oștirile viteze / Din cetăți cu metereze? / Unde-i Țepeș cel nebun / Și Alexandru cel Bun, / Vasile Lupu vestit / în jder încotoșmănit? / Unde-i Chiajna cea isteață / Ca și-un bărbat cu musteață, / La sprincene arcuită, / Pe obraz sulemenită / Gătită cu mahmudele, / Cu brățări și cu inele, / La brâu cu două paftale / Cu multe diamanticale? / Unde este Eminescu / Și Tudor Vladimirescu? / Unde-s grădine cu flori, / Ploi de toamnă și ninsori? / Unde-s soții și dușmanii, / Unde-s lunile și anii, / Unde visuri și păreri, / Unde e ziua de ieri" (*Viața*).

Aricescu a publicat o mulțime de culegeri de poezie, toate aride, încâlcite, rudimentare: *Câteva ore la colegiu* (1846), *Arpa română* (1852), *Trâmbița unirii și sărbătoarea națională* (1860), *Flori de Tușnad* (1872), *Cântecul Lebedei* (1884) etc. A tradus din J.J. Rousseau, cele două *Discours,* din Xavier de Maistre (*Călătorie în jurul camerei mele*) și *Octave* al lui Musset, a compilat romane de mistere. Valoroase documentar rămân lucrările cu caracter istoric și memorialistic: *Istoria Câmpulungului* (2 vol.) și *Istoria revoluțiunii române de la 1848,* căreia îi adaogă cele 3 volume, inestimabile ca izvoare de informație în problemă: *Corespondența secretă și acte inedite ale capilor revoluțiunii române de la 1848.*

Prozatori

Un scriitor muntean încă mai productiv decât Aricescu (Pe Aricescu puteam să-l trecem de asemeni și printre prozatori și printre memorialiști, dar am considerat că s-a făcut cunoscut mai întâi ca poet) este ALEXANDRU PELIMON[1], astăzi nepomenit decât de istoriile literare. Trăind într-o epocă în care curentele se amestecau și lumea era puțin atentă la calitatea scrisului, el întreprinde numeroase volume de versuri în maniera mai veche neoanacreontică, amestecând însă și imagini din Lamartine sau Byron, fără a lăsa piese remarcabile cât de cât. Concurează cu marii săi contemporani și scrie poeme de largă evocare istorică,

[1] ALEXANDRU PELIMON (1822 – 27.VII.1881, Novaci, j. Gorj) a fost un funcționar modest (secretar al Comisiei documentelor mânăstirești, subșef de secție la Arhivele Statului etc.), colaborator pe la publicațiile vremii (*Vestitorul românesc, Pruncul român* etc.) și scriitor foarte abundent de poezie, proză și memorialistică.

BIBL.: Teodor Vârgolici, *Începuturile romanului românesc*, E.P.L. 963.

Scanned with OKEN Scanner

confirmând din plin teza referitoare la specificul romantismului românesc: *Traian în Dacia* (1847), *Vestita bătălie de la Călugăreni* (1848), reluată în *Bătălia de la Călugăreni* (1857) și apoi în *Epoca glorioasă a lui Mihai Viteazul* (1867); *Tudor Vladimirescu. Mișcare de la 1821* (1862), reluat în *Patriotism-Vladimirescu-Poezii* (1877), în fine: *Oștenii români* (1877-1878). Toate sunt excesiv discursive și didactice, condamnând în cuvinte cu totul prozaice „sclavia" și proclamând cu tărie „sfânta libertate". Versificația e cu totul plată, mecanică. Mai întinse încă și cumva mai personale sunt scrierile în proză unde cultivă romanul foileton, de senzație, cu invenție ușoară, ca în *Hoții și Hagiul* (1853), mistere de speță joasă, cu intrigi, crime, coincidențe cu totul inverosimile, cu personaje dubioase, totul urmat de un final moralizator nesuferit și neconvingător. Pentru că totuși este unul dintre primele romane românești merită să-i notăm, foarte pe scurt, schema epică: Ne aflăm în lumea mahalalei bucureștene: Costache, negustor începător și sărac, obține mâna Leftericăi, fiica „hagiului", numai după ce îl scapă pe viitorul socru de niște hoți. Cam de aceeași factură, cu sentimentalisme și fade intrigi amoroase, sunt și *Jidovul cămătar. Moldova și Bucovina* (1863), *Un funcționar sinucis. Fratele și sora* (1873), din care putem deduce doar cât de important este N. Filimon ca romancier la începturile dezvoltării acestei specii de proză în literatura noastră. În *Bucur, istoria fundării Bucureștilor* (1858), Pelimon născocește o poveste iarăși lacrimogenă, cu dragostea dintre ciobanul Bucur și Ilinca, fata lui Bogdan Vodă, domn al Moldovei. Tema Eteriei este abordată în *Catastrofa întâmplată boierilor în Muntele Găvanul— 1821* (1864), fără pic de respectare a adevărului istoric, iarăși cu felurite intrigi de senzație, și acestea stricate de tot prin polemicile interminabile la adresa dușmanilor lui Tudor Vladimirescu, fără vreun rost în acest context. Și în cazul lui Pelimon, interesante rămân memoriile care le-a lăsat, strict ca documente de epocă: *Crimeia sau campania oștirilor aliate la Sevastopol* (1855), *Impresiuni de călătorie în România* (1858) și *Memoriu. Descrierea S. Monastiri* (1861). Însă și în memorii scriitorul nu se poate abține de la senzaționalul exagerat, de la felurite chipuri ale sentimentalismului, ca și de expunerile didacticist-polemice, totul încărcat cu date istorice și geografice excesive, țintind a instrui cu orice preț, fără finețea omului de cultură sau vreo urmă de temperament personal cât de cât ieșit din comun.

*

Romanul de senzație a fost practicat și de COSTACHE BOERESCU[1], fratele ziaristului Vasile Boerescu, redactorul șef al *Naționalului*, în *Aldo și Aminta sau Banditii* (1855): După înfrângerea revoluției lui Tudor, căpitanul Brav, împreună cu adjunctul său, Aldo și cu Aminta, iubita celui din urmă, se haiducesc, afundându-se în munți spre a continua astfel lupta contra tiraniei. Narațiunea este inverosimilă până la ridicol, presărată cu discursuri fără nici o noimă, într-un stil de operetă. Autorul, cu studii de drept făcute la Paris, unde publica lucrări serioase, în spirit pașoptist, precum *Les Principautées devant le*

[1] COSTACHE BOERESCU (1836, București – 23.X.1908, București).

BIBL.: T. Vârgolici, *op. cit.*

second Congrès de Paris (1858) și *De l'amélioration de l'état des paysans roumains* (1861), fiind apoi, după luarea doctoratului, profesor de drept civil la Facultatea de drept din București, nu-și seamănă cu opera sa beletristică.

*

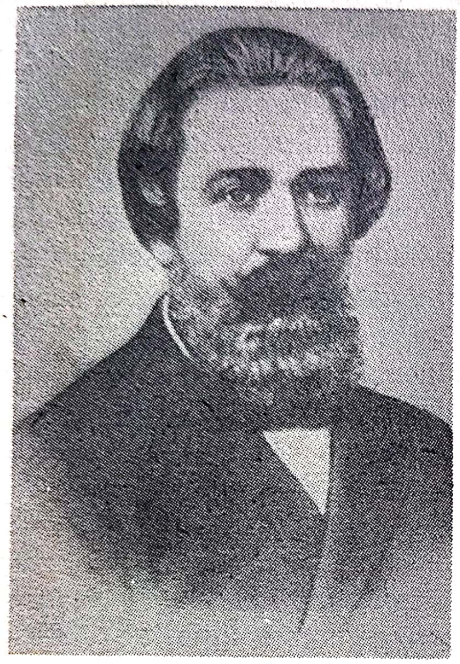

Costache Negri

Prin puținătatea operei, istoricește mult inferioară omului care a fost, COSTACHE NEGRI[1], moldoveanul, se aseamănă mult cu munteanul C.A. Rosetti. (De aceea am și recurs la compartimentul „alții", fără nici o justificare, în fond. Cum fără nici o justificare de fond este așezarea primului printre „poeți" și a celui de al doilea printre „prozatori"). Mai ales, Costache Negri putea lipsi cu totul din o istorie literară, rezervându-i-se locul prea bine meritat în istoria propriu-zisă, dealtminteri ca și lui C.A. Rosetti. La mijloc vine însă tirania tradiției, justificată până la un punct înaintat de faptul că zdrobitoarea majoritate a oamenilor politici de la 1848 (Cu excepția Brătienilor și a lui Alexandru Ioan Cuza?), făuritorii României moderne, au fost scriitori. Iată un punct de răspântie al devenirii noastre în timp unde istoria politică se încrucișează inevitabil cu istoria literaturii! Nu-i putem lăsa de o parte, pe Costache Negri și pe C.A. Rosetti, pentru că totuși *au scris* câte ceva (*Corespondența* în cazul unuia și *Jurnalul „intim"* în cazul celuilalt n-ar trebui luate în considerare, chiar dacă sunt superioare valoric beletristicei *intenționate*), *asemănător,* în poezie sau în proză, cu ceea ce au scris contemporanii lor. În proză, Costache Negri nu s-a manifestat decât prin două-trei schițe, abia înseilate pe subiecte de exotic italian, ca în *Buchetiera din Florența* a lui Alecsandri, publicate în *Propășirea,* prilej mai mult de surprindere a atmosferei venețiene, „une ville de moyen âge avec ses palais gothiques et arabes", cu canalele ei misterioase brăzdate de negre gondole, frumuseți romantice, „selon moi incomparables à tout ce qui dans ce bas monde puis-je les voir", cum va scrie într-o scrisoare către Alecsandri. (Acel „ce bas monde" spune totul despre aristocratul în spirit care a fost Costache Negri: scrisoarea către Alecsandri este însă mai târzie mult față de bagatelurile literare ale tinereții). Pe bardul de la Mircești – asupra căruia, bănuim, Negri putea avea un ascendent serios prin vârstă și cultură: călătorise mult, frecventase medii aristocratice diverse, era un

[1] COSTACHE (CONSTANTIN) NEGRI (1812, Iași – 28.IX.1876, Tg. Ocna).era al doilea din cei cinci copii ai vel agăi Petrache Negre și al Smarandei Donici devenită Zulnia în poezia lui Conachi, cu care poetul de la Țigănești se va căsători după o lungă văduvie, Petrache murind în 1823. Elena, fiica ei și sora lui Costache, va fi muza inspiratoare, Steluța, pentru tânărul Alecsandri. După studii în familie și în unele pensioane din Iași și Odesa, Costache este trimis în străinătate, colindând Viena, Parisul, Berlinul, Hamburgul, poposind în orașele italiene (Roma, Napoli, Florența, Veneția) fără a se decide pentru o specializare anume, ca și Vasile Alecsandri. Întors în țară, la moșia Mânjina, lângă Galați, va întruni pe patruzecioptiștii munteni și moldoveni, îi va urma și el în exil, la Paris, făcând figură de șef al emigrației. A fost, din 1851, pârcălab de Galați, post pe care îl va ocupa și Cuza. În 1855 își inaugura cariera diplomatică fiind trimis la Viena spre a pleda pentru dreptul la autodeterminare

poliglot, cunoscând, pe lângă franceză și italiană, germana, engleza, greaca și turca – îl va urma și în *Memoriile unei părechi de foarfeci*, gen de povestire-fabulă, asemănătoare cu *Istoria unui galbân și a unei parale*, ca și în ocazionala, celebrând evenimentul eliberării robilor țigani: *Urarea. 31 Ianuarie 1844*. Tot lui Alecsandri voia să-i semene versificând folcloric niște *Doine*, un *Cântic haiducesc* sau o *Horă haiducească* etc., fără a persevera. Ca amator, de asemeni, tradusese din *Byron* (*Mazeppa*, în proză), din Schiller, din André Chénier, mai mult la întâmplare. Opera-i principală (care nu este operă literară intenționată), atribuită de comentatori lui Costache Negri este corespondența cu prietenii (Vasile Alecsandri, Ion Ghica printre cei mai de seamă) și cu membrii familiei, evident nedestinată publicării. Ea dezvăluie marea noblețe de caracter a omului – atât de rară totuși printre semenii noștri de ieri și de azi – sinceritatea, naturalețea, blândețea, îngăduința, umorul, ironia și autoironia binevoitoare și calme, înțelegerea de oameni, lipsa oricăror ambiții, de orice natură ar fi ele, absoluta decență în dramul de amărăciune ce l-ar putea atinge în anume momente ale vieții, iubirea liniștii și a traiului patriarhal în mijlocul livezii și a grădinii de zarzavat. În o scrisoare către prietenul Alecsandri afecta atitudinea voltaireană a insului fericit care își cultivă verzele sale de Bruxelles pe malul Trotușului, râul „tortuosus" în care îi plăcea să se scalde, vara, pe căldările mari. Era un „leneș", adept al *otiului* horațian și al „mediocrității de aur", chiar anonime dacă se poate. Îi mai plăcea, în orele lui de quietudine contemplativă, să stea înconjurat de o colecție de tablouri de mare valoare, printre care s-ar fi aflat un Velasquez, un Veronese, un Van Dyck, un Tiziano, un Salvador Rosa, achiziționate cu mare grijă și cheltuială și lăsate apoi drept moștenire pinacotecii din Iași (De vor fi,aceleași, autentice, lăsate de Negri, și nu niște înlocuitori, căci ai noștri nu prea știu să administreze marile valori de artă de la o generație la alta, le fură, le schimbă, le falsifică). Când prietenul de o viață de la Mircești, scriind poemul homeric *Dumbrava Roșie*, înșirând printre căpitanii lui Ștefan cel Mare și pe un „Negrea viteaz și darnic" (cum inventa și pe un Mircescul „de pe Siret"), lăsând a se înțelege spița boierească veche a cultivatorului de verze de la Trotuș, Costache Negri îi dă replica plină de umor cum că acel „Negrilă" nu putea ființa pe vremea bătăliei de la Codrii Cosminului (26 octombrie 1497), tăiat fiind, chiar de Ștefan cel Mare, cu... 26 ani mai înainte, la 16 ianuarie 1471. Citise doar și el cel mai laconic capitol din cronica lui Ureche, intitulat *De tăierea capetilor a niște boiari, 6979 genarie 16 zile*, care glăsuiește așa: „Tăiè Ștefan vodă pre Isaia vornicul și pre *Negrilă păharnicul* și pre Alexe stolnicul în târgul Vasluiului".

Memorialiști

Între multele-i misiuni diplomatice pe lângă Poarta Otomană, toate duse la bun sfârșit, Costache Negri o avu și pe aceea, premergătoare Unirii, din vara anului 1855, în problema secularizării averilor mânăstirești, averi care constau, nici mai

---

a țărilor române. Dar cauza căreia i se va devota cu trup și suflet va fi cauza Unirii, ca membru în divanurile ad-hoc, susținând, alături de Kogălniceanu și Alecsandri, dubla alegere ca domn a lui Alexandru Ioan Cuza, consolidarea acestei alegeri, mai ales, ca agent diplomatic pe lângă Poarta Otomană. Împlinindu-și acest ideal al vieții, Costache Negri refuză orice alte funcții și onoruri ce i s-au mai oferit, renunță și la Mânjina, retrăgându-se pe o mică proprietate de lângă Tg. Ocna, pe malul Trotușului. După anume știri, el ar fi fost acela care, în timpul revoluției franceze din 1848, la Paris, a prezentat, ca semn de omagiu al românilor către Guvernul provizoriu de acolo, drapelul tricolor, combinat de el, pentru prima dată, din culorile celor două steme ale Moldovei și Țării Românești.

BIBL.: *Scrieri*, I-II, EPL, 1966.

Scanned with OKEN Scanner

mult nici mai puțin decât în moșii reprezentând o cincime din Moldova. Informația o deținem din memorialul lui DIMITRIE RALET[1], *Suvenire și impresii de călătorie în România, Bulgaria și Constantinopole*, cel care l-a secondat pe Negri în acest demers pe lângă stăpânirea turcească, în numele domnitorului Grigore Ghica, partea muntenească, a lui Gheorghe Bibescu, fiind reprezentată de D.

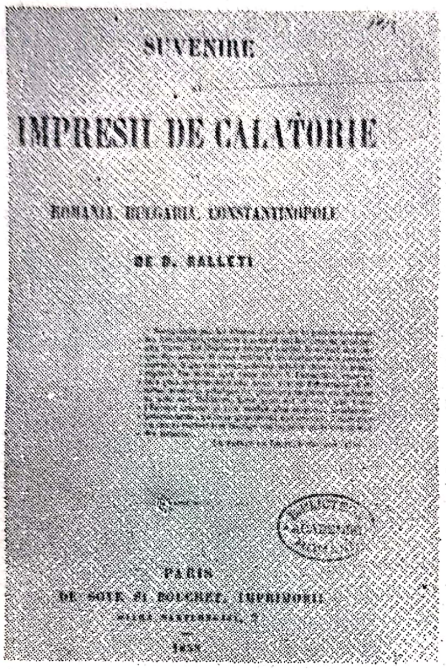
SUVENIRE

IMPRESII DE CALATORIE

ROMANIA, BULGARIA, CONSTANTINOPOLE

DE D. RALLETI

PARIS

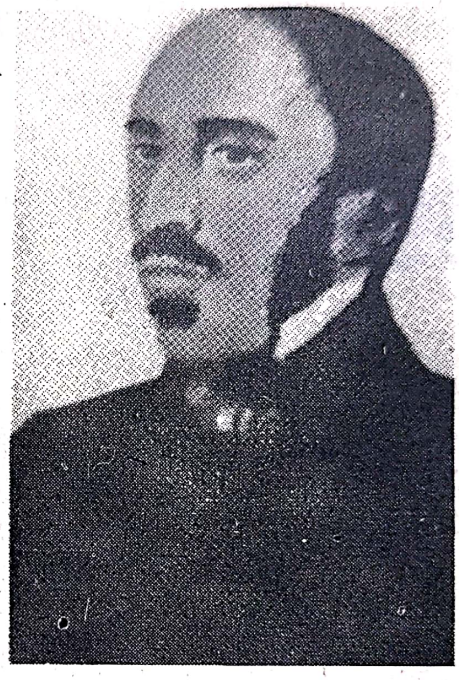

Aristarhi. Costache Negri gândea această misiune diplomatică mai mult ca un preambul al Unirii, fără un efect imediat administrativ, cum s-a și întâmplat. Memorialul de călătorie al lui Ralet a apărut la Paris, în 1858 (la editura De Soye-Bouchet), numai cu câteva luni înainte de moartea prematură a autorului.

Intelectual fin și cultivat (descoperit relativ de curând de către cercetătorii din domeniul istoriei literare) Dimitrie Ralet citise pe Bolintineanu, cu memoriile sale

---

[1] DIMITRIE RALET (1816, Istanbul? – 25.X.1858, Botoșani) era fiul spătarului Alecu și nepotul lui Dimitrie (care acela s-ar fi născut la Istanbul, după unii), "venețienii" de baștina lor, veniți în țară de la Constantinopol în suita lui Alexandru Ipsilanti, înainte de 1783. A făcut studii, probabil, în Germania și Franța (știa, pe lângă greacă, franceza, germana și engleza), a fost la început judecător la Botoșani, apoi, după evenimentele de la 1848, la care participă, director al Departamentului Dreptății și ministru al Învățământului și al Cultelor în Moldova. În 1855, domnitorul Grigore Al. Ghica îl trimite, împreună cu C. Negri, la Constantinopol, să trateze cu Poarta chestiunea retrocedării averilor mânăstirilor închinate, ocazie cu care redactează *Suvenirile*..., opera sa capitală. Întors la Iași, ia parte activă în Comitetul electoral al Unirii. (Dealtfel, chiar în locuința sa din clădirea Societății medicilor și naturaliștilor, al cărui membru de asemeni era, se va desfășura adunarea în care s-a propus candidatura la domnie a lui Alexandru Ioan Cuza). În 1856 era trimis la Paris, împreună cu alții, spre a susține diplomaticeşte cauza Unirii. Era și în căutarea unor medici pentru o boală (artrită?) care îi va fi fatală. Va muri tânăr, la nici 42 de ani fără a-și fi văzut visul împlinit, Unirea celor două țări românești. Până la a fi scris *Suvenire*..., colaborase cu versuri și proză (se încercase și în teatru) la *Propășirea*, mai înainte la *Albina*, la *Foaia pentru minte*... etc.

BIBL.: *Suvenire și impresii de călătorie*, ediție și prefață de Mircea Anghelescu, Editura Minerva, 1979, col. "Restitutio".

Scanned with OKEN Scanner

de călătorie la Constantinopol, cum dealtfel și mărturisește, dorind a veni în replică și în completare imediate. Într-adevăr, pornind din Iași, trecând prin Focșani, București și Giurgiu, ni se descrie aproximativ același drum prin Rușciuk (actualul Ruse), prin Șumla și Varna, de aici, cu vaporul, până în capitala Turciei. *Suvenirele* lui Ralet însă se vor; și sunt până la un punct înaintat, o descriere îndeajuns de sistematică, monografică am spune, a Istanbulului (capitolele VII-XVI): Bosforul, Buiuk-Derè, Pera, Fanarul, Galata, Bazarul, Boiagi-Kioi, Apele dulci din Asia, Ghiul Hanè, Turnul lui Leandru, Scutari, Edi-Kule, Sf. Sofia, moravurile turcești, cadânele ieșite la preumblare, împestrițarea cosmopolită a marelui oraș, plin de englezi, francezi, germani, italieni, greci, armeni etc., prescripțiile Coranului în diferite privințe etc. etc. El e mai puțin *un personaj* al memorialului său – cum este cu de prisos Bolintineanu – cât un observator mai obiectiv, atent la toate amănuntele, totodată grijuliu a nu scăpa din priviri ansamblul. Dar, ca și lui Bolintineanu, nu-i lipsește deloc nervul epic, umorul și, mai ales, percepția vizuală a forfotelii mulțimii pe străzi și maidane, pe cheiuri și prin bazar, sensibilitatea acut romantică la peisajul exotic oriental, la frumusețea femeilor musulmane, întrezărită sub iașmacuri și feregele, din gesturi și atitudini tipice locului. A stat, împreună cu Negri, șapte luni la Constantinopole, începând din mai 1855 și memorialul pare redactat pe loc, pas cu pas, (cum făcea și Bolintineanu notând viața și tot felul de obiceiuri, etnografie, limbă etc. la aromâni), până la o lungă listă, foarte interesantă, cu... proverbe turcești. Multe dintre ele, balcanici fiind noi înșine, le înțelegem foarte bine, ca spre exemplu: „Cânele latră, dar caravana trece", „Cine scuipă spre cer își scuipă în față", „Peștele de la cap se-mpute", „Sărută mâna care n-o poți scuipa", „Când se pierde capul, picioarele se clatină", „Ai intrat în baie, asudă", „Lupul părul schimbă, dar nu și natura", „Suntem tot atât de culpabili făcând bine la răi ca și răul la buni", „Ușa celor mari nu se deschide fără daruri" etc. A intuit exact ce este „kieful" oriental, plăcându-i a-l confunda cu indiferența, fatalismul și stoica ataraxia grecească: „...când cercul ideilor nu-ți este mai întins decât acela al dorințelor, atuncea înțelegi liniștea chefului și chiar acea stoică *ataraxia* la întâmplări"; „astfel efenzii nepăsători de sub arbori, în strecurarea fumului prin aer, prevedeau și trecirea lor de pe pământul acesta; cu dulcea murmură a undelor asemănau și cursul zilelor; mulțămiți, deși nu au prisosințe, se îmbătau fără să beie, priveau la femei fără măcar să cunoască pe ale lor, cu carele niciodată nu se plimbă, visau fără să gândească, [...], ne dau și nouă ciubuce, narghilele, și nime nu ne oprește a șidea pe maluri verzi sau pe cheiuri albe, în fața acelor priveliști minunate". El este însă un „occidental" și nu pricepe o atare comportare a spiritului: „Cu toate acestea chieful nu ni-i dat nouă, care ne ajutăm deopotrivă și în plăcerile, și în suferințele noastre, nouă care ne ațâțăm dorințele pe cât credem a le îndestula...". E observat și descris „kieful" sultanului, care se zice *beniș:* „M-sa adesea nu-l caută în urâtul și izolamentul mărirei, ci vine de își mai uită îngrijirile și-și bucură inima cea bună oare întregi în balconul din chioșcul de acolo...". Impresia pe care o degajă memorialul, că și în cazul lui Bolintineanu, este că el vine din partea unui reprezentant al unui popor tânăr și viguros, pe punctul de a se elibera de un altul bătrân, în decădere vizibilă. Nu are însă cursivitatea stilului matur al lui Bolintineanu, colocvialitatea ce se transmite imediat cititorului. Ralet

Scanned with OKEN Scanner

știe bine de tot limba română-moldovenească, dar tot atât de bine o cunoaște și pe cea franceză. Și, când trebuie să exprime idei mai complicate cele două șuvoaie lingvistice se amestecă adesea imperfect, în lexic, în morfo-sintaxă, în frazare. Alogen prin ascendența paternă, el însă a devenit român curat, în cuget și simțiri. Românul, țăranul român, îi este în admirație deplină, precum lui Alecu Russo sau Alecsandri. Entuziasmul, tipic pașoptist – care la noi a durat până în vremea sămănătorismului și a lui Nicolae Iorga, acum stingându-se aproape de tot – îi animă foarte adesea condeiul:

„Românul este unul din popoarele Orientului ce merită atenție, poate și simpatie. El păstră vigoarea naționalității sale ceii vechi în obiceiuri și în limbă, pe care le scăpă în munții Carpaților [...]. Românul n-are fanatismul, indolența și posomorârea turcului, căci n-ar fi putut purta cu atâta resignațiune și hărnicie feluritele sarcini ce i se impuneau [...] De se cântă o doină înădușită, românul lăcrimează și-și aduce aminte de dragostele și suferințele sale [...]. Românul suferă toate greutățile și-i par mai ușoare pentru că le poartă pe pământul său..."

Versurile lui D. Ralet (câteva fabule: *Albina și gândacul, Boul și porcul, Buraticul și gaița* etc. o neoanacreontică, *Mărturisirea,* o *Horă a Unirii,* scrisă odată cu aceea, rămasă celebră, a lui Alecsandri etc.) nu prezintă decât o importanță de document, fără valoare literară în sine luate, punându-ne în față ceva mai limpede doar înclinările satiricului. Același lucru se poate spune și despre cele două piese de teatru (cu câte un singur personaj, niște „cânticèle comice", *Harță sau Balaban Răzeșul* și *Pavel Clopotarul*). Mai interesante sunt „prozele scurte" satirice și umoristice (cum se vreau a fi), *O plimbare. La iarmarocul Fălticenilor* – asemănătoare cu aceea a lui C. Stamati – și, se putea altfel?, câteva „fiziologii" (*Cochetărie, Amorezii și interesații de îmbe sexe, Vânătoria, Droșcomania*), între care o tentă mai originală are *Provincialii și ieșenii,* unde „botoșăneanul" – atins cumva de „ieșeni" (Kogălniceanu, Negruzzi și ceilalți care își băteau joc de provincialii trecând prin „capitație") – arată că nu mai puțin insul venit din orașul de la centru își are metehnele lui: „nu vine cu smerenia bietului provincial, ce intră în deseară cu troica în capitalie", își pune surugii să chiuie, să pocnească din harapnice, să înlăture din calea lor „pe toți jidovii și țăranii ce ar cuteza să se întâlnească cu d-lui". Chiar dacă i se fac toate „ceremoniile și buna primire", ieșanul, tras la casa vreunui clucer („Ș-apoi să mai fii clucer! Asta-i mai puțin decât nemică!") presimte c-o să moară de urât, „târgul îi pare pustiu, lipsește vuietul capitalei" etc.

A făcut, evident, și traduceri sau imitații, între care, simptomatice pentru epocă, sunt cele după Lamartine, *Fluturul (Le papillon,* din *Nouvelles méditations)* și *Credința (La foi,* din *Premières méditations).* Articolele cu caracter teoretic ale lui D. Ralet ne dezvăluie cel mai bine cultura temeinică a contemporanului lui M. Kogălniceanu. *Limba noastră* este, în prima parte, un scurt expozeu de indoeuropenistică. Autorul a luat cunoștință de studiile lui Fr. Diez, spre exemplu, și urmărește, comparativ, câte un cuvânt, în evoluția lui din sanscrită, în elină, latină, germană, slavonă etc. Știe ce va să zică „strângerea (contracția)" sau „adăogirea (epenteza)". Cum și unde își va fi făcut D. Ralet cultura, apreciabilă pentru acea epocă, nu s-a putut afla încă precis. Oricum el a venit în contact mai strâns cu cărturarii germani. Asemenea lui Kogălniceanu, este și el de părere că moravurile și limba poporului trebuie avute în vedere de către intelectuali, ca și aceea a vechilor cronicari. Drept exemplu, ni se citează un număr de frumoase versuri din *Psaltirea* lui Dosoftei, poet pe care puțini dintre patruzecioptiști îl vor fi gustat.

Scanned with OKEN Scanner

*

Este aproape sigur că paharnicul CONSTANTIN SION[1] – împreună cu frații săi, Antohi și Costachi, specializați în falsificări grosolane de acte de familie – și-a dat seama de „mistificarea" lui Dimitrie Cantemir, răzăș la origine, din ținutul Fălciului, cât privește constituirea unui arbore genealogic unde se arăta scoborâtor din Timurlenk. Drept care își face și el o asemenea genealogie fantezistă, arătându-ne că familia Sionești scoboară dintr-un Demir, mârzac tătar de la Crâm, fugit în Moldova pe timpul lui Ștefan cel Mare, împământenit la 1462 cu numele de Dragoș, când de fapt, pe teren pozitiv, cel mai vechi ascendent al familiei poate fi găsit pe la 1700. N. Iorga se arăta înțelegător pentru gestul unui prinț serenissim, mare savant și academician berlinez, ceea ce nu i-ar fi iertat lui Sion. „Quod licet Jovis...". Cu atât mai mult cu cât arhondologul informa că bunicul marelui cărturar, Costache Iorga (1779 – 1869) era fiul unui... bulgar, „venit de mult în Moldova cu neguțitorie" și „însurat la Botoșani"; pe nume Manole Iorga, mort în 1829.

Ce este *Arhondologia Moldovei* de paharnicul Constantin Sion? O *Liber nobilitas*? Un *Almanah de la Gotha*?[2] (la nivelul moravurilor noastre, se înțelege). Sunt întrebări la care se poate răspunde afirmativ. Însă autorul este un boier învechit, retrograd și mult prea înrăit, cu o părere superlativă cât privește „noblețea" familiei lui, frustrat poate, nebăgat în seamă de noua generație patruzecioptistă, de unde tonul violent polemic, neiertător cât privește acordarea de ranguri boierești, cu duiumul, pe timpul domniilor lui Ion Sandu Sturza și Mihail Sturza, indiferent cui (mai ales tuturor scursurilor Fanarului), contra bani și a fel de fel de plocoane sau servicii personale. Ceea ce este perfect adevărat! Lucrarea, începută (cu strângerea

[1] CONSTANTIN SION (7.IX.1795, Iași – 23.II.1862, Iași) era fiul stolnicului Iordache, odată cu – în ordinea descrescândă a vârstei – alți 5 frați (în total 6, scriitorul fiind penultimul): spatariul Antohi, paharnicul Ioniță, banul Neculai, paharnicul Costachi și sardariul Toader, cel care informează, scriitorul însuși, Constantin (a nu se confunda cu Costache) fiind deasemeni paharnic. I-am pomenit pe toți pentru că, se pare, erau o familie de cărturari vestiți, pe atunci, colecționari de fel de fel de documente. Șeful clanului sionesc pare a fi fost Antohi, care îi împrumutase manuscrise de cronici lui Kogălniceanu, spre a le tipări, în premieră, tot el fiind și deținătorul celui mai bun manuscris al *Învățăturilor lui Neagoe*... exemplarul provenit din biblioteca lui Ștefan Cantacuzino, pe care îl dărui Colegiului Sf. Sava din București, în 1841. Constantin studiază la Iași, temeinic, limba greacească, ocupă la început o slujbă de copist de visterie, este trimis apoi, în 1824, cu o „potiră" în Țara de Jos și chiar dincolo de Dunăre. În 1829 era „deputat" în statul major al armatei, la Brăila, cu ocazia războiului ruso-turc, numit fiind apoi staroste de Putna, la Focșani, unde mai stă până în 1842, ca președinte al Eforiei. Paharnic ajunge sub Mihail Sturdza și Gr. Al. Ghica. Acum se afla în plin proces de redactare a *Arhondologiei*. Împreună cu Antohi, Costache și frații săi se dedau la fel de fel de ticluiri de documente false, de familie dar și de interes public. Ei sunt autorii falsului cunoscut sub numele de *Cronica lui Huru* sau *Izvodul lui Clănău*, tipărit în 1856 – o compilație foarte stângace, lipsită de orice profesionalism după, în principal, *Hronicul* lui Cantemir.

BIBL.: *Arhondologia Moldovei*, Iași, 1892, cu o prefață de Gh. Ghibănescu; *Arhondologia Moldovei*, text ales și stabilit de Rodica Rotaru, prefață de Mircea Anghelescu, Editura Minerva, 1973.

Gh. Ungureanu, *Familia Sion*, Iași, 1936; Șerban Cioculescu, *Varietăți critice*, București, 1966; Ștefan Gorovei, *Postfață* la cea de a doua ediție a *Arhondologiei Moldovei*.

[2] Se mai pot aminti scrieri de acest fel: *Cartea de aur* a nobilimii venețiene (sec. XII), uriașul *Armoire generale* început de Pierre d'Hozier de la Garde (1592-1660) și continuat de genealogiștii francezi până la 1846 (150 de volume!), cartea rusească *Gosudarev rodoslovet*, – din timpul lui Ivan cel Groaznic (1533-1584), reluată în *Barhatnaia Kniga* (= cartea de catifea), la finele secolului XVII etc.

materialului) încă de pe la 1822 și redactată prin 1840 – 1857, n-a văzut lumina tiparului decât la exact 30 de ani de la moartea autorului. E greu să ne închipuim ce scandal ar fi provocat citirea ei de un Kogălniceanu sau Alecsandri. La 1892 însă, când o publica Gh. Ghibănescu, ea avea o valoare mai mult de arhivă, ca și astăzi cu, în plus,atractivitatea pe care o exercită asupra cititorului stilul de bârfă, cruzimile de limbaj cele mai neașteptate. Este aici și un fel de supărare a văcarului pe sat, dar și mult parapon la adresa parveniților de tot felul, în timpul domniilor sturzești. Căci, cum era de așteptat, tocmai abolirea (formală mai mult) a fanariotismului și reinstalarea, după mai bine de o sută de ani, a domnitorilor pământeni, aducea după sine migrarea spre Moldova a tot ce avea mai rău orientul grecesc. Povestea strămoșilor plăcintari ai lui Caragiale, denunțată chiar de cel în cauză, nu-i deloc o vorbă goală, oricâtă glumă ar cuprinde în ea. Plăcintari, bragagii, limonagii, abagii, greci mai toți, din când în când jidovi sau italieni, însă tot din grecime, bulgari iarăși mulți, sârbi și alte nații veneau să se procopsească printre moldovenii îngăduitori. Și nu fitecum, ci cumpărându-și neapărat batalama de boierie. Sigur, „lista" arhondologică cuprinde un mare număr de nume românești. Înșirându-le, Sion e laconic, monoton și mai curând neutru în stil. Când însă are a vorbi de greci (cca. 85% din „clienții" pamfletarului) articolele „dicționarului" său sunt foarte lungi, direct proporționale cu fierberea temperamentală a scriitorului care, fără să știe și fără să vrea, face literatură, asemeni lui monsieur Jourdain. Habar nu are că în juru-i se produce o literatură adevărată și nouă, căci el nu citește, pe cât se pare, nimic, din Kogălniceanu, din Alecsandri sau Negruzzi. Dar îi încondeiază pe fiecare la locul lui, ca boieri ce i se par parveniți: Cel dintâi ar fi ajuns, prin tatăl său, la stare, ajutat de Mihalache Sturza, care îi „netezise femeia când era în casa mâne-sa"; celui de al doilea i se denunță, chipurile, ascendența ovreiască, în persoana unui Mihalachi Botezatu, „jidov din târgul boilor din Iași, frate cu Cerbu Ochincariu", care s-a însurat cu „o soră a șatrariului Alecsandri", de unde numele; ultimul e făcut cartofor pur și simplu: „stare n-are, și nici va avè, că joacă cărțile bine". Reține, cine și-ar fi închipuit?! doar pe Ion Prale cu câteva vorbe de laudă, arătându-l ca prea învățat, profesor la Socola și autorul *Psaltirei în versuri*. Diatriba atinge însă cotele maxime când e vorba de greci, debitul verbal este deosebit de iute și stereotipiile nu duc la monotonie, din pricina epitetelor deosebit de tari: „pocitură", „scârbă", „scârnăvie", „putoare", „belè", „pacat", „napaste", „corcitură" – iată numai o parte dintre ele. Scriitorul, în înverșunarea lui antigrecească, seamănă mult cu Neculce, (nu are însă înmlădierea limbii acestuia, ci dimpotrivă, bățoșenia și directivitatea fără perdea a cronicarilor munteni), când ridică și el mâinile la cer, văitându-se: „Vai de biata țară, câți iezi sălbateci să puiezesc din patru țapi răi (era vorba de cei patru frați Mavrodini, „greci fanarioți, din cei mai spurcați") și toți au s-o prade! Deie samă înaintea lui Dumnezeu Mihai vodă Sturza, acel ce i-au oploșit și i-au pus în slujbe și i-au boierit. Să-i fi lăsat să lucreze la plăcinte și să poarte cofile cu bragă, iar nu să-i facă boieri pe niște așa răi și nelegiuiți".

Sunt, în *Arhondologie*, și câteva „microromane" pe tema parvenitismului, ca în *Ciocoii* lui Filimon. Exemplul poate fi dat cu cazul unui moldovean, pe nume Lazu care, după ce s-a „tăvălit" multă vreme prin Iași, „a luat meseria de avocat și s-au *îngurluit* (cuvântul acesta de ocară, designând înțelegerea dintre indivizi de sexe opuse – dar, uneori și de același sex: la un moment dat vine vorba de un Ștefanache Dăscălescu din Buzău care „se îngurluiește" cu un turc care era beșleagă la Silistra, „ținând loc de femeie turcului", – este, putem spune, un cuvânt

Scanned with OKEN Scanner

sionesc aproape exclusiv, nu-l mai găsim la alți scriitori, n.n.) cu văduva unuia Petre Bacalu". Pe urmă, „calicul" desface căsătoria, pune la cale un proces de partaj („divorț cu filodormă", cum ar spune Gorică Pirgu) și rămâne cu hanul Bacalului din Iași pe numele lui. Bogat acum, își cumpără de la Mihalache Sturza un „decret de sardar" și pleacă la satul Hușăni, în ținutul Vasluiului, unde „se îngurluiește iar" cu o răzeșiță „din neamul Mircesc". Astfel pune mâna „pe documenturile răzeșilor" și vinde lui Neculai Șuțu (rudă cu domnitorul fanariot, parvenit și el, pe vremuri, când își începuse cariera numai ca dragoman în „flota de pe Marea Albă" a unui pașă) două sute de fălci de pământ, fără ca răzeșii să găsească ascultare la plângerile lor. Murind și răzeșița, în fine, parvenitul ticluiește un „testament mincinos" pe numele lui, ca din partea defunctei, răsluind încă o altă mare parte din pământurile răzeșilor.

Așadar, nu-i vorba neapărat de xenofobie în *Arhondologia* lui Sion, devreme ce printre incriminați aflăm și moldoveni sadea. Cazul cel mai frapant este al unuia Terinte, „țăran prost de la ținutul Botoșanilor", argat în casa vornicului Dimitrachi Ralet (grec, însă, acesta: trebuie să fie bunicul lui Dimitrie Ralet, despre a cărei *Suvenire* am referit imediat mai sus), „carili, fiind prè curvariu și având țiitoare, și el bătrân nu o putè dizmerda" etc. (de aici încolo textul lui Sion nu mai poate fi reprodus tale quale fără călcarea bunei cuviințe) punea pe zisul Terinte să-l înlocuiască, stăpânul mulțumindu-se cu spectacolul. Și așa ajunse acel Terinte la avere și la boierie. Mai ales „îngurluirile" nu sunt iertate de furiosul paharnic: Un sârb Bencovici, care și-a început cariera de parvenit ca slugă la un crâșmar, venit fiind el în Moldova „gol ca vai de el", ajuns mare și bogat, își lasă femeia dintâi, care „s-au spânzurat în ieșitoarea caselor lui din Vaslui, de ciudă că el era îngurluit cu altă femeie". Un Ventura, „grec, napaste, brahar sau plăcintar" la origine, a ajuns să se însoare cu o Păscănească, „de au rămas belè țării", astea fiind „pacatele noastre și a boierilor moldoveni nedumeriți, i-au pripășit, roi prinși cu curul fetelor lor". Despre un Doden, o „scârbă franțuzească", se știa că „se rudea cu țiitoarea lui". Un Izmirliu „s-au îngurluit cu o fată slută a medelnicerului Neculai Jora". Oricum, urâtele trebuiau și ele măritate în vreun fel și noii imigrați, săraci cu totul, erau dispuși la asemenea compromisuri. Postelnicul Dimitrachi Iamandi l-a făcut boier pe un grec Kocri, însurându-l cu o soră a lui, „fată slută și bătrână", „au dat-o pacatului acela de grec și l-au pripășit pe acela năpaste și trântor țării"; apoi „scârba aceea grecească au făcut cu sluta un pui de iadă, pe care Mihai vodă Sturza, la 1848, l-au făcut spatar". Un Neofit, „iarăși belè grecească", s-a naturalizat însurându-se cu o Catincă, fată a cămărășiței doamnei Catrina a lui vodă Sturza, „destul de ră de muscă și ea". Mai *ră de muscă* decât toate se arată a fi fost una Luțica, fată a hatmanului Constantinică, încât „n-au găsit în toată Moldova, din toți ficiorii de boieri, unul ca să o poată sătura. Au purces, au trierat toată Evropa, au cercat toți berbanții și și-au găsit loc pe plac, tocmai în Ispania, un jidov spaniol, și l-au luat de bărbat; cu carele pe la 1848, venind aice și numindu-l marchiz de Bedmar, s-au vândut toate moșiile și țiganii și s-au dus înapoi la praznicul dracului".

Desigur *Arhondologia Moldovei* (titlul a fost dat de Gh. Ghibănescu, orientându-se, probabil, după oficiala *Arhondologie a Munteniei*, din 1822 – 1828, arsă în piața publică de către revoluționarii de la 1848; autorul îi pusese un titlu mai potrivit, acela de *Boierii moldoveni*) este o carte de memorii sui-generis. Știind multe lucruri, răsfoind hrisoave, întrebând pe unii și pe alții, autorul își varsă otrava înșirând – în ordine alfabetică (alfabetul chirilic) – nume de familii boierești despre

care se exprima foarte liber, uneori și fără „manieră", cum nu s-ar fi cuvenit într-o carte despre nobili, venită negreșit din partea unui nobil. Ea se citește astăzi cu cel mai mare interes, prețuită însă la justa ei valoare – de beletristică spontană, neintenționată – numai de rafinații inițiați îndelung în domeniul respectiv. Unul dintre aceștia era regretatul Șerban Cioculescu, un „sionolog", „criticul familiei", cum îi plăcea să se prezinte cu umor. El l-a surprins, prin intermediul unui text publicat de Gh. Ungureanu în 1936, și pe fratele Costache (de ce or fi fost botezați unul *Costache* și celălalt *Constandin*?) încercându-și pana în același stil.

Se înțelege, arhondologul își ia partea leului, când, la locul potrivit, face din familia Sion una dintre cele mai vechi și mai autentice ca noblețe, odată cu a Cantemireștilor, lucru imposibil de susținut, cum am arătat, și într-un caz și în celălalt. Ironia sorții a vrut ca fiica lui George Sion (a cărui mamă, culmea!, era o grecoaică pur sânge), Maria, strănepoată de frate a răului arhondolog să fie luată în căsătorie de un alt mistificator, mai celebru încă, de genealogii, marele Mateiu Caragiale, căruia genialul său tată, Ion Luca, îi arăta, zice-se, spre a-l mai trezi la realitate, creștetul tesit al capului, pe care strămoșii fanarioți purtaseră tava cu plăcinte la Constantinopol, spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, înainte de a veni în Țara Românească.

*

Scriitor foarte inegal, pricina fiind cultura mai mult autodidactă pe care și-o face, dar și perioada de activitate lungă (aprox. din anul 1839 până prin 1888, aproape o jumătate de veac) GEORGE SION[1] este cel mai important memorialist dintre toți patruzecioptiștii. Pe Ion Ghica nu-l întrece, din punctul de vedere al artei prozatorului (dealtminteri beiul de Samos este mai degrabă un „epistolier"), dar îl depășește prin un anume patos romantic și prin marea cantitate de informații, cu toate că și la el (ba poate chiar mai mult decât la Ghica) fantezia modifică, nu de puține ori „strident", faptele istorice. Ca poet, nu are aproape nici o valoare, în sine luat, iar

[1] GHEORGHE SION (18.V.1822, Mamornița-Cernăuți – 1.X.1892, București) era fiul lui Ioniță paharnicul, fratele arhondologului Constandin și al unei grecoaice, Eufrosina Schina. Învață, cu dascăli aduși în casă, grecește și rusește, apoi, la București, unde avea rude dinspre mamă, face două clase la Colegiul Sf. Sava numai. Familia scăpătase, tânărul fiind chemat să se ocupe de treburile moșiei părintești, intrând însă și ca scriitor la tribunalul din Iași, prin 1842, când începe să compună versuri, să traducă din franceză (Voltaire, Molière, Lamartine, câte ceva din fiecare) și din greacă (Athanasie Christopulos), colaborând totodată la *Foaia sătească* a lui Kogălniceanu, la *Foaia pentru minte...* a lui Barițiu, publicând și el un volumaș cu titlul imitat după C.A. Rosetti, *Ciasurile de mulțumire a lui Gheorghe Sion* (1844). În martie 1848 se afla printre cei 17 semnatari ai petiției de protest împotriva lui Mihail Sturza care nu acceptase programul revoluționar. Proscris, fugea în Transilvania, unde la 15-17 mai participa la marea adunare de pe Câmpia Libertății de la Blaj, iscălind apoi, împreună cu alți emigranți, la Brașov, documentul intitulat *Prințipiile noastre pentru reformarea patriei*. Întors în țară, pe la Cernăuți, își relua activitatea de publicist, tipărind totodată culegerea de poezii *Cântece și plângeri* (1852) a lui D. Bolintineanu, cu care se împrietenise încă de pe băncile Colegiului Sf. Sava. Continuă a traduce din Molière (*Mizantropul*) și Voltaire (*Zaïre*), dar și din grecește, *Istoria generală a Daciei...* de Dionisiu Fotino. Din 1858, stabilindu-se la București, prin căsătoria cu Elisa Mărculescu primea ca zestre o mică moșie în Ialomița. În 1860 editează *Revista Carpaților* (colaboratori: Al. Donici, Th. Aman, Gr. H. Grandea, Gh. Crețianu, Ion Voinescu II ș.a.). În 1868, este ales membru al Societății Academice, continuând, pe lângă alte activități, publicarea scrierilor lui Bolintineanu, între care ediția *Poezii* în 3 volume. În 1888 traduce, după o versiune grecească, *Notele de călătorie în China* ale Spătarului Nicolae Milescu. *Suvenirele contimpurane*, opera principală, îi apar în același an, 1888.

BIBL.: *Suvenire contimpurane*, I-II, ediție îngrijită de Radu Albula, Editura Minerva, 1973.

Scanned with OKEN Scanner

ca fabulist poate fi dat uitării fără nici o pagubă. Cu toate acestea, ca și în cazul lui C.A. Rosetti, Sion și-a avut partea lui de celebritate în epocă, în cercuri sociale mai joase, din moment ce Caragiale, în *O noapte furtunoasă*, o pune pe Veta să ofteze și să cânte cu jale comică, în timp ce coase epoleții pe mondirul iubitului ei Chiriac:

Când ore de-ntristare vor turbura vreodată
Frumoasa-ți inimioară, tu vezi portretul meu,
Și crede că eu sufer cu tine deodată
Și c-amândoi atunce ne tânguim mereu.

Sigur este, oricum, că, rele în ele însele luate, unele versuri au rămas în memoria posterității, precum binecunoscutele „Mult e dulce și frumoasă, / Limba ce-o vorbim, / Altă limb-armonioasă / Ca ea nu găsim". Pe care le puteam auzi – venite prin consilierii lui – pronunțate în finalul unui grandios discurs referitor la frăția româno-franceză de marele om de stat care a fost generalul Charles de Gaulle, mai acum două decenii, la București, în Aula cea mare a Universității, după ce declinase cu mare politețe onoarea de a fi ales profesor *honoris causa* la prestigioasa instituție.

G. Sion este departe de rigiditatea și de spiritul retrograd de castă al unchiului Constandin. În plus, chiar în *Suvenirile* lui face, conștient, beletristică, având până la urmă amenitatea de a recunoaște ca falsă originea familiei afișată de arhondolog, cu toate că, la un moment dat, își botezase un copil cu numele Demir:

„Boierismul nostru, de va fi existat în veacurile trecute, astăzi e bine să stea în întunericul trecutului, cu toate pergamentele cele ruginite. În timpi mai apropiați, adecă cam cu un secol în urmă, este cert că a esistat bunul meu Iordachi Sion, carele au fost *bimbașa*, sau cum se zice azi *colonel*, în mica armată a Moldovei pe atuncea. Nu știu de se va fi mândrit cu boieria sau cu rangul său bunul meu, fiindcă nu l-am apucat, dar bunică-mea, care a trăit până m-a văzut de 10 ani, fudulă și mândră ca toate femeile, o auzeam lăudându-se a se trage din faimosul Tăutu, care a tractat prima capitulație a Moldovei cu Poarta Otomană, care a băut prima cafea turcească înaintea vizirului fără să știe ce e, și care a scuipat-o când a văzut că-l frige..."

În așternerea pe hârtie a amintirilor George Sion este obiectiv până la un punct, dar și puțin naiv, în felul cronicarilor, având astfel capacitatea bătrânească de a colora evenimentele și a selecta faptele semnificative, ușor bonom, voios și pe alocuri ironic, fără ostentație. Oscilarea între memorialistică și nuvelă – ca la Filimon sau la Ghica – îi este caracteristică, mai ales în primele trei secvențe din *Suvenire (Emanciparea țiganilor, Frații Cuciuc* și *Pe Bărăgan)*. Astfel problema patruzecioptistă a emancipării robilor țigani se constituie ca o povestire cu personaje tipice pentru mediile boierești moldave, cu prelungiri până la Sadoveanu, deși întâmplarea e cam violentă, melodramatică și inverosimilă. Frumosul Dincă, fiul din flori al răposatului Dimitrache Cantacuzino, făcut cu o roabă țigancă, iubește pe Clementina, camerista franțuzoaică a cucoanei Profiriția, tânărul fiind și el dus pe la Paris, instruit, cu purtări alese. Fata nu-l vrea de soț știindu-l rob și stăpâna nu vrea în ruptul capului să-i dea carte de slobozie. În cele din urmă Dincă împușcă pe Clementina

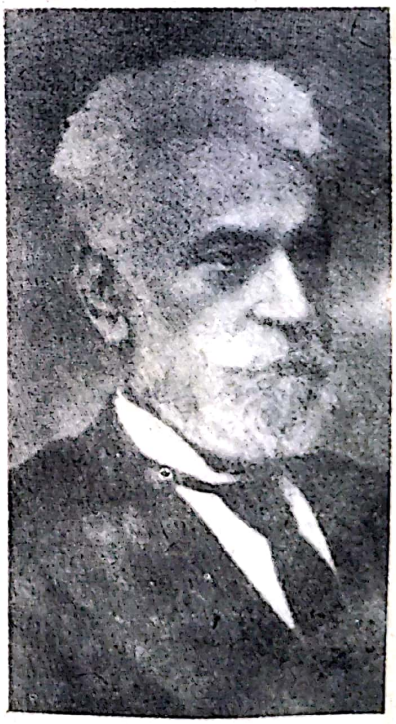

G. Sion

și apoi se sinucide. Mai inverosimilă încă, cu elemente de narațiune cu „mistere", este *Frații Cuciuc*, tratând despre palpitante aventuri amoroase ale unui tânăr turc, îndrăgostit de fata unui popă din Câmpulung, trecut apoi la creștinism spre a se putea cununa cu aleasa inimii, dar căzând, într-un moment de delir halucinatoriu, în păcatul grozav al paricidului, complet nemotivat dealtminteri. Blestemul părintesc se prelungește asupra copiilor care ajung în cele din urmă la spânzurătoare. Teza, dacă e vreuna la mijloc, e tulbure, nedocumentată, însă narațiunea este deosebit de cursivă, pictând tablouri și moravuri ale vremii.

Memorii în toată puterea cuvântului, prețioase și din punct de vedere strict istoric, sunt amintirile lui Sion din timpul revoluției de la 1848, de astă dată relatate strict la persoana întâia. Îndată ce este informat de posibila lui arestare, fuge, împreună cu un alt amic, aflat și el în aceeași situație, pe Siret în Jos, pe la Răcăciuni, Grozești și Focșani, apoi prin Brăila și Buzău (itinerariul e plin de peripeții) trecând în Transilvania, la Brașov, unde se întâlnește cu Barițiu, la a cărui *Foaie* colaborase, și cu Andrei Mureșanu. Descriptivul intră în drepturile lui: podgoriile Odobeștilor, Bărăganul, trecătorile munților, cu popasurile pe la hanuri, Brașovul și Sibiul epocii și mai ales marea adunare de la Blaj de pe Câmpia Libertății, unde memorialistul se întâlnește cu C. Negri, I. Alecsandri, Alecu Russo, Lascar Rosetti, M. Costachi Iepureanu, Dimitrie Brătianu, Simion Bărnuțiu, Timotei Cipariu, Aron Pumnul, Andrei Șaguna etc. Foarte cumpănit de astă dată și pe deplin conștient că lasă mărturie pentru posteritate, Sion are talentul rar al puterii de cuprindere a ansamblului și totodată acuitatea notării detaliilor, ceea ce presupune o memorie bine conservată la omul care scrie după patruzeci de ani de la eveniment. Iată câteva fragmente privind istorica adunare de la Blaj:

„Din câte am spus până aici, lectorii de bună seamă nu și-au putut închipui ce e Blajul. În adevăr nici eu singur, care am vizitat locul acesta, nu știu ce numire i-aș da. Nu se poate zice că e sat, fiindcă aici este o biserică mare catedrală, un așezământ seminarial, o piață înconjurată cu edificiuri de diferite arhitecturi [...]. Nu se poate zice că e oraș, fiindcă nu sunt magazinuri, nici nimica care să ne dea idee despre oraș [...]. Așadară voi zice că Blajul este o comună de un caracter *sui-generis*. N-a scris nimeni o istorie specială a Blajului. Cu toate aceste, în locul acesta s-au petrecut evenimente memorabile pentru istoria românilor [...]. Era 15 mai. Această zi fusese destinată pentru deschiderea adunării. Dimineață pe la nouă ore se făcu un *Te Deum* în biserică [...]. În biserică am răzbit și eu. Eram curios să văz și să ascult liturghia într-o biserică unită [...] După terminarea liturghiei, episcopul unit luă cuvântul și făcu un discurs lung cu fraze încâlcite și multe, dar fără nici o idee limpede, asupra împrejurărilor de față, Simeon Bărnuț luă cuvântul în numele poporului și dezvoltă ca un inspirat suferințele trecutului, credințele și dorințele românilor în principiu [...]. Văzând cineva această mare mulțime de popor adunată pentru afaceri publice, își putea face cea mai esactă idee despre comițiele și forurile vechei Rome. Pe un câmp deschis, în marginea din sus a Blajului, se improviză o tribună înaltă; jos, împrejurul acestei tribune, se puseră câteva mese și scaune destinate pentru episcopi, pentru secretari și pentru persoanele cele mai alese. Acolo poporul, după comandamentul junilor juriști, făcu un mare cerc, încât să rămână locul liber de circulat la mijloc. Apoi se făcură linii deschise și largi până la biserică, pentru ca de acolo și până la tribună să fie calea liberă. Afară de cercul central, se improvizară încă vreo 4-5 tribune mai mici, destinate pentru tribunii populari, destinați ca să transmită poporului ce se afla depărtat de centru deciziunile conferințelor. Semnalul deschiderii adunării se dete prin tragerea clopotului celui mare. Atunci episcopii, urmați de cler, de profesori și de inteligenți, se sculară și plecară către locul preparat. Înainte mergea flamura cea mare națională, pe care sta inscripția aurie: *Virtutea Română Reînviată* [...] Afară de această flamură se mai improvizase și altele mai mici, cu

diferite inscripțiuni care arătau dorințele națiunii; pe una se vedea scris: *„Libertatea și independința națională"*, pe alta se citea: *„Credință neînfrântă către națiune și tron"*, pe alta *„Nici o uniune cu țara ungurească"*.

Însă și în amintirile de la 1848, unde se narează fapte absolut autentice, trăite de cel ce scrie, autorul găsește nimerit să împăneze textul cu fel de fel de istorii parazitare, făcându-l trenant, greoi la lectură, când el, probabil, gândește dimpotrivă, să fie atractiv prin elementul de senzație. Chiar într-unul dintre capitolele de la început, printr-o artificială asociație de idei, se relatează eșecul unui detașament austriac de sub comanda căpitanului Ferencz, asupra Iașului, la 10 ianuarie 1717, pe timpul domniei lui Mihail Racoviță (cules probabil din cronica lui Neculce sau, mai curând, din *Pseudo-Muste* și *Pseudo-Amiras*). Poposind la un han, pe drumul de la Blaj la Cluj, Sion ne mai spune cum a scăpat ca prin minune de la moarte: Niște tâlhari criminali îl confundaseră cu un negustor de vite, soarta voind însă ca, greșind din nou, sicarul pus să-l înjunghie să-și omoare propriul fiu. Element de senzație, acesta! (Ca în *Pui de găi* a lui Arghezi, perimetrul estetic fiind însă cu totul diferit). În final – spre a mai da un singur exemplu de umplutură cu... misteruri a memorialului – povestitorul reîntâlnește, la Cernăuți, printre holerici, pe Olimpia, agonizând, murind în brațele lui. Era o tânără și nefericită prostituată poloneză, cunoscută la Iași, extrem de bună la suflet, de care, plecând spre Ardeal, se despărțise patetic-lacrimogen. Să fi fost în gândul autorului de a da prin aceasta rotunjime compozițională operei? Posibil. Neizbânda se vede însă de departe. Sion nu este un artist al digresiunilor perfect echilibrate, asemeni arabescurilor inextricabile prin firescul lor, ca la Ion Ghica și Odobescu.

În fragmentele *Din copilărie* și *Din tinerețe* povestitorul este mai liber (e posibil ca pentru evenimentele de la 1848, în special despre adunarea de la Blaj, să fi făcut unele însemnări chiar la fața locului). E prezentă și aici „literaturizarea", insertul cu caracter nuvelistic, fragmentul dialogal, schița câte unui personaj. Așa spre exemplu frumoasa țigancă Anca (prototipul, bănuim, al mamei lui Dincă din *Desrobirea țiganilor*, ibovnica boierului Dimitrachi Cantacuzino) pe care adolescentul o zărește scăldându-se, „dezbrăcată ca Eva", și rămâne înmărmurit: „un corp de o frumuseță pentru care aș fi dorit să am încă o sută de ochi ca să-l pot admira". Dacă este să-l credem pe cuvânt, băiatul a fost literalmente *vrăjit* de frumoasa oacheșă, îmbolnăvit: „Peste noapte n-am putut dormi: șiroaie de sudori, aci reci ca gheața, aci fierbinți ca focul, curgeau de pe fruntea mea".

Desființat, distrus, încă din 1873, de către Titu Maiorescu, în celebrul pamflet *Beția de cuvinte în „Revista contimporană". Studiu de patologie literară* (luat în deriziune pentru a fi descoperit... hexametri în operele lui Conachi și Dosoftei, la mijloc fiind fatalele lacune ale autodidactului), G. Sion a lăsat în *Suvenire contimpurane* o carte deosebit de valoroasă, nu numai ca document dar, în bună măsură, și ca artă a cuvântului. Cele ce-i scria Alecsandri la apariția lucrării trebuie să-i fi mers drept la inimă, încurajându-i ostenelile de o viață: *„Suvenire contimpurane* sunt destinate a fi citite cu un viu interes de urmașii noștri, căci asemenea scrieri aduc adevărata lumină asupra epocelor trecutului [...]. Astfel te vor consulta mai târziu amatorii de «a fost o dată ca niciodată» și vei fi cunoscut sub numele de Sion cronicarul".

Scanned with OKEN Scanner

*

Colonelul GRIGORE LĂCUSTEANU[1] nu s-a gândit vreodată să devină scriitor. Disprețuia profund tagma, iar pe Heliade îl luase o dată de piept amenințându-l cu sabia: „O să te tai, câine, să te învăț să mai dai asemenea proclamații". De „câinele" poet nu avea nevoie decât să-i scrie un „epitahiu" frumos împodobit cu vorbe pentru „Mișul" său iubit, mort la numai 20 de ani. Nu-i vorbă că și Heliade s-ar răsuci în mormânt dacă ar afla că istoria literară îl pune la un loc cu reacționarul și agramatul ofițer. Însă *Amintirile colonelului Lăcusteanu,* scrise numai pentru familie și eventual pentru un grup de prieteni din castă, publicate abia în 1933, au stârnit admirația unui mare scriitor din veacul nostru precum Camil Petrescu, calofob înverșunat și teoretician al autenticității în literatură.

Într-adevăr, omul și faptele trăite și văzute de el – evident prin prisma temperamentului și concepțiilor pe care le avea – sunt strict autentice, după cum autentic îi este stilul, complet neîngrijit din punct de vedere literar, deși, altminteri – ca și în cazul lui Constantin Sion – foarte clar. Reacționar până în măduva oaselor, față de revoluția de la 1848, orbit de spiritul de castă, „temperament sanguin și coleric", cum însuși se caracterizează, era oricând gata „să trăznească creierii la minut" (povestirea conflictului cu un ofițer rus într-unul din saloanele bucureștene este edificatoare), să spânzure sau să pună tunurile pe răzvrătiții „trădători" care voiau să lase pe proprietari „muritori de foame". Dacă nu-și duce până la capăt toate planurile și gândurile faptul se datorează numai și numai poziției lui de ofițer în subordine, disciplinei care i se impune și pe care și-o impune. Altfel, din parte-i, consideră că manevrele polcovnicului Solomon și ale lui Bibescu vodă însuși sunt dovezi de slăbiciune neiertată. Cu asemenea oameni el nu are cum să nu-și pună în valoare calitățile și zelul, spre a câștiga ordinul turcesc Medgidia și gradul de cavaler rusesc Sfânta Ana, care-i stăteau drept țel. Reacționarismul îi este atât de propriu încât chiar pe Cuza – care-i recunoscuse gradele și-l avansase în funcții – nu ezită a-l încondeia cu vorbele de „câine roșu", deplorând amarnic regimul în care „ciocoimea" și „calicimea" sunt puterea în stat.

Scrise așa, fără nici un fel de zorzoane – oarecum contrar obiceiului vremii – de un ins pe care „o fatalitate a destinului", cum zice el, l-a împiedicat să aibă studii mai înalte, *Amintirile* informează precis și încântă pe cititorul pus în situația de a privi trecutul cu filosofie, îngăduitor acum, când toate s-au stins.

---

[1] GRIGORE LĂCUSTEANU (1813 – 23.V.1883, București) era fiul ispravnicului de Slatina Ștefan și al cluceresei Elenca Dedulescu. După sumare studii cu dascăli germani, români și greci, intră în armată și, la 24 de ani, era maior, sub comanda directă a colonelului Solomon, când cu reprimarea revoluției de la 1848. Fugea la Brașov când vedea izbânda căuzașilor dar se întorcea de îndată ce intrau trupele turcești în țară, participând la represalii, achitându-se de "datorie", cum spune el cu obidă și conștiinciozitate. Cu toate acestea meritele nu i-au fost apreciate la justa lor valoare de către reacțiune. Mai norocos fu sub Cuza care, deși dușman al proprietarilor boieri, îi dădu postul de președinte al consiliului ostășesc. Trecând în retragere, cu principii conservatoare statornice, se alege cinci ani la rând senator la colegiul întâi, fără a juca însă vreun rol politic important.

BIBL.: *Amintirile colonelului Lăcusteanu*, București, 1933.
Camil Petrescu, *Amintirile colonelului Grigore Lăcusteanu și amărăciunile calofilismului*, în *Teze și antiteze*, București, 1936.

Scanned with OKEN Scanner

*

De o cu totul altă natură este memorialul lui ION CODRU DRĂGUȘANU[1], intitulat *Peregrinulu transelvanu sau Epistole scrise den tiere straine unui amicu in patria, de la anulu 1835 până închisive 1848*, apărut la Sibiu abia în 1865. Prin chiar viața sa, Drăgușanu este un picarro valah. Descendent din străvechi nobili maramureșeni, se zice, ajunși însă acum să păzească viteii și porcii pe „boieranatul" lor, el își ia lumea în cap. Câtă carte a învățat și pe unde, precis nu se poate ști. Oricum, era un autodidact, cu aptitudini pentru însușirea limbilor străine (cum se întâmplă cu toți românii rătăcitori prin țări străine), de vreme ce solicita la un moment dat un post de „secretar privat, maestru de limbi". A fost nevoit să facă de toate: mărunt perceptor de limbă germană pentru odraslele unui boier Sache din Târgoviște, slugă și târcovnic la un protopop din Călărași, tălmaci de a doua mână în suita lui Alexandru Ghica care călătorea la Viena, „substitut de învățător" într-un sat din Franța, „literat maghiar" în compania unui prinț rus, care îl duce tocmai la Petersburg și apoi la Londra, dascăl latinist – de felul lui Marius Chicoș – la o școală din Ploiești, comisar de propagandă în 1848 pe districtul Prahova, înfocat susținător al revoluției – deși contemporanii îl ignoră –, deputat de Hațeg apoi, în dieta Transilvaniei și, în fine, numai modest funcționar în unul din subcomitetele Astrei.

Ion Codru Drăgușanu nu călătorește, precum Dinicu Golescu, ca un boier mare, spre a se informa și a da seamă despre civilizația Apusului. Ci e mânat să cutreiere lumea și să nu se poată fixa nicăieri, de sărăcie și de „dorul de ducă", dacă trebuie să credem tot ce ni se spune (și nu avem motive să nu credem) în senzaționalul memorial, apărut mai întâi fără semnătură, în suplimentul *Foișoara* din ziarul *Concordia* de la Buda, redactorul voind să menajeze susceptibilitatea intelectualilor ardeleni, austeri, comportarea nestatornicului peregrin părând oricum destul de liberă. Spre deosebire de Dinicu, Codru Drăgușanu vede Occidentul cu un ochi critic și lucid. Ironia și chiar autoironia, ca la orice picarro, îi sunt caracteristice. Alpii Elveției nu-l zguduie și atenția îi este solicitată mai mult de afacerile din jurul industriei hoteliere a locului care atrage turiști cu bani mulți. Și numai o clipă îl poartă gândul la frumusețile munților noștri necunoscuți pe atunci străinilor. Asistând, în 1840, la Paris, la mărețul eveniment al aducerii sarcofagului lui Napoleon de la Sf. Elena, are o tresărire de umor, auzind și văzând tumultul mulțimii care striga în delir: *„Vive l'empereur!"*, când el era „mort de douăzeci de ani". Numai vederea columnei de la Roma umple de

---

[1] ION CODRU-DRĂGUȘANU (9.XI.1818, Drăguș – 26.X.1884, Sibiu) – pe numele adevărat Ion Codru, latinizat în *Ioanne Germaniu Codru*, maramureșan prin origine, ar fi învățat carte la școala grănicerească din Vișteа de Jos, trecând întâmplător poate și pe la gimnaziul din Brașov, cum „fugitiv" – cuvântul este al lui – a urmat ceva și la Sf. Sava, după vârsta de 18 ani, când trecea munții dincoace, restul vieții povestindu-și-o singur în *Peregrinulu transelvanu...*, apărut mai întâi, fără semnătură, în chip de foileton în *Concordia* (între 17 martie 1863 și 19 ianuarie 1864) cu titlul de *Câteva epistole ale unui peregrin transilvan, revăzute și ajustate după 25 de ani*. Alte scrieri (*Banditul fără voie*, nuvelă cu subiect italian, romanțioasă, *Ziarul mizerului vicariu din Wiltschire*, prelucrare după O. Goldsmith, „poema" *Svaturile unui părinte către fiul său*, ca și poezia *Blestemul viermilor din popor* etc.) nu prezintă azi nici un interes.

BIBL.: *Peregrinul transilvan* (1835-1844), ediție îngr. de Ș. Cioculescu, București, 1942; *Peregrinul transilvan*, ediție îngrijită de Romul Munteanu, Buc., 1956; *Rudimentele gramaticii române. Extrase din Tentamen criticum, cu adaosuri și diverse anotăciuni...* București, 1848.

evlavie pe ardelean și-l face să se prosterne sărutând piatra pe care altădată se afla statuia lui Traian.

Coborând spre Neapole, pe care de asemenea îl descrie, nu pierde, ca și Asachi, ocazia de a urca pe Vezuviu, până în preajma craterului. Savoarea stilului lui Drăgușanu stă în limba neaoșă de coloratură transilvană împestrițată cu barbarismele cele mai neașteptate pe care poliglotul și autodidactul le aduce în pagină cât se poate de firesc:

„Gurguiul Vezuviului are formă de căciulă cu fundul apăsat ca o căldare gigantică, din mijlocul carei răsuflă crateriul actuale, împregiurat de zguri grămădite în înălțime, ce egalează marginile esterne ale crateriului principale. Den 20 în 20 de secunde vulcanul împroașcă cu repegiune mare o bufată de zguri ușoare, înflăcărate, însoțite de fum gros și aburi de pucioasă sufocătoare, până la nălțime de 300 de urme în aer, apoi aceste proiectile recad cu fracas formidinos, în formă de rachete înîntrul vulcanului, ca iară să se împroaște, dară mare parte superate de vântul ce la acea înălțime totdeauna suflă, pre de lături, pre când fumul cu aburii se straformă în nor, care perpetuu adumbrează verticea vulcanului".

Impresia netedă de lucru văzut de ochii celui ce povestește se impune de îndată cititorului. Iată și un fragment londonez:

„Lord-Majorul poartă purpură regia și o perucă ca în Evul Mediu, înainte i se duce spada și sceptrul ca unui rege, apoi e încongiurat de sheriffi, aldermani, de notabili și de corporațiuni. O parte a procesiunei se efectuiește pe Tamisa în yachte, unde fâlfâie toate pavilioanele din lume pre năi gondole și piroscafe [...]. Ne favori cerul să vedem și aceasta, apoi a doua zi temperatura se schimbă cu totul. O negură deasă înveli cetatea întreagă și deveni noapte perpetuă pre curs de o săptămână. Pe strade nu-ți vedeai degetul într-amiazăzi și nici gazul nu ardea, de grosimea igrasiei. Șezum pururе la masă cu lumine aprinse și cu foc în cămin..."

La Londra, în marele port de pe Tamisa, avu ocazia să vadă, la 29 august 1843, primirea solemnă a unor înalți demnitari francezi, sosiți cu vaporul „Napoleon", pe care, ca și Dinicu Golescu, încearcă a-l descrie în câteva șiruri referitoare la tehnica construcției:

„Acest vapor e construit după metod de tot nou, fără roate de apă pe de lături, ci cu motor mecanis dedesupt, la mijloc, așa-numitul helice sau „șorupul lui Archimede". Mai întâi francii au construit eastă speță de năi cu aburi și spun că e mai aptă la rezbel nautic ca vapoarele ordinarie cu roate esterne".

De la descrierea unei nave în portul Trieste, de către Dinicu Golescu – pe care desigur Codru-Drăgușanu nu o cunoaște – trecuseră douăzeci de ani, nu mai mult. Omul mai simplu care este „peregrinul transilvan" este însă tot atât de interesat de progresele tehnicii construcțiilor navale. De boieri foarte bogați care călătoreau în Occident, nu cu treburi serioase precum Dinicu, ci pentru plăcere și mare fală, a auzit și el. Ne povestește, cu mare silă, despre călătoria de pomină a prea bogatului Dudescu la Paris și nu se dă în lături de a-l încondeia chiar cu epitetul de „barbar":

„Boiarii români, poci zice în genere, călătoresc spre a se ruina. Ți-aduc de esemplu pre Dudescul, supranumit nebunul. Acesta merse oarecând la Paris cu suită de 30 de arnăuți călări

găitănați cu fir de aur, în costum de barșon roșu, vrând cu pompa orientală să eclipseze pe gloriosul împărat Napoleon. Fu receput la curtea imperială și i se întoarse vizita, la care ocaziune Dudescul, în ospelul ce ocupa, ordină a se presăra o stradă albă cu zahăr sfărâmat pentru careta împăratului. Francii l-au râs ca pre un barbar ce era și bucureștenii încă nu-i cruțară nimeritul epitet, căci își mâncă cu acea ocaziune toate moșiile...".

Am mai auzit, în vremile noastre, de un cutare miliardar american, mitocan și el, care la o nuntă (a fiului ori fiicei lui) amenajase o pârtie pentru invitații amatori de ski făcută din zahăr tos. După cum ne este cunoscută mitocănia, la scară mai redusă, dar tot atât de îngrozitoare moralmente, a unui țăran parvenit – istorie povestită de Marin Preda în *Viața ca o pradă* – care, fălindu-se în fața consătenilor lui, juca... fotbal cu pâinile aduse cu „Dacia"-i proprie de la oraș.[1]

Nici afectarea lui N. Filimon din *Escursiuni* nu e de aflat în *Peregrin*. Memorialistul este un spirit absolut liber, liber și de Baedek-uri, înțelegând să pună în carte numai ce a văzut și a făcut. Vor fi fiind și niscaiva invenții, pe ici și colo, ele însă fac parte din mobilitatea spiritului său, încântător. Într-o singură privință s-a arătat dogmatic fostul institutor de la Ploiești. Scriind niște *Rudimente ale gramaticii române. Estrase din Tentamen criticum* (operă a lui August Treboniu Laurian, n.n.) *cu adaosuri și regule simple și diverse anotăciuni pentru uzul școlarilor începători de Ioanne Germaniu Codru, profesoriu la școala elementară din Ploiești*, vulgarizează peste măsură pe latiniști, când propune – între multe alte năzdrăvănii – să conjugăm verbul *a fi* la „futuru esactu" așa: *furui, furei, fure, furemu, fureți, fureru.* În consecință prea interesantul său *Peregrin* (noi am citat după ediția „modernizată") este scris într-o ortografie imposibilă. Dar – arată cu umoru-i caracteristic Ș. Cioculescu – „a plătit scump acest dogmatism: cu o eclipsă scriitoricească de aproape o jumătate de veac".

ALȚI PROZATORI ȘI „PIONIERI" AI ROMANULUI ROMÂNESC

Cu excepția lui Costache Negruzzi, la epoca patruzecioptistă, cu a lui N. Filimon, Odobescu și Ion Ghica (aceștia doi din urmă putând foarte bine să fie asimilați și curentului junimist care bătea la ușă), în cea postpatruzecioptistă, proza nu are, orice s-ar spune, anvergura poeziei. „Pionierii" romanului românesc,

[1] Nu numai boierii români, și românii în general, călători făloși în Occident, sunt rău văzuți de Codru-Drăgușanu, ci și cei streini, mai cu seamă, se înțelege, nobilii ruși. Iată și cazul maghiarului Eszterhàzy:

„În Anglia încă sunt nebuni: nu crez însă să fi întrecut veriunul pre Eszterhàazy, principe maghiar, oarecând sol austriac în London. Acesta, așa se spune, la un bal de curte sălta cu regina Angliei, avea cizme adornate cu diamanți de mare preț, însă numai cleiți (lipiți, n.n.), cari în cursul valțului, se dezlipiră și făcură gunoi pre parchetul salonului fără să geneze pre cavaler. Cu aceasta principele vru să arete că e putred de avut. Știm că apoi i se sechestrează bunurile și se reabilită numai prin o loterie de stat".

Scanned with OKEN Scanner

printre ei Kogălniceanu însuși, poate și Ion Ghica [1], odată cu un mare poet care era Bolintineanu, odată cu alții mult prea mărunți, n-au izbutit mare lucru în domeniu. Ceea ce înseamnă că proza, mai înainte chiar de poezie, ba și de dramaturgie, presupune maturitatea deplină a unei literaturi. Cu deosebire romanul ne apare ca rezultatul unui climat socio-cultural cât de cât temeinic așezat.

*

Între scriitorii mărunți care au gravitat în jurul lui Alecsandri trebuie amintit și „cneazul" ALECU CANTACUZINO (1811 – 1884, Atena)[2]. Era dscendent în linie dreaptă și de a șaptea generație din vistierul Iordache Cantacuzino, fratele lui Toma Cantacuzino, înalții sfetnici și dregători ai lui Vasile Lupu, frați cu marele postelnic Constantin din Țara Românească, cel strangulat în trapeza mănăstirii Snagovul, din porunca lui Grigore Ghica, la 30 decembrie 1663, condamnatul fiind tatăl tuturor Cantacuzinilor munteni, în frunte cu Șerban Cantacuzino și stolnicul Constantin. Bunicul lui Alecu, Matei, emigrase în Rusia, prin 1791 și tatăl, Alexandru, fusese șambelan al țarului, murind pe câmpul de luptă, în Grecia, la 1821, ca participant la mișcarea eteristă. În 1839, pribegii se întorceau în Moldova, stabilindu-se la Hangu, pe Valea Bistriței. Alecu, om cultivat, cu excelente studii făcute la Paris, era un progresist, prieten cu Alecsandri, cu Bălcescu și Al. Golescu-Arăpilă, susținător apoi al Unirii și al lui Alexandru Ioan Cuza, în timpul domniei căruia fu ministru al cultelor, apoi ministru de externe, îndeplinind, în 1865, o misiune diplomatică de mare succes pe lângă Napoleon al III-lea. Fusese căsătorit tot cu o Cantacuzină moldoveană, Maria, din o altă ramură a numeroasei familii, prietenă și ea cu Alecsandri, devenită apoi soția pictorului francez academizant (a pictat Pantheonul din Paris) Puvis de Chavannes.

Curios lucru! „Romanul"cu titlu atât de frumos, promițător, *Serile de toamnă la țară*, publicat numai în *România literară* pe 1855, nu este deloc o izbândă și mai ales nu pare a fi ieșit din pana unui om cultivat în domeniul clasicismului

[1] „Pionierii romanului românesc" (sintagma a fost instituită de studioșii fenomenului în ultimele decenii; ea este mai curând improprie, pentru că – lăsând la o parte „cronicari" de tipul Ion Neculce – cel puțin Dimitrie Cantemir, în *Istoria ieroglifică*, a făcut roman, roman în toată puterea cuvântului, valabil pentru toate epocile, inclusiv pentru cele mai moderne, fără s-o știe, ca monsieur Jourdain, însă deloc la modul ridicol) se înșiruie cronologic aproximativ în chipul următor:

– înainte sau în preajma anului 1848, Ion Ghica ar fi scris un roman „de moeurs" intitulat *Istoria lui Alecu* (v. *Documente literare*, ediție de Dim. Păcurariu, 1959, E.P.L.); în 1850, în *Gazeta de Moldavia*, M. Kogălniceanu, tipărește fragmentul de roman *Tainele inimii;* în 1853; Al. Pelimon publică *Hoții și Hagiul;* în 1855 apar nu mai puțin de patru romane: *Manoil* de D. Bolintineanu și *Serile de toamnă la țară* de A. Cantacuzino, în revista *România literară; Coliba Măriucăi* de V.A. Urechiă și *Aldo* și *Aminta sau Banditii* de C. Boerescu; în 1857 – 1858 apar *Omul muntelui* (în foiletonul *Românului*, august 1857 – februarie 1858 – de „Doamna L.", (care s-a dovedit a fi franțuzoaica Marie Boucher, colaboratoarea lui V.A. Urechiă), romanul istoric *Radu Buzescu* de Ion Dumitrescu, *Bucur, istoria fundării Bucureștilor* de Al. Pelimon și *Misterele mahalalelor* de N.T. Orășanu, în 9 broșuri; în 1860 apare „romanul" lui Pantazi Ghica *Un boem român;* în 1861 – 1863 apar *Misterele căsătoriei* de C.D. Aricescu, *Misterele Bucureștilor* de G. Baronzi și *Misterele din București* de I.M. Bujoreanu; în fine, în 1862, D. Bolintineanu publica „romanul original de datine politic-filozofic" *Elena*. Aceasta-i tot ce s-a publicat în materie de roman înainte de *Ciocoii* lui Filimon (apud. T. Vârgolici, *Începuturile romanului românesc*, E.L., 1963.)

[2] Alecu Cantacuzino, *Serile de toamnă la țară*, Ediție de Livia Grămadă, Dacia, Cluj-Napoca, 1972.

Scanned with OKEN Scanner

francez, cum afirmă comentatorii, capabil să fi sugerat lui Alecsandri scrierea dramei istorice *Despot Vodă*, care îi este dedicată și căreia A. Cantacuzino îi consacra o analiză pertinentă, zice-se. Dar nici măcar nu este vorba de un... roman, ci doar de o povestire cu caracter de senzație, spusă de șătrarul Ion Criță, fiul lui Petru Criță, răzeși de felul lor, cu moșii la Storojești, pe cursul de jos al Prutului, lângă Brateș. După o scurtă punere în scenă, amintind de procedeul sadovenesc de mai târziu (boierul cel mare și tânăr... bonjurist cheamă la curte pe bătrânul șătrar și-l îmbie la un pahar de vin bun dezlegându-i limba), urmează un prea lung monolog pur epic, destul de încâlcit, cu fel de fel de întâmplări de pe vremea lui Ipsilanti, cu aresturi, lupte cu ieniceri, omoruri, cu o traversare a Brateșului pe furtună mare ș.c.l., chipurile spre a se vedea voinicia românilor de altădată. Numele de Criță este ales intenționat și indică un prim semn frapant semănătorist, cu mult *avant la lettre*. El, autorul și povestitorul genericului, ni se prezintă ca un adept al înnoirilor sociale, speriat însă, de la un punct încolo – ca și Alecsandri cel din *Cânticèlele comice* – de prea repezile transformări și ca atare manifestând simpatie anume pentru conservatorul șătrar care e pus să vorbească așa:

„Bine zicea vorniceasa, mătușa d-tale, mai demult, când cetia boierul d-sale într-o carte ce o chema Volter. „Dragă, dragă, zicea sărmana, Dumnezeu s-o ierte! Lasă-ți cartea dascălului de la Paris; aud că mult rău au făcut în lume cu condeiul lui cel fărmăcat; că au dărâmat toate, ciocoiul cela, și credința și legea! Privesc, de când îl cetești, că și mata începi, dragă, a nu fi creștin cum ai fost! Și plângea cucoana, de i se topia ochii din cap... Ian cărțile au stricat lumea și nu altă".

De ar fi continuat așa (cu toate că problema e rău, simplist pusă, iluminismul avându-și părțile lui, mai mult bune decât rele), făcând caracterologie și evocând atmosfera de epocă, romanul ar fi fost ceea ce se zice că intenționa autorul. Dar căderea în senzațional a celui care e pus să nareze întâmplări „grozave" de demult, fără un simț al compoziției bine strunit, cum o cere povestirea în ramă, strică totul. Așa cum se prezintă, scrierea este terminată, de bine de rău, și nu doar fragmentară, cum cred unii. E mai curând o simplă încercare de amator, abandonată intenționat în paginile *României literare*, grație unui simț autocritic binevenit. E limpede că marele boier, „cneazul" de la Hangu, ministeriabilul cu studii la Paris și diplomatul atât de apreciat, nu cunoștea bine tot ce se scrisese valoros în epoca sa, de pildă pe Costache Negruzzi, cu excepționalele lui „scrisori" din *Negru pe alb*. Nu cunoștea la urma urmei limba română scrisă. Făcând vizibile eforturi, la început de drum – cum se vede bine în citatul de mai sus – bunul Homer al amatorului într-ale literaturii adoarme pe parcursul „laborioasei" povestiri a șătrarului Criță, tocmai unde era nevoie de mai multă încordare în supravegherea vorbirii personajului. Pe nesimțite, cneazul cel din realitate se substituie răzeșului și-i presară povestea cu... franțuzisme, când ni se spune, bunăoară, că destinul luptătorilor contra răilor „spânzura" de momentul cutare, cum Ioana cea frumoasă fu „depusă... într-o deasă tufă pe un pat firesc de flori", cum pistolul viteazului Grigore încă îi mai „fuma în mână". În fine, cum nu se întâmplă niciodată cu eroii sadovenieni, răzeșul este lăsat să facă elogiul strămoșilor romani: „Așa trebuie să fi fost acei viteji romani care se lupta în vechime cu lumea toată, când avea un vrednic om în capu norodului, drepți în cugetarea lor, cumpătați în trebuințele zilnice, hotărâți în gând, neadormiți în faptă și de fier în luptă".

Scanned with OKEN Scanner

*

Având aproape aceeași vârstă cu A. Cantacuzino, câmpulungeanul NICOLAE RUCĂREANU (1810, Câmpulung-Muscel – 1889, Câmpulung-Muscel)[1], mare moșier și el, fără însă ascendenți celebri, cu studii nesistematice, la Sf. Sava, unde ascultase pe Heliade, audiind apoi, la Paris, prin 1844, prelegerile lui Jules Michelet la Collège de France, adept al ideilor patruzecioptiste, unionist militant mai târziu, ca deputat în Divanul ad-hoc ce se afla, publicist îndeajuns de notoriu (colabora la *Muzeul național*, la *Foaia pentru minte inimă și literatură*, *Poporul*, *Tipograful român*, *Gazeta Severinului*, *Trompeta Carpaților*, *Românul* etc., publicând broșuri în care combătea ideea principelui străin (*Principe străin sau domn român*, 1863; *Partidul liberal progresist și viitorul său*, 1867) el ar putea fi trecut și printre poeții minori ai epocii: Cu *Modeste încercări poetice, originale și traducțiuni* (1873) sau printre memorialiști, alături de Bolintineanu și Dimitrie Ralet, cu volumul *Impresiuni d-un voiagiu la Constantinopole și înapoi* (1886), conținând inserate și două poezii stângace de tot: *Bosphorul* și *Adio la Bosphor*. Mai vii, mai cursive sunt versurile din *Vânătorul Carpaților* (cu modelul în *Cântecul Clopotului* de Fr. Schiller, citit foarte probabil în original), amintite de Odobescu în *Pseudokinegetikos*, găsindu-le totuși îndeajuns de plate.

*

Alt boier amator de literatură este PANTAZI GHICA (15.III.1831, București – 17.VII.1882, București)[2], fratele mai mic al lui Ion Ghica, fire boemă, neglijându-și studiile, la Sf. Sava ca și la Paris, amator de aventuri galante, publicist liberal fervent, avocat și procuror de Dâmbovița, deputat liberal, el este „pocitura" satirizată de Eminescu în *Scrisoarea III*. A scris și o serie de comedii (*Sterian Pățitul, Iadeș, Furtuna, Ca la noi la nimeni, Munteni și moldoveni, Ce-aduce ceasul n-aduce anul, Domnul Dumărescu* etc.) fără vreo valoare deosebită, complet uitate acum, pe drept cuvânt. Tot așa schițele și nuvelele, legendele și basmele prelucrate (*Sângele Voinei, Garoafa întemnițatului, O amintire, Fata haiducului, Bălăioara, Cămătarul* etc.), una dintre ele, *Marele vistier Cândescu*, nuvelă istorică, formând obiectul pamfletului celebru din *Beția de cuvinte* al lui Titu Maiorescu. Romancierul s-a impus până la un punct cât de cât însemnat cu *Un boem român*, scriere autobiografică, interesantă pentru moravurile epocii, dar și îndeajuns de influențată de bine cunoscutele *Scènes de la vie de bohème* de H. Murger, romanul scriitorului francez, apărut în 1848, stând, cum bine se știe, la baza libretului operei lui Giacomo Puccini din 1896.

*

Un scriitor de anvergură în epocă, împins în umbră însă de junimiști, în special prin polemicile scrise împotrivă-i de către Titu Maiorescu, este VASILE ALEXANDRESCU URECHIA (15.II.1834, Piatra Neamț – 22.XI.1901, București)[3].

---

[1] BIBL.: P. Costinescu, *Un scriitor din epoca Unirii la Constanța*, rev. *Tomis*, 1967.

[2] BIBL.: Viorica Diaconescu, *Pantazi Ghica*, teză de doctorat, Ed. Minerva, 1987.

[3] G. Călinescu, *Material documentar*, Revistă de istorie și teorie literară, X, 1961.

BIBL. V.A. Urechiă, *Schițe memorialistice* EPL, 1964; *Scrieri literare*, Ediție, prefață, note, glosar, bibliografie de Al. George – un zelator al reabilitării lui V.A. Ureche, pe urmele lui Ș. Cioculescu – Ed. Minerva, 1976, col. „Restitutio".

Scanned with OKEN Scanner

Era fiul clucerului Alexandru Popovici, judecător la tribunalul din Piatra, cu studii la Academia Mihăileană din Iași (când își lua și numele de Urechiă, dându-se, pe nedrept, descendentul cronicarului Ureche) și apoi la Sorbona, la Paris, unde își va lua licența în litere. Călătorise și în Spania unde se căsători cu o spaniolă, având astfel prilejul să se informeze în domeniul culturii iberice. La Iași, unde se întorcea, în 1858, funcționă ca asesor de tribunal și ca profesor de istorie, limba română și limba latină, la Gimnaziul central și apoi la Facultatea de filosofie. Din 1864, era chemat la București ca director în Ministerul Cultelor, apoi și ca profesor de istorie și literatură română la Universitate, în locul rămas vacant prin moartea lui I. Maiorescu. Făcea politică liberală, fiind bine văzut de M. Kogălniceanu și I.C. Brătianu, din 9 iunie 1881 până la 31 iulie 1882 fiind și ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice.

V.A. Urechiă rămâne important mai întâi ca istoric, prin cele 14 volume din *Istoria românilor*, publicate între 1891-1902, amplu documentate, fără însă deloc rigoarea lui A. Xenopol sau geniul lui Hasdeu. Ca literat trece și el printre „pionierii" romanului, cu *Logofătul Baptiste Veleli* (1855), evocare istorică după cronica lui Miron Costin și *Coliba Măriucăi* – despre care am amintit mai sus. Prima apărea în *România literară*, revista lui Alecsandri, și era vizibil influențată de nuvela lui Negruzzi *Alexandru Lăpușneanul*, în timp ce a doua narațiune avea ca model celebra *Coliba unchiului Tom (Uncle Tom's Cabin*, 1851) de americana Harriet Elizabeth Beecher Stowe. În colaborare cu franțuzoaica Marie Boucher, cum am mai arătat, V.A. Urechiă scria romanul *Omul muntelui*, apărut în foiletonul *Românului* pe 1858, sub semnătura „Doamna L". A scris și teatru (multă vreme prodigiosul autor figurând în comitetul Teatrului Național din București și fiind jucat cu generozitate), scenete, comedii și fel de fel de farse, imitate superficial după Vasile Alecsandri. Are și drame istorice: *Vornicul Bucioc* (1867), *Banul Mărăcine* (1872), *Curtea lui Negoe Vodă* (1875). Este încă puțin cunoscut și studiat, abia republicat parțial în ultima jumătate de secol.

*

Romanul zis „de mistere", ecou îndeajuns de puternic în literatura noastră de până la *Ciocoii vechi și noi* (prezent însă chiar și în romanul lui Filimon, cum lesne se poate vedea, prin anume scene de „senzație", cum ar fi, spre exemplu, cele din capitolul intitulat „Ocna părăsită"), prin cele scrise de un C.D. Aricescu (*Misterele căsătoriei*, 1861 – 1863), G. Baronzi (*Misterele Bucureștilor*, 1862 – 1863), *Misterele mahalalelor* (cele 9 broșuri scoase de N.T. Orășanu în 1857 – 1858) etc., din francezul Eugène Sue, s-a repercutat mai puternic și mai interesant în *Misterele din București*, voluminosul roman al lui IOAN M. BUJOREANU (3.VIII.1834, București – 1.VIII.1899, București)[1]. Era descendent dintr-o familie boierească, cu studii bune făcute la Colegiul Sf. Sava, în virtutea cărora ocupă unele posturi în administrație și magistratură, în Capitală și în provincie (judecător de tribunal la Ploiești, avocat, redactor și director la *Monitorul Oficial*, unde tipărea o *Colecțiune de legiuirile României vechi și cele noi* (1873 – 1885). Literatura îi era un „violon d'Ingres". Cu toate acestea, a scris relativ mult. A început cu o piesă de teatru, *Fata subt epitrop* (1855), iar în 1857 publica volumul de *Teatru* conținând

[1] Ioan M. Bujoreanu, *Mistere din București*, Ediție îngrijită, note, glosar și bibliografie de Marian Barbu, Prefață de Ștefan Cazimir, Editura Minerva, 1984.

Scanned with OKEN Scanner

comedia *Conu Zamfirache* și alte câteva „cânticèle comice", imitând procedeele dramatice ale lui Alecsandri și premergând cât se poate de limpede pe Caragiale. Iată-l de exemplu pe Teodor Bogasierescu (numele „ciocoiesc" impune!) din comedia în trei acte amintită mai sus, făcând declarații de amor unei văduve cu doi amanți, pe care o cerea în căsătorie, foarte asemănătoare postură cu aceea a lui Rică Venturiano din *O noapte furtunoasă*, sugerată în primul rând prin limbaj:

„Angelul meu! Agreabila-ți fizionomie m-a ansantat din momentul sejurului dumitale în București. Te amez cu ardoare, angelul meu; te ador cu pasiunea cea mai ardinte ca Menelau pe Elena. Ești pentru mine tot ce poate fi mai anflatant și mai suprem. De când te-am apersevat, mi-am pierdut rațiunea, simțiriunea și repaosațiunea.Nu mai poci să îndur o flamă care mă brulă. Ești belă ca o nimfă, ca o divinitate... în fine, pluma mea nu e în etate ca să descrie tot ce posezi tu. Aibi pietate de pasiunea și larmele mele. Atandez cu impacientă o parolă de consolațiune. Sclavul și adoratorul dumitale, Teodor Bogasierescu".

Alte comedii și farse, cu subiecte din lumea parveniților și mahalagiilor, poartă titluri ca următoarele: *Judecata lui Brânduș, Zapciu, Bătăușii, Doi dascăli procopsiți sau Asinus asinum fricat* (aceasta din urmă reprezentată cu un succes deosebit în 1853 – 1854). Încât e de mirare – pentru cel care privește din perspectiva istorică ce ne desparte – de ce autorul nu a perseverat în această direcție și a scris voluminosul roman *Mistere din București*, oricum sub nivelul valoric al producției dramaturgului. Să fi fost la mijloc, ne întrebăm, un anume gust al publicului cititor căruia Bujoreanu a înțeles să i se conforme? E drept că autorul este un practicant al foiletonisticii, așa cum se poate deduce din colaborările lui la *Vestitorul românesc* (1853) și la *Anunțătorul român* (1858) cu incitante, bune traduceri din Boccaccio, Florian și Paul de Kock (cel puțin acesta din urmă fiind un autor foarte citit în epocă).

Mistere din București este un roman foiletonistic și juridiciar-criminalistic. Tehnica compozițională propusă este aceea a povestirii în povestire. Boierul Ștefan Lungeanu povestește fratelui său mai tânăr, Matei Lungeanu, de curând întors de la studii în străinătate, trei istorii de senzație. Cea dintâi, mai scurtă, relatează cum Virginia Nodreanu, sedusă de „berbantul" și escrocul George Negreanu (care nu-i altul decât țiganul Neagu Bolboacă, hoț și criminal scăpat din închisoare), fuge din casele bărbatului ei din București, spre Brașov, amanții luând cu ei tot ce se putea lua, bani, bijuterii și alte lucruri prețioase. Fugarii sunt nevoiți să înnopteze la mănăstirea Țigănești, din pricina apelor mari ale Ialomiței, bărbatul necredincioasei le află urma, dar este ucis de Bolboacă cu lovituri de cuțit. Criminalul seducător înfundă ocna și femeia adulteră e închisă într-o mănăstire. Cea de a doua povestire, mai lungă, mai complicată – spusă de Ștefan Lungeanu lui Matei pe când se aflau la moșia părintească de la Cătunu, la o jumătate de poștă distanță de București, s-ar putea rezuma astfel: O altă călugăriță, mai bătrână decât Virginia, este fosta doamnă Brunească, o hetairă a Bucureștilor extorcată de un aventurier pe nume Gălățescu. Între alte blestemății, zisul Gălățescu mijlocește accesul unui filfizon, pe nume Grigore Dăngescu, la grațiile Elizei, fata prea tânără, naivă, a Bruneascăi. În final, fratele fetei seduse și abandonate (moartă în urma unei operații empirice de avort), ofițerul Brunescu, ucide într-un fel de duel pe cei doi scelerați. A treia povestire a lui Ștefan Lungeanu – mai lungă decât cele două dintâi luate la un loc – readuce, fără vreo

Scanned with OKEN Scanner

motivație anume, pe Neagu Bolboacă, alias escrocul George Negreanu, în scenă, scăpat fiind el de închisoare prin intervenția boierului Stamate Dăngescu, tatăl mortului în duel Grigore Dăngescu. Stamate și-l face pe Bolboacă vătaf de curte, confident și părtaș la felurite blestemății, în principal moartea prin otrăvire cu o mare doză de „afion" a Frusinei, fata unui croitor de lângă Biserica cu Sfinți, „poftită" mult de concupiscentul, depravatul boier; dar și moartea – asasinarea de către fiorosul Bolboacă – a lui Alexandru Dăngescu, alt fiu al lui Stamate, care se opunea crimelor tatălui său, amenințând cu darea în vileag... În cele din urmă, ispășind cumva (pentru că în viziunea autorului binele trebuie să învingă), Stamate Dăngescu face un testament prin care lasă averea în folosul săracilor și – după ce-l omoară pe odiosul Bolboacă, în fine – bea și el din otrava pe care i-o administrase acestuia. Romanul are, firește, „acțiune" cu de prisos, dar compoziția este foarte dezechilibrată, împrăștiată, lăsată, s-ar zice, la primul bruillon ieșit dintr-un condei prea grăbit, fără pic de supraveghere... polițistă, de *economie* elegantă a mijlocelor. Căci, vrând-nevrând, acest gen de proză se cere măsurat, confruntat cu romanul polițist modern, care excelează prin exactitatea construcției. În timp ce Bujoreanu se află în căutarea și etalarea senzaționalului cu orice preț, în credința că cititorul suportă (și este posibil ca în epocă să fi fost așa) orice i s-ar da. În altă ordine, asemenea moldoveanului A. Cantacuzino, autorul *Misterelor din București* pare a avea și el o... „ideologie" semănătoristă mult *avant la lettre:* Ștefan Lungeanu, povestitorul, face figură de boier *bun,* român neaoș, patriot, dușman al arendașilor greci și de alte naționalități, al parveniților din lumea imundă, interlopă, spoliatori ai țărănimii. El iubește mult pe clăcașii săi de la Cătunu, înzestrând, de pildă, fetele sărace, precum o Florică ce urma să se mărite cu flăcăul Stoica: „Noi nu vă jupuim, se adresează el – foarte convențional, ni se pare nouă astăzi – țăranilor, ci o să punem la loc pieile care vi le-au luat unii și alții". De altă parte, prozatorul – rămas din această pricină fatalmente minor – nu cunoaște importanța capitală a limbii în literatura cât de cât elevată, eliberată de franțuzisme. Cei doi tineri țărani, fata și flăcăul, Florica și Stoica, sunt ascultați de boieri cum „se întreține" în roza lor idilă, care se petrece în mijlocul naturii, în preajma „aninilor din vale", a susurului izvorului și în acompaniamentul „ciripitului păsărelelor". Povestitorul mai condamnă apoi pe un preot „mânând" o viață de chefliu și de beție, în timp ce Matei, tânărul său frate, „contimplă" casa „proprietaricească" și părintească de la moșia Cătunu, unde se născuse și copilărise. Este o mentalitate care va face carieră în evoluția ulterioară a societății românești. Nici aici vorbirea țărănească nu e surprinsă exact. Florica și Stoica sunt puși să se exprime cam ca în limba țiganilor de la curte, cu: „alte *halea*" , „*harendă*", „grecul *hăla* cu bani", „grec *după* moșie", „muncitorii *du pân* satele vecine"; la balurile mascate „ambele sexe se întrec a da probe de înțelegere, de apropiere și de *bomouri*". Dângescu, mustrat de cuget pentru crimele sale, nu putea dormi și avea „vizii"; Bolboacă „aduse la gură paharul și bău din *licuid*"-ul otrăvit. Ștefan Lungeanu, povestitorul, care „întreținuse" pe fratele său cu o „narație" de 400 de pagini nu este sigur, în final, dacă acesta „a luat vreo plăcere" ascultându-l.

Hotărât lucru, Bujoreanu este, orice s-ar spune, un franțuzit superficial.

C-da 40029 coala 17

Scanned with OKEN Scanner

*

Printre „minorii" acestei epoci mai trebuie menționați ION C. FUNDESCU 1836, Pitești – 22.I.1904, București)[1], polcovnic de plai și proprietar în Câmpulung-Muscel, cu studii la Sf. Sava, în București, cunoscător, între altele, al limbilor italiană și germană, ilustrându-se prin culegerile de foclor din *Basme, orații, păcălituri și ghicitori*, 1867, prefațată de Hasdeu cu importantul studiu *Literatura populară;* pe încă mai ilustrul, cât privește culegerea de basme (apreciat superlativ de Odobescu și Eminescu, rămas clasic în această privință) PETRE ISPIRESCU (1830, București – 21.XI.1887, București)[2] cu ale sale *Legende și basmele românilor. Ghicitori și proverburi* (1872) etc.; pe măruntul GEORGE RADU MELIDON (13.III.1831, Roman – 11.V.1897, Roman)[3], foarte activ în domeniul bunei funcționări a învățământului, cu solide scrieri în domeniul didacticei, autor însă și de poezii și de proze (*Geniul României, La coroana lui Ștefan cel Mare, Noapte pe lună în munți*, jurnalul de călătorie *De la Iași la Roman* etc.)

Dramaturgi

Toți patruzecioptiștii au scris teatru, cel mai important și mai productiv este Vasile Alecsandri. Necesitatea unei măcar cât de aproximative clasificări se impune, cât privește scriitorii de al doilea plan, – celor mari trebuind să le consacrăm capitole micro-monografice separate – astfel că, în continuarea subcapitolelor precedente, deschidem și unul pentru dramaturgi.

Între aceștia, un loc îndeajuns de însemnat, ca precursor cel puțin, îl ocupă COSTACHE CARAGIALI[4], unchiul marelui Ion Luca. Piesele lui de teatru – adaptări sau improvizații grăbite – sunt mai curând niște documente de pionierat ale teatrului național, în spiritul ideilor lui Iancu Văcărescu, Kogălniceanu și Alecsandri care considerau teatrul ca o „tribună de luptă" împotriva relelor năravuri. Actorul

---

[1] Ovidiu Bârlea, *Istoria folcloristicii românești*, București, 1966, p. 165

[2] Opere I, Editura pentru literatură, 1969, st. într. de Corneliu Bărbulescu.

[3] Dan Mănucă, *O „anticipare" literară ignorată*, în *Almanah „Convorbiri literare"*, Iași, 1979.

[4] COSTACHE CARAGIALI (29.III.1815, București – 13.II.1877, București) este cel mai cunoscut dintre cei cinci copii ai credincerului Ștefan de la curtea lui Ioan Gheorghe Caragea. A învățat arta declamației cu actorul Costache Aristia (1800 – 1880) – traducător din Homer (*Iliada*), din Molière, din Alfieri și chiar autorul unei versiuni a *Bibliei sacra*, adusă în limba noastră de pe grecește – în cadrul Societății Filarmonice condusă de Heliade. Atunci își făcea și debutul pe scenă, cu *Alzira sau Americanii*, tragedia lui Voltaire tradusă de Gr. Alexandrescu. În 1838 pleca în Moldova, organizând un teatru la Botoșani, regizând apoi la Iași, sub directoratul lui Kogălniceanu-Negruzzi-Alecsandri, jucând, între altele, și rolul titular din *Iorgu de la Sadagura*, în 1844. În anul următor se afla din nou la București, jucând și regizând cu precumpănire comedii-vodeviluri de același Alecsandri. După revoluție – la ale cărei idei aderă –, îl descoperim și la Craiova, apoi iarăși la București, ca director al teatrului, post din care trebui să plece însă, dată fiind concurența și rivalitatea cu Matei Millo. Se afla în pragul falimentului, când Eminescu îi întâlnea trupa la Giurgiu, în vara lui 1867. În afară de teatru a mai scris, în tinerețe, poezii, meditații în proză și nuvele romantice, fără vreun interes acum. În spiritul vremii, lasă și o pledoarie plină de patos pentru propășirea *Teatrului național în Țara Românească* (1855).

BIBL.: Florin Tomea, *Un artist cetățean, Costache Caragiale*, ESPLA, 1954.

Scanned with OKEN Scanner

(căci este vorba de un dramaturg actor) Costache Caragiali caută cu orice preț succesul imediat de scenă și cultivă în farsele sale – precum: *O soaré la mahala sau Amestec de dorințe* (1845), *Dezertorul sau Slujba isteață*, *Îngâmfata plăpămăreasă* (1846), *Șarlatanii de provincie sau Morți chemați la viață* (1850), *Urmarea cotcarilor în Moldova* (1851) și alte asemenea comedioare, din două titluri aliniate... disjunctiv, ca de reclamă, cu toate procedeele scenice facile ale epocii: aparteul, qui-pro-quo-ul, travestiul, cupletele sau monoloagele picante, ca în revistele noastre de astăzi, precum și multe alte convenții și artificii care răpesc din adâncime. Însă acesta era (și de ce n-ar mai continua să fie și azi?) publicul lui Costache Caragiali, cu totul nepretențios, doritor foarte de divertisment facil, actorul și dramaturgul făcând astfel oferte pe măsura cererilor, dacă voia să supraviețuiască. Kogălniceanu lăuda mult – din rațiuni lesne de înțeles acum – *O repetiție moldovenească*, unde se montează un fel de... teatru în teatru și se aduc pe scenă diverse tipuri: actori întrerupți de la lucru, decoratori care încurcă lumea, un „director" străin de naționalitate, pus să vorbească stâlcit românește și intenționând să cumpere cu totul instituția etc. Era, după Kogălniceanu, „un document important pentru viitorii cercetători ai începutului teatrului național". Ceea ce este profund adevărat. Micile comedii ale lui Costache Caragiali sunt niște „fiziologii" jucate pe scenă, interesante arheologic, chiar și prin cruditățile de limbaj. Adesea dialogul este făcut cu mare pricepere, desfășurat iute și firesc, anunțând de pe acum marile virtuți ale nepotului Ion Luca.

*

Chiar și „neseriosul" (cum ar reieși din *Amintirile unui sufleur*, datorate genialului nepot) IORGU CARAGIALI[1], coasociatul de întreprindere al fratelui Costache (dar și al lui Luca, la un moment dat), scrie teatru, și încă destul de mult (cantonete, cânticèle comice, vodeviluri, farse etc.) care astăzi nu mai prezintă nici un fel de interes. Simptomatice rămân totuși cele cu subiecte privind moravurile politice. De pe acum se întrezăresc, în germene, câte un Cațavencu, în *Clencea avocatu* sau în *Aspirant la deputăție*. Interesant, ca antecedent caragialian notoriu, este să mai descoperim, de exemplu, în cantoneta intitulată *Chelnerul de la otelul Patria*, replica ce va intra definitiv în posteritate, ușor modificată: „Mă rog, domnilor, să aveți nițică răbdare".

---

[1] IORGU CARAGIALI (cca. 1826 – 9.II.1894, București), ultimul născut al credincerului Ștefan, cu studii la școala de cadeți de muzică, debutează ca actor în 1845, în *Recrutul răscumpărat*, de I. Voinescu I. A lucrat un an (1864 – 1865) în trupa lui Millo, la Iași, deschizând, în 1866, la București, un „Teatru de vodevil românesc", dar afacerile nu-i mergeau bine nici în asociere cu un Daniil Drăghici (1867 – 1868), din nou la Iași, în Teatrul de la Copou, unde repurtă totuși unele succese de scenă. Încearcă înjghebări similare și la Ploiești, împreună cu I.D. Ionescu etc. Scrie cantoneta *Surdul*, comedia *Moș Trifoi sau Cum ți-i așterne așa vei dormi*, cânticèlele comice *Jelbaru*, *Clencea advocatu* etc., fără vreo importanță decât cea pur muzeistică, de oarecare interes fiind *Aspirant la deputăție* ori *Cântecul deputaților și al disperatului*, odată cu multe altele, rămase în manuscrisele familiei, fără vreo perspectivă de a fi tipărite vreodată.

BIBL.: I.L. Caragiale, *Opere*, I, Ed. Zarifopol; I. Masoff, *Teatrul românesc*, I, I, 1961.

Scanned with OKEN Scanner

*

MATEI MILLO[1], nepotul vechiului Mateiu Milu – voltaireanul satiric în *Ghicitori*-le lui – este și el actor, de mai mare talent și succese decât Costache Caragiali, contribuind foarte mult prin arta sa la popularitatea lui Vasile Alecsandri cu care era prieten. Făcând studii de actorie în Franța, cunoștea meșteșugul marilor maeștri ai scenei și, împotriva dorinței părinților, odată întors în țară, se va dedica cu trup și suflet teatrului românesc al căruia unul dintre marii promotori este. Ca scriitor de teatru, urmărește și el succesul de scenă imediat, făcând concesii publicului vremii. Însă *Baba Hârca*, spre exemplu – devenită și prima operetă românească, cu muzică de Alexandru Flechtenmacher – critica la adresa societății boierești învechite, pledoaria pentru desființarea rangurilor și privilegiilor cu caracter feudal se îmbină în mod fericit cu feeria folclorică desfășurată dinamic, cu multă vervă. Cum s-a mai spus, piesa este „o vrăjitorie de mare spectacol", cu cântece, dansuri și obiceiuri specifice montate abil, intriga de bază fiind lăsată pe planul al doilea. Victor Eftimiu a fost cu deosebire atent la acest procedeu și l-a urmat cu strălucire în *Înșir-te, mărgărite*. Succesul fusese mare, după toate probabilitățile, evident cu autorul-actor în rolul titular, travestiul fiind unul din atuurile lui Millo, din moment ce scrie

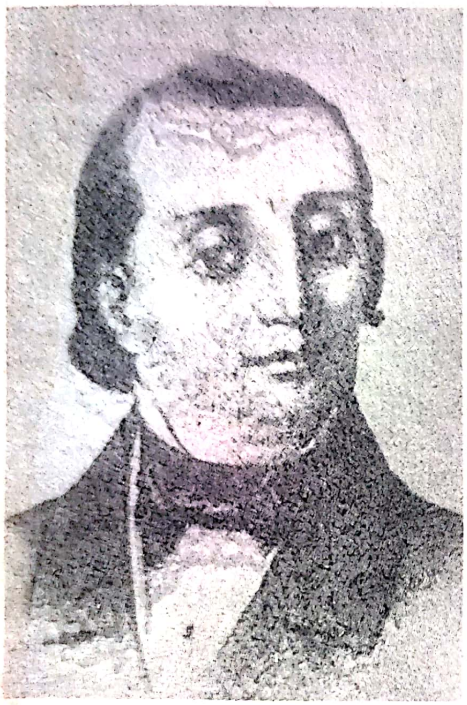

Matei Millo

[1] MATEI MILLO (25.XI.1814, Stolniceni j. Iași – 9.IX.1896, București) este fiul lui Vasile și nepotul poetului Matei Milu, mici boieri din ținutul Sucevei, mama sa Zamfira fiind deasemeni fiică de boieri din familia Prăjeștilor. Învață din copilărie greaca și germana, apoi este coleg cu Kogălniceanu și Alecsandri la pensionul lui Victor Cuénim din Iași, în anii 1833 – 1834 frecventând și cursurile de la Academia Mihăileană, în continuare, 1835 – 1836, având profesor pe Gh. Asachi, prin intermediul căruia își face primele apariții pe scenă descoperindu-și astfel talentul actoricesc. Plecând la Paris, în 1840, cu sfatul părintesc de a se instrui în economie politică și inginerie, tânărul se preocupă mai mult de teatru, jucând chiar, după unele știri, la teatrul Bobino. Deși se întoarce cu o diplomă de inginer, nu practică ci, spre supărarea familiei, se ocupă în continuare de teatru, începându-și activitatea de profesionist al scenei la 1 martie 1847, deschizând totodată și o „școală de declamatorie". Un prim turneu îl face în Muntenia (mai 1851), urmat de multe altele, cel mai plin de succese fiind turneul din Ardeal din 1870, seria lor sfârșindu-se abia în 1895, numai cu un an înaintea morții. Din iulie 1877, este directorul Teatrului Național din București și prim societar al Societății dramatice. Se încerca în scrieri destinate scenei încă din 1835, cu vodevilul *Sărbare ostășească*, urmat de altele: *Un poet romantic*, *Piatra Teiului*, *Postelnicul Sandu Curcă*, *Baba Hârca*, *Urmarea babei Hârca*, cele mai multe niște satire reușite. S-a încercat și în teatrul de evocare istorică, cu *Ștefan cel Mare* și *Jianul căpitan de hoți* etc. A scris și versuri pe tema ruinelor, *Meditații asupra Cetățuii Neamțului*. Scriitorul patriot, față de politicianismul veros al timpului său, în o serie de spectacole, lucrate tot de el, cum ar fi *Creditul funciar sau Sângele berè nu se face* ori *Licențele spirtoase*, ca și în farsele *Millo mort*, *Millo viu* (1876), *Haine vechi sau Zdrențele politice* (o prelucrare după Béranger) devine din ce în ce mai dur în satire.

BIBL.: *Însurăței*, operetă în 2 acte, *Un poet romantic* și *Baba Hârca*, vrăjitorie în două acte și trei tablouri, în vol. *Primii noștri dramaturgi;* Mihai Florea, *Matei Millo*, București, 1966.

și pune în scenă *Urmarea la Baba Hârca*. Și tot el, care jucase cu atâta succes *Chiriițele* lui Alecsandri, compune prelungiri la acestea: *Chirița la expoziția de la Viena, Cucoana Chirița la carantină în vagoanele de la Vârciorova* etc.

Prin Matei Millo s-a deschis calea spre scena satirică națională a unor mari actori moldoveni de mai târziu, în frunte cu Constantin Tănase, urmat de Miluță Gheorghiu, de Alexandru Giugariu și Grigore Vasiliu-Birlic, capabili a se face înțeleși de un public foarte larg, neabdicând totuși de la exigențele uneia dintre cele mai nobile arte.

*

Complet uitat astăzi este fostul actor craiovean ION DUMITRESCU[1], scriitor de vodeviluri și farse, imitator al lui Alecsandri, Costache Caragiali și chiar a mai vechiului Faca, fără vreo pretenție „de a fi literat", tărâmul părându-i-se „foarte dificil" pentru modestele lui forțe. Într-adevăr, piesele compuse de el au un interes numai documentar, ca spre exemplu *Două sute de galbeni sau Păhărnicia de trei zile*, jucată la 11 iulie 1848, la o lună după izbucnirea revoluției, pe care autorul o aprobă, o dată cu personajele sale pozitive din piesă. În *Logofătul satului* și în *Smărăndița fata pândarului* (1855), lovește în ciocoi și în arendași, destul de neabil. În fine, în drama istorică *Radu Calomfirescu*, cu neputință de citit acum din cauza limbii încâlcite în care e scrisă, proslăvește gloria străbună, ca și în romanul, tot istoric, *Radu Buzescul sau Hanul-Tătarul* (1858 – 1860), care-i răpește autorului orice urmă de titlu de precursor al lui Sadoveanu.

Profesori și filologi ardeleni

Mijlocul secolului trecut, îndată după 1848, înregistrează din nou – după epoca de strălucire a iluminismului transilvan – un avânt al culturii și literaturii moldovenilor și muntenilor. În cele două mari centre, Iașul și Bucureștiul. „Latiniștii", vrednicii urmași ai Școlii ardelene de la finele secolului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea, își îndreaptă speranțele de mai bine către frații lor de dincoace de munți, lucru ce nu s-ar fi putut închipui pe timpul regimului fanariot. Tot mai mulți profesori ardeleni vin în Moldova și în Țara Românească, începând cu întemeietorul învățământului în limba națională, avrigeanul Gheorghe Lazăr și sfârșind cu Simeon Bărnuțiu, care va preda filosofia și dreptul la Academia Mihăileană (Universitatea din Iași). Și marii editori de publicații, în frunte cu Barițiu, se vor orienta după ideile muntenilor și moldovenilor. Mulți, dintre cei mai importanți, capi ai mișcarii revoluționare de la 1848, munteni și moldoveni, se vor afla de față la istorica adunare de pe Câmpia Libertății de la Blaj, văzut, până la

[1] DUMITRESCU-MOVILEANU ION (c. 1830 – 28.XII.1912, București) a studiat la Paris, nu știm exact ce și în care împrejurări, susținut însă cu fonduri ale Societății studenților români. A fost actor la București și la Craiova.

BIBL.: Virgil Brădățeanu, *Comedia în dramaturgia românească*, Buc., 1970.

Scanned with OKEN Scanner

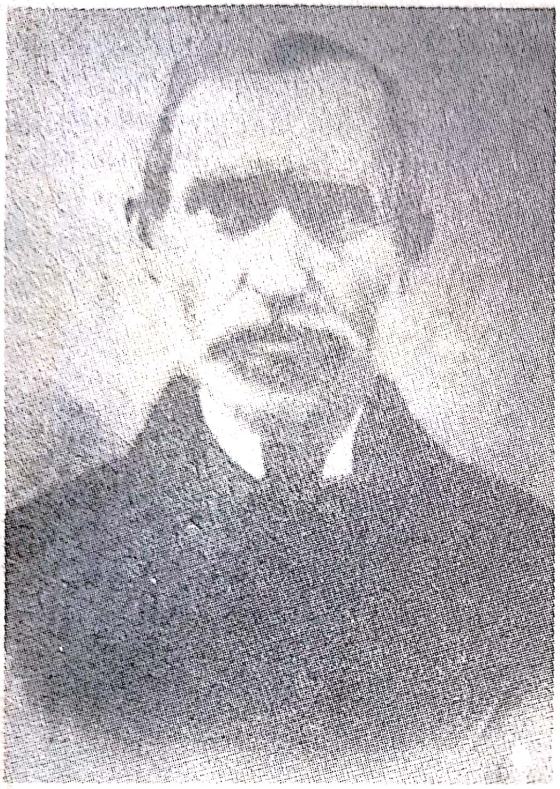

Simion Barnuțiu

August Treboniu Laurian

Aron Pumnul

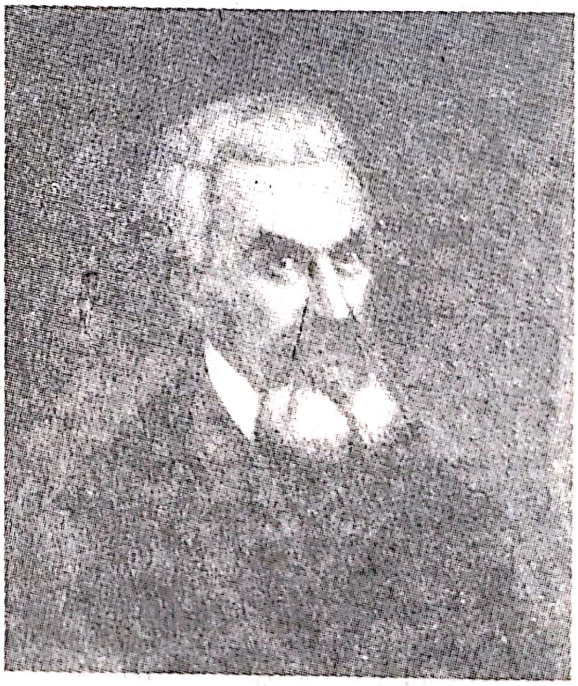

Timotei Cipariu

Scanned with OKEN Scanner

adolescentul Eminescu, drept „Roma cea mică". Dar intelectualii ardeleni, scriitorii în primul rând, vor fi din ce în ce mai convinși că soarele românismului „numai de la București răsare" de acum înainte. Deocamdată, în capitolul de față, menționăm câțiva filologi, istorici și scriitori de plan secund care ne apar deosebit de caracteristici din acest punct de vedere. Maiorescu i-a combătut pe mai toți în celebrul pamflet *Contra școalei Bărnuțiu*, uitând parcă descendența lui ardeleană, prin profesorul și cărturarul Ion Maiorescu, fiul unui țăran dintr-un sat de lângă Blaj.

*

SIMEON BĂRNUȚIU (2.VIII.1808, Bocșa, j. Sălaj – 26.V.1864, Hida sau Treznea, j. Sălaj) este ținut minte ca un mare orator, tribunul care pronunță celebrul discurs din catedrala Blajului, la 14 mai 1848, chemând la unire românimea. Nicolae Iorga vorbește cu sfințenie de el, în *Istoria literaturii românești*, cu toate că nu a scris nimic în domeniu. Avea însă studii temeinice, făcute la școlile din Transilvania, la universitățile din Viena și Pavia, unde își lua doctoratul în drept (1854). Fusese victima unui lung proces intentat de episcopul Lemeni și partida ungurească, numai și numai pentru că se împotrivise violent la introducerea limbii maghiare chiar și în biserică, ceea ce îi aduse scoaterea din profesorat, de la Blaj, încă din 1845. Românii de dincoace, unii nu toți, vor fi văzut în el un erou, principalul ideolog al revoluției transilvane, drept care, în 1855, fu chemat la Academia din Iași, unde va preda filosofia și dreptul roman. Fapt demn de menționat, traducând și prelucrând pentru prelegerile sale partea ce se referă la estetică din opera kantianului W.T. Krug, *System der theoretischen Philosophie*, Simeon Bărnuțiu premerge cu strălucire, încă din 1855, ideilor adversarului său de peste 20 de ani, Titu Maiorescu. E drept, articolul lui Maiorescu, *Contra școalei Bărnuțiu*, se referă la probleme juridice și este publicat la patru ani de la moartea celui repudiat. E clar însă că șeful mișcării junimiste nu era, la acea dată (1868), îndeajuns de bun cunoscător al principiilor esteticii kantiene (dă semne a și le fi însușit abia în 1885, când scria *Comediile d-lui Caragiale*), ori poate nu cunoștea prelegerile profesorului de filosofie de la Academia ieșeană.

*

AUGUST TREBONIU LAURIAN (17.VII.1810, Fofeldea, j. Sibiu – 25.II.1881, București), fiul preotului Pavel Trifan, cu studii la Sibiu, Cluj și Viena, a fost numai filolog și istoric, vajnic apărător al latinismului, până a numi – pe o hartă întocmită de el – Bucureștii cu hilarul *Hilariopole*. A practicat profesoratul, la București și la Iași, predând istoria și limba latină, fiind membru al Societății Academice Române, apoi și președinte, fiind primul decan al nou înființatei Facultăți de litere din București (1878). Încă din 1840, tipărea la Viena *Tentamen criticum in originem, derivationem et formam linguae romanae in utraque Dacia vicentis vulgo valachicae*, lucrare venită în atingere cu beletristica, fie și numai datorită faptului de a fi incitat pe un Hasdeu sau Odobescu. Din 1845 scotea,

Scanned with OKEN Scanner

împreună cu Bălcescu, la București, *Magazin istoric pentru Dacia*, unde publică documente dintre cele mai importante privind istoria națională. În sfârșit, este autorul celor trei volume din *Istoria românilor* (1853), consultate în epocă, înainte de Hasdeu și Xenopol. A fost și el unul din conducătorii revoluției de la 1848, la București și mai cu seamă în Ardeal. Nu lipsit de interes pentru istoria limbii și a lingvisticii române este vestitul *Dicționar*, întocmit împreună cu I.C. Massim (2 volume și un *Glosariu*, 1871).

*

ARON PUMNUL (27.XI.1818, Cuciulata, j. Brașov – 24.I.1866, Cernăuți), fost elev al lui Barițiu și Bărnuțiu la Blaj, cu studii de filosofie și teologie la Institutul Sancta Barbara din Viena, traducător din Fr. Chr. Baumeister, colaborator la *Foaie pentru minte...* (unde publica studiul *Literele corespunzătoare firei limbei românești și încă ceva*, în 1845), la *Învățătoriul poporului* (cu studiul inaugurator al variantei latinismului numită „ciunism", *Viața năciunei române, dulceața limbei și a simțemintelor ei*, în 1848) este, de asemenea, unul din tribunii de la adunarea istorică de la Blaj. Fugind, după reprimarea revoluției, la București, apoi la Iași și de aici la Cernăuți, va fi primul profesor de limba română de la gimnaziul din capitala Bucovinei. Va fi, mai ales, profesorul celui mai mare poet el românilor. *Lepturariu rumânesc cules den scriptori rumâni* (apărut în șase părți între anii 1862 – 1865, la Viena, pe banii împărăției, ne închipuim) este o carte școlară (prima carte de căpătâi a lui Eminescu), dar este și una dintre cele mai cuprinzătoare antologii de texte literare românești, cu toate că e chiar prima. *Lepturariul* poate fi considerat și ca o istorie antologică a literaturii române de până la apariția lui. Textele sunt însoțite de bune note biografice și de comentarii cuminți, cu laude generoase la adresa scriitorilor patrioți. În *Epigonii*, Eminescu îi va da o splendidă replică poetică.

*

O mențiune merită și ALEXANDRU PAPIU-ILARIAN (9.X.1827, Bezded, j. Sălaj – 23.X.1877, Sibiu) care din zel latinist își schimbă numele moștenit de la tatăl său, preotul Ioan Bucur-Pop. A fost cel mai tânăr tribun de la Blaj, discipol al lui Bărnuțiu, cu studii juridice la Viena și la Padova, de unde își lua diploma de doctor în drept. A fost și el, din 1855, profesor la Academia din Iași, fosta Academie Mihăileană și, mai târziu, unul din protejații și înalții demnitari juridici ai lui Cuza. A colaborat la mai toate revistele epocii, și la cele din Transilvania, și la cele de dincoace. Plănuia o istorie în 6 volume dedicată revoluției de la 1848, din care nu a dus la capăt decât primele două, conținând documente și comentarii dintre cele mai prețioase. Cu literatura are atingere prin valoroasa colecție de texte rare și vechi din *Tesauru de monumente istorice pentru România* (1862 – 1864), prin o *Viața, operele și ideile lui Georgiu Șincai din Șinca* (1868), prin o dare de seamă asupra manuscriselor rămase de la Ion Budai Deleanu și prin publicarea primului volum din operele lui Dimitrie Cantemir.

Scanned with OKEN Scanner

*

Însă cel mai important, pe tărâm strict literar, dintre toți filologii și istoricii ardeleni de la 1848, este fără îndoială TIMOTEI CIPARIU[1]. El este adeptul căii „legaliste" în politică, spre deosebire de ceilalți confrați din epocă, totodată și unul dintre cei mai fideli continuatori ai tradiției lui Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior. În *Principiu de limbă și de scriptură* sau *Gramatec' a limbei române* și *Elemente de limba română după dialecte și monumente vechi* deschide drumul lingvisticii române moderne, cum arată Ovid Densusianu. Deși acceptă sistemul etimologic în scriere, nu și în pronunție însă, Cipariu are meritul de a fi ținut seamă de evoluția istorică în ceea ce privește studiul limbii naționale. El are în vedere chiar și moștenirea dacă, atunci când îl aflăm discutând hidronime, ca *Mureș, Olt, Ampoi, Someș, Criș* etc. Precede cu succes pe Hasdeu când, în *Crestomația seau analecte literarie* (1858) întreprinde o culegere de texte vechi, absolut necesară pe atunci. *Elementele de poetică, metrică și versificațiune,* preced, de asemenea, cu 8-10 ani *Cursul de poesie generale* al lui Heliade. Comună le este, celor două tratate, accentul pus pe clasicism și totodată pe specificul național, în spirit iluminist și patruzecioptist.

De sorginte clasică-horațiană și aristotelică – cu foarte limpezi trimiteri la surse – concepția despre poezie a lui Timotei Cipariu ne apare ca una dintre cele mai constructive în cultură. Poezia, afirmă profesorul blăjan, este „lucrare a minții", are ca obiect omul, cugetarea și simțămintele lui, exprimate în cuvinte. Ea a fost, la toate popoarele, de la grecii și latinii antici până în timpurile moderne, la mare cinste. *Poezia* (din gr. *poesis*) înseamnă „facere", „lucrare". Ea cere talent și „arte": că „poetul se naște, nu se face"; „talentul sau ingeniul poetic îl dă natura și nu se poate suplini prein nece una arte". De altă parte, talentul singur, fără meșteșug (:"arte", pricepere), dobândit prin muncă asiduă nu duce la nimic, cum spune marele Horațiu: „Natura fieret laudabile carmen, in arte / Quesitum est..." Natura poesiei nu poate fi decât una, cu toate că formele ei sunt dintre cele mai diverse, potrivite timpului și locului, popoarelor și limbilor pentru care și în care se

[1] TIMOTEI CIPARIU (21.II.1805, Pănade, j. Alba – 3.IX.1887, Blaj) este unul din cei șase copii ai unei familii de țărani, cu numele originar de Țipar, ai cărei strămoși veniseră pe meleagurile Blajului cu un secol mai înainte. Studiază la Blaj (Pănade este un sat din imediata vecinătate a Blajului) clasele primare și cele gimnaziale, audiind apoi, din 1821, lecții de filozofie și teologie, fiind însă din fire mai curând un autodidact, om de bibliotecă prin excelență. În 1827 este hirotonisit preot, dar va practica profesoratul (predând filosofie, teologie, fiind prefect de studii, director al gimnaziului și inspector) toată viața, va conduce tipografia de la Blaj și va avea anume ranguri în ierarhia bisericească greco-catolică , canonic, vicar, asesor, prepozit. A luat parte la revoluția de la 1848 ca deputat, membru în comitetul revoluționar, luând contact cu mai toți intelectualii de vază ai vremii de dincoace de munți, călătorind la București și în Italia, perfect conștient de comunitatea de cauză a tuturor românilor... A colaborat la o serie de publicații, începând cu *Foaia pentru minte...* a prietenului Barițiu și a condus el însuși, din 1847, *Organul luminării,* devenit apoi *Organul națiunale,* ca și *Învățătoriul poporului* (1848). A fost membru fondator al Societății de teatru românesc, președinte al comisiei (1860) de stabilire a ortografiei oficiale românești, membru fondator și vicepreședinte al Astrei (1861), în fine membru al Societății Literare Române, devenită Academia Română, al cărei vice-președinte și președinte a fost către sfârșitul vieții. Principala-i operă este de domeniul filologiei. Trebuie însă să-i consemnăm lucrările de critică și teorie literară, precum și cele de creație literară propriu-zisă: *Versuințiî români* (critică la adresa poetaștrilor, în *Foaia pentru minte* pe 1854), *Elemente de poetică, metrică și versificațiune* (1860), *Drama pastorale* (1833, reluată în 1860) etc.

BIBL.: *George Bariț și contemporanii săi,* IV, îngr. de Ștefan Pascu, Minerva, 1978.

Scanned with OKEN Scanner

exprimă. De aceea, poetul este pe deplin liber în a-și alege formele de expresie, în funcție de stilul și temperamentul propriu. Până la un punct, el poate chiar modifica „cele aflate după a sale idei". Dar poezia fiind destinată oamenilor, înțelesului și folosului colectivității, „e de lipsă: a) să nu se calce legile naturei, b) ca cele aflate sau modificate, de nu sunt adevărate în sine, să aibă măcar fața de adevăr. Causa e că cele ce nu-s naturale și nu asemenea adevărului, nu au destulă conformitate cu simțurile omenești, și în loc de aprobare deșteaptă mai totdeauna dezgust și aversiune".

Iată, așadar, formulat în termenii de la mijlocul secolului trecut, crezul artistic clasicizant al lui Cipariu, atitudinea teoreticianului literar față de mimesisul pur și față de necesitatea verosimilului. Libertatea artistului este o libertate garantată prin înseși legile naturii, ale ordinii cosmice, ale Adevărului, Frumosului și Armoniei, pe care dator este să le înfățișeze în imagini:

„Apoi, natura fiind formată după legi armonice, iar adevărul fiind de sine un ce armonios și simetric, poetul depărtându-se de la aceste două principii se pune în pericol de a cădea chiar în contrariul armoniei și frumosului".

Argumentarea se încheie cu un alt vers citat din *Ars poetica* horațiană: „Scribende recte sapere est principium et fons". Nu numai manualul lui W.T. Krug (pe care, cum am arătat mai sus, îl utiliza și Simeon Bărnuțiu în lecțiile lui de filosofie a esteticii de la Academia din Iași), dar și poliglotismul autodidactului (știa, pe lângă maghiară, germană, italiană, franceză și engleză, vechile greacă, latină și ebraică, de asemenea, araba, siriana, turca, persana și spaniola) l-a ajutat pe Cipariu să înțeleagă adânc, primul între esteticienii români, importanța limbii în poezie. Artistul poet trebuie să cunoască, după el, cât se poate de adânc și sistematic, legile limbii în care scrie. Și de astă dată este citat un pasaj din *L'art poétique* a lui Boileau:

Sans langue, en un mot, l'auteur le plus divin
Est toujours, quoi qu'il fasse, un méchant écrivain.

După care adaugă:

„Limba fiecărui popor e espresiunea talentului naturale propriu lui; de aici, dein limbă-i, se cunoaște fiecare popor ce ingeniu și spiritu îl însuflețește".

Maiorescu, Ibrăileanu și Călinescu sunt anticipați, cum se vede, de Timotei Cipariu, în ciuda faptului că, la vremea lor, Alecsandri, Alecu Russo, Odobescu și în cele din urmă Maiorescu puteau avea dreptate să combată ciparismul etimologic. Se vede, profesorul era îndeajuns de pedant, în lecțiile lui, speriindu-și elevii, încât tânărul Eminescu, picat între gimnaziștii blăjeni, la începutul verii anului 1866, se mirau cum de poate scrie poezii (căci i se citiseră de către colegi cele publicate în *Familia*) fără să aibă habar de *Elementele* lui Cipariu. Mai pe urmă însuși Eminescu va fi aprobat pe vrednicul dascăl într-un pasaj precum acesta:

„Românii au limba; nu numai că o au, ci și au limba frumoasă, melodică, și ca și născută pentru poesie [...]. Tot scrietorul, carele vrea să-i rămâie operele și mai departe decât până poimâine are neapărat lipsă de un studiu esactu al limbii sale, întru toate părțile ei: elementari și sintactice".

„Limbă trebuie să aibă un scriitor, limba face pe scriitor, precum unealta bună face pe maestru", spunea Eminescu către prietenul și colegul său blăjean, elev al

lui Cipariu, Ștefan Cacoveanu. Și tot din atmosfera blăjeană-cipariană, confruntată cu strălucita experiență a lui Vasile Alecsandri, poetul național avea să afle adevărata expresivitate a limbii naționale în poezia populară. Exemplele date de Cipariu, chiar când e vorba să ne arate ce înseamnă „cadența strinsa" (de aflat la anticii greci și latini), sunt luate din poezia folclorică românească:

Părăuț cu apă rece
pe la poarta maicăi trece.
Ieși maica să se spele
văzu că-s lacrămi de-a mele

Sau exemple de „cadența laxa":

Urâtul care-i urâtu
mâncă cu min'dintr-un blidu.
De s-ar sparge blidu-n fundu,
dor aș scăpa de urâtu.
Da blidu-i de cusutoriu
nu să sparge până moriu.

Ori „cadența mestecată":

Nevastă de Brebu,
tot stau să te-ntrebu:
– Ai barbatu au n-ai?
etc.

Un „monometru hypercatalecticu de 5 silabe, de 1 metru micu, terminatu în silabă intonată cu tonu primariu", era după Cipariu acesta:

Fețișoara lui
Spuma laptelui,
Ochișorii lui
Mura câmpului

cu trimitere la culegerea lui Alecsandri.

Nu este uitat, de către savantul filolog, Dosoftei, încă nedescoperit de către patruzecioptiști, exceptându-l pe G. Sion, cu... „pentametrele" lui, ironizate de Maiorescu în *Revista contimporană*. Pentru ilustrarea „dimetrului brachicatalectiu de 6 silabe, cu un membru mare terminat în silabă neintonată, cu tonul premariu în penultima", Cipariu cita aceste versuri din *Psaltirea* mitropolitului poet:

Ce se ridicară
asupra-mi păgânii
și cu toți străinii
etc.

ritmuri omologate cu:

Mioriță laie,
laia balalaie (sic!)
de trei zile-ncoace
gura nu-ți mai tace,
iarba nu-ți mai place

Scanned with OKEN Scanner

Dar pedantismul ciparian (căci de pedantism se poate vorbi în acest caz) nu formează totuși obiectul pamfletarului strălucit din *Beția de cuvinte*. Și se cam înțelege de ce.

În poetica lui Timotei Cipariu și, desigur, în linia concepției sale clasiciste și latinizante, descoperim și primele elemente de folclor comparat la noi. Ca și Alecsandri, el observă că multe din cântecele noastre populare (făcuse și el culegeri destule) încep cu „frunză verde". În consecință, îi place să descopere paralelisme italienești, trimițând la culegerea lui N. Tomasseo, *Canti popolari toscane*, apărută la Veneția în 1841: „Fior di scarlate / Alle porti di Napoli c'e scritto / In paradiso c'e il vostro ritratto. / Fior di salen / Se non son bella io, bello e il mio amore, / Ho un morettino, e la grazia mi vale. / Fior di pepe / Io giro intorno a voi come fa l'ape / Che gira intorno al fiore della siepe" etc.

Pe deplin conștient că el însuși nu era un poet „născut", Timotei Cipariu a înstrunat totuși lira, în anii tinereții. *Egloga*, zisă și *Drama pastorală* – pe care N. Iorga, cum era de așteptat, o va aprecia superlativ – ca și *Sonetul XXI* vor fi scoase din „pulpit" (sertar) și puse, după trei decenii, ca exemple ilustrative proprii, alături de ale altora, în anexele *Elementelor* tipărite la Blaj în 1860. Virgiliene sunt până și numele personajelor: Damon, bătrânul orb și decanul păstorilor arcadici, Philetas, fiul său, Alexis, Corydon, Menalcas, Mopsu, Tytyr, Thyrsis, Aminta, Melibeu, Dameta etc. Alegoria (convențională închinare episcopului greco-catolic Ioan Lemeni – lucru ce încrâncenatul Simeon Bărnuțiu nu ar fi făcut în ruptul capului) este cu totul lâncedă străvezie: Păstorii (care sunt preoții ardeleni greco-catolici) își lasă turmele în paza „sierbilor" ciobani și merg în cetate să se închine „Păstoriului" celui mare. Vlădicul e prezentat plin de măreție și sacralitate, capabil să facă minuni, să vindece de orbire pe bătrânul Damon, între altele. Aminta îi ține un lung encomion, presărat din când în când cu obligatoriul „Mulți ani să *custe*!" (*a custa*, regionalism de pe Târnave existent și astăzi, era foarte scump latinismului: provine din lat. *constare* și are sensul de *a trăi, a dura;* îl aflăm dealtminteri și în *Palia de la Orăștie*, în *Cazania* lui Varlaam și în *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei). Așadar, „poetul" Cipariu, departe de a respecta... natura, cum prea frumos teoretiza, practică „ocazionalele". În afară de *Egloga* consacrată episcopului Lemeni, îl mai descoperim intonând și o odă dedicată împăratului Francisc I, Habsburgul. Cântă, în fine, asemeni lui Iancu Văcărescu (căruia îi „dăduse o vizită" când călatorise la București) înființarea tipografiei Blajului.

De fapt, cum arată mai mulți comentatori, mica capodoperă poetică a lui Cipariu este abia *Sonet XXI*, în două variante, compus după modelul strict petrarchist și publicat în *Foaia pentru minte...*, a lui Barițiu, încă din 1838. Este cel de al treilea sonet românesc – după cele ale lui Iancu Văcărescu și Heliade – cu totul remarcabil pentru data când a fost scris. Momentul cântat aici era reculegerea elegiac-solemnă în fața misterului morții, prilejuit de trecerea din viață a tatălui poetului. Fusese scris când poetul avea 21 de ani, dar perfecționat îndelung pe parcurs, până la publicare. Iată cea de a doua variantă:

Viața-mi este astăzi, iată-mi jumătate
din cât trăise dulcele-mi părinte;
și-atâtea zile, cându-mi vin în minte
trecute în pace-acum, înmormântate!

Oh, pieptul lânced simt că mi se bate
și-un foc sălbatic arde prea fierbinte;
aș vrea să știu, tu spune-mi înainte
secretul care ochiul nu-l străbate.

Pricep, aud, arzi foc prin al meu sânge,
curând încende-l, oh, tu să nu-nceți,
până-n cenușă, tot se va preface.

Că lacrimi moi de ochi nu te vor strânge;
tu arzi ascuns sub șapte tari peceți.
Și-atunci! atunci avea-voi și io pace.

Document de epocă și document al omului, deosebit de atractivă la lectură, este corespondența particulară a lui Timotei Cipariu.

Scanned with OKEN Scanner

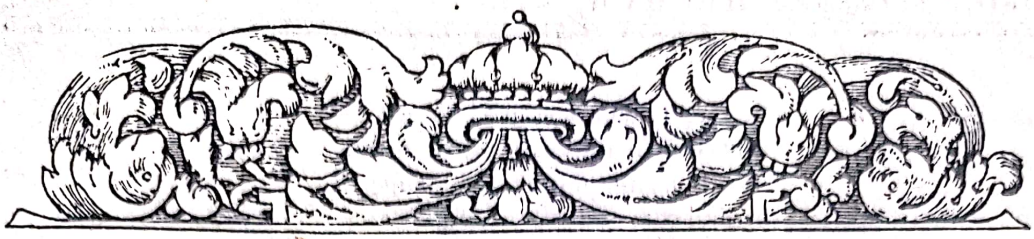

VASILE ALECSANDRI [1]

Celebru la vremea sa, gustat și admirat mai mult decât oricare dintre contemporani, Vasile Alecsandri acoperă prin activitatea lui aproape toată epoca de la 1848. Târziu, abia după 1880, steaua lui începe să decline, când publicul, capricios ca întotdeauna, urmărea ivirea lui Macedonski și mai ales a lui Eminescu pe cerul poeziei românești. Bardul de la Mircești a îndurat însă cu mare demnitate inevitabila amărăciune produsă de semnele apusului gloriei sale, pentru moment. Pe Macedonski îl va stigmatiza în personajul Zoil din *Fântâna Blanduziei* iar Luceafărului poeziei românești apărut acum la orizont îi va adresa cavalerește aceste frumoase versuri de salut:

---

[1] VASILE ALECSANDRI (21.VII.1821 sau 14.VI.1818, Bacău – 22.VIII 1890 Mircești) era fiul vornicului Vasile și al Elenei, născută Cozoni. Era frate cu Ioan (Iancu) Alecsandri (30.XII.1826 – 15.V.1884), literat și el, cu mult mai neînsemnat, colaborator la *Convorbiri literare*, mai mult ocazional, cu unele eseuri critice și proze scurte, uitate acum. Învață mai întâi carte românească cu același dascăl Gherman Vida, maramureșanul, pe care îl avea și Mihail Kogălniceanu, urmând apoi și el pensionul lui Victor Cuénim din Iași (1828 – 1834). Între 1834 – 1839, studiază la Paris, trecându-și însă numai bacalaureatul. Fire liberă, manifestând aversiune pentru disecțiile anatomice – părintele său ar fi dorit să-l vadă medic – ca și pentru studiile inginerești sau juridice – către care îl îndeamnă unii prieteni, printre ei și Ion Ghica – Alecsandri nu-și ia nici un fel de diplomă. În capitala Franței vine însă în contact cu mișcarea romantică, cu ideile liberale ale epocii, își formează o apreciabilă cultură în domeniul literaturii, în primul rând. Întors în țară – după o călătorie prin Italia, în tovărășia prietenului Costache Negri – devine un colaborator foarte activ al lui Kogălniceanu. Debutul și-l face la *Dacia literară* (1840), chiar în primul număr al revistei, cu nuvela *Buchetiera din Florența* (înainte de aceasta mai scrisese câteva poezii în limba franceză). În același an, împreună cu Kogălniceanu și C. Negruzzi, preia direcția Teatrului Național din Iași, lui revenindu-i sarcina creării repertoriului original, prin seria de comedii și cânticele comice, cântonete etc., începând cu *Farmazonul din Hârlău* (1840) și *Modista și cinovnicul*. (1841). Descoperirea poeziei populare românești – de care nu era firește complet străin, dată fiindu-i copilăria în mediul rural, la Mircești – o va face în vara anului 1842, călătorind pe Valea Bistriței, în munții Neamțului și începând a-și nota în caiete cântece folclorice. Paralel cu teatrul – un succes răsunător avu piesa *Iorgu de la Sadagura*, jucată la începutul anului 1844 – compune *Doinele*, poezii în stil folcloric. În mișcarea de la 1848 Alecsandri are un rol de frunte printre intelectualii moldoveni. Scrie și răspândește în foi volante, pe întreg teritoriul românesc, poezia *Deșteptarea României* – căreia, de la Brașov, îi va răspunde Andrei Mureșanu cu *Un răsunet* (*Deșteaptă-te române...*) – participă la redactarea celor 35 de puncte ale memoriului adresat lui Mihail Sturdza, domnitorul de atunci al Moldovei, document care conținea revendicările revoluției. Trecând munții, la Brașov, după înăbușirea mișcării, publica o *Protestație în numele Moldovei, a Omenirei și a lui Dumnezeu*, elaborând totodată și programul revoluției, intitulat *Principiile noastre pentru reformarea patriei*, în care se cere desființarea privilegiilor feudale, în numele „libertății, egalității și frățietății", exproprierea marilor latifundii și împroprietărirea clăcașilor, precum și unirea celor două principate, Moldova și Muntenia. În 1849, la Brusa, este ales membru în Comitetul unic al emigranților revoluționari din Moldova și Muntenia.

Scanned with OKEN Scanner

E unul care cântă mai dulce decât mine?
Cu-atât mai bine țării și lui cu-atât mai bine.
Apuce înainte s-ajungă cât mai sus,
La răsăritu-i falnic se-nchină-al meu apus.

Dar cel mai mare admirator al lui Alecsandri a fost tocmai Eminescu, care, în primele sale compuneri poetice, l-a imitat și l-a urmat. Postjunimiștii, simboliștii și – fapt oarecum curios – sămănătoriștii, cu însuși Nicolae Iorga în frunte, nu i-au prețuit îndeajuns opera. Odată însă cu maturitatea deplină a literaturii române, în perioada interbelică, începând cu Ion Pillat și continuând cu marii critici, Tudor Vianu, G. Călinescu, Perpessicius, Ș. Cioculescu – Ibrăileanu mai puțin, având a se pronunța înaintea acestora – Alecsandri a fost restituit în drepturile sale. Cu atât mai mult este prețuit astăzi, de către cei care îi cunosc bine opera, ca primul mare poet național, întâiul culegător și valorificator

---

Între 1850 – 1853 îl aflăm totuși în Moldova, funcționând ca director al Arhivelor Statului din Iași. Neglijându-și serviciul, călătorea, cu scurte reveniri în țară, la Paris, în Spania și în Africa de nord, apoi din nou în Franța, la Londra, în Germania etc. Făcea gestul democratic al eliberării robilor țigani de pe moșiile proprii, pleca din nou la Paris – după ce, în 1855, scotea importanta revistă *România literară*, la Iași – și, de acolo, în Crimeea, pe frontul de la Sevastopol, ca observator. Între timp faima sa de poet și dramaturg creștea, prin apariția, în 1852, a *Baladelor (cântice bătrânești) adunate și îndreptate de V. Alecsandri* – prima ediție, cea de a doua, *Poeziile populare ale românilor*, mult îmbogățită, va apărea în 1866 – a *Doinelor* și *Lăcrămioarelor*, precedate de reprezentarea a o serie de cânticele comice, „operete", cantonete, vodeviluri etc., în frunte cu *Chirița în Iași sau Două fete și-o neneacă* și *Chirița în provincie*. E cooptat în Comitetul central al Unirii, scrie celebra *Horă a Unirii* (1857), este deputat în divanul ad-hoc al Moldovei și figurează pe lista de candidați pentru tronul țării, renunțând însă în favoarea lui Alexandru Ioan Cuza, gest hotărâtor pentru întregul mers al evenimentelor din 24 ianuarie 1859. Noul domn îl însărcinează cu misiunea de a merge în Apus, în primul rând în Franța, spre a obține recunoașterea marelui act politic de către puterile occidentale, sarcină de care Alecsandri se achită de asemeni cu mari succese. O vreme, până în 1860, a fost ministrul de externe a tinerei Românii. După această dată, creația lui Alecsandri devine tot mai abundentă. Chiar în 1860 termina piesele *Zgârcitul risipitor*, *Rusaliile*, *Clevetici Ultrademagogul* și *Sandu Napoilă Ultraretrogradul*. În 1863 publica seria *Mărgăritărelelor* și, după 1864, comediile-vodeviluri *Cucoana Chirița în voiaj*, *Barbu Lăutarul*, *Surugiul*, *Paracliserul*, *Ion Păpușarul*, *Paraponisitul*, *Harță Răzășul*, *Arvinte și Pepelea* și multe altele. În 1867 este ales membru al Academiei Române. Se retrăsese din politică, încă de pe la 1863, dând semne a se îndepărta și de prietenul său Alexandru Ioan Cuza, refuzând, pentru liniștea de la conacul Mircești lor, chiar un scaun de senator. Abia la insistențele lui Kogălniceanu, în 1871, candida și era ales ca deputat, acceptând a ieși din nou la suprafața vieții politice. În același an, compunea *Imn lui Ștefan cel Mare*, solicitat de Comitetul organizării serbării de la Putna care avea în fruntea lui pe Eminescu și pe Slavici. Între 1867 – 1868, retras la moșia sa de pe Siret, Mircești, scria și publica în *Convorbiri literare* frumoasele *Pasteluri* și cea mai mare parte din *Legende* (1872 – 1876). Războiul din 1877 îi inspiră apoi ciclul de poezii patriotice *Ostașii noștri*. Piesele mari, *Despot Vodă* (1879), *Fântâna Blanduziei* (1883), *Ovidiu* (1885), *Sânziana și Pepelea* (publicată în *Convorbiri literare* pe 1883) le scrie după vârsta de 60 de ani. În 1879 participa la concursul de poezie latină organizat de Societatea Felibrilor, la Montpellier și câștigă marele premiu al *Gintei latine*. Între 1885 – 1889 a fost ministrul ambasador al României la Paris. Murea peste un an, în ziua de 22 august, la Mircești. Sicriul era purtat de nouă dorobanți în frunte cu un sergent și depus într-o frumoasă criptă aflată chiar în grădina din fața casei care privește și azi spre lunca Siretului.

BIBL.: *Opere*, I-X, E.S.P.L.A. și Minerva: vol. I-II, ed. îngr. de G.C. Nicolescu și Georgeta Rădulescu-Dulgheru, într. de G.C. Nicolescu; vol. III-VII, ed. îngr. de Georgeta Rădulescu Dulgheru; vol. VIII-X (*Coresponență*) ed. îngrijită, traduceri de Marta Anineanu. Ediția a apărut între anii 1966-1985.

– G.C. Nicolescu, *Viața lui Vasile Alecsandri*, Buc., 1962 (ed. a II-a, 1966)

– G. Călinescu, *Vasile Alecsandri*, Buc., 1965.

Scanned with OKEN Scanner

consecvent al folclorului și participant activ la toate momentele istorice importante care au dus la făurirea statului român modern. Chiar în planul vârstelor omenești individuale (ca și în planul vârstelor *culturale* individuale), Alecsandri place mai puțin în tinerețe și spiritelor semidocte, și se impune cu totul altfel aprecierii omului matur, trecut prin cultură, capabil să judece fenomenul literar în perspectivă istorică și, totodată, din punctul de vedere al durabilității absolute în timp.

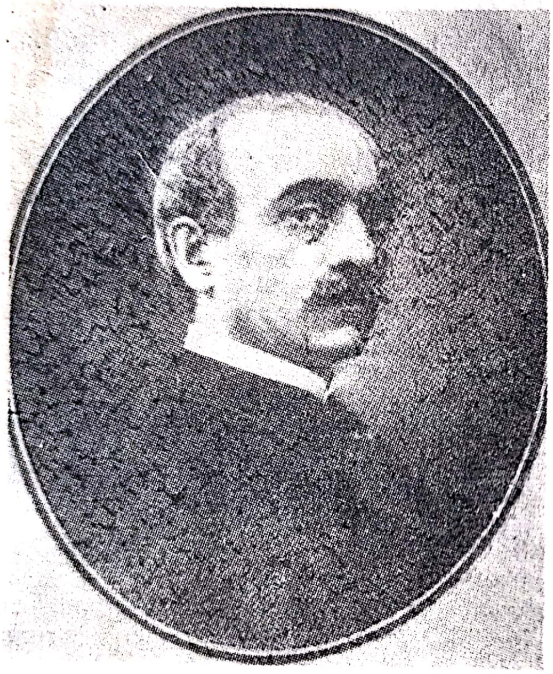

V. Alecsandri

Luată în totalitatea ei, poezia și dramaturgia lui Vasile Alecsandri, completată în chipul cel mai fericit cu proza, mai ales cu memoriile de călătorie – oricât ar părea de „obiectivă", cum spunem astăzi – rămâne valoroasă, prin modul cum lasă să se descifreze chiar personalitatea scriitorului, atât de reprezentativă pentru latinitatea noastră. Căci „antilatinistul" Alecsandri este mult mai latin, în esență, decât gravii canonici savanți de la Blaj. Spirit luminos, deschis spre înnoiri, el se adaptează ușor și oriunde. Călătorește în căutarea soarelui și a Mediteranei, este un companion agreabil al lui Prosper Mérimée, vizitează Sevastopolul asediat, ca ambasador conversează degajat cu Cavour, cu Victor Emmanuel al II-lea, cu lordul Palmerston cu Napoleon al III-lea, căutând în același timp să fie de folos țării sale, definitiv convins de realismul crud al domeniului politic. De excesele lui Cuza, care îi fusese un bun și vechi prieten totuși, se îndepărtează, retrăgându-se la Mircești, unde leapădă hainele strâmte, pariziene, se întinde pe divan ori se instalează comod în jilțul de pe balconul-verandă al conacului său gospodăresc și se dedă „kiefului", tihnei românești, contemplând și cântând în splendide versuri peisajul autohton. Ia bunul său, ca orice clasic, de oriunde îl găsește, cu dezinvoltură, imitând chiar pe străini, atunci când consideră că este necesar; dar iubește mai cu seamă locurile natale, munții Moldovei, poporul și poezia sa naivă, istoria națională plină de fapte măreț. Este, e în stare să fie, când se cere, și poet de curte, foarte independent dealtminteri. Are un apartament rezervat la Peleș, se întreține cu Carmen Sylva, regina poetă amatoare, scrie un imn, *Trăiască Regele*, devenit național, până la abolirea monarhiei, în 1947, pe muzica lui Hübsch, capelmaistrul Palatului.

De obicei Alecsandri improvizează ușor și de aceea multe din poeziile lui din tinerețe, dar și de mai târziu, suferă de abundența diminutivelor: „doiniță", „pușculiță", „mândruliță", „copiliță" etc. Însă *Doina* lui trebuie luată ca un program și talentul – indiscutabil mare – al poetului Alecsandri a fost norocul nostru, cât privește prima și cea mai importantă culegere de poezii populare din multele pe care le avem. Culegând și... „îndreptând", nefăcând deci operă de folclorist, așa cum se va proceda îndată după el, poetul se ferește, dintr-un foarte sigur de sine instinct artistic, de intervenții grosolane nepotrivite contextelor, astfel

Scanned with OKEN Scanner

încât *Miorița*, *Meșterul Manole*, *Toma Alimoș*, *Miu Cobiul* și multe alte capodopere folclorice românești rămân „clasice" în forma care le-a dat-o el, neîntrecute în frumusețe de toate variantele descoperite ulterior.

În *Doinele* lui Alecsandri se simte în primul rând acel suflu haiducesc al epocii, cum lesne se poate vedea chiar și din titluri: *Cântic haiducesc*, *Andrii Popa*, *Sora și hoțul*, *Strunga* etc. Admirabilă prin naturalețea cu care este aruncată pe hârtie este pastișa folclorică din versuri ca acestea:

Cine trece-n Valea Seacă,
Cu hangerul fără teacă
Și cu peptul dizvălit
Andrii-Popa cel vestit!

Șapte ani cu voinicie
Și-au bătut joc de domnie
Și tot pradă ne-ncetat,
Andrii-Popa, hoț barbat!

ori din:

În pădurea de la Strungă
Sunt de cei cu pușca lungă
Care dau chiorâș la pungă!

Sunt de cei ce-mpușcă-n lună,
Care noaptea-n frunză sună,
Feciori de lele nebună!

.....

Opt voinici cu spete late
Și cu mâneci suflecate,
Stau cu puștele-ncărcate,

unde expresia populară curată și cadența slobodă creează firescul de neuitat al cântecului obștesc. Tot așa, în *Baba Cloanța*, ritmul folcloric – un fel de muzică a descântecului, însă fără tenebrosul bolintinean – tratează, cu umorul din *Baba Hârca* a lui Millo, exorcismele locale, debitate în pură gratuitate:

Șade baba pe călcaie,
În tufarul cel uscat,
Și tot cată ne-ncetat
Când la luna cea bălaie,
Când la focul cel din sat.

Și tot toarce, cloanța toarce,
Din măsele clănțănind
Și din degite plesnind.
Fusu-i răpide se-ntoarce,
Iute-n aer sfârâind.

.....

Vin la mine voinicele,
Că eu noaptea ți-oi cânta,
Ca pe-o floare te-oi căta,
De diochi, de soarte rele
Și de șerpi te-oi descânta!"

Motivul eminescian din *Făt-Frumos din Tei*, fata hărăzită mânăstirii și apoi eliberată de haiduc, apare mai întâi la Alecsandri (o vom întâlni și în *Răzvan și Vidra* de B.P. Hasdeu), în *Sora și hoțul:*

Fără vină, din născare,
Mă văzui eu pedepsită,
Și de-a lumii dizmerdare
Mă simții în veci lipsită.

Chemarea voinicului persista latent în subconștientul creatorului *Florii albastre*, preluată ca atare – în expresia de superficie – de la ilustrul înaintaș:

C-da 40029 coala 18

Scanned with OKEN Scanner

Hai cu mine-n codrul verde
S-auzi Doina cea de jale,
Când plăieșii trec în vale
Pe cărarea ce se perde.

Să vezi șoimul de pe stâncă
Cum se-nalță, se izbește
Peste corbul ce zărește
În prăpastia adâncă.

Haiducească se constituie și în versuri pe tipare culte:

Galbân ca făclia de galbână ceară
Ce-aproape-i ardea,
Pe-o scândură veche aruncat afară,
De somnul cel vecinic Groz-acum zăcea;

Versurile degajă gravitate, potrivită cu împrejurarea funebră. Poezia *Groza*, prețuită mult de Maiorescu și dată ca exemplu pentru exactitatea epitetelor, configurează o scenă simbolică: Din mulțimea adunată cucernic în jurul mortului haiduc, tăcând „cu-nfiorare", un moșneag sărman săvârșește gestul consacrat, scoțând din „vechea" și săraca sa pungă doi bani „netezi" (câștigați în chipul cel mai onest și tociți de atâta păstrare), pe care îi depune ceremonios la căpătâiul mortului iubit de cei săraci și oropsiți:

Un moșneag atunce, cu o barbă lungă,
La Groza mergând,
Scoase doi bani netezi din vechea sa pungă,
Lângă mort îi puse, mâna sărutând...

Un alt gen folcloric, basmul, apare des la Alecsandri, de obicei tratat în același metru popular, procedeu urmărit și de Eminescu mai târziu. Efectul este al unei stilizări în contururi sintetice, bizantine, aproape prerafaelite, dacă tăiem câte o strofă, din multele compuneri lucrate cam în grabă. Iată, spre exemplu, icoana lui Făt-Frumos din *Făt-Logofăt*, alături de aceea a balaurului din poveste:

„O! Făt-Logofăte,
Cu netede plete,
Cu părul de aur!
Stăi, te odihnește,
Că-n deal te pândește
Un negru balaur".
.....
„Viteze vestite,
Cu arme-aurite,
Cu dulce cuvânt!
El peste munți calcă,
Și-n cer are-o falcă,
Și una-n pământ."

Basmul, prelucrat liber în versuri, îl aflăm în *Înșiră-te, mărgărite* (originalul aproximativ se poate găsi în colecția lui Ispirescu, cu titlul de *Înșiră-te mărgăritari*, tema fiind reluată de Gr. H. Grandea, de Șt. O. Iosif și de Victor

Eftimiu, în cunoscuta feerie dramatică *Înșir-te mărgărite*). Poetul reține lirismul inefabil al metamorfozării feciorilor împărătești în lacrime-mărgăritare, în izvoare limpezi, în arbori crescuți sub fereastra palatului sau în stele de pe cer. Desfășurarea basmului este înșirare de mărgăritare, de unde versul eminescian din *Epigonii:* „Ce-nșirând mărgăritare pe a stelei blondă rază..." Formula medială revine ca un refren:

Înșiră-te, mărgărite,
Pe lungi fire aurite,
Precum șirul din poveste,
Că-nainte mult mai este.

Cântecul de leagăn al Dochiei lui Eminescu (din *Dochia și ursitorile*) se inspiră și de aici:

Nani, nani, copilași,
Dragii mei feciorași,
Că mama v-a legăna,
Cu vers dulce v-a-ngâna...

Dar și descântecul stelelor putea impresiona pe poetul astral, iubitor de descoperiri folclorice ca următoarele:

Câte stele sunt pe cer
Până-n ziuă toate pier,
Numai două-s stătătoare
Pân-la răsărit de soare,
Și îngână dorul meu...
Coborî-le-ar Dumnezeu...

Poezia populară e luată ca model de Vasile Alecsandri în compuneri proprii și în câteva bucăți care anticipează pe Coșbuc, în chipul cum poetul „obiectivează" lirismul, înfățișând scene din viața de obște. Așa, în bine ritmata *Horă*, publicată în 1843:

Iată! hora se pornește
Sub stejar, la rădăcină,
Iată! hora se-nvârtește...
Vină, puico, vină.

Lângă mine vin', drăguță,
Să te pot strânge de mână
Ca ieri seara la fântână;
Mario, Măriuță!

(Interesantă, în direcția „tezismului" patriotic al poetului patruzecioptist căutător al specificului național, este și nota care însoțea titlul acestei poezii, apărută în *Calendar*, Iași, 1843: „Hora este chiar giocul cel vechi a romanilor și care era cunoscut sub numele de *chorus*. În timpul horei este obicei ca unul din dănțuitori să cânte din gură și să deie astfel tonul dănțului". Se mai spune că respectiva piesă ar fi inspirată de iubirea fugară a lui Vasile Alecsandri pentru o Maria Cantacuzino, fiică a cnezilor de la Hangu, pe Valea Bistriței, „înstrăinată" apoi, devenită soția

pictorului francez și academic Pierre Puvis de Chavannes. Poezia era foarte populară printre transilvăneni, moții lui Avram Iancu, la 1848, având-o ca pe un fel de imn național).

Chiuitura voinicească-haiducească apare cât se poate de firesc în *Hora:*

Duh-de-Spaimă! Piei-Nălucă!
Sună bine-n cobză, sună,
Să nu-ți fac spetele strună
Și chica măciucă.

Tu, Fes-Roș cu gibea lungă!
Din arcuș trage mai tare,
Căci în gard am un par mare!
Și mulți bani în pungă!
.....

Bateți toți într-o lovire
Să vuiască-n fund pământul;
Lumea-ntreagă să se mire
Și Dumnezeu Sfântul!

Atitudinea anticiocoiască e prezentă ca de obicei în strigăturile de la joc:

Sunt sătul de biruri grele
Și de plug și de lopată,
De ciocoi și zapciele
Și de sapă lată

Astăzi horele sunt pline!
Crape-mi sura opincuță,
Și să mor jucând cu tine,
Mario, Măriuță!

Curat populare, ca în doinele de dragoste, sunt versurile din *Stelele*, aflată în același ciclu al *Margăritarelor:*

De la mine pân-la tine,
Numai stele și lumine!
Dar ce sunt acele stele?
Sunt chiar lacrămile mele
Ce din ochi-mi au zburat
Și pe cer s-au aninat...

Adesea erotica populară din doina de dragoste și de înstrăinare este adusă de Alecsandri pe struna patriotică a patruzecioptismului. Poezia din care am citat mai sus fusese scrisă la Sevilla în 1853 și exprima dorul de țară și jalea înstrăinaților de după revoluție:

Vărsat-am multe din ele
Pentru soarta țării mele!

În erotică, Alecsandri pare astăzi mai superficial decât oriunde. Totuși accentele din *Steluța*, romantice, sunt de un patetism decent, reținut și solemn, ferit, în mod egal, de vaietul oriental ca și de metafizica sumbră, făcând trecerea firească de la Conachi la Eminescu:

Scanned with OKEN Scanner

Tu care ești pierdută în neagra veșnicie,
Stea dulce și iubită a sufletului meu,
Și care-odinioară luceai atât de vie
Pe când eram în lume tu singură și eu.

Iubirea pentru Elena Negri era sinceră, fără a fi însă devastatoare. Din grupul de poezii inspirate de ea și de peisajul italian, în special de Veneția, unde cei doi îndrăgostiți s-au aflat câtva timp împreună (*Veneția, Barcarolă venețiană, Biondinetta, O seară la Lido, Gondoletta* etc.) descoperim elanul tinereții generoase:

Căci te iubesc, Elenă, cu-o tainică uimire,
Cu focul tinereții, cu dor nemărginit,
Cu lacrimi și credință, cu dulce fericire,
Cu tot ce este-n mine putere de iubit!

și elevația celestă:

La dragostea cerească visând cerescul bine,
La tine al meu suflet înalță zborul său.
Tot ce-i mai sfânt în lume eu îl slăvesc în tine,
Tu ești lumina, viața și Dumnezeul meu!

Versuri ca acestea nu au mai fost scrise totuși în literatura română până la 1846, data compunerii lor. Și numai istoria literară poate restitui pe Alecsandri în drepturile lui, pentru că marea poezie eminesciană le va umbri cu totul și le va face uitate, în publicul cel mare. Alecsandri nu e deloc profund și mai ales în dragoste se arată un hedonist, căutând și gustând plăcerile imediate, fericirea pământească numai, departe fiind de a concepe acest sentiment omnipotent și omniprezent ca o fatalitate ineluctabilă, din fața căreia nu te poți sustrage. Vin apoi inevitabilele, la Alecsandri, diminutive, odată cu insistența asupra epitetului „dulce" și rima prea... ușoară ce mai mult strică:

Când veselă, fierbinte, gurița-ți zâmbitoare
Mă-ncântă, mă îmbată cu-a sale sărutări,
În inimă-mi atunce s-aprinde-un dulce soare,
Și viața-mi ca albina lipită de o floare,
Se leagănă în raiuri pe-a tale dezmierdări...

sau:

Pe marea lină,
Care suspină,
Stelele toate plutesc ușor.
De ce, drăguță,
A mea steluță,
Lipsești tu numai în horul lor?

Când iubita este prezentă, fericirea devine absolut deplină, invidiată de toți:

Cu Ninița-n gondoletă,
Când mă primblu-ncetișor,
Trecătorul din Piațetă
Ne privește-oftând cu dor.

Atunci cerul se-nsenină,
Lucind vesel l-amândoi,
Ș-Adriatica s-alină,
Se alină pentru noi.

Mai izbutită, rezistând de astă dată eroziunii timpului, este *Păscarul Bosforului*, bine ritmată și mai ales colorată exotic, cu acel orientalism specific romanticilor, de la Victor Hugo până la Bolintineanu, axată pe o idee poetică fermă: Abdulah, „cel mai vestit și mai voinic vâslaș de pe Bosfor" ar da toate bogățiile pământești musulmane, ca și pe cele cerești ale lui Alah pentru frumoasa Biulbiuli:

Ci-n mreajă dulce prefăcând
Duioasă-inima mea,
M-aș duce-ncet și tremurând
Să prind norocu-n ea,
Să prind copila lui Topal,
Frumoasa Biulbiuli,
Ce cântă seara lin pe mal,
Pe mal la Kandili!

În ceea ce privește lirica patriotică, Alecsandri rămâne unul dintre cei mai însemnați poeți naționali. Chiar în poemele ocazionale, ca *Deșteptarea României*, *N. Bălcescu murind*, *Anul 1855*, *Moldova la 1857*, *Hora Unirii* și în multe altele, gen în care, după cum se știe, sorții de trecere în posteritate sunt greu de obținut. El rămâne mereu în primele rânduri, probabil nu atât prin meritul intrinsec al operelor, cât mai ales pentru că a avut norocul să trăiască într-o vreme când toate evenimentele politice din istoria poporului român au rămas memorabile. Oricine și oricând va admira aceste versuri, indiferent, la urma urmei, de valoarea lor reală:

Hai să dăm mână cu mână
Cei cu inima română,
Să-nvârtim hora frăției
Pe pământul României...

pentru că ele au prezidat actul politic cel mai important din istoria României moderne.

Ca și Bolintineanu, nu atât de sonor, dar mai profund și mai complex, aflându-și o formulă proprie în îmbinarea documentului cu elementele folclorice de legendă, Alecsandri evocă trecutul istoric în aceleași scopuri, patriotice, atât de caracteristice patruzecioptismului. Așa în *Dragoș*, în *Visul lui Petru Rareș*, mai cu seamă în ampla *Dumbrava Roșie*, cu punctul de plecare în Neculce, unde se întreprinde fresca istorică a domniei „zimbrului sombru și regal", vremea lui Ștefan cel Mare. Mașinăria epică se mișcă destul de greu, e drept, însă amănuntele de fundal sunt deosebit de sugestive. Iată înșirarea homerică, după tipic, a căpeteniilor, mai întâi în tabăra leșască:

În fruntea lor magnații mândri, bătrâni și tineri:
Toporski veteranul ce poartă barbă albă,
Încongiurat de neamuri: feciori, nepoți și gineri,
Formându-i o vitează și glorioasă salbă.
Grodeck, zis *Falcă-Tare*, ce-n gândul lui se jură

Atâți români să darme câți dinți are în gură.
Zciusko neîmpăcatul cu brațe lungi și tari,
Care-n Bugeac ucis-au trei sute de tătari.
Biela cel nalt, subțire ca trestia de baltă,
Ce-n lupte sângeroase ca dânsa se mlădie,
Cu sabia turcească tăind în carne vie,
Pe când fugariu-i sprinten nechează, mușcă, saltă.
Gorow și Zablotowski... etc.

și apoi cea a moldovenilor, cu nume nu mai puțin războinice:

Coman de la Comana, un urieș de munte,
Ce intră prin bârloage și printre urșii vii,
Aduce după dânsul mulți vânători de frunte
Născuți pe plaiuri nalte, trăiți în vijelii.
Balaur de la Galu, Ciolpan din Pipirig
Râd și de frigul morții cum râd de-al iernii frig;
Și mulți cobor din munte ca lava din volcan,
De soiul lui Balaur, de soiul lui Ciolpan.
Velcea, bastard lui Șerpe, ca șerpele pe apă
Alunecă prin dușmani și mult cumplit mai mușcă.
În luptă, când i-e sete, cu sânge se adapă
Și drept potir el are o țevie de pușcă.
El vine din Hârtoape cu Purice-Movilă
Și cu Roman-Pribeagul ce nu mai știu de milă.
Scheianul și Mircescul, vecini de pe Siret...

Câte o scenă de bătălie putea opri atenția lui Eminescu în momentul compunerii *Scrisorii III:* lăncile cu flamuri fâlfâitoare, comenzile repezite, alămurile sunătoare, zgomotele de luptă, îngâmfarea cotropitorului, oastea română ieșind de sub poala codrului sunt aproximativ aceleași. Lipsește numai acel suflu de geniu al versului desfășurat impetuos, ca un torent unic și de neînlocuit prin altceva:

Mii, mii de lănci cu flamuri se văd fâlfâitoare,
Ca trestiile dese din bălți, când suflă vântul,
În aer zbor nechezuri, comănzi răsunătoare,
Și caii-n neastâmpăr frământă-n loc pământul.
Iar Albert, mândrul rege, în mijloc pe-o nălțime,
Privește cu-ngâmfare frumoasa lui oștime.
.....

La dreapta, sub pădure, româna oaste-apare...

Alte fresce istorice sunt consemnate în *Altarul Monastirii Putna*, sau în *Movila lui Burcel*, inspirate de asemeni după Neculce, unde domnitorul construiește biserici și răsplătește pe vitejii din necurmatele sale războaie. Homerismul, urieșenia unor personaje legendare, cum ar fi Dan și Ursan din *Dan Căpitan de plai* – tăietori de hoarde tătare întregi, cavaleri și în același timp apărători ai pământului străbun, pe care îl iubesc din suflet – sunt împrumutate din baladele folclorice, precum cele care cântă isprăvile căpitanilor lui Mihai Viteazul, Novăcești, Buzești, ori din haiducești *Miu Cobiul, Toma Alimoș* și altele. Poetul știe să acorde amplitudinea versului la colosalitatea tabloului de legendă. Iată spre exemplu aceste șiruri din

Scanned with OKEN Scanner

Răzbunarea lui Statu-Palmă, cu nimic mai prejos decât excelentele versuri construite de Victor Eftimiu, cu mare știință și talent, favorizat de trecerea unei jumătăți de veac de poezie românească:

Uriașul Strâmbă-Lemne cu-al său gemin Sfarmă-Piatră
Au văzut căzând potopul ș-au trecut potopu-not
De când sunt povești în lume și se spun pe lângă vatră
Ei duc zile cu piticul Statu-Palmă-Barbă-Cot.

O piesă antologică din *Legende* este *Pohod na Sibir*. Fioroasa monotonie a stepei siberiene bătută de crivăț – tot ce poate fi mai insuportabil pentru o fire iubitoare de confort fizic și psihic, precum aceea a lui Alecsandri – cu lungi, tragice convoaie de deportați, în lanțuri, sub cerul plumburiu de sfârșit de lume, este sugerată de această metrică obsedantă:

Sub cer de plumb întunecos,
Pe câmp plin de zăpadă,
Se trăgănează-ncet în jos
O jalnică grămadă
De oameni triști și înghețați,
Cu lanțuri ferecați.
.....
E lung cel șir de osândiți!
Pe vânăta lor față,
Necontenit sunt pălmuiți
De-un crivăț plin de gheață,
Și pe-al lor trup de sânge ud,
Des cade biciul crud.
În urma lor și prin-prejur
Cazaci, bașchiri sălbatici,
Cu suliți lungi, cu ochi de ciur,
Alerg pe cai zburdatici,
Și-n zarea sură stă urlând,
Urlând lupul flămând.

Chiar în *Ostașii noștri*, poezii numai aparent perimate acum, cu totul necesare la vremea lor, declamate cu mare succes uneori de poetul însuși,la recitaluri date în folosul răniților întorși de pe câmpurile de luptă din Bulgaria, de la Grivița și de la Plevna, se pot găsi bucăți remarcabile. În *Sergentul, Frații Jderi* (titlu preluat de Sadoveanu în cunoscutu-i roman istoric) sau *Păstorii și plugarii* se prezintă războiul românesc din punctul de vedere al oamenilor simpli care l-au făcut. Viziunea istorică nu lipsește și acordul cu *Legendele* se face de la început, prin poezia *Balcanul și Carpatul:*

Balcanul și Carpatul la Dunărea măreață,
Cei doi giganți năpraznici stau astăzi față-n față
Ș-aprinși de dor de luptă, cu ochii se măsoară,
Cu glasul s-amenință, cu gândul se doboară,
Zicând: „Nu pot să-ncapă doi paloși într-o teacă!
E scris din noi doi unul în pulbere să treacă! "

Perspectiva folclorică, de baladă, e prezentă și ea, de pildă în modul cum Peneș Curcanul e pus să povestească luptele, după ritualul străvechi, cerând mai întâi să bea – nu vin, ci apă din izvor carpatin, pentru că circumstanța e gravă:

Copii, aduceți un ulcior
De apă de sub stâncă,
Să sting pojarul meu de dor
Și jalea mea adâncă.

„Nerealiste", desigur, și lipsite de „profunditate" – cum oare puteau fi altfel? – asemenea versuri, citite fără prejudecata iscată de opoziția firească a spiritului față de manualele de școală ale copilăriei, întrec pe cele ale lui Coșbuc scrise pe aceeași temă. Există în ele un ritm anumit, o cadență, bine gândite, o mișcare gradată – puțintel cam de operetă, e drept, dar ce are a face? – o măsură foarte exactă, care subjugă memoria. Iată un moment de luptă:

Prin foc, prin spângi, prin glonți, prin fum,
Prin mii de baionete,
Urcăm, luptăm... iată-ne-acum
Sus, sus, la parapete.
Allah, Allah, turcii răcnesc,
Sărind pe noi o sută.
Noi punem steagul românesc
Pe crâncena redută.

Dar poezia într-adevăr mare a lui Vasile Alecsandri se află în *Pasteluri*, neîntrecute până astăzi de nici un alt poet român al genului. Nu atât în perfecțiunea formală (clasicizant-parnasiană!) stă de astă dată arta durabilă, deși pasul de la *Doine* la *Pasteluri*, contemporane cu Eminescu, este considerabil. Nici de acuitatea simțurilor în ceea ce privește percepția elementelor naturii, trecută apoi în suflet, nu poate fi numaidecât vorba, căci atunci ar trebui să conchidem că Sadoveanu – spre exemplu – este un pastelist mai mare decât Alecsandri. Alecsandri este un fin estet, întâi de toate, un epicureic subtil, care gustă plăcerile vieții agreste (acum dispărute cu totul, în epoca week-end-urilor!) în chip detașat, aristocratic, desfătându-și ochiul cu verdele câmpului, cu albastrul clar și imaculat al cerului de primăvară, cu o acuareală în care barza, tocând din plisc, se desenează pe acoperișul de paie, cu nesfârșitul alb, sclipitor ca un potop de diamante, al câmpiei românești sub soarele zimțuit al zilei de iarnă; își lasă urechea sedusă de concertul batracian și ornitologic al luncii și al bălților Siretului, ori, înfiorată tot atât de plăcut, la gura sobei, iarna, de urletul vântului în noapte, sau mângâiată de clinchetul argintiu al zurgălăilor care poartă „voios" sania peste văi și dealuri. Tristețea e trecătoare și convențională, până la urmă, fiind vorba de rotirea anotimpurilor, iarna, spre exemplu, îmbiind mai degrabă la plăcerile intime ale autohtonului care „s-apropie de foc":

Ziua scade; iarna vine, vine pe crivăț călare!
Vântul șuieră prin hornuri răspândind înfiorare.
Boii rag, caii nechează, câinii latră la un loc,
Omul, trist, cade pe gânduri și s-apropie de foc.

Scanned with OKEN Scanner

Versurile par a se constitui din imagini sintetice, ca spre a sugera sempiternul, stare de spirit specific românească, în fond. Strofa de mai sus duce gândul la o frumoasă pagină din *Baltagul* lui Sadoveanu. Firește, *pastelul* (cuvânt inventat de Alecsandri) pune mai întâi accentul pe culoare. În *Iarna* tabloul este de un alb total, grigorescian:

Tot e alb pe câmp, pe dealuri, împrejur, în depărtare;
Ca fantasme albe plopii înșirați se pierd în zare,
Și pe-ntinderea pustie, fără urme, fără drum,
Se văd satele pierdute sub clăbucii albi de fum.

Este iarna autohtonă, abundentă, iarna de altădată, prevestitoare de belșug, numai convențional „cumplită". Țara, suav personificată, are „umeri dalbi", de fecioară frisonând la atingerea fulgilor de zăpadă. Impresia este de senzualism feeric:

Fulgii zbor, plutesc în aer ca un roi de fluturi albi,
Răspândind fiori de gheață pe ai țării umeri dalbi.

Primăvara, contururile sunt nete și privirea distinge foarte limpede armonia culorilor:

Brațul gol apasă-n coarne, fierul taie brazde lungi
Ce se-nșiră-n bătătură ca lucioase, negre dungi.

Malul Siretului, de pe care se ridică aburii dimineții, încântă prin miracolul vegetal și acvatic, pictat în cromatică strălucitoare:

Aburii ușori ai nopții ca fantasme se ridică
Și plutind deasupra luncii, printre ramuri se despică.
Râul luciu se-ncovoaie sub copaci ca un balaur,
Ce în raza dimineții mișcă solzii lui de aur.

Totul invită la osmoza organică cu natura:

Eu mă duc în faptul zilei, mă așez pe malu-i verde
Și privesc cum apa curge și la cotituri se perde,
Cum se schimbă-n vălurele pe prundișul lunecos,
Cum adoarme la bulboace, săpând malul năsipos,

la piroteala sub soare:

Și gândirea mea furată se tot duce-ncet la vale,
Cu cel râu care-n veci curge, făr-a se opri din cale.
Lunca-n giuru-mi clocotește; o șopârlă de smarald
Cată țintă lung la mine, părăsind nisipul cald.

Cântând *Bărăganul* (pe care l-a descris și în proza memorialistică *Balta Albă*), poetul încearcă impresia apăsătoare de gol derutant de pustiu, obișnuit cum este, din copilărie, cu regiunea deluroasă și de luncă. Om modern fiind, iubitor de confort, îl vrea traversat de zmeul cu aripi și cu „gura-i de foc", trenul. (Ne aflăm la momentul construirii căilor ferate). Câteva șiruri zugrăvesc un tablou de gen amintind maniera lui Theodor Aman:

Un car cu bivoli negri a stat lângă fântână,
Vro doi români în soare ș-o sprintenă română

Scanned with OKEN Scanner

Încongiură ceaunul ce fierbe fumegos
Pe foc, și mai departe un câne roade-un os.
Pe cer un copilandru privește-n depărtare...

Pictură în cuvinte a dat Alecsandri în populara, pe vremuri, *Rodică*, idilă în stilul lui Nicolae Grigorescu:

Purtând cofița cu apă rece
Pe ai săi umeri albi rotunjori,
Juna Rodică voioasă trece
Pe lângă junii sămănători.

Când, după „idilicul" Grigorescu, descoperi pe elegiacul, profundul Luchian, în anii tineri, la vârsta matură, de formare intelectuală, începi să faci... ierarhizări și să lași pe planul doi al valorilor pe maestrul „Carului cu boi" și al „Fetei cu zestre". Mai târziu, trecând prin preajma sfaturilor unui Petru Comarnescu, vezi cât de mare este Grigorescu cel din „perioada albă". Ba chiar rămâi uimit de geniul foarte tânărului pictor al Agapiei. Tot așa, după ce depășești colbul școlii depus pe *Iarna* și *Peneș Curcanul*, rămâi, tânăr fiind încă, extaziat în fața *Scrisorii III* și a *Luceafărului*, „disprețuind" facilitățile lui Alecsandri. Abia în anii deplinei maturități intelectuale vezi limpede cum un mare poet stă tot atât de bine lângă un alt mare poet, îl completează și îl *explică* în planul devenirii artei cuvântului de cea mai pură esență.

Alecsandri, cel din *Pasteluri*, nu e străin deloc de arta exotismului oriental (am mai văzut-o în *Păscarul Bosforului*) a parnasienilor. Iată această zugrăveală de vas chinezesc în email:

Mandarinu-n haine scumpe de mătase vișinie,
Cu frumoase flori de aur și cu nasturi de opal,
Peste coadă de păr negru poartă-o vânătă chitie,
Care-n vârf e-mpodobită cu-n bumb galbin de metal.

Alecsandri și-a făcut din teatru, cum însuși spune, o tribună pentru îndreptarea relelor moravuri din timpul său. Lucrul i-a izbutit pe deplin. Ziare sau alte mijloace educative și distractive puse la dispoziția publicului, îndată după 1840 (ca și, firește, multă vreme înainte de această dată) nu existau și, dacă existau, ori nu erau bine scrise, ori lumea, neobișnuită cu lectura, ca azi (lectura ziarelor, că de cealaltă este hazardat să vorbim...), nu le citea. La teatru se ducea însă, reuniunile fiind pe atunci aproape singurele mijloace de divertisment cât de cât elevat.

Grosolănia, necioplirea boierului de țară, în curs de civilizare totuși, era făcută ridicolă în *Farmazonul din Hârlău* (1840; o „farmazoană" va fi și Chirița de ceva mai târziu), tinerii superficiali din epoca bonjurismului s-au recunoscut cu prisosință în *Iorgu de la Sadagura* (1844), căsătoria boierească, târguită în sate și familii de țigani robi, era denunțată comic în *Peatra din casă*, răzășul colțos, în ceartă cu boierul lacom, era înfățișat cu simpatie în *Harță Răzășul* (1864). Bunul simț și măsura, care nu-i lipseau deloc, îl fac pe prodigiosul comediograf să lovească atât în demagogia liberală(*Clevetici Ultrademagogul*), cât și în învechiții rămași la giubea și anteriu, dușmani ai înnoirilor (*Sandu Napoilă Ultraretrogradul*). Ca să placă unui public prea puțin rafinat, textul era adesea însoțit de muzică și șarja, caricatura apăsată, era neapărat de rigoare. Clevetici, spre exemplu, este „liberalul

ultra, jurnalist și constituționalist", ca și „liberschimbistul" sau „ultra-progresistul" de mai târziu Cațavencu al lui Caragiale. Are și el un fel de *Răcnet*, denumit *Gogoașa patriotică*, în care luptă din răsputeri pentru consacrarea „aptului de la 5 și 24 Genar", pe care se laudă a-l fi înfăptuit însuși, deși n-a ajuns decât ministru, la mijloc intrând ingratitudinea contemporanilor. Ca atare, el vrea un sufragiu universal ideal, mai ceva chiar decât Rică Venturiano: „toată țara să se transforme într-o urnă eleptorală" și „tot locuitorul să fie un reprezentamt al națiunii". Vrea, în fine, egalitate absolută: „să nu mai fie săraci și bogați, mici și mari, slabi și tari, proști și cu cap, oameni și vite" etc. Cu logica lui Farfuridi, el proclamă „respeptul Convențiunii", însă „cu condițiunea de a fi schimbată cu totul", dacă se poate. Invocă și el umbrele mărețe ale strămunilor, pe Ștefan și Mihai, și strigă în gura mare: „arme! arme!". Se vrea neapărat deputat ori ministru, nu pentru alt motiv decât pentru „a pipăi" cu luare aminte bugetul statului. Este cu totul frapantă – mai ales, ne închipuim, pentru un străin – înclinarea, chiar de la început, prin Alecsandri, a comediei românești spre înfățișarea moravurilor politice. În *Iașii în carnaval* (1845) ridiculizează – mult înainte de Caragiale (deși „democrația și „libertatea" abia văzuseră lumina zilei, de bine de rău, la numai câțiva ani după trecerea pacostei fanariotismului de pe meleagurile noastre) – frica mic-burgheză de revoluție, punând pe postelnicul Taki Lunătescu – cel încornorat de petrecăreața Tarsiță – și pe șătrarul Săbiuță să tremure. Numele proprii, care nu au plăcut prea mult iubitorului de finețuri și nuanțe, privitorul cu lupa Ibrăileanu, sunt de un comic imens, cu totul specifice limbii române, unde poreclele cele mai pitorești cu putință mișună: *Hârzobeanu, Răzvrătescu, Năucescu, Zuliardis, Jignicerul Vadră de la Nicorești, Balamucea, Lică Panglică, Fărăcoastă, Tingerică-Rumenică, Nărilă, Buimăcilă, Sulgerul Gângu, Comisul Agamemnon Kiulafoglu, Gahița Rosmarinovici, Baron von Kleine Schwabe, Tachi Jăvrescu, Tarsița, Marghiolița, Afrodita, Măndica, Papă-Lapte, Verdulescu, Postelnicul Evghenidis, Aga Neamuș, Sulgerul Trufandachi, Pitarul Slugărică, Lipicescu, Stâlpeanu, Kir Iani Avdelas, Jupânul Moise, Vântură-Țară, Antohi Zgârcea, Tribunescu, Tachi Ischiuzarliu, Maiorul Ivan Stacanovici Ibrailof, Irina de Pupăzănberg, Enache Rufinescu, Slugerul Gânganu, Pestriț, Titirez, Garoafa, Neculai Cernelescu, Nastasi Cârcei, Ellien Moghior, aeronaut ungur, Costică Hazliu, Horcea sergent de dorobanți, Mustocsidis, Șloimescu, Imergold, Goldimer, Cotofănescu, Stan Funduc, Madam Ruhla, Mama Angheluța, Herșcu Boccegiul, Stan Covrigariul, Ionus Galuscus, Colivescu* etc. etc.

Din marea cantitate de comedii și vodeviluri, înfruntă încă scena – ceea ce nu-i puțin lucru după aproape un secol și jumătate – ciclul *Chiriților*. Oricâte izvoare, franceze îndeosebi, i s-ar putea găsi (v. în această privință cercetarea rămasă clasică a profesorului Ch. Drouet, *Modelele franceze ale teatrului lui Alecsandri*, 1913), piesele-vodeviluri sunt de o originalitate absolută. În ele aflăm oglinda – caricată, se înțelege – a unei societăți pestrițe, deosebit de pitorești, în grabnică transformare către mijlocul secolului trecut. Citirea sau reprezentarea lor nu produce însă numai plăcerea arheologică a documentului. Chirița e o bătrână ridicolă și cochetă, ahtiată de parvenire, ca toți cei din vremea sa, de oricând și de oriunde, în definitiv. Ea vrea să-și mărite fetele, pe Aristița și pe Calipsița, cu boieri de la oraș, din „capitație", din Iești, să-și vadă bărbatul, pe Bârzoi, numaidecât în scaunul de ispravnic al ținutului. Modernă voind să fie, învață franțuzește, fumează,

călărește în chip de „armazoană", își caută amanți etc. Continuă totuși să rămână o moșiereasă necioplită de la Bârzoieni, cu limbajul stropșit de jargonul franco-grecesc, presărat cu foarte apăsate, pitorești expresii curat autohtone, înșelată de coțcari, demascată de Leonaș care descoperă matrapazlâcurile ispravnicului Bârzoi, rămânând până la urmă cu afecțiunea – caricată și aceea – pentru neisprăvitul ei Guliță, un fel de d-l Goe, cu fetele măritate, în fine, însă numai cu alde Brustur și Cociurlă, gospodari așezați la casele lor, cu „vitișoarele lor", mai mult niște țărănoi acolo, cum îi arată atât de bine chiar numele lor cu totul pământene.

Punerea în scenă, mai ales în *Chirița în Iași* și *Chirița în provincie* (cea dintâi reprezentată în primele luni ale anului 1850, cea de a doua în primăvara lui 1852) este magistrală, din anumite puncte de vedere, punând la mijloc și distanța care ne separă în timp de momentul receptării lor de publicul vremii. Alecsandri posedă acel rafinament al intelectualului bonom, absolut liber de prejudecăți, care se mișcă foarte firesc atât în salon cât și printre țărani, având în același timp geniul de a oferi un fel de spectacol de circ (sau, dacă vrem, de varieteu) de cea mai fină, mai bună calitate, unde se râde cu hohote. Comedia amuză enorm, pe toată lumea, indiferent de gradul de cultură al spectatorului, căci subtilitățile „fine" lipsesc cu totul, dar în același timp ea nu este deloc trivială. In cele din urmă Chirița însăși devine, în anume chip, simpatică. (Tudor Mușatescu, plecând probabil de la o idee a lui E. Lovinescu, a înțeles lucrul acesta, într-o măsură, reluând personajul în una din spiritualele lui compuneri destinate scenei). A o înfățișa hâdă, dizgrațioasă, cu un fel de... ură regizorală (cum s-a întâmplat în epoca sociologismului vulgar) înseamnă a nu înțelege pe Alecsandri și a nu avea filosofia necesară unghiului de privire asupra unei epoci.

Se înțelege, comicul de situații, în toate variantele lui (inclusiv qui-pro-quo-ul și travestiul) este utilizat din belșug: Picată în Iești, Chirița era cât pe ce să intre în ghearele unor „coțcari", Bondici și Pungescu, ce urmau să-i fie gineri, poftită la balul de la rude, se prezintă de cum înserează, însoțită de Aristița și Calipsița; trimisă, până una alta la teatru, împreună cu fetele, se face foc și agită „cortelul" împotriva „aftiorului" care juca o piesă cu „două fete și-o neneacă" (procedeul teatrului în teatru) în care se recunoaște de îndată; cere „drituri", ca tot românul, pentru ea și pentru bărbatu-so, ca unii ce pătimiseră la '48, „ca patrioți", el fiind bolnav de friguri și ea având a-și scoate „o măsă" care o durea, pe deasupra mai murindu-le și vreo „zece capete de vite". Însă personajul este realizat mai ales prin modul cum este pus să vorbească, amestecând grotesc (și în acelasi timp... fermecător) neaoșismul moldovenesc cu franțuzismul de prim contact, totul mișcat de o volubilitate ieșită din comun, de unde decalcurile cele mai comice: „boire une cigarre", „tambour d'instruction", „pour des fleurs de coucou", „parler comme l'eau", „laver le barile" (a spăla putina), „battu comme aux haricottes" (bătut ca la fasole), până ce însuși „monsieur Șarlă", francezul, profesorul lui Guliță, începe a se exprima și el cu „lui manque un dog" (îi lipsește o doagă), cu „gogomanition" (după „fripturision", „furculision", „invârtision", „trântision" etc.). Ea vrea să introducă, chiar la Bârzoieni, „eticheta" din casele mari de la oraș, „să ne mai roadem și noi" și, ca orice româncă ajunsă, vrea să se „primble" numaidecât la Paris, „să mă răcoresc, că m-am uscat aici în provincie": „M-am uscat cu zile, iți zâc... și de nu m-oi porni degrabă... să știi că-mi vine cu ipohondrie... (*Țipând*) Of! că nu mai pot trăi în țara asta!". Ultima propoziție pare

a fi luată chiar din gura cutărei veleitare din vremea noastră. Într-atât, noi, românii, suntem obsedați de Occident. De altă parte (prin Chirița lui Alecsandri s-au ivit primele semne ale... formelor fără fond teoretizate de Maiorescu, dar și primele semne ale sincronismului lovinescian) moșiereasa țărănoasă este și o mare energie tinzând spre progres, spre modernitate:

„CHIRIȚA (*singură*): Ei!... geaba, geaba!... cât îmi bat eu capul să-l cioplesc... să-l mai chilesc... (pe conservatorul Bârzoi, iubitor de „bucate creștinești", „sănătoase", de cozonaci, pască, păstrămuri, borș, sarmale și celelalte, n.n.) pace! îi stă rugina de-o șchioapă la ceafă [...]. Iaca, de pildă aseară, când am luat ceaiu... oficeru și-o pus frumușăl zaharu-n ceașcă cu cleștele cel de argint... da dumnealui... las' că bodogănește că n-ar trebui să deie ceai la iuli, pe călduri... dar ce face?... ie zahăru cu degitele din zăhamiță ș-apoi îl pune în clește... încât îmi vine cu paracsân..."

Important este să mai știm că personajul Chiriței a fost gândit de autor anume spre a fi jucat în travesti de către prietenul său, marele actor care a fost Matei Millo. Lucrul se potrivește caracterului voluntar, „bărbătesc", impetuos al boieroaicei trecută dincolo de vârsta matură. Tradiția s-a impus și, cu puține excepții (acela al talentatei Tamara Buciuceanu) numai interpreții bărbați au excelat în acest rol, după Matei Millo, ieșanul Miluță Gheorghiu lăsând posterității amintirea unor spectacole celebre cu Chirița lui Alecsandri. De altă parte, deloc neglijată este și factura vodevilescă a piesei, textul vorbit alternând cu cupletul versificat și cântat, în acompaniamentul orchestrei din fossă. Astfel conceput, spectacolul seamănă mult cu „varieteul" și... „revista" modernă; firesc lipsită de pretenția profunditățile comediei clasice. Cântând (și uneori dansând) actorul de vodevil, respectiv actorul care înfățișează pe Chirița și pe cei din jurul ei au aerul de a clipi complice către spectator, cu o mai mult sau mai puțin perceptibilă *ieșire* de sub mască în anume momente, mai ales spre finaluri, de exemplu în acest cuplet de la sfârșitul piesei *Chirița în provincie:*

Astfel e lumea... o comedie!
Iar noi, artiștii care-o jucăm,
N-avem dorință altă mai vie
Decât aplauzi să meritățm.

Așadar, în comediile lui Alecsandri actorii dau semne, din când în când, a-și dezbrăca câte o clipă rolul, ceea ce nu se întâmplă în acelea a lui Caragiale. În acest sens încă mai caracteristice sunt așa numitele „cânticèle comice", în ascendența directă a marelui cupletist satiric Constantin Tănase. Iată-l pe veșnicul român aspirant la un post funcționăresc cât de cât convenabil, în *Paraponisitul:* „Sunt paraponisit / Căci mă văd părăsit, / Nemetahirisit / Și neschivernisit... / De n-aș fi procopsit, / De n-aș fi practisit, / Nimic n-aș fi găsit / De pretandarisit; / Dar sunt gramatisit / Și sintagmatisit, Patriot iscusit / Și chiar buirdisit... / Deci fiind părăsit, / Adiaforisit, / Fiind chiar blendisit, / Sunt paraponisit!". Monorima, de rigoare în aceste împrejurări, cu efecte sigure în crearea de atmosferă prin utilizarea arhaismelor grecizante, își atinge ținta și prin sufixarea curat românească, aplicată *numelor de agent,* impresia spectatorului și cititorului fiind de potop de amploiați care sufocă: „Avem prefecți / Și sub-prefecți, / Și arhitecți / Foarte perfecți. / Avem notari, / Și arhivari, / Și chiar primari, / Buni cărturari. / Și casieri, / Și ingineri, / Și consilieri, / Și grefieri, / Și prezidenți, / Viț-prezidenți, / Și permanenți, / Toți excelenți. / Avem *bujori* / De preceptori, / Și preceptori, / Și controlori. / Judecători,

Scanned with OKEN Scanner

/ Silvicultori, / Espeditori, / Și conductori. / Și inspectori, / Sub-inspectori / De inspectori. / *Într-un cuvânt / Românii sunt / Toți candidați / De amploiați*". Unde ultimile patru versuri subliniate de noi sunt cât se poate de caracteristice în sensul arătat mai înainte, actorul – și, odată cu el, autorul – luându-și locul printre spectatori, ca să spunem așa.

Plină de fantezie și de bufonerie folclorică generoasă este „feeria națională" *Sânziana și Pepelea*, un alt gen de satiră dramatică deasemeni specifică lui Alecsandri: Suntem pe timpul unor mitologici Papură și Pârlea Vodă, domnitori care și-au câștigat pitorești nume de pe urma calamităților întâmplate pe vremea cârmuirii lor, pomenite și de cronicari, cum ar fi de exemplu năvala lăcustelor, seceta, foametea etc. Prilejul este folosit pentru a satiriza și de astă dată moravurile politice și administrația diferitelor partide perindate la putere: „roșii", ca racul care se deplasează de-andăratelea, „galbene", de gălbeață sau gălbinare, „verzi" ca spanacul, în fine, „pungocrate", „burtocrate" ș.a.m.d. Grațioasă, prin contrast, simbolică în sensul simpatiei pentru poporul în care zac energiile salvatoare (patruzecioptistul Alecsandri este un generos și un optimist, crede în existența unor valori pozitive, încă, prin comparație cu „cinicul", pesimistul Caragiale care se comportă nemilos până și cu „simpaticul", cum însuși l-a numit, Cetățean turmentat) este aventura Sânzienei care, răpită de zmeul din poveste, nu poate fi eliberată decât de către Pepelea, cu fluierul lui fermecat dăruit de zână.

Dovadă peremptorie a înțelegerii depline a misiunii dramaturgului și a funcției sociale a teatrului modelator de conștiințe, așa cum îl gândise și Iancu Văcărescu, este faptul că în timp ce în anii tinereții Alecsandri cultiva comedia ușoară – absolut necesară în epocă, măcar pentru formarea gustului pentru arta spectacolului la un public îndeajuns de primitiv – dincoace de maturitate abordează drama istorică în versuri, cu un succes tot atât de mare.

Citind în cronica lui Ureche interpolarea amănunțită făcută de Simion Dascălul, după relatarea lui Alessandro Guagnini (din *Sarmatiae Europeae descriptio*, Cracovia, 1578, tradusă și în polonă de Martin Paszkowski, cu titlul *Kronika Sarmacyey Europeyskiey*, Cracovia 1611) Alecsandri compune drama romantică *Despot Vodă* (1879). Îndemnul venea, indirect, și din partea mai tânărului Hasdeu, în *Răzvan și Vidra*, cealaltă capodoperă românească a genului, după atâtea altele complet neizbutite, datorate lui Bolintineanu, Catina, Ion Dumitrescu și alții. Modelele – Victor Hugo în primul rând – se văd de îndată, însă, ca de obicei, dramaturgul plantează energic opera în terenul autohton. Despot este un aventurier ambițios, însetat de putere. Inteligent și diplomat, bun orator, curajos în fapte și frumos la chip, levantinul care cutreerase Apusul se slujește de toate mijloacele care îi stau la îndemână pentru atingerea țelului propus. Castelanului Laski îi promite, în schimbul ajutorului armat pentru cucerirea tronului Moldovei, bogății din pradă; pe soția acestuia, Carmina, o seduce cu ideea de a o face doamnă a țării; pe boierul lacom de averi, Moțoc, cu postul de vistier și prim sfetnic; pe fiica acestuia, Ana, cu o probă de curaj ieșită din comun (sărind de pe zidul cetății pe un cal slobod și neînvățat, pe care nu putea încăleca nimeni); pe doamna Ruxandra cu închipuite înrudiri nobiliare; pe nebunul Ciubăr, în fine, cu himera coroanei; chiar de vicleanul Lăpușneanu – care, singurul, îi ghicește intențiile, știe să scape, luând un antidot împotriva otrăvii ce bănuiește că i s-a pus în paharul cu băutură; ori – urmărit de trimișii acestuia, după ce evadează din închisoare și se refugiază la curtea lui Laski

Scanned with OKEN Scanner

– înscenând propria-i moarte (lovitură de teatru în stil romantic și de senzație!), pozând cât se poate de veridic, pe catafalc, între lumânări. Despotul este un fin cunoscător de psihologii, gândește sau mai degrabă promite numai, reforme. Vrea să înființeze o academie la Cotnari și se face a visa o Moldovă puternică și independentă, ca pe vremea lui Ștefan cel Mare, capabilă a se împotrivi turcilor și a scutura jugul, ba chiar a încerca, chipurile, să elibereze țara lui de baștină, câștigarea tronului Bizanțului ce afectează a i se cuveni. Inerția locală este însă de neînfrânt. Alecsandri dovedește a fi intuit, în ascendența lui Sadoveanu, o idee excepțională (mai mult în plan estetic decât în cel real-pragmatic): Moldovenii nu vor, nu doresc o... academie (în fond, acea *Schola latina* & *, Academia de la Cotnari,* de va fi și fost, cum lasă a se înțelege Ștefan Bârsănescu, într-un studiu anume întocmit, a durat extrem de puțin timp) și nu pot suferi „episcop cu muiere" (Despot se înconjurase de profesori, în frunte cu Johannes Sommer, și clerici luterani, „eretici") și ca atare devastează și dau foc lăcașului și bibliotecii de curând înființate. „Țara", în frunte cu boierul Tomșa, vede în pribeag un spoliator și un eretic ce se amestecă în trebile autohtonilor, care trebuie numaidecât suprimat prin moarte, după obiceiul pământului. Documentele arată că Despot a murit de buzduganul Tomșii, conducătorul complotului. Abil, dramaturgul cruță pe capul boierilor iubitori de moșie și dușmani ai veneticilor ce se amestecă în treburile țării, de omucidere, și pune pe nebunul și fanaticul Ciubăr – personaj scos din legendă (deși, tot letopisețul lui Ureche pomenește de un domn pe nume „Ciubăr", cu totul efemer, următor însă la tron lui Ștefan, fiul lui Alexandru cel Bun) – să înjunghie pe uzurpator. Eroul cade astfel ca sub puterea unui implacabil destin. Apa trece, pietrele rămân, glăsuiește proverbul și drama lui Alecsandri pare a-l ilustra. Aventurierii vin și se duc, așa cum comentează, impasibili, aproape fataliști, resoneurii piesei, cu nume simbolice: Limbă Dulce și Jumătate. Numai poporul este veșnic și statornic, suportând cu răbdare impilările. Iată un fragment de dialog dintre cei doi plăieși, la începutul actului IV, edificator în sensul arătat mai sus:

„LIMBĂ DULCE
Pământul gras priește spinoaselor urzici
Moldova-i năvălită de greci și eretici,
Și biruri peste biruri, vânaturi pentru masă,
Și-un galbin pe tot anul de fiecare casă,
Încât biata sudoare a muncii s-a schimbat
Într-un pârâu de aur ce curge la palat.
Pe noi ne duce foamea la margine de groapă
Și din avutul nostru locustele se-ndoapă.
Rău e când râde culmea de moșinoi, de jos,
Dar vai de cap când talpa-i mâncată pân'la os!...
Aceste gânduri negre în mine turba-mplântă
Și zău simt câteodată că dracul mă descântă,
Mânia fierbe-n mine și, de n-aș fi plăiaș,
De n-aș fi român, frate, m-aș face ucigaș!
JUMĂTATE
Hei! asta, Limbă Dulce, n-ar fi încă nemică.
Românul rabdă multe, căci el e tare-n chică.
El are mâna largă, deși este sărac,
Lipsit de lumânare, lipsit și de colac;

Dar Despot cu pacatul a dat mâna frățască,
El râde cu păgânii de legea creștinească,
Icoane și potire el le topește-n bani
Și vrea pe toți românii să-i facă luterani.
Crezi tu una ca asta?
LIMBĂ DULCE
O fi voind păgânul,
Îl cred, o fi voind-o... nu vrea însă românul!
În lege ca în pele-i născut, el bucuros
Dă pelea, dar rămâne în lege-i credincios!"

În Scena a X-a din ultimul act (al V-lea), când Despot, mizând pe un ultim gest, aruncă o pungă cu galbeni mulțimii, același Limbă Dulce declară:

Români!... nu vă atingeți de banii cu păcat
Ce poartă al lui Despot chip mândru-ncoronat.
E aur de icoane, e aur de potire
Topit chiar de Satana cu a lui Despot știre!
E foc ce arde mâna!... Despot, suntem țărani.
Nu vindem țara noastră, nici cugetul pe bani.
.....
Opinca îți azvârle pomana înapoi,
Nici noi suntem de tine, nici tu nu ești de noi!

Am dat aceste citate mai lungi pentru a se vedea, și în teatrul istoric, *poetul* Alecsandri, pe deplin stăpân în arta versului, superior, chiar și lui Hasdeu din *Răzvan și Vidra*.

În *Fântâna Blanduziei* (1884), latinul Horațiu e pus să pledeze condiția poetului de geniu: „Non omnis moriar", și, deci, a lui Alecsandri însuși. Mai întâi Macedonski a sesizat această intenție, recunoscându-se caricat în personajul Zoil (mai punând la socoteală și faptul că actorul care juca rolul respectiv la premieră se machiase imitând fizionomia autorului *Nopții de noiembrie),* compunând cu bine cunoscutu-i sarcasm o prea izbutită epigramă:

Cuprins de-al gloriei nesațiu,
Albit de ani, dar tot copil,
E lesne să mă faci Zoil
Când singur tu te faci Horațiu.

Piesa este o montare fastuoasă, în versuri impecabile, cu o foarte sigură intuiție a echilibrului în compoziție. Poetul și dramaturgul, dar și omul ajuns în pragul senectuții, imaginează un Horațiu îndrăgostit bătrânește și fără sens firesc de prea tânăra sclavă Geta (numele o arată ca provenind din... Geția), care însă – frumos simbol al frăției româno-franceze, cu totul explicabil în cazul lui Alecsandri – iubește pe tot atât de tânărul Gallus (originar din Galia). Evident, apar și alte personaje, precum Mecena, pretorul Postumus, criticul „parazit" Zoil, libertul Scaur, „celebra cântăreață" Neera etc., fără vreo îngrijire față de adevărul istoric. Chiar în ceea ce privește aducerea pe românește a numelui celebrei fântâni, cântată de marele latin, *Fons Bandusiae* (situată pe moșia din Valea Sabină – un fel de Mircești antic – dăruită de Mecena), Alecsandri își îngăduie o licență, traducând cu *Fântâna Blanduziei*, deducând pe „blând" nu din lat. „blandus", ci chiar de la

Scanned with OKEN Scanner

numele fântânii horațiene, în preajma căreia fusese pierdut manuscrisul *Artei poetice*, faimoasa Epistolă către Pisone. Furiile bătrânului trec când cei doi îndrăgostiți găsesc prețioasa operă și Horațiu are revelația că de partea sa este „Cartea" care îl recomandă nemuririi:

O! carte,
Mă redeștepți din visuri târzie și deșarte...
Din bunurile vieții cu tine mă aleg,
O! glorie, Horațiu nu va pieri întreg!

Mai puțin izbutită – între cele două drame romane ale lui Alecsandri – este *Ovidiu* (1885). Situațiile par oarecum forțate, încălcând datele istorice mai peste marginile îngăduite. Pricina pentru care Ovidiu ar fi fost exilat la Tomis este, după dramaturgul român, iubirea lui pentru Iulia, nepoata lui Augustus, lucru ce nu poate fi adevărat. Cel mult, autorul lui *Ars amandi* putea fi acuzat de a fi adăpostit în casa lui unele petreceri amoroase considerate exagerate, la care ar fi participat și Iulia. În sfârșit, o inadvertență prea mare o constituie faptul că la căpătâiul poetului – aflat la Tomis, în ultimele clipe ale vieții – este adusă nepoata Cezarului și, culmea! chiar intrigantul „infernal" Ibis, cel care întărâtase pe împărat împotriva lui Ovidiu din pricină că acesta i-o răpise pe Corina: „Eu / Am întărâtat pe Cezar, pârând amorul tău / Cu Julia, și astfel, având-l de complice, / Din culmea fericirii te-am aruncat aici". Așadar Julia află că nu a fost iubită, dar înșelăciunea a prins, la mijloc fiind farmecul poeziei ovidiene: „De-atunci, în exaltare, / Gândind la tine numai, la tine, poet mare, / Mi-am îmbătat simțirea cu-a tale poezii / Ce pot să redeștepte pe morți între cei vii". În final, eroul principal, expiind, are viziunea căderii Romei antice și renașterea ei, prin secoli, aici, în răsărit, la Pontul Euxin și la Istru, altă manifestare „latinistă" a lui Vasile Alecsandri:

Văd Roma cum expiră... Vai! Roma nu mai este!
Puterea ei? legendă!... Istoria-i? poveste!
A fost, s-a șters cu nume, cu glorie, cu tot...
Văd multe, multe, dar a grăi nu pot...
Fiorul mă cuprinde... și glasul mi se curmă.
(*Mică pauză*)
Stați!... Norul greu dispare... lumina crește-n urmă..
Trec secoli... o! minune... Aici, în răsărit,
Vlăstarul, fiu al Romei, stejar a devenit,
Și Istrul moștenește al Tibrului renume...
Se-nalță-o nouă Romă, renaște-o nouă lume.
Mormântu-mi se deschide... din el în viitor
Un lung torent de viață se-ntinde roditor.
(*Cu entuziasm*)
Dumnezeiri!... Nu, ginta latină-n veci nu moare!
(*Șovăie și cade pe pat*)
Ah! iată... noaptea... noaptea... ah! mor... ah!... soare, soare!

Drama *Ovidiu* se vrea a fi – și este într-o măsură însemnată – un pios omagiu adus cântărețului *Tristelor* și *Ponticelor*, unul dintre cei mai mari poeți ai lumii. Multe din tiradele personajului titular, parafraze la propria-i operă, se constituie în versuri iarăși dintre cele mai frumoase din câte a scris Alecsandri. Anume lungimi, împovărătoare din punctul de vedere scenic la timpul când au fost lucrate, sunt acum

Scanned with OKEN Scanner

ușor de escamotat, cu ajutorul benzii magnetice, actorului auzindu-i-se numai vocea din „off", gândul pur al poetului plimbându-și tristețile lângă valurile Mării Negre.

Îndeobște publicul de astăzi nu citește poezie clasică și cu atât mai mult nu citește pe Alecsandri, considerat – pe nedrept! – ori învechit ori prea bine știut din școală. Ceea ce, și într-un caz și în celălalt, este profund neadevărat. Teatrul, iarăși, nu se citește, pentru că se poate *vedea*, mai mult sau mai puțin. Proza însă, în special proza de călătorie (vorba lui Eminescu: „vreo istorie pe apă"...) rămâne mai atrăgătoare și delectabilă chiar pentru cititorul de rând.

Buchetiera din Florența, cu care Alecsandri debutează în 1840, în *Dacia literară*, este o nuvelă frumos-convențională, cu cadru romantic italian, cam tenebros de la un punct încolo, creând însă atmosferă de un lirism exotic și misterios. Povestirea alegorică *Istoria unui galbân și a unei parale* este o mică „înscenare" (omul de teatru Alecsandri e prezent cam în tot ce scrie, un alt exemplu fiind poezia *Sergentul* din ciclul *Ostașii noștri*, ca și *Peneș Curcanul*, tot de acolo), o discuție dintre două... monezi, pe care naratorul „cadrului" ne informează că ar fi auzit-o într-o noapte de insomnie. Vorbește, de fapt, numai galbenul olandez, din besacteaua de pe masă, paraua turcească (narațiunea a rămas neterminată?) deocamdată ascultând numai, urmând să aibă cuvântul după aceea. Prilejul este al unei excursiuni satirice în lumea moldovenească a epocii, văzută prin prisma circulației monetare. Din buzunarul unui căpitan de vas, din portul Galați, în schimbul grâului, galbenul nimerește în ciubotele grosolane ale unui boier autohton (precauție împotriva tâlharilor de drumul mare) și, de aici, în alte locuri, care de care mai pitorești, slujind în cele din urmă la cumpărarea unei țigance roabe. (Vestejirea robiei țiganilor, la patruzecioptiști, simpatia pentru această populație vitregită de soartă – ceea ce nu se mai întâmplă în zilele noastre – era de rigoare, la Kogălniceanu, la Bălcescu, la Negruzzi, la Hasdeu, mai târziu). Umorul satiric se află la largul lui: în punga unui judecător mitarnic, galbenul a ajuns în calitate de... „martor", avansat de stăpânul lui anterior în vederea câștigării unui proces nedrept; într-o casă boierească simandicoasă, prețioasa monedă asistă la dialogul amoros dintre tânăra soție a amfitrionului credul și junele profesor de franceză ș.a.m.d. Verva prozatorului se desfășoară foarte liber și s-ar zice că Alecsandri nu e străin deloc de procedeele picarești din *Nuvelele exemplare* ale lui Cervantes, de exemplu vestita *Coloquoio de los perros* (Dialogul câinilor Scipion și Braganza).

De un interes deosebit rămân memorialurile de călătorie ale lui Alecsandri. El voiajează din pura și simpla plăcere a deplasării, fără vreo intenție anume, de a se instrui sau de a ne instrui, observând cu detașare oamenii și locurile, mai ales notând propriile-i reacții, comunicând totul cu cea mai mare volubilitate cititorului luat ca tovarăș de drum. Asemeni lui Grigore Alexandrescu (care călătorea pe la mânăstirile din Oltenia), lui Alecu Russo (care vizita munții Moldovei) sau lui Bolintineanu (care mergea la românii din Pind), în *O primblare în munți* (1844) Alecsandri admiră frumusețile naturii și comportarea oamenilor simpli, descoperind pitorescul tradițiilor și farmecul poeziei populare. *Românii și poezia lor*, admirabilul (și tot pe atât de blamatul, pentru că în el se face afirmația liminară „Românul s-a născut poet!") articol care prefațează culegerile folclorice de ceva mai târziu, va ieși din mijlocul acestor preocupări. În altele însă, cum ar fi *Borsec* (1844 – 1845), *Iașii în 1844 & 1945*, dar mai ales în *Balta Albă* (1847) și în *Călătorie în Africa* (prima parte publicată în *România literară* din 1855), Alecsandri este de o vioiciune de spirit cu

totul spectaculoasă. Peripețiile unui străin care a avut nefericita inspirație să se urce într-o căruță de poștă, hodorogită din cale afară, spre a traversa colburile Bărăganului până la băile de la Balta Albă, unde are însă imensa surpriză de a auzi o franțuzească perfectă și a vedea landouri vieneze alături de cel mai primitiv car cu boi, de a participa la o soarea dansantă în toată regula, de a întâlni fracul și crinolina pariziene lângă șatra țigănească, sunt povestite cu o mare finețe, cu un umor de cea mai înaltă calitate. (Cum n-am putea afla la un scriitor de astăzi, de dincoace de Caragiale, cel din *La Moși* sau din *Grand Hotel „Victoria română"*, pentru că pitorescul contrastelor și al pestriciunii orientale ne mai caracterizează încă! Ce s-a întâmplat? A dispărut „condescendența" boierească și patruzecioptistă, înlocuită cu sila de vulg).

Tot așa, călătorind în sudul Franței și de aici – fără vreun itinerar precis, de mai înainte plănuit – în Spania, la Gibraltar și apoi în Africa de nord, având ca tovarăș, absolut întâmplător, pe un englez suferind de spleen și cam într-o ureche, cântând asurzitor și afon la trompetă, așa cum îl sfătuiseră medicii, Alecsandri dezvoltă o proză spumoasă, plină de voioșie, fără nici o urmă de ostentație didacticistă – cu care eram obișnuiți până la el, oferind, dezinvolt, cititorului o colecție de impresii și tablouri dintre cele mai vii și spontane. În portul cel mic al Marsiliei zărește, printre multe alte ambarcațiuni de diferite naționalități „o mare corabie franțeză, nouă, sprintenă și cochetă ca o sirenă" care îi „fărmăca" mințile, aflând că era gata să plece în Ceylon, „raiul Indiei". „La Ceilan!" – exclamă împătimitul de dorul călătoriilor – „Mă mir, zău, cum de mă aflu încă în Evropa". Stânca Gibraltarului, „imensă, încinsă cu un brâu de nori trandafirii, în vreme ce crestetul ei alb se scaldă în seninul cerului și poalele în albăstrimea valurilor", nu-i reține prea mult atenția, cu toată admirația pe care o manifestă. Ochii turistului iscoditor cad dintr-odată pe un corp „de gvardie de scoți, în îmbrăcămintea lor neisprăvită, adică purtând căciuli mari cu pene negre, spențere roșii, fuste scurte de materie în dungi, ghetre, și *altă* nemică". Nu are răbdare să viziteze portul și micul oraș englezesc, țărmul african îi face cu ochiul și, cu primul vapor, traversează strâmtoarea, la Tanger, unde printre încâlcirile de uliți strâmte, pline de gunoaie, cu dughene scobite în pereți de piatră și arabi dormitând pe trepte, ajunge într-un „English family hotel", condus de o „mistress Ashton", mulțumit că se poate odihni și adăposti de arșița africană în „camerile răcoroase și mobilate cu crivaturi de fer ascunse sub muschitere de gază". Este rău impresionat însă de apariția celor două fete ale gazdei, în preajma unui „piano hârbuit", tânjind ca și ele „de dorul Evropii", „flori exotice și uscate de soarele Africei, ființi predestinate a trăi și a muri în haine de vestale". Iată doar câteva mostre din stilul deosebit de antrenant al memorialului alecsandrinian, dezvăluind la tot pasul firea omului.

Apărut într-un moment când în câmpul literelor românești era de făcut aproape totul, spirit modern, deschis către înnoirile care numai din Occident ne puteau veni, mai în special din Franța, unde și-a făcut studiile și-unde a călătorit și a zăbovit de nenumărate ori, contemporan cu marile evenimente care au dus la închegarea României moderne și independente, evenimente la care a participat din plin și pe care le-a celebrat în opera sa cu un mare talent, Alecsandri rămâne unul dintre cei mai reprezentativi scriitori naționali, un clasic în toată puterea cuvântului.

Prin el mai întâi, cultura și literatura românească a intrat în Europa.

Scanned with OKEN Scanner

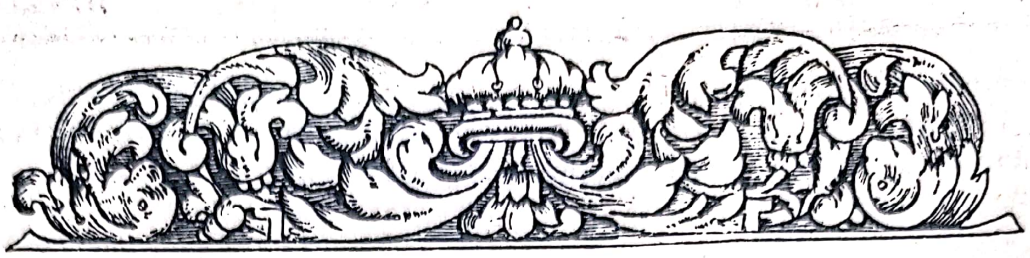

LITERATURA ROMÂNĂ DE DUPĂ UNIRE

După înfăptuirea Unirii, apele literaturii române se contopesc tot mai mult într-un curs unitar. Apar acum noi reviste caracteristice din acest punct de vedere. Titlurile înseși sunt grăitoare, măcar unele, cele mai importante, începând încă cu *România literară*, scoasă la Iași de Vasile Alecsandri, care, în tradiția *Daciei literare* și a *Propășirii*, revistele lui Kogălniceanu, strângea colaborări de pretutindeni, militând pentru actul istoric de la 1859. Aproape îndată după Unire, între 1860 – 1862, G. Sion scotea *Revista Carpaților*, care promova scriitori noi, pe Odobescu, Filimon, Gr. H. Grandea și alții. Apar scriitorii savanți, de tipul lui Al. Odobescu și B.P. Hasdeu. Ambii vor edita publicații fundamentale pentru studierea istoriei, arheologiei, limbii și folclorului. Grăitor este programul *Revistei române pentru științe, litere și arte*, scoasă de Odobescu între 1861 – 1863, care prevedea „un câmp de activitate studiilor serioase, de a aduna pre cât se va putea, într-o publicare periodică, rezultatul lucrărilor literare și al speculațiilor științifice ce pot grăbi progresul națiunii române". Odată Unirea realizată, linia ideologiei patruzecioptiste era preluată și întărită în același sens, al afirmării românilor prin cultură: „o națiune se afirmă atât prin actele sale politice cât și prin viața sa intelectuală", se spune în același loc.

Asemenea deziderate aveau acum calea deschisă spre realizare, începând cu publicarea operelor lui Nicolae Bălcescu, rămase parțial în manuscrise, și continuând mai cu seamă cu lucrările unor Odobescu și Hasdeu din domeniul istoriei, arheologiei, folcloristicii sau lingvisticii. Acum, la începutul acestei perioade – care face trecerea spre epoca Junimii și a marilor clasici – își face apariția, în sfârșit, și romanul românesc, specific, aproape pe deplin închegat, matur, prin *Ciocoii vechi și noi* al lui Nicolae Filimon, publicat mai întâi în aceeași *Revistă română*, în 1863. Tot prin Filimon apar memorialele de călătorie, sensibil mai moderne decât cele ale lui Dinicu Golescu sau Ion Codru Drăgușanu. Cele ale lui Bolintineanu și Alecsandri, venite cam tot acum, spre finele carierei poeților patruzecioptiști, se înscriu în aceleași caracteristici. Cum am văzut, Alecsandri, începând cu *Pastelurile* și teatrul scris acum, stimulat și de mai tânărul Hasdeu, își va reînnoi sensibil mijloacele. Un patruzecioptist, prin vârstă, Ion Ghica, se va apropia mult de formula junimistă prin excepționala sa memorialistică din *Scrisori către Vasile Alecsandri*, de esență clasicizantă, care îl vor afirma ca scriitor de prim rang abia în deceniul al optulea. Curentul Junimii se face într-un anume fel anunțat prin eseul artistic și clasic al lui Odobescu, dar și prin poezia mai măruntă a unor postpașoptiști

Scanned with OKEN Scanner

preeminescieni, precum G. Creţianu, Al. Depărăţeanu, Al. Sihleanu etc. Nu mai puţin şi prin *Principiele critice* ale lui Radu Ionescu, primul între români care lua contact cu estetica lui Hegel, înaintea lui Titu Maiorescu.

NICOLAE FILIMON [1]

Nicolae Filimon face parte din generaţia lui Bălcescu, fără însă a fi avut vreo legătură directă cu Revoluţia de la 1848, pe care bănuim numai că ar fi aprobat-o, ca fiu al burgheziei ce se afla. Trăise doar, în adolescenţă şi în prima tinereţe, prin unele case boiereşti, ale căror moravuri le scrutase cu un ochi foarte critic, după cum reiese din operă. Prin comparaţie cu tinerii de condiţie socială mai înaltă, îşi începuse cariera în funcţii mai mărunte şi debutase în publicistică relativ târziu, fie datorită instruirii lui autodidacte, fie lipsei de relaţii, cum se întâmplă pe la noi mai întotdeauna. Trecea drept specialist – şi era într-adevăr – în muzicologie, poate mai

[1] NICOLAE FILIMON (6. IX. 1819, Bucureşti – 19. III. 1865, Bucureşti) era fiul preotului Mihai Filimon care slujea la biserica Enei, un frumos monument de arhitectură, dărâmat în epoca ceauşistă, spre a face în locu-i aripa unui bloc, pe partea dreaptă a marelui bulevard bucureştean, care se numea Nicolae Bălcescu, cu numai o sută de metri înainte de Universitate. Tatăl murea de holeră în 1830, copilul, rămas fără mijloace sigure instruindu-se mai mult pe apucate: învaţă un pic de greceşte cu un dascăl Chiru şi româneşte, să scrie şi să citească, probabil la şcoala de cântăreţi bisericeşti sau la cea de muzică vocală şi instrumentală de pe lângă Societatea Filarmonică de curând înfiinţată. Într-adevăr, mai târziu, va funcţiona în biserica unde slujise şi tatăl, în calitate de „cântăreţ absolut", va cânta în corul operei italiene condusă de Henrietta Karl, apoi şi ca flautist, tot acolo, dovedind, ca şi Anton Pann, cu care se cunoştea îndeaproape, cunoştinţe muzicologice de oarecare specialitate. Mai curând şi-a făcut cultura pe cale autodidactă, servind, de foarte tânăr, ca „băiat de procopseală", prin mari case boiereşti, a logofătului Scarlat Bărcănescu şi a clucerului Eftimie Răsuceanu unde, asemeni lui Dinu Păturică, putea afla niscaiva biblioteci. Din 1850, începe a avea unele funcţii, ca „scriitor", avansat apoi şi ca „ajutor de şef de masă" (un fel de subşef de birou) la Departamentul Credinţei (era epitrop la biserica Enei, iar în 1856 obţinea micul rang de pitar) şi ca secretar al Comisiei Documentale, devenind în 1864, cu un an înainte de a muri, „cap al secţiunii bunurilor publice" din cadrul Arhivelor Statului. A făcut mult timp ziaristică, debutând în 5 decembrie 1857 la *Naţionalul* lui V. Boerescu, colaborând apoi, cu cronici muzicale şi dramatice la multe alte publicaţii: *Revista Carpaţilor*, *Independenţa*, *Ţeranul român*, *Tribuna română* (din Iaşi), *Dâmboviţa*, *Buciumul*. În 1861 îşi face debutul literar propriu-zis, publicând nuvela *Nenorocirile unui slujnicar sau Gentilomii de mahala*, în *Revista Carpaţilor*. În anul următor, semnând numai cu iniţialele, publica în *Ţeranul român*, condus de Ion Ionescu de la Brad, basmele *Roman Năzdrăvan*, *Omul de piatră* şi *Omul de flori cu barba de mătasă sau Povestea lui Făt Frumos*. Încă din vara anului 1858 muzicologul făcuse o excursie de documentare în Austria, Germania şi Italia, vizitând Pesta, Viena, Praga, Dresda, München, Kissingen, Veneţia, Roma, Milano, Florenţa, Genova, Pisa, Bergamo şi Padova. Impresiile de călătorie şi le publică în *Naţionalul*, foiletonul purtând titlul generic de *Trei luni în străinătate. Impresiuni şi memorii de călătorie*, culese apoi în volumul intitulat *Escursiuni în Germania meridională. Memorii artistice şi critice*, apărut în 1860 la Tipografia Naţională. Incluse în acelaşi „memorial" erau şi nuvelele *Matteo Cipriani*, *Friederich Staaps sau Atentatul de la Schonenbrunn în contra lui Napoleon I*, *O cantatriţă de uliţă*, *Ascanio şi Eleonora*. Romanul *Ciocoii vechi şi noi sau Ce naşte din pisică şoareci mănâncă* îi apare în foiletonul *Revistei române* pe 1882 – 1883, apoi şi în volum, în 1863, la Imprimeria statului din Bucureşti. Intenţiona să scrie şi o a doua parte a romanului, însă, cu toată aparenţa sa de om sănătos, cum deducem şi din amintirile lui Ion Ghica, murea, de tuberculoză, la numai 46 de ani.

BIBL.: *Opere*, I-II, ediţie îngrijită de Mircea Anghelescu, note şi variante de George Baiculescu, Bucureşti, Editura Minerva, 1975 – 1978.

G. Călinescu, *Nicolae Filimon*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1958;

Aurel Martin, *Introducere în opera lui N. Filimon*, Editura Minerva, 1973.

Scanned with OKEN Scanner

puțin și în teatru, pentru că îl vedem primind destul de confuz comediile lui Alecsandri. Ca patruzecioptist, indica și el îndreptarea către foclor și chiar publica – primul între români (cele dintâi basme românești vor fi culese și publicate, în 1845, de către frații Albert și Artur Schott, la Tübingen, în cartea *Walachische Märchen*) – basme autohtone, încă din 1862, precedând pe Ispirescu cu cel puțin zece ani. Asemenea contemporanilor săi, voiaja în occident și-și publica impresiile de călătorie. Filimon este un turist aproape modern, cu un itinerariu bine fixat. Merge cu „omnibusul" până la Giurgiu, cu vaporul până la Pesta și de aici până la Viena cu trenul, consultă la hotelurile unde trage ghidul Baedecker și scrie mai sistematic, cu toate că uneori îndeajuns de sec (prin comparație cu mai spontanii Bolintineanu sau Alecsandri, spre a nu mai vorbi de Ion Codru Drăgușanu), despre cele văzute ori numai auzite și citite. Memorialul și-l agrementează cu anume digresiuni epice, cum ar fi nuvelele violent romantice *Frederich Staaps* sau *Matteo Cipriani*. Prima dintre ele relatează atentatul unui tânăr german patriot împotriva „tiranului" Napoleon instalat în palatul Schoenbrunn din Viena. Prins și condamnat la moarte. fanaticul mărturisește chiar în fața împăratului ura lui înverșunată contra ocupanților francezi. Scriitorul călător văzuse în vitrina unui muzeu din capitala austriacă stiletul cu care eroul încercase să suprime viața lui Napoleon. A doua nuvelă povestește viața extraordinară (o iubire violentă și neîmplinită, lupta în rândurile carbonarilor, prinderea și condamnarea la moarte etc.) a unui patriot italian, cam în genul povestirilor stendhaliene (din *Chroniques italiennes*, pe care Filimon le-ar fi putu citi), dar fără desigur acuratețea și adâncimea acelora. Narațiunea fusese inspirată de o vizită la o mănăstire dominicană. În afară de ardența romantică pentru cauza libertății, se poate observa la scriitorul călător un deosebit de ascuțit simț în notarea detaliilor privind viața monahală, totul plutind în o detașată, uneori, ușoară ironie. Iubitorul de petreceri bucureștean, cum ni-l va prezenta Ion Ghica (în *Școala acum 50 de ani*), notează cu o peniță fină întreg ritualul de la masa comună a cuvioșilor, de pildă băutul vinului, ca pe o împărtășanie:

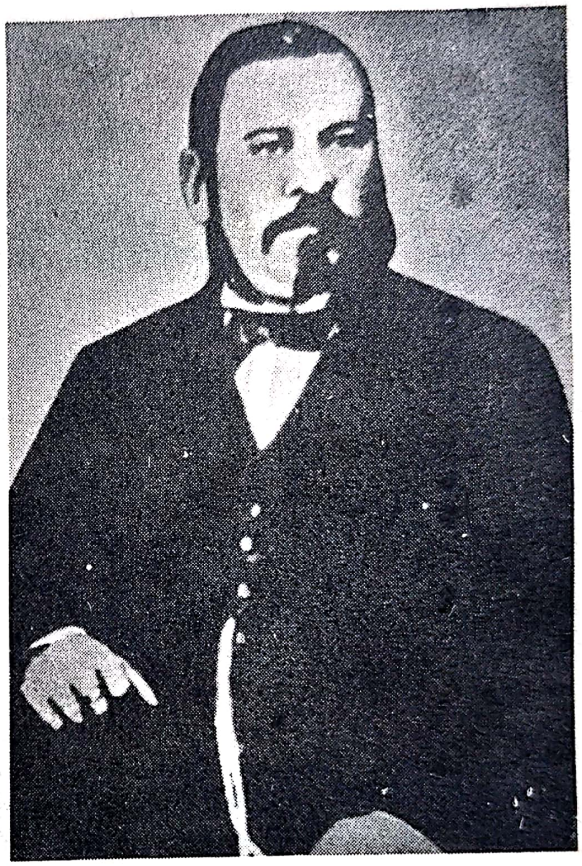

Nicolae Filimon

„Ceea ce mi se păru foarte bizar era disciplina cu care cuvioșii părinți sugeau sângele Domnului. Deodată vedeai o sută de drepte puind mâna pe ulcioare și turnând vin în pahare; apoi iar o sută de stânge ridicând o sută de pahare pline cu vin la o sută de guri uscate de sete, iar după aceea, ca printr-un semn de înțelegere, vedeai o sută de capete plecându-se îndărăt ca să poată suge mai cu comoditate acel nectar ce se scoate din viile sădite pe colinele Apeninilor".

Scanned with OKEN Scanner

Nuvela *Nenorocirile unui slujnicar sau Gentilomii de mahala* pune în centrul atenției pe Mitică Râmătorian (laș, poltron, demagog politic, urmărind căpătuiala, ca orice ciocoi în ascensiune) este un exercițiu pentru romanul de ceva mai târziu, mai mult un fel de „fiziologie", din nefericire stricată de prea multe considerații ideologice pe tema ciocoismului și a „slujnicarilor". Procedeul va fi reluat în romanul *Ciocoii vechi și noi*. Însă aici, după expoziția de rigoare din *Prolog*, scriitorul manifestă tendința balzaciană, cu totul oportună, de a prezenta portrete amănunțite și scene de epocă. Precizia maximă a amănuntelor, dar numai a celor strict semnificative, de timp și de loc, portretul construit din notații privitoare la aspectul exterior al personajului, vestimentația, fiziognomia, gestul etc. dau seamă în chipul cel mai direct de caracterul și extracția socială a protagonistului. Impresia de lucru *văzut* și transmis ca atare cititorului se realizează prin căderea sub condei a cuvântului celui mai potrivit. Frazarea cadențată cu grijă, din chiar prima pagină a romanului, sugerează amploarea epică și angajarea personajului (a scriitorului și totodată a cititorului) la drumul lung, deosebit de acela al nuvelei sau al schiței „fiziologice". Iată-l pe Dinu Păturică (numele este mai bine, mai subtil ales, prin comparație cu acela al lui Mitică Râmătorian din nuvela preparatoare amintită mai sus) la început de carieră:

„Intr-o dimineață din luna octombrie, anul 1814, un june de 22 de ani, scurt de statură, cu fața oacheșă, ochi negri plini de viclenie, un nas drept și cu vârful cam ridicat în sus, ce indică ambițiunea și mândria grosolană, îmbrăcat cu un anteriu de șamalagea rupt în spate, cu caravani de pânză de casă văpsiți cafeniu, încins cu o bucată de pânză cu marginile cusute în gherghef, cu picioarele goale băgate în niște iminei de saftian ce fuseseră odată roșii dar își pierduseră culoarea din cauza vechimii; la cingătoare cu niște călămări colosale de alamă; în cap cu cauc de șal, a cărui coloare nu se putea distinge din cauza peticelor de diferite materii cu care era cârpit, și purtând ca veșmânt de căpetenie o fermenă de pambriu ca paiul grâului, căptușită cu bogasiu roșu, un astfel de june sta în scara caselor marelui postelnic Andronache Tuzluc, rezimat de stâlpii intrării și absorbit în niște meditații care, reflectându-se în trăsăturile feței sale, lăsau să se vază până la evidență că gândirea ce-l preocupa nu era decât planuri ambițioase ce închipuirea lui cea vie îi punea înainte și obstacolile ce întâmpina în realizarea lor".

Acesta este chipul unui Julien Sorel sau, dacă se vrea, al unui Rastignac, al primei jumătăți de veac al XIX-lea în societatea românească, magistral realizat. Traiectoria personajului în roman este dintre cele mai tipice pentru tagma ciocoiască a vremii, dar și pentru parvenitul în devenire de oricând și de oriunde, nu numai din sânul balcanismului nostru, de atunci și până astăzi. În acest sens, dedicația cumva sarcastică a autorului cărții este semnificativă. Lăcomia de avere, răutatea și corupția puteau fi văzute în mai toate clasele sociale, în rândurile boierilor, ale negustorilor, firește, în rândul slujitorilor bisericii și uneori chiar ale țăranilor. Niciunde însă ele nu i se par lui N. Filimon a se fi aflat într-o stare mai pură și mai intensă ca în rândurile ciocoimii:

„Vouă, dar, strălucițiluceferi ai vicielor, care ați mâncat starea stăpânilor voștri și v-ați rădicat pe ruinele acelora ce nu v-au lăsat să muriți în mizerie; vouă care sunteți putrejunea și mucegaiul ce sapă din temelii și răstoarnă împărățiile și domniile; vouă cari ați furat cu zvanțul din funcțiunile cele mici și cu miile de galbeni din cele mari, iar acum, când v-ați cumpărat moșii și palate, stropiți cu noroi pe făcătorii voștri de bine; vouă și numai vouă dedic această slabă și neînsemnată scriere. Citiți-o cu băgare de seamă, domnii mei, și orice hoții îmi vor fi scăpat din vedere, însemnați-le pe un catastih și mi le trămiteți ca să le adaog la a doua ediție".

Scanned with OKEN Scanner

Se înțelege, rândurile de mai sus, chiar dacă *exterioare* operei propriu-zise – gândim noi astăzi – puteau lipsi, pentru ca „tezismul" romanului să nu iasă deloc în evidență. Suntem însă în plină gândire patruzecioptistă, la început de drum, încă!, în materie de roman și, mai în genere, de proză obiectivă. *Romantismul* lui Filimon își face de îndată loc în carte, nu numai în „Dedicație", cum vom vedea. Realismul însă, în sensul balzacian bine cunoscut, prevalează cât privește realizarea personajelor negative. (La mijloc intră și o lege mai generală a creației literare: Orice „Nu" este întotdeauna mai pregnant decât un „Da"; și cutare înjurătură pitorească este mult mai expresivă dect o urare de tipul: „Omagiile mele etc.". Unul din caii de bătaie ai esteticii realismului socialist din epoca totalitarismului comunist era îndemnul ca scriitorii, „inginerii de suflete", după o definiție stalinistă, să creeze „personaje pozitive", demne a fi luate ca exemplu de generațiile din care avea să se ivească „tipul omului nou" etc. Ei bine, nici unul dintre marii scriitori de la noi ca și din alte părți, un G. Călinescu, un Marin Preda, Eugen Barbu – e vorba întâi și întâi de prozatori – mai înainte de ei, la ruși, un Șolohov sau Alexei Tolstoi și mulți alții n-au izbutit să creeze tocmai „personajul pozitiv". Cele negative însă le-au reușit din plin).

Mai ales în prima parte a carierei lui, Dinu Păturică ne apare ca un personaj realizat perfect. Lucid și bun psiholog, răbduliv și umil cu șiretenie, el ține ochii în pământ, cade în genunchi și se repede să sărute pulpana anteriului viitorului stăpân: „Să trăiți întru mulți ani și fericiți ani! Sunt Dinu Păturică, nemernicul fiu al preumilitei voastre slugi, tretilogofătul Ghinea Păturică, fostul odinioară vătaf de curte al înălțimii voastre". Caracterul, sugerat în câteva linii repezi, prin comportament, prin chipul cum vorbește și gesticulează, este verificat și în hereditate, când, din scrisoarea lui Ghinea către Tuzluc, aflăm și câte ceva din umilirile și „ișchiuzlâcurile" tatălui. Ager la minte, îndemânatic în toate, deplin stăpân pe voința sa, plăcut la chip, odată ajuns cu mâna pe pâine și cuțit, ciocoiul știe să-i intre patronului în grații până într-atât, încât acesta îi încredințează totul, chiar și paza ibovnicei, a Cherei Duduca, o grecoaică frumoasă și ușuratecă, iubitoare de lux vestimentar, de bijuterii și alte bilacoase scumpe. Jucând cu desăvârșită măiestrie câteva scene de „tartufism", cum ne încredințează romancierul – atât în fața lui Andronache, cât și în fața amantei lui – știind să închidă ochii când este cazul ori, din contră, să șantajeze tranșant, ascuțimea de minte a lui Dinu (nativă dar și formată, din experiență ca și din cărți: citea, exclusiv în acest scop, *Floarea darurilor*, pe Plutarh, pe Cezar și Machiavelli) profită din plin de nerozia stăpânului. Ca în atâtea din cazurile reale povestite de paharnicul Sion în a sa *Arhondologie*, ciocoiul „se îngurluiește" cu țiitoarea boierului (după ce o prinsese cu un alt amant și o amenințase cu darea în vileag) și-i mănâncă averea până la ultimul sfanț. Expert cum era în teatrologie, Filimon îi pune pe cei doi „actori" și „ipocriți" să joace această scenă memorabilă:

– Eu, ca țiitoare, și tu, ca vătaf de curte, putem în scurt timp să-l scoatem la silimet. Ai, ce zici?

– Ce să zic, dragă Duduco? Zic că Dumnezeu sau dracul ne-a făcut unul pentru altul. Apoi strângând-o în brațe și sărutând-o, zise: De mâine, iubita mea, să ne punem la lucru.

– Tu-l vei încărca la socoteli.

– Tu-i vei cere șaluri și mătăsării.

– Tu-i vei specula moșiile.

– Tu-i vei cere diamanticale.

– Și unind jafurile la un loc, ne vom cumpăra moșii și țigani.

Scanned with OKEN Scanner

Cei doi își asociază la abominabila lor întreprindere pe Chir Costea Chiorul bogasierul, un ovrei grec, specie de Gobseck local, negustor cu specializări dubioase, traficant și cămătar, bancherul care dispune de numerar în orice moment. El onorează toate polițele lui Andronache Tuzluc, ticluite la propunerile celorlalți doi, cumpără la Cochii Vechi moșiile scoase la mezat ale fanariotului și le revinde ciocoiului, pică la momentul oportun cu diamanticalele pentru Duduca, în casa lui Andronache, i le vinde la prețuri exorbitante și le reprimește apoi, împărțind banii pe din două sau pe din trei, de la caz la caz, după tocmeală.

O caracteristică cu totul locală a arivismului social, excepțional de bine reliefată prin romanul *Ciocoii vechi și noi* (verificabilă prin aceeași *Arhondologie* sionescă), este că rangurile și funcțiile se cumpără cu bani, efect nefast al inexistenței nobleței de naștere, cum nu ar fi fost de așteptat în plin secol al luminilor. (Mai târziu însă, în secolul al XIX-lea, către sfârșit, și în cel de al XX-lea va apărea și printre ai noștri „moda" arătării unor, mai mult sau mai puțin, nobleți prin invocarea de strămoși fanarioți ori nu). Ascensiunea lui Păturică până la rangul de postelnic, cum fusese și stăpânul său, este asigurată (eroul o știe prea bine) de avere, de bani și de mulțimea moșiilor. La rându-i, ajuns în situația de a acorda însuși ranguri și funcții, nu cere altceva decât bani și alte peșcheșuri. De neuitat este scena tocmirii postulantului la mansupul (dregătorie) isprăvniciei de Teleorman:

– Să tăiem prețul.
– Bine! Să-mi dai 2.500 de rubiele.
– Nu e prea mult?
– Nicidecum, *bei-mu*, județul Teleorman este unul dintre cele mai bogate: are zece plăși, peste cincisprezece mii de locuitori, tot unul și unul, și schelă la Dunăre. Domnia ta poți să scoți acești bani in două săptămâni numai din plocoane. Acest județ este un capan (= magazie) împărătesc nesecat.
– Așa este, dar, uite, nu sunt învățat să fur, îmi e milă să despoi pe săraci!
– Astea sunt slăbiciuni care pier ca visele îndată ce te sui pe scaunul isprăvniciei.
– Așadar, nu se poate mai jos?
– Nici o para, *bei-mu*. Vremurile sunt grele, s-aude de domnie nouă și noi trebuie să ne folosim acum, când ne îmblă moara.

(Apropo de bogăția județelor Vlașca și Teleormanul, pomenită și în cronica anonimă despre Brâncoveanu, ca fiind date spre administrare unui clucer Constandin Știrbei, care le-a... „mâncat", se poate ca de atunci – și în orice caz din vremea lui N. Filimon – să fi rămas zicala „Vlașca și Teleormanul", cu sensul de venituri ce pică pe deasupra salariului).

Fanarioții sunt aceia care au echivalat titlurile nobiliare sau așa zise cu funcțiile administrative în stat, considerate ca un bun absolut personal și exploatat ca atare. Exploatat cu atât mai feroce, cu cât vremurile nu erau deloc sigure. Însuși vodă Caragea jefuiește ca în codru (cum, pe vremuri, aflăm din cronica lui Neculce, făcea și Gheorghe Duca în Moldova), cu toate cele câteva mici tresăriri de umanitate pe care povestitorul i le acorda la început, chip de a-și confecționa, la fanariot, un minimum de demnitate și popularitate. (Și Duca Vodă, la timpul său, zidise o mănăstire în Iași, pe dealul Cetățuia). Era doar tatăl lui beizadea Costache, „craiul" de pomină al Bucureștilor de la începutul secolului trecut, și al domniței Ralu, întemeietoarea teatrului, vestită prin frumusețea chipului și luxul vestimentar ce purta cu mare distincție. Îngrămădind averi peste averi, într-o bună zi când, după

Scanned with OKEN Scanner

informațiile primite de la agenți bine plătiți, nu mai putea sta pe tronul Țării Românești fără a-și primejdui capul, vodă își ia tălpășita, în ziua de 11 octombrie 1818, spre apusul Europei, precedat de mai multe care cu aur. Strânsese îndeajuns în cei șase ani de domnie (avusese mandat numai pe trei ani, ceilalți trei domnise „clandestin", se pare, fără știrea mărimilor de la Poartă, servindu-se de aceiași agenți de informare-dezinformare pe care-i avea) și acum se punea la adăpost spre a-și mânca în tihnă avutul până la sfârșitul vieții. Cazul e tipic, pentru mai toți fanarioții – cu toate că mulți dintre ei, prinși la vreme, sfârșiră sub securea călăului – dar și pentru burghezo-moșierii de mai încoace, până în zilele noastre, marii dregători români având tendința de a căra bani în occidentul mai sigur din toate punctele de vedere.

Eroii negativi ai lui Filimon, „romanticul", sunt făcuți să sfârșească cum nu se poate mai rău. Desfrânarea, luxul, lenea, răutatea și un soi de senilitate precoce îl aduc pe Andronache Tuzluc în sapă de lemn, în stare de „mofluz" și la moarte de inimă rea. Desfrânarea o va pierde și pe Chera Duduca. Sceleratețea – „satanismul", cum spune G. Călinescu – lui Dinu Păturică întrece orice margini. Lăcomia de avere și de măriri îl fac vânzătorul și asasinul „celui mai mare bărbat al României", cum îl numește romancierul pe Tudor Vladimirescu. Precipitându-i destinul, Filimon îl face să sfârșească în chip îngrozitor, torturat de călăi după ce e scos din ocna părăsită de la Telega. Țintuit de urechi la stâlpul faliților și escrocilor, își sfârșește cariera și Chir Costea Chiorul. Ca în „romanul popular", cu ecouri poate din Eugène Sue și din alții, ori, dacă vrem, ca în basmul autohton, binele este făcut să triumfe și răul este pedepsit. În acest scop, autorul „inventează", simetric, pentru fiecare personaj negativ în parte, câte unul pozitiv, bun cum nu se află decât în cărți: lui Dinu Păturică îi opune pe vătaful Gheorghe, lui Andronache Tuzluc pe Banul C., Cherei Duduca pe Maria, fiica angelică a Banului C., cu care până la urmă Gheorghe, ajuns (lucru cu totul incredibil) „din opincar mare spătar", se căsătorește, nunta fiind patronată de însuși Grigore Ghica, noul domn pământean, bun patriot și răsplătitor al celor drepți și cinstiți. Ceremonia nupțială din *Epilog* se petrece chiar ca în finalurile de basm, idilic la culme, după ce în capitolul anterior aflasem de întâlnirea (altă înscenare gen roman de senzație) celor două procesiuni mortuare sărace, făcute în pripă, ale lui Andronache Tuzluc și Dinu Păturică, dreaptă pedeapsă dumnezeiască.

Firește, personajele pozitive (prea pozitive!) ale lui Filimon sunt de tot palide, schematice, cum se mai spune. Nu atât „romantismului", cum s-a spus, plătește aici tribut prozatorul, ci epocii care se voia optimistă cât privește puterea de influențare directă a literaturii asupra moravurilor. În comediile sale, Alecsandri (pe care însă, cum spuneam, Filimon nu-l aprecia la justa lui valoare) proceda la fel, aducând de fiecare dată personaje pozitive care să înlăture de la pâine și cuțit pe cele negative, cum procedează Leonaș și serdarul Cuculeț, dând afară din isprăvnicie pe coruptul Bârzoi și, respectiv, arestând pe „coțcarii" Bondici și Pungescu. „Stridența" trece însă aproape neobservată în comedii, unde ficțiunea în direcția exagerării caricaturale e de rigoare. În bună măsură, lipsa de „complexitate" a lui Păturică, îngroșarea „satanismului" personajului, se explică și prin realități locale. Transformările sociale se petreceau repede, ascensiunile (ori căderile, de la caz la caz) urmau același ritm și speciile de Dinu Păturică, Boul din *Boul și vițelul* (fabula lui Gr. Alexandrescu), mai târziu Cațavencu și Tănase Scatiu, Gorică Pirgu, Lică

Scanned with OKEN Scanner

Trubadurul ori Stănică Rațiu (abia aceștia din urmă prezentând urme de complexitate) nu aveau de ales prea mult. Lipsa de scrupule în punerea în lucru a mijloacelor trece tot timpul înaintea complicațiilor pe care le încerca, în alt mediu, Julien Sorel. Și în spațiul românesc, mai ales în Transilvania, unde întemeierile sociale au fost mai stabile, Ghiță din *Moara cu noroc* a lui Slavici și Ion din romanul lui Rebreanu prezintă cazuri de arivism mai complicate, mai dramatice. Oricum ar fi, E. Lovinescu avea perfectă dreptate, observând generozitatea temei abordate de Filimon, când făcea afirmația cum că romanul românesc interbelic trebuia să răsară cu necesitate „din brazda *Ciocoilor vechi și noi*".

Același E. Lovinescu (în *Istoria civilizației române moderne*, la începutul capitolului al XIX-lea) arăta că sfârșitul romanului lui Filimon este la urma urmei „indiferent". Într-adevăr, într-o măsură apreciabilă, ideea *subiectivă* a autorului (mai ales cât privește satira anticiocoiască) se suprapune ideii *obiective* a operei, idealizarea boierilor buni și a vătafilor buni, reprezentați prin Banul C. și respectiv prin Gheorghe, trecând cu totul în umbră. Autorul, ca „băiat de procopseală" ce se aflase prin mari case boierești, în anii lui cei mai tineri, era în măsură să cunoască bine psihologia ciocoiului. Nu alta fusese, dacă schimbăm ceea ce trebuie schimbat, poziția unor Cervantes ori Balzac, ale căror personaje, cele mai puternice, dau toate semnele a fi rodul unei experiențe de viață și observații personale adânci. Pe Banul C., pe vătaful Gheorghe și pe angelica Marie Filimon *nu i-a văzut*, cum *i-a văzut și i-a ascultat* vorbind pe Păturică sau pe Andronache Tuzluc, abstracție făcând, se înțelege, de documentarea în arhive a „ajutorului de șef de masă". Ca atare, chiar Tudor Vladimirescu și mișcarea sa, raporturile boierilor și ciocoilor cu această mișcare apar destul de palid, schematic, necunoscute fiind ele de către romancier printr-o experiență de viață personală, directă.

Cu toate acestea, documentația are în romanul lui Filimon un rol de căpetenie, prin gustul și plăcerea vădite cu care scriitorul ridică decorurile de epocă. Nici chiar capitolul al XX-lea, intitulat *Teatrul în Țara Românească*, un fel de primă micromonografie asupra înființării artei scenice la noi, nu ne apare prea rupt de context. Tot așa capitolul imediat următor, al XXI-lea, intitulat *Femeia a scos pe om din rai*, insistă mult asupra acestui „cel mai teribil agent al coruptiunii", luxul, „flagel inventat de Satan", adaugă moralistul pe urmele lui Barbu Paris Mumuleanu cel din *Procuvântarea* la *Caracteruri*. Pe lângă rolul cultural indiscutabil, transformarea clubului de la Cișmeaua Roșie în sală de teatru avu și un efect nociv: „dede o întindere și mai mare luxului". Cu patruzeci și cinci de ani mai târziu, Zițele micii burghezii prospere vor pretinde zor nevoie ieșirile la „Inion". De pe acum, ne încredințează autorul *Ciocoilor*, „femeile își martirizau bărbații", pe calemgiii vremii, să fie duse la teatru, cu luxul de rigoare: „Calicule! – zicea una dintre ele – dacă n-ai stare, de ce te-ai însurat? Să-mi faci rochie de maltef și să-mi cumperi șal și cercei de Lipsca, auzi tu? C-apoi îmi fac eu... Înțelesu-m-ai?". Tot așa, Chera Duduca se adresează lui Andronache, numai cu puțin timp înainte de vizita programată a lui Chir Costea care venise cu diamanticalele: „Dacă m-ai iubi, m-ai lăsa și pe mine să mă duc la plimbare, la teatrul nemțesc și la comèdie; nu m-ai ține în casă închisă ca un papagal și îmbrăcată cu trențele astea ca o preoteasă de mahala". Ca la scriitorii moderni, scenele de ficțiune alternează cu false colaje intertextuale, de exemplu extrasul din „Catastihul de doslipsie al casei dumnealui marelui

Scanned with OKEN Scanner

postelnic Andronache Tuzluc. Leatul 1818, septembrie 1" (balanța contabilă adică), luat din arhive. De interes arheologic pitoresc sunt mai ales notele de la subsolul paginilor, informând cititorii de la 1863, cu atât mai mult pe cei de azi, în legătură cu fel de fel de lucruri, din domeniul economiei, al rangurilor și funcțiilor, al aparatului domestic, alimentației, băuturilor, muzicii etc. Așa, într-un loc, denumirile monedelor care circulau pe vremea lui Caragea (Dionisie Eclesiarhul dădea și el o listă în *Hronograf*): mahmudeaua, dodecarul, funducul, nesifaua, cercliul, galbenul, zgriptorul, sfanțul, spețul, lețcaia, ortul, krontalerul, barbuta etc.

Intențiile artistului în a realiza culoarea de epocă, din primele două decenii ale secolului al XIX-lea, sunt prea vizibile. Vizitatorul pinacotecilor din Europa centrală, cum reiese din memorialul *Escursiunilor*, era atras în mod deosebit – lasă să se înțeleagă și G. Călinescu în monografia pe care i-o consacră – de tablourile de gen ale flamanzilor, micii mari maeștri. Camera de locuit a lui Dinu Păturică, ciubucciul, este pitoresc-balcanică, prin dispunerea obiectelor după o plastică rafinată:

„Camera despre care vorbim era în periferie de un stânjen pătrat. Într-unul din cele patru unghiuri era o vatră întocmai ca cele obicinuite la cafenelile turcești, pe care sta un ibric colosal, încongiurat de toate părțile cu cărbuni stinși pe jumătate. În celălalt unghi era așezat un dulap prin ale cărei sticle se vedeau o mulțime de ciubuce cu antep și de iasomie, cu imamele de chihlimbar limoniu, iar mai sus, pe o despărțire făcută în adins, se vedeau o mulțime de filigene pentru cafea, cu zarfurile lor de argint, și câteva chisele cu dulceață. La extremitatea de jos a acestui dulap se zărea un lighean de argint, pe al cărui acoperământ era pusă o bucată de săpun de mosc în formă sferică" etc.

Că această deosebit de sugestivă decriere de interior este făcută de un cunoscător, fie și amator, al picturii europene, se poate dovedi și printr-o altă pagină din roman, unde cu aceleași mijloace, Filimon produce un peisaj lucrat cu mare atenție la efectele de culoare și lumină:

„Era pe la opt ore ale dimineții; soarele sta înfipt cu mândrie pe bolta cea albastră a cerului și arunca de acolo dulcea sa lumină asupra munților plini de zăpadă și a câmpielor înverzite, iar razele lui, străbătând norii, formau o mulțime de curcubee tricolore ce încântau privirea".

Tabloul de natură, cumva apropiat de meșteșugul lui Odobescu, prevestindu-l în orice caz, era făcut să preludeze în chip cât se poate de nimerit descrierea, prin contrast, a „ocnei părăsite" de la Telega, unde zăcea ca într-o bolgie a pedepsei infernale sceleratul Păturică.

Cu un ochi de cunoscător desăvârșit al finețurilor orientale, deloc străin de efectele pictorice, este descris costumul cafegiului lui Andronache Tuzluc. În casele mari, se vede, eleganța și chiar frumusețea fizică, luată în sine, a slugilor, era un semn de distincție; e vorba, în fine, și de un portret foarte detașat al personajului principal:

„Îndată apoi intră cafegiul boierului, îmbrăcat cu un mintean de postav negru, cusut cu fir, dar fără mâneci, spre a lăsa să se vază brațele sale albe prin cămașa de borangic subțire și refecată cu bibiluri; mijlocul lui zvelt și mlădios, era încins cu un șal de mătase vărgată, ale cărei extremități atârnau cu grație pe șoldul stâng al piciorului; poturii săi de postav vișiniu cu turiecii de fir; imineii cei stacojii și fesul cel roșu cu fundă de ibrișin negru, așezat pe cap cu cochetăria cea minunată a fanarioților, făcea din acel june servitor un Ganimed care ar fi putut atâța gelozia vechilor zei din Olimpul lui Omer".

Scanned with OKEN Scanner

Pictorii care au lăsat câteva documente de epocă, mai mult portrete ale unor persoane decât tipuri, erau de obicei formați în apus (sau erau chiar ei înșiși occidentali, cum este cazul lui Chaldek de la care ne-a rămas excepționalul portret al lui Ienăchiță Văcărescu) și-i bănuim de stilizare în sensul lor, făcând desigur și unele concesii clienților, fără prea mare grijă pentru surprinderea specificului. Filimon este abundent în detalii privind îmbrăcămintea și gestul, cu comentariul strecurat foarte discret, cum se vede din citatul de mai sus. Exotică, atracțioasă prin același inedit vestimentar, cumva imposibil de imaginat astăzi, este apariția la petrecerea ciocoilor din apartamentul lui Păturică a Arghirei, o frumusețe a Bucureștilor din deceniul al doilea a secolului trecut:

„Arghira, cea mai frumoasă din toate, purta o rochie de mătăsărie ca arderea Moschii, cu trei rânduri de mangeturi pe poale, cu mânicile strâmte și cu pieptul închis. Era încinsă cu un colan de canavăț roșu, cu patfale mici de aur; la gât avea un șirag cusut cu ciur; capul îl avea acoperit cu un fes alb cu fundă de mătasă neagră și legat cu o sangulie albă cusută cu un fir, ale cărei căpătâie, înnodate în partea stângă a capului, formau o floare de formă originală; picioarele îi erau încălțate cu ciorapi de Lipsca, foarte albi, și pantofi de săftian negru cu funde roșii de mătase; la gât avea trei șiruri de mărgean ales, iar la urechi atârnau o pereche de cercei lucrați în aur cu diamante".

Un romancier din categoria lui Balzac, cum este, primul la noi, N. Filimon (și nu este deloc întâmplător că G. Călinescu, cel mai balzacian dintre toți scriitorii români, i-a consacrat un studiu monografic de excepție) se cere a fi un enciclopedic, un... pluridisciplinar și un frecventator al caselor din protipendadă (era un cunoscut apropiat al lui Ion Ghica), dar și al celor mijlocii (era tovarăș de petreceri al lui Anton Pann). Ciocoii, jucând cu ifose cotilionul franțuzesc, valțul nemțesc și ecosezul englezesc, la urmă însă și pristoleanca, chindia ori ca la ușa cortului, prilej pentru o altă pagină de neuitat în roman. Intelectualului fin nu-i scapă împestrițarea, contrastul ciudat, grotesc în parte, dintre costumele orientale și dansurile străine aduse de modă înaintea vestimentelor:

„Era foarte curios lucru a vedea pe ciocoii noștri cu pulpanele anterielor ridicate în brâu, ca să lase picioarelor libertatea de a lucra după cerințele jocului; cu ceacșirii roșii, cu meși și papuci galbeni; încinși cu taclite așezate astfel încât le acoperea pântecele și o parte din piept; cu fermenele de postav de diferite fețe, lăsate pe spate; rași la cap și cu fesurile puse pe ceafă..."

Ciocoiul ajuns vrea să fie respectat, admirat, invidiat și cel mai indicat mijloc de a se impune celor din jur este să dea mese scumpe, cu mâncăruri cât mai exotice, întrecând în lux chiar mesele stăpânilor dacă se poate. (În zilele noastre, Dumitru Popescu-Dumnezeu, un fel de ciocoi ajuns și el la pâine și cuțit în timpul domniei lui Ceaușescu, a descris excelent, în romanul *Pumnul și palma*, o petrecere de secretari de partid de înalt nivel, cu nevestele și rudele lor apropiate, bând whisky, șampanie franțuzească, consumând caviar și fel de fel de mâncăruri sofisticate, fructe exotice, tot ce era interzis inșilor de rând, dansând rock-and-roll, dar sfârșind cu sârbe și bătute strămoșești, cu pauze agrementate de bancuri la ordinea zilei, pornografice la culme etc.). Cum știm de la Ion Ghica, Nicolae Filimon, poreclit în cercurile de prieteni „Mălai mare", era un mâncăcios, un „gourmand" și un „gourmet" local. Ca atare, prozatorul este un iscusit meșter în descrierea festinurilor ciocoiești, compuse, cum singur spune, „din plăceri de contrabandă", obicei curent și azi în lumea parveniților. Iată un alt specimen:

Scanned with OKEN Scanner

„Pe masă erau rânduite o mulțime de farfurii cu mezelicuri de tot felul: marinată de stacoji, farfurioare cu mici icre proaspete de morun, lincurini jupuiți, sardele muiate în untdelemn de Mitilene amestecat cu piper și zeamă de lămâi de Messina, măsline dulci de Tessalia, grămădite în formă piramidală, icre tari de chefal, smochine de Santorini, halva de Adrianopole; nimic din delicateturile gastronomice ale Orientului nu lipsea de pe masa ciocoiului, mai împodobită chiar decât a stăpânului său".

Nu lipsesc, se înțelege, băuturile cele mai alese: „galben de Drăgășani", „pelin roșu din viile mănăstirii Bistrița", „papornițele" (butelii învelite în împletituri de papură, cum se obișnuiește în bazinul mediteranian) cu „anason de Chio" și „mastică de Corint". După acestea toate, asupra cărora, sorbind mai întâi rachiurile scumpe, ciocoii „cad ca lăcustele peste holdele plugarilor", pe masă își face apariția un castron enorm cu ciorbă de știucă fiartă în zeamă de varză cu hrean, specialitatea casei, urmată de „mihalți și păstrăvi rasol, muiați în oțet și untdelemn", mai multe vase cu iahnie, plachii, cu morun gătit în măsline și foi de dafin, crapi umpluți „cu stafide și cucoare", o întreagă orgie culinară, deci, cum nu întâlnim în niciuna din paginile marilor noștri gastronomi scriitori, de care nu ducem lipsă, de la M. Kogălniceanu și C. Negruzzi, Odobescu, Hogaș, până la Sadoveanu și Al. I. Teodoreanu-Păstorel.

Atent la fiziognomii și „fiziologii", semne acestea ale apartenenței scriitorului la stirpea latină (însuși spusese într-un loc, cum că românul e „copilul dracului! E de-ajuns pentru dânsul să te observe puțin, ca după aceea să-ți spuie curat și fără multă ceremonie unde te strânge încălțămintea sau cât iți poate pielea"), exersându-se mai întâi în caricarea lui Mitică Râmătorian, din nuvela *Nenorocirile unui slujnicar*, un eșec – cum anume pagini din chiar *Ciocoii* eșuează, de este să judecăm cu dreptate – Filimon pare vădit interesat să picteze pe îndelete și *exterioarele*, cadrul în care se mișcă eroii, Bucureștii de acum mai bine de un veac și jumătate. El este primul nostru prozator citadin, cu totul notabil, într-o literatură încă tânără, neinvadată de promoțiile ulterioare ale ruralilor care au dus, în certe cazuri, la un soi de saturație. Cititorul sensibil artisticește la nomenclatura străzilor și cartierelor (mahalalelor) capitalei noastre – câtă s-a mai păstrat până astăzi, pentru că avem prostul obicei de a o schimba necontenit în funcție de... regimuri (*Podul Calității* sau *Podul Calicilor* a fost numit, rând pe rând, când Bd. Elisabeta, când Broz Tito, când Rahova, când George Coșbuc, de unde tot felul de încurcături ș.a.m.d. Acum s-a dus și „Gheorghiu-Dej", și „Lenin", și „Stalin" etc., dar ce vom pune în loc?) – poate completa cu imaginația peisajul arhitecturii bucureștene de la începutul secolului trecut când își plimbă ochii pe un pasaj ca acesta:

„Mergând drept pe ulița Colții, spre Sf. Gheorghe cel Nou, era pe timpii aceia o piață triunghiulară din care își luau începutul trei ulițe: una ducea spre Bărăție, alta către hanul lui Filaret și cea din urmă se îndrepta către pescăria veche din mahalaua Scaunelor. Cea dintâi era locuită de bogasieri, a doua de cojocari subțiri și groși (adică dintre acei ce confecționează haine din piele subțire sau groasă, n.n.), iar a treia, acoperită cu scânduri ca bazarele din Stanbul, era locuită numai de abagii și găitănari. Pe la 1814 aceste ulițe, ca mai toate celelalte, erau așternute cu scânduri de stejar și aveau dedesubt canaluri de lemn pentru scurgerea apelor. A umbla însă pe asemenea poduri era o adevărată tortură, căci uneori, ele erau pline de noroi infectat din cauza necurățeniei canalelor, alteori se rupea câte o scândură tocmai când nenorocitul pedestru punea piciorul pe dânsa și, fără veste, el se simțea cufundat în noroi până la mijloc sau chiar se pomenea cu o mână scrântită sau cu un picior frânt. Să mai adăogim pe lângă acestea și lipsa de felinare..." etc.

Scanned with OKEN Scanner

Lăsând la o parte priceperea găsirii numelor personajelor, pe care o punem și în seama pitorescului limbii române, cât privește *poreclele* (vizibile în tot ce s-a scris de la Neculce până la Eugen Barbu, Marin Preda, Fănuș Neagu și Nicolae Velea): Dinu Păturică, *Andronache Tuzluc, Chir Costea Chiorul, Chera Duduca, Dimache Pungelescu, Costache Cărăbuș, Stamate Birlic, Ioniță Măturică, Dimitrache Mână-Lungă, Nichita Calicevshi* (un baron ruso-polonez, specializat în jocul de cărți), *Iordache Zlatonit* (dedus din realul *Iordache Slătineanu*), *Tudor Ciolănescu, Neagul Chioftea, Vlad Boroboață, Neagu Rupe Piele, Zamfir Ploscă* etc. În *Ciocoii vechi și noi*, Nicolae Filimon se dovedește unul dintre cei mai abili mânuitori ai limbii literar-beletristice, cu atât mai demn de atenție, cu cât el aborda frontal una dintre speciile în proză încă prea puțin experimentate la noi. Îi izbutesc din plin caracterizările personajelor realizate prin transcrierea chipului lor de a vorbi. Tuzluc se adresează iubitei sale cu *chera mu, psihi mu* și *fos mu* (doamna, stăpâna mea, sufletul meu, lumina mea). El este un *arhon*, un *panevghenit* și trebuie să i te adresezi, în consecință, cu „preamilostive", „blagorodnice", „prealuminate" etc. Păturică se adresează partenerilor lui de afaceri cu *bei-mu* (= domnul meu), afectând că apreciază ținuta plină de *itichi* (= morală): „Bravo, *bei-mu;* mă bucur că ești plin de *itichi*" (când de fapt lucrurile stăteau exact pe dos). Dar ei înde ei, ciocoii, vorbesc pe șleau, foarte curat românește: „De ce stați ca niște curci plouate? Mai aduceți, bre, marinată de barbuni și vin de Tenedos, să ne veselim cât ne umblă moara, că destul ne vom pocăi la bătrânețe".

Cât privește morfologia și sintaxa limbii lui Filimon, sunt puține lucruri de spus, cel puțin în contextul de față. Abia dacă un prea mic număr de abateri în direcția graiului muntean (*dede, dupe, pân* etc.) și câteva decalcuri franco-italiene („unii susțin că chiar domnitorul Caragea *îi da vizite* secrete" Arghirei celei frumoase; „fiecare artist în parte era obligat *a suna câte un instrument de coardă*" etc.) – e vorba desigur de textul povestitorului – dau seamă de formația intelectuală a autorului, o dată cu stadiul la care ajunsese în vremea lui gradul de normalizare a limbii române literare. Incomparabil mai interesant este să-i observăm lexicul. Multe cuvinte, cele mai multe și mai neînțelese astăzi (neînțelese, presupunem, unele, chiar în epoca lui Filimon, de vreme ce autorul le explică în notele de la subsolul paginilor), privesc vestimentația și aparatul. Dornici de îmbogățire rapidă, prin nu importă ce mijloace, lacomi și corupți până în măduva oaselor, fanarioții țarigrădeni, sau formați aici pe loc, cultivau luxul, cheltuiau enorm pe găteală și mobilier, pe covoare și echipaje scumpe (mai puțin pe construcții imobiliare, instabilitatea fiind presimțită la tot pasul), ceea ce explică înverșunarea moraliștilor de la începutul secolului (și chiar a celor din secolul anterior, un Neculce de exemplu), de obicei oameni ridicați din păturile mijlocii, un Mumuleanu, un Gr. Alexandrescu, Vasile Pogor, comisul, Costache Stamati, N. Filimon în cele din urmă. Îmbrăcămintea unui boier sau ciocoi ajuns, pe vremea lui Caragea, era infinit mai complicată decât după 1848, în epoca fracului și a crinolinei. Evghenia putea fi pusă la vedere numai prin o groază de efecte, care de care mai chisnovate, impresia fiind, pentru noi, cei de azi, de împopoțonare: *ceacșiri* sau *poturi* de *alageà* ori de *cutnie*, în loc de ceea ce azi numim pantaloni; *iminei* și *meși* de *săftian*, în picioare; pe corp o *fermenă* de *chembrică* înflorată, *ciceaclie*, o *libadea* de *cumaș*, ori *giubea*, ori *conteș* de *croazeà*; *feregeà* de *gear* sau, după sezon, o *maloteà* căptușită cu *nafé;* pe cap *cauc, cealma* de *taclit, gugiuman* ori *işlic*, după rang și vârstă; peste mijloc

se încingea un *șal de Iran pembè*, de care atârna, cu mult dichis, o *sangulie* neagră cu fundă și o *gevreà* de mare preț. Dacă erai miluit cu *huzmet* de mare boierie, posesor deci al unui *mansup* important, făceai parte din *protipendà* și trebuia să ții casă cu *ephaià*, să posezi mult *calabalâc* (cuvântul acesta stârnește impresia de fugă iminentă peste hotare!), să te înconjuri de *ciohodari, idiclii* și fel de fel de *icioglani*, între care mai de seamă era *ciubucciul* (grijind de *ciubuce* cu *imamele* de *antep*, sau de *chihlimbar*, sau de *gebel*, de *tiutiunul* stăpânului), *cafegiul* (supraveghind *ibricele* și *felegenele*) și *pazarghidanul* (responsabilul *capanului* cu provizii). Servitorii trebuiau să aibă mult *marafet* (îndemânare) și să știe să facă tot timpul *temenele* dintre cele mai iscusite în fața stăpânului și a invitaților lui, drept care își primea zilnic *iclicul* cuvenit. *Meterhaneaua* era ca și obligatorie (dacă formația era mai numeroasă i se spunea *tubulhanà*) și din ea nu putea lipsi *tumbelechiul*. Erau boieri *halè* și *mazâli*, adică în funcție și foști. Cine avea a se plânge făcea *mehtup* către vodă. Prea marea risipă, lipsa de vigilență, luxul și desfrâul, viclenia managerilor etc. duceau adesea la *silimet* și la situația de *zalisit* și *mofluz*, ceea ce, pe turcește, vrea să însemne faliment. Numai în cronica *Pseudo-Enaki Kogălniceanu* (1733 – 1774) mai găsim atâtea pagini încărcate de turcisme și grecisme, acolo apărute în chip cât se poate de natural, dincoace rostuite de Filimon pentru culoarea de epocă. Ulterior, Ion Ghica, I.L. Caragiale, Mateiu Caragiale, Ion Barbu, G. Călinescu, Ion Marin Sadoveanu, Eugen Barbu, Gh. Tomozei și toți cei care balcanizează au păsit pe urmele lui Filimon.

Mai mult de zece romane se scriseseră înainte de Nicolae Filimon, începând, probabil, cu Ion Ghica (dacă este să-i atribuim *Istoria lui Alecu Șoricescu*, adaptare după *Jerôme Paturot à la recherche d'une position sociale*, de L. Reybaud), Kogălniceanu și Bolintineanu. Totuși autorul *Ciocoilor vechi și noi* (se presupune că voia să mai scrie o a doua parte, pe exact aceeași temă, cu intenția de a prezenta pe ciocoii vremii sale; nu știm dacă lucrul ar mai fi fost cu putință și dacă nu s-ar fi produs anume, fatale repetări) rămâne adevăratul ctitor al romanului românesc, în special al celui citadin, dus aproape la perfecțiune.

Alexandru Odobescu [1]

În a sa *Istorie a literaturii române de la origini până în prezent* (ediția a doua din 1982), G. Călinescu își oferă indicibila plăcere de a mări chiar excesiv capitolul consacrat lui Odobescu aducând în pagini absolut toate amănuntele biografiei scriitorului, descoperite între timp, dispuse ca într-un adevărat roman. Un roman-istorie literară, inventat de el, încă din *Viața lui Mihai Eminescu* și *Viața lui Ion Creangă*, cele două cărți extraordinare apărute cu 50 de ani mai înainte, imposibil de imitat de vreunul dintre urmași.

[1] ALEXANDRU ODOBESCU (23.VI.1834, București – 10.IX.1895, București) este fiul generalului Ion Odobescu, fost ofițer în armata rusă – cel care în calitate de comandant șef al oștirii, trădase și reprimase revoluția de la 1848, la București – și al Catincăi Caracaș. După studii începătoare în familie, apoi și la Colegiul Sf. Sava, în 1850 era trimis la Paris, unde își va lua bacalaureatul în 1853 și va aprofunda ulterior studiul clasicității antice, eline și latine, istoria, epigrafia, arheologia, istoria artelor etc., cum se poate deduce din bogata bibliotecă ce-și alcătuise încă de pe atunci. În capitala

C-da 40029 coala 20

Scanned with OKEN Scanner

Fecior de bani gata, cum se spune în termeni banali, descendent de boieri mari și foarte bogați, posesori de întinse moșii, atât în linie paternă, cât și în linie maternă, având a se căsători cu Sașa Prejbeanu, fiică naturală a generalului rus Pavel Kiseleff, scoborâtoare din faimoasa familie a prinților Bagration, în linie paternă, și din marii boieri Văcărești, în cea maternă, Al. I. Odobescu este scriitorul român cu cel mai

Ioan Odobescu

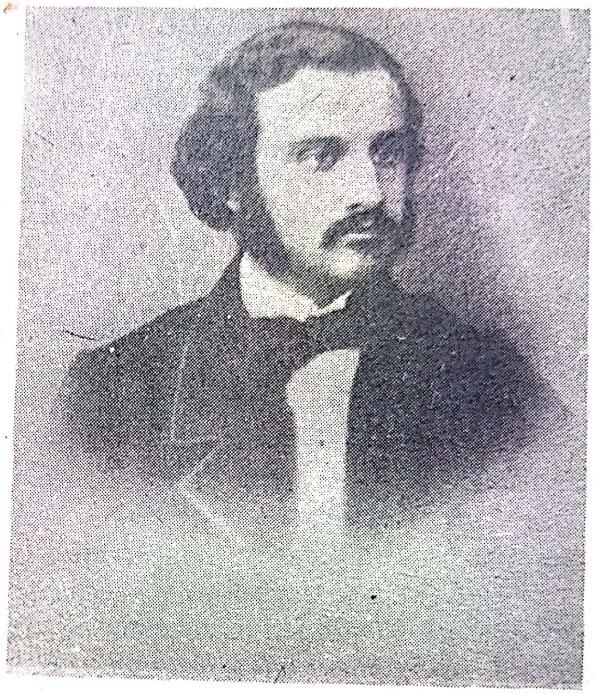

Tânărul Odobescu

nobil sânge. Lucrul se constată cu atât mai limpede, cu cât omul Odobescu nu pare câtuși de puțin a fi afectat de ascendența sa nobiliară. În copilărie și în prima tinerețe nu se deosebește prin nimic de obișnuiții fii de boieri autohtoni, precum un Kogălniceanu, Alecsandri, frații Golești, C.A. Rosetti, N. Bălcescu și alții, cărora

---

Franței se întâlnea cu grupul revoluționarilor emigrați, frații Golești, Brătienii, C.A. Rosetti și alții, participând la întrunirile lor, în cadrul societății „Junimea română" și, foarte tânăr fiind, ținând conferința *Viitorul artelor în România*, debutând ca publicist și poet, în special cu articolul *Muncitorul român*, unde îl descoperim ca un adept ferm al ideologiei patruzecioptiste. Mai colabora apoi la *Calendarul popular pe anul 1852* (scos de C.A. Rosetti și E. Winterhalder) cu un fragment istoric, *Fecioara din Orléans* și, mai substanțial, la *România literară* a lui V. Alecsandri, în 1855 cu versurile din *Odă României* și *Întoarcerea în țară pe Dunăre*, odată cu studiul *Despre satira latină*. Revenit în țară, fără vreo diplomă fermă, ocupă o serie de funcții în administrație: șef de birou la Secretariatul de Stat (1857), procuror la Curtea de Apel (1859), membru în Comisia Documentală (1860), director (1862) și apoi ministru la Departamentul Cultelor (1863), delegat din partea Consiliului de Stat pe lângă Consiliul general al Instrucțiunii publice, delegat pe lângă Comisia expoziției universale de la Paris (1867), director al Teatrului Național (1875), secretar de legație la Paris (1881), director al Școlii normale superioare din București (1891), după ce cu 20 de ani mai înainte i se crease la Universitate o catedră de istoria arheologiei. A fost ales membru al Academiei Române încă din 1870; a făcut numeroase excursii de documentare în domeniul istoriei artelor și al arheologiei, în țară și peste hotare (Londra, St. Petersburg, Germania, Italia, Elveția, Constantinopole, Muntele Athos etc.); s-a preocupat intens de valorificarea și studierea celebrului tezaur de la Pietroasa, elaborând monumentala monografie *Le Trésor de Pétrosa*, opera vieții sale, alături de

le împărtășea ideile patruzecioptiste, generoase, democratice, făcând și el figură de „căuzaș". Iată un pasaj din articolul *Muncitorul român* scris la vârsta de 17 ani, unde detectăm foarte clare apropieri de stilul lui Alecu Russo ori Bălcescu, a cărui *Istorie a românilor subt Mihai Voievod Viteazul* o va publica postum, ca un omagiu adus înaintașului:

„Lată este câmpia ce se-ntinde la poalele munților Carpați; fața ei netedă și destinsă se pierde în depărtare pe malul măreței Dunări; câteva râuri spumegoase și răpezi, altele line și largi, scoborându-se din înaltele piscuri de către miazănoapte, șerpuiesc printr-însa, desfășurând undele lor azurii sub razele călduroase ale soarelui [...]

Negreșit muncitorul e stăpânul României! De la dânsul să învățăm a ne iubi patria! Fiind în raport necontenit cu pământul, el știe a-l iubi și a-l cinsti! Pământul acela în care zace cenușa părinților săi, care suge, pe toată ziua, sudoarea ce-i pică de pe frunte, din care răsare spicul de grâu..."

O asemena pagină, închinată pământului și țăranului român („muncitorul") este totuși departe de maturitatea și gravitatea patruzecioptistă, îndeajuns de convențională, ca de altminteri și versurile din *Odă României:*

O! țara mea iubită! o! mândră Românie!
Pământ cu râuri d-aur sub bolta azurie!
Tu, mamă iubitoare a fii nesimțitori
Ce-adânca ta durere nu poate să re-nvie!
Trecut-ai fericirea-ți ș-a tale sărbători,
Cum trec l-al toamnei crivăț plăpânde dalbe flori!

Ori din *Întoarcerea în țară pe Dunăre:*

Istoria arheologiei și de o mulțime de alte studii similare. Ruinat materialicește (la nivelul său aristocratic, desigur), contractând o pasiune nepotrivită pentru o femeie mai tânără decât el, care îl respingea, devenit depresiv la limita cea mai de jos, scriitorul își va pune capăt zilelor luând o doză dublă de morfină. Operele propriuzis literare i-au apărut precum urmează: *Mihnea-Vodă cel Rău* și *Doamna Chiajna* – cele două nuvele istorice – au fost tipărite mai întâi în foiletoanele ziarului *Românul* și în acelea ale *Revistei Carpaților*, respectiv în anii 1857 și 1860. *Câteva ore la Snagov* apărea în paginile *Revistei române pentru științe și arte*, ce însuși o edita, pe anul 1862, iar *Pseudokinegetikos. Epistolă scrisă cu gând să fie precuvântare la cartea „Manualul vânătorului"* apărea într-un volum din 1874, la Tipografia Statului. Tot în volume îi apăreau seria de *Basme*, „localizate", „pentru copii" etc., în 1875, ca și „basmele mitologice", în 1887, prelucrate de asemeni pentru școală. Printre multe alte studii și articole atingătoare de domeniul literaturii mai trebuie amintite: *Poeții Văcărești* (1860), *V. Cârlova* (1861), *Psaltirea tradusă de diaconul Coresi, tipărită la 1577* (1861), *Cânticele populare în raport cu țara, istoria și datinile românilor* (1861), *Prânzul academic* (1871), *Câteva cuvinte asupra lui N. Bălcescu și scrierile lui* (1861), *Portretele lui Mihai-Vodă Viteazul* (1861), *Foletul Novel și kalendarele lui Constantin-Vodă Brâncoveanul* (1861) – marea lor majoritate apărute în *Revista română pentru științe, literatură și arte* & *Fumuri arheologice din lulele preistorice* – pamfletul împotriva lui Cezar Bolliac – (*Columna lui Traian*, 1873), *Răsunete ale Pindului în Carpați* – studiu de folclor comparat – (în *Almanahul macedo-român*, 1880) etc. Cele două volume monumentale din *Le Trésor de Pétrossa* au apărut postum, în anii 1896 și 1990.

BIBL.: *Opere*, I-II, îngr. și într. de Tudor Vianu, ESPLA, 1955; *Scene istorice. Câteva ore la Snagov. Pseudokinegetikos*, îngr. G. Pienescu, E.L., 1961; *Pagini regăsite*, îngr. pref. de Geo Șerban, E.L., 1965; *Opere*, vol. I, îngr. G. Pienescu, Tudor Vianu, Virgil Cândea, pref. Tudor Vianu, Ed. Acad. 1965, vol. II, îngr. Marta Anineanu, Virgil Cândea, pref. Al. Dima, Ed. Acad. 1967; *Opere*, vol. VIII, *Corespondență*, într. Al. Dima, text stabilit Nadia Lovinescu, Filofteia Mihai, Rodica Bichiș, Ed. Acad.,; *Ibidem*, vol. IX-XI 1979 – 1986. *Tezaurul de la Petroasa*, îngr. și introd. Mircea Babeș, Ed. Acad., 1976.

Scanned with OKEN Scanner

În a Dunării talazuri
Ce s-afundă în senin,
Voi s-arunc orice necazuri,
Voi să-nec orice suspin.

Sunt ferice că-mi văd țara,
Văd curgând Dunărea lin;
Sub cer neted văd cum seara
Malul e de taine plin.

Urmele patruzecioptismului se văd și în *Scenele istorice din cronicile românești: Mihnea-Vodă cel Rău* și *Doamna Chiajna* care, cum singur scriitorul mărturisește în prefața ediției din 1860 a avut „drept model frumoasa nuvelă istorică a domnului C. Negruzzi asupra lui Alexandru Lăpușneanu". Modest, Odobescu se dă numai un imitator al predecesorului, ceea ce ar putea fi aportul său mărginindu-se doar la păstrarea „formei și limbii" *Letopisețelor* naționale, „cu care, în dreptate, se poate lăuda mai vârtos țara Moldovei; să adun datine, numiri și cuvinte bătrânești, spre a colora aceste două episoduri culese din cronicile vechi". Cu toate acestea, scăderea celor două nuvele istorice odobesciene, în raport cu nuvela perfectă a lui Negruzzi, nu trebuie exagerată. Specialitatea lui Odobescu este reconstituirea arheologică a decorurilor și costumelor, ținând de arta acelor cineaști moderni care pun personaje de invenție să se miște printre ruine autentice, făcând să se joace *Romeo și Julieta* în castelul de la Verona. În acest caz, personajele contează mai puțin decât tablourile. Cronicile muntene sunt, în genere, mai puțin bogate în personalități puternice, de prim-plan, lupta dintre partidele boierești pentru puterea în stat trecând înainte. Scriitorul a înțeles bine acest lucru când pune pe armașul Dracea să lase cu limbă de moarte fiului său Mihnea, devenit cel Rău, ura nestinsă față de adversari. Scena este deosebit de sugestivă: În timp ce bătrânul armaș agonizează între zidurile sumbre ale castelului murmurând cu obidă: „Să n-aibi milă!", din hrubele subterane, „în loc de sunetul cuvios al clopotelor, se auzi o zăngănetură de cătușe și de lanțuri. Erau bieții vecini robiți și puși în fiare..." Toate nelegiuirile tiranului Mihnea sunt săvârșite nu din rațiuni de stat și nici neapărat dintr-o pornire temperamentală, ca în cazul lui Lăpușneanu (văzut, ușor diferit, de la Ureche la Negruzzi), ci din spirit de facțiune și necurmată ură, ereditară am spune, față de potrivnicii familiei, Basarabeștii. Acesta este sensul batjocoririi miresei lui Ilie, feciorul lui Pârvu Basarab, al ospățului unde boierii sunt puși să mănânce pilaf cu pietre prețioase (sadism rafinat, incredibil, pus pe seama lui Mihnea de către estetul Odobescu), ca și răzbunarea părții adverse de la sfârșit, strigătul plin de patimă al lui Iacșăg, fratele fetei, din clopotnița bisericii din Sibiu: „Să știe tot omul că am omorât pe Mihnea-Vodă!".

În *Mihnea-Vodă cel Rău*, mai cu seamă în finalul nuvelei, Odobescu este îndeajuns de fidel izvoarelor, respectiv *Letopisețului cantacuzinesc* și *Letopisețului Bălenilor* (amândouă având a se fi informat, la rându-le, din *Viața patriarhului Nifon* de Gavril Protul de la Athos). Iată un pasaj din cea din urmă cronică, intitulată de fapt *Istoriile domnilor Țării Rumânești*, atribuită lui Radu Popescu:

Scanned with OKEN Scanner

„Acolo (la Sibiu, n.n.) întâmplându-se un viteaz, om de ai Vladului-vodă, anume Dumitru Iacșâci, întâlnindu-se cu Mihnea-vodă, într-o ulicioară strâmtă și întunecată, carea iese despre biserica cea mare săsească, au scos spaga și l-au junghiat. Deci Iacșâci s-au suit în turnul cel nalt, și pre ferestri striga: să știe tot omul că am omorât pă Mihnea-vodă. Iar un slujitor de ai Mihnii-vodă, cu o pușcă ghintuită, l-au dibuit și l-au lovit în cap și așa s-au sfârșit și Dumitru Iacșâci".

Tot ce a operat Odobescu asupra acestui pasaj constă în o reliefare mai clară a personajelor, prin scoaterea la suprafața textului a câtorva replici în stil direct. În plus, caracterul romantic și „extraordinar" al compunerii autorului modern e accentuat de faptul că la mijloc vine răzbunarea fratelui miresei batjocorite (mică invenție a nuvelistului), pe când în cronică Dumitru Iacșâci era numai „un viteaz al Vladului-Vodă":

„Atunci, sărind ca un trăsnet din tufiș, un om se repezi la el cu hangerul în mână și în iuțeala izbirei îl pironi cu fierul drept în pietrele bolții de pe piață. Abia avu vreme Mihnea să zică cu o mirare plină de dispreț: «Tu cine ești?» și pierzând orice simțire, căzu mort pe brânci. Hangerul izbindu-se de lespezi, îi pătrunsese coastele și ieși sângerat în spate. Tovarășii lui Mihnea rămaseră încremeniți de spaimă și ucigașul se făcu nevăzut; dar peste câteva minute un om striga în gura mare din clopotnița bisericii: «Să știe tot omul că am omorât pe Mihnea-vodă!». Acela era Iacșăg..."

Mai interesantă ne apare astăzi, prin comparație cu Negruzzi, preocuparea lui Odobescu în direcția prezentării costumației personajelor, reconstituită minuțios. Iată, spre exemplu, pe Mihnea și pe fiul său Mircea (viitorul Mircea Ciobanul, după opinia lui Odobescu, descoperită a fi greșită acum), în ținută de vânătoare:

„Amândoi purtau ciuboate de piele groasă, până la genunchi, poturi de dimie albă, un cojoc scurt, de oaie neagră, cu glugă la spate, și chimir cu oțele; la gât aveau grumăjer rotund de zale de fier, și-n cap o țurcă flocoasă adusă la o parte; la brâu satâr și jungher".

Ori veșmintele de ceremonie ale lui Mihnea, înscăunat domn la Argeș:

„Azi Mihnea a-mbrăcat chepeng de catifea roșie cu ceaprazuri și cu bumbi de aur, cioareci albi tiviți cu găitane de fir, cizme cu pinteni poleiți și un gugiuman de samur cu surguci de pietre scumpe. Astfel se coboară el, cu alai, din curțile domnești până la vale, la biserica pe care Radu Negru Vodă o lucrase cu mare meșteșug, împestrițând cărămizile și scobind flori în piatră".

Cine cunoaște topografia Curții de Argeș, o dată cu frumoasa biserică rămasă de la Radu Negru, își dă seama că Odobescu a privit cu mare atenție locurile, poate chiar însoțind pe arhitectul francez Lecomte de Nouy care, se știe, a adus prea multe false rectificări celeilalte biserici domnești din vechea capitală, zidită de Neagoe Basarab.

Grija pentru conturarea caracterelor e mai accentuată în prezentarea Chiajnei din cea de a doua nuvelă, o descendentă a Mușatinilor, femeie „capeșă", în stare să îmbrace zalele și să încalece bărbătește, insuflând „aspra ei voinicie" ostașilor din gardă, „minunați și îmbiați de înverșunata vitejie a acelei zdravene muieri ce le striga și le da pildă ca să lovească pre vrăjmași". Decorul muzeistic e prezent și aici, în descrierea costumului Chiajnei, îmbrăcată în alb, cu podoabele, beteala și vălu-i de mireasă pe capu-i cărunțit – așa cum cerea datina la moartea soțului – stând în fața sicriului, „strașnică și hotărâtă", înmânând cu autoritate fiului slăbănog însemnele domniei, paloșul și buzduganul. Iubirea dintre Radu Socol și Anca, fiica Chiajnei, ce urma să fie căsătorită, din rațiuni politice, cu bogatul, dar bătrânul și urâtul Andronic Cantacuzino, ne apare astăzi mai degrabă ca un episod romantic

Scanned with OKEN Scanner

destul de inconsistent. Interesantă rămâne tot reconstituirea arheologică. Bunăoară costumația lui Radu: „mintean negru, cu găitane de fir, cioareci la fel, cu pajeri pe genunchi, o mantie scurtă pe umeri, cizme nalte în picioare, cu pinteni de argint; la coapsă, un paloș scurt, drept...“ Arheologul, care făcea într-un rând inventarul foii de zestre a unei domnițe din evul mediu (cap. III din *Câteva ore la Snagov*, unde vine iarăși vorba de Chiajna), se complace a etala darurile oferite de oaspeții greci veniți de la Constantinopol la nunta domnească. Tabloul este de revărsare de bogății orientale aduse de o caravană:

„...ici se vedeau sipeturi de sidef pline de ghiordane, cu cercei, cu lefuri de smaragduri, de balașuri, de rubini, de zamfiri; pline cu paftale de aur și de matostat, cu colane și cu sponciuri de mărgean și de mărgăritare, cu surguciuri de briliant; mai colo boccealâcuri de stofă cu așternuturi de agabaniu, cu primenele de borangic și de filaliu cusute cu bibiluri, cu gevrele și cu brânișoare de beteală, cu feregele și binișuri de buhur, de canavăț și de sevai, cu blănuri de jder, de râs și de samur, cu gearuri și cu taclituri turcești; cu buhurdaruri pline de scumpe miresme din Hegias, cu apărători de pene, cu felegene de smalț, cu zarfuri de sârmă, cu tipsii, lighene și ibrice de argint, cu cohale de cleștar de munte, cu linguri de fildeș săpat și cu felurite alte bogății, care de prin toate țările le aduceau venețienii, armenii și ebreii în Țarigrad“.

Iată, s-ar zice, invazia orientului turco-greco-fanariot începută la noi chiar de pe vremea Chiajnei! Dar, nu, la mijloc vine rafinamentul estetului Odobescu căruia îi plăcea să se înconjoare de tot felul de obiecte „prețioase“ și „rare“, „bogății“ mai prețioase, în ochii lui, decât întinsele moșii pe care le avea în Vlașca, în Teleorman, în Ialomița... De toate acestea va fi aflat și din familie, însă e limpede că informația imediată și-o ia din... Occident, boierul valah lăsându-se „epatat“ (ca și în studiul *Poeții Văcărești*, de altminteri) de apuseni, de vreme ce la locul citat sunt amintite izvoare de informație savante (Ducange, Hammer, Scherer etc.).

În cele din urmă însăși limba cronicilor, băgăm de seamă, este studiată cu minuția arheologului atent la vocabular și la turnura frazei arhaice. Stilul îi este mult mai puțin spontan, prin comparație cu Negruzzi sau, mai târziu, cu Sadoveanu. Cu toate acestea, Odobescu este un mânuitor de condei deosebit de avizat, și culoarea istorică se realizează fluent, fără greutăți de înțelegere din partea cititorului modern. Iată un exemplu:

„De patru ori *Mircea fusese așezat domn cu sila* în țară de Poarta turcească, și numai *hulă* și ură *își ridicase asupra-și* prin *năpăstuirile* sale; *iar mai ales pe boieri-i bântuia și-i muncea cu răutate că doară să le plătească cu amar* și cu chinuri *tătâne-său*, Mihnea-Voievodul, și lunga izgonire a neamului său, și *pizma* lor cea neîmblânzită“.

Peste 30 de ani, când i se cerea republicarea nuvelelor, de „câțiva tineri din Craiova, iubitori de literatură română“, în 1886, în o altă scurtă prefață, trimisă de la Paris, Odobescu se arăta îndeajuns de blazat, sceptic cât privește producțiile lui beletristice din tinerețe: „La 1860 însă, atunci când încă credeam, ierte-mi-se o zicătoare poporană, că tot ce poate zbura se și poate mânca, iată cu ce precuvântare am dat zbor în lume modestelor mele încercări tinerești“. Adevărul este că în tot ce a scris, puțin!, în domeniul beletristicii, consumat îndată după 1870, Odobescu este un *amator*, dar și un clasicizant de mare finețe, unul dintre cei mai mari din câți avem, neîncrezător în valorile ficțiunii artistice, cum prea lesne se poate deduce din *Câteva ore la Snagov* și din *Pseudokinegetikos*. Sedus de arheologie și de istoria artelor, acaparat până la pierderea de sine de o viață de *dandy* sui-generis,

Scanned with OKEN Scanner

cheltuindu-și imensa avere, risipind-o mai bine-zis cu nesocotință, neglijându-și cu nonșalanță diferitele funcții pe care le-a avut, Odobescu e un „neliniștit". Asemenea lui Alecsandri, pendulează și el sufletește între țara-i de baștină și Paris. Însă, în timp ce Alecsandri călătorea spre a se simți încă mai bine la el acasă, la Mircești atât de frumos, stenic, înfățișat în *Pasteluri*, Odobescu, blazatul de atâta obsedantă mondenitate, ajunge la mila Brătenilor, mustrat pentru lipsa de chivernisire a banilor legației din capitala Franței, nevoit să scrie manuale didactice, să se împrumute veșnic cu bani, să vândă câte o pădure și câte o moșie pentru o bibliotecă, ori pentru cine mai știe ce mobilă stil aparținând cândva, se zice, chiar Mariei Antoaneta. Aceasta pentru că ținea câte două sau chiar trei „case", una în București, alta la Paris, mai apoi la Curtea de Argeș și la Pitești, despărțit fiind, cu decența aristocratică de rigoare, de soție și de fiică. Casele trebuiau întreținute cu tot aparatul necesar, iar prânzurile oferite amicilor trebuiau să fie aidoma celor date de faimoșii prinți ruși din secolul trecut, cu care Odobescu se aseamănă foarte mult. L-a încondeiat satiric, pare-se și fără pic de spirit sau talent, un scriitor francez mediocru, Camille Oudinot, în romanul *Filles du monde*. Lui G. Călinescu i se pare de neînțeles și pasiunea târzie a lui Odobescu pentru fatala femeie (fosta soție a lui Al. Davila) Hortensia Keminger-Racoviță, din pricina căreia își va pune capăt vieții.

Mult mai propriu, în anii deplinei maturități – dându-i posibilitatea de a-și desfășura adevărata-i originalitate – îi este lui Odobescu eseul: erudiția adâncă, minuțioasă, laolaltă cu digresiunea, fermecătoare prin dezinvoltura ei, a causeurului. Ceea ce se poate vedea chiar în studiile serioase, austere, cum ar fi *Satira română*, *Poeții Văcărești* și în vasta expunere *Tezaurul de la Pietroasa*. Capodoperele lui în această privință sunt însă *Câteva ore la Snagov* și mai presus de orice *Pseudokinegetikos*.

Eseul arheologic și istoric *Câteva ore la Snagov* debutează absolut liber: o plimbare într-o frumoasă zi de primăvară făcută întâmplător, sub impulsul momentului –, descrierea peisajului campestru, din goana trăsurii: pădurea, lacul, iarba de un verde crud (Snagovul, cum se știe, este frumos mai cu seamă primăvara, în a doua jumătate a lunii aprilie), întâlnirea cu un grup de „arendășițe" tinere (citește: fete de îmbogățiți la prima generație, văzute cu ochii boierului în declin), cu umbrele și crinoline colorate ca într-un tablou impresionist, buna dispoziție a călatorului și, deodată, pătrunderea în labirintul încâlcit al arheologiei și istoriei, făcută cu o insistență dusă până la sațietate, dar susținută cu vioiciunea unui savant și a unui artist, triplat totodată de un perfect om de lume. Puțini, foarte puțini sunt oamenii care gustă plăcerea descoperirii istorice și arheologice, discuția purtată voluptuos până în pânzele albe, cu umorul superior al lucrului absolut gratuit. Pe Vasile Pârvan ni-l închipuim (de nu greșim cumva) ca pe un fanatic destul de sumbru, împătimit de urmele traco-geților săi, orb, surd și mut la priveliștile dobrogene, un ascet pe care nu-l putem vedea măcar zâmbind. Cine să fi fost oare ctitorul bisericii de la Snagov? Țepeș, cum spune legenda? Lucrul nu pare posibil... Fresca bizantină prezentând figura unui voievod blajin, cu coroana de aur pe capu-i cu plete blonde, lungi, frizate cu grijă și revărsate pe umeri, ținând cu evlavie în mână o biserică, înconjurat de familia-i tot atât de bogat îmbrăcată și pioasă, înfățișează mai degrabă pe Neagoe decât pe crudul și sângerosul Dracula, care nu prea avea obiceiul și nici timp nu avea să construiască lăcașuri de închinare. Inscripția îi menționează într-adevăr numele și calitatea de ctitor, dar arheologul,

Scanned with OKEN Scanner

foarte circumspect, se apucă să demonstreze că ea a fost comandată de un arhimandrit ignorant, punând să se scrie ceea ce se știa după tradiție, pe tencuiala de pe care prima inscripție se șterse cu trecerea anilor. Numai așa se explică faptul că la capul portretului mural al lui Neagoe citim o legendă „de o bizarerie anacronistă cu totul comică: Io Mihail Voievod, Țepeș, Basarab a 4 Voievod". Urmează, evident, o ironic-amară tânguire a arheologului modern:

„Sărmane Neagoe! tu, cel mai blând dintre domnii pământeni; tu, care ai trăit toată viața în frica lui Dumnezeu, dupe povețile sufletescului tău părinte, Sfântul Patriarh Nifon; tu, care ai lăsat învățături așa de virtuoase, fiului tău Teodosie Voevod, carele, cu numele său cel adevărat, stă și acum pe pereții de la Snagov, alături de tine; (căci, ironie a întâmplarii, legată de ignoranța zisului arhimandrit, numele lui Teodosie nu se șterse și, ca atare, nu mai fusese împrospătat de o nouă zugrăveală, n.n.) tu, sărmane, ce vei fi greșit oare lui Dumnezeu, pentru ca un arheolog necioplit să te insulte peste trei sute de ani și mai bine, cu numele sângeros de Țepeș?"

De altfel, cercetătorul neobosit descoperă că pictura bisericii de la Snagov prezintă mai multe straturi suprapuse, ce merită neapărat studiate, spre a se descifra istoria diferitelor epoci. Sunt răscolite apoi cronicile și zapisele, mulțimea de acte de danie, confruntate, catalogate. Cu umor imens este invocat Matei Basarab, care și în scriptele oficiale nu se sfia să folosească limbajul cel mai verde, atunci când avea de admonestat pe un spoliator al călugărilor de la Snagov, pe un Vasea vameșul, calificat drept „porc de câine" și „fecior de lele", amenințat cu spânzurătoarea. Textul e reprodus ca atare:

„Cu mila lui Dumnezeu, Io Matei Basarab Voevod și domn: scris-am Domnia mea ție, Vaseo vameșule: ce porc de câine ești tu, de cărțile domniei mele nu le bagi în seamă. A făcut Domnia-mea cărți părintelui Snagoveanul să-și ia de pe locul lui de la Spanțov cum a fost legea și obiceiul; iar tu, fecior de *lele*, nu bagi cărțile Domniei-mele în seamă. Să cauți să-l lași să ia ce e obiceiul că vom trimite Domnia-mea, de acolo te va spânzura. Aceasta-ți scriu și însumi am zis Domnia-mea. Scris octombrie 24, leat 7152".

Comentariul eseistului arheolog și epigrafist se face în cunoscuta-i manieră, cu multă bonomie și prin asociații de idei specifice cărturarului fin și volubil, neatins câtuși de puțin de colbul bibliotecii, cu toate că a cercetat-o cu cea mai mare băgare de seamă:

„Cuviințele moderne ne-au silit să înmuiem într-acest curios act de diplomatică națională, păstrat până acum la Snagov, unul din epitetele de o energie mult prea caracteristică pentru noi, oameni civilizați, dar vechea proză română, ca versurile latinești:

Le latin dans le vers brave l'honneteté.
(Latineasca în versuri nu știe de rușine)".

Unde traducerea versului din *Arta poetică* a lui Boileau este perfectă.

Sunt cercetate cu răbdare (simulată?) nenumărate obiecte de orfevrerie eclesiastică din tezaurul de la Snagov, tipsii, panaghiare, cădelnițe, crucifixuri din aur sau argint aurit, bătute cu pietre prețioase; sunt citite cu migală inscripțiile de pe ele, studiate amănunțit filigranele, prin compararea cu operele clasice ale genului, pentru a se putea stabili datarea și proveniența, reconstituirea întregului inventar. Cu acest prilej se descoperă că unii dintre cuvioșii conducători ai sfântului lăcaș s-au dovedit lacomi de arginți, precum un părinte Teodosie, mustrat ca într-o savuroasă judecată postumă:

Scanned with OKEN Scanner

„Așa! Părinte Teodosie! Ți să-ncredințează o mănăstire să cauți de dânsa și s-o-ngrijești, și sfinția ta o jăfuiești de argintăria ei? Cine știe câte interesante modele de orfăurărie medievală le vei fi prefăcut, nerușinate spoliator, în monedă sunătoare?"

Cercetătorul iese apoi în curtea bisericii și caută inscripțiile de pe pietrele tombale, acele texte laconice evocând întâmplări fioroase ale trecutului, începând toate, invariabil, cu cuvintele: „Tăiat au fost la anul..." de la Chiajna cea aprigă până la postelnicul Constantin Cantacuzino, strangulat în trapeza mănăstirii, în ziua de 30 decembrie, 1663, din porunca lui Grigore Ghica Voevod, pus la cale de partida Bălenilor și pârât că ar fi umblat „cu cărți pre marginea Dunării", către turci, de către Stroe Leurdeanul. Când vin la putere Cantacuzinii, pârâtorul și ucigașul fu dus cu sila și călugărit, tot la Snagov, cu numele de Silivestru: „Nu Silivestru, ci Moharned!", ar fi strigat cu furie pedepsitul, vorbește cronica, cu subînțelesul că ar fi fost gata să treacă la legea turcească de i-ar fi fost în putință. De altminteri, a făcut ce a făcut și a evadat din exilul său călugăresc. Asemenea lui Nicolae Iorga, mai târziu, care vizita și el Snagovul, reconstituind însă cadrul în care se mișca Antim Ivireanul, cu o mai apăsată tentă arheologică Odobescu reconstituie arhitectura trapezei în care avusese loc execuția postelnicului Constantin:

„Nu putem ști cu siguranță cum era clădită, la Snagov, acea cameră importantă a oricărui edificiu monastic; dar – pe cât putem judeca dupe trapezăriile ce au lasat urme pe la alte mănăstiri vechi din țară, și mai ales dupe aceea ce se poate recompune din casele episcopale de la Curtea de Argeș – această încăpere era o sală, cu lărgimea jumatate cât lungul, despărțită la mijloc prin stâlpi rotunzi, puțin înalți și groși pe care se sprijineau, de patru părți, niște bolte ogivale ce se îmbucau între ele, fără ajutorul de arcuri îndoite. Din brâul superior, adică din astragalele stâlpilor și din căpătâiele ascuțite sau consolele bolților de pe pereții laterali, se porneau, pe rotunjimea culelor, numeroase ciubuce sau nervure, care, întâlnindu-se în unghiuri înguste, formau în jurul cheii bolților, niște largi rozete în formă de stele. Pe câmpurile pereților de laturi se deschideau ferestre late, puțin înalte și rotunjite la capul de sus, precum erau și ușile sălii. Pardoseala era mai adesea de lespezi sau de cărămidă pusă pe muchi, și mobilarea pare a se fi redus la mese de lemn, lungi și înguste, ce se întindeau de-a lungul sălii, de amândouă părțile stâlpilor, însoțite de lavițe tot așa de simple..."

Este o descriere de arhitectură (în logică descendență a descrierii bisericii de la Argeș, făcută de Gavril Protul de la Athos în *Viața Sfântului Nifon*) excepțional de frumoasă în exactitatea ei... călinesciană *avant la lettre*. G. Călinescu a aflat în Al. Odobescu, în biografia lui îndeosebi, un „balzacian" excepțional de interesant, cu urme clare și în romanele *Bietul Ioanide* și *Scrinul negru*. În descrierile de arhitectură, în special în pasajul citat mai sus, marele istoric literar și romancier putea găsi un congener. Căci pentru el, pentru G. Călinescu, arhitectura era cea mai frumoasă și mai atrăgătoare dintre arte. Bovarism valah care nu avea în față-i decât mizere construcții în paiantă năpădite de buruienile Bărăganului, supuse eroziunii meteorologice? Posibil! Oricum, minuția sistematică în descrierea construcțiilor vorbește extraordinar de sugestiv de oamenii care le-au locuit. Ca și, tot în *Câteva ore la Snagov*, lunga listă-foaie de zestre (nenumărate bijuterii, vestminte, tacâmuri, obiecte de interior, cai, atelaje, oi, vaci, boi, stupi, moșii, suflete de țigani – absolut toate cu numele lor arhaic-exotice) întocmită de Dositei monahul Brăiloiu pentru fie-sa Stanca, soție a paharnicului Obedeanu, păstrată printre actele moșiei Cunești, proprietate a Snagovului.

Când vorbești de toate astea studenților sau oamenilor cât de cât cultivați în speranța că știu și înțeleg câte ceva din „poezia" cronicilor și, mai în general, a

Scanned with OKEN Scanner

literaturii vechi, încerci, nu o dată, dezamăgiri din cele mai mari. Nici o excursie la mânăstirea Snagovul, în consecință, nu duce la vreun rezultat mai acătării în plan intelectual. Până la urmă chiar și „poezia" excursiei în sine ratează, când se bănuiește „culturalizarea". Odobescu atinge însă, în *Câteva ore la Snagov*, o performanță cu totul și cu totul inedită, de un nivel excepțional în planul spiritului. Morții cu morții, viii cu viii, pare a fi și deviza scriitorului. Datoria ce avem de a cerceta și a cunoaște cât mai adânc trecutul, plăcerea înalt intelectuală a acestei nobile îndeletniciri, nu ne scutește câtuși de puțin de cerințele prozaice ale stomacului. Există o poezie a trecutului, dar și o poezie a... foamei (mai târziu, Hogaș și Sadoveanu au demonstrat-o). În chipul acesta spiritual și cu totul original încheie Odobescu fermecătorul său excurs la Snagov: descriind ca rafinament și perfectă știință a artei culinare modul cum se poate prepara cea mai gustoasă plătică scoasă pe loc din baltă și azvârlită de vie pe un jăratec din lemne de stejar uscat. Arhitectonica complicatei, solemnei și foarte exactei în același timp sintaxe latine este adusă cu umor în serviciul bucătăriei de tabără:

„Pe când ea fumegă sub dogoreala cărbunilor și schimbă searbăda-i față albă într-o culoare neagră-gălbuie cu chihlimbarul de Sibiciu, tu nu pierzi timpul, ci storci într-un vas zeama profumată a mai multor lămâi gustoase, o amesteci într-o undă de untdelemn p-ale cărui miros și limpede paloare nu le dezminte soarele arzoi al Provenței. Ca să-i înviezi și să mai asmuți acea smeadă și diafană salce, răspândești d-asupră-i un oacheș nor de piper și apoi, toate acestea împreună, le bați cu lingura, până le prefaci într-o spumă ușoară și palid aurie. Atunci așterni plătica fumegândă pe un taler; torni pe dânsa zeama spumoasă; acoperi cu alt taler; și... când peste cinci minute vei gusta acel delicios fel de mâncare, mă prinz că ai să juri cum că vestitul pește de mare *rhombus*, asupra cărei gătează a deliberat gravul senat roman și pe care l-a cântat marele Juvenal, n-a putut să aibă gust așa de minunat ca plătica de Snagov într-ast fel gătită!".

Tipică pentru umorul odobescian este fraza finală a eseului: „Sfârșim cu această rețetă culinară, siguri fiind că cel puțin pentru dânsa cititorul ne va rămânea pururea îndatorat".

Cea mai exactă și mai sugestivă caracterizare a lui Odobescu din *Pseudokinegetikos* a dat-o G. Călinescu, făcând comparația scriitorului român cu Lessing, cel din *Laocoon:* „autorul german trata realmente o problemă, foarte sistematic, în vreme ce Odobescu bate câmpii cu grație pe simpla firmă verbală a vânătoarei". Comparația se impunea cu atât mai mult cu cât chiar scriitorul român arată, la începutul capitolului al IV-lea, nobila invidie și dorință de a ști „atâta carte câtă știa răposatul Lessing", trimiterea făcându-se astfel cât se poate de direct:

„Sunt acum mai bine de o sută de ani de când unul din cei mai mari scriitori ai Germaniei, Lessing, a scos o carte sub titlul de *Laocoon sau despre mărginile respective ale poeziei și ale picturei*. In acest cap de operă de critică și de bun gust descrie cu fineță, cu claritate și cu eleganță, mijloacele diferite ce fiecare din aceste două arte pune în lucrare ca să intereseze, să mulțumească, să miște și să răpească pe om. Mi-a venit în gând că o carte de felul acesta s-ar putea scrie luând cineva ca subiect vânătoarea, spre exemplu, și analizând rând pe rând toate impresiunile ce ea produce asupra imaginațiunii și asupra simțimintelor omenești, atât prin împărtășirea omului la înseși acțiunile ei, cât și prin descrieri literarii, prin imitațiuni armonice sau prin reprezentări plastice ale scenelor de vânătoare".

Devine astfel destul de greu de crezut declarația autorului făcută în scrisoarea-prefață, cum că opera și-ar avea punctul de plecare, pretextul, ca să zicem așa, în dorința de a scrie o prefață, ca toate prefețele, la *Manualul vânătorului* compus de

Scanned with OKEN Scanner

amicul său C. Cornescu, o lucrare cu caracter tehnic pur și simplu. Furat de condei, eseistul s-ar fi pomenit – arată Odobescu cu umoru-i bine cunoscut – cu „un sac îngreuiat de tot felul de petice și de surcele, adunate de pretutindeni", colindând „răstimpii și spațiele, căutând cu ochii, cu auzul și cu inima priveliști, răsunete și emoțiuni vânătorești". În adevăr, scrierea este un mozaic fermecător-livresc de impresii și imagini, de considerații de tot felul asupra manifestărilor artelor care au, mai mult sau mai puțin, uneori foarte pe departe, atingere cu vânătoarea. Abordarea temei se potrivea locului și timpului. Mulți dintre boierii de baștină odată cu oamenii din serviciul lor, pădurari, paznici, administratori, clăcașii deloc, își petreceau timpul cu acest „meșteșug de a nu-ți fi urât", vorba lui C. Negruzzi, care scrisese și el, pe la 1844, un fel de manual, *Vânătorul bun,* lucrare cunoscută dealtminteri lui Odobescu. Plăcerea de a vâna este veche la români și boierii din prima jumătate a secolului al XIX-lea și-o ofereau adesea, nu fără a imita obiceiuri rusești sau moda Tartarinilor francezi, ceea ce revine cam la același lucru. Până târziu, în epoca lui Sadoveanu, s-a făcut la noi literatură frumoasă pe tema vânătorii și pescuitului. Acum această manie a fost preluată, cât se poate de normal, nu?, de nomenclaturiști și compromisă definitiv.

Dar „falsul" tratat de vânătoare odobescian este cu totul altceva. La mijloc vin acele „difficiles nugae", distractive, agreabile desigur dar și profunde, în anume chip, accesibile aristocraților spiritului. Feluritele digresiuni devin uneori profunde, acaparatoare prin logica demonstrației, ca de exemplu comparația între Diana cu ciuta, cea antică, sprintenă, plină de grație și naturalețe, și Diana lui Jean Goujon, molatecă și senzuală, din epoca Renașterii franceze. Considerațiile asupra extraordinarei arte a lui Albrecht Dürer care pictase viziunea sfântului Hubert, patronul vânătoarei la creștini, sunt pătrunzătoare, ca și cele privitoare la muzica germană a unor Haydn sau Weber, în comparație cu cea a lui Rossini. Zigzagul eseistului este uimitor, în modul cum mai ales sare de la expunerea doctă la glumă, până să cotrobăiască prin memorie sau în rafturile bibliotecii. Citatele din tomurile cele mai impunătoare îi pică sub condei într-un chip cu totul natural, în cele mai imprevizibile împrejurări. Trebuind să se refere, să zicem, la un anume soi de păsări care formează preocuparea vânătoarei, îi vin în minte, n-am putea spune precis de ce, terținele dantești din *Infernul* (citate ca atare, cu trimiterea exactă cu tot), unde sufletele rătăcitoare stau îngrămădite stoluri-stoluri în fioroase bolgii. Numaidecât însă își ia seama, cu ironică ipocrizie, că nu mai știe cum s-ar fi ortografiind cuvântul *sturz:* poate *sturdiu?* (prin păstrarea latinescului *d,* ca în *Prandiul Academicu* compus de el însuși pentru... *diua* de „Miercuri XV septembrie, MMDCIX, V.C." etc.), căci dicționarul latinizant al Academiei, către care e aruncată în treacăt săgeata, nu ajunsese încă la litera *s,* spre a putea să-i servească de îndreptar. Unele dintre aceste păsări – observă oarecum cu un aer doct de ornitolog scriitorul – obișnuiesc să trăiască în simbioză cu boii, la pășune, ciugulindu-le groasa lor piele invadată de insecte. Să fie vorba de o înțelegere reciprocă dintre vite și păsări, în vreun limbaj care ne scapă? Greu de aflat, pentru că – prilej acum de a da drumul în pagină unui proverb autohton – „mare e limba boului, dar nu poate vorbi". Tot așa, prin diverse, dintre cele mai neașteptate asociații și disociații de idei, în atât de capricioasele volute ale arabescurilor din care se constituie scrierea (care însă, asemenea tehnicii desenelor maure, are un plan compozițional deosebit de strict, cu toate că nevăzut) își are locul său bine

Scanned with OKEN Scanner

determinat frumosul basm al flăcăului de pe Bisoca, în munții Buzăului, *Feciorul de împărat cu noroc la vânat*, pus în cadențe, ca pentru a sugera ritualul *spunerii* populare.

Firește, anecdota e prezentă și năravurile tartarinești ale vânătorilor de pretutindeni sunt arătate cu veselie în povestea cu vulpea cea bearcă. O culme a rafinamentului cu care sunt debitate aceste „fleacuri dificile" (citatul e scos din Martial și pus ca motto, în original, pe frontispiciul opusculului) este chiar capitolul final constituit dintr-o pagină cu puncte de suspensie. Aici ironia prozatorului este de o subtilitate neîntrecută, în aceeași manieră ca și finalul eseului celuilalt, *Câteva ore la Snagov*. Scriind deasupra paginii ultime: *Capitolul cel mai iubit de cititor*, subtextul are un dublu sens ironic-umoristic: neinițiații – căci pentru a pricepe bine *Pseudokinegetikos* este nevoie de o cultură anume (nimic mai lipsit de tact pedagogic decât să pui în manualele școlare fragmente din această operă, numai și numai pentru că, chipurile, ar conține o pagină „patriotică" cu descrierea Bărăganului) — răsuflă ușurați de povara unei lecturi grele; docții cei uscați și pretențioși, nemulțumiți de puținătatea informațiilor și de lipsa *sistemului*, a rigorii științifice în expunere, de asemenea.

Cu toată libertatea în compoziție pe care și-o ia suveran, travaliul aplicat al artistului, deși pare a nu se vedea, se deduce. Nu atât culegerea datelor și trimiterilor, la urma urmei ușor de făcut când ai cultura respectivă și când te afli înconjurat cu rafturile pline de cele mai bune cărți, cât mai ales supravegherea riguroasă a limbii, acel „te prinde sau nu te prinde" invocat cu atâta justețe de Caragiale. Cu drept cuvânt, Tudor Vianu arăta, în *Arta prozatorilor români*, „stilul savant" și, totodată impunător, prin armonie, a frazei lui Odobescu. Scriitorul are un debit lent, nezorit, lăsându-se furat de cele mai neașteptate idei și imagini, un Marcel Proust al științei care se cheamă istoria artelor, solicitat de o sumedenie de aspecte ale problemei, așa cum i le furnizează memoria, măcar aparent, cadențând însă discursul său în frumoase, uneori ample, simetrii, de natură să încânte ochiul minții, simțul gramatical și auzul ideal al cititorului. Vocabularul, expresiile luate în sine sunt populare și primul care a observat acest lucru a fost chiar Eminescu, în o recenzie consacrată capodoperei lui Odobescu și publicată în *Convorbiri literare* (1 aprilie 1875): „Limba e curată și are farmecul noutății. O mulțime de cuvinte și forme idiomatice, până acum scrise prea puțin sau defel, dar a căror origine este limba poporului nostru, fac cartea prețioasă și din punct de vedere lexical".

De altă parte însă arhitectura frazei odobesciene e gândită și realizată, ca la Miron Costin în *De neamul moldovenilor*... – făcând o comparație oarecum ocolită – pe calapoade culte, neapărat clasice. Iată, spre exemplu, această perioadă introducând, ca un amplu, solemn acord, paginile care dau cea mai frumoasă descriere a Bărăganului din literatura noastră, unde propozițiile se succed în valuri, revărsate asemenea unor mătăsuri somptuoase, pe canavaua abia simțită a sintaxei latine, adaptată anume spre a sugera coloratura autohtonă, mai cu seamă spre final unde se reia, la nivelul prozei, construcția disjunctivă horațiană din *Oda a IV-a*:

„Din copilărie și eu am trăit printre tămădăienii, vânători de dropii din baștină, care neam de neamul lor au rătăcit prin Bărăgan, pitulați în căruțele lor acoperite cu covergi de rogojină și, mânând în pas alene gloabele lor de călușei, dau roată, ore, zile și luni întregi, împrejurul falnicilor dropioi, cărora ei le zic mitropoliți, sau când aceștia, primăvara, se întețesc în lupte amoroase, sau când, toamna, ei duc turmele de pui să pască țarinile înțelenite".

Scanned with OKEN Scanner

În fond, Odobescu se situa cu eleganță în mai vechea tradiție a celuilalt mare boier cărturar și clasicizant, Iancu Văcărescu, aducând aerul de limpezimi și puritate ale antichității greco-latine pe meleagurile noastre, evident însă, cu mult mai multă subtilitate. Căci perioada citată mai sus, cu tămădăienii vânători de dropii în Bărăgan, era precedată de o alta în care celebrul adagiu preluat după vestitul tablou al lui Nicolas Poussin, dă semnalul transcenderii spre țara fermecată a Fetei Morgana, pură euforie a spiritului invadat de amintirile copilăriei și adolescenței:

„Dar însă, și eu am crescut pe câmpul Bărăganului! *Et in Arcadia ego!* Și eu am văzut cârdurile de dropioi, cutreierând cu pas măsurat și cu capul ațintit la pază acele șesuri fără margini, prin care aerul, răsfirat în unde diafane supt arșița soarelui de vară, oglindește ierburile și bălăriile din depărtare și le preface, dinaintea vederii fermecate, în cetăți cu mii de minarele, în palate cu mii de încântări".

Unii cercetători ai operei lui Al. Odobescu văd în autorul lui *Pseudokinegetikos* un mare epistolier. Este adevărat, de vreme ce chiar cartea lui cea mai de seamă se subintitulează *Epistolă scrisă cu gând să fie precuvântare la cartea „Manualul vânătorului"*. De fapt însă corespondența lui Odobescu rămâne deosebit de atractivă pentru că în ea descoperim *omul* Alexandru Odobescu, extrem de interesant pentru epocă și pentru categoria socială din care făcea parte. În corespondență *s-a consumat* poate chiar mai mult decât în opera propriu-zisă. În toate casele în care a locuit, la București sau la Paris, în toate hotelurile mari, luxoase, la care a tras, prin toate orașele mari ale Europei, pe care a cutreierat-o în lung și în lat, la hanuri mai modeste, la mânăstirile pe care le-a cercetat, pe vaporul de pe Dunăre care îl ducea când în spre apus, spre Pesta, când în spre răsărit, spre Giurgiu, pe Odobescu nu ni-l putem imagina petrecându-și timpul liber decât scriind scrisori, rudelor, soției sale, Sașei, în primul rând, fiicei Ioana, ca și nenumăraților prieteni sau pur și simplu cunoscuți cu care într-un fel sau altul a avut de a face. Bagajele îi erau probabil burdușite cu hârtie de scrisori, monogramată neapărat, și celelalte ustensile pentru trimiterea *zilnică* a câte două-trei sau mai multe mesaje, deobicei lungi, amănunțite, elaborate cu grijă anume. (Azi nu ne mai putem imagina un scriitor „realizat" și pe plan epistolar, precum C. Negri, Alecsandri, Odobescu, T. Maiorescu, Duiliu Zamfirescu și toți ceilalți de dinaintea perfecționării mijloacelor de comunicație: avion supersonic, telefon, telefax ș.cl.).

Extragem, din uriașa corespondență odobesciană – editată cu cea mai academică grijă, fără a se fi și pus punctul final ediției, spre a argumenta printr-un minimum de comentarii și de exemple cele afirmate mai sus:

Din scrisorile către mamă, Catinca Odobeasca, se vede cum de la cea mai fragedă vârstă viitorul mână spartă, aflat cu tatăl său la Balta Albă, se arăta oripilat de spiritul de economie al generalului. La 22 de ani era cu totul nerăbdător să ajungă a fi stăpân pe o avere proprie: „Sunt obosit de viața asta mizerabilă și în ziua în care mă voi vedea stăpân peste o mică avere, scăpat de datorii și la casa mea, mă voi socoti cu adevărat fericit". Călătorind pe la mânăstiri, însoțit de desenatorul Trenk, în timp ce Sașa se afla la Golești, cu tot timpul ploios din vara anului 1860, admira peisajul din valea Topologului: „Înaintea ochilor aveam frumoasa vale a luminilor, șerpuită de Topolog, ocolită de mii de dealuri ce se înalță unul peste altul, acoperite cu holde și cu păduri până în fața munților". Când se plictisea de prea multă ploaie și frig se distra scriind versuri franțuzești prevestind parcă pe Verlaine: „O! quel mauvais temps, / C'est une vrai misère, / Où donc est le printemps? / Je crève de

colère". Curios lucru, pentru acest străbătător de muzee de prin toate marile orașe: San Pietro din Roma îi lasă o impresie negativă:

„Eh bien, c'est très grand, c'est très riche, mais je n'aime pas ce genre; les marbres, les dourures y abondent; [...] je trouve que ces décorations n'ont pas de caractère ou moins qu'elles sont d'un effet disgracieux; tous ces énormes enfants jouflus en marbre, tous ces feuillages épais et dorés formant des rosaces et des enlacements, toutes ces colonnes torses en bronze noir et doré, toutes ces peintures placées partout dans de beaux cadres dorés et toutes ces placages de marbres divers remplissant tous les coins et recoins, tout ceci produit un ensemble qui ne me charme guère..."

Să fie la mijloc o... saţietate de atâta muzeografie occidentală? În orice caz „orientalul" afecta a fi fost atras mai mult de ces „monuments anciens byzantins" când, în octombrie 1870, vizita Ravenna și admira superlativ mozaicurile:

„Au nu știu ce care place în ciuda imperfecțiunilor artei; aceasta nu este ireproșabilă, dar satisface cum nu se poate mai mult sufletul și simțurile. Aceste lungi șiruri de sfinți și fecioare în rochii albe, cu coroane de frunze în mână, severele biblice în care Christ e un tânăr adolescent învesmântat; procesiunile împăratului și împărătesei Bizanțului, atât de somptuos îmbrăcați; arabescurile fine și grațioase, în care porumbei albi vin să bea față în față dintr-un frumos vas umplut cu apă albăstrie, în care căprioarele și cerbii par a zburda prin frunzișuri încâlcite, în care mioarele imaculate pasc iarba fragedă; toată această varietate, atât de simplă, atât de gravă, mă emoționează mai mult decât capodoperile artelor ulterioare".

Cât de interesante ar fi fost, azi, considerațiile marelui comentator și iubitor de artă veche medievală și bizantină, de și-ar fi făcut timp să viziteze și mânăstirile din Moldova de sus! Dar, nu! Oscilantul perpetuu între Paris și București, cheltuitorul nabab și, cu timpul, sărăcitul și asaltatul de datornici, *robul*, în fine, al studiului despre *Tezaurul de la Pietroasa*, pe care n-a mai apucat să și-l vadă tipărit (un Rotschild cu care tratase chestiunea, la Paris, firește, îi pusese în vedere o sumă enormă, apropiată de 100.000 de franci, ceea ce nici guvernul nu putea aproba) nu a avut timp pentru aceasta. De i-ar fi avut, cheltuitorul moșiilor părintești ar fi pus banii de la el, „Tezaurul" fiind opera cea adevărată și mare a vieții sale. Îi plăceau mesele scumpe și traiul pe picior, mondenitățile de tot felul, cadourile princiare și celelalte. Vizitând Chantilly, împreună cu Edgar Mavrocordat, Al. Philipescu și Ionescu Gion, în iunie 1882, exclama într-o scrisoare către Sașa: „Ce splendidă galerie de taboluri! Ce bibliotecă! Ce apartamente! Ce parc, cu elești...! Trebuie să fie plăcut să stăpânești și să te bucuri de ele mai sus cu câteva mii rentă. „Balzacianul" personaj, care a fost Odobescu, asaltat de creditori, era silit să se umilească cerșind împrumuturi meschine lui Anghel Demetriescu, de exemplu: „Dacă în casă-ți ai un bilet de *o mie* de franci, desparte-te pentru zece zile de dânsul și trimite-mi-l prin aducătorul". Sau: „Cât de sărac ai fi rupe din carne și trimite-mi te rog la nevoia mea actuală 200 lei". Asta pentru că, încă de tânăr, nu se uita la bani. Mamă-sa, Catinca, se plânge în o scrisoare de prin 1867 că, plecând spre țară, de la Paris, Alexandru a lăsat vreo 13.000 de franci datorii personale *declarate*. Probabil se vor fi găsit încă destule altele. Se pricepea de minune la cumpărături de lux când, în 20 septembrie 1858, după o vizită făcută cu Sașa generalului Pavel Kiseleff, aflat și el la Paris, colindară magazinele spre a achiziționa „6 cămăși noapte, 13 cămăși zi, 6 camizole, 12 jupoane" de la o m-me Wagner, iar de la o m-me Desalls un număr de rochii: „una albă cu buchete de miozotis, una roz cu

Scanned with OKEN Scanner

volane de dantelă albă, una de catifea bleu cu două corsaje, mantou, manșon și pălărie la fel, una de mătase de culoarea coacăzei de Alpi, ceva între roz și liliachiu, pentru vizite, una de moar maron cu talie strâmtă, după moda cea nouă, pentru dimineața, și încă una verde, cu volane de Chantilly, și o manteluță cu dantele, plus voalete, gulere, manșete"... iar la Fontane, bijutierul, găsiră și toate diamanticalele asortate, foarte apreciați fiind de către negustor pentru faptul de a se fi interesat de exponatele cele mai scumpe. Cu un asemenea „tren de viață" este normal ca Odobescu să se fi plictisit cumplit de București și de țara sa natală, oricât ar fi iubit-o. La nevoie prefera o masă mai ca lumea în Bois de Boulogne, la restaurantul numit „Chateau Madrid", ascultând vrăjit muzica unui taraf de țigani distinși: „C'est très agréable de les entendre en dinant sous les bosquets verts". De aceea România nu-i mai plăcea, devenise, cu trecerea anilor, mizantrop, cu alergie (și lucrul este de înțeles, într-un fel) mai ales față de politică: la noi, la București, primele cuvinte care se schimbă între doi oameni de la o zi la alta sunt numai în legătură cu politica. Regalitatea, proclamată în 1881, i se pare culmea mizeriei locale: „Țara noastră este hotărât o țară de farseuri. Astăzi (14 martie, 1881) pe când eram la Academie, s-a anunțat că Senatul și Camera au proclamat regalitatea... Ce-i lipsea chelului? Tichia de mărgăritar". De mai multă vreme ar fi voit să se expatrieze definitiv: „Să părăsesc acest viespar, unde totul mă rănește, mă irită, mă îmbolnăvește... mi-e groază să mai rămân mult timp aici". Plecat și revenit, ca într-o fatalitate!, hărțuit de datorii și dezgustat de ziariști, „ces vauriens des journalistes" – care mergeau până acolo încât îl acuzau că ar fi amanetat „Cloșca cu puii de aur" – declara din nou că vrea iarăși Parisul: „departe de această țară și de lumea ei, care îmi repugnă în cel mai înalt grad". Și totuși sfârșitu-i a fost să fie, dramatic, tot în țara în care s-a născut și pe care, în fond, a iubit-o. Pentru că dorința lui cea mai mare era să arate lumii că România, prin trecutul ei glorios, prin cultura ei și prin inestimabilele ei comori de artă, poate și trebuie să stea în rând cu celelalte țări ale Europei civilizate.

Încă o dată însă: Dacă *stilul este omul*, în cazul lui Odobescu *omul* se poate afla cu încă mai mult temei în corespondență.

Bogdan Petriceicu Hasdeu [1]

Cu patru ani mai tânăr decât Odobescu, având o ascendență nobiliară încă mai certă, pe cât de adevărată pe atât de nonșalant afirmată, la care întâmplarea a adăogat și un dram de sânge slav, autodidact fără diplome, cu toate că a trecut

[1] BOGDAN PETRICEICU HASDEU (26.II.1838, Cristinești j. Hotin – 25.VIII.1907, Câmpina) descinde dintr-o veche familie de intelectuali basarabeni, înrudită cu Ștefan Petriceicu Vodă, domn al Moldovei între anii 1672 – 1674, abandonat de boierii care refuzau colaborarea cu Polonia și nevoit să se adăpostească în țara vecină de la nord, urmașii lui devenind astfel membri ai șleahtei. Bunicul scriitorului, Tadeu Hasdeu, era strănepotul unui Gheorghe Lupașcu Hâjdeu, nepot de frate, acesta din urmă, al fostului Petriceicu Vodă. Era un mare cărturar și poet de limbă polonă. Când turcii trebuiră să cedeze Poloniei o parte din teritoriul Moldovei de nord, Tadeu, și lua îndărăt moșiile din ținutul Hotinului și se stabilea la Cristinești, căsătorindu-se, a doua oară, cu Valeria, o evreică trecută la ortodoxism, cum el însuși făcuse, reprobând catolicismul polon, pe deplin conștient de originea lui moldoveană. Alexandru Hâjdău, tatăl lui Bogdan, numit la început Tadeu, după bunic (însă în polonă *Tadeu* se traduce ca și slavo-românul *Bogdan:* „cel dăruit de Dumnezeu") – mamă fiindu-i Elisabeta Daucș – era scriitor, istoric, filolog și folclorist de limbă rusă, bine cunoscut și

prin Universitatea din Harkov, Hasdeu este și el un scriitor savant, filolog și istoric, publicist împătimit, un „neliniștit" și un „problematic" prin temperament. Într-alt chip însă decât autorul lui *Pseudokinegetikos*, cu toate că și el vine în prelungirea patruzecioptismului. Spirit enciclopedic, el tinde a se realiza pe mai multe planuri, investigând adânc trecutul și în același timp ancorând puternic în prezent, B.P. Hasdeu ocupă în memoria istoriei literare și în istoria culturii românești treapta dintre Dimitrie Cantemir și Nicolae Iorga. În anii tineri, ai studenției și ai milităriei, cum aflăm dintr-un foarte interesant „Jurnal intim", dusese viață boemă de „prinț" rus, nonconformist, răzvrătit și romantic, făcând figură de blazat ori de cinic din categoria byronienilor și a lui Peciorin. Se

---

dincoace de Prut de către intelectualii din generația lui Gh. Asachi și I. Heliade Rădulescu. Bogdan, care își mai adăoga înaintea numelui de familie pe acela de Petriceicu, în amintirea străbunului voievod a studiat, sub stricta supraveghere a tatălui său, la Rovno, la Camenița, la liceul din Chișinău și la Universitatea din Harkov, fără totuși grija obținerii vreunei diplome, frecventând cursuri de drept, de filosofie, filologie și istorie, aproximativ între 1852 – 1854. Se înrolase ca iunker în regimentul „Radetzki", participând, pentru foarte scurt timp la campania din Crimeea, dar abandonă totul în favoarea scrisului. De pe acum se încerca în beletristica de evocare istorică, cu niște fragmente intitulate *Arbore*, *Domnița Roxana* (o schiță dramatică), cu versuri (*Sunt dac!*, *Sunt român* etc.) La începutul anului 1857 trecea Prutul, la Iași și, în anul următor, 1858, era numit judecător la tribunalul din Cahul (pe atunci, cele trei județe, Cahul, Ismail și Cetatea Albă țineau de Moldova), unde nu stătea mult, fiind destituit din pricina atitudinii lui unioniste deschise, neagreată de caimacamul Vogoride. Întors la Iași își începe prodigioasa-i activitate jurnalistică, scriind la unionista *Zimbrul și Vulturul* (1858), la *România* (1858 – 1859), la *Foița de istorie și literatură*, unde își inaugura cariera de istoric prin studiul-schiță *Pierit-au dacii?*. În 1860 ocupa un post de profesor de istorie suplinitor și era custode al Bibliotecii Școalelor din Iași. În anul următor, 1861, după o călătorie de documentare în arhive polone îi apărea studiul *Luca Stroici*, în *Ateneul român*, editat de V.A. Urechiă. Traducea din *Tristele* lui Ovidiu și continua să colaboreze la *Tribuna română* a lui N. Ionescu, la *Trecutul*, *Dacia* etc. După apariția, în revista *Lumina* pe anul 1863, a nuvelei *Duduca Mamuca*, tânărul scriitor este tras în judecată, acuzat fiind de imoralitate. Se apără strălucit, este achitat și, în 1864, când părăsea Iașul spre a se stabili în București, publica povestirea în volum, cu tot cu dezbaterile tribunalului, lucru ce-i aduse destulă notorietate printre literați. În 1864 i se încredințează editarea *Arhivei istorice a României*, una dintre publicațiile cele mai prestigioase. Însă Hasdeu scoate pe cont propriu o mulțime de reviste, unele, mai ales la început, cu preponderență satirice și antimonarhice (fapt pentru care va avea de suferit, peste câțiva ani, și o scurtă detenție, la închisoarea Văcărești): *Aghiuță* (1863 – 1864), *Satyrul* (1866), *Traian* (1869 – 1870), *Columna lui Traian* (1870 – 1877), *Foaia Societății Românismul* (1870 – 1871), *Revista literară și științifică* (1876), colaborând și la multe altele (*Buciumul*, *Familia*, *Sentinela română*, *Perseverența*, *Ghimpele* etc.), semnând în felurite chipuri (*Hâjdău*, *Hăjdău*, *Hajdeu* și în fine *Hasdeu*, când constată că unii îl ironizau citindu-i numele... latinizant, cu pronunțarea lui *j* ca *i*), deseori cu pseudonime (*Abar-Assab*, *Ghimpescu*, *c. Ioniță*, *Viril Philologescu*, *B. Stilescu*, *P.A. Calescu* etc.). Moartea fiicei sale, Iulia, afectă și schimbă radical viața și activitatea lui Hasdeu, după 1888, absorbit din ce în ce mai mult de spiritism, sfârșind prin a se retrage la Câmpina, unde își contruise un castel bizar și unde murea la vârsta de 69 de ani. Principalele cărți ale lui Hasdeu, în ediții princeps, sunt: *Luca Stroici, părintele filologiei latino-române* (1864), *Filosofia portretului lui Vlad Țepeș* (1864), *Micuța* (1864), *Ion Vodă cel Cumplit* (1865), *Răzvan și Vidra* (1866), *Odă la boieri* (1869), *Poezie* (1873), *Cuvente den bătrâni* (I-II, 1877 – 1881) *Trei crai de la răsărit* (1879), *Etymologicum Magnum Romaniae* (1886 – 1898) *Istoria critică a românilor* (1873 – 1875), *Sarcasm și ideal* (1887 – 1896), *Sic cogito. Ce e viața? Ce e moartea? Ce e omul?* (1892) etc.

BIBL.: *Scrieri literare, morale și politice*, ediție critică de Mircea Eliade, I-II, Ed. Fundațiilor Regale, 1937; *Scrieri literare*, I-II, ediție îngr. de Andrei Rusu, ESPLA, 1960; *Scrieri istorice*, I-II, îngr. de A. Sacerdoțeanu, Ed. Albatros, 1973; *Sarcasm și ideal*, ed. îngr. de Mircea Zaciu, Ed. Minerva, 1975; *Opere*, *I*, ed. îngr. de Stancu Ilin, Ed. Minerva, 1986.

G. Munteanu, *B.P. Hasdeu*, E.L., 1963; M. Drăgan, *B.P. Hasdeu*, Ed. Junimea, 1972; V. Sandu, *Publicistica lui Hasdeu*, Ed. Minerva, 1974; I. Oprișan, *Romanul vieții lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, 1990.

Scanned with OKEN Scanner

cheltuia în frenetice aventuri amoroase, dintre acelea pe care avea să le descrie curând în nuvela *Duduca Mamuca* sau *Micuța*. Dar, cu cel puțin tot atâta frenezie, ascultând de îndemnurile învățatului său tată, studia foarte mult, citind în mai toate limbile de circulație universală, tot ceea ce îl putea interesa în domeniul umanistic, în primul rând, favorizat de o bună cunoaștere a antichității eline și latine. Părăsind fără să regrete mansarda sa pitorească situată deasupra „celei mai înalte clădiri din Harkov", tânărul va deveni curând un personaj bine cunoscut în Iașul anilor de dinaintea Unirii, apoi și printre literații celei de a doua jumătăți a veacului trecut. Făcea gestul „princiar" de a dărui unei biblioteci din capitala Moldovei câteva mii de cărți rare, publică „scandaloasa" nuvelă *Duduca Mamuca,* urmată de un proces unde fu acuzat de atentarea la bunele moravuri. La București, gazetarul deveni la un moment dat periculos pentru monarhia instaurată după abdicarea lui Cuza, însă istoricul și filologul inspira mult respect, cel puțin unul egal cu al ardelenilor care aveau în fruntea lor pe August Treboniu Laurian. Însuși Maiorescu ar fi voit să-l atragă în cercul Junimii, lucru ce nu-i izbuti. La început trăia în sărăcie lucie, fără pretențiile de viață ale lui Odobescu. Se căsători îndată după sosirea în Bcurești, cu Iulia Faliciu, scoborâtoare dintr-o familie de... moți din Roșia Montană, femeie frumoasă și energică, prototipul Vidrei din cunoscuta dramă istorică. Iulia se va numi și geniala fiică a lui Hasdeu, unica odraslă, născută la 2 noiembrie 1869, moartă la numai 18 ani, în 17 septembrie 1888, în care savantul își pusese speranțele (și în anume chip a și izbutit să și le realizeze, printr-un soi de misterioasă automistificare) realizării supreme a familiei Hasdeilor.

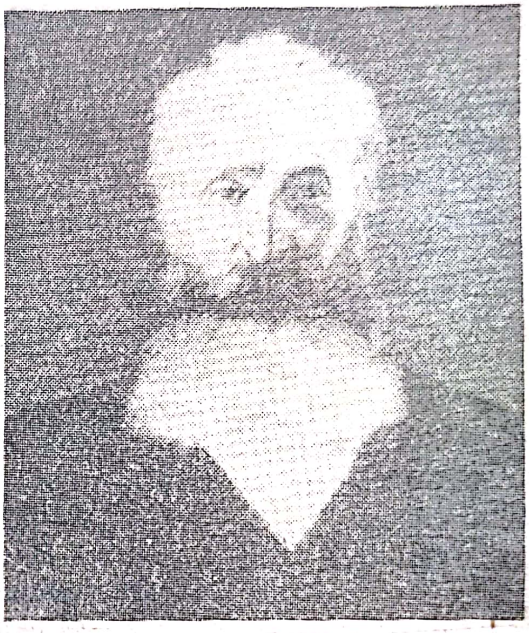

Bogdan Petriceicu Hasdeu

În domeniul poeziei o serie de comentatori nu i-au aflat merite deosebite, mult peste valoarea unui Cezar Bolliac, cu militantismul social al căruia se aseamănă. Hasdeu este violent sarcastic și de pe această poziție practică satira cu predilecție. Îl pasionează și farsa, jubilând zgomotos când îi izbutește, cum s-a întâmplat cu cele două poezii-capcană publicate de convorbiriști, *La noi e putred mărul,* semnată, culmea!, *P.A. Calescu* (cu acrostihul de rigoare: LA CONFORBIRI LITERARE). Și după ce și-a dat în vileag „păcăleala" – spre mâhnirea în special a lui Iacob Negruzzi, secretarul de redacție a *Convorbirilor* – farseurul revine cu o altă compunere, publicată de asemeni din nebăgare de seamă, pe care o dă drept o traducere dintr-un inexistent poet german cu numele inventat de „Gablitz", dând după aceea totul în vileag. Lucrul revine la a concede că totuși meșteșugul scrierii de versuri îi era la îndemână celui care nu după mult timp va scrie *Răzvan și Vidra* după toate regulile dramei romantice, versificația fiind în acest caz de rigoare.

Îl mai atrăgeau, evident, poanta și calamburul, ca în această caricatură antimonahală din poezia intitulată *Evlavie:*

Scanned with OKEN Scanner

Sunt un călugăr umilit,
În cap cu comănacul
Supt chip de puică de iubit
Mă-mpac cu însuși dracul;
Pe Tinca o sărut cu foc,
Pe Safta cu beție...
Și toate astea la un loc
Fac ev-la-vie!

La drept vorbind, alt gen de poezie decât satira sarcastică lui Hasdeu nu-i iese. Niște încercări de balade istorice (*Ionașcu Vodă, Ștefan și Radul, Ștefan Tomșa și vornicul Moțoc*) rămânând doar lăudabile, onorabile intenții. Specialitatea lui este pictarea de tablouri infernale ale răului social ce voia să condamne, ca în *Odă la ciocoi* (apărută întâi în *Românul* pe 1869, cu titlul *Odă la boieri*):

Dar ce privesc, o Doamne! Eu cânt ș-acum dodată
Cutremurul m-apucă;
O ceață se lățește, o brumă-ntunecată,
O groaznică nălucă;
Ciocoii se rădică, ca hoituri învechite
Din cripta infernală,
Și ca-n trecut s-așează pe holdele-nverzite,
Răzbiți de flămânzeală!...
.....
Nu s-a schimbat nemica! Aceeași fudulie
De nașteri venetice
Din oameni fără nume, goniți de prin Grecie
Și pripășiți aice;
Aceeași goliciune la inimă, la minte,
La cugete române;
De jafuri, lăcomie, despreț de cele sfinte
Și lipsă de rușine!
O nu! E viu ciocoiul! Nu-i mumie, nu-s moaște:
Priviți-i crunta gheară!
etc.

Tonalități infernale, dantești, de un lirism ...naturalist, s-ar zice, la mijloc fiind însă o parabolă-satiră la adresa acelorași spoliatori și ariviști politici însetați de putere, descoperim mai ales în *Complotul bubei*, imaginea fioroasă a unei conjurații de leproși hotărâți să aducă lumea la condiția lor:

Vedeai o icoană grozavă!
Tot bube, pocnind de otravă,
Pe brațe, pe coapse, pe frunți!
Otrepuri, de mult închegate,
Lipite de răni destupate,
Ca niște oribile punți!

Obrazii lor, – cronica spune, –
Părea ca un foc de tăciune
Cu spuză-nvălit împrejur,
Când negrul cu roșul s-alungă,
Trecând pe de laturi în dungă
Alb, vânăt, și galben, și sur!

Scanned with OKEN Scanner

S-așează pe gânduri în iarbă,
Și buba pe bubă se-ntreabă:
Cum merge și ce-i de făcut,
În lume să nu mai domnească
Tăria și fala trupească,
Frumosul călcând pe cel slut!

Se scoală atunci din grămadă
O fiară, un monstru, o pradă
A unui sarcasm infernal:
Atât de urât că, văzându-l,
N-ai pune pe oameni d-a rândul
Cu cel mai hidos animal!

Se umflă a scoate cuvântul,
Și, parcă vuiește pământul,
Răsună un glas din plămâni,
Pe care ca toți să-l audă,
Îl trage prin nări și prin buză,
Sudoarea curgând peste răni!

„De prin puțuri și izvoare
Toată lumea bea, –
Așa el zicea, –
Fraților, pricepeți oare
Cugetarea mea?

Apa-i pentru noi scăpare,
Iute la fântâni,
Din glezne și mâini
Dați-le cu mic și mare
Puroaie din răni!

Toate țările să fie
De sus până jos
Și până la os
Un popor de carne vie:
Lepros și lepros!..."

Anticiocoismul virulent și viziunea încrâncenată îl apropie de Eminescu. Satira hasdeiană se deosebește însă foarte mult de cea eminesciană, nu atât prin discursivitatea prozoasă (din *Odă la ciocoi*, de exemplu) ori prin insistența asupra teratologicului, luat cumva în sine (din *Complotul bubei*), cât mai ales prin ceea ce am putea numi „soluția rațională" pe care poetul-pamfletar ne-o propune. În timp ce Eminescu invoca în chip *imposibil*, absurd și sublim totodată, pe Vlad Țepeș, spre a pedepsi pe ciocoi, Hasdeu își îndeamnă cititorii „la luptă", căzând într-un soi de șablon lozincard, ca în finalul *Odei la Ciocoi:*

La luptă dar! La luptă! Să ne vedem d-aproape!...
Lăcustele-ngropate,
De n-ați strivit chiar oul, din fundul negrei groape
Învie mai turbate!

Nu mai greși d-acuma! Trecutul să te-nvețe!
La vînătoare, frate!
La vînătoare! Însă... jos puștele și bețe:
Să-i bați prin libertate!

Asemeni lui Bolliac, cel din programul afișat în prima sa fază, Hasdeu refuză a cânta „flori și stele", cum declară foarte răspicat în *Versul* (1872):

Ar fi o nebunie să cânt eu flori și stele,
În veacul nostru pe pământ,
Când ele sunt o larvă, grimată cu văpsele,
Iar adevărul geme tempeste și războie,
Blestem, urgie, neguri, pucioasă și mormânt!

În consecință el își propune să scrie numai o poezie „palpitând de ură", „o poezie neagră, o poezie dură! / O poezie de granit...". Aceasta pentru că la poezia blândă, „caldă", la poezia „jalei ș-a zbuciumării" pasive, lumea cea meschină reacționează rece. Este aici și un fel de anticipare a atitudinii lirismului arghezian de mai târziu, reacția violentă împotriva insensibilității burtăverzimii de rând, cum deducem din *Poezia:*

În prada jalei ș-a zbuciumării
Ședeam pe-o stâncă deasupra mării,
O stâncă mică ce-abia se zare
Pe-al mării luciu fără hotare.

Plângeam de milă, plângeam de ciudă,
Plângeam că lumea-i așa de crudă;
Plângeam și focu-mi curgând pe stâncă
Intra cu flăcări în mare-adâncă.

Răpind-o caldă valul ce trece,
Îmi scot din unde lacrima rece!

Se vede de departe că dulcegăria îi repugnă până într-atât încât în o compunere intitulată *Alb și negru* (apărută în *Revista nouă*, în 15 februarie, 1888 – înainte de moartea tragică a fiicei Iulia – reprodusă apoi în fruntea volumului *Sarcasm și ideal*, apărut în 1897) dă semne a ricana împotriva lui Vasile Alecsandri cel din frumosul pastel *Iarna:*

Blândă toamnă dunăreană, dezmerdându-ne, s-a dus.
Totu-i alb și rece-i totul: jos omătul, bruma sus.
Moartă-i lumea sărbezită, peste care, fără față,
Fără nori și fără soare, greu atârnă alba ceață.

Șerpuiește-n aer fumul și se-ntinde alburiu
Din colibe, troienite, ca sicriu lângă sicriu.
În zadar privirea cată negre benghiuri în albeață:
Pân-și umbrele sunt albe pe cea marmură de gheață!

Iată însă, ca șiraguri de călugări în sobor,
Vezi ceva negrind în zare: ciorile pe șes cobor
Și de spânul chip al iernei, vesel croncănind, s-agață...
Mult mai drag mi-e viul negru decât albul fără viață!

Scanned with OKEN Scanner

Unii istorici literari, în primul loc G. Munteanu, consideră că adevăratul, chiar marele poet Hasdeu, nu poate fi aflat decât în cele câteva compuneri de după 1888, cu spiritul zguduit de moartea fiicei sale Iulia. Vagi și totuși persistente amintiri din boema studenției harkoviene, a tânărului neastâmpărat de altădată, cântând *Bringt mir Blut der elden Reben* și *Gaudeamus igitur*, se convertesc acum într-un fel de jubilație a eliberării prin moarte, în drumul spre azururi și puritate absolută:

Să mă bucur, sătul de-a mai plânge...
Ce mai lacrimi vărsai pân'să plec!
Aș putea, la un loc de le-aș strânge,
Înotând prin durerea-mi să trec
Și ce groapă
de-o șchioapă
s-o-nec!

Să mă bucur, că omu-i o treaptă
Pe suișul cel fără de-apus,
Și martirul meu cuget așteaptă,
Ieri un vierme și mâini pe Iisus,
Cale lungă
s-ajungă
mai sus!

(*Gaudeamus*)

Tot atât de puțin cunoscut, în școală și în publicul larg („specialiștii" se situează fiecare pe secțiunile care le revin: istorie, filologie, folcloristică etc. până la... ocultistică) este și Hasdeu prozatorul, mai valoros decât poetul, în anume sens. Intrarea bruscă, impetuoasă, în atenția contemporanilor și-a făcut-o încă de la vârsta de 25 de ani, când publica, la Iași în revista *Lumina* (1863) nuvela – de... scandal pe atunci – *Duduca Mamuca*. Mediul schițat este acela al boemei teribiliste rusești și hasdeiene din epoca studenției și a milităriei, pe care o descoperim mai direct în „jurnalul intim" al contradictoriului, prodigiosul scriitor. Subiectul este derizoriu, la urma urmei: Un june pe nume Toderiță N., „studinte în drepturi la o Universitate rusească oarecare", se arată destul de experimentat în aventuri amoroase, cu toate că nu are decât 17 ani. Contra unui pariu, el se angajează să seducă până la capăt „o copilă de șasesprezece ani", unica odraslă a unei „vestite actrițe", și întreprinderea îi izbutește de minune, în numai trei zile, nu în trei săptămâni cum fusese convenit. Spre final, cititorul încearcă o mică surpriză (mică, banală, pentru că e veche cât și romantismul), aflând că a parcurs spovedania eroului, acum mort, lăsată într-un manuscris. Teribilistul se sinucisese, din dezabuzare și mizantropie, prevăzând o aceeași soartă și amicului devenit acum naratorul de fond: „În așteptare, ca să-ți vie și ție gustul a te împușca, al tău T.N.N." Simptomatică ni se pare răsfrângerea în spiritul lui Hasdeu, cel de la 25 de ani, a wertherismului și a peciorinismului. Punctele de plecare ale acestei proze se află, e limpede, în Goethe și în Lermontov, fără deloc totuși vreo urmă de profunzime și gravitate, de vor fi și fost ele în intenția autorului. De la apariția *Suferințelor tânărului Werther* trecuseră vreo 80 de ani! De altă parte, *Un erou al timpului nostru* (culegerea de nuvele a lui Lermontov din 1840) este un tip de proză mult prea puțin potrivită, în esența ei, spiritului latin și hasdeian. Cât de departe este „pariul" lui Toderiță – și mai ales cât de inexplicabilă

este sinuciderea sa – de demonismul lui Peciorin, îndrăgostit nebunește de fiica unui prinț pe care o răpește, cuprins fiind apoi, odată visul împlinit, de inexplicabile, misterioase melancolii! Reacția publicului cititor a fost cât se poate de specifică locului, Hasdeu fiind acuzat de... imoralitate. Și de către cine? De V.A. Urechia, cu o viață particulară și de familie destul de dubioasă, și de Titu Maiorescu, nescutit nici el de anume bănuieli și chiar de procese de imoralitate, apărătorul, totuși, cu strălucire, al lui Caragiale care, într-un alt context, va fi acuzat de o vină aparent asemănătoare cu aceea atribuită lui Hasdeu. Specific locului a fost și procesul intentat autorului *Duducăi Mamuca*, început cu mare zgomot și sfârșit cu achitarea... inculpatului care se apără printr-un sofism de toată frumusețea: El, Hasdeu, nu putea fi acuzat de imoralitate înfățișând personaje imorale, căci altminteri procurorul acuzator însuși ar putea cădea într-o asemenea culpă de ar fi să se refere la „imoralul" scriitor. În plus, sunt aduse o grămadă de citate cu literatură „imorală", începând cu Boccaccio și sfârșind cu neoanacreonticii români, în frunte cu Costache Conachi. Triumfător, în fine, Hasdeu publică nuvela în volum, cu tot cu *Pledoaria autorului*, sub un nou titlu, *Micuța. Trei zile și trei nopți din viața unui studinte*, la București, în 1864. Vreun rol de seamă în dezvoltarea prozei românești, cum s-a spus de către unii („cotitură", moment de trecere spre „realism" etc.) nuvela lui Hasdeu nu a avut.

Mai importantă ne apare *Ion Vodă cel Cumplit* (1865) – epitetul-supranume este instituit de Hasdeu, cu gândul poate la țarul Ivan cel Groaznic – o monografie istorică și eseu literar asemănător, în intenția autorului, cu *Românii supt Mihai voievod Viteazul*. Ca și ilustrul predecesor, autorul se dorește și izbutește a fi în bună măsură, „un adevărat uvrier și artist". Documentele, adunate cu mare hărnicie, sunt interpretate cu exactitate, însă într-un stil avântat, de mare expresivitate, cartea fiind unul dintre cele mai impunătoare monumente ridicate eroului care încercase un ultim mare și tragic efort de smulgere de sub stăpânirea otomană. Istoricul este în permanență dublat de artist, în prezentarea portretelor sau a episoadelor de luptă, cum ar fi aceea de la Cahul și a morții năpraznice a lui Ion Vodă Armeanul. Tot așa, scena morții pe eșafod, la Lemberg, în 1578, a lui Ion Potcoavă, e povestită în toată cruzimea ei spectaculară, inclusiv discursul bărbătesc al personajului, înainte de a-i cădea capul sub securea gâdelui. Tema va fi reluată, după cum se știe, de Sadoveanu, în ultimul său roman istoric *Nicoară Potcoavă*, cu alte mijloace dar sub același unghi de vedere ideologic. Prin comparație cu Bălcescu însă, Hasdeu arată mai puțină sobrietate solemnă în stil. Retorismul, mereu de bună calitate și la el, riscă uneori exteriorizări prea zgomotoase, nepotrivite contextului de la un punct încolo, prin desele referiri la prezent și mai ales prin comparația insistentă a eroului cărții cu alte mari figuri de monarhi și conducători de oști din Europa vremii, chiar și de mai încoace, până la Napoleon cel Mare, cu tendința devenită stridentă de a-i pune în valoare meritele: „Un mare administrator! Un mare om politic! Un mare general!", exclamații ce ar fi trebuit lăsate mai curând în seama cititorilor.

Încercările de evocări istorice, fie în proză fie în dramaturgie, sunt numeroase la Hasdeu, prea puține din ele însă duse la capăt, din lipsa de răgaz și mai ales din pricina demonului său creator care îl solicita în numeroase direcții, nu întotdeauna convergente. Gândea să îmbine tragedia antică grecească

Scanned with OKEN Scanner

– la care admira simplitatea intrigii „ce lipsește tragediei moderne" – cu cea shakespeariană, unde prețuia mai presus de orice contrastul firesc dintre „sublim și bufon, dintre plâns și râs". În *Buciumul* lui Cezar Bolliac din 1864 începea să publice un plănuit roman istoric ciclic cu titlul *Copilăriile lui Iancu Moțoc*, din care nu ne-a rămas decât primul episod, *Ursita*, nici acesta terminat: Suntem către sfârșitul domniei lui Ștefan cel Mare, când tocmai se naște Ștefăniță, fiul lui Bogdan și nepotul marelui voievod, căruia i se prezice moartea, la vârstă tânără, de mâna omului care tocmai în acea noapte intrase în cetatea Sucevei. El nu va fi însă credinciosul și viteazul postelnic Șarpe, ce se întorsese dintr-o solie la Cracovia – nevoit acum să ia calea pribegiei de teama mâniei domnești – ci copilul Muha sau Mihu, pe care solii îl aduc cu ei în cetatea de scaun, salvându-l dintr-o încăierare cu haiducii din Codrii Cosminului. Acest Muha sau Mihu avea să devină vornicul Iancu Moțoc, omorâtorul lui Ștefăniță de mai târziu, susținătorul lui Petru Rareș, pe care însă îl va trăda, ca mai pe urmă și pe Lăpușneanu, cum citim în nuvela lui Negruzzi, deducem din cât s-a publicat. Hotărît lucru, bine informat în domeniul istoriei Moldovei, Hasdeu era în același timp atras de senzaționalul gotic al unui Walter Scott, de tot felul de ezoterisme medievale, de o apăsată culoare de epocă, pe care mai târziu Sadoveanu o va estompa sub văluri poetice, autohtonizând totul. Astfel, vrăjitoarea Despa vindecă pe Luca stegarul de rănile provenite din săgeți descântând cu apă neîncepută și invocând misterioasa formulă magică „rămasă de la strămoșii noștri romani", pe care nimeni nu o mai înțelegea acum:

SATOR
AREPO
TENET
OPERA
ROTAS

Postelnicul Șarpe, stegarul Luca, Arbore hatmanul, căpitanul Boldur și popa Sofronie beau din câte un corn de zimbru încrustat cu aur „bere fiartă cu zahăr și cu ouă", obicei „adus de strămoșii noștri din Polonia". Interesantă este, spre a ne face o idee de documentația istorică dar și de fantezia hasdeiană, descrierea „apartamentului" lui Ștefan cel Mare:

„Apartamentul lui vodă avea o formă rotundă: un semicerc prezentând o galerie de ferestre arcate, iară sub fiecare fereastră, din partea curții, se înălța câte o cascadă și în stropiturile argintii ale apelor se jucau razele soarelui, îngânând toate culorile pietrelor scumpe. Odaia era podită cu mozaic; era tapițată cu catifea mohorâtă de Veneția, pe care străluceau flori, cusute și împletite din mărgăritar și aur; era mobilată în jur cu divanuri acoperite cu covoare turcești; iară în mijlocul apartamentului sta o masă circulară de marmură neagră, pe care se vedeau o mulțime de prețioase mărunțișuri: cerbișori de aur, cu coarne de mărgean, păunași cu coade presărate cu ametiste, rubini, smaragde, zmei de aur cu ochi de diamante etc."

La un asemenea decor adus în cetatea Sucevei lui Ștefan cel Mare Sadoveanu nu ar fi subscris în ruptul capului. Cu toate acestea imaginația și chiar „mistificările" lui Hasdeu nu sunt lipsite de interes. Cel care va scrie spiritistele studii din *Sic cogito*, după moartea fiicei sale, vorbea încă de pe la 1863 de existența la curtea lui Ștefan cel Mare de „zodiari", care cu ajutorul unor „mediumuri" făceau fel de fel de prezîceri.

Scanned with OKEN Scanner

Din chiar natura prozei (dar cu atât mai mult a poeziei) reiese și înclinația lui Hasdeu către teatru, care se va finaliza în *Răzvan și Vidra*, „Poemă dramatică în cinci cânturi", reprezentată în 1867 și publicată pentru prima dată în foiletonul ziarului *Perseverența*, din martie până în iunie, același an.

Citind în *România literară* a lui Alecsandri „o biografie erudită a acestui brav aliat al lui Mihai", scrisă de „răposatul Bălcescu", Hasdeu se entuziasmează și el de Ștefan Răzvan, care domnise în Moldova doar 5 luni (aprilie-august 1595), îndată după Aron Tiranul, înlăturat fiind de Ieremia Movilă, dușmanul de moarte al eroului de la Călugăreni, care peste alți 5 ani avea să înfăptuiască, pentru scurt timp însă, prima unire a tuturor românilor. Personaj „problematic", Răzvan trăiește drama existențială a omului exclus din rândurile lumii în care i-a fost dat să trăiască, numai și numai pentru că mama lui, românca, îl născuse iubind un țigan rob, condiție din care tânărul se eliberează prin propriile-i merite: este inteligent, frumos la chip, curajos, iubind mai presus de orice libertatea și dreptatea. Și la Bălcescu, și la Hasdeu se vede dintr-odată pledoaria ardentă pentru cauza patruzecioptistă a eliberării robilor țigani, lucru de neconceput în secolul al XVI-lea, de vreme ce chiar cerșetorul Tanase, admiratorul permanent al eroului (pe care, împreună cu alții, îl întovărășește peste tot, în haiducia sa și în mercenariatul din oastea leșească) exclamă la tot pasul, tragic-grotesc: „Ce păcat că e țigan!". Conflictul, bine condus de dramaturg, se angajează, la început, între boierimea hrăpăreață, lacomă de averi, reprezentată de Sbierea, și luptătorul pentru dreptatea celor mulți care este fostul rob țigan. De la un loc încolo însă – lucru demn de remarcat din punctul de vedere al modificării caracterului personajului central – sub influența Vidrei, nepoata lui Moțoc, pe care haiducul o eliberează de claustrare în mânăstire, Răzvan, ajuns polcovnic in armata polonă, mai apoi și hatman la curtea din Suceava, dorește însetat puterea, cuprins de ambiția nemăsurată de a fi domn, ceea ce îl va pierde. Important este să se observe că prejudecata unui Tănase n-o stăpânește și pe ambițioasa iubită și soție a lui Răzvan, care descoperă în el forța și inteligența, vitejia și perseverența necesare atingerii țelului propus. Mai mult încă, femeia îl iubește sincer și, la un moment dat, având presimțirea deznodământului tragic, îl roagă să se oprească a mai dori imposibilul. Răzvan însă a devenit o vijelie ce nu mai poate fi stăvilită, asemeni tuturor eroilor romantici:

VIDRA

O nu, Răzvane! Chiar astăzi eu am visat
O vedenie grozavă, un lucru înfricoșat...
Maica ta-n cernite haine din mormânt pășea spre mine,
Ochii-i se-necau în lacrămi, pieptu-i gemea de suspine,
Și durerea-i plămădită cu mânia la un loc,
Îmi striga din gura-i moartă: piei, nepoata lui Moțoc!...

RĂZVAN

Vise! O nimica toată! Luptătorul care-n viață
Întâlnește la tot pasul însăși moartea față-n față,
Încât i se pare-acuma d-o potrivă morți și vii,
Nu-l tulbură o nălucă ce sperie pe copii!...
Ș-apoi unde-i acea Vidră, care-mi tot spunea odată
De-a nu fi ca mici pârae, ci ca Dunărea cea lată?

Scanned with OKEN Scanner

Unde-i acea Vidră care zi și noapte mă-nvăța
Că pân-și iubirea țării e poſta de-a se-nălța?
Unde-i acea mare Vidră, ale căreia cuvinte,
Ca o sămânță măruntă, îmi cădeau adânc în minte,
Și din tainicile brazde ale sufletului meu,
Prinzând rădăcini cu-ncetul, dezvelindu-se mereu
Ieșir-acum deodată, pline de suc și de viață,
Râzând de viscoli ca bradul încins cu sute de brață?
.....

Te-ngrozește fața mării ce ridică val de val?
Află dară că degeaba una muge, vântul geme;
Răzvan împins pân-aice, de furtuni nu se mai teme,
Și călcând cu desperare peste undă peste vânt,
Va ști să meargă-nainte: sau la tron, ori la mormânt!...

Răzvan și tovarășii lui de arme, în frunte cu Răzașul, își iubesc fierbinte patria, locul nașterii și al strămoșilor îngropați aici. Răzvan seamănă parcă lui Hasdeu însuși, fiul înstrăinaților de dincolo de Nistru: „Calul, născut în Moldova, mă duse drept pân-la Nistru. / Nistru, apă românească, ce spumegă printre stânci, / Îngropând dușmanii țării în vâlvorile-i adânci! / Nistru ale cărei unde altădată-n zile grele / Apărau în loc de tunuri hotarele țării mele! / Nistru!... Nistru!... Pân-acuma știut-am să mă feresc /. De-a trece pe lângă țărmu-i, ca să nu mă ispitesc!".

Cu un simț al compoziției deosebit de ascuțit, dramaturgul încalcă ușor (ca și Alecsandri în *Despot Vodă*, căruia îi va sluji de model și îndemn) adevărul istoric, făcând pe Răzvan să moară eroic, aureolat, luptând cu arma în mână să-și apere tronul mult râvnit, și nu prizonier în Polonia, tras apoi în țeapă, cum glăsuiesc documentele.

Că *Răzvan și Vidra* este impregnată de biografia spirituală a lui Hasdeu, că opera a fost dusă la bun sfârșit prin îndemnurile soției, Iulia, se vede clar și din versurile din *Dedicațiune soției mele Iulia Petriceicu Hasdeu*, din care citățm aceste strofe vibrante:

În zilele acelea de sumbră poezie,
C-o mână-n mâna ta,
Am scris această dramă, ce-n viață-mi o să fie
Ca floarea „nu m-uita"!

În stalactit se-ncheagă o undă picurată
P-o stâncă ne-ncetat:
Așa oftarea-mi lungă aicea-i închegată
Suspin cristalizat!

Mânia mizantropă a omului în goană,
Sarcasmul infernal,
Le vezi în astă carte, înfipte-ntr-o icoană
Cu vârful de pumnal!

De un mare interes și atractivitate pentru cititorul avizat este „artistul uvrier" din studiile istorice și filologice: din *Filosofia portretului lui Vlad Tepeș*, din *Istoria critică a românilor*, din *Cuvente din bătrâni*, mai ales din

Scanned with OKEN Scanner

Etymologicum Magnum Romaniae, un dicționar enciclopedic sui-generis, de proporții uriașe, pe care *nesăbuitul* sublim l-a dus numai până la cuvântul „bărbat". Și nu l-ar fi dus la capăt, credem, nici dacă ar fi trăit până în zilele noastre. Grozăvia cea mai mare este de a fi încercat să facă ceea ce secolul întreg care i-a urmat după moarte nu a fost în stare. Lucrul nu ar fi fost imposibil, cum cred unii, autorul însuși fiind perfect conștient de aceasta, în anume chip, cu totul de acord în a fi continuat de urmași:

„E foarte cu putință ca eu să mor mâine sau poimâne, și într-un asemenea caz, fără îndoială, nimeni nu va zice: după ce a murit, câte zile a mai trăit ca să isprăvească?... Ceea ce mă liniștește întrucâtva este că paguba n-ar fi tocmai mare. În adevăr, dacă lucrarea mea nu este nici caldă nici rece, așa și așa, cât duce ciurul apă, lesne se vor găsi mulți ca s-o urnească mai departe; dacă însă, dimpotrivă, ea ar fi cumva atât de bună încât anevoie să se găsească cineva ca să mă înlocuiască la muncă, atunci, oricât va rămânea de la mine, un volum, două sau trei, va fi un dar binevenit, o pârgă nu de prisos pentru știință în genere și pentru românime în parte".

Deosebite de tot restul operei, simptomatice însă în gradul cel mai înalt – și nu doar produse *accidental*, exclusiv de evenimentul tragic al morții fiicei sale Iulia sunt ultimele studii ale lui Hasdeu despre *Știința sufletului*, consemnate în *Sic cogito*. „Magul de la Câmpina", cum a mai fost numit de către contemporanii săi, este adeptul – înaintea multora dintre filosofii religiilor, în frunte cu Mircea Eliade, ideii unei religii „unice", *Spiritismul*, al cărei „întreit sâmbure" constă în *Dumnezeu, Nemurire* și *Destăinuire*. Eliberat de materie, prin moarte, spiritul accede la „dezmărginire", succedaneu firesc al evoluției speciilor – întâi de toate a speciei umane – dincolo de ceea ce putem vedea și pipăi cu ochii și cu instrumentele slabe de care dispunem până acum. „Semnele" existenței eterne a spiritelor (nevăzute, precum lumina de dincolo de banda ultravioletă sau ultraroșie, dar cu atât mai demne de luat în seamă) i-au fost revelate de *convorbirile* lui misterioase cu fiica sa de dincolo de moarte, care, la un moment dat, i-a dictat câteva cuvinte pe care mâna tatălui le-a așternut pe hârtie ca într-o transă, făcând după aceea o serie întreagă de experimente spiritiste cu ajutorul unor „medium"-uri și în compania unor prieteni adepți ai doctrinei. Eternitatea sufletului s-ar realiza prin „dezmărginirea în privința spațiului" și „dezmărginirea în privința timpului" (ciudată această coincidență prin fixația asupra cuvântului „dezmărginire", la spiritistul Hasdeu și la filosoful-poet Lucian Blaga!).

Adevăratul *Eu*, Spiritul pur și Etern s-ar realiza prin „altruismul" jertfirii supreme, dumnezeiești, singurul care poate „mânca" Moartea, cum spusese și marele Shakespeare, pe care Hasdeu îl așează alături de Isus:

„Acea părticică, adevăratul eu, se dă pe față mai ales în altruism, oricare i-ar fi numele. Altruistul se jerfește pentru altul, pentru țară, pentru omenire, pentru o idee; se jerfește blând și liniștit ca Isus pe cruce, se jerfește zâmbind și fericit, fiind încredințat că eul nu poate să piară, că nici o moarte nu-l poate nimici, că el stăruiește, se conservă; *altruistul mănâncă moartea* (subl. ns.), după vorba lui Shakespeare, a celui mare între cei mari: *„vei mânca moartea cea mâncătoare de oameni și, moartea odată moartă, nu vei mai muri niciodată"*.

Ne-am oprit doar asupra unui singur aspect din atât de prodigioasele dizertații spiritiste ale lui Hasdeu, acela care ni s-a părut, nu neapărat esențial pentru ceea ce el numește „știința sufletului", ci revelator, în primul rând pentru opera beletristică hasdeiană, de care ne-am ocupat aici.

Scanned with OKEN Scanner

Ion Ghica [1]

Dacă parcurgem cu atenția cuvenită *Scrisorile către Vasile Alecsandri* – singura operă de înaltă valoare din domeniul pur beletristic a lui Ion Ghica, devine clar că ele nu puteau fi scrise decât după vârsta de 60 de ani. Este aici „amatorismul" de înaltă clasă al unui adevărat aristocrat și „prinț", descendent dealtminteri din marea familie a Ghiculeștilor care, în secolele XVII-XIX, au dat celor două țări românești, Muntenia și Moldova mai mulți domni și înalți demnitari de stat. Faptul că încă înainte de 1848 ar fi schițat un roman de tipul celuilalt proiect datorat lui Kogălniceanu, *Don juanii de București*, prea dependent de un model francez (*Jérôme Paturot à la recherce d'une position sociale* de Louis Reybaud), – abandonat însă, atribuit de unii, între care și G. Călinescu, frățelui Pantazi – confirmă numai vocația literară în direcția pictării moravurilor, ca la Nicolae Filimon, pe care îl prețuia sincer. Același lucru se poate spune și despre eseurile cuprinse în epistolele intitulate *Convorbiri economice*, contemporane și acestea cu epoca Junimii. Gândind să facă operă de popularizare, Ion Ghica prezintă problemele economice mai curând literar, exersându-și condeiul parcă înadins pentru opera lui capitală.

Ion Ghica

Așa, spre exemplu, într-un salon târgovișteanu, descris ca atare: „...două odăi bogat mobilate cu stofă de brocatelă de mătase, luminate cu spermanțetă, în candelabre și girandole [...] o masă lungă, rătunjită oblu la capete, acoperită cu postav verde, prins pe margini cu cuie de alamă; în toate colțurile camerelor câte o mescioară de wist cu lumânări în sfeșnice și cu toate instrumentele necesarii..." etc., o madam Economescu, damă matură, dar încă cu pretenții de frumusețe, măritată a treia oară cu domnul Economescu", discută probleme de economie casnică. Alte personaje sunt numite tot așa, generic, ca în „fiziologii" sau ca în „cânticèlele

[1] ION GHICA (12. VIII.1816 – 22.IV.1897) era fiul lui Tache (Dimitrie-Dimitrache) Ghica, descendent din familia domnească a Ghiculeștilor, primul, Gheorghe Ghica, domn al Moldovei între 1658 – 1659 și al Munteniei între 1859 – 1860, ar fi fost de origine „arbănaș" (= albanez), cum scrie Ion Neculce, și al Mariei, sora lui Ion Câmpineanu. Și-a făcut studiile în casa părintească, la început, cu dascăli greci și români, apoi și cu Gh. Lazăr și I. Heliade Rădulescu, la Colegiul Sf. Sava, unde cunoaște pe N. Bălcescu. Cu Gr. Alecsandrescu, cu care va deveni deasemeni prieten, învață franțuzește la pensionul lui J.A. Vaillant. La Paris, unde era trimis după aceea, își trecea bacalaureatul în litere la Sorbona, în 1836, apoi și bacalaureatul în științe în 1838. Frecventa prelegerile ținute la Collège de France de marii profesori ai tuturor patrioților români trecuți prin capitala Franței, Jules Michelet, Edgar Quinet și Adam Mickiewicz, dar și cursurile Școalei de mine din cadrul Politehnicii pariziene, până în 1840, când făcu și o călătorie de documentare în Anglia. În 1841 se afla la Iași ca profesor de geometrie descriptivă, de geologie și mineralogie la Academia Mihăileană. Cu unele articole privitoare la economie, administrație, învățământ etc. colabora la *Propășirea* și la *Foaia pentru minte inimă și literatură*. La 1848 se afla în comitetul director al revoluției, trimis fiind de

comice" ale lui Alecsandri, sugerându-se astfel poziția lor politică și socială: tânărul Oftescu aspiră la o subprefectură, Paraponisescu dorește căderea guvernului, în speranța găsirii unui post, Zamfir Toroipan este un Sandu Napoilă, „boier de țară, podgorean hrănit cu muncă și cu rachiu de prune", produs cu care un popă Țuică știe să facă bune afaceri. Un locotenent în retragere se numește Spadon și cere cu mare energie „fonderii" pentru armanent, adevărata „temelie a naționalității noastre" etc. Ca și *Scrisorile către Vasile Alecsandri*, epistolele economice prilejuiesc, cu tot balastul implicat de specialitate – Ghica dovedindu-se adeptul tipic al economiei politice de schimb liber, cu mare respect pentru proprietate, pentru inițiativa și energia individuală puse în lucru și stimulate pe toate căile posibile – descrieri de epocă, una dintre cele mai atractive fiind aceea a Bucureștilor, cu pitoreștile lui smârcuri și dumbrăvi sălbatice chiar pe locul Cișmigiului de astăzi. Cu exactitate inginerească și urbanistică sunt indicate și descrise apoi cât se poate de colorat încâlcitele, întortocheatele, cum le-a apucat vremea, „poduri" ale Bucureștilor (numite așa, pentru că, în loc de pavea se utilizau trunchi de stejar ciopliți anume și așezați unul lângă altul peste glodul bărăgănean de origine): „Podul Mogoșoaiei" sau „Podul Brașovului", „Podul Târgului d'afară", „Podul Beilicului" sau „Podul Calicilor" (devenite acum „Calea Victoriei", „Calea Moșilor", „Calea Șerban Vodă", „Calea Rahovei" etc.), cu case mai mici sau mai mari, cu grădini de cele mai întortocheate forme, unele uriașe ca întindere, încât privind de pe Dealul Mitropoliei „Bucureștii semăna mai mult cu o dumbravă decât cu un oraș: copaci înalți și pletoși, printre care străluceau crucile poleite a o sută de biserici mari și mici". Ca Ioanide de mai târziu al lui G. Călinescu, Ion Ghica ne apare înfiorat de invazia vegetalului, a colburilor și a noroaielor asupra unei cetăți unde piatra peste piatră nu dăinuie.

Cândva G. Călinescu spusese că viața lui Ion Ghica, mult prea interesantă, ca intelectual provenit din aristocrație și participant la toate marile transformări ale secolului, din care a ieșit România modernă, ar putea face oricând obiectul unui roman. Ceea ce s-a și întâmplat, în zilele noastre, când o prozatoare de marcă, Dana

---

îndată ca reprezentant al noii mișcări la Istanbul. Moderat în tot ce lucra pe tărâm politic, mult prea favorabil turcilor și antițarist notoriu, a fost numit bei (guvernator) al insulei Samos unde a rezidat până în 1858. Sub domnia lui Alexandru Ioan Cuza s-a căzut de acord să funcționeze ca prim-ministru, tocmai în vederea susținerii către Poartă a unirii celor două țări române. Cu timpul însă, deținând și alte funcții importante (ministru de interne, director al Departamentului lucrărilor publice, membru în Comisia superioară a învățământului și în Comisia superioară a băncilor etc.), Ion Ghica a fost principalul conducător al coaliției care a pus la cale actul din 11 februarie 1866, detronarea lui Cuza și aducerea pe tronul țării a unui prinț străin. Îndată după complot este numit ministru de externe, călătorind cu treburi politice la Paris, Londra, Italia etc. În 1874 era admis ca membru al Academiei. În 1877 se manifesta – în o broșură tipărită anonim, *O cugetare politică*, cu consecvență filoturc, dezaprobând Războiul de Independență. Cu toate acestea, regatul României îl trimetea ca ambasador la Londra încă din 1881, unde stă până la retragerea sa la conacul moșiei Ghergani, în județul Dâmbovița unde avea să moară șapte ani după Vasile Alecsandri. *Convorbirile economice* ale lui Ion Ghica au fost scrise între 1865 – 1875 și au apărut în 4 mici volume-broșuri, adunate mai târziu, în 1879 și respectiv 1884 în două alte volume definitive. *Scrisorile către Vasile Alecsandri* au apărut, în cea mai mare parte, în *Convorbiri literare*, ediția princeps datând din 1884, cu titlul *Scrisori ale lui Ion Ghica către Vasile Alecsandri*.

BIBL.: *Opere*, I-II, îngr. și introd. de Ion Roman, ESPLA, 1956, repetată, în 3 vol. de același la Ed. Minerva, 1967 – 1973.

D. Păcurariu, *Ion Ghica*, E.L., 1965; Ion Roman, *Viața lui Ion Ghica* Ed. Albatros, 1970.

Scanned with OKEN Scanner

Dumitriu, a scris *Prințul Ghica* (2 vol., Cartea Românească, 1982, 1984), surprinzând cu mare exactitate personalitatea revoluționarului de la 1848, a beiului de Samos, a primului ministru al lui Alexandru Ioan Cuza, a ambasadorului de la Londra și a prietenului lui Vasile Alecsandri.

Substanțial diferite de *Convorbirile economice* – prin chiar intenția beletristică expresă pe care o conțin – *Scrisorile către Vasile Alecsandri* trebuie văzute totuși ca o prelungire firească a celor dintâi. Lucrul se vede chiar din prima piesă, intitulată *Introducțiune*, când memorialistul își informează cititorul cum a luat ființă opera sa. După o lungă seară de iarnă, la Mircești, stând la gura sobei și depănând amintiri din junețe cu prietenul Vasile Alecsandri: „De ce nu ne-am scrie unul altuia, sub formă de epistole intime, cele ce ne-am povestit într-astă-seară; poate că unele din istorioarele noastre ar interesa pe unii dintr-acei cari n-au trăit p-acele vremi?“ Însă informațiile de martor al secolului în care s-au inventat vaporul, drumul de fier, scânteia electrică, telegrafia, telefonia și fotografia, secol care a dus la libertatea și formarea națiunilor în întreaga Europă, cu deosebire în Balcanii noștri, prin eliberarea de sub stăpânirea turcească a României, a Serbiei și a Bulgariei, apoi și a Greciei, a secolului care a dat omenirii pe Humboldt, pe Cuvier, pe Arago, pe Goethe, pe Byron și Victor Hugo, pe Beethoven, pe Meyerbeer, pe Rossini și pe Wagner, pe Watt pe Franklin și pe Pasteur – cu toată marea lor importanță, în mare luate, – nu trebuie citite ad litteram. Fantezia memorialistului, bănuim, își produce efectele în procesul desfășurării aducerilor aminte. Și dacă, de exemplu, sunt de luat în seamă ca adevărate cele spuse în legătură cu rangurile boierești de pe la începutul secolului, cu categoriile sociale de pe atunci, înșirate cu multă știință de sociolog și economist, o poveste ca aceea a lui badea Niculaie țăran din Băileștii Doljului, ajuns mare ban (ce-i dreptul numai peste plasa Cloșani, în nordul Olteniei), prin grația puternicului vizir Mustafa Bairactaru, ține până la un punct important de domeniul ficțiunii. Oricum scriitorul se complace a schița personaje și frânturi dialogale. Iată pasajul în care, după mult umblet, badea Niculaie, izbutește să-l găsească la Istanbul pe prietenul său pătrunzând cu forța în serai:

„Fostul său amic și asociat cum îl vede i se aruncă în brațe, zicându-i:

– Bre, Niculaie, bine ai venit! a sosit vremea să te procopsești și tu după urma mea. Rămâi aici să zic să-ți dea tainuri. Voi să te fac om.

– Cum vrei tu, Mustafa, îi răspunde Niculaie, să-mi las eu țara mea, cuprinsul meu unde m-am născut și unde voi să mi se odihnească oasele când oi muri?

– Dacă e așa, îi zice vizirul, spune-mi ce este mai mare la voi acolo? Aceea voi să fii.

– Apoi, deh! Mai mare decât toți la noi este Vodă, răspunde Niculaie.

Turcu, la aceste cuvinte, stă nițel pe gânduri, cu mâna pe barbă, ș-apoi zice:

– Vezi, asta o să fie cam greu, pentru că la numirile astea de Bogdan-beg și de Iflac-beg se amestecă totdeauna diavolii ceia de elcii, scot la maidan fiecare câte un cirac, aleargă pe capete, ei și dragomanii lor, în sus și în jos, pe la toate regealele; fac fel de fel de intrigi, strigă de-ți ia auzul, și aduc mare supărare și năduf sultanului. Dar spune-mi, după domn, ce vine?

– Cine să vie? Vine mitropolit, răspunde Niculaie.

– Ei bine, mitropolit să fii! și ia condeiul să scrie. Niculaie, speriat că vrea turcu să-l facă mitropolit, sare strigând:

– Stai Mustafa, nu scrie, că eu am nevastă și copii, păcatele mele! Acolo nu e ca la voi, mitropolitul trebuie să fie călugăr și arhiereu. Cum o să-mi las nevasta, să mă duc să mă călugăresc? Nu fac asta odată cu capul.

– Dar după mitropolit ce vine? întreabă Mustafa.

– După mitropolit, boier mai mare este banul cel mare.

– Ban mare să fii, dar!“

Arta prozatorului, cu totul apreciabilă, se înscrie de fapt în aria de înrâurire a junimismului, cu toate că Ion Ghica este un evocator cu predilecție al epocii de la 1848 și de mai înainte, văzută ca o etapă de transformări binefăcătoare pe calea progresului, pe care un Maiorescu, teoreticianul așa numitelor „forme fără fond" — nu le aproba din toată inima. Se cade însă a observa că scriitorul – asemeni, deducem din tot ce a scris, și lui Alecsandri – era un adept al progresului pe calea reformelor, de sus în jos, prin stimularea foarte activă a inițiativei individuale, mai ales cât privește comerțul și industria. O spune foarte limpede în aceeași *Introducțiune:*

„Oamenii pe care instituțiunile, împrejurările sau educațiunea i-a pus în fruntea unei națiuni sunt datori să fie înainte-mergătorii ei, să nu caute niciodată să împiedice mersul progresului, ci să lase toată latitudinea și toată libertatea inițiativei individuale, mai ales în ceea ce privește industria și comerțul [...] Să te ferească Dumnezeu de omul care n-a citit decât o carte; acela ajunge mai curând sau mai târziu la o sistemă absolută, merge până a voi să prefacă societatea după capul său, după ideile ce și-a format; uită adevărurile sociale cele mai fundamentale, uită că progresul moral este libertatea și că progresul material este de a produce cât se poate mai ieftin, d-a pune pe om în stare bună și a-i crea timp a-și rădica gândirea mai sus de mulțumiri materiale".

Iată un mod de a gândi întru totul apropiat de ideile lui Titu Maiorescu. Ba, s-ar putea spune, având în plus o experiență de viață și o practică politică mult superioară șefului Junimii. Tocmai de aceea opera lui Ion Ghica, a unui patruzecioptist prin vârstă, aparține epocii Junimii, ca dealtminteri și aceea din ultimii ani ai lui Vasile Alecsandri. Prin vârstă, dar și prin o mare inteligență, nu în ultimul rând, el continuă cel mai cuminte tradiția lui Costache Negruzzi, abordând – semn al clasicismului consubstanțial – genul „scrisorilor" – memorii. Se apropie însă mult și de Nicolae Filimon, prin tablourile de epocă pe care le zugrăvește cu bună știință și cu o artă de prozator superioară autorului *Ciocoilor vechi și noi*. Nu mai puțin, și pe el îl interesează crearea de caractere, bazate însă acum pe faptul petrecut istoricește, ușor modificat din loc în loc, pentru rotunjimea compozițională, când este cazul. Cu multă ascuțime, citind cu atenție *Ciocoii...* și cunoscând ca nimeni altul epoca la care se referă cartea, Ghica este primul care observă procesul tipizării în realizarea personajului central din roman, arătând existența certă a unor „celebrități" în materie de ciocoism. Numele-porecle din *Scrisori* nu sunt cu nimic mai prejos ca putere de sugestie decât cele din romanul lui Filimon: Un Tudor Ciolănescu era vătaf la curtea lui Grigore Băleanu, un Gherghiță Mațe-Goale se afla în serviciul banului Filipescu Buzatu, Neagu Chioftea slujea la banul Constantin Bălescu, Stănică Găvan, la curtea lui Modroganu, Zamfir Ploscă, la Isac Rallet, Ilie Zgabercea, la Vulpe etc. Lucrul devine foarte clar când îl surprindem pe Ion Ghica admirând pe Filimon nu pentru „romanțurile" lui, în sine luate, ci mai ales pentru „colecțiunea de tablouri adevărate și vii ale obiceiurilor și moravurilor noastre din epoca de tranziție". Neavând el însuși imaginație pentru epica trepidantă, iubește și apreciază la alții mai mult documentul revelator. Singur își descoperă această vocație, când se adresează lui Alecsandri cu aceste cuvinte: „Mie nu-mi este iertat să scriu decât numai atunci când pot spune adevărul".

Asta nu înseamnă câtuși de puțin, repetăm, că literatura lui Ghica este document pur și că o minimă fantezie din partea artistului nu-și spune cuvântul. Dimpotrivă: având o memorie excelentă, de bătrân bine conservat și lucid, echilibrat, beneficiind de o vastă experiență de viață, de evenimentele istorice importante la care participase, bucurându-se de tihna patriarhală de la Ghergani, ca

Scanned with OKEN Scanner

și de sinecura pe care i-o oferea funcția de ambasador al României la Londra, unde peisajul este cețos și lipsit de culoare, Ion Ghica evocă cele mai pitorești și mai luminoase tablouri din societatea românească la începutul secolului al XIX-lea, într-un stil degajat, „aristocratic", neafectat vrem să spunem, liber de orice constrângeri sau reguli, cu totul potrivit genului epistolar. Aristocratismul, causeria fină și mai ales libertatea în compoziție, cu totul favorabile desfășurării volutelor memoriei, îl apropie de Odobescu, căruia, cum am văzut, încă de la apariția lui *Pseudokinegetikos*, Eminescu îi apreciase farmecul stilului colocvial.

Faptele, oamenii, costumele de epocă, obiceiurile, cuvintele chiar, deveniseră pentru scriitorul longeviv, care traversase mai mult de o jumătate de veac de transformări neobișnuit de repezi, niște obiecte de muzeu ce-i ofereau plăcerea de a le expune în echipul cel mai viu cu putință, retușând detalii, accentuând umbre, potrivind lumina cea mai revelatoare asupra lor. E clar de tot că scriitorul muzeograf se delectează odată cu cititorul, făcând, spre exemplu, portretul dascălului Chiosea, foarte sigur de puterea de sugestie a cuvântului bine găsit și bine așezat în frază:

„Dascălul Chiosea, bătrân cu antereu de calemcheriu, la cap cu cauc de taclit vărgat cu cearșaf alb, se primbla pe dinaintea băieților înarmat cu o vargă lungă, arzând când pe unul, când pe altul, după cum i se părea; se oprea dinaintea fiecăruia, la unii le asculta lecția, la alții le mai adăoga câte un *ucu scurt* pe ici, pe colea, sau câte o aruncătură, două deasupra, ca să fie slova mai ciocoiască. Apoi să fi dus sfântul pe vreunul să nu-și știe lecția, că dacă nu-l ajungea cu nuiaua, apoi scotea imineu din picior și-l azvârlea după dânsul cu un: „Fir-ai al dracului cu tat-o și cu mă-ta, că n-ai învățat *matimà*".

Se înțelege că nu orice cititor este capabil să guste farmecul unei asemenea pagini. „Au și operele soarta lor", ar zice E. Lovinescu. Trebuie, spre a pricepe bine pasajul, să știi ce înseamnă „antereu de calemcheriu", „cauc de taclit", „ucu scurt", „aruncătură" care să facă „slova mai ciocoiască", „imineu", „matimă" etc. Dar, în definitiv, nici *Amintirile* lui Ion Creangă nu sunt receptate de oricine la nivelul valorii lor. Depinde de gust, de cultură, de înclinația fiecăruia în a voi sau nu să intre într-un muzeu.

Pitorească este evocarea lui Nicolae Filimon, în aceeași bucată, *Școala acum 50 de ani* (scrisă în februarie 1880), odată cu un tablou al gastronomiei locale și de epocă imposibil de trecut cu vederea:

„Lui Filimon îi plăcea traiul bun: amicii săi îl porecliseră *mălai mare* fiindcă mânca bine. Când vorbea de bucate, i se umplea gura, și defectul ce avea la vorbă dispărea când pronunța:

Icre proaspete cu lămâie de Mesina,
Măsline dulci de Tesalia,
Icre de chefal,
Marinată de stacoji.

Îi plăcea cu deosebire ciorba de știucă fiartă în zeamă de varză acră cu hrean, iacniile și plachiile, crap umplut cu stafide, curcan cu varză umplut cu castane și purcel fript, dacă era întreg.

Când era la câte un ziafet, își sufleca mânecile și iată cum frigea mielul: îl înjunghia, îl spinteca, îi scotea pântecele, îl cosea la loc și-l acoperea cu pielea, după aceea îl băga într-o groapă plină cu jeratec cu curpeni de viță sălbatecă, unde-l lăsa până când pocnea ca un tun; atunci îl scotea, îl învăluia într-o pânză și-l ungea c-un fel de salță inventată de dânsul, făcută cu vin amestecat cu usturoi pisat și cu băcănii, cu lămâie și cu sare, și te poftea la masă fără cuțit și fără furculiță, ș-apoi să nu-ți fi lins degetele. Nici repauzatul Homer, bucătarul bucătarilor, nu știa să dea o friptură mai bună. "

Spre a se vedea cum funcționează memoria și fantezia epistolierului, este suficient să deschidem romanul lui Filimon la paginile unde sunt descrise ziafeturile organizate de Dinu Păturică, la care își invita prietenii, ceilalți ciocoi de teapa lui. „Materialul", uneori chiar punerea în pagină, se aseamănă până la identitate. Astfel încât Ion Ghica ne apare ca un povestitor ce amestecă perfect amintiri reale cu lucruri citite din cărți, reabilitând, în definitiv, pe Nicolae Filimon, în fața convorbiriștilor care, foarte probabil, ignorau, la acea dată *Ciocoii vechi și noi*. Căci cam așa se întâmplă cu cărțile, chiar importante fiind ele, apărute cu două trei decenii mai înainte de data funcționării unui nou curent literar.

Exagerarea în caricatură este, și la Ion Ghica, mai mult decât evidentă, acoperită însă cu filozofică bonomie, scriitorul afectând mereu teama de a nu fi crezut de cititor, încredințându-se, chipurile, cu totul și cu totul corespondentului său, făcându-se a-l ruga să nu trimită materialul spre tipărire în *Convorbiri*, scopul lui fiind, așa-zicând, să-și delecteze prietenul și atâta tot. El scrie absolut gratuit, numai ca să-i treacă „de urât", lucru ce, în definitiv, este uneori cât se poate de onorabil. Un demagog nu este iertat nici pe patul de moarte când e pus să vorbească așa:

„Uite, mi-e rău de tot, o să mor; nu doar că mi-e frică de moarte, știi câte gloanțe am în trup; moartea am văzut-o de mai multe ori în față și sunt obicinuit cu dânsa, dar mă gândesc că de-oi muri se prăpădește țara".

Un altul e arătat comportându-se – carageleșteș – cu generalul La Fayette:

„Ce? atâta au făcut americanii pentru La Fayette? Și cum se poate compara ceea ce a făcut La Fayette pentru America și ceea ce am făcut eu pentru România?"

Memorialistul este un cronicar al timpului său, în definitiv, un Neculce de salon, care scrie o istorie ilustrată a secolului XIX, fără ură și părtinire, cu filozofia bătrânului, dar și cu gustul subțire al mai tinerilor pe care adesea îi întrece în bun simț și luciditate. Anii tinereții, petrecuți la Paris sau în „exilul" de pe insula Samos, cu toate inerentele inimicități dintre căuzași, uitate acum, au fost „un cortegiu luminos și înflorit de cugetări înalte și de iluziuni plăcute". E adevărat, trecutul mai îndepărtat, fanariot, era uneori hidos, ca pe vremea lui Caragea, spre exemplu, care – semne ale vremii rău prevestitoare – aducea cu sine de la Țarigrad ciuma, și chiar în ziua sosirii lui în București un foc mare mistuia orașul cu casele lui mai mult din lemn și paiantă. După ciumă însă au urmat multe nunți și petreceri, lucrurile reașezându-se după firea lor. Dascălii de altădată, exceptând poate numai pe Kirkireu cel de „soioasă memorie", așa neînvățați cum erau, fie și cam bătăuși precum Chiosea de la Coltea, erau totuși neștiuții depozitari „ai limbii și naționalității noastre". Delectarea lor intelectuală nu trecea adesea dincolo de *Alixăndrie*, dar ei „purtau noblețea neamului în inima și în spiritul lor", „scriau românește fără filologie și fără *morfologie*, fără să știe dacă sunt etimologiști, fonetiști sau eclectici", și scrisul lor era „icoana", „reproducțiunea esactă a vorbei", notează memorialistul la 1880, semn și acesta că pledoaria maioresciană și junimistă în favoarea bunului simț al adoptării scrierii fonetice, de lungă tradiție, a trebuit să învingă necesarmente obstacolul latinist.

De un mare interes sunt în *Scrisorile* lui Ion Ghica portretele, lăsate, în afară de cele des citate, ale lui Nicolae Filimon, Bălcescu, Grigore Alexandrescu, Ion Câmpineanu, înflăcăratului fourierist Theodor Diamant, viteazului general Coletti,

Scanned with OKEN Scanner

aromân de origine și luptător pentru libertatea Greciei, sau ideologului și diplomatului englez David Urquhard, vajnic apărător al independenței popoarelor din imperiul turcesc. Unele personaje apar aureolate de o imperceptibilă legendă, cu toate că memorialistul scrie numai despre lucruri bine știute, văzute cu ochii lui. Așa este haiducul Jianu, venit la curtea boierului Take Ghica spre a participa la o vânătoare de pomină, crudul, fiorosul căpitan Pothier, unul dintre puținii supraviețuitori de pe „Meduza", corabia naufragiată în largul coastelor africane, un „lup de mare" experimentat în luptele cu pirații, organizate de beiul din Samos, sau Theodoros, aventurosul fecior din casa Ghiculeștilor, ajuns rege al Etiopiei, murind eroic în fața Magdalei asediată de trupele coloniale engleze.

Farmecul prozei lui Ion Ghica mai stă și în naturalețea și ușurința cu care povestitorul sare de la una la alta în chipul cel mai neașteptat, comportament permis numai unui intelectual de mare finețe, având în urma sa o viață neobișnuit de bogată, în fine, unui boier instruit multilateral – și în domeniul umanistic și în cel al științelor, al tehnicilor și al politicii – care, cum am văzut, se teme numai de insul cititor al unei singure cărți. Toate scrisorile încep cu invariabilul „Scumpe amice", dar câtă varietate în interiorul fiecăreia! Am văzut cum *Introducțiunea* deschidea o frumoasă paranteză istorisind cariera banului Nicolae care numai pentru că n-a vrut s-a mulțumit cu acest titlu, când prietenul său Mustafa, ajuns tare și mare la Țarigrad, putea să-l facă mitropolit în Țara Românească. Tot așa, o călătorie de la Mircești – unde se dusese să-și vadă pe amicul Alecsandri – cu trenul până la București, produce evocarea arestării clucerului Alecu Serghiescu, la Focșani, în vremea copilăriei naratorului. În alt loc, propunându-și să prezinte pe un Bârzoi, fiorosul *nacealnic* din timpul ocupației rusești, găsește loc să descrie întinderea unor curți din Bucureștii de altă dată, mari cât niște moșii, păzite de câini în stare să omoare omul. Ba încă, ni se mai spune, un Costache Cornescu ținea în ogradă un cogeamite urs legat în lanț de un stâlp cu o roată de car în vârf, unde i se punea mâncarea. Curtea banului Ghica, cea mai mare din toate, se întindea de la Podul Gârlei, de lângă biserica Zlătari (lângă muzeul de istorie de azi, fosta Poștă centrală), prin Sfinții Apostoli, până la Mihai Vodă și la Cazarma Pompierilor, în Dealul Spirii (unde azi se găsește numita Casă a Poporului sau a... Republicii?), o arie cu neputință de închipuit acum. Scrisoarea începea însă cu expunerea situației politice de după pacea de la Kuciuk-Kainargi și de la Passarovitz, divagând apoi în o amănunțită descriere a costumației boierești, în special a diferitelor categorii de ișlice, după ranguri, a bărbilor scrupulos dimensionate, prin ordin domnesc, a obiceiului de a juca țintar, la aceste grave bărbi și ișlice, între care făcea figură Manea Nebunul, cel cu vorba de pomină: „toți boierii să moară, mă!, numai Manea să rămâie, mă!". Tot acolo este intercalat și episodul cu vodă Nicolae Mavrogheni, care avea obiceiul să urce, în crucea nopții, pe câte un boier în turnul Colții (cea mai înaltă clădire a orașului, ridicată de soldații lui Carol al XII-lea al Suediei, la începutul secolului al XVIII-lea) amenințându-l cu moartea, spre a-l constrânge să dea pungi cu galbeni pentru aprindere de lumânări și alungarea duhurilor necurate, a visurilor urâte pe care zicea că le are. Însă scrisoarea în chestiune se intitulează *Băltărețul* și pare a pune în centrul atenției biografia unui băcan bogat, cu multe relații comerciale la Brașov, Pesta, Viena și Leipzig, bancherul la care apelau toate mărimile când ajungeau la ananghie. La fel, scrisoarea dedicată lui Gr. Alexandrescu debutează prin relatarea unei vizite la Britisch Museum, prin discuția evaluării în

Scanned with OKEN Scanner

lire sterline și în ocale de aur a unui tablou de Rafael, pentru ca, în chipul cel mai firesc, să se aducă vorba despre valorile spirituale ale unui popor, prilej de a evoca pe poetul fabulelor și al *Umbrei lui Mircea*, al *Epistolelor* și *Anului 1840*, din care memorialistul citează versuri în bună voie a amintirii.

„Scrisorile" lui Ion Ghica sunt, cum cu dreptate arată G. Călinescu, „Muzeul Carnavalet al nostru", operă eminamente clasică, scrisă în cel mai limpede stil al veacului trecut, senină, echilibrată, delectabilă în gradul cel mai înalt, instructivă în cel mai nobil înțeles al cuvântului, perfect durabilă până în zilele noastre.

SCRIITORI MINORI DIN EPOCA LUI VASILE ALECSANDRI

Creația lui Vasile Alecsandri se întinde pe aproape jumătate de veac. Prin debuturile lui el este contemporan cu Asachi și Heliade, iar prin *Pasteluri* și prin dramele istorice merge paralel cu scrisul lui Odobescu, Hasdeu și Ion Ghica, pentru a atinge, în sfârșit, granițele Junimii, unde bardul de la Mircești era privit cu veneratie și publicat cu mare grijă în *Convorbiri literare*. Cum era și firesc, în umbra lui, a unor Odobescu și Hasdeu, și-au desfășurat activitatea o serie întreagă de scriitori de a doua mărime, pe care istoria literară este datoare a-i consemna și ierarhiza, pentru a se putea distinge și încadra mai bine valorile de primă mărime.

*

Un mânuitor de condei deosebit de productiv în această vreme este GEORGE BARONZI (20.X.1828, Brăila – 28.V.1896, București)[1], fiul unui avocat, cu ascendenți poposiți la noi, din Arhipelagul grecesc*, foarte probabil, ocupând unele funcții în administrație: prefect de Covurlui, de Vlașca, director al penitenciarului din Craiova etc., colaborator la mai toate revistele și ziarele, începând cu *Curierul românesc* (1845) și sfârșind cu *Revista literară* (1896). A scris de toate: poezie, proză, teatru, debutând chiar, foarte de timpuriu, la 16 ani, în acest ultim domeniu, cu o dramă *Eleonora* (1844), uitată astăzi de toți. A tradus și a prelucrat din ce-i venea mai la îndemână: din Al. Dumas-tatăl, ca și din fiul, din Eugène Sue, îndeosebi, scoțând și el senzaționale *Mistere ale Bucureștilor*, după modelul prodigiosului francez, din Walter Scott și alții. Concepe epopei cu titluri dintre cele mai ambițioase (*Romana, Daciada*), drame istorice, cum ar fi aceea inspirată din episodul povestit în letopisețele muntene în legătură cu răscoala seimenilor, în timpul domniei lui Matei Basarab (*Matei Basarab sau Dorobanții și seimenii*, 1858), cum și o puzderie de farse și comedii, complet neinteresante, mai ales că veneau după acelea ale lui Alecsandri. Atenție din partea posterității merită însă versurile elegiace din *Cugetările singurătății* (1847), din *Nopturnele* și îndeosebi *Legendele și baladele* (1862), cele haiducești în primul rând, toate semnificative

[1] BIBL.: *Pionierii romanului românesc*, Antologie, text stabilit, note și prefață de Șt. Cazimir, E.P.L. 1962.

Perpessicius, *George Baronzi și poezia sa lirică*, în *Mențiuni de istoriografie literară și folclor*, 1957; G. Călinescu, *Material documentar*, în *Studii și cercetări de istorie literară și folclor*, IX, 1960.

* N. Iorga îi deduce numele dintr-un italienism, „paranoino" (= căpitănaș de corabie).

pentru curentul vremii, unele dintre ele și durabile. În *Corbea Haiducul* – temă reluată mai târziu de St. O. Iosif – aflăm cadențe neașteptat de sprintene, bine placate pe metrica folclorică:

Jos în valea
Corbului,
Unde-i calea
Orbului,
Lângă stâna
Meilor,
La fântâna
Zmeilor,
Vine Zâna
Zorilor
Din grădina
Florilor.
Fața-i floarea
Socului
Și vâlvoarea
Focului.
Focu-n vatră
Fumegă,
Capra-n șatră
Rumegă.

*

GEORGE CREȚIANU (29.IX.1829. București – 6.VIII.1887, Constanța)[1], descendent dintr-o veche familie de boieri munteni – un Radu Crețianu fusese dăruit de Matei Basarab cu multe moșii pentru slujbele ce-i făcuse – cu studii la Sf. Sava, urmând apoi dreptul, la Paris, din 1849, unde se întâlnea cu emigranții revoluției, era prieten cu A. Odobescu, membru fondator al societății Junimea română din capitala Franței și colaborator cu versuri la *România viitoare* și *Republica română*, animat și el de patriotism:

Duceți-mă iute să văz încă-o dată
A Oltului valuri și Dunărea lată,
Dumbrava cu paseri, câmpia cea verde,
Carpatul cu fruntea-i ce-n ceruri se pierde;
Să văz al meu leagăn și vatra străbună:
Acolo e viața plăcută și bună.

Poezia patriotică a lui G. Crețianu, tipic romantică și patruzecioptistă, începe a se produce încă mai devreme, din 1847, cel puțin, când tânărul de numai 18 ani relua tema lui Gr. Alexandrescu în *Cântarea barzilor. La mormântul bătrânului Mircea*, o compunere apreciată mult de N. Bălcescu. Cu titlul inițial de *Barzii români la mormântul bătrânului Mircea*, poezia apărea în *Curierul român* din 1848, reluată apoi și în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*. Venită la scurt timp

[1] BIBL.: George Crețianu, *Patrie și libertate*, Ediție de Rodica Rotaru, Editura Minerva, 1988.

după excepționala *Umbră a lui Mircea. La Cozia*, epigonismul mai tânărului confrate al lui Gr. Alexandrescu este mult prea evident, prin lungimi artificiale și discursivități abstracte, reci. Iată, spre exemplificare, cele trei strofe atribuite celui de „Al doilea bard" (în total sunt șapte!), fără pic de acuratețe:

Eroica fantasmă se-nalță din morminte,
Profetica-i chemare, c-un ton spăimântător,
Pătrunsă de solia-i, prin mistice cuvinte,
La-auzul meu prezice al țării viitor.

Mormântul se deschide, figura-i maiestoasă
Apare deodată subt vălu-i aurit,
Ca statuă săpată în marmur-albicioasă
Pe care se răsfrânge al lunii disc pălit.

Atunci în al meu suflet speranța reînvie,
În inima-mi curagiul își ia iar al său loc
Și-îmi zic cu-ncredințare: „România e vie,
Un înger o protege cu sabia-i de foc".

Este posibil ca încurajarea lui Bălcescu – n-am putea ști cât de sinceră, pentru că informația vine chiar de la autor – să-l fi determinat pe Crețianu să tipărească această compunere, odată cu multe altele, după 31 de ani! (în plină epocă a Junimii și a lui Eminescu), în volumul *Patrie și libertate*, apărut la 1879, justificându-și demersul cu o frază din Schiller: „Omul, ajuns la maturitate, trebuie să respecte visurile junețel sale", adăogând: „Patria și libertatea au fost mai ales inspiratoarele Muzei mele". Mai caracteristice însă pentru preeminescienii generației sale sunt *Melodiile intime*, culegerea apărută în 1855. (Eminescu chiar a și scris, într-o primă variantă, emistihul din *Epigonii:* „Liră de argint Crețianu..." etc., înlocuind apoi cu „Sihleanu", autorul *Armoniilor intime*). Volumul era dedicat, îndeajuns de emfatic, „la sexul frumos": „Această carte e-a mea junie, / Cu lacrămi scris-am a sale foi: / D-aceea, doamne, eu simpatie / Cei de la voi". Preeminesciană este invocarea lui Rafael în legătură cu o angelică și totuși necredincioasă Magdalină, pe care o adora fără nici o speranță:

Mă-ntreb câte-odată de ești tu femeie?
De ești tu o fiică a astui pământ?
Sau înger din ceruri sau geniu sau fee
Ce zbori, trecând balul, pe aripi de vânt.

*

Mai talentat decât Crețianu, mort însă foarte tânăr, la numai 23 de ani, ALEXANDRU SIHLEANU (6.I.1834, București – 14.III.1857, București)[1], fiu de boiernași cu moșii la Sihlea, lângă Râmnicu-Sărat, era și el un fecventator al cercului emigranților pașoptiști de la Paris, prieten de asemeni al lui Odobescu. Urma studii de drept, după ce absolvise liceul Louis le Grand și-și luase bacalaureatul în litere la Sorbona. Odobescu îl aprecia superlativ și-i făcea un frumos portret în binecunoscu-tu-i eseu arhelologic și istoric din *Câteva ore la Snagov:*

[1] BIBL.: Al. Sihleanu și N. Nicoleanu, *Scrieri*, Ediție de Rodica Rotaru, în curs de apariție la Editura Minerva. Predată Editurii din 1988.

Scanned with OKEN Scanner

„Alexandru Sihleanu, tovarăș cu noi de studii în țară și-n străinătate, avea o inteligență deșteaptă, un spirit glumeț și sarcastic, o imaginațiune aprinsă și o producțiune lesnicioasă, care se ascundeau subt o aparență de adâncă lenevire, de zburdalnică nepăsare, zugrăvite pe fața-i palidă și oacheșă, dar fină și plăcută. Când citește cineva comica descriere ce ne-a dat el despre hoinarii din grădina Cișmegiului, când citește strofele lui din *La Patrie*, *Vegherea*, *Strigoiul*, mai multe sonete și alte bucăți ale lui, nu poate nimeni tăgădui că talentul acelui poet avea dinainte-i un viitor strălucit. Ș-acele daruri ale naturei, însoțite de toate dezmierdările lumii noastre, tinerețe, grație, avere, toate s-au nimicit, acum patru ani, printr-o boală extraordinară, necunoscută chiar de medici, trist fenomen al naturei, care dintr-o mică bubă ieșită pe buza junelui, cangrenă în câteva ore tot trupul său..."

Sihleanu cânta podgoria copilăriei, cu mult înainte de Ion Pillat, firește nu cu rafinamentul modernului:

Ah îmi place când toamna vine
Să fiu afară la deal, la vii,
Să văz butucii plini cu ciorchine
De struguri rumeni și aurii...

și căuta uitarea mizeriilor vieții prozaice (ca și Odobescu, cel care îi reproducea aceste versuri la locul arătat mai sus) în vin:

O cerească ambrozie
Ce mângâi sufletul meu,
Când sorb unda-ți aurie,
Parcă beau chiar din Leteu!

Fapt oarecum curios din cele 26 de poezii câte conține placheta *Armonii intime*, apărută în 1857, în chiar anul morții poetului, mai rezistente ne apar astăzi tocmai cele compuse sub impresia frumoaselor locuri ale copilăriei, o poezie câmpenească, impulsionată poate și de tradiția idilicului local, în prelungirea lui Iancu Văcărescu și Heliade, dar și de bunele studii clasice pe care tânărul apucase a le face. Iată prima strofă din *Revederea*, prevăzută cu un motto din Horatius: „O rus, quando te adspiciam!":

Frumoase locuri, verde câmpie,
Unde junia-mi am petrecut,
Iată viu astăzi cu bucurie
Să vă văz iarăși, să vă salut.

În timp ce *La Sofia* înclină spre romantismul ușor al lui Alecsandri din *Steluța:*

Dar tu, o, mult duioasă și dulce suvenire,
Viază ca o taină în peptu-mi călduros,
Căci tu ești pentru mine, cu blânda ta zâmbire,
Ca steaua care luce pe cerul furtunos.

Ca și o *Barcarolă:*

Valul doarme, vântul tace,
Singur numai eu veghez
Și în barca mea îmi place
L-a mea dulce să visez.

„Lirismul de iatac", cum îl numea G. Călinescu, este înlăturat curând, mai ales că respectiva Sofie îl părăsi pe poet, înclinat acum spre romantismul grav al

lui Alfred de Musset și chiar spre satanismul byronian, dezvăluind un temperament fugos, în o expresie de rafinată sălbăticie, trimițând și spre titanismul eminescian, ca în *Strofe*:

Îmi place o natură cu fiii săi sălbateci,
Cu piscuri dărâmate, cu țărmuri singurateci,
Cu chedri-a căror frunte se-nalță pân-la nori,
Cu munții săi gigantici, în care furioase
Șiroaie cad și umple prăpăstii negricioase,
Cu zgomote și urlet ce umple de fiori.

Citesc cu desfătare pamfletul, poezia,
Ce muge ca furtuna când biciuie trufia,
Când blestemă tiranii pe falnicul lor tron.
Îmi place când dezgustul și ura mă frământă
S-ating coarda d-aramă a harfii care cântă
Sălbateca durere a tristului Byron.

Balada de tip byronian, fantastic neagră, deseori cu elemente macabre, ca la Stamati și Bolintineanu, reluată, mai târziu și de Eminescu, în *Strigoii*, îl atrage și pe Sihleanu în câteva compuneri mai lungi, precum *Strigoiul, Logodnicii morții, Păgânul și creștina* (Crețianu scrisese și el o *Triumful Morții sau o Noapte la Veneția*). Istoricii literari aplicați la amănunt au arătat semne clare din, de exemplu, byronianul *Oscar of Alva*. E greu de spus câtă valoare reală conțin aceste scrieri manieriste, în gustul vremii. Cu toate că, iată, peste mai bine de un secol, Radu Stanca le va cultiva, resuscitând balada în chipul muzical-histrionic binecunoscut. Însă, oricum, la o vârstă foarte tânără, Sihleanu scria versuri cu totul onorabile, mai „sălbatece" chiar, în armonia lor sumbră, decât ale lui Bolintineanu, făcând trecerea firească în spre Eminescu. Iată, spre exemplu, această „Dedicație" la *Păgânul și creștina:*

O, tu, p-a cării brațe, din visuri de durere
Mă deșteptai ferice de scumpul tău amor,
Și care-n întunerec, ca stea de mângâiere,
Lucișai, vărând în sânu-mi un foc mângâitor,

Primește aste cânturi de dragoste fierbinte,
D-amor ce pân-la crimă p-un om a exaltat,
Și-n ceasul de-ndoială tu să-ți aduci aminte
Că dulcea ta iubire în mine le-a-nsuflat!

Se înțelege, nici struna patriotică nu lipsește lirei lui Sihleanu. *La Patrie* trimite iarăși la tânărul Eminescu cel din *Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie:*

Smulge după față-ți vălul trist și jalnic,
Drag pământ al țării, cu amar hrănit,
Soarele-nvierii, soarele cel falnic
Al măririi tale azi a răsărit.
.....
Fii ai României, frații mei de sânge,
Răscoliți cenușa vetrei strămoșești,
Și văpaia slavei din trecut va-nvinge...

Scanned with OKEN Scanner

*

Un alt poet cântăreț al vieții câmpenești, de asemeni fiu de moșieri, teleormăneni de astă dată – primul scriitor teleormănean, s-ar zice, ținut care, în vremea din urmă a dat un bogat contingent de mânuitori ai condeiului, în frunte cu Zaharia Stancu și Marin Preda – este ALEXANDRU DEPĂRĂȚEANU (25.II.1834, Roșiorii de Vede – 11.I.1865, București)[1]. A făcut și el studii la Paris, tot așa, fără a obține vreo diplomă, a călătorit în Germania, Italia, Spania, a funcționat apoi în administrație, ca subprefect al plășii Teleorman, ajungând în cele din urmă deputat în Camera legislativă. În 1861 îi apare culegerea *Doruri și amoruri* din care se ține minte (poate și datorită nevinovatei parodii topârceniene) bucolica *Viața la țară*, o anticipare a sămănătorismului, oarecum:

Locuința mea de vară
E la țară:
Acolo eu vreau să mor,
Ca un fluture pe floare,
Beat de soare
De parfum și de amor.

Impresia ultimă rămâne mai mult aceea că ne aflăm în fața unui virtuoz, fără resurse lirice autentice, mari. Ceea ce se poate constata și când scrie în neologistica italienizantă hilară a lui Heliade, pe dedesubtul căreia ghicim substratul neoanacreontic:

Și bellă, grațioasă, ca astra tremurândă,
Ce spuntă-ntâi pe ceruri era Ella de blândă.
Din ochii ei azurul tot sufletul răpea,
Din buză-i toată vorba „amor", „amor" zicea.

A scris și teatru, o „comedie vodevilă", *Don Gulică sau Pantofii miraculoși*, pe tema, frecventă la Alecsandri și la alții, a contrastului dintre generații. Mai valoroasă ne apare drama istorică *Grigorie Vodă*, negată energic de Hasdeu și aprobată călduros de Bolliac. Subiectul este bine ales, (el atrăsese și pe primul, în absolut, dramaturg român, anonimul blăjean autor al lui *Occisio Gregorii Voevodae*), fiind vorba de moartea tragică a domnului Moldovei care se opunea cedării Bucovinei către Austria, în urma înțelegerii dintre turci și Habsburgi. Autorul era însă prea tânăr și inexperimentat pentru a putea stăpâni toate mijloacele cerute de o asemenea încercare.

*

Printre poeții mărunți pe care nici chiar activitatea editorială intensă (lucrul abia acum se vede) din timpul dictaturii comuniste – când, probabil, și ca un fel de diversiune abil condusă în domeniul culturii, se scoteau sumedenie de *restituiri* – nu l-a „reabilitat", se află și DIMITRIE DĂSCĂLESCU (1827 – 28.IX.1863, Focșani)[2], luptător pentru Unire, apreciat mult de Alecu Russo, fost

[1] Al. Depărățeanu, *Doruri și amoruri*, București, 1861; *Grigorie Vodă domnul Moldovei*, București, 1864; *Scrieri*, ediție de Dumitru Bălăeț, Minerva, 1990.

[2] BIBL.: G. Călinescu, *D. Dăscălescu*, în *Studii și cercetări de istorie literară și folclor*, X, 1961, nr. 1.

deputat de Putna, fiind proprietar al moșiei Doaga, pe Siret, lângă Mărășești, unde probabil se născuse. Murea tânăr, lăsând culegerile *Ziorile* (1854) și *Poesii noue* (1856) cu bucăți variate, cele mai caracteristice fiind patrioticile: „Refrenul muzei mele – zice poetul – este: Dragi români să fim uniți". Are însă și erotice, influențate de Alecsandri, câteva satire și epistole, acestea din urmă imitate după Gr. Alexandrescu, pe care probabil avusese ocazia să-l cunoască în timpul ședерii acestuia la Focșani. Așa este *Epistola către duh* și meditația intitulată *An nou*, făcând trecerea de la *Anul 1840* spre *Glossa* lui Eminescu:

Vremea curge, vremea trece, alt an nou uite ne vine,
Ca ceilalți poate ne-aduce, într-un negru viitor,
Rele multe, patimi grele, presărate rar și bine,
Arșiți, zile secetoase, pentru bietul muncitor.

Unde „muncitorul", ca și la Bolliac sau Odobescu, este țăranul român, de a cărui soartă s-a făcut întotdeauna caz, la 1848, la 1859 etc.

*

Un alt unionist fervent, tot mărunt și ne-republicat, este botoșăneanul GHEORGHE TĂUTU (17.VII.1823, Botoșani – 8.VIII.1885, Tg. Frumos)[1], înrudit poate cu Ionică Tăutu, descendent dintr-o veche familie boierească, urmaș, se zice, al logofătului de pe vremea lui Ștefan cel Mare, care, trimis fiind la Poartă, cu o misiune diplomatică, nu știa cum se bea cafeaua turcească, ne încredințează Neculce. Este un susținător al lui Cuza și al reformelor sale și compune, după modelul lui Alecsandri, „cânticèle", cu care lovește în mentalitatea fanarioță retrogradă și antiunionistă, urmând, în fond, celuilalt botoșănean ceva mai în vârstă, Dimitrie Ralet. Versurile au cadența strigăturilor satirice de pe la hori:

Tata tatei când în țară
Domneau domnii din Fanar
Lingușind înaintară
Ciubucciu din ciohodar,
Dând ciubuce apoi pline
Și aprinse cu caimac,
Grecii lacome jivine,
Dup-n timp clucer te fac.

Apoi, zeu,
N-am drept eu
Să mă-ngâmf neîncetat,
Cum că sunt aristocrat?

Are și fabule, legende istorice etc., tot după exemplul lui Alecsandri. A scris chiar și teatru, drame și satire vodevilești, urmând mereu pe maestru, toate fără vreo importanță deosebită.

[1] G. Baiculescu, *Literatura lui George Tăutu*, în *Adev. lit. și art.*, IV, 1923, nr. 142; Gh. Bogdan Duică: *Tăutu-Beldiman-Negruzzi* în Făt-Frumos, V, 1930, nr. 5.

Scanned with OKEN Scanner

*

NICOLAE T. ORĂȘANU (1833, Craiova – 7.VIII.1890)[1], oltean de origină, este un gazetar și un pamfletar deosebit de prodigios, foarte temut în vremea sa, prin puzderia de versuri satirice pe care le publica în săptămânalele lui apărute sub diferite denumiri – mijloc de a se sustrage juridic suspendărilor continui din partea autorităților vexate: *Nichipercea, Coarnele lui Nichipercea, Ochiul Dracului, Arțagul Dracului, Codița Dracului, Sarsailă, Ghearele Dracului* – iată numai pe cele cu nume... diabolice, printre atâtea altele pe care le-a editat. Ataca în dreapta și în stânga, fără nici un scrupul și fără vreo platformă politică anume, în afară de aceea de apărător al Unirii de la 1859. Și-a făcut o mulțime de dușmani, de toate soiurile și a suferit detențiuni, suportate cu vitejie de ziaristul care, asemenea lui Hasdeu, la un moment dat, ținea cu orice preț să atragă atenția publicului asupra sa, găsind apoi și mijloacele de a scăpa repede. Versificația lui Orășanu este destul de fluentă, fără deloc mari pretenții – date fiind scopurile urmărite – mai mult un soi de folclor interlop, în genul strofelor care circulau pe seama „ciomăgașilor" electorali la care apela Pristanda, printre șefii acestora aflându-se celebrul Popa Take:

Popa Take cântă,
Rezemat în bâtă,
Ciomăgașii ține
Isonul pe vine.

Unde efectul de artă a cuvântului – bazată pe rima asonantă genuin, pe excepționala coloratură locală dată de solecismul „ține", odată cu... rejetul și complementele de mod („rezemat în bâtă" și „pe vine") – este extraordinar. Orășanu nu atinge, desigur, atari performanțe, glumele lui sunt de o speță mai joasă, uneori chiar triviale. Totuși, iată un specimen deosebit de cursiv calchiat pe rimele și ritmurile lui G. Sion:

Mult e dulce și bănoasă
Cârma unui stat,
Altă vacă mai lăptoasă
Ca ea n-a mai stat
Saltă inima-n plăcere
Și rinichii-n pept
Când vezi pusul la putere
Chiar fără vrun drept.

Titu Maiorescu este asaltat cu acest catren de prost-gust:

Giaba, Musiu Titus, îndrugi astăzi multe,
Și verzi și uscate, de baltă, din munte,
Vrei să pui în școală bogatul ciaslov,
Tipărit cu brânză, la voi, la Brașov.

Însă aprigul epigramist și pamfletar a început, în 1854, cu un volumaș conținând numai gingășii plate și naive, cu totul convenționale, intitulat *Floricele de primăvară*, urmat de altele tot pe atât de nedefinitorii cât îl privește: *Christ după*

[1] BIBL.: *Opere satirice*, București, Ed Socec, 1875.

cină, *Steaua căzătoare* etc. Firește, prolificul, profesionistul condeiului Orășanu a scris și proză, de predilecție foiletonistică de senzație, niște *Misterele mahalalelor*, nu mai puțin de nouă broșuri (apărute în 1857 – 1858), chiar înainte de Baronzi și Aricescu, la numai trei ani de la traducerea în românește a *Misterelor Parisului* de Eugène Sue, datorată unui anonim. Mai interesantă îi este memorialistica din *O pagină a vieții mele sau 22, 23 și 24 ianuarie 1859* și *Întemnițările mele politice*,unde își povestește cu multă vervă (n-am putea spune și cu câtă sinceritate) meritele de militant politic, victimizările, pledoaria pro domo fiind de la sine înțeleasă.

*

NICOLAE NICOLEANU (16.VI.1835, Săcele – 7.IV.1871, București)[1] cu numele adevărat Neagoe Tomoșoiu, fiu de țăran vagant dincoace de munți, la Buzău, unde tânărul încearcă a urma seminarul, la Craiova, unde frecventează liceul și se remarcă prin câteva poezii, trimis, în 1858 la Paris, pentru studii – unde nu stătea mult din lipsă de subsidii – făcând apoi ziaristică măruntă la *Românul* lui C.A. Rosetti, trecând și pe la Iași ca director de gimnaziu și revizor școlar, a scris puțin, murind prea tânăr. Culegerea *Poezii* (1865) dezvăluie un pesimist iremediabil, epigon al lui Alfred de Musset, agravat de o existență precară și prevestind în chip izbitor, la un mod prozaic însă, pe marele Eminescu, care îl citise și îl cita printre marii dezamăgiți ai neîmplinirii idealurilor generoase de la 1848. Ziua de 9 martie, când declara a se fi născut, era, cât îl privește, ziua cea mai „fatală“ și „funestă“:

Multe valuri furioase năvăliră peste mine,
Multe inimi preaiubite în pământ s-au prefăcut,
De când pentru prima oară te-am văzut pântre suspine
Zi funestă, zi fatală întru care m-am născut.

Își presimțea sfârșitul (va muri alienat mintal, la spitalul Pantelimon din București) și aștepta eliberarea din chinuri prin moarte:

Voi plânge dară, voi lăcrima
Pân-la momentul necunoscut

Când brațul morții va sfărâma
Pe patu-mi rece, jalnic, tăcut,
Lanțul ce ține sufletul meu
Să guste pacea lui Dumnezeu!

După mussetiana *Rappelle-toi* („Rappelle-toi, quand sous la froide terre / mon coeur brisé toujour dormira, / Rappelle-toi quand la fleur solitaire / Sur mon tombeau s'ouvrira / ... / Ecoute dans la nuit / Une voix qui gemit / Rappelle-toi“), adresa unei poate numai închipuite iubite versuri sfâșietoare:

Gândește-te la mine când inima-mi răcită
Și-n umbre cufundată nu te va mai chema,

[1] Al. Sihleanu și N. Nicoleanu, *ed. cit.*

Gândește-te la mine când floarea părăsită
Pe piatra-mi funerară încet va lăcrima
.....
Ascultă cum suspină
În noapte-o voce lină
„Nu mă uita".

O strofă dintr-o altă compunere, unde G. Călinescu vede o parafrază după Arvers:

Secreta mea durere se va-ngropa cu mine
Și nimeni nu va plânge la capu-mi arzător,
Un plâns de vecinic doliu, de vecinice suspine,
Căci viața-mi fu o lungă oftare de amor
Zadarnică, perdută, *ca și cum n-ar fi fost!*

oferă, cum bine se vede, ultimul emistih (subliniat mai sus) un împrumut (marii poeți, începând cu Shakespeare, *au voie* să „prade" pe cei mărunți, procedeul invers fiind cu desăvârșire interzis!) pentru excepționala *Melancolie* eminesciană:

Ca și cum n-ar fi viața-mi, *ca și cum n-aș fi fost...*
Cine-i acel ce-mi spune povestea pe de rost
De-mi țin la el urechea – și râd de câte-ascult
Ca de dureri străine?... Parc-am murit demult...

*

RADU IONESCU (1834, București – 24.XII.1872, București)[1], cu relativ bune studii de litere și filosofie în Franța, publicist notoriu în epocă, la *Buciumul*, *Dâmbovița*, *Independența*, al cărui redactor responsabil va deveni, când ziarul își schimba titlul în *Independința română*, fost director în ministerul Cultelor, ales, după detronarea lui Cuza, deputat de Argeș, este un critic și teoretician literar care – cum o dovedește buna cunoaștere a filosofiei hegeliene, măcar în traducerea franceză – premerge în chip onorabil lui Maiorescu, ignorat însă cu totul de mentorul Junimii de mai târziu.

Scrie și el o *Nopturnă*, byronizând:

Ascunde-te, o, lună, în marea mea uitare,
Acolo și voi stele duceți-vă-a pieri!
Să piară-a voastre raze, și-o noapte de teroare
Să vie-acum din haos pe ceruri a domni!

Să vie noaptea neagră! Așa îmi place mie,
Căci noapte și în mine etern a existat;

[1] Radu Ionescu, *Scrieri alese*, Ediție de Dumitru Bălăeț, Ed. Minerva, 1974. Se află acolo însemnată toată bibliografia recentă referitoare la scriitor.

Scanned with OKEN Scanner

Și plane noaptea-asupră-mi, căci cerul cu urgie
În noaptea fioroasă pe mine m-a uitat.

Surprinzător, Radu Ionescu se descoperă la un moment dat aparținând și familiei „senzitivilor", anunțând – cum observă G. Călinescu – pe Bacovia. La mijloc trebuie să fie filtrarea lamartinismului prin lirica lui Musset, nu fără o undă din spre romanticii germani, receptați mai degrabă indirect. Poetul se lasă purtat de efluviile acordurilor pianinelor interpretând *Norma* lui Bellini. Dar Eminescu cel din *Sonete* se simte aproape:

Sub mâna-mi tremurândă, când pianul lin suspină
Și tristele-i accente din sânu-i zbor încet,
Și dulcele Bellini cu Norma lui divină
Adoarme suferința ce arde al meu pept.

Te văz pe dinainte-mi cu-un pas ușor a trece,
De mine te apropii la capul meu șezând,
Și după gâtu-mi palid tu pui o mână rece,
Și alta plimbi pe piano de moarte trist cântând.

De este de el (și s-ar putea să fie, căci scriind și trăind relativ puțin, împotmolit, ca mai toți contemporanii, în jurnalistică, Radu Ionescu nu a lăsat o operă unitară, bine impregnată de o personalitate puternică) fragmentul de roman, *Don juanii din București* nu prezintă nici o valoare. În afară de aceea pe care i-au conferit-o cercetătorii „începuturilor romanului românesc" – ca obiect de discuții interminabile, niciodată duse la bun sfârșit. Din cele aproximativ 50 de pagini numai, aproape jumătate sunt consacrate „teoretizărilor" și „introducerilor" în temă. Așa proceda și Nicolae Filimon, fiind însă mai concis cu mult decât presupusul autor al *Don Juanilor*, care nu dă deloc semne – spre deosebire de autorul *Ciocoilor* – de atracție în direcția prozei obiective, de creare de caractare, cum o cerea momentul. Mai interesant este teoreticianul prejunimist:

„Acest ideal al frumosului este singura sorginte în care arta trebuie să caute inspirațiunile sale; el înalță sufletul nostru într-o regiune divină de impresiuni încântătoare și de fericiri mai curate decât cele ce simte în realitate; acest ideal deșteaptă în noi cele mai mari sentimente ale sufletului omenesc: autorul pentru adevăr, entuziasmul pentru bine, admirațiunea pentru frumos".

Predecesorul, cu totul demn de luat în seamă, al lui Maiorescu, mai avea meritul onestității citării lui Hegel ca atare, slujindu-se – arată editorul său recent, Dumitru Bălăeț – de versiunea franceză a *Cursului de estetică*, ținut de marele filosof la Universitatea din Berlin:

„Arta, zice Hegel, în *Estetica* sa, este o producțiune a activității omenești, o creațiune a spiritului. Se deosebește de știință pentru că este un fruct al inspirațiunii, iar nu al reflexiunii..." etc.

Un alt merit al lui Radu Ionescu este de a fi pus, în spirit hegelian de asemeni, problema imitației în artă, dovedind a o fi înțeles perfect:

„Dacă însă arta s-ar mărgini numai la imitațiune, ar cădea de la adevărata înălțime a misiunii sale și ar pierde adevăratul său caracter de originalitate și creațiune. Dacă își propune a imita cu fidelitate toate obiectele cari ni se înfățișează în natură, sau ajunge la un realism care nu ne-ar interesa nicidecum, căci nu este tot frumos în natură, sau nu poate izbuti în încercările sale ostenitoare, căci cele mai bune copii ale sale vor fi totdeauna inferioare grandiosului original al naturei".

Scanned with OKEN Scanner

„Nenorocirea" este, cât îl privește pe Radu Ionescu, de a se fi aplicat cu *Principiele* sale abia la fabulele lui... Donici, pe când Maiorescu... Într-atât este de adevărat că opera unui critic dăinuie în timp prin operele care le comentează.

Cânturile intime, culegerea de versuri apărută în 1854, face trecerea cât se poate de firească de la Gr. Alexandrescu la Eminescu. Iată acest *Sonet. La anul 1853*, cu care se deschide micul op, impregnat de pesimism, cumva fără obiect:

Neantul se deschise și-n urma lui adâncă
Pieri și anul ăsta cum alții au pierit
Întinsul lanț de seculi crescu c-un inel încă
Și timpul făcu iară un pas în infinit.
Se duse, ș-altu-n spațiu în urma lui s-aruncă,
Se duse, altul vine și trec necontenit;
Durerea noastră numai ca neguroasă stâncă
Perpetuu se apasă pe pieptu-ne sdrobit.
Pe floare cade roua ș-a soarelui cătare
Un zefir o adie cu dulcea lui suflare,
Trăiește fericită profumul exalând.

*

Între poeții, publiciștii și prozatorii de al doilea rang din această epocă o figură îndeajuns de marcantă a fost GRIGORE HARALAMB GRANDEA (26.X.1843, Țăndărei, j. Ialomița – 8.XI.1887, Bacău)[1] care în articolul *Lord Byron. Viața, caracterul și operele sale. Calomnia autoarei Beecher Stowe* (*Monitorul oficial* pe 1869) își încunoștiința contemporanii cum că era, nici mai mult nici mai puțin decât nepotul marelui George Gordon Byron, stârnind ironia multora dintre ei. Oricum omul a fost un fantast, cu o viață îndeajuns de aventuroasă, un romantic preeminescian tipic, deloc lipsit de talent, cum putem să ne dăm seama din o serie de culegeri de versuri: *Preludele* (1862), *Miosotis* (1865), *Poezii noi* (1873), *Nostalgia* (1885) – cu toate inegalitățile și stridențele care le grevează. Macpherson, Byron, Lamartine, dar și Cârlova, Gr. Alexandrescu, Alecsandri și mai cu seamă Bolintineanu îi sunt modele. Aspirația grandorii,

[1] Înrudirea lui Gr. H. Grandea cu lord Byron s-ar explica, după chiar informațiile venite de la cel în cauză, în chipul următor: Prin 1824, marele poet englez călător în Grecia, pentru a cărei libertate lupta (va muri, cum se știe, la Missolonghi, în 19.IV.1824), cunoscu pe aromânca viscopoleancă Ianta, mama lui Haralambie Georgiu, bunicul scriitorului român, adus în țară de către tatăl său vitreg, negustorul Grandea prin anul 1820, un aromân și el. Haralambie, ajuns om cu stare, căsătorit cu Maria, fiica slugerului Gheorghe Baldovin, și-ar fi luat și numele de George după prezumtivul său tată natural, la care mai târziu, ajuns arendaș la Țăndărei, îl adăugă și pe acela de Grandea, al tatălui adoptiv. Gr. H. Grandea a avut o viață îndeajuns de aventuroasă. Era, pe cât se pare, un nonconformist și un boem, întrerupându-și de mai multe ori studiile: la Colegiul Sf. Sava, la Școala de farmacie a doctorului Al. Davila, funcționând intermitent și ca medic de batalion, ori ca profesor suplinitor de chimie și botanică, primind o bursă de studii (după ce se remarcă în publicistică și în poezie, încurajat mult de Bolintineanu) la Liège, în Belgia, unde urma cursuri și susținea examene în vederea unui doctorat la Facultatea de litere și filosofie, fără însă a izbuti să obțină vreo diplomă. Întors în țară, pe lângă ziaristică, fu și inspector școlar în județele Mehedinți și Gorj, sfârșind ca profesor de franceză, suplinitor, la Bacău, în imposibilitate de a-și obține măcar o licență. Avu însă marele merit de a fi fost profesorul lui Bacovia.

BIBL.: Cele mai complete informații privind viața și opera lui Gr. H. Grandea le aflăm în *Scrieri*, Prefață, text ales și stabilit, note de Pavel Țugui, Editura Minerva, 1975.

Scanned with OKEN Scanner

gesturile larg spectaculare, de geniu ce nu își poate afla o albie a exprimării pe măsură, se pot întrezări din *Invocare:*

Pe harpa mea copilă, de viscole zdrobită,
O mână tremurândă abia mai pot să las.
Oh! știu că pentru mine durerea-i infinită
Și nici măcar speranța în sânu-mi a rămas.

Nu pot nimic a face, decât amar a plânge
Pe harpa-mi neacordată un cântec dureros,
Vai! mâna mea e gheață, suspinul crud mă strânge
Și cântecu-mi pe buze se stinge tânguios.

Iar coarda de aramă s-o vibru n-am putere;
Unica-mi consolare și dânsa-mi a pierit.
Viața mea se scurge în lacrimi și tăcere,
De timpuriu figura-mi ca iarba s-a pălit.

Bălaiule Apolon, o zeu al poeziei,
Ascultă a mea rugă, vezi dorul meu secret:
Revarsă p-a mea buză din cupa ambroziei
O undă răpitoare... Aș vrea să fiu poet!

Pentru vârsta la care o compunea, 16 ani, trebuie să recunoaștem, poezia este cu totul onorabilă. Peste alți doi ani, imitând pe Cârlova și Alexandrescu, cânta ruinile ca semne ale unui trecut glorios, contrastând cu „sclavia" prezentului, poetul fiind adeptul libertății pe care o rezerva viitorului:

A lor înființare, măririle trecute
Cu gloria străbună și câte-avem pierdute;
Iar tu, o suflet june, luându-ți semeț zbor

Din lumea tristă-n care sclavia rea domină,
Să cânți cu libertate în aria senină
Zburând din stele-n stele, al țării viitor!

În *Iluzia pierdută,* scrisă tot cam pe acum, apare blazarea cauzată de neîmplinirea idealurilor visate de generația anterioară, ca în *Epigonii* lui Eminescu, însă fără deloc energia metaforică a ilustrului urmaș. În descendență patruzecioptistă, ca Bălcescu și Bolliac, Grandea lua și el partea țăranului clăcaș, evocând pe „Țăranul de la Dunăre" al lui Marc Aureliu, în prelucrarea lui Antonio de Guevara din *Ceasornicul domnilor* tradus de Nicolade Costin, dar recepționat deocamdată pe filiera lui La Fontaine:

Simt însă că discursu-mi începe să displacă.
Prudența gurii mele, comandă ca să tacă.
Termin. Loviți cu moartea p-un om ce-a cutezat
Să spună ce crunt geme poporul subjugat!

Sunt vorbele țăranului de la Dunăre, pe care lui Grandea îi place să-l facă „dac", în fața Senatului roman, lucru imposibil în timpurile moderne:

Scanned with OKEN Scanner

Această istorie a fost odinioară.
Azi un așa sălbatic d-ar merge... bunăoară
La Curte, să se plângă că merge foarte rău,
Cum credeți c-ar să fie primit țăranul meu?...

Poetul admira, în versuri cam abstracte, civilizația și libertatea Belgiei, în o compunere scrisă la „Liegiu, 1866“:

Te bucură de viață, o Belgie ferice,
Că fiii-s demni de tine și cerul ți-e propice;
Iar tu, o nobil fluviu, Meusă, curgi mereu
Voioasă către mare...

Dorind, ca Iancu Văcărescu, eliberarea din țărână a acvilei romane la Tisa, la Istru, la Pontul Euxin și la Carpați:

Veni-va oare ziua când acvila română
Va scutura în aer aripa de țărână
Și, între Tisa mândră și Pontul Euxin,
Își va roti ea zborul eroic și divin?

Însă mult mai valoroasă este creația poetică a lui Grandea inspirată din macabrul bolintineanizant, ca de exemplu în acest fragment din *Danțul morților:*

Misterioasa zână atrage din cetate
Acele mii de oameni, victime îmbătate,
În cimitir ea intră, și lumea după ea,
Ca neagra vijelie, intrând pe porți vuia!...
Când am ajuns acolo, din toată-acea mulțime
Nu mai văzui nimica decât niște victime,
Schelete în lințoliu, ce dănțuiau mereu.
Frumoasa amazoană, șezând pe calul său
Ce nechezau la lună, din mistica-i citară
Cânta frenetici valsuri; iar moartea cea amară,
Târa printre morminte un hor de morți urlând,
Lințoliile albe în aer fâlfâind.

Desigur, impresia din Bolintineanu putea fi confruntată cu sursele de origine ale „Totdentantzului“, direct din autori germani sau din tablouri pe această temă văzute de poet prin orașele belgiene. Versurile sunt deosebit de cursive și aripa romantică de anvergură se simte de îndată, stricată din nefericire în câteva locuri de prea abundenta recuzită: misterioasa „amazoană“ care trebuie să fie Moartea, cântând valsuri „frenetici“, din „mistica-i citară“, calul nechezând sinistru la lună, scheletele în lințolii albe fâlfâind într-un dans halucinant etc. Cutare strofă din amplul, byronianul poem intitulat *Emirii*, cântă soarta cea schimbătoare și pare a prevesti solemnul *Memento mori* eminescian. Nu este deloc exclus ca tânărul bard cu plete negre să-și fi aruncat ochii – fiind unul din colaboratorii lui Grandea, la societatea *Orientul* – pe versuri precum acestea:

Aci după, diluviu avură muritorii,
Ideea să ridice un turn să-ntreacă norii,
Să treacă atmosfera, s-ajungă pân-la cer,
Eternul lor refugiu. Dar turnul, autorii

Scanned with OKEN Scanner

S-au risipit ca fumul albastrului eter;
Antica Babilonă, splendidele palate,
Grădinile suave în aer suspendate
Și al Semiramidei frumos și nalt mormânt
Ce s-au făcut? Perit-au de secoli spulberate,
Ca tot ce face omul p-acest etern pământ.

Cu dreptate, poate, G. Călinescu afla invenție epică în romanele lui Gr. H. Grandea. Însă *Fulga sau ideal și real* (1872) e prea lăcrămos și lipsit de profunditate, bazat pe o intrigă banală: Costin Fulga iubește pe Zoe și aceasta îi împărtășește sentimentele, dar – la mijloc stând prejudecățile de clasă – este nevoită să se căsătorească cu un altul. Suntem departe mult de atmosfera wertheriană. Ca Byron apoi, eroul se duce în Grecia să moară luptând pentru cauza libertății. *Misterele românilor* (publicat mai întâi în foileton la *Bucegiu*, în 1879, cu titlul *Din altă lume. Amintiri din războiul turco-român*, în variantă ultimă și în foiletoanele *Universului literar*, 1888 – 1894) este un roman fantastic și de senzație, pe tema necunoscutei, tainicei organizări a vieții strămoșilor daci. (Se apropie de tematica preferată a junimistului, ca și necunoscut acum, Ion Pop Florentin, prevestind însă și pe Sadoveanu, cel din *Creanga de aur*). Romanul aduce parcă ceva și din complexul psihologiei etnice a macedonenilor, strămoșii autorului: viață de trib, cu caste și tabù-uri, cu legi rigide și ritualuri misterioase, secrete, pecetluite, accesibile numai inițiaților, cu un... mag, pe nume Aldea Longhin, care ține într-o ladă ferecată „analele" cu „misterele" românilor etc. În afară de *Istoria critică a românilor* a lui Hasdeu, e posibil ca și acest roman ciudat – oricum neizbutit – să fi fost parcurs cu oarecare interes de mai tânărul Eminescu în vederea scrierii poemelor lui cu subiecte dacice. Mai interesant, mai cursiv, aproape o izbândă epică a lui Grandea, este *Vlăsia sau Ciocoii noi*, care își propune să prelungească romanul lui Filimon, însă cu alte mijloace. Byronismul îl face pe Grandea să pună în centrul romanului său pe poetul Ioan Catina, care, ca un alt Cléofas Perez Zambullo (ecourile din *El diablo cojeulo* de Luiz Velez de Guevara, ori măcar cele din *Le diable Boiteaux* al lui Lesage au putut ajunge până la scriitorul român în vreun fel oarecare) este înzestrat de cel de pe comoară cu puterea de a privi prin pereții caselor. În chipul acesta eroul descoperă urzeli conspirative îngrozitoare – ideea trecea și prin capul lui Eminescu– partidele politice, în frunte cu liberalii formând un fel de organizație secretă care fură, ca în codru, țara, Vlăsia socială. De aici probabil adagiul: „Vlașca și Teleormanul!". Forța imaginativă a scriitorului e mare, dar romanul rămâne prea naiv satiric și, se înțelege, fără observație și caractere adânci, căzând mult sub nivelul lui N. Filimon.

Sfârșitul volumului II

Scanned with OKEN Scanner

CUPRINS

DE LA EPOCA VECHE LA EPOCA LUMINILOR 5

ȘCOALA ARDELEANĂ 13

Samuil Micu 18
Gheorghe Șincai 22
Petru Maior 26
Ion Budai Deleanu 53

ALȚI REPREZENTAȚI AI ȘCOLII ARDELENE 53

Vasile Aaron, Ioan Barac, Ioan Molnar Piuariu, Dimitrie Eustatievici, Radu Tempea, Ioan Monorai, Vasile Fabian Bob, Damaschin Bojâncă, Nicolae Stoica de Hațeg, Dimitrie Țichindeal, Diaconovici Loga.

CRONICARII ÎNTÂRZIAȚI 60

Dionisie Eclesiarhul 60
Naum Râmniceanu 60
Cronicile rimate despre domnia lui Mavrogheni 66
Zilot Românul 68
Alexandru Beldiman și alții 75

NEOANACREONTISMUL 85

PRIMII POEȚI VĂCĂREȘTI

Ienăchiță Văcărescu 86
Alecu Văcărescu 91
Nicolae Văcărescu 92

COSTACHI CONACHI 95

ALȚI POEȚI MOLDOVENI DIN EPOCA LUI CONACHI

Nicolae Dimachi, Matei Milu, Ion Cantacuzino, Vasile Pogor, Ionică Tăutu, Ion Prale, Daniil Scavinschi, Enacache Gane și Costache Gane.

CONTACTUL CU OCCIDENTUL MODERN ÎN PRINCIPATELE ROMÂNE VALAHIA ȘI MOLDOVA 114

Gheorghe Lazăr, Eufrosin Poteca 115
Frații Golești 118
Barbu Paris Mumuleanu 126
Iancu Văcărescu 132

C-da 40029 coala 23

Scanned with OKEN Scanner

ROMANTISMUL 139

DEZVOLTAREA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI, ÎNTEMEIEREA TEATRULUI ȘI A PRESEI. SOCIETĂȚI LITERARE-CULTURALE-POLITICE 143

I. Heliade Rădulescu 145
Gh. Asachi 159
George Barițiu 164

SCRIITORI MUNTENI DIN EPOCA LUI I. HELIADE RĂDULESCU 166

Petrache Poenaru, Stanciu Căpățineanu, Gr. Pleșoianu 167
Constantin Faca 168
Constantin Bălăcescu 169
Vasile Cârlova: primul poet modern 170
Gr. Alexandrescu 171
Anton Pann 177

SCRIITORI MOLDOVENI DIN EPOCA LUI GH. ASACHI 184

C. Stamati 184
Alexandru Hâjdău 189
Al. Donici, Ioan Sârbu 190
Gh. Săulescu 190
D. Gusti, N. Istrati 191
Al. Hrisoverghi, Mihail Cuciureanu 192

MOMENTUL 1840 193

Mihail Kogălniceanu 194
Întâiul mare prozator modern: Costache Negruzzi 197
Un militant romantic pentru redeșteptarea națională: N. Bălcescu 203
Alecu Russo 207
Cezar Bolliac 212
Dimitrie Bolintineanu 218

ALȚI SCRIITORI DIN EPOCA DE LA 1848

Poeți: Andrei Mureșanu (227), Ioan Catina (229), C.A. Rosetti (230) Enrich Vinterhalder (232), C.D. Aricescu (233)
Prozatori: Al. Pelimon (234), Costache Boerescu (235), Costache Negri (236)
Memorialiști: Dimitrie Ralet (238), Constandin Sion (241), George Sion (244), Gr. Lăcusteanu (248), Ion Codru Drăgușanu (249)

ALȚI PROZATORI ȘI PIONIERI AI ROMANULUI ROMÂNESC: 251

Alecu Cantacuzino (252), Nicolae Rucăreanu (254), Pantazi Ghica (254), V.A. Urechiă (254) Ioan M. Bujoreanu (255), Ion Fundescu, Petre Ispirescu, George Radu Melidon (258)
Dramaturgi: Costache Caragiali (258), Iorgu Caragiali (259), Matei Millo (260), Ion Dumitrescu (261)

PROFESORI ȘI FILOLOGI ARDELENI: 263

Simeon Bărnuțiu (263), Aug. Treboniu Laurian (263) Aron Pumnul (264), Al. Papiu Ilarian (264), Timotei Cipariu (265)

VASILE ALECSANDRI 270

Scanned with OKEN Scanner

LITERATURA ROMÂNĂ DE DUPĂ UNIRE 292

N. Filimon 295
A. I. Odobescu 305
B. P. Hasdeu 319
Ion Ghica 331

SCRIITORI MINORI DIN EPOCA LUI VASILE ALECSANDRI 338

G. Baronzi (338), G. Crețianu (339), Al. Sihleanu (340), Al. Depărățeanu (343), D. Dăscălescu, Gh. Tăutu (344), N.T. Orășanu (345), N. Nicoleanu (346), Radu Ionescu (347), Gr. H. Grandea (349)

URMEAZĂ:

Vol. III — De la Junimea la primul război

Vol. IV — Epoca dintre cele două războaie

Vol. V — A doua jumătate a sec. XX

Scanned with OKEN Scanner

Redactor: ION CHIRIC
Tehnoredactor: CARMEN BRADLER

Bun de tipar 20.XII.1994. Apărut 1994
Hârtie tipar de 60 g/m²
Format 16 / 70 x 100. Coli tipar 22,250

Tiparul executat sub cd. nr. 40029
la Societatea Comercială - Editură și Imprimerie
„Porto-Franco" S.A. Galați
B-dul George Coșbuc nr. 223 A
ROMÂNIA

Scanned with OKEN Scanner

904432

EDITURA PORTO — FRANCO

Preț 2450 lei
50 TL se virează la Uniunea Scriitorilor
2500 lei
Cont nr. 45101032
B.C.R. Filiala Sector I București

ISBN 973-557-386-5

Scanned with OKEN Scanner